

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

Jari Leskinen

VAIETTU SUOMEN SILTA

Jari Leskinen

Vaiettu Suomen silta

Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta
Neuvostoliiton varalta vuosina 1930–1939

Kansi: Kuvassa Suomen sotaväen päällikkö kenraaliluutnantti Hugo Österman ja Viron sotaväen ylipäällikkö kenraaliluutnantti Johan Laidoner Tallinnassa heinäkuun alussa 1938.

ISSN 1238-3503

ISBN 951-710-050-7

Hakapaino Oy, Helsinki 1997

Vanhemmilleni

■ Sisällys

I JOHDANTO	13
Tutkimuksen juuret	13
Aikaisempi tutkimus	15
Lähteistä	18
Tutkimustehtävästä ja tutkimuksen rajaamisesta	22
II VIRO SUOMEN PUOLUSTUSSUUNNITELMISSA 1930-LUVUN ALUSSA	25
Viro oli tärkeä Suomen sotilaalliselle asemalle	25
Mannerheimin avustussuunnitelmat	34
Puolustussuunnitelmia vertaillaan	40
III VIRON PUOLUSTUSSUUNNITELMAT	44
Lamaannus puolustussuunnitelmissa	44
Kiistaa perääntymisen välttämättömyydestä	51
Puolustussuunnitelmien uusi luonne	57
Perääntymisajattelun kitkeminen	62
Suunnitelmat puolustuksen siirtämisestä Latvian puolelle	67
Direktiivi numero 1	70
Viron puolustuksen siirtäminen Neuvostoliiton alueelle	72
Panssarivaunupsykoosin voittaminen	75
Rautaa rajalle – linnoittaminen uudessa puolustusajattelussa	82
IV VIRO POISTUU SUOMEN PUOLUSTUSSUUNNITELMISTA	94
Mielenkiinto Viroon säilyy yhä	94
Vaiettu sotilaallinen yhteistoiminta	100
V REUNAVALTIORINTAMA ASEIDENRIISUNTAKYSYMYKSESSÄ	103
Ajatus reunavaltioiden yhteistyöstä	103
Yleisesikunnan mielipiteenmuokkaus reunavaltiorintaman puolesta	107
Martola ryhtyy ajamaan reunavaltioyhteistyötä	109
Suomalais-puolalainen yhteistoiminta	112
Sopimus työnjaosta	122
Neuvottelut Latvian ja Viron liittymisestä yhteistyöhön	123
Suomen ja Puolan tavoitteet esimerkkinä Virolle	129
Liettua jätettiin yhteisrintaman ulkopuolelle	133

Martola painostaa Ruotsia reunavaltiorintamaan	135
Viron yritys painostaa Ruotsia	137
Ruotsi ei halua yhteistyötä	140
Yhteistyö konferenssissa	144
Suomen ja Viron yhteistyö	145
Suomi oli Viroa kunnianhimoisempi toivottujen saavutusten suhteen	148
Usko mahdollisiin tuloksiin rapisee nopeasti	152
VI TIEDUSTELUMIESTEN YHTEISTOIMINTA	158
Reunavaltioiden tiedusteluyhteistyö	158
Suomalais-virolainen yhteistoiminta tiivistyy	162
VII SUOMEN JA VIRON SOTILASJOHTO PIETARI SUUREN SULKUSTRATEGIAN KINTEREILLÄ	170
LAIVASTOT SULKEVAT SUOMENLAHDEN KAPEIKON	170
Suomen sotilasjohto esittää tarjouksen yhteistyöstä	170
Viron laivasto-ohjelma	172
Viron merivoimissa oli elätelty toiveita yhteistyöstä	174
Viron hävittäjien merkitys suunnitellussa yhteistyössä	177
Sukellusveneitä Suomesta spriitä vastaan	180
Hävittäjiä tarjotaan Suomelle yhteistyön nimissä	182
Laivaston hankintojen suuntautuminen	193
Viro hakee laivastonsa hankintasuunnitelmille hyväksyntää Suomesta	196
Yhteistoiminnalle poliittisen johdon siunaus	199
Suomen sukellusveneteollisuus esimerkkinä	204
Laivaston hankinnat liittokelpoisuuden vahvistamiseksi	209
Yhteistoiminnan kuivaharjoittelua	214
Yhteiset sukellusveneiden hyökkäysharjoitukset	226
SUOMENLAHDEN TYKISTÖSULKU	234
Suomenlahti tsaari-Venäjän meristrategiassa	234
Pietari Suuren sulkustrategian henkiinherättäminen	239
Suomen sotilasjohto ehdottaa Latvialle yhteistyötä	242
Salzan ehdotuksesta otetaan vaarin	243
Suunnitelmista käytännön sulkustrategian toteuttamiseen	249
Sulkua hiottiin yhteistoimintaharjoituksissa	254
Suomenlahden kapeikon veräjän vartijat	260
Suomalaiset vaativat tiivistä yhteistyötä Viron liittokelpoisuuden vahvistamiseksi	264
Meritiedusteluyhteistyö tiivistyy	273
Viestiyhteydet sulkutoiminnan edellytyksenä	276
Kaapeliyhteys mahdollisti yhteistyön sotatilanteesta riippumatta	283

Sulkusuunnitelmat vastasivat molempien maiden tavoitteita	286
Viron Itämeren saarten strateginen asema	291
Kiistaa Itämeren saarien merkityksestä	296
Viron Itämeren saarten merkitys Suomelle	297
Erimielisyyttä Viron sodan ajan meriyhteyksistä	303
Viron meriyhteydet sulun suojassa	307
Viron laivaston salaiset tiedustelumatkat Suomen aluevesillä	312
VIII YHTEISTYÖN POLIITTISET EDELLYTYKSET	316
Yhteiset ystävät Englanti ja Puola	316
Englanti luopuu Itämerestä ja Puolan asema heikkenee	325
Sotilaallinen yhteistyö vahvistuu ilman poliittisia edellytyksiä	335
IX RUOTSI KIINNOSTUU SULUSTA	343
Ruotsin sotilasjohto yhteistyön kätilönä	343
"Venäjän heikkous on Ruotsin vahvuus"	346
Suomen sotilasjohto pitää ruotsalaisia kollegoja ajan tasalla	349
Suomalais-virolaista sulkupuolustusta "täytyy kaikin tavoin rohkaista"	353
Reunavaltioiden merisotilaallinen yhteistyö mukana laskelmissa	357
Sanktiojoukkojen kuljetus Viroon ja Latviaan	358
Valinta joko Suomen tai sekä Viron että Latvian auttamiseksi	361
Virolaiset vaihtonaisia yhteistyöstä	366
Myös suurvaltojen sotilasedustajat olivat kiinnostuneita yhteistyöstä	369
X SUOMENLAHDEN SULKU JA NEUVOSTOLIITTO	376
Punalaivasto ahtaalla Suomenlahden perukassa	376
Uhkakuvat ennen Hitlerin valtaannousua	378
Saksan uhka nousee	380
Merisopimuksen seuraukset	383
Suomenlahden sulku ja Saksa	385
Suomi ja Viro <i>Luftwaffen</i> ponnahtuslautoina neuvostojohdon silmissä	391
Suomalais-virolaiseen sulkutoimintaan suhtauduttiin vakavasti	394
Poliittisen tilanteen kiristymisen heijastuminen sotasuunnitelmiin	407
Vuoden 1939 suunnitelmat ennen talvisotaa	414
Kysymys Suomenlahden itäosan saarista	416
Suomenlahden saarten miehittäminen puolueettomuutta rikkomallakin	419
Ahvenanmaan miehityssuunnitelmat ja Pohjanlahden sukellusveneet	421
Suomalais-ruotsalaiseen sotilaalliseen yhteistyöhön varaudutaan	426
Paasikivi ja Paasonen tarjoavat suomalais-virolaista sulkua	428
Ajatus sulusta säilyy elinvoimaisena	432

XI LOPUKSI	438
Vaiettu Suomen silta	438
LÄHTEET	444
Julkaisemattomat lähteet	444
Julkaistu alkuperäisaineisto	446
Sanoma- ja aikakauslehdet	446
Julkaisemattomat opinnäytteet ja tutkielmat	446
Kirjallisuus ja artikkelit	447
ENGLISH SUMMARY	450
HENKILÖHAKEMISTO	460

■ Esipuhe

Ensimmäisen kipinän Suomen ja Viron sotilassuhteiden tutkimiseen sain dosentti Martti Turtolalta syksyllä 1991. Sen jälkeen hän on ollutkin ensin pro gradu -tutkielmani ja sittemmin käsillä olevan väitöstyöni ohjaaja. Häneltä olen saanut jatkuvasti pyyteetöntä tukea monissa eri muodoissa työni kaikissa vaiheissa, mistä olen hänelle kiitollinen.

Onnenani on ollut, että olen voinut antautua täysipäiväisesti lähes kolmen vuoden ajan mielenkiintoiseksi kokemalleni tutkimustyölle. Tästä lämpimimmät kiitokseni kuuluvat Koneen Säätiölle ja Väinö Tannerin Säätiölle, jotka kumpainkin myöntämällä apurahoja useaan otteeseen ovat pitäneet jatkuvasti huolen siitä, että työni valmistuminen ei viivästyisi ainakaan taloudellisten tekijöiden takia. Myönnetyt apurahat ovat olleet luottamuksen osoituksia työtäni kohtaan, ja toivon, että tällä väitöskirjalla lunastan asetetut toiveet. Haluan myös lausua kiitokseni Helsingin yliopiston rehtorille ja John Nurmisen Säätiölle, joiden myöntämällä stipendeillä olen voinut rauhassa viimeistellä väitöstyötäni.

Aiheeni edellytti pitkäköjäkin tutkimusmatkoja Viron, Ruotsin ja Venäjän arkistoihin. Kiitän Suomen Akatemian kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikuntaa, Viron Tiedeakatemiaa ja siihen kuuluvaa historian instituuttia, Suomalais-ruotsalaista kulttuurirahastoa ja ulkoasiainministeriön Suomen ja Venäjän välistä tiede- ja teknologiayhteistyökomissiota siitä, että olen voinut tehdä tutkimusmatkani ilman taloudellista rasitusta. Muistan lämpimästi yhteistyötä Suomen Akatemian Raija Hattulan, Viron Tiedeakatemian Virve Kurnitskin, Suomalais-ruotsalaisen kulttuurirahaston Anna-Maija Marttisen ja ulkoasiainministeriön Anu Rämän kanssa. Kiitollisuudenvelassa olen myös herrasväki Sirelbulle: heidän luonaan Tallinnassa minulla oli mahdollisuus asua mukavasti ja turvallisesti pitkiksi venyneiden tutkimusmatkojeni aikana. Majapaikan löytymisestä kiitos lankeaa Eija Putkurille ja viime kädessä hänen ystävättärelleen Urve Sakkorille.

Tutkimukseni aikana olen joutunut pyytämään niin pienempää kuin vähän suurempaakin käänösapua. Lausunkin parhaimmat kiitokset Majlis ja Tanel Mooralle sekä heidän lapsilleen Liisa Silvennoiselle ja Harri Mooralle, joiden panokset työni valmistumisessa olivat aivan ratkaisevia. Kiitän myös Tea Byholmia, Leif Ekblomia, Tomas Grönvallia, Leena Kanniaista, Ruth Lauria ja Urve Sakkoria aiheuttamastani vaivasta. Samoin haluan muistaa Tuuli, Tuomas ja Meri Larjavaaraa, jotka aina valmiina antoivat kielellistä asiantuntemustaan tutkimukseni hyväksi. Englanninkielisen tiivistelmän on taitavasti kääntänyt maisteri Philip Line ja tarkastanut professori David Kirby.

Mieltä lämmittävät muistot minulle on jäänyt istumisesta useissa Suomen ja eri maiden arkistoissa: työssä kuluivat enemmän kuin yhdet housut. Kiitän saamastani avusta Sota-arkiston johtajaa Veli-Matti Syrjöä ja hänen ammatitaitoista henkilökuntaansa. Kiitokseni ansaitsevat myös Kansallisarkiston, Suomen Posti- ja telelaitoksen keskusarkiston sekä ulkoasiainministeriön arkiston johto ja henkilöstö. Samoin Suomenlahden eteläpuolella olevien Eesti Riigiarhiivin ja Eesti Filmiarhiivin arkistoväki on tunnontarkasti toteuttanut kaikki pyyntöni ja antanut myös käytännön apua. Erittäin mielenkiintoisen tutkimusmatkani Venäjän sotalaivaston keskusarkistoon mahdollisti vertaansa

vailla oleva tulkkini, historian maisteri Elena Dubrovskaja. Suomen Pietarin konsuli Olli Perheentupa antoi merkittävää apua käytännön järjestelyissä. Sotalaivaston keskusarkiston koko henkilöstö aina aseistettuja ovenvartijoita myöten osoitti olevansa alan ammattilaisia, joilta tutkija pystyi luottavaisin mielin saamaan palveluista apua. Etelän ja idän ohella kulkuni suuntautui myös länteen: Ruotsin Kungliga krigsarkivetin ja Riksarkivetin virkailijoiden taholta sain kokea kuuluisaa ruotsalaista hyväntahtoisuutta kaikkia pyyntöjäni kohtaan. Niin ikään haluan lausua parhaimmat kiitokseni virolaisten emigranttien perustuman ja Tukholmassa sijaitsevan Baltiska arkivetin ihmisille ja erityisesti arkistonjohtaja Kalju Lepikille, joka hyväntahtoisesti keskeytti lomaviettonsa heinäkuun 1995 helteillä antaakseen minulle luvan tutkia arkistoon koottua virolaista asiakirja-aineistoa. Lontoossa sijaitsevan Public Record Office henkilökunta ansaitsee myös kiitokseni. Samoin kiitän Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston johtajaa Matti Hongistoa ja muuta henkilökuntaa aina ystävällisestä avusta. Niin ikään haluan lausua kiitokseni kommodori Erik Wihtolille ja everstilutnantti Ove Enqvistille saamastani sotahistoriallisesta asiantuntija-avusta. Kuvituksen osalta olen saanut olla miellyttävässä yhteistyössä Liisa Knudsenin ja Lauri Honkalan kanssa; karttojen suhteen olen saanut käyttää hyväkseni Tuija Jantusen asiantuntemusta.

Olen joutunut tutkimuksen mittaan käymään läpi 1930-luvulla tutkimukseni kannalta keskeisissä virka-asemissa olleiden henkilöiden asiakirjajäämistöä. Tämän materiaalin olemassaolon selvittämisessä olen saanut ennakkoluulottoman apua, ja haluan kiittää heidän panoksestaan tutkimukseni hyväksi Carl Ehrnroothia, Anja Enkiötä, Marja Estlanderia, Ann-Christie ja Thor Fagerströmiä, Liisa Hallakorpi-Maukosta, Ella-Maija, Elina ja Anna-Maija Heiroa, Benita Holopaiista, Kaisa Karikoskea, Hellevi ja Pertti Koistista, Gunvor Langenskiöldiä, Aira Lennestä, Eeva Lennonia, Jukka Marjasta, Anitra Mietistä, Anja Myrbergiä, Torsten Nykoppia puolisoineen, Pehr Erik Nymania, Christian Oeschää, Klaus ja Ensio Ranista, Jyrki Raviaa puolisoineen, Lauri Relanderia puolisoineen, Eeva ja Juha Rikamaa, Timo Sariota, Lauri ja Iris Schwanekia, Maire Sihvoa, Maj-Britt Tiitistä, Inkeri ja Ilkka Toikkaa, Mirja Valvetta, Ahti Vilkunaa ja Olli Yki-Järvistä. Enää ei kiitokseni tavoita teollisuusneuvos Veikko Sjöblomia eikä pääjohtaja Eero Salovaaraa.

Kiitän Suomen historiallista seuraa väitöstyöni julkaisemisesta. Yhteistointiminta seuran toiminnanjohtajan Rauno Endénin kanssa on ollut enemmän kuin miellyttävää jo ensimmäisestä tapaamisesta lähtien. Taitavasta taitosta kiitän Maija Räisästä. Poliittisen historian laitokselta kiitän professori Jukka Neva-kiveä ja nykyistä laitoksen esimiestä professori Seppo Hentilää heidän antamastaan tuesta. Dosentti Turtolan ohella toinen väitöstyöni esitarkastaja oli dosentti Ilkka Seppinen, jota myös kiitän hyvistä neuvoista. Laitoksen kanslian aina niin hyväntuulisen toimistosihteerin Marjo Marinin kanssa minun on ollut miellyttävä hoitaa mitä erilaisimpia asioita.

Erityisen kiitoksen ansaitsee avovaimoni Meri Larjavaara työni erinomaisesta oikoluvusta ja kieliasun tarkistuksesta. Hänen avullansa työni avautuu nyt muillekin kuin sen tekijälle itselleen.

Tämän väitöskirjan omistan äidilleni ja isälleni Airi ja Veikko Leskiselle.

Helsingin Etelä-Haagassa talvipäivänseisauksen päivänä 21. joulukuuta 1996

Jari Leskinen

■ I Johdanto

Tutkimuksen juuret

Virolaiset sotilaat saavat taas puolen vuosisadan jälkeen rauhanaikaista sotilaskoulutusta Suomessa ja suomalaisia upseereita – keväästä 1996 lähtien jopa aktiivipalveluksessa olevia – palvelee Viron armeijassa tuomassa oppia Suomenlahden pohjoispuolelta. Suomalaiset aktiiviupseerit eivät pelkästään tyydy sulkeisharjoitusten pitämiseen Viron varuskuntien kentillä, vaan he ovat villallisestikin Suomen ja Viron hallitusten siunauksella avustamassa maan puolustus suunnitelmien laadinnassa ja esittelemässä Suomen pääesikunnan näkemyksiä Viron puolustuslaitoksen tulevaisuudesta. Julkisuudessa on usein oltu sitä mieltä, että tämän yhteistyön mukana Suomen puolustusajattelu olisi siirtynyt aivan uuteen kauteen: Suomen turvallisuutta voidaan vahvistaa harjoittamalla sotilaallista yhteistyötä Suomenlahden eteläpuolella.

Tämä yhteistyö on uutta toisen maailmansodan jälkeen, mutta tässä tutkimuksessa tulen kuitenkin osoittamaan, että rauhan aikaisella sotilaallisella yhteistyöllä Viron kanssa on erittäin vankat perinteet. Samoin sotilaallisen yhteistyön perusta eli yhteistyö Suomenlahden eteläpuolisen veljeskansan kanssa oman turvallisuuden lisäämiseksi oli Suomen sotilasjohdon mielessä jo ennen toista maailmansotaa. Tämä käsitys perustui silloisen Suomen yleisesikunnan laskelmiin Viron tärkeästä sotilaallisesta asemasta Suomenlahden eteläpuolella. Näissä laskelmissa ei ollut sijaa subjektiiviselle heimotunteelle. Sotilaallinen yhteistyö oli hyödyllistä molemmiin puolin, sillä kummankin maan sotilasjohdot pitivät itäistä suurvaltaa – ja pitivät edelleenkin – puolustus suunnitelmissaan todennäköisimpänä vastustajana.

Nykyisin Itämeren alueen sotilasmaantieteelliset olosuhteet muistuttavat ainakin ulkonaisesti tilannetta, joka oli todellisuutta maailmansotien välisenä aikana. Ensimmäisen maailmansodan tuloksena Itämeren ympärille oli muodostunut poliittis-maantieteellinen asetelma, joka muistutti pitkälti 1600-luvun tilannetta. Ensimmäisen kerran Pietari Suuren jälkeen Venäjällä ei ollut kuin pieni pala Itämeren rantaa. Sitä paitsi entiset tsaarin valtakunnan alueet olivat itsenäistyneet. Uudet valtiot Suomi, Viro, Latvia, Liettua ja Puola muuttivat radikaalisti Itämeren meristrategista tilannetta – Neuvostoliiton suureksi vahingoksi. Neuvostolaivaston ainoa tukialue Itämerellä, Suomenlahden perukassa oleva Kronstadtin päätukikohta oli jään eristämä useiden kuukausien ajan vuodessa, ja avovedenkin aikana Neuvostoliiton laivastolla oli käytössään erittäin ahdas meritie Suomenlahdelta Itämerelle. Ahtaimmillaan tämä reitti kulki Porkkalanniemen edustalla olevan Mäkiluodon ja Tallinnan edustalla olevan Naissaaren kapeikossa, jonka leveys on ainoastaan hieman yli 36 ki-

lometriä. Tilannetta oli omiaan huonontamaan se, että kapeikon vartijat suhtautuivat itäiseen naapuriinsa syvän epäluuloisesti.

Toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliitto sai haltuunsa joko suoraan Baltian maiden tai välillisesti satelliittivaltioidensa Puolan ja Saksan demokraattisen tasavallan kautta leijonanosan Itämeren rantaviivasta. Viime vuosien poliittisten muutosten myötä asetelma on jälleen palautunut muistuttamaan paljolti maailmansotien välistä aikaa: Venäjän laivasto Itämerellä on joutunut vetäytymään takaisin Suomenlahden itäisimpään perukkaan. Ainoana erona on nyt se, että Venäjällä on kuitenkin Itämeren eteläosassa pieni Kaliningradin alue, joka kuitenkin on Liettuan ja Puolan ympäröimä. Niin Suomen ja Viron suhteet – ja tässä tapauksessa sotilassuhteet – kuin vallitseva poliittinen tilannekin Itämeren ja erityisesti Suomenlahden alueella antavat aihetta mitä suurimmassa määrin vuoropuheluun menneisyyden ja nykyisyyden välillä.

Syksyllä 1991 osallistuin dosentti Martti Turtolan Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksella pitämään luentosarjaan talvisodan ulkopoliittisesta taustasta. Luennon aikana dosentti Turtola kiinnitti huomiota muun muassa siihen, että Suomen ja Viron sotilassuhteista maailmansotien välisenä aikana ei ollut olemassa juuri lainkaan tutkimusta. Varsin mielenkiintoisella tavalla Turtola nosti esille muutamia suomalais-virolaisen sotilaallisen yhteistyön muotoja, joihin hän oli kiinnittänyt huomiota – itse asiassa ensimmäisenä historiantutkijana. Turtolan maininnat sotilassuhteista perustuivat hänen marraskuussa 1986 Tukholman yliopistossa Baltian maailmansotien välisen ajan ulkosuhteita käsittelevässä symposiumissa pitämäänsä esitelmään ja hänen julkaisemiinsa lyhyisiin artikkeleihin, joista ensimmäinen ilmestyi vuoden 1987 *Sotahistoriallisessa aikakauskirjassa* nimellä *Eräitä näkökohtia suomalais-virolaisiin sotilassuhteisiin 1920- ja 1930-luvuilla*¹; artikkeleita on kiinnostuneena siteerattu myös myöhemmässä tutkimuksessa.² Omituista kyllä artikkeli ei ollut kuitenkaan innostanut muita tutkijoita perehtymään syvällisemmin suomalais-virolaisiin suhteisiin, ja niinpä Turtola syksyllä 1991 pitämänsä luennon aikana huomautti läsnä oleville valtiotieteen ylioppilaille, että aihe olisi tutkimattomuutensa vuoksi varteenotettava vaihtoehto mietittäessä pro gradu -tutkielman aihetta. Merkittävänä etuna oli vielä se, että Viron arkistot olivat juuri tällöin avautuneet vapaalle tutkimukselle.

1 Martti Turtola, *Eräitä näkökohtia suomalais-virolaisiin sotilassuhteisiin 1920- ja 1930-luvuilla*. Kirjassa *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 6/1987. Sotahistoriallisen seuran ja Sotatie-teen laitoksen julkaisuja (Jyväskylä 1987).

Ks. myös Martti Turtola, *Aspects of Finnish-Estonian Military Relations in the 1920s and 1930s*, s. 101–110. Kirjassa John Hiden ja Aleksander Loit (editors), *The Baltic in International Relations between the Two World Wars*. Symposium organized by the Centre for Baltic Studies. November 11–13, 1986. Acta Universitatis Stockholmiensis, *Studia Baltica* Stockholmiensia 3 (Uppsala 1988).

2 Ks. esim. Patrick Salmon, *Great Britain, the Soviet Union and Finland*, s. 100–101. Kirjassa John Hiden ja Thomas Lane (editors), *The Baltic and the Outbreak of the Second World War* (Cambridge 1992); Magnus Ilmjärv, *Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel. Balti riigid ja Soome 1934–1940*. *Academia* 3, Eesti Teaduste Akadeemia (Tallinn 1993), s. 36–37.

Empimättä liemmin ilmoitin Turtolalle – josta sittemmin tuli tutkimustyöni ohjaaja – jo luennon jälkeen olevani halukas yrittämään aiheen tutkimusta, ja keväällä 1993 sainkin valmiiksi pro gradu -tutkielmani *Suomen sotilaalliset suhteet Viroon 1930-luvun alusta talvisotaan: Sotilasjohdon arviot Virosta ja toteutettu yhteistoiminta*.³ Työssäni olin myös hyödyntänyt Viron valtionearkistossa säilytettävää Viron sotilasjohdon arkistomateriaalia. Lyhyen tutkimusmatkani aikana olin pannut merkille asiakirjamapin mukana seuraavasta tutkijoiden kuittauslomakkeesta, että suurinta osaa virolaisesta sotilasmateriaalista ei ollut ennen minua kukaan tutkija käyttänyt. Hyvin nopeasti myös havaitsin, että aiheeseeni liittyvä sotilasmateriaali sisälsi täysin ennen tuntemattomia tietoja Suomen ja Viron sotilassuhteista aiheeni aikarajauksen puitteissa. Tästä alkoi nousta ajatus, että virolaisen alkuperäismateriaalin seikkaperäinen tutkimus voisi mahdollisesti tuoda esille entistä mielenkiintoisempia tietoja maiden sotilassuhteista. Keväällä 1994 aloitinkin säännöllisen tutkimustyön Tallinnassa Viron valtionearkistossa; sen tulokset ovat luettavissa tässä tutkimuksessa.

Aikaisempi tutkimus

Edellä mainitsemani Turtolan kaksi lyhyttä artikkelia ja pro gradu -tutkielmani sekä sen pohjalta laatimani artikkelit ovat ainoita tutkimuksia, joissa on käsitelty Suomen ja Viron sotilassuhteita.⁴ Jopa historiantutkijoiden piirissä on vallinnut vankkumaton käsitys, että Suomen ja Viron sotilassuhteet maailmansotien välisenä aikana rajoittuivat ainoastaan suomalaisen vapaaehtoisretkikunnan lähettämiseen Viron vapaussotaan vuosien 1918–1919 vaihteessa tai että ainakin ajatus Suomen ja Viron välisestä puolustusyhteistyöstä hautautui viimeistään reunavaltiokonferenssissa solmitun ja sittemmin hylätyn Varsovan sopimuksen myötä vuonna 1922. Suomen, Viron, Latvian ja Puolan keskinäiset neuvottelut Varsovassa maaliskuussa 1922 olivat johtaneet siihen, että näiden maiden ulkoministerit allekirjoittivat poliittisen sopimuksen viideksi vuodeksi eteenpäin. Sopimuksen sotilaallisesti merkittävin artikla koski yhteisiä puolustustoimia, jos yksi sopimuksen allekirjoittajavaltioista joutuisi hyökkäyksen kohteeksi. Sopimuksesta syntyi Suomessa voimakas mielipiteenvaihto, joka lopulta johti sopimuksen allekirjoittajan ulkoministeri Rudolf Holstin

3 Jari Leskinen, *Suomen sotilaalliset suhteet Viroon 1930-luvun alusta talvisotaan: Sotilasjohdon arviot Virosta ja toteutettu yhteistoiminta*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma (maaliskuu 1993, Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto).

4 Laatumistani artikkeleista voin mainita: Jari Leskinen, *Sotilaallinen Suomen silta? Suomen ja Viron sotilassuhteet 1930-luvulla*. Kirjassa *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1994*. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja. Toimittanut Mikko Majander (Helsinki 1993), s. 131–141; Jari Leskinen, *Sulkutulta ja sukellusvenehyökkäyksiä. Suomen ja Viron sotilaallinen yhteistoiminta 1930-luvulla*. *Sotilasaikakauslehti 4/1994*. Upseeriliiton julkaisu (Mikkeli 1994), s. 15–19; Jari Leskinen, *Strateginen yhteistyö Viron kanssa esillä 1930-luvulla*. Helsingin Sanomat 31.7.1993 ja Jari Leskinen, *Suomi valmistautui puolustusyhteistyöhön Viron kanssa*. *Kaleva* 22.8.1993.

eroon ja vähän myöhemmin koko Vennolan hallituksen eroamiseen.

Vakiintuneena käsityksenä on myös ollut tai paremminkin on vieläkin, että vakavasti otettaviin sotilassuhteisiin ei olisi edellytyksiä ollutkaan niin sotilaallisesti kuin ulkopoliittisestikaan. Tämän pohjalta on katsottu jopa sotahistoriaa ja ulkopoliittikkaa tutkivien historioitsijoiden taholla, että maiden yhteistoiminta rajoittui lähinnä suhdetoiminnan ylläpitämiseen sotilasurheilun piirissä ja sotilasjohtojen vastavuoroisiin kohteliaisuuskynteihin. Aikaisemmassa ulkopoliitiikan tutkimuksessa sama näkemys on koskenut myös maiden päämiesten välisiä neuvotteluja. Todennäköisesti näiden käsitysten vuoksi aihe on ohitettu historian tutkimuksessa pääsääntöisesti hyvin lyhyesti, jos sotilassuhteita ylipäättänsä on katsottu parhaaksi edes ottaa puheeksi. Jos kantaa on otettu, arviot ovat olleet hyvin vähätteleviä.⁵ Kaikki tämä edellä mainitsemani koskee myös Virossa tähän mennessä tehtyä vielä vähäistä turvallisuuspoliittista tutkimusta maan ulko- ja sotilassuhteista maailmansotien välisenä aikana.⁶

Sama pätee myös suomalaisen ja virolaiseen muistelmakirjallisuuteen, josta kaikki viittaukset Suomen ja Viron sotilassuhteisiin puuttuvat lähes kokonaan. Jos Suomen ja Viron sotilassuhteista onkin kirjoitettu, se on jäänyt hyvin lyhyisiin ja vähätteleviin toteamuksiin.⁷ Tämä ei koske ainoastaan maailmansotien välisenä aikana palvelleiden ja suomalais-virolaiseen yhteistyöhön osallistuneiden korkeiden upseereiden muistelmia, vaan myös tuon ajan poliittisten vaikuttajien muisteluista saa turhaan etsiä vähänkin seikkaperäisempiä mainintoja maiden suhteista. Jopa vuosina 1932–1936 pääministerinä ollut Toivo Mikael Kivimäki muistelmissaan *Suomalaisen politiikan muistelmat* pääministerikautensa ulkopoliittisia suhteita käsitellessään ei kertaakaan edes mainitse Baltian maita puhumattakaan Virosta, aivan kuin kyseisiä maita ei olisi Suomen naapureina ollutkaan.⁸

Virolaisten upseerien muistelmista ainoan poikkeuksen muodostavat 1930-luvun lopulla Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkönä olleen everstiluutnantti Alfred Lutsin ja hänen lähimmän alaisensa majuri Harald Rootsin muistelmat, joissa he tuovat selvästi esille, että Suomen ja Viron välillä oli saatu aikaan hyvinkin tiivistä ja sotilaallisesti erittäin merkittävää yhteistoimintaa tietyn puolustushaaran sisällä. Luts ja Roots ovat kuitenkin lajissaan peräti harvinaisia. Lutsin onnistui paeta Neuvostoliiton miehitystä länteen, mutta sitä vastoin Roots joutui vuosiksi pakkotyöhön Neuvostoliiton vankileirille Pohjois-Siperiaan. Useimmista kollegoistaan poiketen Roots onnistui kuitenkin palaamaan leiriltä elävien kirjoissa. Luts ja Roots laativat

5 Esimerkiksi Kari Selén, C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939 (Keuruu 1980), s. 238–239; Jorma Kallenaution, Suomi katsoi etensä. Itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917–1955 (Helsinki 1985), s. 121.

6 Katso esimerkiksi Ilmjärv, s. 39–40.

7 Ks. esimerkiksi Jussi Lambert Rikama, Suomen rannikkotyökistön kehitysvaiheita, Eripainos rannikkotyökistön vuosikirjasta X/1964 (Helsinki 1964), s. 16; Hugo Österman, Neljännevuosisata elämästäni (Porvoo 1966), s. 148; Richard Maasing, Eesti ja N. Liidu sõjaväeliste delegatsioonide läbirääkimisi 1939.a. oktoobris. Teossarjassa Eesti riik ja rahvas teises maailmasõjas II (Stockholm 1955), s. 45–46.

8 T. M. Kivimäki, Suomalaisen politiikan muistelmat (Porvoo 1965), s. 91–97.

muistelmansa täysin riippumatta toisistaan. Luts kirjoitti ja julkaisi omansa Ruotsissa 1970-luvun alussa, kun taas Roots päästyään lopulta asumaan Tallinnaan 1960-luvun alussa ryhtyi salassa kirjoittamaan omaelämäkertansa. Neuvostoliiton turvallisuuspalvelun pelossa Roots piilotti muistelmiensa käsikirjoituksen, ja vasta Viron uudelleen itsenäistymisen jälkeen vuonna 1993 hänen leskensä antoi luvan miehensä kirjoituksen julkistamiselle.⁹

Lutsin ja Rootsin kollegoille kohtalo ei siis ollut yhtä suopea. Suurin osa Viron yleisesikunnassa ja joukko-osastoissa palvelleista korkeimmista upseereista sai surmansa Neuvostoliiton miehitysten yhteydessä. Esimerkiksi Viron kenraalikunnasta (pois lukien lääkintäalan kenraalit) ainoastaan neljän kenraalin onnistui säilyttää henkensä kesäkuussa 1940 tapahtuneen Neuvostoliiton ensimmäisen miehityksen ja toisen maailmansodan päättymisen välisenä aikana; näistä kolmen onnistui paeta länteen ja yksi jäi puna-armeijan palvelukseen. Kaikki muut vajaat kolmekymmentä kenraalia pidätettiin ja vietiin Neuvostoliittoon. Länteen tulleiden tietojen mukaan he myös katosivat siellä teille tietymättömille. Todennäköisesti he saivat kaikki surmansa maan vankeiloissa ja työleireillä.¹⁰

Likvidointi ei rajoittunut vain yleisesikunnan upseeristoon, vaan myös suuri määrä kentällä olevien joukko-osastojen komentajia, sotilasyksiköiden päälliköitä ja nuorempia upseereita joutui kokemaan Neuvostoliiton turvallisuuspoliisin kyyditykset työleireille, ellei heitä sitten nopeasti perustettujen kenttäoikeuksien pikatuomioiden jälkeen teloitettu paikan päällä. Kyyditykset ja teloitukset huipentuivat Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon kesäkuussa 1941. Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikkönä 1930-luvulla toimineen everstiluutnantti Richard Maasingin mukaan kesäkuussa 1941 Moskovasta annettiin määräys Viron sotilaspäällystön lopullisesta likvidoinnista, jonka tulos muistutti puolalaisten upseerien kohtaloa Katynin metsissä.¹¹ Siten monikaan niistä virolaisista johtavista upseereista, jotka olivat edes tietoisia ulkovaltioiden kanssa harjoitetusta yhteistyöstä, ei saanut mahdollisuutta kirjoittaa muistelmiaan.

9 Alfred Luts, *Heitluste keerises I* (Lund 1975), s. 65 ja Harald Roots, *Kui võitluseta murdus mõök* (Canada 1993), s. 14–17.

10 Fred Limberg, *Isamaa eest. Eesti Vabariigi sõjajoudude organisatsioon ja juhtkond* (Great Britain, Bath 1980), s. 13–108; Eesti Päevalehtin toimituksen artikkeli "Eesti ohvitseride häving. Andmed nende saatusest N.Liidus", Eesti Päevaleht 14.3.1964.

11 Richard Maasing, *Riigikaitse hävitamine*, T. Karberg, *Pärast Eesti sõjaväe likvideerimist*, M. Niinepuu, *Ühe kuulsa väcosa lõpp* ja P. Kangro, *Eesti ohvitseride kadumine*. Teossarjassa *Eesti riik ja rahvas teises maailmasõjas III* (Stockholm 1956), s. 211–220 ja 223–227. Lutsin ohella Maasingin onnistui pelastaa nahkansa, sillä hän loikkasi Saksaan jo lokakuussa 1939 kesken neuvottelujen puna-armeijan sijoittamisesta Vieroon. Lisäksi voidaan vielä mainita eversti Villem Saarsen ja majuri Aksel Kristian. Saarsen oli Maasingin jälkeen yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikkö ja näin Maasingin ohella henkilö, joka virkansa puolesta vastasi Viron sotilassuhteista ulkovaltioiden kanssa. Kristian puolestansa oli Viron viimeinen Helsingin sotilassuhteiden. Myös Saarsen ja Kristian onnistuivat pakenemaan länteen. Kristian ja Maasing eivät kuitenkaan myöhemmissä kirjoituksissaan käsittele seikkaperäisesti Suomen ja Viron sotilaallisen yhteistyön muotoja. Ks. esim. Maasing (1955), s. 45–46; Aksel Kristian, *Soome Talvesõjas*. Teossarjassa *Eesti riik ja rahvas teises maailmasõjas II* (Stockholm 1955), s. 101–112.

Aikaisemmasta julkaisemattomasta tutkimuksesta hyödyllisimpiä ovat olleet kahden Suomen sotakorkeakoulussa vuosina 1935–1937 opiskelleen virolaisen, Johannes Sandbankin ja Bruno Linnebergin, diplomityöt, *Viron Itämeren saariston merisotilaallinen merkitys* ja *Viron riippuvuus meriyhteyksistään sodan aikana*. Nämä vuoden 1937 alussa valmistuneet diplomityöt tarjosivat erittäin hyödyllisiä tietoja tutkimastani aiheesta. Tässä yhteydessä on aiheellista todeta, että kyseiset opinnäytteet puuttuvat syystä tai toisesta Viron yleisesikunnan arkistosta, vaikka niistä tulisi olla siellä kaksoiskappaleet.

Lähteistä

Eräs merkittävä syy aihettani käsittelevän muistelmakirjallisuuden ja aikaisemman tutkimuksen olemattomuuteen on ollut myös se, että suomalais-virolaisista sotilaallisista yhteistyösuunnitelmista, -sopimuksista ja käytännön yhteistoimintamuodoista olivat tietoisia – jopa maiden puolustusvoimien sisällä – vain erittäin suppeat piirit. En voikaan olla toteamatta, että Suomen ulkopoliittinen linja toisen maailmansodan jälkeen aina Neuvostoliiton hajoamiseen saakka varmasti vaikutti ehkäisevästi alaa käsittelevän kirjallisuuden syntymiseen – ainakin muistelmien osalta. Tuskin liioittelen, jos totean, että pelkästään Neuvostoliittoa vastaan kohdistuvan sotilaallisen yhteistyön muisteleminen olisi ollut varsin arveluttavaa, ja jos siitä olisikin kirjoitettu hivenen muun muistelun ohella, maininta olisi tullut todennäköisesti poistetuksi ennen painamista. Toinen merkittävä tekijä erityisesti aikaisemman tieteellisen tutkimuksen kannalta on yhteistyötä koskevan asiakirja-aineiston niukkuus Suomen arkistoissa ja Viron arkistojen pysyminen kiinni vapaalta tutkimukselta aina vuoteen 1989 saakka.

Tutkimukseni perustuu kaikilta tärkeimmiltä osiltaan julkaisemattomaan alkuperäismateriaaliin. Tutkimuksessa käytettävä alkuperäismateriaali jakautuu alkuperäismaansa mukaan suomalaiseen, virolaiseen, ruotsalaiseen ja venäläiseen materiaaliin. Suomalaisesta aineistosta hyödyllisin on Sota-arkistossa ja siellä yleisesikunnan ja merivoimien arkistokokonaisuuksissa. Yleisesikunnan ja merivoimien arkistot ovat kuitenkin hyvin hajanaisia ja ennen kaikkea puutteellisia. Erityisesti yleisesikunnan ulkomaaosaston asiakirjat ovat kokeneet kovan kohtalon todennäköisesti syksyllä 1944, jolloin osaston papereita poltettiin, ja mitä ei hävitetty, kuljetettiin maan rajojen ulkopuolelle niin kutsutun *Stella Polaris* -operaation yhteydessä lokakuussa 1944. Hyvä esimerkki asiakirjoihin kohdistuneesta hävityksestä on se, että Suomen Tallinnan ja Riian sotilasasiamiesten raportit vuosilta 1938–1940 ovat hävinneet lähes kokonaan eikä edes niiden kopioita ole löydettävissä ulkoministeriön eikä tuonaikaisen puolustusministerin Juho Niukkasen arkistoista.¹² Varsin todennäköistä on, että nämä asiakirjat tuhottiin kesällä 1940 tapahtuneen Neuvostoliiton miehi-

12 Turtola (1987), s. 95.

tyksen yhteydessä. Tässä yhteydessä on aiheellista korostaa, että yleisesikunnan ulkomaaosaston materiaalin hävitys ei koskenut yksinomaan Viroon liittyvää asiakirja-aineistoa, vaan systemaattinen puhdistus ulottui kaikkiin ulkosuhteita käsitteleviin vähänkin luottamuksellista tietoa sisältäneisiin dokumentteihin.

Aivan kaikkea suomalais-virolaisiin suhteisiin liittyvää materiaalia ei kuitenkaan kiireessä ehditty panna uuneihin. Maiden yleisesikuntien luottamuksellisia neuvotteluja ja Suomen yleisesikunnan Viroa käsitteleviä muistioita on kuitenkin jäänyt jäljelle yksittäisiä kappaleita. Samoin yleisesikunnan operatiivisen osaston asiakirjat ovat tarjonneet varsin mielenkiintoista tausta-aineistoa. Koska suomalais-virolainen yhteistoiminta oli luonteeltaan ennen kaikkea merisotilaallista, yleisesikunnan merivoimatoimiston ja merivoimien esikunnan (vuoteen 1933 saakka meripuolustuksen esikunnan) alkuperäismateriaali on ollut kaikista hedelmällisin Sota-arkiston asiakirjakokonaisuuksista. Työni kannalta onnellista on myös ollut se, että näitä kahden viimeisen arkistokokonaisuuden asiakirjoja on hävitetty huomattavasti vähemmän kuin yleisesikunnan ulkomaaosaston asiakirjoja.

Puhdistuksilta eivät myöskään säästyneet Viron yleisesikunnan ulkosuhteista vastanneen osaston asiakirjat. Kun neuvostojoukot ryhtyivät miehittämään Viroa 17. kesäkuuta 1940, Viron yleisesikunnan ja puolustusministeriön virkamiehet sekä upseerit alkoivat polttaa laajassa mitassa asiakirjoja. Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö Luts ja hänen apulaisensa Roots kertovatkin muistelmissaan, että hävittämisen jäljiltä koko Pagarinkatu – jolla yleisesikunta ja puolustusministeriö sijaitsivat – ympäristöineen oli täpösen täynnä pannuhuoneiden uuneissa poltettujen asiakirjojen tuhkaa.¹³ Tämän hävitystyön tulokset näkyvät myös Viron valtionarkiston kokoelmissa. Esimerkiksi yleisesikunnan ulkomaasuhteista vastanneen tiedusteluosaston asiakirjoja on säilynyt erittäin vähän. Vain muutamia yksittäisiä ja hajanaisia asiakirjoja on jäänyt jälkipolville. Roots toteakin aivan oikein, että tiedusteluosaston henkilöstö oli parhaiten perillä tulevien tapahtumien todennäköisestä kehityskulusta ja näin ollen pystyi hyvin ennakoimaan, milloin tuli *ottaa jalat allensa*, kuten Roots asian ilmaisee. Ulkomaiden yleisesikuntien kanssa harjoitettavasta yhteistyöstä ei saanut jäädä todisteita eikä asiamiesverkostoa saanut paljastaa Neuvostoliitolle.¹⁴ Sen sijaan tämän tutkimuksen kannalta on ollut hyvä, että kuten Suomessakin Viron merivoimien asiakirjat säästyivät huomattavasti paremmin hävittämiseltä. Tuskin liioittelematta voinkin todeta, että Viron merivoimien esikunnan suhteellisen hyvin säilyneet asiakirjat ovat mahdollistaneet tutkimukseni valmistumisen.

Meripuolustukseen liittyvät asiakirjat eivät kuitenkaan ole kaikki säilyneet. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat Tallinnan edustalla olevien Aegnan ja Naisaaren rannikkotykistöyksikköjen arkistot. Näiden saarten varuskunnat olivat hyvin keskeisessä asemassa Suomen ja Viron rannikkotykistöjen suunnitel-

13 Luts, s. 155 ja Roots (1993), s. 123.

14 Roots (1993), s. 123.

lussa sodan ajan yhteistoiminnassa. Tutkiessani näiden yksikköjen asiakirjoja huomasi suureksi harmikseni, että kansioihin sijoitetuista papereista osa oli revitty irti ja vain muutamia paperinpalasia asiakirjojen vasemmasta syrjästä oli jäänyt muistoksi kansioissa olleista dokumenteista. Merkitöjen mukaan molempien varuskuntien kyseiset asiapaperit on sidottu kansioihin vuosina 1938 ja 1939. Repijöillä oli ollut kuitenkin niin kiire, että he olivat unohtaneet poistaa myös kansion alussa olevan sisällysluettelon. Tästä saatoin suoraan nähdä, että juuri ja ainoastaan Suomen rannikkotykistön kanssa harjoitetusta yhteistyöstä kertova materiaali oli joutunut puhdistetuksi.¹⁵ Todennäköisesti kyseisten papereiden hävittäminen on tapahtunut kesäkuun puolessavälin 1940, jolloin Neuvostoliitto ryhtyi miehittämään Viroa. Neuvostoliiton ja Viron salaisella sopimuksella 12.6.1940 muun muassa näiden saarien rannikkopatterit oli luovutettu puna-armeijalle. Muutamaa päivää myöhemmin, aamuyöllä 17. kesäkuuta neuvostojoukot lopulta miehittivät nämä saaret.¹⁶ Puheena olevat kansiot olivat todennäköisesti vielä Aegnan ja Naissaaren rannikkotykistöyksikköjen omissa arkistoissa eikä niitä ollut vielä luovutettu mantereella olevaan merivoimien esikunnan arkistoon. Koska aikaa oli vähän ja neuvostoliittolaisten käsiin ei haluttu jättää itäistä naapuria vastaan suunnitellusta yhteistoiminnasta kertovaa materiaalia, paperit piti hävittää hyvin lyhyessä ajassa. Kuten sisällysluettelon unohtamisesta näkyy, kiireinen puhdistus ei ollut aivan täydellistä.

Kertomani tapaus oli kuitenkin ainoa laatuaan, sillä vastaavia esimerkkejä en löytänyt Viron merivoimien esikunnan arkistosta. Jo merivoimien esikunnan asiakirjojen huomattavasti suurempi määrä teki mahdottomaksi suorittaa menestyksellistä puhdistusta lyhyessä ajassa. Niinpä tämän arkiston kokoelmista on löydettävissä runsain mitoin suhteista suomalaisiin kertovaa hyvin mielenkiintoista asiakirjamateriaalia. Edellä mainitsemani esimerkki puhdistuksesta Aegnassa ja Naissaarissa ei johtanut työni kannalta korvaamattomiin menetyksiin, koska merivoimien esikunnan – jonka alaisuuteen Aegnan ja Naissaaren varuskunnatkin kuuluivat – arkistosta on löydettävissä materiaalia juuri niistä yhteistyön muodoista suomalaisten kanssa, mitä sisällysluettelon mukaan käsiteltiin Aegnan ja Naissaaren varuskuntien poistetuissa papereissa.

Tutkimukseni kannalta hyvin tärkeitä ovat olleet myös vuonna 1933 muodostetun Viron puolustusneuvoston ensimmäiseltä vuodelta säilyneet pöytäkirjat. Tämän lisäksi erityisen mielenkiintoisia tietoja olen saanut maan sotaväen ylipäällikön Johan Laidonerin ja yleisesikunnan päällikön Juhan Törvanin yksityisarkistoista.

15 Naissaaren varuskunnan kansio oli järjestetty 12.4.1938 ja sisällysluettelon mukaan paperit kuuluivat "Yhteistyö Suomen rannikkotykistön kanssa" -otsikon alle. Aegnan varuskunnan kansio oli järjestetty 1.4.1939 ja poistetut asiakirjat kuuluivat sisältökohtaan "Tiedustelu- ja mittausverkosto ja yhteistyö Suomen kanssa 10.4.1937–26.1.1938." Revityt asiakirjat ovat olleet seuraavissa mapeissa: 643 - 1 - 10 ja 643 - 1 - 370, Eesti Riigiarhiiv (ERA); 644 - 1 - 387, ERA.

16 Heino Gustavson, *Merekindlused Eestis 1913–1940* (Tallinn 1993), s. 109 ja Mehis Helme, Pietari Suuren merilinnoituksen rautatie. Eestissä olleiden merilinnoitusten rautatiet 1913–1990 (Tallinn 1992), s. 77.

Ruotsissa oleva virolainen alkuperäismateriaali on sijoitettu virolaisten emigranttien Tukholmaan perustamaan *Baltiska arkivet*in. Täällä olevan aineiston anti jäi kuitenkin aiheeni kannalta vähäisemmäksi kuin olin odottanut. Viron viimeisen Helsingin lähettilään Aleksander Warman yksityisarkistosta sain kuitenkin muutamia yksittäisiä mielenkiintoisia tietoja.

Tutkimukseni kannalta ruotsalaisen sotilaspuolen asiakirjat tulivat yllättävänkin tärkeiksi. Ruotsin yleisesikunnan (*generalstaben* ja nimenmuutoksen jälkeen *försvarsstaben*) ulkomaanosastojen ja keskusosastojen asiakirjat sisältävät erittäin mielenkiintoisia tietoja suomalais-virolaisesta yhteistoiminnasta. Ennen kaikkea Ruotsin Helsingin ja Tallinnan sotilasasiamiesten raportit ja muistiot olivat sängen hyödyllistä ja mielenkiintoista luettavaa. Samat arviot pätevät myös Ruotsin meriesikunnan (*marinstaben*) ulkomaanosaston asiakirjoihin ja Ruotsin Helsingin ja Tallinnan laivastoasiamiesten raportteihin ja muistioihin. Syy siihen, että ruotsalainen sotilasmateriaali tuli tutkimukseni kannalta tärkeäksi, on se, että Suomen ja Ruotsin yleisesikunnilla oli erittäin tiivistä kanssakäymistä maailmansotien välisenä aikana. Kuten asiaa tutkinut Turtola väitöskirjassaan *Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–1940. Puolustuspoliittinen vaihtoehto* toteaa, Suomen yleisesikunta toimitti Ruotsin yleisesikunnalle mittavassa määrin luottamuksellista tietoa maan puolustusvalmiudesta. Yhteistyö liittyi Ruotsin yleisesikunnan suunnitelmiin lähettää Suomeen voimakkaita ruotsalaisia joukkoja Kansainliiton sanktiovelvoitteiden perusteella, jos Neuvostoliitto olisi hyökännyt Suomeen.¹⁷ Turtolan tutkimustuloksista tein sen johtopäätöksen, että kenties Ruotsin yleisesikunnan ja meriesikunnan arkistoissa saattaisi olla kiinnostavia tietoja ja arvioita Suomen ja Viron sotilaallisesta yhteistyöstä. Tätä olettamusta tuki myös se, että Turtola edellä mainitsemissani *Sotahistorialliseen aikakauskirjaan* kirjoittamassaan artikkelissaan oli käyttänyt lähteenä kahta Ruotsin Tallinnan sotilasedustajan raporttia, joissa sivuttiin suomalais-virolaista yhteistoimintaa.

Kokeillakseni kepillä jäätä tein tutkimusmatkan Ruotsin sota-arkistoon ja nopeasti havaitsinkin, että matka ei ollut turha. Tutkimustyöni osoitti, että Suomen yleisesikunnan Ruotsille antamaan valtavaan tietomäärään sisältyi myös seikkaperäisiä, luottamuksellisia tietoja Suomen ja Viron vuonna 1930 alkaneesta yhteistoiminnasta. Tiedot eivät perustuneet pelkästään Ruotsin sotilas- ja laivastoasiamiesten tekemiin havaintoihin, vaan laadituista raporteista ja muistioista käy ilmi, että Suomen sotilasjohto ei pyrkinyt millään muotoa salaamaan tietoja Viron kanssa harjoitettavasta sotilaallisesta yhteistyöstä ja jopa sen yksittäisistä muodoista. Suomen sotilasjohton antamat tiedot yhteistyöstä kuuluivat oleellisena osana Ruotsin yleisesikunnan suunnitelmiin sanktiojoukkojen kuljettamisesta Suomeen. Myös Ruotsin sotilasedustajat seurasivat hyvin kiinnostuneina yhteistyön kehittymistä, sillä Ruotsin yleisesikunta

17 Martti Turtola, *Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–1940. Puolustuspoliittinen vaihtoehto* (Juva ja Porvoo 1984), s. 151–152.

laski, että suomalais-virolainen yhteistoiminta olisi sodan aikana hyödyksi myös Ruotsin omille puolustusmahdollisuuksille.

Koska suomalais-virolainen sotilaallinen yhteistoiminta tähtäsi ainoan silloisen potentiaalisen vastustajan Neuvostoliiton varalle, on asiallista tarkastella myös Neuvostoliiton sotilasjohdon mahdollisia tietoja ja arvioita harjoitetusta yhteistoiminnasta. Venäläisistä lähteistä keskeisimpiä ovat Neuvostoliiton Itämeren laivaston asiakirjat, joita säilytetään Venäjän sotalaivaston keskusarkistossa Pietarissa. Itämeren laivaston arkistokokonaisuuksista hyödyllisimpiä ovat olleet sen esikunnan operatiivisen osaston asiakirjat 1930-luvulta. Neuvostoliiton Itämeren laivaston asiakirjat ovat hyvin järjestettyjä, ja ne ovat myös säilyneet suhteellisen täydellisinä. Tässä yhteydessä en malta olla toteamatta, että tammikuussa 1995 arkistoon tekemäni tutkimusmatkan aikana sain tutustua kaikkeen haluamaani alkuperäismateriaaliin. Aika oli siis tällöin otollinen, sillä vain muutamaa vuotta aikaisemmin arkiston ovet olisivat tuskin avautuneet. Siten aikaisempia ongelmia lähdeaineiston saatavuudessa ei ollut ainakaan vuoden 1995 alussa.

Työssäni käytetyistä yksityisarkistoista ovat maininnan arvoisia Kansallisarkistossa säilytettävä Carl Gustaf Mannerheimin yksityisarkisto sekä tutkimukseni kannalta tärkeiden, 1930-luvulla yleisesikunnassa ja merivoimissa palvelleiden henkilöiden omaisten luovuttamat asiakirjat. Näitä ovat muun muassa eversti Jussi Lambert Rikaman ja jalkaväenkenraali Armas Eino Martolan jälkeensä jättämät asiakirjat ja muistiinpanot.

Olen myös onnistunut saamaan hyvin mielenkiintoisia yksityiskohtaisia tietoja jo korkeassa iässä olevilta henkilöiltä, jotka ovat 1930-luvun lopussa osallistuneet käytännön yhteistyöhön virolaisten kanssa – joka oli salaista heidän itsensäkin mukaan. Niinpä tässä yhteydessä haluankin lämpimästi kiittää komentaja Arto Kivikuraa, kommodori Eero Pakkalaa ja everstilutnantti Aake Merilää. Samoin lausun kiitokseni eversti Keijo J. Mikolalle, jolta sain kiintoisia tietoja, vaikka hän ei itse virkansa puolesta ollutkaan yhteydessä virolaisiin.

Tutkimustehtävästä ja tutkimuksen rajaamisesta

Tutkimuksessani sotilassektori näyttelee merkittävää osaa, vaikka tulen myös sivuamaan Suomen ja Viron korkeimman poliittisen johdon ja maiden päämiesten arvioita sotilaiden suunnitelmista. Vaikka maan ulkopoliitiikka ei kuulu sotilasjohdolle, tämä ei kuitenkaan estänyt molempien maiden sotilasjohtoja – tarkemmin yleisesikuntien ja merivoimien esikuntien johtoa – suunnittelemasta ja toteuttamasta sotilaallista yhteistoimintaa ulkomaiden kanssa. Niin Suomessa kuin Virossakin maan ulkopoliittisella ja sotilaallisella johdolla oli käytännössä vain yksi mutta sitäkin tärkeämpi tavoite: toiminta Neuvostoliiton uhan eliminoinemiseksi.

Tietysti joku voi todeta, että yleisesikunnat kaikissa maissa kaikkina aikoina laativat kassakaappiin suunnitelmia eri sotatapausten varalta. Kuitenkin yh-

teistyösuunnitelmia laaditaan siitäkkin huolimatta, että poliittiset edellytykset hahmotelluille sotilaallisille toiminnoille puuttuisivat laatimishetkellä, ja suunnitelmissa otetaan huomioon mahdollisten poliittisten heilahduksien nopeus, jonka ansiosta edellytykset kassakaappien suunnitelmille voivat täytyä. Lisäksi sotilaallisten suunnitelmien tutkimuksessa on yksi selkeä etu. Niitä tutkimalla voidaan nähdä turvallisuuspolitiikan pitkiä linjoja, koska sotilasjohdon kokoonpanoon poliittiset heilahdukset eivät vaikuta niin suuresti määrin kuin valtiolliseen johtoon. Ennen kaikkea yleisesikuntien suunnitelmat kuvastavat hyvin kunkin maan sotilasjohdon ja useimmissa tapauksissa myös korkeimman poliittisen johdon uhkakuvia. Siksi sotilaiden laatimat suunnitelmat eivät ole ollenkaan hyödyttömiä tutkittaessa poliittisen historian ratkaisuja.

Tutkimuksessani pyrin vastaamaan siihen, kuinka laaja-alaista oli maiden välinen merisotilaallinen yhteistoiminta 1930-luvulla. Oliko suomalais-virolaisella sotilaallisella yhteistoiminnalla poliittisen johdon (valtion päämiehen ja hallituksen) siunaus, vaikka virallinen ulkopolitiikka ennen kaikkea Suomessa ei olisikaan antanut edellytyksiä yhteistoiminnalle etenkin pohjoismaisen suuntauksen julistamisen jälkeen joulukuussa 1935? Kuinka paljon Suomen ja Viron poliittiset johdot tiesivät sotilaiden välisestä suunnittelutyöstä ja käytännön yhteistoiminnasta? Harjoittivatko Viron ja erityisesti Suomen yleisesikunnan ja merivoimien johtavat upseerit jotain muuta ulkopolitiikkaa kuin maiden poliittinen johto? Kuinka tärkeänä Suomen yleisesikunta ja puolustusneuvoston puheenjohtaja Mannerheim pitivät Viron sotilaallista asemaa Suomenlahden eteläpuolella, ja odottivatko yleisesikunta ja Mannerheim saavansa Virosta ja sen liittolaiselta Latvialta sotilaallista apua? Millaiset olivat Viron puolustussuunnitelmat Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle? Kuinka tiivistä yhteistyötä Suomi, Viro ja muut reunavaltiot harjoittivat helmikuussa 1932 alkaneessa Kansainliiton aseidenriisuntakonferenssissa, ja olivatko maat valmistautuneet siihen yhdessä? Kuinka kiinnostunut Ruotsin sotilasjohto oli Suomen ja Viron alkaneesta sotilaallisesta yhteistoiminnasta samalla, kun se harjoitti hyvin tiivistä yhteistyötä Suomen yleisesikunnan kanssa? Missä määrin Neuvostoliiton sotilasjohto tiesi suomalais-virolaisesta yhteistoiminnasta, ja kuinka vakavasti se suhtautui siihen? Millaisia sotasuunnitelmia Neuvostoliiton Itämeren laivastossa laadittiin, ja mitkä olivat sen uhkakuvat Suomenlahden alueella?

Tutkimukseni ajallinen alkupiste on vuosi 1930, jolloin Suomen ja Viron yleisesikuntien välisissä neuvotteluissa otettiin ensimmäisen kerran esille sodan aikainen merisotilaallinen yhteistoiminta. Neuvotteluja koskevista asiakirjoista käy ilmi, että vastaavia yhteistoimintaneuvotteluja ei ollut aikaisemmin käyty. Samoin Suomen yleisesikunnan puolustussuunnitelmien laadinnassa otettiin ensimmäisen kerran esille Viron sotilaallisen aseman merkitys Suomen omille puolustusmahdollisuuksille ja mahdollinen yhteistoiminta Viron kanssa. Loppurajaus on ollut myös helppo määritellä syksyyn 1939, jolloin Viro solmi tukikohta- ja avunantosopimuksen Neuvostoliiton kanssa ja sitoutui näin virallisesti sen liittolaiseksi.

Tutkimukseni asiarajauksessa olen jättänyt vähemmälle huomiolle ulkopoliitiikan, sillä kuten jo mainitsin, Suomen ja Viron sotilaallisesta yhteistyöstä ja sen eri muodoista olivat tietoisia erittäin pienet piirit jopa puolustusvoimien sisällä. Yhteistyöhön ei haluttu liittää poliitikkoja eikä ulkoministeriön virkamiehiä. Suomen ja Baltian maiden diplomaattisesta yhteistoiminnasta maailmansotien välisenä aikana on myös olemassa runsaasti tutkimusta, sillä siitä on saatavissa paljon lähdemateriaalia Suomen arkistoista – toisin kuin sotilaspuolen alkuperäismateriaalia. Ulkopoliittista – ja virolaisiin alkuperäislähteisiin perustuvaa – vakavaa tutkimusta on myös ilmestynyt aivan viime vuosina Suomenlahden kummallakin puolella. Esimerkkinä voin mainita Osmo Hyytiän ammattimiehen ottein tekemän *Viron kohtalontie 1933... 1939... 1940*¹⁸ ja tutkija Magnus Ilmjärvin teoksen *Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel. Balti riigid ja Soome 1934–1940*. Vaikka en yhdykään kaikilta osin Ilmjärvin muihin johtopäätöksiin, niin olen kuitenkin samaa mieltä sekä hänen että Hyytiän kanssa siitä, että Viron ulkopoliitikassa Saksa tuli 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kirkkaimmaksi johtotähdeksi. Molemmilta puuttuu kuitenkin Suomen ja Viron sotilassuhteiden itsenäinen tutkimus. Mielenpitenvaihto kyseisten tutkijoiden kanssa on myös osoittanut, että Suomen ja Viron sotilassuhteet ovat heille varsin vieras tutkimusala ja jo pro gradu -tutkielmani tulokset olivat heille ennen tuntemattomia. Baltian maita koskevassa ulkopoliittisessa tutkimuksessa edelleen käyttökelpoisena perusteoksena on Seppo Myllyniemen *Baltian kriisi 1938–1941*.¹⁹ Viime vuosina maan ensimmäisen itsenäisyyden viimeisiä vuosia 1939–1940 ovat tutkineet muun muassa virolaiset Eero Medijainen, Heino Arumäe, Jüri Ant, Mart Laar, Külle Arjakas, Evald Laasi, Mart Sarapuu ja Tõe Nõmm; he ovat julkaisseet lukuisia artikkeleja tieteellisissä julkaisuissa ja sanomalehdissä.

18 Osmo Hyytiä, *Viron kohtalontie 1933... 1939... 1940* (Jyväskylä 1992).

19 Seppo Myllyniemi, *Baltian kriisi 1938–1941* (Keuruu 1977).

■ II Viro Suomen puolustussuunnitelmissa 1930-luvun alussa

Viro oli tärkeä Suomen sotilaalliselle asemalle

Suomen sotilasjohdon kokoonpanossa tapahtui vuoden 1924 loppupuolella dramaattinen vaihdos: ylin johto siirtyi Venäjällä palvelleilta upseereilta jääkäriupseereille. Vaihdos vaikutti lähes välittömästi valtakunnan puolustussuunnitelmien luonteeseen. Uuden yleisesikunnan päällikön Kurt Martti Walleniuksen (yleisesikunnan päällikkö vuosina 1925–1930) johdolla laadittiin uusi aktiivinen ja offensiiveja korostava Venäjän keskitys 27 (V.K. 27) -nimeä kantava puolustussuunnitelma korvaamaan aikaisemman yleisesikunnan päällikön kenraali Oskar Enckellin (yleisesikunnan päällikkö 1919–1924) defensiiviseen puolustusajatteluun nojautuvia suunnitelmia. V.K. 27:n suunnitelma Karjalan kannaksella perustui ajatukseen lyödä kohti Viipuria etenevät Neuvostoliiton joukot Vuoksen tasalla, minkä seurauksena omat joukot voisivat ryhtyä puolustukseen kannaksen kapeimmalla kohdalla. Laatokan pohjoispuolella suunnitelmaan sisältyi jo huomattavia offensiivisia toimia, jotka ulottuivat itärajan yli aina järvikannasten tasalle saakka edullisempien puolustusasemien perustamiseksi. Tämä käy ilmi yleisesikunnassa 6.12.1926 päivätyistä muistiosta. Näin haluttiin muuttaa sotilaallisen voiman ja rajan pituuden suhdetta. Neuvostojoukoilla todettiin olevan lähes rajattomat mahdollisuudet joukkojen perustamiseen, mutta materiaalin niukkuuden ja sotilasmaantieteellisten tekijöiden arvioitiin pienentävän joukkojen määrän vaikutusta. Puna-armeijalla nähtiin olevan mahdollisuudet edetä hyvin leveällä rintamalla Suomen pieniä voimia vastaan. Tämän vuoksi yleisesikunta arvioi, että vain hyökkäyksellisen toiminnan avulla voitaisiin muuttaa sotilaallisen voiman ja rajan pituuden suhdetta perustamalla mahdollisimman lyhyt rintama Laatokan ja Äänisjärven väliselle kannakselle. Tämän offensiivin avulla pystyttäisiin katkaisemaan myös tärkeäksi koettu Muurmannin rata ja siten puna-armeijan yhteydet etelästä Itä-Karjalan keski- ja pohjoisosiin. Itärajan pohjoisosan erämaissa puna-armeijalla ei nähty olevan mahdollisuuksia suuriin operaatioihin etenäkään sen jälkeen, kun Muurmannin rata olisi saatu katkaistuksi.¹

1 Reino Arimo, Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939. III osa. Jääkärien aika 1925–1939. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXIII (Helsinki 1987), s. 285, 317 ja 329.

V.K. 27 perustui olettamukseen, että Suomi olisi yksin sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Yleisesikunnan operatiivisessa toimistossa valmistui vuoden 1930 lopulla useita muistioita V.K. 27:n kehittämiseksi. Niissä sotilaspoliittisen tilanteen huomioitiin olevan huomattavasti moninaisempi kuin V.K. 27:n laatimisen aikana. Ennen kaikkea näissä suunnitelmissa painotettiin Baltian maiden sotilaallisen aseman merkitystä ja yhteistoimintaa niiden kanssa. Eriyisesti nimeltä mainiten Viron asema tunnustettiin keskeiseksi. Operatiivisessa toimistossa valmistui syyskuun alussa 1930 kapteeni Sven Björkmanin laatima laaja muistio *Keskityssuunnitelman "V.K. 27" edelleenkehitys ja täydentäminen*, jossa uudelleen arvioitiin omien joukkojen mahdollisuudet offensiiviin ja mahdollinen sotilaspoliittinen tilanne. Keskeisenä tuloksena arvioitiin, että V.K. 27:n ajatus pitkälle menevästä offensiivista olisi täysin perusteeton, jos Suomi olisi sodassa yksin Neuvostoliittoa vastaan. Myös Neuvostoliiton sotilaallisista tavoitteista Suomen suunnalla esitettiin täysin uusia näkemyksiä. Muistion mukaan Neuvostoliitolla ei todennäköisesti olisi välittömiä hyökkäyssuunnitelmia Suomea vastaan, vaan offensiiviset toimet olisi ainakin sodan alkuvaiheessa suunnattu muita Neuvostoliiton länsirajan valtioita vastaan. Perusteluinä tälle havainnolle esitettiin esimerkiksi Neuvostoliiton Karjalan kannakselle rakentaman linnoitusvyöhykkeen ja siihen rakennetun rautatieverkon puolustuksellinen luonne. Vastaavasti muiden länsirajan valtioiden rajojen läheisyyteen rakennettujen rataverkostojen muoto viittasi vahvasti hyökkäyksellisiin suunnitelmiin muualla kuin Suomen suunnalla. Samaan viittasi myös Mustanmeren laivaston vahvistaminen Itämeren laivaston kustannuksella.² Johtopäätöksenä todettiin, että

näyttää siis siltä, kuin todennäköisin sotatapaus olisi se, että Suomi ei ole yksin sodassa Venäjän kanssa. Ja silloin tuntuu myös kysymyksenalaiselta, onko tarkoituksenmukaista, että operaatiosuunnitelmamme pohjaksi on otettu voimakas venäläinen offensiivi Kannaksella.³ (allev. lähteessä)

Tämän päätelmän seurauksena arvioitiin, että V.K. 27:n ajatus ei vastannut enää muuttunutta sotilaspoliittista tilannetta. Silti muistiossa käsiteltiin laajasti niitä sotilaspoliittisia tilanteita, joissa suunnitelman hyökkäystä korostavaa luonnetta voitaisiin vielä sellaisenaan tai osin muutettuna käyttää hyväksi. Tässä yhteydessä ennen kaikkea Viron, mutta myös osin Latvian merkitys nousee hämmästyttävän keskeiselle sijalle. Muistionsa sotilaspoliittisessa tilannetutkimuksessa Björkman tuo esille, että V.K. 27:ää ei ollut kokonaan hylätty yleisesikunnan laskelmissa sen hyökkäyksellisen luonteen vuoksi. Suunnitelmalla katsottiin vielä olevan toteuttamisen mahdollisuuksia, mikäli Suomen ohella myös ainakin osa reuna-valtioista olisi sodassa Neuvostoliittoa

2 Kapteeni Sven Björkmanin promemoria *Keskityssuunnitelman "V.K. 27" edelleenkehitys ja täydentäminen* 12.9.1930, s. 7–8. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2861/34, Sota-arkisto (SA).

3 Ibid., s. 8.

Everstiluutnantti ja jääkäri Wallenius seurasi vuonna 1925 yleisesikunnan päällikönä kenraali Oskar Enckelliä. Wallenius oli hyvin kiinnostunut sotilaallisesta yhteistyöstä muiden reuna-
valtioiden kanssa. Jo vuonna 1926 hän aloitti luottamuksellisen kirjeenvaihdon virolaisen kollegansa kenraalimajuri Nikolai Reekin kanssa maiden välisestä sotilaallisesta yhteistyöstä. Walleniuksen päällikkyyyskaudella kiinnitettiin suurta huomiota Viron sotilaalliseen asemaan: sen merkityksen katsottiin olevan suuri Suomen omien puolustusponnistelujen kannalta sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Walleniuksen viimeisinä virka-
kuukausina aloitettiin Viron sotilasjohdon kanssa salaiset neuvottelut merisotilaallisesta yhteistyöstä, josta kehittyikin lähes koko vuosikymmenen kestänyt hyvin tiivis, mutta myös erittäin salainen yhteistoiminta. (Kuva Sotamuseo)

vastaan. Yllättävää kyllä hyökkäystä perusteltiin Suomenlahden eteläpuolen tilanteella. Muistiossa todettiin, että *Suomen, estääkseen ainakin Viron ja Latvian vastarinnan nopeata murtumista, ehdottomasti heti sodan alussa on ryhdyttävä voimakkaaseen offensiiviin Pietarin suuntaan.*⁴

Björkmanin muistiossa tulee näin ollen selvästi esille, että yleisesikunnassa tunnettiin vakavaa huolta näiden maiden aseman säilyttämisestä Neuvostoliiton hyökkäyksen tapahtuessa. Tämän vuoksi arvioitiin tarpeelliseksi antaa epäsuoraa sotilaallista apua. Muistiossa esitettiin, että mikäli Suomen ohella olisi myös muita läntisiä reuna-
valtioita sodassa Neuvostoliittoa vastaan, olisi pitkälle menevällä offensiivilla onnistumisen edellytykset. Toisaalta Björkman myönsi, että yleisesikunnasta puuttuivat muistion laatimisen ajankohtana seikkaperäisemmät arviot siitä, kuinka suuria joukkoja Neuvostoliitto kykenisi keskittämään Suomen suunnalle ollessaan samanaikaisesti sodassa myös muita reuna-
valtioita vastaan. Senhetkisten tietojen mukaan Björkman kuitenkin oletti, että nopeamman liikekannallepanon ansiosta Suomella olisi heti sodan alussa mahdollisuuksia suorittaa pitkälle menevä offensiivi. Muistiossa todettiin, että

sotilaspoliittinen tilanne tässä tapauksessa ehdottomasti vaatii voimakasta offensiivia Suomen taholta, sillä ainoastaan sen avulla on Viron ja Latvian hädänalainen asema pelastettavissa. Mikä muu apu tahansa tulisi näille valtioille liian myöhään. [...] Suomen tehtävänä sotilaspoliittisesti katsoen on auttaa Viroa ja Latviaa sitomalla mahdollisimman suuria venäläisiä voimia vastaan.⁵

4 Ibid., s. 7.

5 Ibid., s. 16 ja 18.

Muutamaa kuukautta myöhemmin, joulukuun alkupuolella valmistui kapteeni Björkmanin esimiehen, operatiivisen toimiston päällikön everstiluutnantti Väinö Adolf Mathias Karikosken laatima muistio *Suuntaviivat keskitys-, suoja- ja operaatiosuunnitelmia koskevan työn jatkamiseksi*. Karikoski korosti Björkmania voimallisemmin hyökkäyksen välttämättömyyttä Leningradia vastaan Viron ja Latvian sotilaallisen aseman vahvistamiseksi siinä tapauksessa, että Suomen ohella suurin osa reunavaltioista olisi sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Karikoski arvioi, että

Sekä sotilaspoliittinen että strateginen tilanne vaatii tässä tapauksessa yhteistoimintaa reunavaltioiden kanssa. Jokainen tilanteen huononeminen täällä, heikentää myös strategista tilannetta Suomessa. Viitattakoon vain siihen millaiseksi tilanne muuttuu Suomessa, jos venäläiset saavat siirrettyksi meri- ja ilmavoimiensa tukikohtat Tallinnaan, Baltiskiin, Viron saarille ja Riikaan. Tässä yhteydessä ei oteta tarkistettavaksi sitä mahdollisuutta, että voisimme antaa suoranaista apua Viroon. Sen sijaan on meidän koettava sovelluttaa sotatoimemme niin, että tilanne Suomenlahden eteläpuolella helpottuu. Tämä vaatii voimakasta offensiivisiä Suomesta Pietaria ja Itämeren laivaston tukikohtaa vastaan. Vain tällä tavalla voidaan Viron ja Latvian hädänalaista asemaa mahdollisesti auttaa. Pahimmassa tapauksessa tuskin mikään muu apu ehtii ajoissa perille.⁶

Operatiivisessa osastossa palvellut Sven Björkman ei pitänyt mahdollisena vaan melkein päsuotavana sitä, että Viron avustamiseksi hyökkäisiin kohti Leningradia, jotta sidottaisiin mahdollisimman paljon puna-armeijan joukkoja pois Viron rintamalta. Björkman oli myös Mannerheimin johtaman puolustusneuvoston apulaissihteeri ja samalla Mannerheimin adjutantti kesästä 1931 aina syksyyn 1939 saakka. Kuvassa Björkman majurina Mannerheimin 70-vuotisjuhlallisuuksissa 4.6.1937. (Kuva Sotamuseo)

6 Operatiivisen toimiston päällikön everstiluutnantti Väinö Adolf Mathias Karikosken muistio *Suuntaviivat keskitys-, suoja- ja operaatiosuunnitelmia koskevan työn jatkamiseksi*

Karikosken mukaan kyseisen operaatiosuunnitelman vahvistaminen edellytti ennen kaikkea perinpohjaista tutkimusta oman armeijan resursseista ja Neuvostoliiton linnoitusjärjestelmästä. Samoin yleisesikunnalla tulisi olla tarkat tiedot Viron ja Latvian puolustus suunnitelmista ja sotilaallisista resursseista. Tässä kohdin Karikoski toteaa, että yleisesikunnan ulkomaatoimisto ja operatiivinen toimisto olivat jo parhaillaan suorittamassa tietojen hankintaa Viron ja Latvian osalta. Näiden toimenpiteiden jälkeen olisi tarkemmin arvioitava hyökkäysoperaation onnistumisen edellytykset. Mikäli perinpohjainen tutkimus hyökkäyksen edellytyksistä antaisi positiivisen tuloksen, Karikoski kietytti operaation tavoitteet ja perustelut toteamalla, että

Ensimmäisenä tehtävänä on joka tapauksessa venäläisten suojajoukkojen lyöminen, jotka todennäköisesti ovat edenneet linnoituslinjan pohjoispuolelle. Mitä varomattomammin nämä ovat edenneet sitä suurempia mahdollisuuksia on olemassa niiden lyömiseen. Suojajoukkojen lyöminen ei kuitenkaan aiheuta helpoitusta tilanteeseen Virossa ja Latviassa, vaan on tätä varten murrettava venäläisten linnoituslinja ja päästävä käsiksi heidän päävoimiinsa. (allev. lähteessä).

Karikoski kuitenkin myönsi, että esitetty hyökkäys ei tulisi olemaan helppo etenäkään kesäaikana Karjalan kannaksen kapeuden takia. Tämän vuoksi operaatio tulisi tutkia ja valmistella erittäin huolellisesti. Sen sijaan Karikoski arvioi talvella suoritetulla hyökkäyksellä olevan jo huomattavasti paremmat onnistumisen mahdollisuudet muun muassa sen takia, että Neuvostoliiton rakentama linnoitusjärjestelmä ei olisi niin vahvasti puolustettavissa kuin kesällä eikä jäissä oleva laivasto pystyisi antamaan tukea sille kovinkaan tehokkaasti. Samoin suomalaisten huomattavasti paremmaksi arvioitu liikkuminen talvis aikana lisäisi hyökkääjän mahdollisuuksia murtautumiseen. Varsin optimistisesti Karikoski arvioikin suomalaisten mahdollisuuksia avustaa ennen kaikkea virolaisten sotaponnistuksia toteamalla seuraavasti:

Näin ollen on meillä talvella sekä strategisesti että taktillisesti suuremmat toiminta- ja onnistumisen mahdollisuudet Kannaksella kuin kesällä. Tällöin on meidän keskitettävä häikäilemättömästi kaikki voimat, jotka suinkin voidaan saada irti, ratkaisukohtaan ja yritettävä murtautua Pietaria kohti, mikä joko johtaa Pietarin valtaukseen ja Itämeren laivaston tuhoamiseen tahi todennäköisemmin venäläisten voimien uudelleen ryhmittymiseen, jolloin tilanne Suomenlahden eteläpuolella voidaan ainakin hetkellisesti pelastaa.⁸

Tässä yhteydessä on pantava merkille, että Karikosken tavoin myös Björkman laatimassaan muistiossa kiinnitti erityistä huomiota Neuvostoliiton Itämeren laivaston eliminointiin ja onnistumisen parempiin mahdollisuuksiin talvella Björkmanin mukaan

12.12.1930, s. 26–27. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2861/34, SA.

7 Ibid., s. 27.

8 Ibid., s. 29–30.

on kuitenkin todettava, että mahdollisuudet nopeasti päästä ratkaiseviin tuloksiin ja saavutettavissa olevien etujen arvo talvella on niin suuri verrattuna kesään, että ehdottomasti kannattaa asettaa kaikki suinkin liikenevät hyökkäykseen Kannaksella. Viitattakoon tässä vain mahdollisuuteen hävittää Itämeren laivasto sen ollessa kiinni jäissä!⁹

Sekä Björkmanin että Karikosken muistioissa tulee selvästi esille yleisesikunnassa virinnyt voimakas mielenkiinto Baltian ja erityisesti Viron sotilaalliseen asemaan. Muistioista käy ilmi, että yleisesikunta ei odottanut Baltiasta sotilaallista apua, mutta sen menestyksellisen puolustautumisen arvioitiin hyödyttävän ratkaisevasti Suomen omia puolustusponnisteluja. Erittäin mielenkiintoista on huomata, että nämä uudet laskelmat esiintyivät ensimmäisen kerran juuri vuonna 1930, jolloin suomalais-virolaiset yhteistoimintaneuvottelut alkoivat ensimmäisen kerran. Ne johtivatkin valtioiden päämiesten väliseen suulliseen sopimukseen sotilaallisesta yhteistoiminnasta Neuvostoliiton taholta tulevaa uhkaa vastaan. Yhteistoiminta oli suunnattu juuri Neuvostoliiton Itämeren laivastoa vastaan. Merellistä yhteistoimintaa, sen tiivistä suunnittelua, käytännön muotoja sekä molempien maiden poliittisen johdon sopimuksia tarkastelen seikkaperäisemmin jäljempänä.

Edellä mainitut muistiot osoittavat selvästi, että reunavaltioiden välisen sotilaallisen yhteistoiminnan ajatus oli vahvasti esillä yleisesikunnan laskelmissa 1930-luvun alussa. Hyvänä esimerkkinä tämän ajatusmallin olemassa olosta voidaan vielä mainita yleisesikunnassa palvelleen majuri Jussi Turtolan marraskuun puolivälissä 1930 laatima muistio, jossa selvästi tulee esille sotilaallisen yhteistoiminnan korostus reunavaltioiden välillä. Majuri Turtola laski sotilaspoliittisesta tilanteesta tekemässään arviossa kylmän realistisesti, että riippumatta kulloinkin vallitsevasta ideologiasta Venäjä suurvaltana tulisi vähintäänkin vaatimaan vapaata pääsyä Suomenlahden perukasta Itämerelle. Tämä puolestansa merkitsisi vakavaa uhkaa alueen muille valtioille ja ainakin Viron ja Latvian itsenäisyyden sekä Romanian kuulumien Bessarabian alueen menetystä. Tästä edelleen seuraisi, että Suomen ja Puolan sotilasmaantieteellinen asema merkittävästi vaarantuisi Neuvostoliiton ryhtyessä jatkamaan aluelaajennuksia. Turtolan mukaan tämä yhteinen vaara tulisi voimakkaasti yhdistämään Neuvostoliiton reunavaltioita siitäkkin huolimatta, että poliittisia edellytyksiä yhteistoiminnalle ei suoranaisesti olisi. Toisaalta positiivisena tekijänä muistiossa arvioitiin, että reunavaltioiden voimien liittymistä edesauttoi poliittisten ja taloudellisten ristiriitojen olemattomuus pois lukien Puolan ja Liettuan erimielisyys Vilnan hallinnasta. Tämän perusteella Turtola laski Neuvostoliittoa vastaan muodostuvan reunavaltiorintaman Suomen, Viron, Latvian, Puolan ja Romanian sotavoimista. Puolan ja Liettuan ristiriitojen vuoksi viimeksimainittua ei sisällytetty tähän homogeeniseksi laskettuun rintamaan. Muistiossa jopa pidettiin tämän vuoksi mahdollisena, että Liettua tulisi oman

9 Em. Björkmanin promemoria *Keskityssuunnitelman "V.K. 27" edelleenkehitys ja täydentäminen* 12.9.1930, s. 19. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2861/34, SA.

*Operatiivisen osaston
päälikkö everstiluutnantti
Karikoski korosti joulukuussa
1930 laatimassaan muistiossa
jopa alaistaan Björkmania
voimakkaammin Viron
avustamista hyökkäämällä
kohti Leningradia.
Helmikuussa 1930 Karikoski
oli neuvotellut Tallinnassa
Viron sotilasjohdon kanssa.
Neuvottelujen aiheena oli
merisotilaallinen yhteistyö
Suomenlahden sulkemiseksi
sen kapeimmalta kohdalta
Porkkalan ja Tallinnan
välillä. Neuvotteluissa
sovittiin myös Suomen ja
Viron yleisesikuntien
suorasta viestiyhteydestä
luottamuksellisten tietojen
vaihtamiseksi ilman
välikäsiä. (Kuva SA-kuva)*

turvallisuutensa uhallakin ja vaikeuttaakseen Puolan sotilaallisia ponnisteluja valtaamaan takaisin kiistellyn Vilnan alueen, ellei poliittista ratkaisua tämän alueen kohtalosta olisi saavutettu ennen Neuvostoliiton hyökkäystä.¹⁰

Tämän pohjalta Turtola arvioi puna-armeijan todennäköisesti laskevan, että Neuvostoliiton tulisi hyökkäyssuunnitelmissansa ottaa huomioon reunavaltioiden muodostaman rintaman yhtenäisyys huolimatta siitä, että yhteistä puolustusliittoa ei näiden valtioiden välillä olisikaan. Turtola jopa piti todennäköisenä, että Neuvostoliiton tulisi huomioida hyökkäyssuunnitelmiaan yhtä reunavaltiota vastaan sodan laajentuminen myös muita länsirajansa valtioita koskevaksi. Ainoana poikkeuksena muistiossa arvioitiin olevan hyökkäys maantieteellisesti syrjäiseen Suomeen: se ei välttämättä välittömästi merkitsisi suhteiden katkeamista muiden reunavaltioiden kanssa. Samassa yhteydessä Turtola kuitenkin toteaa ajan offensiivisen hengen mukaisesti, että *sen sijaan on Suomella Venäjän jouduttua sotaan muitten reunavaltioiden kanssa siksi edullinen tilaisuus Karjalan valtaamiseen, että sen yhtymistä on venäläisten kannalta pidettävä varmana.*¹¹

10 Majuri Jussi Turtolan muistio *V.K. Venäjää koskevat laskelmat* ja sen alakohta *Venäjän "Läntinen keskitys"* ("LK.") 15.11.1930, s. 1–3. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2866/6, SA.

11 Ibid.

Karikosken ja Björkmanin tavoin majuri Turtola arvioi, että Neuvostoliiton hyökkäessä samanaikaisesti useamman reunavaltion alueelle puna-armeija jäisi Suomen suunnalla ainakin aluksi puolustuskannalle, koska Suomen sotilasmaantieteellinen asema olisi puna-armeijalle huomattavasti ongelmallisempi kuin Suomenlahden eteläpuoli. Turtola myös viittasi viimeisiin tietoihin Neuvostoliiton puolustuksellisista toimista Suomen rajan suunnalla. Ne viittasivat hyökkäyksellisen painopisteen siirtymiseen Suomesta etelämmäksi. Siten Turtola laski, että strategisen asemansa parantamiseksi Neuvostoliiton hyökkäystoimet tulisivat koskemaan erityisesti Viroa ja Latviaa. Muistion mukaan erityisesti Viro muodosti neuvostonäkökulmasta vakavan sivustauhan Leningradin kaupungille sekä sen yhteyksille etelään, ja siksi puna-armeija ei voisi tyytyä Viron suunnalla pelkästään puolustuksellisiin toimenpiteisiin. Voimakkaan hyökkäyksen suuntaamisella Suomenlahden eteläpuolelle Neuvostoliitolla olisi myös mahdollisuus saavuttaa välittömästi suurempia hyötyjä oman asemansa parantamiseksi. Viron ja Latvian nopealla valloittamisella Neuvostoliitto saisi tavoittelemansa Suomenlahden etelärannikon ja näin huomattavasti edullisemmasta asemasta käsin pystyisi jatkamaan sotilaallisia operaatioita Suomen rannikkoaluetta ja meriyhteyksiä vastaan. Turtolan mukaan hyökkäys Viron suunnalla tulisi käsittämään koko Viron itärajan, sillä Neuvostoliiton välittömänä tavoitteena olisi myös virolais-latvialaisen liittoarmeijan erottaminen maiden rajojen saumassa ja siten hyökkäystä Viron alueelle seuraisi hyökkäyksen jatkaminen Latviaan.¹²

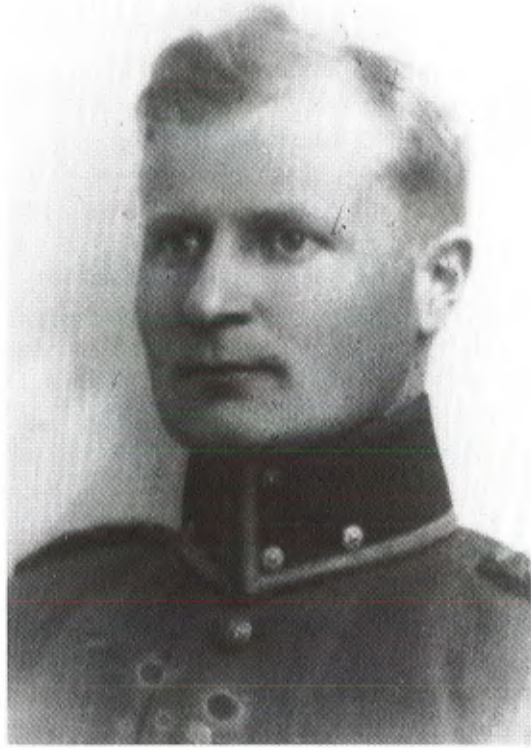
Tämän tilanearvion pohjalta Turtola katsoi kollegojensa mukaisesti, että Suomen omien puolustusponnistelujen kannalta tilanteen kehittyminen Suomenlahden eteläpuolella oli varsin merkityksellistä. Latvian ja erityisesti Viron sotatoimien tukemiseksi Turtola myös esitti pitkälle menevää epäsuoraa sotilaallista tukea näiden maiden aseman tukemiseksi. Majuri Turtola päätteli, että Neuvostoliitto tulisi kiinnittämään vakavaa huomiota Leningradin turvaamiseen, koska siellä sijaitsevan laajan sotatarviketeollisuuden ja laivaston tukikohdan menetys merkitsisi huomattavaa sekä materiaalista että moraalista tappiota. Turtola arvioikin, että

Suomen armeija keskitettynä kannakselle ja Laatokan pohjoispuolelle muodostaa vakavan sivustauhan venäläisten operaatioille Eesti – Latviaa vastaan samoin kuin yhteyksille Muurmanskiin [...] Kronstadt laivaston tukikohtana tulisi niinkään hyvin kyseenalaiseksi. On näin ollen luonnollista, että venäläiset – pitäen lisäksi Suomen armeijaa erittäin operaatiokykyisenä – kiinnittävät erikoista huomiota tämän vaaran eliminoinniseksi.¹³

12 Ibid., s. 13, 17; majuri Turtolan muistio *Venäjän "Läntinen keskitys" ("LK.")* 25.9.1930, s. 51. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2866/6, SA.

13 Em. majuri Jussi Turtolan muistio *V.K. Venäjää koskevat laskelmat ja sen alakohta Venäjän "Läntinen keskitys" ("LK.")* 15.11.1930, s. 16. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2866/6, SA.

*Operatiivisessa osastossa
palvellut majuri Jussi Turtola
(kuvassa kapteenina vuonna
1927) korosti, ettei itäinen
suurvaltanaapuri tulisi
koskaan hyväksymään sille
epäedullisia Tarton rauhan
rajoja. Niinpä olisi vain ajan
kysymys, milloin
Neuvostoliitto ryhtyisi toden
teolla havittelemaan
sotilaallisesti edullisempia
asemia. Karikosken ja
Björkmanin tavoin myös
Turtola käsitteli laatimassaan
muistiossa Suomen
mahdollisuuksia antaa
epäsuoraa sotilaallista apua
erityisesti Virolle. (Kuva
Sotamuseo)*

Turtola kuitenkin päätteli, että sen mukaan, mitä Neuvostoliiton liikekannal-lepanomahdollisuuksista silloin tiedettiin, Neuvostoliitolla ei olisi mahdollisuuksia sijoittaa hyökkäykseen suuria joukkoja Suomen suunnalla samalla kun puna-armeija pyrki ratkaisuun Suomenlahden eteläpuolella olevalla päärintamalla. Siten Suomen armeija keskitettynä Karjalan kannakselle ja Laatokan pohjoispuolelle muodostaisi merkittävän uhan puna-armeijan hyökkäysoperaatioille Virossa ja Latviassa. Näin Suomi voisi auttaa osaltansa Viron ja Latvian puolustusponnisteluja sitomalla suuria määriä neuvostojoukkoja pois Suomenlahden eteläpuolella olevalta pääsotinäyttämöltä.¹⁴

Muistiossa Turtola käsitteli myös laajempaa sotilaspoliittista tilannetta Itämeren alueella. Rapallon sopimuksen pohjalta muistiossa ei pidetty mahdolltomana, että Saksa ja Neuvostoliitto toimisivat yhteistyössä sodan aikana. Turtola viittasi molempien maiden tiiviiseen sotilaalliseen yhteistoimintaan ja läheisemmiksi muuttuneisiin suhteisiin erityisesti sotatarviketeollisuuden alalla. Saksan mahdollisen mukaantulon Neuvostoliiton rinnalle Turtola arvioi kuitenkin olevan vaikea ennustaa huolimatta lähentyneistä suhteista.¹⁵

14 Ibid., s. 16–17.

15 Ibid., s. 2.

Mannerheimin avustussuunnitelmat

Kansallisarkistossa säilytettävässä Mannerheimin yksityisarkistossa on kaksi erittäin mielenkiintoista ranskankielistä päiväämätöntä muistiota liitteineen. Hämmästyttävää on havaita, että historianantutkijoista ainoastaan Martti Turtola on hyödyntänyt näitä mielenkiintoisia muistioita väitöskirjassaan aiheensa puitteissa. Muistioiden sisällön suhteen voin yhtyä Turtolan tekemiin päätelmiin, että ne on laadittu vuonna 1931 ja todennäköisesti vuoden puolivälissä ja että Mannerheimin täysin tunnistettavalla käsialalla tehdyt korjaukset ja tarkennukset konekirjoitetuissa papereissa osoittavat varmuudella asiakirjojen laatijan. Samoin voin yhtyä Turtolan näkemykseen siitä, että ranskankielisyys selittyy muistioiden laatimiseen liittyneellä Kansainliiton asevarustelun supistamiskonferenssilla. Muistioiden laatimisen aikana Suomessa valmistauduttiin parhaillaan seuraavan vuoden helmikuussa aloitettaviin Geneven aseidenriisuntaneuvotteluihin.¹⁶

Mannerheimin laatimassa kahdessa lähes samansisältöisessä muistiossa tulee hämmästyttävän selvästi esille samanlaisia sotilaspoliittisia arvioita ja laskelmia reunavaltioiden sotilaallisesta voimasta Neuvostoliittoa vastaan kuin mitä Björkman, Karikoski ja majuri Turtola esittivät edellä mainituissa muistiossaan. Erittäin todennäköistä on, että Mannerheim on hyödyntänyt näitä muutamaa kuukautta aikaisemmin yleisesikunnan operatiivisessa toimistossa valmistuneita muistioita omien laskelmiensa pohjana. Muistioiden laatimisen aikana Mannerheimilla oli puolustusneuvoston puheenjohtajana hyvin läheinen kontakti virkansa puolesta ainakin Karikoskeen ja Björkmaniin. Karikoski oli oman virkansa ohella lyhyen ajan puolustusneuvoston sihteerinä, mutta siirtyi kuitenkin jo kesällä 1931 sotilasasiamieheksi Pariisiin. Björkman puolestaan toimi puolustusneuvoston apulaissihteerinä ja samalla Mannerheimin adjutanttina muistioiden laatimisaikakohdasta kesästä 1931 aina syksyyn 1939 saakka.¹⁷

Sotilaspoliittisessa arviossaan Mannerheim korosti majuri Turtolaa voimakkaammin, että Saksan ja Neuvostoliiton sotilaallinen yhteistyö toteutuisi mahdollisesti myös sotatapauksessa. Mannerheimin mielestä Rapallon sopimuksen pohjalta alkanut sotilaallinen yhteistoiminta oli kehittynyt jo huolestuttavan pitkälle. Hänen mukaansa ei olisi ollenkaan aliarvioitava sitä mahdollisuutta, että Neuvostoliiton hyökätessä Itämeren alueella Saksa tulisi liittymään hyökkääjän rinnalle.¹⁸ Ajan poliittisten merkkien tarkkaavaista seuraamista ja tul-

16 Turtola (1984), s. 159–160.

Molemmissa muistioissa on otsikkona ainoastaan sana *Mémoire*. Koska muistioiden sisältö ja sanamuodot poikkeavat hieman toisistaan, niin tässä yhteydessä muistioita nimitetään muistioksi A ja muistioksi B. Muistiot pystyy erottamaan siitä, että muistio A:n *Mémoire*-sanan alla on viisi viivaa ja muistio B:n *Mémoire*-sanan alla on puolestaan kolme viivaa. Muistiot on sijoitettu kansioon nro 51, jonka kannessa on merkintä *Några operativa och politiska synpunkter försvaret av Finland o. Baltikum*, Gustaf Mannerheimin yksityisarkisto/605, Kansallisarkisto (KA).

17 Selén (1980), s. 28.

18 Muistio A, s. 1–3 ja muistio B, s. 1–3. G. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA; Turtola (1984), s. 160.

Kuten yleisesikunnan operatiivista osastoa, myös Mannerheimia huolestutti Neuvostoliiton ja Saksan läheinen sotilaallinen yhteistyö 1930-luvun alussa. Suomea, Viroa ja Latviaa Mannerheim nimitti "pohjoiseksi suojamuuriksi" idästä tulevan ekspansioon patoamisessa. Mannerheimin vakava kiinnostus reunavaltioiden merkitykseen tulee esille hänen muistioissaan, joissa hän tekee seikkaperäisiä laskelmia Neuvostoliiton länsirajan valtioiden yhteisistä sotilaallista resursseista unohtamatta korostaa näiden valtioiden sotilaallisen yhteistyön merkitystä. Kuvassa Mannerheim 70-vuotispäivänään 4.6.1937 Kai-vopuistossa kotinsa pihalla. Mannerheimin takana hänen adjutanttinsa majuri Björkman. (Kuva Sotamuseo)

kintaa osoittaa Mannerheimin ennustus, joka antoi hänelle aiheen kirjoittaa:

Monet syyt antavat uskoa, että saksalaisten kansallissosialistien valtaannousu on vain ajan kysymys. Mitä tulee heidän politiikkansa todellisiin tarkoituseriin, kenraali von Seecktin kirjanen on täysin selkeä. Saksan kehittäessä asevoimiaan ja kasvattaessa maailmantaloudellista merkitystään erityisesti Venäjä, mutta myös Italia ja Unkari ovat Saksan luonnolliset liittolaiset.¹⁹

19 Muistio A, s. 2-3 ja muistio B, s. 2. G. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

Mannerheim tunsii siis vakavaa huolta Saksan ja Neuvostoliiton yhteistoiminnan vaikutuksesta Itämeren sotilaalliseen tilanteeseen. Muistioiden mukaan Neuvostoliiton ja Saksan poliittinen yhteistyö saattaisi muuttua tilanteen kärjistyessä myös sotilaalliseksi yhteistoiminnaksi. Tällöin Saksa ja Neuvostoliitto pystyisivät yhdessä hallitsemaan kaikkea meriliikennettä Itämeren alueella ja estämään lännestä tulevan sotilaallisen avun. Ennen kaikkea yhteistoimin Saksan kanssa Neuvostoliitto pystyisi saartamaan reunavaltioista sotilaallisesti vahvimman, Puolan. Näin Saksan kanssa Neuvostoliitto kykenisi harjoittamaan suoraa strategista yhteistyötä ja saavuttamaan suoran rintamayhteyden Saksaan. Saavutettuaan Itämeren herruuden Neuvostoliitolle avautuisi mitä edullisimmat edellytykset hallita Pohjolaa ja saattaa erityisesti Ruotsin sotilaalliset toimet merellä ja ilmassa valtansa alle.²⁰

Kuten Martti Turtola väitöskirjassaan esittää, Mannerheimin muistioiden eräänä keskeisenä sisältönä oli korostaa Ruotsin varustautumisen tärkeyttä. Mannerheimilla oli huolena, että Ruotsi ei ollut sotilaallisesti riittävän kykenevä osallistumaan tehokkaasti Kansainliiton sanktiotehtäviin. Pohjimmitaan kysymys oli Ruotsin mahdollisuuksista avustaa Suomea Kansainliiton sanktitoimien kautta.²¹ Tässä yhteydessä on kuitenkin todettava Turtolan tutkimuksesta poiketen, että Suomen avunsaamisen ohella Mannerheim kiinnitti hyvin paljon huomiota myös Viron ja Latvian auttamismahdollisuuksiin. Itse asiassa Mannerheim niputti Suomen, Viron ja Latvian yhdeksi kokonaisuudeksi, josta hän käytti pääasiassa kahdenlaista nimitystä: "pohjoiset rajanaapurit" tai "pohjoiset suojamuurivaltiot".²²

Mannerheimin arvioista tulee esille se sama reunavaltioiden yhteistoiminnan korostus, joka esiintyy Björkmanin, Karikosken ja majuri Turtolan hieman aikaisemmin operatiivisessa toimistossa laatimissa muistioissa. Mannerheim painotti näiden pohjoisten suojamuurivaltioiden puolustamisessa Kansainliiton ja erityisesti Ruotsin interventiojoukkojen ohella myös kyseisen suojamuurin muodostavien maiden keskinäistä sotilaallista yhteistyötä. Mannerheim arvioi realistisesti, että Suomella, Virolla ja Latvialla ei olisi mahdollisuuksia torjua Neuvostoliiton hyökkäystä ainoastaan omin voimin. Ennen kaikkea Viron ja Latvian sotilaallisen aseman Mannerheim arvioi muuttuvan kestävämmäksi, ellei hyökkäävää puna-armeijaa vastassa olisi ajoissa siirrettyjä voimakkaita sanktiojoukkoja. Näiden maiden valloittaminen tapahtuisi vieläkin nopeammin, jos Neuvostoliitto sotatoimien alussa ryhtyisi puolustukseen Suomen suunnalla ja puna-armeija hyökkäisi sodan alussa vain Viroa ja Latviaa vastaan.²³ Mannerheimin arviosta tulee esille, että hän oli tutustunut yleisesikunnan uusiin sotilaspoliittisiin näkemyksiin Suomen asemasta sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Kuten aikaisemmin jo totesin, näissä tuoreissa laskelmissa

Kenraali Hans von Seeckt (1886 - 1936) oli Saksan armeijan (*Reichswehr*) ylipäällikkö vuosina 1920–1926 ja hän ryhtyi tukemaan Hitleriä vuodesta 1930 lähtien.

20 Muistio A, s. 1–4 ja muistio B, s. 1–3. G. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

21 Turtola (1984), s. 160–161.

22 Muistio A, s. 4, 9–10 ja muistio B, s. 5. G. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

23 Muistio A, s. 4, 8–9 ja muistio B, s. 4–6. G. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

lähdettiin nyt siitä, että tulevassa sodassa Suomi ei todennäköisesti taistelisi yksin, vaan Neuvostoliitto suuntaisi hyökkäyksensä sodan alussa Suomenlahden eteläpuolella olevia valtioita vastaan ja näin Suomen suunnalla puna-armeija jäisi ainakin väliaikaisesti puolustuskannalle.

Mainittujen muistioiden ohella niihin liittyvät Mannerheimin laatimat liitteet ja erilliset muistiot ovat hyvin mielenkiintoisia tämän tutkimuksen kannalta. Niiden kiinnostavuudesta huolimatta kukaan aikaisempi tutkija ei ole kiinnittänyt niihin minkäänlaista huomiota. Laatimassaan erillisessä promemoriassa *Muistio joistakin Viron ja Latvian puolustukseen liittyvistä kysymyksistä* Mannerheim luonnehti molempien maiden sotilaspoliittista asemaa varsin ongelmalliseksi. Voimakkaan Neuvostoliiton naapuruus, maantieteellisesti epäedulliset puolustautumismahdollisuudet ja vaikeudet saada ajoissa voimakasta sotilaallista apua Neuvostoliiton hyökkäyksen tapahtuessa asettivat Viron ja Latvian erittäin vaikeaan sotilaalliseen asemaan. Mannerheimin näkemysten mukaan maat joutuisivat sotatantereeksi ja kohtaamaan Neuvostoliiton murskaavan ylivoiman sen pyrkiessä etenemään Itämerelle sotilaallisen asemansa parantamiseksi. Tämän lisäksi Mannerheim arvioi, että Viro ja Latvia eivät voisi välttyä joutumasta sotatantereeksi jopa siinä tapauksessa, että Neuvostoliitto ja Saksa hyökkäisivät yhdessä Puolaa vastaan. Viron ja Latvian sotilaallisen tilanteen pelastamiseksi Mannerheim kaavaili perääntymistoimia, joilla voitaisiin hidastaa ylivoimaisen puna-armeijan etenemistä ja voittoa näin aikaa sanktiojoukkojen saapumiselle. Mannerheimin arvion mukaan Virolla ja Latvialla olisi lähinnä kaksi tapaa perääntyä ja viivyttää Neuvostoliiton hyökkäystä. Valinnasta myös riippuisi, olisiko niillä mahdollisuuksia menestyksellisesti vastustaa Neuvostoliiton ylivoimaa. Kysymys oli ennen kaikkea riippuvainen Viron ja Latvian sotilaallisesta yhteistyöstä tai sen puuttumisesta. Ensimmäinen ja tuloksia tuottava ratkaisumalli Mannerheimin mielestä olisi se, että Viro ja Latvia tiiviissä sotilaallisessa yhteistyössä järjestäisivät joukkojensa vetäytymisen Viron luoteisosaan. Siellä onnistuttaisiin mahdollisesti muodostamaan pitävä puolustus suuriakin puna-armeijan joukkoja vastaan. Mannerheimin mukaan tällä tavalla toimimalla olisi suurimmat mahdollisuudet voittoa aikaa lisävahvistuksia odotellessa. Toinen ja samalla epäedullisempi tapa toimia olisi se, että Viron joukot yksin vetäytyisivät maan luoteisosaan ja samanaikaisesti Latvia suorittaisi oman vetäytymisensä, joka todennäköisesti tulisi suuntautumaan kohti Puolan pohjoisosaa. Jälkimmäinen menetelytapa ja siihen sisältyvä sotilaallisen yhteistoiminnan olemattomuus johtaisivat Mannerheimin näkemyksen mukaan molempien maiden miehitykseen hyvin lyhyessä ajassa.²⁴

Mannerheim huipensi arvionsa koskemaan Virolle ja Latvialle suuntautuvan avun muotoja. Hänen mukaansa niin Viron kuin Latviankin joukot tulisivat joka tapauksessa tarvitsemaan ulkopuolelta tulevaa apua, suoritettiinpa perä-

24 Muistioihin liittyvä erillinen promemoria *Muistio joistakin Viron ja Latvian puolustukseen liittyvistä kysymyksistä* (Mémemorandum concernant certaines questions de la défense de l'Esthonie et de la Lettonie), s. 1. G. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

tyminen miten tahansa. Tässä yhteydessä Mannerheim ryhtyi käsittelemään suoraa ja välillistä sotilaallista avustusta.²⁵ Merkille pantavaa on, että nämä mallit muistuttivat hengeltänsä edellä esitetyjä yleisesikunnassa muutamaa kuukautta aikaisemmin laadittuja offensiivisia arvioita Viron ja Latvian sotilaallisen tilanteen auttamiseksi. Suoran avun edellytykseksi Mannerheim laski, että virolaisten ja latvialaisten joukkojen yhteinen perääntyminen Luoteis-Vi-roon sillanpääaseman muodostamiseksi olisi saatu toteutetuksi. Mikäli tässä vaiheessa puna-armeijan eteneminen olisi menestyksellisesti pysäytetty, Man-nerheimin mukaan Suomen ja Ruotsin sotilaallinen interventio ei olisi pois suljettu mahdollisuus. Intervention edellytyksenä olisi kuitenkin, että suoma-lais-ruotsalaiset merivoimat saisivat muualta niin huomattavia vahvistuksia, että Neuvostoliiton laivaston eteneminen Itämerelle pystyttäisiin estämään tai punalaivasto pystyttäisiin jopa sitomaan Suomenlahden perukassa oleviin tu-kikohtiinsa. Tässä yhteydessä Mannerheim toi esille Ranskan mahdollisen mu-kaantulon vaikutuksen. Mikäli ruotsalais-suomalaisella interventiolla olisi ta-voitteena myös neuvostojoukkojen työntäminen takaisin omalle alueelleen, niin tämä vaatisi Mannerheimin mukaan lisäksi Ranskan maa- ja ilmavoimien saapumista Viron sotanayttämölle.²⁶

Toinen vaihtoehtoinen toimintamalli, epäsuoran avun antaminen vastasi jo lähes identtisesti yleisesikunnassa laadittujen muistioiden laskelmia. Epäsuora sotilaallinen apu edellytti Mannerheimin mukaan Suomen alueelta suoritetta-vaan hyökkäystä Leningradin suuntaan tai hyökkäystä Puolasta. Edullisin vai-utus Viron ja Latvian aseman helpottamiseksi kuitenkin saavutettaisiin, jos nämä kaksi hyökkäystä suoritettaisiin samanaikaisesti. Mannerheim myönsi Karikosken mukaisesti, että Suomesta suoritettu offensiivi ei tulisi olemaan kovinkaan helppo, mutta talviaikana onnistumisen mahdollisuudet olisivat jo huomattavasti paremmat. Joka tapauksessa Mannerheim arvioi, että valittaessa hyökkäysvaihtoehdoista kumpi tahansa tai yhdistetty invaasio, vaati operaati-oiden onnistuminen lisäjoukkoja Kansainliiton jäsenmailta. Muistionsa lopuk-si hän otti esille yksilöidymmin Ruotsin mahdollisuudet osallistua invaasioi-hin. Mikäli Ruotsin joukkojen haluttaisiin osallistuvan hyökkäykseen Suomes-ta tai Virosta käsin Leningradin suuntaan, Mannerheimin mukaan tällöin olisi ehdottoman tarpeellista saada tulevassa Geneven aseidenriisuntakonferenssis-sa Ruotsille huomattavasti suurempia enimmäismääriä maa- ja ilmavoimien osalta.²⁷

Mannerheimin muistiot liitteineen osoittavat selvästi, että ajatusta Pohjolan Locarnosta ei ollut unohdettu 1930-luvun alussa. Muistioihin kuuluvassa liit-teessä numero 1 Mannerheim vielä tarkasteli yksityiskohtaisemmin majuri Turtolan tavoin Suomen, Viron, Latvian, Puolan ja Romanian muodostaman "suojamuurin" sotilaallisia resursseja divisioonan, prikaatin ja lentokoneen

25 Ibid.

26 Ibid., s. 2.

27 Ibid.

tarkkuudella sekä vertasi yhteenlaskettujen voimien määrää ja laatua Neuvostoliiton sotilaallisiin resursseihin.²⁸ Mannerheimin vakava kiinnostus kolmen pohjoisimman suojamuurivaltion Suomen, Viron ja Latvian yhteisiin puolustautumismahdollisuuksiin tulee esille hänen laatimassaan erillisessä *liitteessä numero 2*, jossa niin ikään seikkaperäisesti laskettiin näiden kolmen maan sotilaalliset mahdollisuudet vastustaa puna-armeijan hyökkäystä.²⁹ Edelleen toisen muistion lopussa laadittu yhteenveto Suomen, Viron ja Latvian avustamisesta ilmentää Mannerheimin elävää kiinnostusta näiden kolmen maan yhteisten puolustusponnistelujen mahdollisuuksiin.³⁰ Kuten aikaisemmin esitin, Mannerheim korosti Suomen, Viron ja Latvian puolustamisessa Ruotsista ja Puolasta saatavan sotilaallisen tuen ohella myös näiden kolmen maan keskinäistä sotilaallista yhteistyötä. Muistionsa lopuksi hän tiivisti sanomansa ulkomaisesta avusta Suomelle, Virolle ja Latvialle seuraavasti:

Pohjoisten rajanaapureiden taistelun tulos riippuu pääasiallisesti Puolan ja Ruotsin antamasta avusta. [...] Jotta taattaisiin pohjoisten rajanaapurien suojamuuri idästä tulevaa hyökkäystä vastaan, olisi siis tarpeen tehdä mahdolliseksi seuraava:

- 1) Ruotsin interventio taisteluvalmiilla ja riittävillä joukoilla heti sodan alusta alkaen;
- 2) interventio suurilla ilmavoimilla, jotka kuuluvat sotänäyttämöstä kauempana sijaitseville valloille;
- 3) Itämeren suun herruus, joka luultavasti voitaisiin saavuttaa vain länsieurooppalaisten merivoimien ilmaantumisella Itämerelle heti sodan alusta alkaen.³¹

Tässä yhteydessä voidaan vielä painottaa, että Mannerheim korosti siis erityisesti Suomen, Viron ja Latvian muodostamaa yhteistä rintamaa ja kestävyttä Neuvostoliittoa vastaan. Niin ikään voidaan huomauttaa, että tohtori Turtola käsitellessään kyseisiä Mannerheimin muistioita ei ole riittävästi huomioinut muistioiden ja niihin kuuluvien liitteiden laatijan korostamaa kolmen Neuvostoliiton pohjoisimman rajavaltion muodostamaa kokonaisuutta, vaan on painottanut mainituista kolmesta valtiosta ainoastaan Suomen asemaa ja sen tarvetta saada ulkomaista apua Neuvostoliiton hyökkäyksen torjumiseksi.³² Kuten yllä olevasta siteerauksesta tulee esille, Mannerheim muistionsa lopuksi käsiteli ennen kaikkea Suomen, Viron ja Latvian muodostaman pohjoisen

28 Muistioiden liite nro 1 *Maa- ja ilmavoimien vahvuuksien vertailu toisaalta Neuvostoliiton ja toisaalta Suomen, Viron, Latvian, Puolan ja Romanian välillä (Liettua puolueeton)* (Comparaison des effectifs de terre et de l'air d'une part de l'URSS et de l'autre de la Finlande, de l'Esthonie, de la Lettonie, de la Pologne et de la Roumanie. La Lithuanie neutrale), s. 1–4. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

29 Muistioiden liite nro 2 *Venäläisten joukkojen todennäköinen jakautuminen länteen suuntautuvassa offensiivissa, jonka painopiste on Suomea - Viroa - Latviaa vastaan* (Répartition probable des forces russes à une offensive dans la direction de l'Ouest avec le centre de gravité contre la Finlande – l'Esthonie – la Lettonie), s. 1–5. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

30 Em. muistio A, s. 10–11. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

31 Em. muistio A, s. 10–11. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

32 Turtola (1984), s. 160–161.

suojamuurin avuntarvetta, ei yksin Suomen tarpeita. Siten Turtolan käänös ja tulkinta esimerkiksi edellä siteeratun toisen kohdan sisällöstä *toiseksi Suomen olisi saatava riittävät ilmavoimat sotänäyttämölle*³³ antaa lukijalle erheelisen vaikutelman siitä, että Mannerheim tässä tapauksessa huomioi vain ja ainoastaan erikseen Suomelle annettavan ilmavoima-avun.

Sen sijaan voidaan yhtyä täysin Turtolan näkemykseen siitä, että Mannerheim arvioi Ruotsin olevan tärkein interventiojoukkojen lähettäjä erityisesti maavoimien osalta.³⁴ Mannerheimin näkemyksen mukaan Ruotsin roolia korosti myös sen naapurivaltioiden Norjan ja Tanskan epäluotettavuus avun lähettäjinä. Mannerheimin arvion mukaan nämä maat olivat menettäneet täysin luotettavuutensa, *koska pasifismin leviäminen kummassakin maassa on jo liikaksi vaikuttanut niiden sotilasorganisaatioihin*.³⁵ Toisaalta hän myös tunnusti, että täysin vapaa ei Ruotsikaan ollut pasifismin vaikutuksesta. Positiivisena merkinä Mannerheim kuitenkin piti alkanutta kiinnostuksen kasvua maanpuolustusta kohtaan vastapainona aikaisemmin hallinneelle pasifistiselle suunnalle. Hänen arvionsa mukaan Ruotsi oli vuoden 1931 aikana siirtymävaiheessa sekä poliittisessa että sotilaallisessa mielessä. Erityisesti Mannerheim pani merkille, että Ruotsin upseeristossa oli tietty joukko nuoria upseereita, jotka puheissansa ja julkisissa kirjoituksissa olivat ottaneet tehtäväkseen mahdollisesti muokata mielipiteitä maanpuolustuksen vahvistamisen puolesta.³⁶ Tällä Mannerheim tarkoitti nk. *antingen – eller* -ryhmää, joka julkisuudessa oli ryhtynyt vaatimaan maavoimien koulutuksen huomattavaa tehostamista ja ilmavoimien vahvistamista.

Puolustussuunnitelmia vertaillaan

Yleisesikunnan ja Mannerheimin arvioissa huomio siis kiinnitettiin siihen, että Suomenlahden eteläpuolisen alueen ja ennen muuta Viron menestyksellinen puolustus hyödyttäisi vastaavasti Suomen omia puolustusponnistuksia. Suunnitelmat erityisesti Viron sotilaallisen aseman helpottamiseksi vaativat tarkkoja tietoja maan omista puolustussuunnitelmista. Ne myös saatiin Viron yleisesikunnasta. Mainitsemistani yleisesikunnan ja Mannerheimin muistioista käy ilmi, että Suomen ja Viron yleisesikunnat olivat jo neuvotelleet ennen muistioiden valmistumista Neuvostoliiton hyökkäyksen varalta laadituista puolustussuunnitelmista.³⁷ Maiden yleisesikuntien tiiviille tietojen vaihdolle

33 Ibid., s. 161.

34 Ibid., s. 160.

35 Em. muistio B, s. 6–7. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA.

36 Em. muistio A, s. 6 ja em. muistio B, s. 7. Mannerheimin yksityisarkisto/605, KA; Turtola (1984), s. 160.

37 Em. majuri Turtolan muistio *V.K. Venäjää koskevat laskelmat* ja sen alakohta *Venäjän "Läntinen keskitys" ("L.K.")* 15.11.1930. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2866/6, SA; em. Mannerheimin muistioiden liite nro 2 *Venäläisten joukkojen todennäköinen jakautuminen länteen suuntautuvassa offensiivissa, jonka painopiste on Suomea - Viroa - Latviaa vastaan* (Répartition probable des forces russes à une offensive dans la direction de l'Ouest avec le

Neuvostoliiton sotilaallisista resursseista pantiin paljon painoa. Esimerkiksi vuonna 1930 Karikoski korosti kirjeessään yleisesikunnan tilastollisen ja ulkomaosaston päällikölle everstiluutnantti Ilmari Relanderille, että Viron yleisesikunnan kanssa oli hyvin tärkeätä vaihtaa Neuvostoliitosta saatuja tietoja, koska puna-armeijan hyökkäys Baltiaan ja Suomeen tulisi tapahtumaan yhdestä ja samasta alueesta, Luoteis-Neuvostoliitosta käsin. Samassa yhteydessä Karikoski ei unohtanut painottaa, että Viron strategisen aseman muutos huonompaan vaikuttaisi välittömästi heikentävästi myös Suomen asemaan.³⁸

Elokuussa 1930 Ruotsin meriesikunnan eli *marinstabenin* operatiivisen osaston päällikkö komentajakapteeni Gösta Ehrensverd vieraili Suomen yleisesikunnassa ja meripuolustuksen esikunnassa. Ehrensverdin matka liittyi Ruotsin sotilasjohdon suunnitelmiin antaa sanktioapua Suomelle, jos Neuvostoliitto hyökkäisi maahan. Matkan aikana Ehrensverd neuvotteli muun muassa yleisesikunnan päällikön Walleniuksen, apulaispuolustusministerin kenraalimajuri Hugo Östermanin, meripuolustuksen komentajan eversti Väinö Valveen ja yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön Karikosken kanssa. Ylipäättänsä suomalaiset eivät salanneet Ehrensverdilä sitä, että Viron mutta myös muiden reunavaltioiden kanssa jatkuivat hyvin läheiset sotilassuhteet. Ehrensverdin mukaan suomalaiset isännät eivät pitäneet Viron puolustusmahdollisuuksia niinkään huonoina, koska maan raja-alue oli edullinen puolustajalle ja väestö suhteellisen homogeeninen. Suomalaiset katsoivat Latvian aseman olevan oleellisesti huonompi paitsi maantieteellisesti myös väestön suhteen, koska Latviassa venäläisten ja juutalaisten osuus oli huomattavasti suurempi.³⁹ Tuona aikana Virossa maan väestöstä 88 % oli virolaisia, venäläisiä oli 8,2 % ja juutalaisten osuus oli 0,4 %. Latvialaisten osuus vastaavasti omassa maassaan oli 74 %, venäläisten 12,4 % ja juutalaisten määrä 4,9 % Latvian väkiluvusta.⁴⁰ Suomalaiset kertoivat myös avoimesti, että Suomen yleisesikunnan päällikkö Wallenius ja yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö Karikoski vierailivat joka vuosi jossakin Neuvostoliiton länsirajan naapurivaltiossa. Suhteiden tiiviyyttä Ehrensverd pystyi todistamaan myös sillä, että juuri hänen matkansa aikana Latvian yleisesikunnan päällikkö kenraali Alexander Kaleys oli Walleniuksen isännöimänä tutustumassa Suomen itärajan puolustusjärjestelyihin.⁴¹

centre de gravité contre la Finlande - l'Esthonie - la Lettonie). Mannerheimin yksityisarasto/605, KA.

38 Karikosken kirje 10.1.1930 tilastollisen ja ulkomaosaston päällikölle. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2858/14, SA.

39 Ruotsin meriesikunnan operatiivisen osaston päällikön komentajakapteeni Gösta Ehrensverdin 29.8.1930 laatima matkaraportti vierailusta 17.–24.8.1930 Suomen yleisesikunnassa ja meripuolustuksen esikunnassa, s. 7. *Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1928–1930*, volym 1, Kungliga Krigsarkivet (KKA).

40 Eero Medijainen, *Eesti välispoliitika Balti suund 1926–1934* (Tartu 1991), s. 107.

41 Em. Ehrensverdin 29.8.1930 laatima matkaraportti vierailusta 17.–24.8.1930 Suomen yleisesikunnassa ja meripuolustuksen esikunnassa, s. 7. *Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1928–1930*, volym 1, KKA.

Walleniuksen henkilöhistorian kirjoittanut Veli-Pekka Lehtola sanoo, että Wallenius vieraili Virossa vuosittain vuosien 1926–1930 aikana – virallisesti – ja vierailut olivat etupäässä kohteliaisuuskäyntejä eikä puuttuvan alkupe- räismateriaalin vuoksi matkojen yhteyttä konkreettiseen sotilaalliseen yhteis- työhön voida osoittaa.⁴² Löytämäni asiakirjat kuitenkin osoittavat, että Wal- leniuksen ja Karikosken vierailut olivat kaikkea muuta kuin pelkkiä muodol- lisia vierailuja.

Virallisten vierailujen ohella Suomen ja Viron yleisesikuntien päälliköt ja merivoimien komentajat neuvottelivat yhteistyöstä kuitenkin myös kahden- keskisissä, epävirallisissa ja salaisissa tapaamisissaan, joiden tiheyttä ei tiede- tä. Käytäntöön kuului, että aamulla matkustettiin vesitasolla tai moottorive- neellä Suomenlahden yli ja muutaman tunnin pituinen tapaaminen järjestettiin yksinäisellä saarella tai laivaston aluksella. Näin haluttiin varmistaa se, että vierailut säilyisivät mahdollisimman salaisina.⁴³ On myös syytä korostaa, että Wallenius aloitti jo keväällä 1926 – siis lähes heti yleisesikunnan päälliköksi tulonsa jälkeen – luottamuksellisen kirjeenvaihdon sotilaallisen yhteistyön ke- hittämisestä Viron yleisesikunnan päällikön kenraalimajuri Nikolai Reekin kanssa.⁴⁴ Suomen ja Viron yhteistyöneuvotteluissa käsiteltiinkin hyvinkin huo- mattavia suunnitelmia, jotka toteutuessaan vahvistaisivat maiden puolustusta. Esimerkiksi jo vuonna 1926 Suomen ja Viron sotilasjohdot – ulkopoliittisen johdon tietien – suunnittelivat yhteisen ammustehtaan rakentamista. Hyvästä yrityksestä huolimatta tämä suunnitelma ei kuitenkaan lopulta toteutunut.⁴⁵

Suomen ja Baltian maiden – erityisesti Viron – yleisesikuntien tiiviitä suh- teita seurasivat myös Ruotsin sotilasedustajat. Asian otti puheeksi Ruotsin Tallinnan, Riian ja Kaunasin sotilasasiamies ratsumestari Curt Herman Juh- lin-Dannfelt Suomen Riian lähetystön avustajan Viljo Ahokkaan kanssa vuo- den 1929 alussa. Ahokas myönsi Juhlin-Dannfeltille, että maiden yleisesikun- tien päälliköiden usein toistuvat tapaamiset eivät olleet todellakaan pelkkiä kohteliaisuuskäyntejä, vaan niissä neuvoteltiin vakavasti myös maiden puo- lustussuunnitelmien yhdenmukaistamisesta Neuvostoliiton hyökkäyksen varal- ta. Samassa yhteydessä Ahokas paljasti myös, että kaikki Suomen yleisesi- kunnan näkemykset eivät saaneet kannatusta maan ulkoministeriössä, vaan yleisesikunnan ja ulkoministeriön johdon välillä oli ajoittain hyvinkin suuria erimielisyyksiä puolustussuunnitelmista ja niiden kehittämisestä. Niinpä Aho-

42 Veli-Pekka Lehtola, Wallenius. Kirjailijakenraali Kurt Martti Walleniuksen elämä ja tuo- tanto (Oulu 1994), s.143 ja 379.

43 Viron yleisesikunnan päällikön kenraali Nikolai Reekin kirjeet 3.5.1926 ja 22.5.1926 Wal- leniukselle. Kurt Martti Walleniuksen yksityisarkisto, kirjeenvaihto Reekin kanssa, kansio 8, KA.

Sotilaallisia yhteistyöneuvotteluja käytiin myös jatkossakin epävirallisten yksityisvierai- lujen aikana, joihin matkustettiin erityisesti vesitasolla: ks. esim. Viron merivoimien ko- mentajan Valentin Grenzin muistio 2.11.1933 puolustusministerille. 527 - 1 - 1582, s. 163, ERA ja Törvandin muistio 5.12.1933 puolustusministerille. 495-12-18, s. 102–103, ERA.

44 Reekin kirjeet 3.5.1926, 22.5.1926, 27.5.1926, 21.8.1926 ja 2.10.1926 Walleniukselle. Wal- leniuksen yksityisarkisto, kirjeenvaihto Reekin kanssa, kansio 8, KA.

45 Viron puolustusneuvoston ptk. 12.6.1933. 988 - 1 - 2, s. 8, ERA.

kas kertoikin, että Suomen ulkoministeriössä oltiin hyvin huolestuneita yleisesikunnan johtaville paikoille tulleille niin kutsuttujen jääkäriupseerien osoittamasta aktiivisuudesta hyökkäyksellisten suunnitelmien laadinnassa Neuvostoliittoa vastaan.⁴⁶ Samoin Ruotsin Helsingin sotilasasiamies majuri Gustaf Nyqvist maaliskuun lopussa 1930 laatimassaan raportissa kiinnitti huomiota erityisesti Suomen ja Viron yleisesikuntien voimakkaasti lähentyvään yhteistyöhön.⁴⁷ Muutamaa kuukautta myöhemmin heinäkuun lopussa 1930 ennen Ehrensvärdin matkaa laatimassaan raportissa Nyqvist puuttui vilkkaaseen kanssakäymiseen. Latvialaisten lisäksi vain puolitoista kuukautta aikaisemmin, heinäkuun alussa Viron yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Juhan Törvand ja ensimmäisen divisioonan komentaja kenraalimajuri Aleksander Tõnisson olivat olleet pitkään vieraina Suomen yleisesikunnassa ja matkanneet niin ikään itärajalle. Erityisesti Nyqvist pani merkille, että Törvand suoritti vielä uuden vierailun Suomeen muutamia päiviä myöhemmin heinäkuun lopulla. Latvialaisten ja virolaisten lisäksi saman vuoden kesäkuun alussa useita kymmeniä puolalaisia upseereita oli vieraillut Suomessa.⁴⁸

Yhteistyö sai yhä nopeammin niin tiiviitä muotoja, että vielä vuoden 1930 lopussa Nyqvist katsoi parhaimmaksi laatia seikkaperäisen muistion Ruotsin puolustusministerille Suomen sotilasjohdon ulkosuhteista. Siinä Nyqvist piti toisaalta luonnollisena Suomen ja Viron yleisesikuntien yhteistyötä, koska molemmilla mailla oli yhteisiä sotilaallisia intressejä Neuvostoliiton naapureina. Nyqvist kuitenkin painotti, että alkanut yhteistyö oli saanut jo niin läheisiä muotoja, että maiden sotilasjohtojen suhteet olivat kaikkea muuta kuin tavanomaisia. Huolimatta tiivistyneestä yhteistyöstä Nyqvist kuitenkin arvioi, että Suomen ja Viron välillä ei olisi mitään salaista puolustusliittoa.⁴⁹

Valitettavasti Suomen sota-arkistossa säilytettävässä yleisesikunnan arkistosta puuttuvat lähes kaikki Viron yleisesikunnalta saadut tiedot maan puolustussuunnitelmista. Koska Viron puolustussuunnitelmista ei ole tähän mennessä laadittu ainoatakaan laajempaa tutkimusta, on syytä tarkastella lähemmin Viron sotilasjohdon arvioita maan puolustusmahdollisuuksista.

46 Ruotsin Tallinnan, Riian ja Kaunasin sotilasasiamiehen ratsumestari Curt Herman Juhlin-Dannfeltin raportti 28.1.1929 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littauen, volym 4, KKA.

47 Ruotsin Helsingin sotilasasiamiehen majuri Gustaf Nyqvistin raportti 20.3.1930 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 23, KKA.

48 Nyqvistin raportti 29.7.1930 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 23, KKA.

49 Nyqvistin raportti 5.11.1930 puolustusministerille. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 23, KKA.

■ III Viron puolustussuunnitelmat

Lamaannus puolustussuunnitelmissa

Viron puolustussuunnitelmia tutkittaessa hyvin mielenkiintoisen kuvan antaa sotaväen ylipäällikön kenraali Johan Laidonerin (sotaväen ylipäällikkö vuosina 1918–1920, 1924–1925 ja 1934–1940) ja yleisesikunnan päällikön kenraaliluutnantti Nikolai Reekin (yleisesikunnan päällikkö vuosina 1925–1926 ja 1934–1939) laatima maaliskuun alussa 1939 päivätty seikkaperäinen ja laaja muistio *Selonteko maanpuolustustoiminnasta 1934–1939*.¹ Jakolistan mukaan muistio jaettiin Laidonerin ja Reekin ohella vain presidentti Konstantin Pätsille. Heti muistionsa alussa kirjoittajat toteavat, että Laidonerin tultua 12.3.1934 ylipäälliköksi maan sotaväessä hallitsevana piirteenä oli moraalinen depressio, joka käytännössä oli johtanut maan puolustusjärjestelyjen pysähtymiseen ja sitä myötä täydelliseen umpikujaan. Tätä kehitystä oli edesauttanut erityisesti vuonna 1930 syntynyt laatijoiden nimeämä "materiaalinen depressio", jonka pohjimmaisena syynä olivat puolustusmenojen säännölliset leikkaukset. Puolustukseen suunnattujen varojen jatkuvat supistamiset olivat vieneet siihen, että Viron armeija harjoitteli ja toimi ainoastaan liikekannallepanoon varastoitujen resurssien avulla. Leikkausten vuoksi varusmiesten koulutusajat vaihtelivat suuresti ja useissa tapauksissa heidät jouduttiin kotiuttamaan huomattavasti ennen lakisääteisen ajan täyttymistä. Tästä luonnollisesti seurasi, että sotilaskoulutus kärsi suuresti. Materiaalisen depression synkin vaikutus oli kuitenkin asehankintojen täydellinen pysähtyminen, joka kosketti niin maa-, meri- kuin ilmavoimiakin. Asehankintojen olemattomuus puolestansa vaikutti Laidonerin ja Reekin käsityksen mukaan lamaanuttavasti vakinaisen upseeriston ja sitä kautta sotaväen mielialaan.²

1 Sotaväen ylipäällikön kenraali Johan Laidonerin ja yleisesikunnan päällikön kenraaliluutnantti Nikolai Reekin 9.3.1939 allekirjoittama muistio *Selonteko maanpuolustustoiminnasta 1934–1939* presidentti Konstantin Pätsille. 2553 - 1 - 12, ERA.

Ennen Pätsin 12.3.1934 julistamaa poikkeustilaa Virossa ei ollut varsinaista valtionpäämiestä, vaan maan hallitusta johti yksikamarisen parlamentin *riigikogun* keskuudestaan valitsema *riigivanem* ("valtionvanhin"). Hallituksen jäsenten tavoin *riigivanemin* tuli nauttia *riigikogun* luottamusta. Siten *riigivanem* oli täysin riippuvainen parlamentista. *Riigivanemin* asemaa heikensi myös se, että hän ei ollut sotaväen ylipäällikkö. *Riigivanemilta* puuttui myös oikeus vahvistaa lakeja. Kevästä 1934 aina itsenäisyyden menettämiseen kesään 1940 asti Päts hallitsi Viroa ensin vt. valtionpäämiehenä (edelleen *riigivanemina*) syyskuuhun 1937 saakka ja sen jälkeen valtionhoitajana (*riigihoidja*-nimellä huhtikuuhun 1938 saakka). Tasavallan presidenttinä Päts toimi keväästä 1938 lähtien. Viron poliittisesta järjestelmästä ja terminologiasta ks. esim. Seppo Zetterberg, *Historian jänneväli*. Kirjassa Viro. Historia, kansa, kulttuuri. Toimittanut Seppo Zetterberg (Jyväskylä 1995), s. 98–112.

2 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 1 ja 3, ERA.

Ongelmia oli erityisesti ylimmän upseeriston mielialoissa. Tässä yhteydessä Laidoner ja Reek viittasivat erityisesti vuonna 1932 kehittyneeseen vaikeaan sisäpoliittiseen tilanteeseen, jonka vaikutuksista ei armeijan johto kyennyt eristäytymään.³ Vaikka muistiossa ei suoraan mainita nimeltä sisäpoliittisen taistelun alullepanijaa, niin muistion laatijoille ja myös Pätsille asia ei luonnollisestikaan ollut epäselvä. Kysymyksessä oli Viron vapaussoturiien liiton (*Eesti Vabadussõjalaste Liit*) eli vapseina (vir. *vabsid*) paremmin tunnettujen kevättalvella 1932 asettama tavoite, joka sisälsi yksikamarisen parlamentin *riigikogun* asemaa korostavan perustuslain radikaalin muuttamisen. Vapaussoturiien liiton puheenjohtajana oli vapaussodan aikainen kenraali Andres Laraka. Voimakkaana kommunisminvastaisena ja puolueiden toimintatapoja arvostelevana liikkeenä vapseilla oli myös jalansijaa sotaväen keskuudessa. Vapsien esityksessä valtionpäämies olisi saanut vahvan aseman laajoin toimenpanovaltuuksin. Perustuslain muutosesitys aiheutti Virossa äärimmäisen repivän sisäpoliittisen taistelun, joka sai varsin kärjistyneitä muotoja. Sisäpoliittiseen kriisiin kuului elokuun 1932 ja lokakuun 1933 välisenä aikana kolme peräkkäistä kansanäänestystä ehdotetusta perustuslain muutoksesta. *Riigikogun* kaksi ensimmäistä ehdotusta perustuslain muuttamiseksi johtivat ehdotusten hylkäämisiin, mutta lokakuussa 1933 pidetyssä kolmannessa kansanäänestyksessä vapsien ehdottama esitys lopulta hyväksyttiin.⁴

Sisäpoliittisen taistelun ulottuminen sotaväkeen sai Laidonerin ja Reekin mukaan myös vakavaksi koettuja konkreettisia muotoja. Esimerkkinä muisteltiin syntynyttä tilannetta kahdessa nimeltä mainitsemattomassa joukko-osastossa. Toisessa poliittinen taistelu oli saanut jalansijaa niin vahvasti, että joukko-osaston upseerit suunnittelivat jopa komentajansa vangitsemista, jos tämä olisi ryhtynyt toimenpiteisiin valtataistelun lopettamiseksi. Vastakohtaan muodostivat ne joukko-osastot, jotka pyrkivät kaikin voimin vastustamaan kriisin ulottamista sotaväen sisälle. Tämä vastakohtatilanne ja aseellisen väliintulon mahdollisuuden kasvaminen kehittyivät muistion laatijoiden mukaan jopa niin pitkälle, että poliittinen johto katsoi aiheelliseksi jakaa joukko-osastot joko luotettaviin tai epäluotettaviin yksiköihin. Uuden perustuslain tultua hyväksytyksi kolmannessa kansanäänestyksessä lokakuussa 1933 ja Pätsin muodostettua uuden hallituksen liikehdintä sotaväen piirissä ei kuitenkaan loppunut, vaan jatkui myös seuraavana vuonna. Muistiossa todettiinkin, että Laidonerin tultua ylipäälliköksi maaliskuun 12. päivänä 1934 hänen ensimmäisenä ja tärkeimpänä tehtävänä oli juuri poliittisen taistelun lopettaminen ja vakinaisen upseeriston ajattelutavan saaminen valtiollisesti ja sotilaallisesti terveille pohjalle. Sisäpoliittisen taistelun ohella mielialojen laskuun oli vaikuttamassa upseeriston ylenemismahdollisuuksien pysähtyminen, joka puolestansa heijastui nuorten miesten vähäisempänä halukkuutena hakeutua upseerin tehtäviin. Viron armeijassa henkilöstötilanne oli ajautunut myös siihen, että vakinaisten

3 Ibid., s. 1.

4 Märt Raud, Kaks Suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende ajastu (Tallinn 1991), s. 182–186.

Tultuaan Viron sotaväen ylipäälliköksi maaliskuussa 1934 Johan Laidoner ryhtyi voimakkaasti uudistamaan maan puolustussuunnitelmia. Laidoner hylkäsi aikaisemmat yleisesikunnan johdon perääntymistä korostavat puolustussuunnitelmat. Peräänkuuluttamansa uuden puolustusajattelun mukaisesti hän vaati jyrkästi, että puna-armeijalle tultaisiin pakenemaan toden teolla vastaan jo valtakunnan rajalla. Monien upseerien lailla Laidoner kyyditettiin heinäkuussa 1940 Neuvostoliittoon, jossa hän kuoli Vladimirin vankilassa 13.3.1953. Hänet haudattiin vankilan hautausmaalle samaan hautaan Puolan pakolaishallituksen varapääministerin Jan-Stanislaw Jankowskin kanssa. (Kuva Eesti Filmiarhiiv)

upseerien lukumäärä oli huomattavasti suurempi kuin puolustusmenot edellyttivät. Muistion mukaan ylipäällikön eräänä tehtävänä oli edesauttaa upseeriston ylenemismahdollisuuksia sekä saattaa upseereiden määrä ja taloudelliset resurssit tasapainoon.⁵

Tarkastellessaan puolustussuunnitelmien laadinnassa esiintynyttä maanpuolustusajattelun lamaantumista Laidoner ja Reek antoivat mielenkiintoisen kuvan Viron puolustussuunnitelmista ja niiden kehittymisestä. Heti alkuunsa kirjoittajat totesivat, että yleisesikunnan laatimat puolustussuunnitelmat jo itsenäisyyden alusta lähtien perustuivat toisaalta Neuvostoliiton voimien mittaavaan yliarviointiin ja toisaalta omien puolustusmahdollisuuksien aliarviointiin. Tämä alemmuuskompleksi näkyi sekä operatiivisissa suunnitelmissa että käytännön järjestelyissä.⁶ Yleisesikunnan operatiivisesta suunnittelusta todettiinkin, että

Sotaväen korkeimman johdon ajattelutapa oli vuoteen 1934 mennessä muodostunut hyvin epäterveelliseksi. Neuvosto-Venäjän sotilaallisessa uudelleenjärjestäytymisessä ja sen aseistuksen modernisoinnin nopeassa kehityksessä nähtiin sellaista voimaa, joka mahdollistaisi sotatoimien laajentamisen riippumatta ajasta ja paikasta. Tätä vastaan meidän menestyksellisen toimintamme arvioitiin olevan mahdotonta.

5 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille, 2553 - 1 - 12, s. 1-3, ERA.

6 Ibid., s. 2.

Laidonerin läheisin alainen oli Nikolai Reek. Tämä oli jo aikaisemmin toimiessaan 2. divisioonan komentajana vastustanut jyrkästi perääntymisen korostunutta asemaa puolustussuunnitelmissa. Reek kyyditettiin heinäkuussa 1940 Neuvostoliittoon ja hän kuoli työleirillä Siperiassa todennäköisesti vuonna 1942. (Kuva Lauri Relanderin kokoelmasta)

Sotilasjohdossamme oli syntynyt kaksi psykoosia: panssarivaununpsykoosi ja peräytymisen psykoosi. Oli kehitymässä näkemys, että puna-armeijan raskasta tykistöä, panssarivaunuja ja moottoroituja joukkoja vastaan emme kykenisi toimimaan aktiivisesti [...] Samoin luultiin, että hyökkäävälle puna-armeijalle ei pystyttäisi tekemään minkäänlaista vastarintaa valtakunnan rajalla. Näille psykooseille perustuivat myös tuonaikaiset operatiiviset ja taktiset tutkimukset, sotapelit, maastontutkimusmatkat ja manööverit.⁷

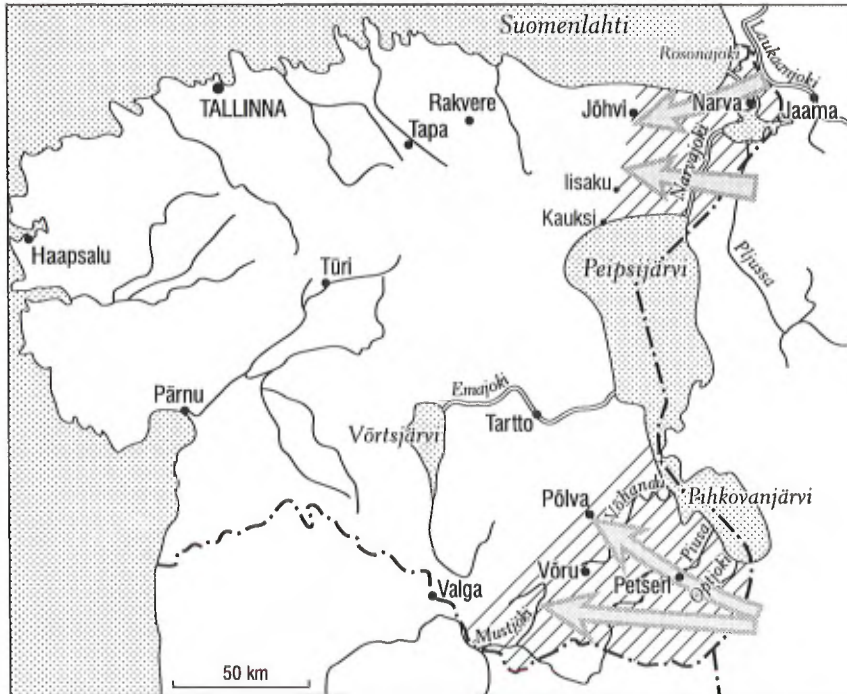
Tämän ajattelutavan mukaan neuvostojoukkojen hyökkäystä ei millään muotoa pystyttäisi pysäyttämään rajalla, vaan puolustus järjestettäisiin tietyille linjoille tietyn ajan ja tämän jälkeen peräännyttäisiin seuraavalle puolustuslinjalle. Muistion mukaan maan mobilisaatio- ja keskityssuunnitelmat olivat perustuneet virheellisesti yksinomaan viivytykseen ja asteittaiseen perääntymiseen. Käytännössä perääntymisstrategia olisi merkinnyt, että Neuvostoliiton todennäköisimmin toteuttama ilman sodanjulistusta tapahtuva yllätyshyökkäys johtaisi jo maan pohjoisrintamalla Suomenlahden ja Peipsijärven välillä Narvan menettämiseen jo ensimmäisen sotapäivän illalla. Etelärintamalla puna-armeijan etenemismahdollisuuksien arvioitiin olevan vieläkin suurempia, sillä noin 25 kilometrin etäisyydellä rajasta oleva Petserin kaupunki laskettiin menettäväksi niin ikään ensimmäisen sotatoimipäivän iltaan mennessä.⁸

7 Ibid., s. 33–34.

8 Ibid.

Huonoiksi arvioitiin omat mahdollisuudet viivyttää puna-armeijan hyökkäystä myös jatkossa. Viron yleisesikunta laski, että kolmannen ja neljännen päivän jälkeen neuvostojoukot olisivat saavuttaneet pohjoisessa Kauksin, Iisakon ja Jöhvin muodostaman linjan, joka sijaitisi noin 40–50 kilometrin päässä rajasta. Edelleen etelärintamalla virolaisten joukkojen perääntymisen arvioitiin muodostuvan vieläkin huomattavammaksi, sillä samoihin aikoihin neuvostojoukkojen etenemisen laskettiin ulottuvan Mustajoen ja Põlvan kaupungin linjalle, joka sijaitisi noin 70 kilometriä valtakunnan rajalta.⁹ Muistion laatijoiden Reekin ja Laidonerin mukaan arvioitu kehityksen kulku ei jäänyt ainoastaan toteamukseksi paperille, vaan heijastui suoraan käytännön puolustusvalmisteluihin. Konkreettisesti vaikutus ulottui maan raja-alueiden linnoitussuunnitteluun ja linnoituslaitteiden rakentamisen olemattomuuteen. Laidoner ja Reek totesivat, että itsenäistymisestä lähtien aina Laidonerin nimitämiseen ylipäälliköksi asti rajojen linnoittamiseen ei ollut kiinnitetty suurtaakaan huomiota. Muistiossa esitettiinkin voimakasta kritiikkiä sitä kohtaan, että Narvajoki merkittävänä luonnonesteenä ja puna-armeijan hyökkäyksen pysäyttäjänä ei ollut saanut suurtakaan arvostusta aikaisemman sotilasjohton suunnitelmissa, koska huomio suunnattiin ainoastaan perääntymiseen.¹⁰

VIRON YLEISESIKUNNAN NÄKEMYS PUNA-ARMEIJAN HYÖKKÄYKSEN ETENEMISESTÄ VIIMEISTÄÄN NELJÄNTENÄ SOTATOIMIPÄIVÄNÄ

9 Ibid.

10 Ibid., s. 40.

Tässä yhteydessä on syytä huomata, että Laidoner ja Reek laativat kyseisen historiikin vuoden 1939 alussa, johon mennessä maan puolustus suunnitelmat olivat saaneet aivan toisenlaisen luonteen, kuten jäljempänä tulen toteamaan. Muistiosta ilmenee myös selvästi, että laatijat mielellään korostivat aikaisempien – ennen Laidonerin tuloa maan sotavoimien ylipäälliköksi laadittujen – puolustus suunnitelmien epäpätevyyttä. Vertaamalla Laidonerin ja Reekin esittämiä näkemyksiä Viron yleisesikunnan saman vuosikymmenen alun arvioihin voidaan kuitenkin todeta, että yleisesikunnan aikaisemmat suunnitelmat vastasivat hyvin muistiossa esitettyjä arvioita omista ja neuvostojoukkojen sotilaallisista mahdollisuuksista.

Hyvänä esimerkkinä voidaan tarkastella kesäkuun puolivälissä 1933 pidettyä puolustusneuvoston istuntoa, jonka työjärjestyksen keskeisenä asiana oli tarkastella Viron sotilaallisia mahdollisuuksia vastustaa ainoan potentiaalisen vihollisen Neuvostoliiton hyökkäystä. Kokoukseen osallistuivat Laidonerin lisäksi muun muassa *riigivanem* ("valtionvanhin") Jaan Tõnisson, ulkoministeri Ants Piip, puolustusministeri August Kerem, talousministeri Peeter Kurvits sekä sotilasjohdosta yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Juhan Tõrvand (yleisesikunnan päällikkö vuosina 1925–1926 ja 1929–1934), puolustusministerin apulainen kenraalimajuri Paul Lill, Kaitseliitin päällikkö kenraalimajuri Johannes Roska (myöh. Orasmaa) ja yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Herbert Freiberg. Istunnossa Tõrvand esitteli yleisesikunnan näkemystä mahdollisen sodan kehityksestä. Hänen mukaansa Viron mahdollisuuksiin vaikutti suuresti sotilaspoliittisen tilanteen kehitys. Kysymys oli riippuvainen ennen kaikkea siitä, olisiko Viro liittolaisensa Latvian kanssa yksin sodassa Neuvostoliittoa vastaan vai suuntaisiko puna-armeija ensimmäisen hyökkäysiskun muualle, todennäköisesti Puolaan, ja tyytyisi siten Viron ja Latvian osalta ainakin sotatoimien alkuvaiheessa vain puolustukseen. Tõrvand esitti tässä yhteydessä kuitenkin, että saatujen tietojen mukaan olisi todennäköistä, että Neuvostoliiton hyökkäys kohdistuisi heti sodan alussa Viroa ja Latviaa vastaan ja voimakkailla moottoroiduilla osastoilla erityisesti maiden rajasaumaan, jotta liittovaltioiden joukot voitaisiin erottaa toisistaan. Samalla Neuvostoliitolla olisi hyvä mahdollisuus lyhentää rintamaa ja päästä kosketukseen Liettuan kanssa. Jos näin kävisi, Tõrvand arvioi Viron puolustusmahdollisuudet varsin synkiksi. Viron mahdollisuuksia heikentäisi entisestään, jos tilanteen kärjistyessä ja Neuvostoliiton alkaessa keskittää joukkoja rajalle Viron poliittinen johto jäisi odottavalle kannalle tai ei uskaltaisi antaa yleistä liikekannallepanokäskyä. Neuvostoliiton ilman sodanjulistusta tapahtuvan hyökkäyksen ensimmäiset iskut tulisivat muodostumaan hyvin raskaiksi siellä, missä puolustus olisi heikointa. Siten esimerkiksi Tallinnan tietyt osat tulisivat neuvostoilmavoimien täydellisen hävityksen kohteiksi. Tõrvandin mukaan Neuvostoliitto tulisi pyrkimään miehittämään Viron mahdollisimman nopeasti; tähän sillä olisikin hyvät mahdollisuudet Viron maantieteellisen aseman ja pitkälle moottoroitujen hyökkäävien joukko-osastojensa vuoksi.¹¹

11 Puolustusneuvoston pöytäkirja 12.6.1933. 988 - 1 - 2, s. 2–4, ERA.

Nikolai Reekin edeltäjän Juhana Törvandin (kuvasa) puolustusajattelussa perääntyminen sai hallitsevan roolin. Erityisesti puna-armeijan panssarivaunut koettiin suureksi uhaksi. Vapsien aseelliseen vallankaappausyritykseen sekaantuneena Törvand tuomittiin toukokuussa 1936 15 vuoden pakkotyöhön. Törvand kyyditettiin kesäkuussa 1941 Neuvostoliittoon, jossa hän kuoli työleirillä. (Kuva Lauri Relanderin kokoelmasta)

Laidonerin ja Reekin mainitsema panssarivaunupsykoosi näkyy myös hyvin Törvandin laskelmissa, joiden mukaan puna-armeijan moottoroidut osastot pystyisivät edellisessä tilanteessa etenemään jopa 100 kilometriä päivässä. Useissa yhteyksissä Törvand toi puheenvuorossaan esille huolestuneeseen sävyyn viimeisiä tietoja Neuvostoliiton saavutuksista erityisesti moottoroiden kuljetuskaluston ja panssarivaunujen rakentamisen alalla. Yleisesikunnan päällikkö ei myöskään arvioinut suurten luonnonesteiden, kuten Narvajoen pohjoisrintamalla, muodostuvan vakaviksi esteiksi itäisen suurvallan panssarivoimille – ei edes haitoiksi niiden nopealle etenemiselle. Merisotatoimien sektorilla Neuvostoliitto pystyisi Itämeren suurimmilla laivastovoimillansa katkaisemaan täydellisesti maan ulkomaanyhteydet hyvinkin nopeasti, sillä sen taistelulaivaston purjehdusaika tukikohdastaan Viron Itämeren saarten alueelle kestäisi Törvandin arvion mukaan ainoastaan vajaat 19 tuntia.¹²

Esimiehensä puheenvuoron jälkeen operatiivisen osaston päällikkö eversti-luutnantti Herbert Freiberg esitti sotatapahtumien osalta samanlaisen pessimistisen kehityskulun kuin Laidoner ja Reek myöhemmin edellä käsitellyssä vuoden 1939 muistiossa. Freibergin mukaan viimeistään neljän päivän kuluttua Neuvostoliiton hyökkäyksestä virolaiset joukot olisi pakotettu vetäytymään etelärintamalla Mustajoen ja Pölvän kaupungin muodostamalle linjalle

¹² Ibid. s. 4–7.

sekä pohjoisrintamalla Peipsijärven pohjoisrannalla sijaitsevan Kauksin kylän ja pohjoisempana olevan Jõhvin kaupungin tasalle. Merkittävää on huomata, että Freibergin mukaan yleisesikunnassa järjestetyt sotapelit olivat osoittaneet, että neuvostojoukkojen etenemisnopeuteen ei vaikuttanut merkittävästi, toimitko Viron armeija yksin vai yhteistyössä liittolaisensa Latvian kanssa. Pessimismi leimasi operatiivisen osaston päällikön arviota mahdollisuuksista estää puna-armeijan etenemistä myös neljännen sotatoimipäivän jälkeenkin. Tällöin virolaisilla oli käytössensä kaikki molemmille rintamille suunnitellut joukot, mutta tässä vaiheessa Neuvostoliitto pystyisi keskittämään jatkuvasti vereksiä joukkoja tappioiden korvaamiseksi. Tõrvandin tapaan Freiberg korosti Neuvostoliiton ilmavoimien massiivisen ylivoiman merkitsevän aivan varmasti Tallinnan ja muiden selustassa olevien kaupunkien suurta tuhoa.¹³

Niin ikään esimiehensä tapaan Freiberg maalasi varsin synkin värein virolaisten joukkojen mahdollisuuksia vastustaa puna-armeijan massiivisia moottoroituja hyökkäysjoukkoja, joiden toiminnan selkärangan muodosti laaja panssariaseen käyttö. Yhteenvedonomaaisesti Freiberg arvioi kuitenkin, että huolimatta neuvostojoukkojen nopeasta etenemisestä Viron armeijaa ei pystyttäisi lyömään yhdellä iskulla, vaan todennäköisesti Viro saisi tavoittelemansa ajanvoiton ulkomailta tulevan sotilaallisen tuen saamiseksi.¹⁴ Mielenkiintoista on kuitenkin havaita, että puolustusneuvoston kyseisen istunnon pöytäkirjasta, johon on kirjattu täsmällisesti osanottajien käyttämät puheenvuorot, ei tule esille, että Laidoner olisi tässä yhteydessä ilmaissut eriävän mielipiteensä yleisesikunnan käsityksestä sodan arvioidusta etenemisestä – sitä hän kuitenkin kuusi vuotta myöhemmin maaliskuussa 1939 nimitti värikään sanakääntein maanpuolustusajattelun ajatuksenkulun depressioksi ja perääntymisen psykoosiksi. Tõrvandin ja Freibergin puolustukseksi voidaan myös todeta, että Laidoner ei myöskään itse uskaltanut syyskuussa 1939 ja kesäkuussa 1940 panna täytäntöön yleistä liikekannallepanoa.

Kiistaa perääntymisen välttämättömyydestä

Laidonerin ja Reekin vuoden 1939 muistiossa tulee mielenkiintoisena seikkana esille, että yleisesikunnan 1930-luvun alussa kaavailema pitkälle menevä perääntyminen ajan voittamiseksi ei ollut saanut jakamatonta kannatusta Viron korkeimman upseeriston piirissä. Vastarintaa esiintyi etenkin joukko-osastojen komentajien keskuudessa. He tunsivat kentällä toimiessaan oman vastuualueensa käytännön puolustusmahdollisuudet.¹⁵ Tämän johdosta muistion laatijat

13 Ibid., s. 4–7.

14 Ibid., s. 4–7.

Ks. myös Freibergin vuotta aikaisemmin yleisesikunnan päällikölle laatima muistio, jossa Freiberg operatiivisen osaston tutkimuksiin perustuen esitti, että Neuvostoliiton hyökättyä jo sodan ensimmäisinä päivinä virolaiset joukot olisivat pakotettuja hävittämään perääntymässään tärkeimpiä kohteita noin 60 kilometrin säteellä valtakunnan rajasta. Freibergin muistio 6.6.1932 yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 227, s. 2, ERA.

15 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 35, ERA.

suuntasivat kritiikkinsä koskemaan ainoastaan maan yleisesikunnan johtoa. Vaikka muistiossa ei erikseen nimetä johtajia, kritiikin suunta on kuitenkin helposti määritettävissä koskemaan erityisesti silloista yleisesikunnan päällikköä kenraali Törvandia, joka muistion laatimisen aikaan kärsi vankeusrangais- tusta maanpetoksesta tuomittuna. Törvand oli vapautettu yleisesikunnan pääl- likkyydestä jo maaliskuun alussa 1934, jolloin häntä vastaan esitettiin epä- lyksiä, ja lopulta hänet asetettiin syytteeseen valtiolle tuotetusta taloudellisesta vahingosta. Jupakka liittyi virolaisten miinaristeilijöiden myyntiin Perulle ke- säällä 1933 – siihen palaamme myöhemmin –, mutta tammikuussa 1935 val- takunnanoikeus totesi kuitenkin Törvandin syyttömäksi. Törvand ei kuiten- kaan saanut kovinkaan pitkään nauttia vapaudesta, sillä toukokuun lopulla 1936 hänet tuomittiin 15 vuodeksi pakkotyöhön sekaantumisesta vapsien aseelliseen vallankaappausyritykseen, jonka Viron turvallisuusviranomaiset paljastivat joulukuussa 1935.¹⁶

Laidonerin ja Reekin muistiossa havainnollistetaan yleisesikunnan ja jouk- ko-osastojen komentajien välillä kärjistyneitä erimielisyyksiä tuomalla esille vuonna 1932 toisen divisioonan vastuualueelle eli Pihkovanjärven ja Latvian rajan väliselle alueelle suoritettu maastontiedustelumatka, johon osallistui up- seereita sekä divisioonasta että yleisesikunnasta. Matkan aikana divisioonan komentajana toimineen Reekin ja yleisesikunnan upseereiden välille syntyi vakavia mielipide-eroja. Reek piti yleisesikunnan pitkälle meneviä peräänty- missuunnitelmia ja laajojen maa-alueiden luovuttamista ilman merkittäviä taisteluita divisioonan vastuualueella täysin virheellisinä arvioina ja epäluot- tamuksen sekä tietämättömyyden osoituksena komentamaansa divisioonaa kohtaan.¹⁷

Tutkittaessa tarkemmin Viron divisioonien ja muiden kentällä toimineiden joukko-osastojen operatiivisen suunnittelun asiakirjoja voidaan yhtyä Lai- donerin ja Reekin näkemykseen perääntymistä koskevassa kiistassa. Esimerk- kinä voin mainita Suomenlahden ja Peipsijärven pohjoisrannan välisen maas- ton puolustuksesta vastanneen ensimmäisen divisioonan esikunnan tekemän puolustussuunnitelman toukokuulta 1930. Tästä divisioonan komentajan ken- raalimajuri Aleksander Tõnissonin allekirjoittamasta suunnitelmasta käy sel- västi ilmi, että divisioonan johto uskoi omiin puolustusmahdollisuuksiinsa huomattavasti enemmän kuin yleisesikunnassa arvioitiin. Suunnitelman lähtö- kohdaksi otettiin oletetuista mahdollisuuksista epäedullisin, toisin sanoen ti- lanne, jossa Neuvostoliitto olisi aloittanut yllätyshyökkäyksen ainoastaan Vi- roa vastaan ja Suomi olisi puolueeton, *mutta Viron suhteen myötämielinen*, kuten suunnitelmassa Suomen osalta luonnehdittiin. Samoin Puolan ja liitto- laismaan Latvian laskettiin tuntevan sympatiaa Viroa kohtaan, mutta nämä

16 Valtakunnanoikeuden pöytäkirjat miinaristeilijöiden myymisestä. Ks. esim. 1131 - 1 - 20, s. 47 - 48 ja 99 - 100, ERA.

Maanpetossyytteen päätöksestä ja tuomiosta on löydettävissä tietoja esimerkiksi: Limberg, s. 49 ja Helsingin Sanomat 26.5.1936.

17 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 35, ERA.

maat pysyttäytyisivät kuitenkin odottavalla kannalla. Mitä suurvaltoihin tulee, Ranskan ja Iso-Britannian mahdollista väliintuloa ei mainittu, mutta niiden arvioitiin niin ikään tuntevan suopeutta Viroa kohtaan. Sodassa Neuvostoliittoa vastaan Viron sotilaallisten toimien tavoitteeksi määriteltiin aktiivisen puolustuksen järjestäminen ja siten sotatoimien vieminen maan rajojen ulkopuolelle tai ainakin puolustuksen järjestäminen sellaisissa raja-alueiden kohdissa, jotka mahdollistivat pienemminkin joukon tehokkaan puolustuksen suurta yli-voimaa vastaan.¹⁸

Sotatapahtumien kulun ja omien tehtävien määrittelemisessä tulee selvästi esille huomattavasti suurempi optimismi kuin vastaavissa yleisesikunnan laskelmissa. Edellä mainittu ensimmäisen divisioonan suunnitelma rakentui kahden vaihtoehdoisen tilanteen pohjalle. Mikäli divisioonan suojajoukot olisi pakotettu perääntymään Narvajoelta länteen päin, divisioonan tehtäväksi määriteltiin asteittainen vetäytyminen, mutta perääntymisvauhdin ja luovutetun maa-alan suuruuden arvioitiin olevan huomattavasti vähäisempiä kuin vastaavissa yleisesikunnan laskelmissa. Suunnitelmassa kuitenkin esitettiin korostetusti, että perääntymisvaiheen jälkeen ja koko divisioonan mobilisaation tultua suoritetuksi tehtäisiin vastahyökkäys Narvajoen uudelleen saamiseksi. Optimistisemmasta ajattelutavasta todistavat myös laskelmat, joiden mukaan suojajoukkojen onnistuttua torjumaan neuvostojoukkojen ensimmäiset hyökkäykset Narvajoella divisioonalla olisi mahdollisuus tehdä vastahyökkäys ja viedä sotatoimet hyökkääjän omalle alueelle. Ensimmäinen divisioonan tehtävä oli viedä puolustus Viron itärajan koillisosan suunnalla Laukaanjoelle (eli Laugatai Lugajoki), joka virtasi aivan rajan läheisyydessä Neuvostoliiton puolella. Tavoitteeksi kirjattiin jopa noin 14 kilometrin päässä rajalta olevan ensimmäisen Neuvostoliiton suuren asutuskohteen Jaaman kaupungin (tunnetaan myös nimillä Jamburg tai Kingisepp) valtaaminen, mikäli sotatoimet olisivat virolaisten kannalta edistyneet suotuisalla tavalla.¹⁹ Suunnitelmasta tulee näin ollen selvästi esille, että päinvastoin kuin yleisesikunta divisioonan johto korosti Narvajoen muodostamaa luonnonestettä merkittävänä puolustuslinjana torjuttaessa puna-armeijan hyökkäystä. Ristiriita divisioonan omien ja yleisesikunnan käsitysten välillä divisioonan puolustusmahdollisuuksista ja sodan tulevasta kehityksestä oli kuitenkin niin voimakas, että yleisesikunta ei hyväksynyt divisioonan omaa operaatiosuunnitelmaa.²⁰

Yleisesikunnan ja joukko-osastojen vastakkaiset käsitykset eivät jääneet pelkäksi akateemiseksi väittelyksi, vaan ristiriita tuli esille myös käytännön sovellutuksissa. Erityisesti kentällä toimivat joukko-osastot eivät olleet taipuvaisia noudattamaan yleisesikunnan näkemyksiä omissa teoreettisissa tutkimuksissaan ja käytännön harjoituksissa. Hyvänä esimerkkinä taipumattomuus

18 Ensimmäisessä divisioonassa laadittu ja divisioonan komentajan kenraalimajuri Aleksander Tõnissonin vahvistama divisioonan puolustus suunnitelma 10.5.1930. 495 - 12 - 56, s. 1-10, ERA.

19 Ibid.

20 Ibid., s. 1.

desta omaksua pitkälle menevä perääntymisen strategia mainittakoon joukko-osastojen pitämät käytännön sotaharjoitukset, joissa arvostettiin erityisesti Narvajokea neuvostojoukkojen etenemisen pysäyttäjänä tai vähintäänkin arvioitiin sen hidastavan merkittävästi hyökkääjän etenemistä. Kentällä toimivan sotilasjohdon lujaa uskoa omiin mahdollisuuksiinsa kuvaa myös harjoitusten asiakirjoissa ilmenevä optimismi siitä, kuinka valloitettaisiin takaisin tärkeinä pidetyt Narvajoen asemat, mikäli näistä olisi jouduttu aikaisemmin perääntymään. Joukko-osastojen näkemystä vahvisti edelleen oman vastualueen maaston tuntemus, jonka avulla pystyttiin seikkaperäisemmin arvioimaan määrällisesti ylivoimaisen puna-armeijan etenemisen mahdollisuuksia ja useissa tapauksissa sen nopean etenemisen epätodennäköisyyttä monilla alueilla. Esimerkiksi ensimmäisessä divisioonassa tammikuussa 1931 Narvajoen länsipuolella pidetyn sotaharjoituksen yhteenvedossa arvioitiin, että mikäli neuvostojoukot olisivat kaikesta huolimatta onnistuneet ulottamaan hyökkäyksen Narvajoen länsipuolella, niin monissa tapauksissa maaston luonne, tiheät metsät ja laajat suot sekä hyvin harva, huonokuntoinen tieverkko eivät antaneet minkäänlaisia edellytyksiä puna-armeijan moottoroitujen joukkojen nopealle etenemiselle. Näiden olosuhteiden vuoksi divisioonan johto arvioi, että jopa pienillä osastoilla toimiminen suurilla joukoilla hyökkäävää puna-armeijaa vastaan olisi tulosta tuottavaa erityisesti silloin, kun ympärillä olevan maaston pakottamana puna-armeija joutuisi etenemään vain harvan tiestön suunnassa. Tällöin virolaisilla arvioitiin olevan hyvät mahdollisuudet pysäyttää ja motittaa tiellä etenevät sotilaskolonnat.²¹

Näin jälkepäin tarkasteltuna virolaisten joukko-osastojen johdon näkemykset pienten osastojen mahdollisuuksista pysäyttää ja saartaa moninkertainen vihollisosasto vastasivat pitkälti niitä toimia, jotka toteutuivat vajaata kymmentä vuotta myöhemmin talvisodassa Suomessa erityisesti Suomussalmen suunnalla. Kuten everstiluutnantti Vesa Tynkkynen perinpohjaisessa suomalaisen taktiikan kehittymistä tarkastelevassa tutkimuksessaan toteaa, maailmansotien välisenä aikana suomalaista taktiikkaa leimasi hyökkäyksen korostaminen puolustustaistelussa ja näin saartoa pidettiin tehokkaimpana hyökkäystapana. Tälläkin tavalla haluttiin tasapainottaa voimasuhteiden valtavaa eroa puna-armeijaan nähden. Näin suomalaisen taktiikan tavaramerkit, koukkaukset ja motitukset taktisina operaatioina eivät syntyneet talvisodassa, kuten on tullut tavaksi väittää, vaan ajatus saarrosta ilmeni jo vuosia ennen talvisotaa suomalaisessa taktisessa ajattelussa.²² Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että motituksen ajatus ei ollut vieras virolaisillekaan.

Virolaisen harjoituksen yhteenvedossa ilmenee myös, että virolaiset olivat läheisesti tutustuneet suomalaisten talvisotaharjoituksiin. Erityisesti huomiota

21 I:ssä divisioonassa 11–16.1.1932 pidetyn taktisen talviharjoituksen yhteenvedo. 515 - 1 - 740, s. 270, 344–347 ja 354–355, ERA.

22 Everstiluutnantti Vesa Tynkkynen 13.12.1995 Sotahistoriallisen seuran syyskokouksessa pitämä esitelmä aiheesta *Taktisen ajattelun kehittyminen Suomessa vuosina 1920 - 1950*. Esitelmän kirjallinen versio tekijän hallussa.

saivat suomalaisilta saadut ja harjoituksissa käytetyt talvivarusteet, joista saatiin hyviä tuloksia ja joiden todettiin soveltuvan myös sikäläisiin oloihin.²³ Kaiken kaikkiaan virolaiset olivat hyvin kiinnostuneita suomalaisten järjestämästä taistelukoulutuksesta metsäisessä ja talvisessa maastossa sekä siitä saaduista kokemuksista. Suomen yleisesikunta ei pyrkinytkään salailemaan harjoitusten muotoja ja niistä saatuja oppeja, vaan näistä kertovaa asiakirjamateriaalia toimitettiin avokätisesti Viron yleisesikunnalle. Esimerkiksi suomalaisen talvisodankäynnin erään keskeisimmän kehittäjän, sotakorkeakoulussa taktiikan opettajana toimineen majuri Kustaa Anders Tapolan vuonna 1929 valmistunut kirja *Talvitaktiikkaa* annettiin myös Viron yleisesikunnalle pian sen valmistumisen jälkeen.²⁴ Tämä kirja toimi suomalaisen talvisodankäynnin koulutuksen ja tutkimuksen perustana koko 1930-luvun.²⁵ Virolaisten asiakirjojen mukaan niin suomalaisen talvitaktiikan käytännön muotojen kuin siitä kertovan asiakirjamateriaalinkin siirtämisessä Viroon osallistuivat erityisesti kapteenit Eino Kuusela ja Matti Ropponen, jotka opiskelivat Viron sotakorkeakoulussa vuosina 1928–1930. Virolaisista puolestansa kapteeni Arnold Sinka opiskeli Suomen sotakorkeakoulussa vuosina 1927–1929 ja lähteiden mukaan myös hänen välityksellään siirtyi käytännön kokemuksia sekä kirjallista materiaalia.²⁶

Suomalaisten kehitystyö ja kokemukset olivatkin tarpeen virolaisille. Luutnantti Emil R. Tuulin Viron sotakorkeakoulussa vuonna 1930 tekemän talvisodankäyntiä käsittelevän diplomityön mukaan virolaisilta puuttuivat täysin kaikki kokemukset talvisodankäynnin muodoista sekä erityisvaatimuksista. Hänen mukaansa Viron armeijassa jopa kunnollinen hiihtotaito oli harvinaisuutta. Tämän asiantilan parantamiseksi Tuul piti hyvin merkittävänä, että suomalaiset, jotka olivat pisimmällä talvisodankäynnin kehittämisessä, olivat luovuttaneet virolaisille avokätisesti viimeisimpiä tutkimustuloksia ja valmistamia varusteita. Tuulin diplomityöstä tulee esille, että suomalaisten antamiin talviliikuntavälineisiin, yksittäisen sotilaan varustuksiin ja talvisodan-

23 Harjoituksissa koekäytössä oli yksittäisen sotilaan Suomen armeijassa käyttämä talvivaateus. Erityisen hyviä tuloksia saatiin lumipuvusta, mutta myös muu vaatetus, kuten talvihattu, pusero, takki, housut ja muu suojaava vaatetus, arvioitiin tarkoituksenmukaiseksi myös virolaiselle sotilaille. Samoin suomalaisten tapa rakentaa laavu joukon tilapäiseksi lepopaikaksi sai hyvin myönteisiä arvioita. Em. 1:ssä divisioonassa 11–16.1.1932 pidetyn taktisen talviharjoituksen yhteenveto. 515 - 1 - 740, s. 270, 344–347, 354–355, ERA.

Optimismia heijastelevia arvioita esiintyy mm. myös seuraavissa asiakirjoissa: 1:ssä divisioonassa 8.–12.1.1929 pidetyn taktisen harjoituksen asiakirjat ja yhteenveto. 515 - 1 - 720, s. 7, 21, 23, 31–33, ERA; 1:ssä divisioonassa 1.–8.9.1929 pidetyn taktisen harjoituksen asiakirjat. 515 - 1 - 723, s. 73, 127, 163, 248 ja 515 - 1 - 719, s. 90, 95, ERA; 4:n jalkäväkivälipataljoonan lokakuussa 1931 suoritetun maastontiedustelun operatiivinen käsky nro 2. 512 - 1 - 215, s. 28, ERA.

24 Luutnantti Emil R. Tuul, Söjategevus talvel. Viron sotakorkeakoulun diplomityö vuodelta 1930. 495 - 12 - 808, s. 62–135, ERA; ks. myös Luts, s. 185.

25 Vesa Tynkkynen, Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Maanpuolustuskorkeakoulun taktiikan laitoksen julkaisusarja 1, 1/1996 (Joutsa 1996), s. 43 ja em. Tynkkynen 13.12.1995 Sotahistoriallisen seuran kokouksessa pitämä esitelmä aiheesta *Taktisen ajattelun kehittyminen Suomessa vuosina 1920–1950*. Esitelmän kirjallinen versio tekijän hallussa.

26 Tuul, s. 62–135.

käyntiä käsittelevään kirjallisuuteen tutustuttiin Virossa hyvin tarkasti.²⁷

Tässä yhteydessä on syytä korostaa Tynkkysen mukaisesti, että Suomessa talvisodankäynnin kehittämistä pidettiin niin tärkeänä, että kaikki siihen liittyvät asiakirjat ja kokeilut olivat hyvin salaisia. Tiukalla salaamiskäytännöllä pyrittiin siihen, että talvisodankäyntiin liittyvillä kokeiluilla ja laajamittaisella kehitystyöllä – alkaen aina yksittäisen sotilaan talvivarustuksesta – pyrittiin tasoittamaan Suomen ja Neuvostoliiton välistä suurta voimasuhde-eroa. Mikäli kehitystyön tulokset olisivat tulleet puna-armeijan tietoon, tällä olisi ollut maanpuolustuksen kannalta vakavia seurauksia ja pienen armeijan yritykset kohentaa joukkojen laadullisia edellytyksiä olisivat valuneet hukkaan. Tietojen vuotaminen olisi merkinnyt, että Neuvostoliitto määrällisen ylivoiman lisäksi olisi voinut nostaa myös omien joukkojensa laadullista tasoa ja näin suomalaiset olisivat menettäneet yhden mahdollisuuden tasoittaa valtavaa voimasuhde-eroa.²⁸ Virolaisista asiakirjoista käy siis selvästi ilmi, että tiukka salaamiskäytäntö ei kuitenkaan koskenut Viron kanssa harjoitettavaa sotilaallista yhteistyötä. Yhteistyö ei myöskään jäänyt pelkästään varusteiden antamiseksi, vaan suomalaisia upseereita tutustui myös paikan päällä Viron armeijan järjestämiin talvisotaharjoituksiin. Esimerkiksi tammikuussa 1929 Virossa toteutettiin maan armeijan ensimmäinen talvisotaharjoitus, jota oli seuraamassa upseeriryhmä eversti Paavo Talvelan johdolla.²⁹

Kädenvääntö puolustus suunnitelmista kuitenkin jatkui. Lähteiden valossa usko omiin mahdollisuuksiin vastustaa puna-armeijan yllätyshyökkäystä esiintyi erityisen vahvana divisioonien lisäksi niiden kokoonpanoihin kuuluvissa pienemmissä joukko-osastoissa. Hyvänä esimerkkinä on ensimmäiseen divisioonaan kuulunut neljäs jalkaväkipataljoona, joka sodan syttyessä olisi muuttunut rykmentiksi. Tämän joukko-osaston tehtävänä oli Neuvostoliiton hyökätessä siirtyä Narvan rintamalle suojaamaan muiden joukko-osastojen mobilisaatiota jo sodan ensimmäisenä päivänä ja sen ensimmäisenä tunteina.³⁰ Kyseisen joukko-osaston johdon vakaata uskoa siihen, että se pystyisi vastustamaan menestyksellisesti puna-armeijan hyökkäystä, kuvastavat pataljoonan komentajan helmikuussa 1932 laatimat arviot omista puolustusmahdollisuuksista; niiden perustana oli oman vastualueen maaston perinpohjainen tuntemus. Komentaja arvioi – ja tähän yhtyi myös hänen esimiehensä ensimmäisen divisioonan esikuntapäällikkö –, että kaasun käyttö määrällisesti ylivoimaista hyökkääjää vastaan ei olisi ollenkaan pois suljettu mahdollisuus, koska riittävä kaasutus tietyllä alueella, esimerkiksi puna-armeijan hyökkäykselle tärkeillä kapeikkoalueilla, saisi varmasti kaiken hyökkääjän toiminnan loppumaan. Si-

27 Ibid.

28 Tynkkynen, s. 42 ja em. Tynkkysen 13.12.1995 Sotahistoriallisen seuran kokouksessa pitämä esitelmä aiheesta *Taktisen ajattelun kehittyminen Suomessa vuosina 1920–1950*. Esitelmän kirjallinen versio tekijän hallussa.

29 Ruotsin Helsingin sotilasiamiehen kapteeni Nyqvistin tarkemmin päiväämätön raportti vuodelta 1929 yleisesikunnan ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 22, KKA.

30 1:sen divisioonan komentajan Aleksander Tõnissonin kirje 5.4.1932 intendentuorialan päällikölle. 515 - 1 - 747, s. 7, ERA; Luts, s. 40.

ten muille joukko-osastoille jäisi riittävästi aikaan liikekannallepanon loppuun saattamiseksi.³¹ Kaasun käytön suunnitteleminen ei ollut ollenkaan epätavallista, vaikka vuosina 1922 ja 1925 solmituilla kansainvälisillä sopimuksilla taistelukaasujen käyttö oli kielletty. Suomessa ja Virossa ei kuitenkaan uskottu, että sopimukset tulisivat pitämään Neuvostoliiton hyökätessä. Neuvostoliittoa pidettiin eturivin maana taistelukaasujen kehittäjänä ja valmistajana, ja epäluulo itäistä naapuria kohtaan oli omiaan kasvattamaan sekkin, että Neuvostoliitto oli liittynyt kaasun käytön kieltäviin sopimuksiin vasta vuonna 1927. Suomessa ja Virossa kaasutuksella arvioitiin olevan tehokas vaikutus erityisesti puolustuksessa ja viivytyksessä torjuttaessa rynnistävää puna-armeijaa. Näin suomalaiset ja virolaiset varautuivat paitsi suojautumaan kaasulta myös itse aktiivisesti käyttämään sitä yhtenä torjuntamuotona, jos Neuvostoliitto olisi ryhtynyt ensimmäisenä kaasusotaan. Esimerkiksi Virossa pidettiin vielä 1930-luvun puolivälissä tavoitteena, että tykistön ammuksista noin 30 % olisi kaasukranaatteja.³²

Puolustussuunnitelmien uusi luonne

Maaliskuun 12. päivänä 1934 Pätsin ja Laidonerin toimeenpanemat vapsien johtomiesten vangitsemiset ja Pätsin julistama poikkeustila aiheuttivat merkittäviä muutoksia ylimmässä sotilasjohdossa. Laidonerin nimittäminen Pätsin käskystä ylipäälliköksi johti myös muihin henkilövaihdoksiin, jotka lähes välittömästi vaikuttivat puolustussuunnitelmien uudelleenarvioimiseen. Suunnitelmien kannalta ratkaisevinta oli kenraalimajuri Reekin nimittäminen vain muutamia päiviä Törvandin virasta vapauttamisen jälkeen jo maaliskuussa 1934 uudeksi yleisesikunnan päälliköksi. Samoin operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Freiberg ja hänen lähin alaisensa osaston apulaispäällikkö majuri Rein Tomback saivat lähteä. Heidän tilalleen määrättiin saman vuoden lokakuun alussa everstiluutnantti Johannes Soodla operatiivisen osaston päälliköksi ja apulaispäälliköksi majuri Alfred Luts.³³

Uusi johto halusi varmistaa, että Freibergistä ja Tombackista ei tulisi vaivaa jatkossakaan. Henkilömuutoksiahan korkeimmilla virkapaikoilla tapahtuu harvoin niin, ettei joku osapuoli tuntisi kokeneensa vääryyttä. Uutta johtoa varmasti huolestutti se, että Freiberg ja Tomback voisivat ryhtyä ainakin kulissien takana jarruttamaan uuden johdon työtä ja pahimmassa tapauksessa onnistui-

31 4:nen jalkiväkijoukko komentajan kirje 29.2.1932 1. divisioonan esikunnan esikuntapäällikölle. 512 - 1 - 747, s. 6, ERA; 1:sen divisioonan esikuntapäällikön kirje 16.3.1932 yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikölle. 512 - 1 - 215, s. 32, ERA.

32 Ibid.; Viron yleisesikunnan päällikön ensimmäiselle apulaiselle osoitettu kirje 2.1.1935 suunnitellun kaasutehtaan rakentamisesta liitteineen. 498-13-105, s. 2 ja 4-5, ERA; Viron yleisesikunnan muistio 10.12.1931 kaasun käytöstä ja siltä suojautumisesta. 512-1-215, s. 10-24, ERA; pioneerijoukkojen tarkastajan kirje 4.6.1931 yleisesikunnan päällikölle ja yleisesikunnan päällikön kirje 12.9.1931 1. ja 2. divisioonan komentajille. 512-1-215, s. 1-2, ERA ja Tynkkynen, s. 83-86.

33 Roots (1993), s. 26-28. Ks. myös Limberg, s. 22 ja 80.

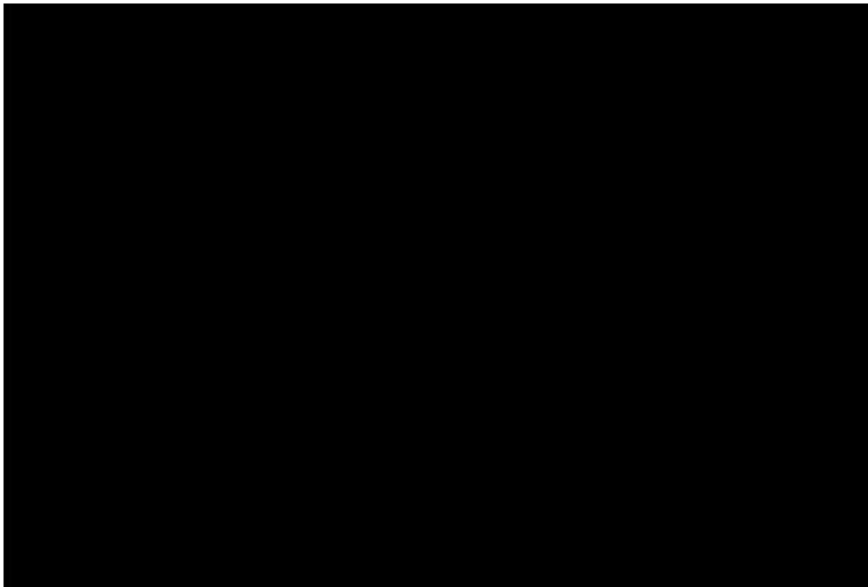
sivat saamaan mukaan muitakin tuntemiaan upseereita, korkeita virkamiehiä ja jopa poliitikkoja. Olihan heillä korkeissa virkapaikoissaan ollut mahdollisuus solmia hyvinkin läheisiä suhteita vaikutusvaltaisiin henkilöihin niin armeijan sisällä kuin sen ulkopuolellakin, ja pienessä Virossa vaikutusvaltaiset henkilöt tunsivat toisensa niin hyvässä kuin pahassakin mielessä. Hyvä keino estää mahdollinen myyräntyö oli lähettää heidät kokonaan pois Virosta. Niinpä lähes välittömästi henkilövaihdosten myötä Freiberg määrättiin sotilasasiamieheksi Varsovaan ja Tomback opiskelemaan useaksi vuodeksi Puolan sotakorkeakouluun, minkä jälkeen hänet vielä komennettiin sotilasasiamieheksi Bukarestiin.³⁴

Sekä Reek, Soodla että Luts olivat siirtyneet yleisesikunnan keskeisille virkapaikoille suoraan kentältä, jossa aiemman yleisesikunnan johdon näkemys pitkälle menevästä perääntymisestä ei ollut saanut vastakaikua. Kuten aikaisemmin jo totesin, Reekin ollessa Tartossa toisen divisioonan komentajana hänen ja yleisesikunnan välille oli syntynyt vuonna 1932 järjestetyn maaston-tiedustelun yhteydessä avoin riita perääntymisen tarkoituksenmukaisuudesta. Soodla puolestansa siirtyi operatiivisen osaston päälliköksi Tarton sotilaspiirin esikunnan päällikön tehtävistä. Tarton sotilaspiiri kuului organisatorisesti toiseen divisioonaan ja sen komentajan alaisuuteen. Siten molemmat upseerit tunsivat toisensa edellisten virkapaikkojen perusteella. Muistelmissaan operatiivisessa osastossa palvellut Harald Roots kirjoittaakin, että Soodla ja Luts olivat läpeensä Reekin miehiä ja upseerit, jotka eivät olleet Reekin mieleen,

Uuden puolustusajattelun läpiviemiseen kuului yleisesikunnan operatiivisen johdon vaihtaminen. Uusien johtavien upseerien tuli olla "Reekin miehiä". Operatiivisen osaston uudeksi päälliköksi tuli everstiluutnantti Johannes Soodla ja tämän apulaispäälliköksi majuri Alfred Luts. Kuvassa Soodla puhujakorokkeella ja oikealla Laidoner kuuntelemassa. (Kuva Sotamuseo)

³⁴ Roots (1993), s. 25–28.

*Alfred Luts
työpöytänsä ääressä.
Luts oli niitä
harvoja upseereita,
jotka onnistuivat
lopulta pakenemaan
Neuvostoliiton
miehitystä länteen.
(Kuva Eesti
Filmiarhiiv)*

saivat hyvinkin nopeasti siirron muualle.³⁵ Selvänä voidaan myös pitää sitä, että Reek halusi lähimmäksi alaisekseen uusia puolustus suunnitelmia laatimaan upseerin, jonka pitkälle menevän perääntymisen torjuva näkemys yhtyi esimiehen näkemykseen.

Asiakirjojen antamien tietojen perusteella nämä henkilövaihdokset vaikuttivat käänteentekevästi puolustus suunnitelmiin. Vielä helmikuun alussa 1934, vain kuukautta ennen Pätsin julistamaa poikkeustilaa ja Laidonerin tuloa ylipäälliköksi, puolustusministeri Paul Lillin asettama työryhmä sai valmiiksi mietintönsä merivoimien hankinnoista. Työryhmään kuuluivat puheenjohtajan kontra-amiraali Hermann Salzan lisäksi operatiivisen osaston päällikkö Freiberg, Länsi-Viron sekä Tallinnan puolustuksesta vastaavan 3. divisioonan komentaja Gustav Jonson ja puolustusministeriöstä everstiluutnantti Ernst Leithammel. Mietintöön kuului myös arvio Viron sotilaallisesta tilanteesta ja sotatapahtumien kulusta ainoan potentiaalisen vihollisen Neuvostoliiton yllätyshyökkäyksen tapahtuessa. Laadittu arvio muistutti sotatapahtumien osalta edellä käsiteltyä Freibergin puoli vuotta aikaisemmin puolustusneuvostossa pitämässä puheenvuorossa esitettyä kuvausta, mutta oli osin pessimistisempi. Mietinnössä sai niin ikään korostuneen aseman Neuvostoliiton moottoroitujen joukkojen oletettu suuri etenemisvauhti, minkä perusteella virolaisten joukkojen perääntymisvauhti arvioitiin heti sodan alussa hyvin suureksi. Mietinnössä esitettiin nyt vieläkin pessimistisemmin sodan tuleva kehitys toteamalla, että neuvostojoukot Suomenlahden ja Peipsijärven välisellä alueella voisivat mahdollisesti edetä noin 40–50 kilometriä jo kolmen päivän aikana, siis päivää lyhyemmässä ajassa kuin puoli vuotta aikaisemmin yleisesikunnassa oli arvioitu. Samoin tilanteenkehityksen etelärintamalla laskettiin nyt muodostuvan

35 Roots (1993), s. 25–28 ja 84. Ks. myös Limberg, s. 22, 80 ja 175–176.

epäedulliseksi virolaisille joukoille, sillä niin ikään puoli vuotta aikaisemmin Freibergin arvioima Võrun kaupungin menetys kolmantena tai neljäntenä sotatoimipäivänä oli aikaistunut työryhmän arviossa tapahtuvaksi jopa ensimmäisenä tai viimeistään toisena hyökkäystä seuranneena päivänä.³⁶

Kaikesta päätellen Laidoner ja Reek ryhtyivät välittömästi muuttamaan pe-
rääntymistä korostavaa puolustus suunnitelmaa. Tässä työssä erityisesti Reekin panos oli huomattava asioiden esittelijänä ja aloitteentekijänä, sillä tultuaan yleisesikunnan päälliköksi hänellä oli aiempaan verrattuna aivan toisenlaiset mahdollisuudet vaikuttaa valtakunnan puolustus suunnitelmiin. Muutoksen välttämättömyyden korostuminen myös tuli esille puolustus suunnitelmien nopeassa uudelleenarvioinnissa. Jo huhtikuun alussa 1934 Reekin ja Laidonerin kirjeenvaihdossa asetetaan silloisen doktriinin pätevyys kyseenalaiseksi ja tuodaan esille uusien sotapelien sekä maastontiedustelumatkojen järjestämisen tärkeys uuden ajattelutavan rakentamiseksi.³⁷ Varsinainen täyskäännös puolustusajattelussa kirjattiin kuitenkin muutamaa kuukautta myöhemmin elokuun 1934 alkupuolella päällystölle järjestetyn maastontiedustelun yhteydessä. Miellenkiintoista on havaita, että tämä Laidonerin ja Reekin virkakauden ensimmäinen operatiivisten suunnitelmien muuttamiseksi tarkoitettu toimi suuntautui toisen divisioonan vastuualueelle, jonka komentajana Reek oli ollut vain muutamaa kuukautta aikaisemmin. Matkalla tehdyt johtopäätökset antoivat Laidonerille aiheen kirjoittaa saaduista kokemuksista seuraavasti:

Operatiivisen laadinnan käsitteet ja vakaumukset tulee perusteellisesti tarkistaa ja uudelleen arvioida. Tässä toiminnassa passiivisuuden tulee hävitä. Meidän alueemme on pieni, emmekä saa taistelutta luovuttaa viholliselle kämmenenkään alaa. Tämän vuoksi tehokkaan vastarinnan organisoimisen ei pidä tapahtua vasta Piusan ja Vöhandun jokien linjalla, vaan jopa valtakunnan rajalla. Operatiivisena pyrkimyksenämme etelärintamalla pitää olla vankkumaton tahto puolustaa Optjoen, Malön, V.Irboskan, Veljejärven muodostamaa linjaa. Kaikkien valmistelujemme, johtomme ja sotakorkeakoulun upseeriemme kasvatuksen pitää lähteä siitä, että kyseisestä linjasta tullaan pitämään kiinni kynsin ja hampain. Puolustus itsessään olkoon aktiivinen.³⁸ (allev. lähteessä)

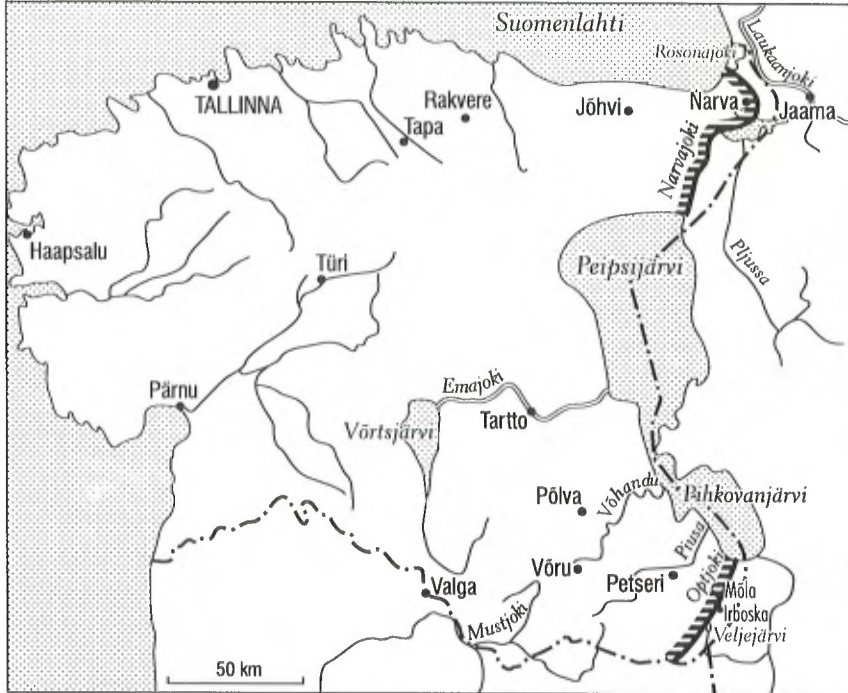
Uudet näkemykset aktiivisesta puolustuksesta eivät jääneet pelkäsi mielipi-
teiden kirjaamiseksi, vaan kyseisen matkan jälkeen ryhdyttiin yleisesikunnassa valmistelemaan uusia käsityksiä vastaavia konkreettisia mobilisaatio- ja ope-

36 Puolustusministeri Lillin 15.1.1934 asettaman merivoimille hankittavien sukellusveneiden tilaamista ja siihen liittyvien erityiskysymyksiä tutkineen komission 8.2.1934 valmistama mietintö. 507 - 1 - 98, s. 53, ERA.

37 Laidonerin kirjoittama arvio Reekin esityksestä sotilaallisista harjoituksista 8.4.1934. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934 - 1938. 2553 - 1 - 2, s. 4, ERA.

38 Piusan joki sijaitsee noin 30 kilometrin päässä Viron itärajan kaakkoiskulmasta mitattuna ja Vöhandun joki vastaavasti n. 50 kilometrin päässä. Optjoki ja Veljejärvi ovat aivan rajan läheisyydessä. Laidonerin yhteenveto 2. divisioonan vastuualueella järjestetystä maastontiedustelusta 6.-15.8.1934. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934-1938. 2553 - 1 - 2, s. 16; lähes samoin sanakääntein arvio tulee esille Laidonerin ja Reekin vuodelta 1939 laatimassa muistiossa. Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 36, ERA.

Laidonerin puolustuslinjat ()

raatiosuunnitelmia. Näiden laatiminen sisällytettiin tammikuun loppupuolella 1935 Reekin esittämään ja Laidonerin hyväksymään yleisesikunnan työsuunnitelmaan vuodelle 1935; se esiteltiin myös *riigivanem* Pätsille. Työsuunnitelman hyväksymisen yhteydessä Laidoner vielä kirjoitti reunahuomautuksen, jossa korostettiin aikaisemman perääntymiseen perustuvan doktriinin vievän heti sodan alussa pahimmassa tapauksessa täydelliseen sotilaalliseen katastrofiin. Tämän vuoksi tulevien suunnitelmien tuli perustua vain ja ainoastaan aktiiviseen puolustukseen. Samassa yhteydessä Laidoner myös painotti, että uuden ajattelutavan synnyttämiseksi kaikkien upseerien ja erityisesti korkeimman päällystön olisi tunnettava perusteellisesti koko valtakunnan raja-alue.³⁹ Aikaisemmin raja-alueen tuntemus ei yleisesikunnan näkemyksen mukaan ollut ollutkaan välttämätöntä, koska sotatoimet jo ensimmäisinä päivinä olisivat ulottuneet syväälle sisämaahan.

Uuden aktiivisen puolustusajattelun synnyttämiseksi uusi sotilasjohto ei tyytynyt pelkästään toimimaan työpöytänsä ääressä, vaan se pyrki myös henkilökohtaisesti levittämään uutta näkemystä joukko-osastojen päällystön keskuuteen. Esimerkiksi Harjun sotilaspiirin päällystön sotapelin loppuarvioinnin yhteydessä huhtikuussa 1935 Laidoner sai hyvän tilaisuuden tuoda julki mieli-

39 Laidonerin kirjoittamat reunamerkinnot 25.1.1935 Reekin esittämään yleisesikunnan työsuunnitelmaan vuodelle 1935. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934–1938. 2553 - 1 - 2, s. 31–32, ERA.

piteitään aikaisemman puolustusajattelun kitkemisestä ja uuden istuttamisesta upseeriston piiriin. Kyseisessä tilaisuudessa Laidoner esittikin, että

meidän pitää luoda sellainen doktriini, jonka mukaan puolustamme omaa maatamme rajalla, ei selustassa. Tilaisuuden tullen on ryhdyttävä hyökkäykseen ja viетävä sotatoiminta vastustajan alueelle. Ei pidä olettaa, että olisimme yksin. Meidän puolestamme puhuu se, että tunnemme maastomme ja meidän pitääkin se tuntea. Tämän vuoksi maaston-tiedustelut ja ekskursiot rajan tuntumassa ovat tarpeellisia. Kaikkien upseereiden tulee tuntea rajaseudun alueet.⁴⁰ (allev. lähteessä)

Laidonerin peräänkuuluttamat päällystön tutustumismatkat jatkuivatkin samana syksynä, ja seuraavana oli vuorossa Suomenlahden ja Peipsijärven välinen maan pohjoisrintama. Myös tämän matkan aikana Laidoner ja Reek määrittelivät uuden doktriinin luonteen, kuten oli tapahtunut vuotta aikaisemmin etelärintamalle suoritettuna matkan aikana. Erityisesti molemmat painottivat myös tämän rintaman aktiivista puolustamista, josta ei tulisi puuttumaan hyökkäyksellistä toimintaa. Päinvastoin kuin entinen yleisesikunnan päällikkö Törvand ja operatiivisen osaston päällikkö Freiberg uusi sotilasjohto tähdensi voimakkaasti Narvajoen merkitystä neuvostojoukkojen pysäyttäjänä. Näin ollen ainoana perääntymisenä tällä rintaman osalla oli Narvajoen ja rajan välinen alue, josta puuttuivat merkittävät luonnonesteet moottoroitujen neuvostojoukkojen etenemisen hidastamiseksi. Narvajoen merkitystä ja erityisesti Narvan kaupungin puolustamista Reek piti niin tärkeänä, että esitti Narvassa olevien keskiaikaisten Jaani- (Iivananlinna) ja Hermannin linnan sekä niihin kuuluvien linnoitusten varustamista sillanpääasemaksi nykyaikaisilla aseilla jo rauhan aikana. Tämän oman arvionsa tärkeyttä Reek painotti vielä esittämällä, että kyseisten linnojen ja linnoitusten muuttaminen palvelemaan pohjoisrintaman puolustusta tulotisiin toteuttamaan linnoittamiseen varattujen varojen turvin jopa näiden ensimmäisenä käyttökohteena. Laidoner puolestansa korosti uuden puolustusajattelun välttämättömyyttä pohjoisrintamalla toteamalla päättäväisesti, että *Narvajoen linjaa emme saa luovuttaa. Narvajoen linjaa tulee puolustaa aktiivisesti. Sillanpääaseman luominen niin syvälle kuin mahdollista on tarpeen, koska puolustuksemme tulee olla täysin aktiivista. Narvajoen linjalta voi perääntyä ainoastaan, jos minä niin käsen.*⁴¹

40 Laidonerin yhteenvedo Harjun sotilaspiiriin päällystön sotapelistä 13.4.1935. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934–1938. 2553 - 1 - 2, s. 45, ERA.

41 Laidonerin yhteenvedo 13.9.1935 päällystölle pidetyn maastontiedustelun aikana 1. divisioonan vastuualueella. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934–1938. 2553 - 1 - 2, s. 66, ERA; ks. myös em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 36–37, ERA; Reekin kirje 7.10.1935 pioneerijoukkojen komentajalle, yleisesikunnan päällikön ensimmäiselle apulaiselle ja operatiivisen osaston päällikölle. 495 - 12 - 31, s. 29, ERA.

Perääntymisajattelun kitkeminen

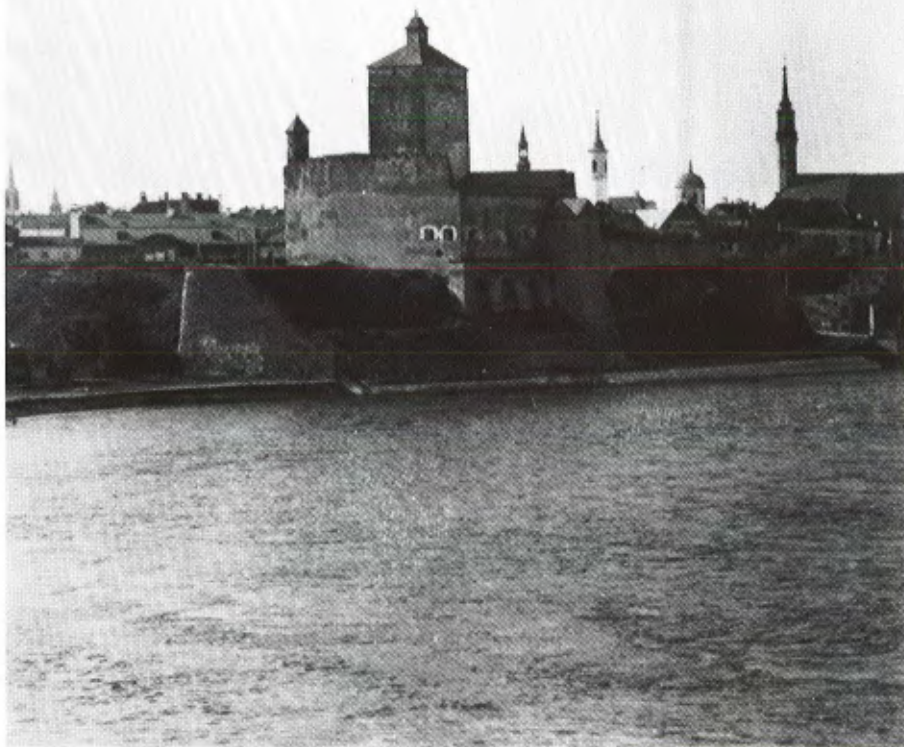
Laidonerin, Reekin ja Soodlan peräänkuuluttama uusi doktriini eli aktiivinen puolustus jo valtakunnan rajalla ei itse asiassa kovinkaan suuresti vaikuttanut kentällä toimivien joukko-osastojen päällystön näkemyksiin. Nämähän olivat jo aikaisemmin varsin itsenäisesti ja itsepäisesti pitäneet kiinni optimistisemmasta näkemyksestä omista puolustusmahdollisuuksistaan; tämä näkemys oli lähellä uuden sotilasjohdon arvioita. Kentällä toimineet joukko-osastojen esikunnat jatkoivatkin entiseen tapaan harjoituksia ja järjestivät sotapelejä, joissa periaatteena oli joustava ja liikkuva sekä edullisiin maastonkohtiin perääntyvä ja pureutuva puolustus. Näihin teoreettisiin ja käytännön harjoituksiin kuului useimmiten vähäinen perääntyminen jollekin maastonkohdalle, jolla arveltiin pystyttävän puolustautumaan tehokkaasti. Sitten kun omia joukkoja olisi täydennetty ja vastaavasti vihollisen joukot olisivat pienentyneet hyökkäyksen seurauksena, tehtäisiin vastahyökkäys lähellä rajaa olevien alkuperäisten puolustusasemien takaisin valtaamiseksi.⁴²

On mielenkiintoista havaita, että kyseisiä harjoituksia tiiviisti seurannut ylin johto ei ollutkaan enää täysin tyytyväinen kentällä toimivien esikuntien näkemyksiin, vaan halusi synnyttämänsä uuden puolustusajattelun mukaisesti pitäytymistä jo rajan välittömässä läheisyydessä pureutuvaan puolustukseen. Tilanne muistutti siten tiettyssä määrin yleisesikunnan ja kentällä toimivien joukko-osastojen esikuntien vastakkaisasetelmaa, joka oli vallinnut ennen Laidonerin ja Reekin tuloa virkoihinsa, mutta sillä erotuksella, että nyt ylin sotilasjohto vaati kaikkinaisen ja jopa väliaikaiseksi suunnitellun perääntymisen kitkemistä joukkojen harjoittelusta. Sekä Reek että Laidoner seurasivat hyvin tarkasti uuden puolustusajattelun kehittymistä kentällä. Hyvä esimerkki mielipiteiden eroavaisuuksista on löydettävissä loppuvuodelta 1936, jolloin Reek laati Laidonerille muistion toisessa divisioonassa pidetyn taktisten harjoitusten puutteista. Laidonerin marraskuussa kirjaamat reunamerkinnot osoittavat, että ylin johto oli todella ottanut asiakseen haudata aikaisemman pitkälle menevään perääntymiseen perustuvan doktriinin ja kavahti kaikkea, mikä viittasi edes vähäiseen perääntymiseen. Laidoner yhtyi täysin Reekin näkemyksiin perääntymisen kitkemisestä vaatien samalla jopa erillisen määräyksen laatimista uuden puolustusajattelun vahvistamiseksi. Laidoner mukaan joukoille annettavassa direktiivissä tuli korostaa, että

meidän tulee luopua perääntymisen ja vetäytymisen taktiikasta. [...] Tietyn aseman puolustaminen on tehtävä, joka tulee täyttää, ja tämän tehtävän täyttämisen laiminlyönti on rikos. Puhumme taistelusta vii-

42 Ks. esim. 2. divisioonan komentajan eversti August Traksmaan 20.7.1935 laatima loppuarvostelu 7.–9. ja 18.–21.3.1935 pidetystä sotapelistä. 515 - 1 - 775, s. 193–194, ERA; 1. divisioonassa 19.–24.8.1935 pidetyn taktisen maastoharjoituksen asiakirjat. 515 - 1 - 775, s. 67–68 ja 153, ERA; Narvan sotilaspiirissä 27.–28.4.1936 pidetyn sotapelin asiakirjat. 515 - 1 - 786, s. 18–19, ERA; 1. divisioonassa 30.8–3.9.1936 pidetyn taktisen harjoituksen asiakirjat. 515 - 1 - 786, s. 63–64, ERA.

Narvan keskiaikaisia linnoja suunniteltiin käytettävän muuna kuin museokohteena. Näin myöhemmin tapahtuikin, ja linnat varustettiin nykyaikaisilla aseilla sillanpääasemaksi. (Kuva Lauri Relanderin kokoelmasta)

meiseen veripisaraan asti, mutta todellisuudessa on toimintamme harjoituksissa päinvastaista.⁴³

Hieman myöhemmin eli lokakuun lopussa 1936 Laidoner otti asiakseen ilmeisesti Reekin laatiman epäkohtien luettelon johdosta uuden puolustusajat-
telun peräänkuuluttamisen myös puolustusneuvoston istunnossa, johon Laidonerin ja Reekin ohella osallistui korkeinta sotilasjohtoa. Poliittisesta johdosta istuntoon osallistuivat muun muassa *riigivanem* Päts, ulkoministeri Friedrich Akel ja talousministeri Karl Selter. Puheenvuorossaan Laidoner jyr-

43 Reekin 5.10.1936 2. divisioonan taktisten harjoitusten puutteista laadittuun muistioon Laidonerin 18.11.1936 kirjoittama reunamerkinä. 2553 - 1 - 60, s. 321, ERA.

kästi torjui aikaisemmin vallinneen ajatuksen asteittaisesta perääntymisestä ja korosti pitävän puolustuksen järjestämisen välttämättömyyttä jo valtakunnan rajalle.⁴⁴ Uuteen puolustusajatteluun kuului myös uudenlainen näkemys puolustuksen sisällöstä: Laidoner ilmaisi tämän toteamalla, että *pikemminkin puolustus on iskujen antamista vastustajalle aina mahdollisuuksien mukaan. Tämän vuoksi meidän täytyy harrastaa hyökkäystaistelua ja tässä hengessä kas-*

44 Mainittujen henkilöiden lisäksi kokoukseen osallistuivat puolustusministeri kenraalimajuri Paul Lill, oikeusministeri Juhan Müller, tieministeri eversti Otto Sternbeck, opetusministeri eversti Aleksander Jaakson, maatalousministeri Nikolai Talts, sosiaaliministeri Oskar Kask, kenraalimajuri Jaan Soots, kenraalimajuri Tõnis Rotberg, kenraalimajuri Gustav Jonson ja eversti Oskar Plaks. Puolustusneuvoston ptk. 22.10.1936. 988 - 1 - 3, s. 33, 35-36, 42, ERA.

vattaa armeijaamme.⁴⁵ Vielä saman vuoden joulukuun lopussa Laidoner jatkoi pienimuotoisemmankin perääntymisajattelun suomintaa ja uudisti näkemyksensä uuden puolustusajattelun läpilyömiseksi tuoden esille tulevien käytännön harjoitusten painopisteet. Laidoner kirjoittikin päättäväisesti, että

tulevissa harjoituksissa ja maastontiedusteluissa tulee määrätietoisesti kiinnittää huomiota maaston arvioimiseen myös panssarintorjunnan kannalta eikä pidä yksinomaan arvioida hyökkäystä meitä vastaan, vaan tulee miettiä sitä, miten me itse pystymme hyökkäämään. Ei passiivinen puolustautuminen vaan aktiivinen hyökkäys ratkaisee sodan myös meidän oloissamme. Puolustus ja hyökkäys tulevat alati kulkemaan käsi kädessä ja jälkimmäinen tulee olemaan päättehtävä myös meidän sotavällemme.⁴⁶

Ylimmän johdon peräänantamattomuus oman puolustusajattelun läpiviemiseksi viimeistä piirtoa myöten ei rajoittunut pelkästään koskemaan periaatteellisia kysymyksiä, vaan tarkastelun piiriin ulotettiin myös puhtaasti taktiset kysymykset. Kuten jo aikaisemmin totesin, kentällä toimivat joukko-osastot olivat aikaisemman ylimmän johdon aikana omaksuneet niin sanotun motitustaktiikan, joka perustui oman vastuualueen perinpohjaiselle tuntemukselle ja puolustajalle edullisten kapeikkokohtien hyväksi käyttämiselle. Tässäkin suhteessa uusi yleisesikunnan operatiivinen johto vaati pidemmälle vietyjä tuloksia. Jo keväällä 1935 Laidoner esitti, että sodankäynnin taktisena muotona tulisi virolaisten joukkojen omaksua ainoastaan sivustahyökkäyksen periaate.⁴⁷ Laidonerin vaatimus ei ilmeisesti johtanut riittävän nopeasti käytännön tuloksiin, sillä kuten jo kerroin edellä, toisen divisioonan taktisia puutteita käsitellessään marraskuussa 1936 Laidoner yhtyi Reekin näkemykseen siitä, että joukko-osastojen yhä tietyssä määrin harrastamat rintamahyökkäykset tulisivat tulevissa sodissa olemaan mahdottomia. Siten taktisena muotona tulisi harjoitella vain ja ainoastaan operaatioita, jotka perustuvat hyökkäykseen vastustajan sivustoille.⁴⁸ Myös tässä tapauksessa ylin johto pyrki jatkuvasti vaikuttamaan upseeriston mielipiteiden muokkaamiseksi. Esimerkiksi hieman myöhemmin kevättalvella 1938 järjestetyn sotapelin loppuanalyysin yhteydessä Laidoner korosti kuulijoille kritiikin ohella, että

sivustahyökkäys on meidän oloissamme, missä meidän tulee taistella ylivoimaista vihollista vastaan, ainoa ratkaisevaan tulokseen vievä sotaliike. Rintamahyökkäys voi ehkä suurten voimainponnistusten avulla antaa tuloksia, jos se on hyvin valmisteltu ja tehdään tietyllä hetkellä, mutta se on vain itsepetosta, koska vastustajan elävä voima jää tällöin lyömättä. Vastustaja saataisiin pakotetuksi vetäytymään vain tilapäi-

45 Ibid., s. 42.

46 Laidonerin 30.12.1935 kirjoittama arvio Reekin esitykseen panssarintorjunnasta. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934–1938. 2553 - I - 2, s. 80–81, ERA.

47 Laidonerin yhteenvedo Harjun sotilaspiirin päällystön sotapelistä 13.4.1935. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934–1938. 2553 - I - 2, s. 44, ERA ja 2553 - I - 57, s. 10, ERA.

48 Em. Reekin 5.10.1936 2. divisioonan taktillisten harjoitusten puutteista laadittuun muistioon Laidonerin 18.11.1936 kirjoittama reunamerkintä. 2553 - I - 60, s. 321, ERA.

sesti, ja se järjestäytyisi pian uudestaan ja aloittaisi uuden hyökkäyksen. [...] Meidän tavoitteemme olisi pitänyt aina olla vastustajan elävän ja materiaalisen voiman murskaaminen.⁴⁹

Tämän ohella Laidoner kritisoi sotapeliin osallistuneita upseereita siitä, että nämä pyrkivät toimimaan liiaksi avoimessa maastossa ja siten eivät riittävästi arvostaneet toimintaa metsän suojassa, jossa alivoimainen puolustaja pystyisi huomattavasti edullisemmin toimimaan ylivoimaista vihollista vastaan Tämän vuoksi Laidoner vaati painokkaasti, että upseeriston kouluttamisessa jo rauhan aikana tulisi erityistä huomiota kohdistaa juuri metsien hyväksikäyttöön.⁵⁰ Aktiiviseen puolustushenkeen kuului myös, että joukko-osastoja pyrittiin siirtämään lähemmäksi itärajaa. Laidonerin laskelmien mukaan sotilaallisen tavoitteen ohella varuskuntien perustamisella rajaseudulle olisi myös toinen turvallisuutta edistävä vaikutus. Virolaisten ja viroa puhuvien sotilaiden siirtämisen pääasiassa venäjää äidinkielenään puhuvan rajaseudun väestön keskuuteen arvioitiin ja toivottiin saavan aikaan viimeksi mainitun sulautumista vironkielisiin ja näin edelleen kasvattavan rajaseudun väestön kuuliaisuutta valtiovaltaa kohtaan.⁵¹ Epäilyksiä venäläisvähemmistön kuuliaisuudesta ei ollut yksin sotilasjohdon piirissä. *Riigikogun* eli parlamentin ulko- ja puolustusvaliokuntien lokakuun lopussa 1938 pitämässä yhteisessä istunnossa kokouksen puheenjohtaja August Jürima vaati, että osa rajaseudun venäläisvähemmistöstä olisi siirrettävä maan sisäosiin ja sen tilalle tulisi viedä virolaisia. Vastauksessaan Laidoner vahvisti, että sotilasjohdossa kysymystä oli tutkittu jo pidemmän aikaa ja päädytty siihen, että rajaseudulle tulitaisiin perustamaan uusia varuskuntia.⁵² Sen sijaan Laidoner otti kielteisen kannan venäläisvähemmistön pakko siirtämisen rajan läheisyydestä sisämaahan. Pakkotoimilla saataisiin aikaan enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Myös ulkopoliittisia vaikeuksia olisi varmasti odotettavissa, jos venäläisvähemmistöä ryhdyttäisiin väkisin karkottamaan asuinsijoiltaan. Laidonerin mukaan joukko-osastojen perustamisen ohella valistustyön tehostaminen olisi sovelias keino lisätä kuuliaisuutta valtiovaltaa kohtaan. Tässä työssä erityisesti kirkko ja kouluopettajat olisivat omiaan.⁵³

Ylimmän sotilasjohdon synnyttämässä uudessa puolustusajattelussa, joka käsitti siis maaston hyväksi käyttämisen ja peräänantamattomuuden itärajan puolustuksessa, alkoi kuitenkin näkyä aukkoja, jotka pahimmassa tapauksessa saattaisivat vesittää saavutetut tulokset.

49 Laidonerin puhe 26.3.1936 3. divisioonassa käydyn sotapelin päätteeksi. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934 - 1938. 2553 - 1 - 2, s. 184, ERA; ks. myös 2553 - 1 - 60, s. 10-11, ERA ja 521 - 1 - 399, s. 314, ERA.

50 Ibid.

51 Puolustusneuvoston ptk. 22.10.1936. 988 - 1 - 3, s. 35-36, ERA; puolustusneuvoston ptk. 27.1.1938. 988 - 1 - 3, s. 70-71, ERA; Laidonerin päätös 20.1.1939 Võrun-Petserin sotilaspiirin esikunnan siirtämisestä. 2553 - 1 - 62, s. 16, ERA.

52 Ulko- ja puolustusvaliokuntien kokouksen ptk. 20.10.1938. Riiginõukogu ja Riigivolikogu välis- ja riigikaitsekomisjonide ühine koosolek. Protokollid 1938, Baltiska Arkivet (BA).

53 Yleisesikunnan päällikön Reekin muistio helmikuulta 1936 puolustusministerille. 495 - 12 - 31, s. 290-294, ERA.

Suunnitelmat puolustuksen siirtämisestä Latvian puolelle

Viron ylimmän operatiivisen johdon silmissä alkoi pian näyttää siltä, että uuden puolustusajattelun hyväksi tehty työ ja sen nähtävissä olevat hedelmät olivat vaarassa valua hukkaan – ja mikä pahinta, ulkopuolisten syiden vuoksi. Uuden doktriinin, joka edellytti pitävän puolustuksen järjestämistä jo itärajalle tai sen välittömään läheisyyteen, arvioitiin käyvän tarpeettomaksi, mikäli Latvia ei ryhtyisi linnoittamaan omaa itärajaansa. Viron yleisesikunnassa syntyi uusi uhkakuva, jonka mukaan neuvostojoukot koukkaisivat Latvian kautta ja Virolle muodostuisi uusi rintama, joka olisi sama kuin maan raja Latvian kanssa. Virolaiset joutuisivat silloin keskittämään joukkojansa kolmelle maarintamalle aikaisemman kahden sijasta. Tämän uhan tutkimiseksi ja sotilaallisen toimintamallin synnyttämiseksi Reek ja Soodla valmistelivat Laidonerin käskystä maan korkeimmalle sotilasjohdolle alkuvuodesta 1937 erityisen maastontiedustelun, jonka tavoitteena oli arvioida vihollisen mahdollisuuksia suorittaa hyökkäys koukkaamalla Latvian kautta. Tähän touko- ja kesäkuun 1937 aikana toteutettuun matkaan osallistuivat Reekin ja Soodlan lisäksi yleisesikunnan operatiivisen ja tiedusteluosaston sekä joukko-osastojen ja sotilaspääpiirin ylintä johtoa.⁵⁴ Vaikka Laidoner ei henkilökohtaisesti osallistunutkaan matkalle, niin hyväksyessään Reekin ja Soodlan laatiman matkasuunnitelman Laidoner merkitsi siihen reunahuomautuksena, että matkan aikana tuli keskittyä vähemmän teoreettisiin esityksiin ja sitä vastoin tehdä enemmän käytännön havaintoja ja arvioita tutkittavasta maastosta. Samoin Laidonerin mukaan matkan aikana tulisi palauttaa mieliin vapaussodan aikaiset rintamalinjat: virolaiset olivat silloin taistelleet neuvostojoukkoja vastaan Latvian alueella.⁵⁵

Laidonerin huomautuksista otettiin myös vaarin. Runsas kuukausi sen jälkeen, kun Laidoner oli hyväksynyt matkasuunnitelman, yleisesikunnan ja operatiivisen osaston päälliköiden nimissä matkalle osallistujille lähetetyissä ohjeissa erikseen myös mainittiin Laidonerin huomautuksen mukaisesti, että osallistujien tulisi etukäteen tutustua vapaussodassa etelärintamalla toiminei-

54 Reekin johtamaan tiedustelumatkaan osallistuivat mm. yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Soodla, yleisesikunnan liikennejärjestelyistä vastaavan osaston päällikkö everstiluutnantti Voldemar Karing, Viron Riian ja Kaunasin sotilasarviamies everstiluutnantti Villem Saarsen, tiedusteluosastosta majuri Rein Tomback ja jaostopäällikkö kapteeni Aksel Kristian, intendentuurista vastaava eversti Johannes Martins sekä yleisesikunnasta kapteenit Heino Onni, Harald Roots, Albert Pesur ja Evald Saidra.

Joukko-osastoista mukana olivat 2. divisioonan komentaja kenraalimajuri Jaan Kruus, 3. divisioonan komentaja kenraalimajuri Herbert Brede, Tarton sotilaspääpiirin komentaja eversti Georg Leets, Võrun ja Petserin sotilaspääpiirin komentaja eversti Paul Triik, Valgan sotilaspääpiirin komentaja eversti Verner Trossi sekä Pärnun ja Viljandin sotilaspääpiirin komentaja eversti Artur Sauselg. Divisioonien ja sotilaspääpiirien komentajien mukana olivat heidän esikuntapäällikkönsä ja operatiivisten osastojen päälliköt. Näiden lisäksi matkaan osallistuivat divisioonien tykistökomendantit ja muutamien erillisrykmenttien ja -pataljoonien komentajat. Reekin ja Soodlan esittämä ja Laidonerin 12.4.1937 hyväksymä suunnitelma maastontiedustelumatkaksi Viron ja Latvian raja-alueelle. 521 - 1 - 400, s. 132, ERA; ks. myös 2553 - 1 - 74, s. 1-4, ERA.

55 Em. Reekin ja Soodlan esittämä ja Laidonerin 12.4.1937 hyväksymä suunnitelma maastontiedustelumatkaksi Viron ja Latvian raja-alueelle. 2553 - 1 - 74, s. 1, ERA; Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934–1938. 2553 - 1 - 2, s. 152, ERA.

den virolaisten joukkojen historiaan.⁵⁶ Myöskään käytännön havainnot ja arviot eivät matkalla jääneet puuttumaan, vaan saivat teoreettisten esitysten kustannuksella hyvinkin yllättävän muodon, kuten seuraavaksi näemme.

Matkan tuloksena syntynyt operatiivinen tutkimus on äärimmäisen mielenkiintoinen ja kuvastaa uuden doktriinin Viron sotilasjohdossa synnyttämää henkeä. Tutkimuksessa todetaan heti alkuun, että tarkastelu ei ollut rajoittunut koskemaan yksinomaan Viron ja Latvian raja-alueita, vaan myös sotatoimien ulottamista vastustajan alueelle maan rajojen ulkopuolelle. Tässä yhteydessä Laidonerin korostama vapaussodan historian tuntemus tulee näytävästi esille. Kuten matkan perusteella laaditussa operatiivisessa tarkastelussa esitettiin, virolaiset taistelivat vapaussodan päivinä vihollista vastaan menestyksellisesti Pohjois-Latvian länsiosassa ja siten *menneisyyden kokemukset ja opit korostavat tämän maa-alueen merkitystä eteläisten alueidemme puolustamiseksi ja myös idästä tai etelästä hyökkäävän vihollisen lyömiseksi*.⁵⁷ Tutkimuksessa nimitettiin Pohjois-Latvian länsiosaa Viron puolustamisen etuvyöhykkeeksi. Tästä seurasi johdonmukaisena päätelmänä, että siinä tapauksessa, että vihollinen ei olisi vielä ehtinyt ulottaa sotatoimiaan etelästä Latvian kautta Viron alueelle, Viron oman puolustuksen kannalta olisi tarpeellista ryhtyä valloittamaan Pohjois-Latvian länsiosaa. Yhteenvetona todettiin, että

järjestettäessä hyökkäys alueeltamme on ensimmäisenä tehtävänämme ottaa haltuun Latvian alueelta kaikki ne solmukohtat, joilla on operatiivista merkitystä rajan läheisyydessä, toisin sanoen meidän on tarpeellista valloittaa Rujiena (viroksi Ruhja), Valmiera (vir. Volmari) ja Limbazi (vir. Lemsalu) ja viedä omat asemamme Limbazin, Valmieran, Gaujajoen (vir. Koiva) linjalle. Näiden asemien valloittaminen vie sotatoiminnan alueemme ulkopuolelle ja myös oikaisee rintamaa, koska Limbazi, Valmiera, Gaujiena, Marieburg -linja on nykyistä valtakunnanrajamme huomattavasti lyhyempi.⁵⁸ (allev. lähteessä)

Kartalta katsottuna edellä esitetyn suunnitelman mukaisesti virolaisten joukkojen tulisi edetä jopa 60 kilometriä Latvian puolelle saavuttaakseen kyseisen linjan. Arvioinnin perustana olivat puhtaat taktiset laskelmat. Rintama lyhenisi näin useita kymmeniä kilometrejä ja samalla kyseinen alue tarjosi useita luonnonesteitä, erityisesti lukuisia jokia, jotka pidättelisivät pohjoiseen pyrkivää vihollista. Johtopäätöksissä todettiin, että maiden rajalinjan muotoutuminen itsenäisyyden alussa oli ollut pelkästään poliittisen sopimuksen tulosta ja vedetty raja oli sotilaallisesti kaikkea muuta kuin tyydyttävä. Viron ja Latvian rajalinja Riianlahden rannalla olevasta pienestä Iklan kylästä rajakaupunkiin Valgaan saakka oli noin 180 kilometriä pitkä, mutta esimerkiksi linnuntietä

56 Eversti Oskar Planksin yleisesikunnan päällikön ja kapteeni Harald Roots'n operatiivisen osaston päällikön puolesta allekirjoittamat määräykset 18.5.1937 2:n ja 3:n divisioonan komentajille. 521 - 1 - 400, s. 3, ERA.

57 3. divisioonan esikuntapäällikön laatima (tarkemmin päiväämätön) operatiivinen tarkastelu Viron ja Latvian raja-alueen maastosta. 521 - 1 - 400, s. 138-140, ERA.

58 Ibid., s. 150.

Latvian luoteisosan poikki sama matka lyhenisi ainoastaan 100 kilometriin. Samoin alueella sijaitsi neljä suurehkoa latvialaista kaupunkia, joiden kautta kulkivat tärkeät tie- ja rautatieyhteydet kohti Viron aluetta. Näiden kaupunkien ja liikenteellisten solmukohtien haltuunotolla arvioitiin merkittävästi heikennettävän vastustajan mahdollisuuksia siirtää joukkoja Viron etelärajalle. Ennen kaikkea liittolaismaan osien miehittämisellä pystyttäisiin sotatoiminta viemään Latvian maaperälle.⁵⁹

Kyseiiseen maastontiedusteluun liittyvissä asiakirjoissa ei tule kertaakaan esille, että Viron yleisesikunta olisi informoinut liittolaismaatansa suunnitelmistaan. Tämän vahvistaa myös retkeen osallistunut, tuolloin operatiivisessa osastossa palvellut Harald Roots, joka muistelmissaan kertoo myös, että latvialaiset rajavartijat seurasivat kiinnostuneina ryhmän patikointia rajan tuntumassa.⁶⁰ Michityssuunnitelmissa ei myöskään lainkaan otettu lukuun Latvian omia puolustus suunnitelmia, vaan kaikki arviot neuvostojoukkojen mahdollisista etenemismahdollisuuksista ja niiden torjunnasta pohjautuivat pelkästään Viron omiin sotilaallisiin intresseihin. Nämä suunnitelmat ja arviot omista mahdollisuuksista todistavat kuitenkin, että ylimmän sotilasjohdon peräänkuuluttama aktiivinen puolustus ja jopa sotatoiminnan vieminen maan rajojen ulkopuolelle jatkui päällystön keskuudessa hyvin voimakkaana. Olihan kyseiiseen maastontiedusteluun määrätty osallistumaan merkittävimpien joukko-osastojen ja sotilaspiirien ylintä operatiivista johtoa.

Oheisessa kartassa suunnitellun rintamalinjan reitti ja valloitettava alue Latvian luoteisosassa.

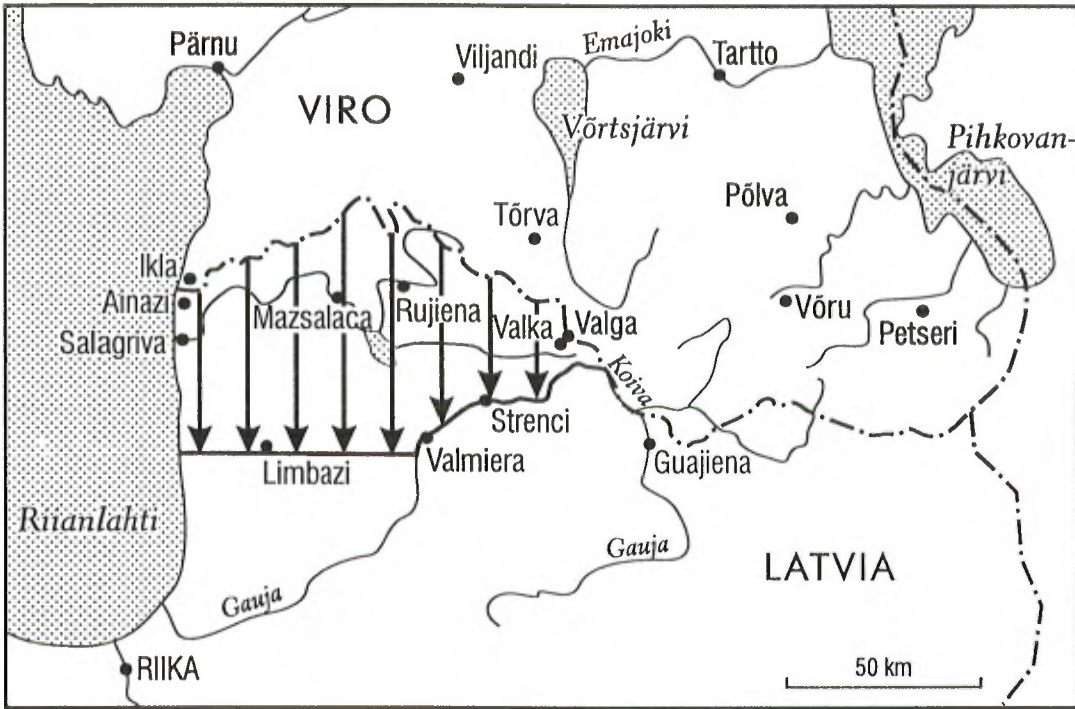
Direktiivi numero 1

Laidonerin ja yleisesikunnan peräänantamaton työ uuden puolustusajattelun puolesta jatkui myös puolustusneuvoston piirissä. Tammikuun lopussa 1938 pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa Laidoner saattoi aikaisemman peräänkuuluttamisen ohella arvioida uuden puolustusajattelun puolesta tehdyn työn tuloksellisuutta myös maan poliittisen johdon kuullen. Laidonerin, Reekin ja puolustusministeri Lillin lisäksi kokoukseen osallistui Viron korkeinta

59 Valloitettavan alueen sisälle jäävät latvialaiset kaupungit olivat siis Rujiena (viroksi Ruhja), Salacgriva (vir. Salatsi), Limbazi (vir. Lemsalu) ja Valmiera (vir. Volmari). Ibid., s. 54, 138–140, 148, 150 ja 152.

60 Roots (1993), s. 76 ja 80–82. Roots kirjoittaa, että maastontiedustelu ja suunnitelmat Latvian pohjoisosan miehittämisestä tehtiin vain Saksan mahdollisen hyökkäyksen varalle. Rootsin mukaan Viron sotilasjohtoa huolestutti Saksan propagoiman *Drang nach Osten* -julistuksen toteuttaminen myös käytännössä. Maastontiedustelusta kertovat Rootsin itsensä laatimat alkuperäisasiakirjat osoittavat kuitenkin täysin selvästi, että kysymyksessä oli ennen kaikkea varautuminen puna-armeijan koukkaukseen Latvian kautta. Asiakirjoissa toisaalta mainitaan, että huomiota olisi kiinnitettävä myös vastustajan etenemiseen etelästä pohjoiseen. Vastustajaksi ei kuitenkaan tässä tapauksessa nimetä Saksaa tai mitään muutakaan valtiota. Todennäköisesti kysymyksessä oli Rootsin muistelmien mukaisesti Saksa, mutta sen hyökkäyksen torjuminen ei siis kuitenkaan ollut ainoa motiivi retken järjestämiselle. Väliäton huoli oli nimeltä mainiten idästä koukkauksen avulla tuleva hyökkäys Viron etelärajalle.

VIRON YLEISESIKUNNAN SUUNNITELMA LATVIAN LUOTEISOSAN
VALTAAMISEKSI

kenraalikuntaa ja poliittisesta johdosta läsnä olivat muun muassa *riigihoidja* ("valtionhoitaja") Päts, sisäministeri Kaarel Eenpalu ja ulkoministeri Friedrich Akel. Puheenvuorossaan Laidoner arvioi varsin optimistisesti, että maanpuolustusmentaliteetissa oli tapahtunut varsin suotuisaa kehitystä niin armeijan sisällä kuin sen välittömässä ympäristössäkkin. Viimeksi mainitusta Laidoner toi esille suojeluskunnan kansalaisten keskuudessa saavuttaman suosion, josta todisteena oli varsinaisen suojeluskunnan sekä siihen kuuluvien nais- ja nuoriso-organisaatioiden yhteenlaskettu jäsenmäärä: jopa 90 000.⁶¹ Erityisesti Laidoner kuitenkin kiinnitti huomion maan puolustusdoktriinin täydelliseen muuttumiseen. Tässä yhteydessä Laidoner totesi, että

sotilaallinen doktriinimme on vakaa: meidän tulee ryhtyä vastarintaan vihollista vastaan jo rajalla eikä päästää sitä tunkeutumaan omalle alueellemme – toista tietä ei ole. Aikaisemmin tämä doktriini oli käynyt horjuvaksi ja armeijassa oli syntynyt tiettyssä mielessä pelko siitä, ettemme pystyisi omin avuin vastarintaan. Jäimme omassa sotilaallisessa kehityksessämme täysin pysähdyksiin. Osaltaan tähän vaikutti myös

61 Mainittujen henkilöiden lisäksi kokoukseen osallistuivat kenraalimajuri Tõnis Rotberg, kenraalimajuri Jaan Soots, kenraalimajuri Gustav Jonson, kenraalimajuri Johannes Orasmaa, eversti Oskar Plaks, eversti Richard Tomberg, eversti Johannes Soodla ja tieministeri Nikolai Viitak. Puolustusneuvoston ptk. 27.1.1938. 988 - 1 - 3, s. 64–65, ERA.

tuonaikainen taloudellinen kriisi. Kaiken tämän seurauksena pohdittiin kysymystä, kuinka pystyisimme perääntymään rajalta. Nykyään tilanne on muuttunut, ja me tulemme kasvattamaan armeijamme – upseereita, aliupseereita ja sotamiehiä – sellaisen doktriinin hengessä, jonka mukaan vastarintaan ryhdytään jo rajalla.⁶²

On mielenkiintoista havaita, että Laidoner ei paljastanut niitä suunnitelmia, jotka perustuivat sotatoiminnan viemiseen vastustajan alueelle ja tiettyssä tapauksessa myös liittolaismaan Latvian tiettyjen alueiden miehittämiseen jo ennakkolta. Ainoana hienoisena poikkeuksena Laidonerin puheenvuorossa oli kuitenkin hänen mainintansa armeijan tarvitsemista kartoista: Laidoner viittasi armeijan tarpeisiin saada laadittua tarkkoja karttoja myös itärajan toisella puolella olevasta maastosta.⁶³ Se, että Laidoner ei paljastanut suunnitelmia sotatoiminnan ulottamisesta maan rajojen ulkopuolelle, johtui todennäköisesti siitä, että läsnä oli siviilihenkilöitä, joille ei varmasti tahdottu paljastaa valtakunnan sotilaallisten suunnitelmien kaikkia muotoja. Tätä vahvistaa edelleen se seikka, että kokouksessa olevista upseereista osa oli osallistunut, joko suunnittelemalla tai henkilökohtaisesti mukana ollen, edellisvuoden kesällä järjestettyyn maastontiedustelumatkkaan Viron ja Latvian rajalle ja tunki siten matkan tulokset.⁶⁴

Yhtä kaikki ylimmän sotilasjohdon ajama puolustusajattelu saavutti huipenuksensa seuraavan vuoden syksyllä, jolloin Laidoner antoi direktiivin numero 1 rauhanaikaisten puolustukseen liittyvien toimien linjaamiseksi. Tässä 14. syyskuuta 1938 annetussa direktiivissä määrättiin maa-, meri- ja ilmavoimille ne toiminnan peruseriaatteen, joista Viron sotilaallisen doktriinin tuli muodostua. Huomattavaa on, että direktiivissä puolustuksen ei nähty rajautuvan koskemaan ainoastaan raja-alueita, vaan sotatoiminta katsottiin voitavan viedä jopa sodan ensimmäisinä päivinä myös maan rajojen ulkopuolelle.⁶⁵ Hieman myöhemmin aktiivisen puolustuksen periaate kirjattiin myös maan puolustus suunnitelmiin. Myös huhtikuussa 1939 Reekin ja Soodlan laatimassa valtakunnallisessa, yksittäisiä joukko-osastoja koskevassa puolustus suunnitelmassa, painotettiin niin ikään Laidonerin direktiivin mukaisesti aktiivisen puolustuksen järjestämistä jo rajalla, *jotta heti tilaisuuden tullen sotatoiminta siirretään vastustajan alueelle.* (allev. lähteessä)⁶⁶

62 Ibid., s. 65.

63 Em. puolustusneuvoston ptk. 27.1.1938. 988 - 1 - 3, s. 71, ERA.

64 Kokouksen osallistujista Reek, Soodla ja Plaks osallistuivat kyseisen maastontiedustelumatkan valmisteluihin. Em. Reekin ja Soodlan esittämä ja Laidonerin 12.4.1937 hyväksymä suunnitelma maastontiedustelumatkaksi Viron ja Latvian raja-alueelle. 521 - 1 - 400, s. 3 ja 132, ERA; 2553 - 1 - 74, s. 2-3, ERA.

65 Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934-1938. 2553 - 1 - 2, s. 204, ERA; ks. myös kenraalimajuri Riebergin kirje 12.8.1938 Narvan sotilaspiiriin komentajalle. 512 - 1 - 294, s. 27, ERA.

66 Reekin ja Soodlan 13.4.1939 allekirjoittama valtakunnan puolustus suunnitelma. 527 - 1 - 1618, s. 3 - 4, ERA; ks. myös sotilaspiireille jaettu versio. 677 - 2 - 76, s. 1-2, ERA.

Viron puolustuksen siirtäminen Neuvostoliiton alueelle

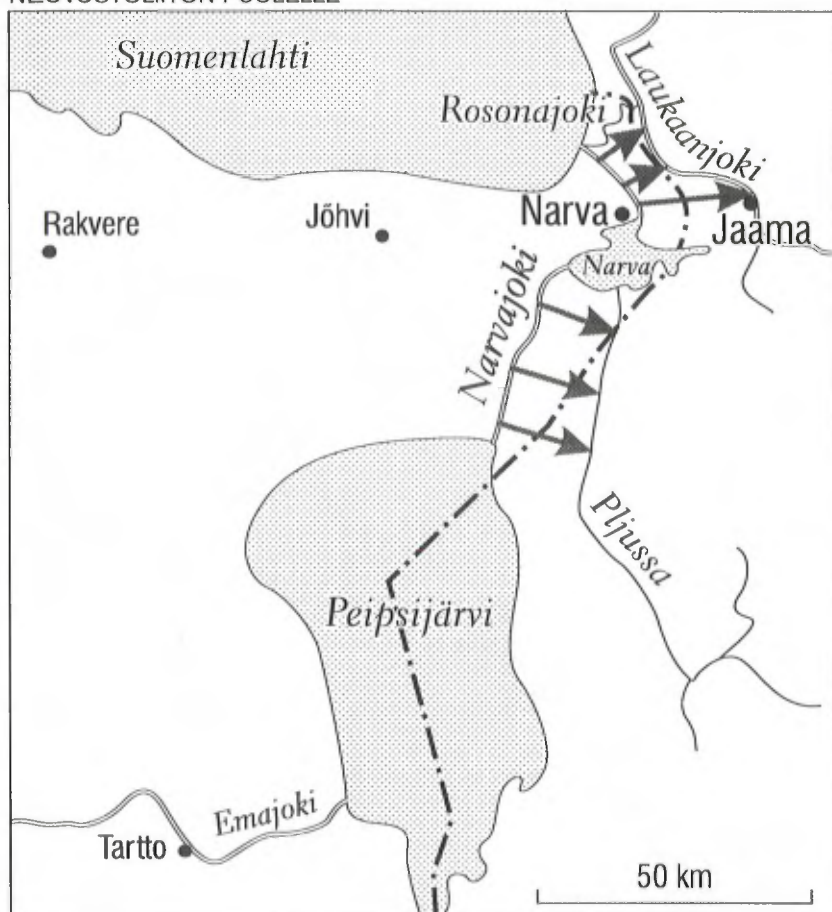
Viron yleisesikunnan suunnitelmat sotatoimien ja samalla oman puolustuksen ulottamisesta vastustajan alueelle eivät jääneet pelkästään paperille. Konkreettisenä osoituksena tästä on kesän 1939 lopussa Reekin ja uuden operatiivisen osaston päällikön majuri Alfred Lutsin laatima suunnitelma maa-, meri-, ja ilmavoimien korkeimmalle päällystölle järjestettävästä maastontiedustelumatkasta syyskuun 17. ja 24. päivien välisenä aikana; matkan ohjelman Laidoner vahvisti 19.8.1939. Suunniteltuun tiedustelumatkaan kuului varsin mittava ohjelma, sillä tämän "sotilasmaantieteellisen tutkimusmatkan" nimeä kantavan ekskursioiden ohjelma käsitti koko Viron itärajan.⁶⁷

Valitettavasti Laidonerin hyväksymän suunnitelman kaikkia asiakirjoja ei ole säilynyt Viron valtionarkistossa. Siellä säilytettävän ensimmäisen divisioonan arkistosta on kuitenkin löydettävissä matkasuunnitelmaan kuulunut asiakirja, joka käsittelee operatiivisia ja taktisia arvioita ensimmäisen divisioonan vastuualueesta. Asiakirja tuo äärimmäisen mielenkiintoisella tavalla esille Viron sotilasjohdon puolustukseen liittyviä näkemyksiä, jotka 1930-luvun lopulle tultaessa olivat muuttuneet paljolti offensiivista toimintaa korostaviksi. Tarkastelussa lähdettiin edelleen siitä, että Narvajoki tulisi olemaan ensimmäisen divisioonan vastuualueella Peipsijärven pohjoisosan ja Suomenlahden välisessä maastossa kaikkein tärkein pitävän puolustuksen raja. Samassa yhteydessä kuitenkin korostettiin, että *Narvajoki on divisioonan rintamalla kaikista tärkein ja oleellisin. Tämän joen linja muodostaa viimeisen puolustuslinjamme. Sitä pitää puolustaa hinnalla millä hyvänsä, koska sieltä ei enää voi perääntyä.*⁶⁸ Tästä seurasi edelleen vaatimus siitä, että koska pääpuolustusasema yksinään ei muodostaisi riittävän varmaa estettä, sen edessä täytyisi olla riittävästi syvyyttä. Siten tarkastelussa päädyttiin tulokseen, jonka mukaan Viron pohjoisrintaman seuraavaksi tärkeimmät puolustuslinjat tulisivat olemaan rintamasuunnassa kulkevat Laukaan- (eli Lauga- tai Luga-) ja Pljussa-joet, jotka virtasivat Neuvostoliiton puolella. Virolaisten joukkojen ryhtyessä hyökkäykseen ja viedessä sotatoimet heti sodan alussa näiden sotilaallisesti edullisessa suunnassa kulkevien jokien tasalle arvioitiin saavutettavan merkittävä etu neuvostojoukkojen pysäyttämiseksi ja omien joukkojen siirtämiseksi muille heikommin puolustettaville rintamanosille. Näin myös Narvajoen ja kyseisten Neuvostoliiton alueella sijaitsevien samansuuntaisten jokien välinen, suurilta osin soinen maasto suunniteltiin vyöhykkeeksi, jossa virolaiset voisivat puolustautua itselleen edullisessa maastossa siinäkin tapauksessa, että neuvostojoukot olisivat onnistuneet pääsemään omalla alueellaan sijaitsevien jokien yli. Siten mahdolliset rintamanheilahdukset puoleen tai toiseen tapahtuisivat Narvajoen ja näiden Neuvostoliiton puolella olevien jokien välissä eikä

67 Yleisesikunnan päällikön puolesta eversti Maasingin ja majuri Alfred Lutsin kirje 22.8.1939 1. divisioonan komentajalle, 515 - 1 - 825, s. 149-151, ERA.

68 Matkaa varten laadittu 1. divisioonan Narvan rintaman maaston operatiivinen ja taktinen esitys. 515 - 1 - 825, s. 176, ERA.

VIRON YLEISESIKUNNAN SUUNNITELMA PUOLUSTUKSEN SIIRTÄMISEKSI
NEUVOSTOLIITON PUOLELLE

Narvajoen länsipuolella, jossa maastolliset olosuhteet olivat puolustajalle huomattavasti epäedullisemmat.⁶⁹

Lähteistä ei käy kuitenkaan ilmi, tehtiinkö tätä "sotilasmaantieteellistä tutkimusmatkaa" koskaan käytännössä. Matkan kuukautta aikaisemmin vahvistettu toteuttamisaika 17.–24. syyskuuta 1939 osuu kuitenkin ajankohtaan, joka

69 Mainituista Neuvostoliiton puoleisista joista Laukaanjoki osaksi virtaa silloisen eli Tartossa 2.2.1920 allekirjoitetussa rauhansopimuksessa määritellyn Viron koillisen valtakunnanrajan välittömässä läheisyydessä, mutta osaksi myös muutaman kilometrin päässä rajasta. Parissa kohtaa joki virtaa silloisen rajavyöhykkeen alueella. Arvion mukaan valloitettava alue olisi Laukaanjoen rajaama Jaaman kaupungin (tunnetaan myös nimillä Jamburg tai Kingisepp) ja meren välinen alue. Jaaman kaupunki sijaitsee Viron silloisesta valtakunnanrajasta itään noin 14 kilometrin päässä. Toinen mainituista joista eli Pljussajoki virtaa pieneksi osaksi Viron alueella (siis vanhan eli Tarton rauhansopimuksessa määritellyn valtakunnanrajan mukaan), mutta suurelta osin Neuvostoliiton puolella. Ibid., s. 175–176 ja 178.

hyvin todennäköisesti on estänyt valmiiksi suunnitellun matkan toteutumisen. Saksan yllätyshyökkäys Puolaan syyskuun alussa ja Neuvostoliiton käynnistämä liikekannallepano aiheuttivat ylimmälle sotilasjohdolle todennäköisesti muita kiireitä. Jo samana päivänä, kun Saksa hyökkäsi Puolaan, Viron yleisesikunnassa pidettiin neuvottelu, jonka tuloksena maa- ja merirajojen vartiointia tehostettiin ja kaikki liikekannallepanon valmistelut päätettiin viedä mahdollisimman pitkälle varalta, että tilanne vaatisi suorittamaan varsinaisen liikekannallepanon.⁷⁰ Sinä päivänä, kun suunnitellun matkan olisi pitänyt alkaa, Neuvostoliitto ryhtyi miehittämään Puolan itäosia, ja muutamaa päivää myöhemmin alkoivatkin virolaisten neuvottelut Moskovassa.

Tässä yhteydessä ei ole kuitenkaan suurtakaan merkitystä sillä, tehtiinkö matkaa vaiko ei. Merkitystä on vain sillä, että yleisesikunnan ylin operatiivinen johto suunnitteli ja laati matkaa varten ohjelman, jonka Laidoner hyväksyi ja jossa keskityttiin ainakin pohjoisrintaman osalta tutkimaan varsin offensiiivista toimintaa heti sodan alussa eli Neuvostoliiton puoleisten raja-alueiden valloittamista. Kaikesta päätellen Viron sotilasjohdossa vallitsi hyvinkin luotettava usko omiin sotilaallisiin kykyihin toisen maailmansodan aattona. Uskallus vain puuttui. Harald Roots kirjoittaakin muistelmissaan katkerasti, että vielä maaliskuun lopussa 1939 korkeimmalle sotilasjohdolle pitämässään luennoissa Laidoner tuomitsi jyrkin sanoin Tšhekkoslovakian johdon juuri tekemän päätöksen alistua Saksan sotilaallisen painostuksen alla. Laidonerin mukaan erittäin korkeatasoisesti varustettu Tšhekkoslovakian armeija olisi pystynyt vastarintaan hyvin linnoitetuissa asemissaan. Puheessaan Laidoner korosti, että hän itse ei olisi koskaan antanut käskyä alistumisesta, vaan itenäisyydestä olisi taisteltu loppuun saakka. Reilua puolta vuotta myöhemmin tulikin Viron vuoro. Niin syyskuussa 1939 kuin kesäkuussa 1940 Laidoner ei uskaltanut vastata sanoistaan ja määrätä yleistä liikekannallepanoa, vaikka erityisesti aktiivisen puolustuksen hengessä kasvatettu nuorempi upseeristo olisi ollut valmis vastustamaan Neuvostoliittoa ase kädessä.⁷¹

Panssarivaununpsykoosin voittaminen

Uuden puolustusajattelun syntymiseen ja läpimenoon kuului oleellisesti valittsevan panssarivaununpsykoosin voittaminen, kuten Laidoner ja Reek maaliskuussa 1939 tehdyssä muistiossa totesivat.⁷² Toisaalta tässä yhteydessä on tärkeitä ottaa huomioon, että Neuvostoliiton panssariaseen ja ylipäänsä joukkojen motorisoinnin kehittyminen 1920-luvun lopulta lähtien ei jättänyt kylmäksi Viron silloista sotilasjohtoa ja muidenkin naapurivaltioiden yleisesikunnat seurasivat sen kehitystä hyvin kiinnostuneina. Virolaisia sotilaspuolen lähteitä tutkittaessa tulee kuitenkin selvästi esille, että tässäkin tapauksessa Lai-

70 Hyytiä, s. 118.

71 Roots (1993), s. 98 - 101.

72 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 37, ERA.

dönerin ja Reekin tulo ylimmille virkapaikoille merkitsi nopeasti radikaalia muutosta suhtautumisessa omiin mahdollisuuksiin vastustaa puna-armeijan moottoroituja joukkoja. Kuten aikaisemmin jo esitin, puolustusneuvoston kesäkuisessa kokouksessa 1933 yleisesikunnan päällikkö Törvand ja operatiivisen toimiston päällikkö Freiberg arvioivat varsin synkiksi virolaisten joukkojen mahdollisuudet puolustautua menestyksellisesti Neuvostoliiton panssariasetta vastaan. Erityisesti 1930-luvun alussa Neuvostoliitosta saadut tiedot sotateollisuuden kapasiteetin voimistumisesta ja pyrkimyksestä keskittää voimavarat pitkälle moottoroitujen joukko-osastojen perustamiseksi aiheuttivat pelkoa, jonka torjumiseen aikaisemmat keinot eivät enää pärineet. Samoin maaston ja luonnonesteiden kuten Narvajoen mahdollisuuksille hidastaa puna-armeijan etenemistä ei annettu paljoakaan painoa.⁷³ Freiberg arvioikin tuolloin, että panssarien torjuntaan soveltuvien aseiden täydellinen puuttumattomuus voisi huonoimmassa tapauksessa ja itse asiassa todennäköisestikin johtaa siihen, että *panssarit yksinkertaisesti ajaisivat jalkaväkemme yli*.⁷⁴

Tuon ajan operatiivisen johdon näkemystä valottaa myös Freibergin muutamaa kuukautta myöhemmin laatima divisioonien esikuntapäälliköille osoitettu matkaraportti Puolaan tehdyltä vierailulta, jonka tarkoituksena oli tutustua puolalaisten kokemuksiin panssariaseen käytöstä.⁷⁵ Raportin sisältö puhuu selvää kieltä siitä, että matkalta saadut kokemukset eivät voineet muuta kuin vahvistaa operatiivisen osaston päällikön näkemystä panssariaseen ylivoimaisuudesta. Raporttinsa yhteenvedossa Freiberg arvioi näkemänsä ja kokemansa pohjalta Neuvostoliiton mahdollisuuksia hyödyntää panssariasetta virolaisia joukkoja vastaan, niiltä kun puuttuivat täysin kaikkinaiset panssarintorjuntaan soveltuvat aseet. Freiberg laski, että neuvostopanssareiden toiminta tulisi vääjäämättä muodostumaan ratkaisevaksi tekijäksi puna-armeijan nopealle etenemiselle, koska torjuntaan soveltuvien aseiden puuttumisen takia jalkaväellä ei olisi suuriakaan mahdollisuuksia estää tai edes hidastaa neuvostojoukkojen ja niiden panssareiden etenemistä. Freiberg katsoikin, että yleisesikunnassa tehdyt laskelmat neuvostoliittolaisten nopeasta etenemisestä saivat vahvistusta puolalaisilta. Freiberg jopa arvioi, että mikäli yleisesikunnan laskelmissa ja arvioissa joiltakin osin oli ollut epätarkkuuksia neuvostopanssarien etenemismahdollisuuksien suhteen, niin kokemusten perusteella laskelmat edustivat enemmänkin liian aliarvioitua kuin yliarvioitua näkemystä niiden suoritusmahdollisuuksista. Freiberg katsoi myös, että puna-armeijan taktiikasta saatujen tietojen pohjalta puolalaisten tapa käyttää panssareitaan muistutti suuresti Neuvostoliiton harjoittamaa käytäntöä.⁷⁶ Tästä Freiberg teki sen johtopäätök-

73 Em. puolustusneuvoston ptk. 12.6.1933. 988 - 1 - 2, s. 2–6, ERA; ks. myös 23.1.1933 päivätty tiedusteluraportti Neuvostoliiton sotaharjoituksista Moskovan sotilaspiirissä vuonna 1931, missä korostetaan puna-armeijan pyrkimystä vahvistaa divisiooniensa moottorointia niin taistelutoiminnan kuin kuljetuksenkin osalta. 515 - 1 - 744, s. 43–44, ERA.

74 Em. puolustusneuvoston ptk. 12.6.1933. 988 - 1 - 2, s. 4, ERA; ks. myös em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 34, ERA.

75 Freibergin raportti 27.9.1933 Puolan vierailun aikana järjestetystä sotaharjoituksesta 1:sen, 2:sen ja 3:n divisioonan komentajille. 515 - 1 - 761, s. 20–22, ERA.

76 Ibid.

sen, että

Neuvosto-Venäjän kirjallisuudessa esitetyt tiedot moottoroitujen osastojen mahdollisuuksista eivät olleet mielikuvitusta, vaan todellisten kokeiden tulosta. Tämä asiointila pakottaa meidät arvioimaan vielä uudelleen hyvin vakavasti näitä motorisoituja osastoja suuren merkityksen omaavina taisteluyksikköinä.⁷⁷ (allev. lähteessä)

Kevään 1934 henkilövaihdokset sotilasjohdossa muodostuivat vedenjakajaksi myös tällä sektorilla, sillä Laidonerin ja Reekin panssarivaunupsykoosiksi kutsuman pelon hävittäminen sisältyi tärkeänä osana uuteen puolustusajatteluun. Panssariaseeseen kohdistuneen pelon voittamiseksi uusi johto ryhtyikin niin propagointiin upseeriston suuntaan kuin perusteelliseen tutkimukseen panssarijunnan mahdollisuuksista. Tässäkään suhteessa Laidoner ja Reek eivät joutuneet aloittamaan täysin tyhjästä, vaan saivat merkittävää tukea kentällä toimivalta johdolta, joka nyt puolestansa pystyi yhteisymmärryksessä ylimmän johdon kanssa vaikuttamaan upseeristoon panssariaseen pelon hävittämiseksi. Jo vaajaata kuukautta Laidonerin ylipäälliköksi tulon jälkeen toukokuussa 1934 Narvan sotilaspäämajassa järjestetyn sotapelin yhteydessä sekä sotilaspäämajan päällikkö eversti Paul Triik että hänen lähin esimiehensä ensimmäisen divisioonan komentaja eversti Herbert Brede kohdistivat purevan kritiikkinsä siihen, että upseeristo edelleen pitkälti jätti huomioimatta tehokkaan toiminnan puna-armeijan panssarivoimia vastaan.⁷⁸ Varsin kriittisesti eversti Brede kiteyttikin, että

vihollisen moottoroitujen osastojen suhteen meillä on ilmeisesti syntynyt käsitys, että nämä osastot ovat meille liian vaarallisia ja ikään kuin pystyisivät murskaamaan meidät täydellisesti. Tämä ei vastaa totuutta, ja tällainen ajattelu on tarpeetonta moraalilaskemista. Tosiasioita tulee tarkastella avoimin silmin eikä illuusioihin ole tarvetta, koska uhka ei enää ole uhka, kun me tunnemme sen.⁷⁹

Tässä yhteydessä on mielenkiintoista havaita, että edellä mainittu Freibergin raportti, jonka tämä oli vain vähän aikaisemmin vuoden 1933 syyskuussa lähettänyt muun muassa eversti Bredelle ja joka koski Puolan vierailun aikana saatuja kokemuksia panssariaseen ylivoimaisuudesta, ei ollut saanut minkäänlaista vastakaikua ainakaan Breden arvioissa.

Vuotta myöhemmin keväällä 1935 myös ylin johto ryhtyi vaikuttamaan suoraan mielipiteisiin. Huhtikuussa 1935 pidetyn sotapelin yhteydessä Laidoner varsin suorasukaisesti kritisoi hallitsevaa ajattelutapaa kuvaamalla, että *moottoroitujen osastojen suhteen kaikki armeijat ovat kokeneet pakokauhua. Asiat eivät ole kuitenkaan todellisuudessa niin hullusti.*⁸⁰ Laidoner korosti kuu-

77 Ibid., s. 21.

78 Eversti Paul Triikin ja eversti Herbert Breden loppuarviot Narvan sotilaspäämajassa järjestetystä sotapelistä 8.5.1934. 515 - 1 - 761, s. 41-42, ERA.

79 Ibid., s. 41.

80 Em. Laidonerin yhteenveto Harjun sotilaspäämajan päällystön sotapelistä 13.4.1935. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934 - 1938. 2553 - 1 - 2, s. 45, ERA.

lijoilleen ennen kaikkea panssariaseen käytön riippuvaisuutta kulloisestakin maastosta ja selustassa olevasta huollosta. Leikillisenä esimerkkinä Laidoner muisteli Venäjän ajoiltaan, että ennen maailmansotaa eräs venäläinen tehdas valmisti varsin laadukkaista autoja, mutta näiden kulkupelien ainoana puutteena se, että niiden perässä piti jatkuvasti seurata bensiinillä täynnä oleva tankkiauto.⁸¹

Upseeriston keskuudessa järjestettyjen teoreettisten sotapelien ohella ylin johto puuttui varsin hanakasti myös käytännön harjoitusten muotoihin. Niin ikään huhtikuussa 1935 Laidoner laati jopa käskykirjeen, jossa vaadittiin panssarintorjunnan harjoittelua joukkojen tulevissa käytännön harjoituksissa huomattavasti enemmän kuin mitä oli siihen asti tehty.⁸²

Propagoinnin ohella harjoitettiin myös innokkaasti seikkaperäistä tutkimusta panssariaseen ja panssaritorjunnan toimintamahdollisuuksista. Kyseessä oli siten edellä esitetyn eversti Breden julkituoman periaatteen mukainen selviytymiskeino, jonka mukaan uhan eliminoimisessa oleellista oli itse uhkatekijän perusteellinen tuntemus. Jo alkuvuodesta 1935 Reek ja Laidoner suunnittelivat perinpohjaista tutkimusta, johon kuuluivat oleellisena osana tutustumisvierailut ulkomaisiin sotatarviketehtaisiin ja perehtyminen muualla saavutettuihin viimeisimpiin tuloksiin. Tämän Reekin johdolla kesällä 1935 käydyn kahden kuukauden matkan tuloksena Reek laati jo samaisen vuoden kesän ja syksyn aikana seikkaperäisiä tutkimuksia, joissa perusteellisesti tutkittiin panssariaseen ja sen torjumisen mahdollisuuksia.⁸³

Vaikka tässä yhteydessä en tulekaan yksityiskohtaisesti käsittelemään Reekin tutkimuksia, niin tarkastelen tiivistäen kirjoittajan päätelmiä. Reek itse nimittää panssariaseeseen kohdistunutta pelkoa värikkäästi paitsi psykoosiksi myös hypnoosiksi, jonka alkuperä oli ajoitettavissa ensimmäisen maailmansodan kokemuksiin. Tällöin panssariase tuli rintamalle lähes yllättäen, joten sen torjunnan menetelmät eivät olleet kehittyneet alkua pidemmälle. Reek kuitenkin tähdensi, että panssarintorjunta erityisesti Länsi- ja Keski-Euroopan valtioissa oli kuitenkin kehittynyt 1920-luvun jälkimmäisellä puoliskolla niin pitkälle, että se saattoi panssariaseen ylivoimaisuuden täysin kyseenalaiseksi. Reek tunnusti kuitenkin, että Viron oma sotilasjohto oli ollut täysin tämän kehityksen ulkopuolella. Siten tietämättömyys panssaritorjunnan edistymisestä oli synnyttänyt ja ylläpitänyt panssareihin kohdistunutta suurta pelkoa. Reek myös painotti, että vaikka Neuvostoliitto oli onnistunut valmistamaan määrällisesti paljon panssarivaunuja, niin puna-armeijalta kuten muiltakin puuttui sotaan perustuva taktinen tietämys panssariaseen tehokkaasta käytöstä, koska

81 Ibid.

82 Laidonerin käskykirje huhtikuulta 1935. 511 - 1 - 341, s. 2, ERA; ks. myös Reekin allekirjoittama ja Laidonerin 29.10.1935 hyväksymä ohje talvella 1935–1936 pidettävistä talvisotaharjoituksista. 635-1-239, s. 70, ERA.

83 Reekin johtaman ilma- ja panssarintorjunnan kehittymistä ulkomailla tutkineen komission muina jäseninä olivat everstiluutnantti August Rattiste ja kapteeni E. Tiivel. Komissio suoritti useita vierailuja ulkomaisiin sotatarviketehtaisiin ajalla 9.6. - 9.8.1935. Sotavaen ylipäällikön päiväkirja 1934 - 1938. 2553 - 1 - 2, s. 64, ERA; ks. myös em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 37–38, ERA.

Laidonerin ja Reekin ajamaan peräänantamattomaan puolustusajatteluun kuului myös puna-armeijan panssariaseen perinpohjainen tutkimus. Joukoille haluttiin painottaa sitä, että panssarivaunuja vastaan voitiin taistella menestyksellisesti, kunhan vain tunnettiin niiden heikkoudet ja oman puolustusmaaston tarjoamat luonnonesteet. Panssarivaunua ei saanut enää pitää taistelukentän kaikkivaltiaana vaan aseena toisten aseiden joukossa. Kuvassa Leningradin sotilaspiirin panssarivaunujen joukoesiintymisen Leningradissa palatsiaukiolla amiraliteetin edustalla 1930-luvulla. (Kuva Sotamuseo)

aselaji oli vielä suhteellisen nuori.⁸⁴

Kaiken kaikkiaan Reek esitti historiallisten, teknisten ja jopa psykologisten perusteiden pohjalta, että virolaisilla joukoilla olisi varsin hyvät mahdollisuudet puolustautua menestyksellisesti neuvostopanssareita vastaan. Samoin Reek esitteli monin todisteluin, että aikaisemman sotilasjohdon näkemykset panssariaseen nopeasta etenemisestä eivät vastanneet todellisuutta, vaan perustuitvat puhtaasti teoreettisiin laskelmiin, joilla ei ollut mitään tekemistä oikeiden olosuhteiden kanssa. Reek tuli myös siihen tulokseen, että paitsi nykyaikaisten panssaritorjunta-aseiden avulla myös passiivisin keinoin – kuten maaston perinpohjaisella tuntemisella ja sen tehokkaalla hyväksikäyttämällä – virolaisilla joukoilla olisi hyvät edellytykset torjua menestyksellisesti panssarivaunut omalla maaperällä.⁸⁵ Reekin muistion viimeiset lauseet osoittavat selvästi, että tutkimuksen keskeisenä tavoitteena oli vaikuttaa upseeriston mielialaan ja kukistaa näin se, mitä Reek oli nimittänyt hypnoosiksi ja minkä aikaisempi yleisesikunnan johto oli näkemyksillensä synnyttänyt. Tutkimuksensa lopuksi Reek kirjoittaakin, että

panssarivaunu ei ole ihminen. Kaikista pieninkään panssarivaunu ei pysty piiloutumaan kuten ihminen [...] Panssarivaunu ei ole muuta kuin taistelijan liikkuva haarmiska. [...] palautan vielä kerran mieliin, että panssarivaunu ei ole vieterinukke, joka napin painalluksesta yllättäen

84 Reekin 7.9.1935 laatima tutkimus *Vielä panssaritorjunnan ongelmasta*. 515 - 1 - 752, s. 1–31, ERA.

85 Ibid.

hyppää rasiastaan; se ei ole myöskään entisajan intiaani, joka hiiviskelee näkymättömänä ja tulee esille kuin tyhjästä. Nykyään on taistelu panssarivaunuja vastaan täysin mahdollista ja sitä paitsi menestyksessä. Panssarivaunu ei ole enää taistelukentällä mikään ylivoimainen tekijä, vaan normaali väline toisten taisteluvälineiden joukossa.⁸⁶

Laidoner yhtyi täysin Reekin arvioihin ja näkemyksiin sekä omalta osaltansa vielä korosti, että niin Peipsijärven pohjois- kuin eteläpuolinen maasto tarjosivat oikein hyödynnettyinä riittäviä luonnonesteitä menestykselliselle panssarintorjunnalle.⁸⁷

Tutkimustulosten siirtäminen käytäntöön tapahtui hyvin nopeasti. Jo keväthalvella 1936 Laidoner antoi määräyksen ryhtyä valmistelemaan suunnitelmia, joissa keskityttäisiin maaston perinpohjaiseen tuntemukseen ja hyväksikäyttöön panssarintorjuntaa organisoidessa. Psykoosin kukistamisohjelmaan kuului myös se, että Laidonerin käskystä Reekin tutkimustulokset jaettiin luettaviksi koko päällystölle. Ylin johto ei kuitenkaan tyytynyt siihen, että Reekin tulokset jätettäisiin upseeriston omaehtoisen syventymisen varaan, vaan ne olivat keskeisellä sijalla ja tarkastelun kohteena myös upseeristolle järjestetyissä teoreettisissa ja käytännön harjoituksissa.⁸⁸

Mielipiteenmuokkaus upseeriston keskuudessa alkoi myös tuottaa hedelmää. Hyvä esimerkki asenteiden muutoksesta on nähtävissä 1930-luvun lopun upseeriston omissa tutkimuksissa, joissa jo rajalle organisoidun aktiivisen puolustautumisen periaate oli tullut hallitsevaksi piirteeksi.⁸⁹ Muutamaa vuotta myöhemmin vuoden 1939 alussa laatimassaan muistiossa Laidoner ja Reek saattoivatkin jo todeta, että tutkimukset ja upseeristolle annetut määräykset perehtyä niihin muodostuivat ratkaiseviksi psykoosin kukistamiseksi. Kirjoittajat totesivatkin varsin tyytyväisinä, että *siitä lähtien sotapelit ja taktiset harjoitukset saivat toisen ilmeen, koska vastustajan tankkeja ei enää pelätty. [...] Voi sanoa, että panssaripsykoosin suhteen tilanne on nykyisin se, että jokaisella johtajalla on varma vakaumus siitä, että puna-armeijan panssarit ja moottoroidut osastot eivät ole meille mitään yliluonnollisia voimia, vaan me pystymme toimimaan niitä vastaan milloin tahansa ja missä vain maastossa.*⁹⁰

Reekin vuonna 1935 aloittaman intensiivisen tutkimustyön jälkeen syntyi myös konkreettisia tuloksia. Vuosina 1936–1937 saatiin Viron armeijan en-

86 Ibid., s. 17–18, 22 ja 31.

87 Laidonerin lausunto 30.12.1935 Reekin panssarintorjuntaa käsittelevästä tutkimuksesta. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934 - 1938. 2553 - 1 - 2, s. 80, ERA.

88 Em. Laidonerin lausunto 30.12.1935 Reekin panssarintorjuntaa käsittelevästä tutkimuksesta. Sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934 - 1938. 2553 - 1 - 2, s. 80, ERA; ks. myös em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 38–39, ERA; yleisesikunnan päällikön kirje 12.3.1936 ensimmäiselle apulaiselleen, pioneerijoukkojen tarkastajalle ja operatiivisen osaston päällikölle sekä liitteenä oleva Laidonerin päätös 3.3.1936 panssarintorjunnan järjestämisestä. 495 - 12 - 31, s. 298–299, ERA; operatiivisen osaston päällikön kirje 25.8.1936 I. divisioonan esikunnan päällikölle. 515 - 1 - 786, s. 108, ERA.

89 Ks. esimerkiksi everstiluutnantti K. Tammekandin diplomityö vuodelta 1938 *Mehhaniseeritud vägede koostöö teise väelikiidega pealetungioperatsioonies*. 495 - 12 - 792, s. 92–93, ERA; luutnantti V. Matelan diplomityö vuodelta 1938 *Tangitõrjeüksused ja nenede kasutamine*. 495 - 12 - 717, s. 71–72, ERA.

90 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 38–39, ERA.

simmäiset kahdeksan panssaritorjuntatykkiä koekäyttöön, minkä jälkeen vuoden 1938 alussa niitä tilattiin lisää 40 kappaletta. Nämä tykit jäivätkin ainoiksi, sillä toisen maailmansodan syttymisen vuoksi Saksasta tilattuja useita kymmeniä panssaritorjuntatykkeitä, haupitseja ja panssarintorjuntaan soveltuvia ilmatorjuntatykkeitä ammuksineen ei koskaan saatu. Muutenkin aseistus panssarintorjuntaa silmällä pitäen oli heikko, sillä uusien hankintojen rahoittamiseksi Viro myi vuodesta 1936 aina kevääseen 1939 saakka runsaasti vanhentunutta, mutta täysin kunnossa olevaa niin raskasta kuin kevyttäkin aseistusta. Esimerkiksi mainittuna aikana luovuttiin Laidonerin hyväksynnällä lähes kahdestasadasta erityyppisestä tykistä. Aseita vietiin erityisesti Espanjaan, jossa sisällissodan vuoksi oli suurta kiinnostusta halpaan, mutta toimintakuntoiseen aseistukseen.⁹¹ On myös aiheellista tuoda esille, että uusien aseiden hankinnassa tietoisesti laiminlyötiin yhteistyö Latvian kanssa. Toukokuun lopussa 1939 pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa Laidoner joutui puuttumaan asiaan, koska maiden liittosopimuksen mukaisesti molempien osapuolien tuli asehankinnoissa pyrkiä yhtenäisyyteen. Puheenvuorossaan Laidoner suoraan ilmoitti maan poliittiselle johdolle, että huolimatta esitetyistä mielipiteistä, jotka korostivat Latvian ottamista lukuun yhtenäisen aseistuksen saavuttamiseksi, Viron sotilasjohto ei tulisi pitämään kiinni tästä periaatteesta. Viro tulisi hankkimaan vain sellaisia aseita, jotka sille itselleen olivat kaikkein tarkoituksenmukaisimpia.⁹²

Laidonerin toteamuksen ajatus ei ollut uusi, sillä aseiden yhtenäisyysperiaate oli ollut alusta lähtien pelkkä fraasi. Harald Roots esittää muistelmissaan, että molemmat maat hankkivat itsenäisesti aseita ja yhteinen puolustusdoktriini oli jäänyt täysin valmistamatta. Roots myös kirjoittaa, että ainakin Reekin ja operatiivisen osaston päällikön Soodlan kielteinen ja jopa vihamielinen suhtautuminen latvialaisiin tuli täysin selvästi esille useissa eri tapauksissa. Yhteistyön olemattomuudesta kielii sekin, että jopa ulkonaisestikin sotaväet erosivat näkyvästi toisistaan. Paitsi että sotaväen univormut olivat erilaisia, niin myös ylimmän sotilasjohdon arvojärjestelmät poikkesivat täysin toisistaan. Kun Virossa oli käytössä kenraalimajurin ja kenraaliluutnantin arvot, niin Latviassa nämä tyystin puuttuivat ja kaikki olivat pelkkiä kenraaleita. Virossa vain yksi sotilas, ylipäällikkö Laidoner oli kenraali (ylennettiin täyteen kenraalin arvoon 24.2.1939). Rootsin mukaan tämä järjestelmä aiheuttikin paljon vahinkoa yhteistyölle ylimpien sotilasjohtojen välillä.⁹³ Kun virolainen kenraalimajuri tai -luutnantti kohtasi samanarvoisessa virka- tai tehtäväasemassa olevan latvialaisen kollegansa, niin virolainen oli muodollisesti aina alempiarvoinen. Sotaväessä ulkonaiset arvot – etenkin hierarkian yläpäässä – eivät ole aivan merkityksetön asia.

91 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 134–135, ERA; Toe Nõmm, *Eesti vabariigi kaitsevääst 1939–1940*. Kirjassa Akadeemia 1989/3. Eesti Kirjanike Liidu Kuukiri Tartus ja Toe Nõmm, *Eestin pistoolit ja konepistoolit vuosina 1920–1940*. Ase-lehti 3/1995 (Forssa 1995).

92 Puolustusneuvoston ptk. 25.5.1939. 988 - 1 - 3, s. 186, ERA.

93 Roots (1993), s. 42–48.

Myöhäisen ajoituksensa vuoksi Viron hankinnat epäonnistuivat. Edellä mainitussa puolustusneuvoston kokouksessa toukokuussa 1939 parlamentin edustajainhuoneen puheenjohtaja professori Jüri Uluots ilmaisi huolestumisensa siitä, että Viron tuli odotella uusia aseita jopa kaksikin vuotta. Muutamaa kuukautta myöhemmin selvisi, että pahin mahdollinen tilanne oli toteutunut: Saksa ei tulisi toimittamaan tilattuja aseita. Lokakuun lopussa 1939 pidetyssä hallituksen kokouksessa tunnelma oli hyvin pettynyt. Kokoukseen osallistunut *riigikontrolör* ("valtioneuvoston johtaja") Karl Soonpää kirjoitti pettynään päiväkirjaansa: *Olen moneen kertaan kysynyt, miksi tilausten tekeminen viipyy ja eikö sitä voisi kiirehtiä [...] Jo vuonna 1936, kun ryhdyttiin myymään vanhoja aseita, nostin esille kysymyksen uusien ostamisesta tilalle, koska tilausten täyttämisen vie aikaa. Laidoner arvioi tuolloin, ettei sotaa tule kymmeneen vuoteen!*⁹⁴

Rautaa rajalle – linnoittaminen uudessa puolustusajattelussa

Uuden johdon puolustusajatteluun päättäväiseen vastarintaan ryhtymisestä jo valtakunnan rajalla kuului elimellisesti myös linnoittamisen merkityksen korostaminen. Laidoner ja Reek arvostelivat varsin kriittisesti edellä käsitellyssä maaliskuun 1939 muistiossaan aikaisempaa yleisesikunnan johtoa siitä, että ennen vuotta 1934 rajojen ja niiden läheisten maa-alueiden linnoittaminen ei ollut saanut osakseen suurtakaan huomiota. Laidonerin ja Reekin mukaan syytä tähän oli ollut nimenomaan senaikainen pitkälle menevää perääntymistä korostava puolustusajattelu, jossa ei huomioitu pitävän puolustuksen järjestämisen mahdollisuutta pohjoisessa Narvajoen tasalla ja vastaavasti etelässä rajan välittömässä läheisyydessä olevilla vesistöalueilla. Muistiossa tuotiinkin suoraan esille, että Tõrvandin ja Freibergin arviot luonnollisten esteiden kuten Narvajoen mitättömästä merkityksestä neuvostojoukkojen pysäyttämisessä olivat täysin perusteettomia. Narvajoen merkitystä Laidoner ja Reek vielä tähdensivät korostamalla, että virolaisilla joukoilla ei olisi enää ollut lähempänä vastaavaa luonnollista estettä, mikäli Narvajoen linjalta olisi peräännytty ilman sanottavaa vastarintaa.⁹⁵

Laidoner ja Reek korostavat muistiossaan varsin mielellään vuoden 1934 jälkeen saavutettuja tuloksia uuden puolustusajattelun synnyttämisessä myös linnoittamisen osalta. Tutkimukseni osoittaa kuitenkin tässäkin asiassa, että uuden sotilasjohdon omien saavutusten korostus ei kuitenkaan ollut liioittelevaa: sen myötä linnoittamisen arvostus todella koki lähes täydellisen muutoksen. Kuten aikaisemmin jo sanoin, ennen Laidonera ja Reekiä yleisesikunnan johdon ja kentällä toimivan päällystön välillä oli perustavanlaatuinen näkemys ero virolaisten puolustusmahdollisuuksista ja pitkälle viedyn perääntymi-

94 Puolustusneuvoston ptk. 25.5.1939. 988 - 1 - 3, s. 186, ERA ja Karl Soonpään päiväkirjamerkintä 19.10.1939. Teenides isamaad. Riigikontrolör Karl Soonpää päevik 1939–1940. Kirjassa Akadeemia 8/1990. Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus; ks. myös Hyytiä, s. 86.

95 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 40–41 ja 44, ERA.

sen välttämättömyydestä. Niin ikään suhtautumisessa linnoittamisen välttämättömyyteen oli vakavia mielipide-eroja yleisesikunnan ja kentällä toimivan korkeimman päällystön sekä erityisesti tässä tapauksessa linnoitustoiminnasta vastanneen pioneerijoukkojen tarkastajan eversti Voldemar Riebergin välillä. Hyvänä esimerkkinä tästä ristiriitatilanteesta on eversti Riebergin maaliskuun lopussa 1933 yleisesikunnan päällikölle Törvandille laatima muistio, jossa varsin selvin sanoin tuodaan esille linnoittamisen vaatimattomat tulokset myönnettujen määrärahojen vähäisyyden vuoksi. Rieberg myös muistutti Törvandia, että jo itsenäisyyden alkuvuosista alkaen oli tehty useita laajakantoisia suunnitelmia raja-alueiden linnoittamiseksi, mutta esitykset olivat saaneet osaksensa vain jatkuvaa torjuntaa. Linnoittamiseen kohdistuneen välinpitämättömyyden Rieberg katsoi menneen niin pitkälle, että *jopa vähäistenkin määrärahojen mahdollistamat välttämättömät hankintaesitykset olivat tulleet yleensä evätyiksi*.⁹⁶ Rieberg myös pyrki jatkuvasti korostamaan luonnollisten esteiden, erityisesti Narvajoen, suurta merkitystä neuvostojoukkojen etenemisen pysäyttäjänä. Rieberg painottikin esimiehellensä, että

Narvajoki tarjoaa erittäin otollisen esteen ja sitä tulee käyttää hyväksi. [...] Välttämättömän tarpeellista on suorittaa linnoitustyöt rauhan aikana.⁹⁷ (allev. lähteessä)

Riebergin vetoamukset eivät kuitenkaan saanut vastakaikua, sillä muistioon tekemänsä merkinnän mukaan Törvand ei uskonut, että määrärahoja linnoitustoimintaan tultaisiin kasvattamaan.⁹⁸

Tasapuolisuuden vuoksi on hyvä todeta, että 1930-luvun alussa alkanut taloudellinen lama vaikutti huomattavalla tavalla siihen, että linnoittamiseen suunnatut määrärahat eivät nousseet kovinkaan suuriksi. Tästä huolimatta voidaan kuitenkin yhtyä Laidonerin ja Reekin edellä mainittuun arvioon siitä, että perimmäisenä syynä linnoittamisen vähäiseen huomioon oli silloisen yleisesikunnan johdon näkemys neuvostojoukkojen vääjäämättömän nopeasta etenemisestä; sen vuoksi virolaisten joukkojen puolustustoimista tärkeimmäksi arvioitiin muodostuvan pitkälle menevä perääntyminen heti sodan ensimmäisinä päivinä. Selvästi tämä tulee esille Törvandin ja everstiluutnantti Freibergin muutamaa kuukautta aikaisemmin joulukuun alussa 1932 antamasta toimintaohjeesta ensimmäisen divisioonan vastuualueen Peipsijärven pohjoisrannan ja Suomenlahden välisen maa-alueen pioneeritoimista. Heti aluksi muistiossa arvioitiin, että odotettavissa olevan puna-armeijan runsaan moottoroitujen joukkojen ja panssariaseen käytön vuoksi sotatoimet tulisivat ulottumaan valtakunnan rajalta syvälle selustaan heti ensimmäisinä päivinä. Tämän vuoksi

96 Pioneerijoukkojen tarkastajan eversti Voldemar Riebergin muistio 31.3.1933 yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 228, s. 81, ERA.

97 Riebergin muistio 24.3.1933 pidetyn sotapelin pioneeritoimista yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 231, s. 124, ERA; ks. myös Riebergin kirje 24.3.1933 yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 228, s. 80, ERA.

98 Em. Riebergin muistio 31.3.1933 yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 228, s. 81, ERA.

toimintaohjeissa kiinnitettiin huomiota virolaisten omiin hävitystoimiin, joilla pystyttäisiin viivyttämään neuvostojoukkojen etenemistä ja voittamaan näin aikaa. Muistiossa tuotiinkin esille, että virolaisten hävitystoimet tulisi jo ennalta valmistella alueella, joka ulottui valtakunnanrajasta pisimmillään noin 50 kilometrin päähän länteen.⁹⁹ Tämä matka oli täysin sama kuin jo aiemmin mainittu Törvandin ja Freibergin arvio neuvostojoukkojen etenemisestä kolmantena tai viimeistään neljäntenä sotatoimipäivänä. Edelleen linnoittamisesta annetut toimintaohjeet olivat täysin sidoksissa arvioituun sodankulkuun. Todennäköisimpänä pidetyn sodan alkamismuodon, Neuvostoliiton yllätyshyökkäyksen, toteutuessa ensimmäinen divisioona määrättiin suorittamaan välttämättömiä linnoitustoimia vasta alueella, joka ulottui vieläkin lännemmäksi kuin edellä mainitun hävitysalueen läntisin linja.¹⁰⁰ Perääntymiseen perustuva doktriini ei siten sisältänyt merkittäviä linnoitustoimia rajan läheisyydessä eikä edes syvemmällä selustassakaan.

Kaiken kaikkiaan ennen Laidonerin ja Reekin virkakautta linnoittaminen käsitti vain vapaussodan aikaisten piikkilankaesteiden korjaamista ja ampu-ma-alan raivauksia.¹⁰¹ Kentällä toimiva päällystö luonnollisesti esitti jatkuvasti yleisesikunnalle suunnitelmia tärkeinä pitämiensä raja-alueiden linnoittami-seksi huomattavasti laajemmin kuin pelkästään rakentamalla piikkilankaestei-tä. Yleisesikunnan johto suhtautui kuitenkin silti hyvin kielteisesti kiinteiden linnoituslaitteiden rakentamiseen. Linnoittamisesta ei katsottu saatavan raken-tamisen kustannuksia vastaavaa hyötyä, koska puna-armeijan arvioitiin aina kuitenkin saavan tiedot linnoitusten ominaisuuksista ja sijainnista. Siten neu-vostoliittolaisilla olisi hyvät edellytykset tehdä omat johtopäätöksensä viro-laisten puolustus suunnitelmista ja huolella valmistella omia toimiaan näiden kalliiksi tulleiden rakenteiden hävittämiseksi.¹⁰²

Suhtautuminen linnoittamiseen muuttui täydellisesti Laidonerin ja Reekin myötä, sillä uuden puolustusajattelun eräänä keskeisimpänä edellytyksenä oli neuvostojoukkojen hyökkäyksen pysäyttäminen ensimmäiselle puolustusta helpottavalle luonnonesteelle. Pitävän puolustuksen organisointi olisi toisaalta muodostunut ylitsepääsemättömäksi ilman pysyvien linnoituslaitteiden raken-tamista. Uuden johdon asenne ei jäänyt pelkästään mielipiteiden esittämiseksi, vaan uusi ajattelutapa ilmeni lähes välittömästi konkreettisina toimina. Jo muutamaa kuukautta myöhemmin virkaansa tulon jälkeen Reek antoi ensim-mäisenä merkittävänä ratkaisunaan heinäkuun puolivälissä 1934 pioneerijouk-kojen komentajalle eversti Riebergille määräyksen laatia suunnitelma koko Narvajoen linjan linnoittamisesta ja sen kustannuksista.¹⁰³ Kuten jo aikaisem-

99 Törvandin ja Freibergin allekirjoittama direktiivi 12.12.1932 1. divisioonan vastuualueella suoritettavista hävitys- ja linnoittamistoimien valmisteluista. 512 - 1 - 228, s. 1–5, ERA.

100 Ibid., s. 2.

101 Riebergin ilmoitus 29.10.1937 aikaisemmista ja tulevista linnoitustoimista operatiiviselle osastolle. 512 - 1 - 306, s. 68, ERA.

102 Operatiivisen osaston päällikön everstilutnantti Richard Tombergin kirje 20.5.1930 yleis-esikunnan päällikölle. 512 - 1 - 196, s. 5, ERA.

103 Pioneerijoukkojen tarkastajan kirje 13.7.1935 1. divisioonan komentajalle. 512 - 1 - 280, s. 169, ERA.

min totesin, hieman yli vuotta myöhemmin syyskuussa 1935 suoritetun maastontiedustelun yhteydessä Reek ei tyytynyt pelkästään antamaan määräyksiä linnoittamisen suunnittelusta, vaan pyrki myös esittämään konkreettisia toimia. Tällöin Reek kertoi ajatuksestaan, että Narvan keskiaikaisia linnoja varustettuina nykyaikaisilla aseilla tulisi hyödyntää sillanpääaseman luomiseksi jo rauhan aikana. Näin tehtiinkin.¹⁰⁴

Myös Laidonerin virkakautensa ensimmäisinä kuukausina esittämistä arviosta käy selvästi ilmi linnoittamisen tärkeys.¹⁰⁵ Laidoner hyväksyi Reekin heinäkuun lopussa 1935 laatiman esityksen linnoitustöistä todeten päättäväisesti, että *Narvajoen yli ei tule vihollista päästä. Sen pitää olla päätehtävänämmä kaikissa puolustusjärjestelyissämme Narvan rintamalla [...] Narvajoen puolustus – se olkoon myös linnoitustöidemme päämäärä Narvan rintamalla [...] Pohdimme liian paljon perääntymistä. Vihollisesta saadaan voitto ainoastaan hyökkäyksen avulla.*¹⁰⁶

Ylimmän johdon määräyksestä alkoi intensiivinen sekä teoreettinen että käytännön maastontiedustelu maan itärajan linnoitusvyöhykkeen rakentamiseksi. Kesällä 1936 suoritettiin varsin laaja-alaisia tutkimuksia sekä itärajan sotilaspiirin esikunnissa että itse maastossa itärajan linnoitusvyöhykkeen suuruuden ja yksittäisten asemien määrittelyä. Suunnitelmat olivat valmiina vuoden päästä, ja ylin johto tutustui niihin huolellisesti. Elokuun alussa 1937 antamansa hyväksymisen yhteydessä Laidoner vielä määritteli Narvajoen linnoitusvyöhykkeen olemuksen; hän painotti erityisesti sekä Narvajoen länsirannalle muodostettavan pääpuolustusaseman rakentamista että Narvan kaupungin kohdalla joen itärannalle rakennettavan sillanpääaseman merkitystä. Laidonerin mukaan tämä sillanpääasema tulisi toimimaan koko puolustusvyöhykkeen aktiivisena osana, joka toisaalta estäisi puna-armeijaa käyttämästä edullisia tulenjohtopaikkoja Narvajoen itärannalla ja toisaalta mahdollistaisi aktiivisen doktriinin mukaisesti virolaisten joukkojen vastatoiminnan joen itärannalle saapunutta vihollista vastaan. Kuten Reek myös Laidoner katsoi, että joen itärannalla olevat keskiaikaiset linnat ja niihin kuuluvat linnoitukset muodostaisivat varsin edullisen kohdan perustettavalle sillanpääasemalle.¹⁰⁷ Laatimansa arvion lopuksi Laidoner kirjoittikin viimeisiin sotakokemuksiin vedoten, että

Narvajoki on pääpuolustuslinjamme Narvan rintamalla emmekä saa luovuttaa tätä linjaa; sen puolustukseen tarvitaan ehdottomasti myös aktiivinen osa ja sellainen on Narvan sillanpääasema [...] Narvan sillanpääaseman täytyy jäädä meidän käsiimme, kuten se jäi vapausso-dankin aikana ensimmäisten perääntymisten jälkeen. Narvan sillanpää-

104 Em. yleisesikunnan päällikön kirje 7.10.1935 I avustajalleen, pioneerijoukkojen tarkastajalle ja operatiivisen osaston päällikölle. 495 - 12 - 31, s. 29, ERA; Riebergin 16.8.1938 ja Narvan sotilaspiirin päällikön 25.7.1939 kirjeet linnoitustöistä varustushallinnon päällikölle. 2322-1-4, s. 277, ERA ja 498-12-373, s. 49 ja 52-53, ERA.

105 Ks. esim. sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934 - 1938. 2553 - 1 - 2, s. 17-18, ERA.

106 Ibid., s. 63.

107 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 41-42, ERA; sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934 - 1938. 2553 - 1 - 2, s. 160-161, ERA.

aseman puolustus on yksi Narvan sotilaspiirin komentajan tärkeimpiä tehtäviä, ja tämän sillanpääaseman linnoittaminen lähimmässä tulevaisuudessa on yksi tärkeimpiä tehtäviä linnoitustöissämme rajalla.¹⁰⁸

Maan itärajan eteläosan – Pihkovanjärven ja Latvian rajan välisen alueen – varalle laadittiin niin ikään suunnitelma, jonka mukaan linnoittaminen tulitaiisiin tekemään rajan läheisyydessä olevien vesistöalueiden pohjalta.¹⁰⁹

Edellä mainituissa linnoittamisen teoreettisissa ja käytännön tutkimuksissa syntyi erittäin tiivis yhteistoiminta suomalaisten kanssa. Tässäkin tapauksessa Suomen yleisesikunta luovutti virolaisille kollegoilleen avokätisesti asiakirjoja omista laskelmistaan ja kokemuksistaan linnoitusrakentamisesta Karjalan kannaksella. Viron linnoitustoiminnasta vastannut kenraalimajuri Rieberg vieraili esikuntineen myös Karjalan kannaksella tutustumassa paikan päällä suomalaisten linnoittamiskokemuksiin ja käytännön ratkaisuihin.¹¹⁰ Suomalaiset olivat jo 1930-luvun alusta lähtien tutkineet ja ratkaisseet usein aikaavieviä teknisiä ongelmia, mikä oli ennen linnoituslaitteiden käytännön rakentamista välttämätöntä. Ne liittyivät ennen kaikkea linnoituslaitteissa käytettävän materiaalin lujuuteen ja panssarointiin silmällä pitäen puna-armeijan käytössä olevan tykistön arvioitua tulivoimaa.¹¹¹ Suomen ja Viron tilanne oli tässä suhteessa täysin sama, sillä tiedustelutietojen perusteella odotettavissa oleva puna-armeijan tykistön tulivoima ja panssariaseen arvioidut mahdollisuudet sopivat lujuuslaskelmien pohjaksi niin Suomenlahden pohjois- kuin eteläpuolellakin. Kuten tulen jäljempänä esittämään, Suomen ja Viron sotilastiedusteluilla oli hyvin tiivistä yhteistyötä Neuvostoliittoa koskevien tietojen osalta. Linnoittamisen tiimoilla syntyneeseen läheiseen kanssakäymiseen oli perusteita Suomen puolella myös laajemminkin, sillä sotilaspoliittisen aseman säilyttämiseksi oli mitä suotavinta tehdä kaikki se, mikä auttaisi virolaisia pidättelemään hyökkäävää puna-armeijaa mahdollisimman pitkään ja menestyksellisesti.

Viron ylimmän sotilasjohdon linnoittamissuunnitelmat alkoivat saada muotonsa kustannusarvioineen vuoden 1937 jälkimmäisellä puoliskolla. Laidonerin ja Reekin 14.12.1937 allekirjoittamassa valtioneuvoston päätöksessä (riigihoidja) Pätsille tehdyssä esityksessä puolustusvoimien aseistuksen uudistamiseksi oli linnoittamiselle varattu aikaisempaan verrattuna moninkertainen määräraha. Esityksen laatijat uhrasivat linnoitustoiminnalle huomattavasti enemmän huomiota ja perusteluja kuin moniin muihin hankintaesityksiin. He toivat myös esille, että Viron itärajan maantieteellinen luonne oli varsin edullinen, koska se seurasi suuria vesistöjä: pohjoisessa Viro rajautui Suomenlahteen ja itärajan

108 Em. sotaväen ylipäällikön päiväkirja 1934 - 1938. 2553 - 1 - 2, s. 161, ERA; sotaväen ylipäällikön päätös 10.8.1937. 512 - 1 - 294, s. 185, ERA.

109 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 44, ERA.

110 Luts, s. 61 ja 185; ks. myös Riebergin kirje 28.7.1938 sotaväen ylipäällikölle ja yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 321, s. 65-66, ERA.

111 Reino Arimo, Suomen linnoittamisen historia 1918-1944. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja 12 (Keuruu 1981), s. 91-94 ja 106-109. Ks. myös Harald Öhquist, Talvisota minun näkökulmastani (4. painos, Porvoo 1951), s. 47-48.

keskiosassa suuriin Peipsi- ja Pihkovanjärveen, etelässä taas raja päättyi Latvian rajaan, josta hyökkäys ei uhanut ainakaan heti sodan ensimmäisinä päivinä. Näiden suurten vesistöjen vuoksi linnoittamista vaativa kuivan maa-alueen pituus väheni ratkaisevasti, sillä vesistöjen osuus oli yli puolet itärajan kokonaispituudesta. Viron Neuvostoliiton vastaisen rajan pituus oli 277 kilometriä, josta vesistöjen osuus oli hieman yli 147 kilometriä. Laidoner ja Reek korostivatkin itärajan linnoittamista myös sillä, että tällöin jäisi enemmän joukkoja sotatoimiin ja uuden doktriinin mukaiseen aktiiviseen puolustautumiseen, johon siis kuuluivat vastahyökkäykset ja sotatoimien vieminen hyökkääjän omalle alueelle.¹¹²

Laidonerin ja Reekin laatimaa suunnitelmaa käsiteltiin jo 27.1.1938 puolustusneuvoston kokouksessa, jossa linnoittamiselle esitetty 1.250.000 kruunua ei aiheuttanut vastalauseita.¹¹³ Linnoittamisen osalta kyseinen summa jaettiin viidelle vuodelle siten, että vuodelle 1939/1940 osoitettiin 200.000 kruunua ja seuraaville vuosille 1940/1941 200.000, 1941/1942 250.000, 1942/1943 300.000 ja 1943/1944 300.000 kruunua. Tämän lisäksi linnoittamiselle oli varattu jokaiseksi vuodeksi vielä ylimääräinen 50.000 kruunun erillinen krediitti.¹¹⁴ Näillä varoilla laskettiin voitavan rakentaa tärkeäksi koettu Narvan sillanpääasema kokonaisuudessaan ja Narvajoen länsirannalle suunnitelluista linnoituslaitteista hieman vajaa puolet. Vastaavasti etelärintamalla kyseisellä rahoituksella laskettiin voitavan toteuttaa puolet suunnitelluista linnoitustöistä. Laidoner ja Reek korostivat, että summa riittäisi vasta ensialkuun ja linnoittamisen minimisuunnitelman läpivienti tulisi kaiken kaikkiaan maksamaan lopulta hieman yli miljoona kruunua enemmän. Tällä summalla pystyttäisiin linnoitusvyöhykkeelle luomaan jo tarpeellista syvyyttä, jota ei vielä pystyttäisi saamaan kyseisen viisivuotishjelman puitteissa.¹¹⁵ Linnoittamisesta vastannut kenraalimajuri Rieberg totesikin täydellä syyllä tammikuun lopussa 1939 laatimassaan muistiossa, että aikaisemmat linnoittamiseen suunnatut 25.000–50.000 kruunun vuotuiset määrärahat, joilla ei ollut saatu aikaan kovinkaan suuria tuloksia, olivat nyt historiaa. Siten todellinen linnoitustoiminta sanan varsinaisessa merkityksessä pääsisi suunnitelmien mukaan alkamaan jo samaisen vuoden keväällä.¹¹⁶

Sotilaspoliittisen tilanteen kiristymisen seurauksena linnoittaminen sai yhä

112 Laidonerin ja Reekin esitys Pätsille 14.12.1937 puolustusvoimien aseistuksen uudistamiseksi. 495 - 12 - 85, s. 35–40, ERA; ks. myös 1920-luvulla (tarkemmin päivämätön) muistio 2. divisioonan vastuualueesta. 518 - 1 - 693, s. 9, ERA.

113 Puolustusneuvoston ptk. 27.1.1938. 988 - 1 - 3, s. 70, ERA.

114 Riebergin muistio 27.1.1939 pioneerialan henkilöjärjestelyistä. 512 - 1 - 317, s. 84–85, ERA; em. Laidonerin ja Reekin esitys Pätsille 14.12.1937 puolustusvoimien aseistuksen uudistamiseksi. 495 - 12 - 85, s. 39, ERA.

115 Em. Laidonerin ja Reekin esitys Pätsille 14.12.1937 puolustusvoimien aseistuksen uudistamiseksi. 495 - 12 - 85, s. 38 - 40, ERA; ks. myös operatiivisen osaston päällikön Lutsin muistio 24.5.1939 2. divisioonan alueella suoritettavien linnoitustöiden kiireellisyyjärjestyksestä. 512 - 1 - 333, s. 659 - 660, ERA; Riebergin muistio 29.10.1937 tulevista linnoitustöiden laajuudesta. 512 - 1 - 306, s. 67 ja 71 - 72, ERA.

116 Em. Riebergin muistio 27.1.1939 pioneerialan henkilöjärjestelyistä. 512 - 1 - 317, s. 84–85, ERA.

suurempaa huomiota osaksensa. Puolustusneuvoston kokouksessa 25. touko-kuuta 1939 linnoittamisen välttämättömyys ja töiden kiirehtiminen nousivatkin yhdeksi tärkeimmistä puheenaiheista. Kokoukseen osallistui korkeimmasta sotilasjohdosta muun muassa Laidoner, Reek, puolustusministeri Lill sekä ministerin apulainen kenraalimajuri Tõnis Rotberg, kolmannen divisioonan komentaja Herbert Brede, ilmapuolustuksen komentaja eversti Richard Tomberg, *Kaitseliitin* päällikkö kenraalimajuri Johannes Orasmaa ja Tallinnan ylipormestarin tehtäviä hoitanut kenraalimajuri Jaan Soots ja poliittisesta johdosta presidentti Pätsin ohella pääministeri Kaarel Eenpalu, parlamentin alahuoneen eli edustajainhuoneen (*riigivolikogun*) puheenjohtaja professori Jüri Uluots, parlamentin ylähuoneen eli valtioneuvoston (*riiginõukogun*) puheenjohtaja Mihkel Pung, ulkoministeri Karl Selter, sisäministeri R. Veermaa, talousministeri Leo Sepp ja tieministeri Nikolai Viitak. Puolustusministeri Lill totesikin kokouksessa, että linnoittamiseen varattujen huomattavien määrärahojen ansiosta esivalmistelut olivat edenneet niin pitkälle, että Narvan alueella käytännön työt tulisivat alkamaan jo lähiaikoina ja itärajan etelärintamalla vastaavasti viimeistään saman vuoden syksyllä. Linnoittamisen nopeasta edistymisestä kantoa huolta myös *riigivolikogun* puheenjohtaja Uluots, joka piti itärajan linnoittamista erittäin tärkeänä kansan turvallisuudentunteen kohottajana.¹¹⁷ Laidoner vastasikin Uluotsin huomautukseen, että linnoittamisessa puhalsivat nyt uudet tuulet. Laidoner katsoi aiheelliseksi verrata nykyistä tilannetta aikaisempaan toteamalla, että *linnoitustöiden alalla ei ole 20 vuoden aikana tehty mitään. Nyt töitä tehdään Narvan rintamalla, jotta olisi mahdollista pidättää vihollista Narvajoella mahdollisimman pienin voimin.*¹¹⁸

Kehittyvä sotilaspoliittinen tilanne antoi samassa kokouksessa aihetta huolestuneiden tulevaisuudennäkymien esittämiseen. Ulkoministeri Selter arvioi pessimistisesti, että kun parhaillaan käynnissä olevat neuvottelut Ison-Britannian, Ranskan ja Neuvostoliiton välillä päättyisivät sopimukseen, poliittinen tilanne Euroopassa tulisi todennäköisesti muuttumaan hyvin jännittyneeksi. Selterin käsityksen mukaan ei olisi ollenkaan pois suljettua, että kehitys tulisi jopa johtamaan sotaan. Hänen mukaansa saksalaiset olivat arvelleet, että heidän rinnalleen tulisivat Unkari, Italia ja Japani. Selterin mukaan sodan syttyessä Viron kaikkien sopimusten kohtalona olisi siirtyä unohduksiin ja sotilaiden toiminta määräytyisi vain suurten poliittisten kiinnostusten pohjalta. Tästä huolimatta Selter piti tarpeellisena, että huhtikuun lopussa 1939 Saksan esittämään ehdotukseen hyökkäämättömyyssopimuksen solmimisesta tulisi nopeasti vastata myönteisesti. Myös Laidoner esitti varsin pessimistisen arvion tulevan tilanteen kehittymisestä, jos ja kun kolmen vallan neuvottelut johtaisivat tulokseen. Laidonerin mukaan sota voisi syttyä sopimuksen teon jälkeen hyvinkin nopeasti tai sitten vasta kahden, kolmen vuoden päästä. Laidoner oli henkilökohtaisesti valmis puoltamaan jälkimmäistä vaihtoehtoa, koska sekä Saksa että Englanti eivät olleet vielä valmiita sotaan. Toisaalta suursodan

117 Puolustusneuvoston ptk. 25.5.1939. 988 - 1 - 3, s. 183, 189 ja 191–192, ERA.

118 *Ibid.*, s. 192.

mahdollisuus oli silti näkyvä uhka, koska Laidonerin käsityksen mukaan Saksa voisi kuitenkin suorittaa hyökkäyksen Puolaan, mitä puolestansa seuraisivat Englannin ja Ranskan sodanjulistukset Saksalle. Kaiken kaikkiaan Laidoner laski, että sopimuksen tultua voimaan seurauksena olisi väistämättä sota.¹¹⁹

Laidonerin synkät näkymät heijastuivat myös välittömästi vaatimuksiin linnoittamisen merkittävästä nopeuttamisesta. Jo ennen edellä mainittua puolustusneuvoston kokousta sotilasjohdossa oli syntynyt sotilaspoliittisen tilanteen jännittymisen vuoksi arvioita siitä, että linnoittamistöiden viisivuotissuunnitelmaa olisi radikaalisti lyhennettävä.¹²⁰ Arviot eivät jääneet pelkiksi toteumuksiksi. Jo elokuun alussa 1939 sotaministeriön raha- ja tiliosaston osastopäällikkö eversti Hans Vanaveski ilmoitti pioneerijoukkojen tarkastajalle, että linnoittamiseen varattua kokonaismäärärahaa – 1.250.000 kruunua viidelle vuodelle jaetuna – oli muutettu. Määräyksen mukaan kyseinen summa tulisi käyttää linnoitustoimintaan kahden vuoden aikana siten, että vuotena 1939/ 1940 käytössä olisi 650.000 ja vuotena 1940/1941 600.000 kruunua.¹²¹ Kiristynvä sotilaspoliittinen tilanne antoi aiheita vielä pidemmälle meneviin toimenpiteisiin linnoittamisen hyväksi. Viron operatiivisen osaston päällikön everstiluutnantti Alfred Lutsin muistelmien mukaan juuri ennen Saksan hyökkäystä Puolaan puolustusministeri Lill ilmoitti yleisesikunnalle, että maan hallituksen päätöksen mukaan linnoitustoimintaa varten oli nyt käytössä rajoittamattomat resurssit.¹²²

On myös mielenkiintoista havaita, että lähes samoihin aikoihin sotilaspoliittisen tilanteen kiristymisen johdosta myös Suomessa kiinnitettiin vakavaa huomiota linnoitustöiden vauhdittamiseen. Hyvänä esimerkkinä kasvavasta huolesta linnoitustöiden etenemisestä on puolustusneuvoston puheenjohtajan sotamarsalkka Mannerheimin heinäkuun 1939 puolessavälin puolustusministerille laatima muistio, jossa Mannerheim arvioi Suomen aseman muuttuneen merkittäväällä tavalla huonommaksi. Mannerheimin laskelmointi pohjautui arvioon, jonka mukaan Puolan asema Neuvostoliiton suojamuurina Saksaan vastaan aiheutti sen, että Neuvostoliiton sotilaallinen kiinnostus tulisi todennäköisesti entistä voimakkaammin kohdistumaan Itämeren alueelle. Mannerheimin mukaan johdonmukaisena ja erittäin epäedullisena seurauksena Suomen kannalta olisi, että Neuvostoliitto pystyisi keskittämään huomattavasti suurempia joukkoja Suomea vastaan kuin oli aikaisemmin laskettu ja oletettu. Tämän esille nousseen uhkakuvan vuoksi Mannerheim esitti samassa yhteydessä laajan linnoitusohjelman. Neuvostoliiton oletettua suurempien sotilaallisten mahdollisuuksien vuoksi sotamarsalkka vaatikin, että *tätä kestääkseen on Suomen armeijan turvauduttava linnoituksiin, ja siksi on aika aloittaa linnoitustyöt todella vakavasti ja nykyistä kokeiluluontoista vaihetta paljon suurisuuntaisemmin.*¹²³ Huomiot sotilaspoliittisen tilanteen kehityksestä ja

119 Ibid., s. 193–198.

120 Pioneerijoukkojen komentajan sijaisen eversti J. Haljasten kirje 25.5.1939 sotaministeriön raha- ja tiliosaston päällikölle. 512 - 1 - 333, s. 229, ERA.

121 Sotaministeriön raha- ja tiliosaston osastopäällikön eversti Hans Vanaveskin kirje 2.8.1939 pioneerijoukkojen tarkastajalle. 512 - 1 - 333, s. 240, ERA.

122 Luts, s. 62.

123 Arimo (1981), s. 99–100.

Neuvostoliiton kasvavista mahdollisuuksista koskivat mitä suurimmassa määrin sekä Suomea että Viroa ja ennen kaikkea huomion kiinnittämistä itärajan linnoitustoimintaan. Sotilaspoliittisen tilanteen seuraamisessa ja Neuvostoliiton sotilaallisen voiman arvioinnissa keskeisiä olivat maiden yleisesikuntien tiedusteluelinten hyvin tiiviit keskinäiset suhteet, kuten myöhemmin tulen osoittamaan.

Kuten Reino Arimo perusteellisessa tutkimuksessaan Suomen linnoitustoinnasta maailmansotien välisenä aikana toteaa, linnoitustoimintaan osoitetujen varojen lisääntyminen ja sitä kautta linnoittamisen kiihtyminen kesällä 1939 heijasti selvästi sotilaspoliittisen tilanteen huononemista. Samalla alkoi yhä selvemmin tulla esille, että ikuinen ongelma määrärahojen saatavuudesta alkoi muodostua toisarvoiseksi tekijäksi, sillä nyt päähuoleksi muodostui käytettävissä olevan ajan ja työvoiman riittävyys.¹²⁴ Kuten edellä esitetystä Laidonerin arviosta ilmeni, samat huolet olivat myös Suomenlahden eteläpuolella. Tässä yhteydessä on aiheellista todeta, että Virossa ei syntynyt vastaavaa kansalaisliikettä kuin Suomessa kesällä 1939, kun Akateeminen Karjala-Seura (AKS) organisoi laajan vapaaehtoisliikkeen työvoiman ja varojen keräämiseksi linnoitustoihin Karjalan kannakselle. Vaikka AKS:n järjestämä vapaaehtoinen työ linnoitusten rakentamiseksi ja kansalaiskeräys linnoittamistöiden kustannusten peittämiseksi oli rahallisesti huomattava suoritus, niin Arimon mukaan tämän kaikista yhteiskuntaluokista väkeä keränneen todellisen kansalaisliikkeen panos puolustustahdon ilmentäjänä oli kuitenkin sen tärkein tulos, jota ei voida rahassa mitata.¹²⁵ Vapaaehtoinen linnoitustoiminta kesällä 1939 osui otolliseen aikaan, jolloin työhön saatavia materiaaleja oli vielä saatavilla myös tuonnin avulla.

Huonommin sen sijaan kävi Virossa, jossa varojen moninkertaistaminen vielä loppukesällä 1939 ja maan hallituksen myöntämät rajoittamattomat rahalliset resurssit juuri ennen toisen maailmansodan syttymistä eivät enää ehtineet tuottaa vastaavaa hyötyä ajan loppuessa. Saksan hyökkäys Puolaan syyskuun alussa vaikutti välittömästi Virossa juuri alkaneeseen käytännön linnoitusrakentamiseen lähes katastrofaalisesti, koska Viron linnoitustyöt olivat suuremmin kuin Suomen riippuvaisia ulkomaisesta tuonnista. Jo syyskuun viidentenä päivänä kenraalimajuri Rieberg laati muistion, jossa tuotiin esille sodan aikaansaama vaikea tilanne linnoittamismateriaalin saamiseksi ulkomailta. Toiveita tuonnin jatkumisesta Rieberg piti vähäisinä, koska linnoittamiseen materiaalia aikaisemmin toimittaneet valtiot olivat nyt sodassa ja tarvitsivat kaiken liikenevän materiaalin omiin sotaponnisteluihinsa. Erityisesti betonikorsujen rakentamisessa välttämättömän raudoitusmateriaalin tuonnin nopea tyrehtyminen uhkasi mitätöidä suunnitellut linnoitustyöt, jotka olivat juuri päässeet käytännön rakentamisen vaiheeseen.¹²⁶ Myönnettyjen rahallisten re-

124 Ibid., s. 102 ja 113.

125 Ibid., s. 123.

126 Riebergin muistio 5.9.1939 sotavarustushallinnon päällikölle eversti Johannes Martinsinille. 512 - I - 333, s. 102, ERA; ks. myös Luts, s. 62.

surssien hyväksikäyttö ei ollut enää mahdollista edes vähäisemmässä määrin-kään, koska linnoittamista ja erityisesti pysyvien betonikorsujen rakentamista varten ei ollut käytettävissä tarpeeksi välttämättömiä erikoislaitteita. Ennen kaikkea ei ollut osaavaa työvoimaa eikä työnjohtoa, koska ennen vuotta 1939 linnoittamiselle osoitetut varat eivät olleet mahdollistaneet erikoishenkilöstön kouluttamista siinä määrin, mihin nyt olisi ollut tarvetta.¹²⁷

Lopullisen naulan juuri alkaneiden linnoitustöiden arkkuun löi kuitenkin Viron oma sotilasjohto. Syyskuun 28. päivänä solmittu tukikohta- ja avunantosopimus Viron ja Neuvostoliiton välillä aiheutti täyskäännöksen linnoittamisessa. Syyskuun viimeisenä päivänä Reek antoi Laidonerin nimissä käskyn, jonka mukaan kaikki linnoitustyöt olisi lopetettava jo seuraavana päivänä. Käskyn perusteluksi Laidoner kirjoitti Reekin esitykseen reunamerkin, jonka mukaan tulisi odottaa maiden välisen sopimuksen ratifiointia. Tämä käsky toimitettiin vielä samana päivänä linnoitustöistä vastaaville osastoille.¹²⁸ On syytä ottaa huomioon, että Viron ja Neuvostoliiton solmimat sopimukset eivät millään tavoin puuttuneet Viron linnoitustoimintaan. Käsky johtui vain Laidonerin aloittamasta ja tinkimättömästi toteutetusta myöntöväisyysspolitiikasta, jonka motiivina oli tehdä kaikki mahdollinen, jotta Neuvostoliitto ei saisi aihetta ryhtyä esittämään uusia vaatimuksia.

Laidonerin ja Reekin päätös aiheutti tilanteen, joka pitkälti muistutti ennen heidän tuloaan ylimpään johtoon vallinnutta ristiriitaa ylimmän sotilasjohdon ja kentällä toimivan päällystön välillä. Suhteessa linnoittamiseen voidaan oikeutetusti sanoa, että ympyrä oli sulkeutunut. Laidonerin ja Reekin käsky linnoitustoiminnan täydellisestä lopettamisesta ei perustunut etukäteisneuvotteluihin linnoittamisesta vastaavan päällystön kanssa, vaan edusti täysin ylimmän sotilasjohdon yksinvaltaista päätöksentekoa. Tämä tilanne tulee erinomaisen selvästi esille käskyä seuranneista hämmästyneistä kyselyistä, joissa haluttiin tietoa yksiselitteisen käskyn tarkemmista määräyksistä. Linnoittamisesta vastuussa oleva kenraalimajuri Rieberg vaati epätietoisena ohjeita heti linnoittamistöiden pysäyttämisen jälkeen siitä, koskisiko annettu käsky myös aikaisempien määräysten perusteella vielä kaavailtujen tulevan vuoden linnoitustöiden suunnittelua. Epävakaasta ilmapiiristä kertoo se, että Rieberg sai lokakuun alussa vaatimaansa selvitykseen vastauksen vasta saman kuun lopussa. Tällöin operatiivisen osaston päällikkö majuri Luts ilmoittikin, että Reekin päätöksen mukaan linnoitustöiden kaikkinaisen lopetus koski jopa linnoittamiseen kuuluvien suunnitelmien laadintaa.¹²⁹ Laidonerin ja Reekin päätös oli ilmeisesti liikaa Riebergille: hän jätti virkansa sekä Viron ja muutti Saksan vielä lokakuussa 1939.¹³⁰

127 Luts, s. 62.

128 Laidonerin merkinnät ja huomautukset 30.9.1939 Reekin esitykseen maanpuolustuksen uudelleenjärjestelyistä. 2553 - 1 - 62, s. 59, ERA; sotavarustushallinnon päällikön kirje 2.10.1939 yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 333, s. 294, ERA.

129 Riebergin kirje 4.10.1939 yleisesikunnan päällikölle ja operatiivisen osaston päällikölle ja operatiivisen osaston päällikön vastaus 27.10.1939 Riebergille ja I. divisioonan komentajalle. 512 - 1 - 333, s. 563-564, ERA.

130 Limberg, s. 67.

Kyselytulva yleisesikuntaan käsitti myös lukuisia pyyntöjä tulevasta toiminnasta, koska juuri perustettuihin linnoitustyökohteisiin oli keskitetty runsaasti materiaalisia resursseja ja työvoimaa. Nopeasti annetut uudet käskyt työvoiman poistamiseksi linnoitustyömailta ja työkoneiden sekä rakennusmateriaalien varastoinniseksi seurasivat toinen toistaan. Linnoittamisen lopettamisesta annetun käskyn ehdottomuutta kuvaavat hyvin sotahallinnosta vastanneen eversti Johannes Martinsin 2. lokakuuta laatimat kysymykset Reekille, joissa pyydettiin ohjeita työvoiman ja rakennusmateriaalin kohtalosta.¹³¹ Martinsin laatimasta kirjeestä kuvastuu hyvin asian kiireellisyys ja tärkeys sen kirjoittajalle, koska Laidonerin ja Reekin nopeasti tekemä päätös tuli linnoituksesta vastaaville täytenä yllätyksenä. Jo 3. lokakuuta Laidoner teki Martinsin kyselykirjeen marginaaliin merkinnän vielä uudestaan siitä, että kaikkalainen linnoitustoiminta käskettiin lopettamaan mahdollisimman nopeasti. Martins oli myös itse käynyt kiireellisiä neuvotteluja ylimmän johdon kanssa linnoitustoiminnan käytännön lopettamisesta, koska hän vielä samana päivänä pystyi itse antamaan alaisilleen tarkemmat käskyt työvoiman vapauttamisesta ja rakennusmateriaalin varastoinnista. Ylimmän johdon vakavaa suhtautumista töiden lopettamiseen kuvaa hyvin eversti Martinsin antama määräys, jonka mukaan *mitä nopeammin rajalinnoitustöiden parissa puuhastelu ja siellä liikuminen loppuu, sitä parempi*¹³² (allev. lähteessä). Laidoner ja Reek olivat päättäneet olla antamatta mitään aihetta Neuvostoliiton provosoitumiseen maan turvallisuuden heikkenemisen uhallakin.

Kuten jo totesin, Laidoner perusteli annettua käskyä linnoitustöiden lopettamisesta sillä, että Neuvostoliiton kanssa solmittua tukikohta- ja avunantosopimusta ei ollut vielä ratifioitu. Stalinin vaatimuksesta sopimuksen ratifiointi tapahtui kuitenkin hyvin nopeasti. Neuvostoliiton Korkeimman neuvoston puhemiestistö ratifioi sopimuksen 29. syyskuuta ja Viron puolelta Päts toimi vastaavasti muutamaa päivää myöhemmin. Ratifiointiasiakirjojen vaihtaminen suoritettiin niin ikään nopeassa tahdissa jo 5. lokakuuta.¹³³ Tästä huolimatta Laidoner ei kumonnut antamaansa käskyä, vaan linnoitustyökielto jäi voimaan. Kuten jo edellä todettiin, Reekin antamalla määräyksellä käytännön linnoitustöiden kielto jopa ulotettiin vielä lokakuun lopussa koskemaan myös kaikkea linnoittamiseen kuuluvaa maaston tutkimista ja suunnitelmien laadintaa. Linnoitusvyöhykkeen rakentaminen sopi erittäin huonosti vuoden 1939 lopussa ja seuraavan vuoden alussa yleisesikunnassa oma-aloitteisesti ilman Neuvostoliittoa laadittuihin ja Laidonerin hyväksymiin yhteistoimintasuunnitelmiin Neuvostoliiton kanssa. Näissä suunnitelmissa Viron yleisesikunta arvioi, että koko Itämeren rannikon ja Viron suurten Itämeren saarien puolustaminen jätettäisiin Neuvostoliiton vastuulle. Samoin puna-armeijan vastuualueeseen kaavailtiin noin puolet maan Latvian vastaisesta eteläraajasta, koska koko etelärajan arvioitiin muodostavan liian pitkän puolustettavan rintaman

131 Eversti Martinsin kirje 2.10.1939 yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 333, s. 294, ERA.

132 Ibid.

133 Hyytiä, s. 152–153.

etelästä suuntautuvaa hyökkäystä vastaan. Yleisesikunnan laatimassa yhteistyösuunnitelmassa lähtökohdaksi otettiin, että puna-armeija huolehtisi etelärajan itäisestä puoliskosta ja Viron armeija vastaisi etelärajan läntisestä Itämeren puoleisesta osasta. Viron yleisesikunnan oma-aloitteiset suunnitelmat eivät kuitenkaan tulleet koskaan ajankohtaisiksi, koska puna-armeijan puolelta ei millään tavoin otettu maiden armeijoiden yhteistoimintaa käsiteltäväksi virolaisten useista tiedusteluista huolimatta. Tämä puolestaan herätti Viron yleisesikunnassa epäilyjä siitä, että neuvostojohdolla oli mahdollisesti vallan toisenlaisia sotilaallisia suunnitelmia Viron varalle. Epäilyjä herätti myös se, että tukikohta- ja avunantosopimuksen suhteen Neuvostoliitolla oli ollut tavaton kiire, mutta neuvostojoukkojen päästyä vaatimiinsa tukikohtiin Moskova ei ollut enää missään suhteessa kiinnostunut yhteistyön syventämisestä.¹³⁴

Laidonerin käsky linnoitustoiminnan suunnittelun ja käytännön töiden lopettamisesta pysyi voimassa aina Neuvostoliiton kesäkuussa 1940 suorittamaan miehitykseen asti. Koska linnoitustyöt olivat päässeet alkuun aikaisempaa laajemmassa mitassa vasta keväällä 1939, käytännön tulokset jäivät myös varsin vaatimattomiksi. Lokakuun alkuun mennessä Narvajoen linjalle oli pystytetty noin 50 erilaista betonirakenteista korsua ja asemaa miehistölle sekä aseistukselle. Huomattava osa näistäkin oli vasta puolivalmiina käskyn astuessa voimaan lokakuun ensimmäisenä päivänä. Itärajan eteläosassa työt olivat alkaneet huomattavasti myöhemmin kuin Narvajoella, ja tämän vuoksi lokakuun alkuun mennessä siellä ei ollut ehtinyt valmistua yhtäkään kiinteätä kenttälinoituslaitetta.¹³⁵

134 Luts, s. 130–132.

135 Riebergin laatima toimintakertomus 29.9.1939 linnoitustöistä sotaväen ylipäällikölle ja yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 333, s. 282–287, ERA; Luts, s. 62.

■ IV Viro poistuu Suomen puolustussuunnitelmista

Mielenkiinto Viroon säilyy yhä

Edellä esitetyt Björkmanin, Karikosken, majuri Turtolan ja Mannerheimin arviot osoittavat selkeästi, että sotilaallinen yhteistoiminta Baltian maiden ja erityisesti Viron kanssa oli Suomessa näkyvästi esillä 1930-luvun alun sotilaallisissa laskelmissa. Offensiivisen hengen rinnalla yleisesikunnassa alettiin kuitenkin varsin nopeasti tarkastella vakavasti myös puolustuksellisen vaihtoehdon merkitystä. Elokuun lopussa 1931 yleisesikunta sai valmiiksi puolustukseen perustuvan Keskityssuunnitelma V.K. 31:n. Tätä suunnitelmaa ei kuitenkaan jaettu joukoille vaan ainoastaan puolustusneuvoston puheenjohtajalle ja yleisesikunnan päällikölle.¹ Näin hyökkäystä korostavat suunnitelmat pysyivät edelleen voimassa.

Näkemykset pitkälle menevästä hyökkäyksestä Karjalan kannaksella alkoivat kuitenkin yhä suuremmissa määrin menettää uskottavuuttaan. Majuri Turtolan maaliskuun puolivälissä 1933 valmistuneessa muistiossa kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, että vuonna 1930 laadituissa esityksissä pitkälle menevästä offensiivista ei ollut otettu huomioon esimerkiksi sellaista välttämättömyyttä seikkaa kuin Neuvostoliiton panssariaseen määrää Karjalan kannaksella. Samoin Turtola totesi, että voimakas ajoneuvoteollisuuden rakentaminen vuodesta 1931 lähtien ja ilmavoimien kehitys Neuvostoliitossa mahdollistivat puna-armeijalle huomattavasti aikaisemmin oletettua nopeamman liikekannallepanon ja keskityksen Suomen vastaiselle rajalle. Näiden tekijöiden johdosta aikaisemmin laadittujen optimististen laskelmien, jotka perustuivat suurelta osin Suomen oletettuun nopeampaan liikekannallepanoon ja voimien keskitykseen, arvioitiin nyt muuttuneen täysin epärealistisiksi. Turtola huomautti vielä, että puuttuvien tietojen vuoksi ei hänen laskelmissaan, kuten ei aikaisemmiskaan, ollut huomioitu Neuvostoliiton ilmavoimien toimintaa, joka voisi olla hyvinkin tehokasta Suomen joukkojenkuljetuksia vastaan. Näin Suomi todennäköisesti menettäisi viimeistäänkin mahdollisuuden nopeampaan liikekannallepanoon, joka puolestansa oli ehdoton edellytys suunnitellulle hyökkäykselle.²

Muutamaa kuukautta myöhemmin marraskuussa 1933 yleisesikunnassa valmistuikin uusimpiin tietoihin perustuva muistio Neuvostoliiton ilmavoimien

1 Arimo (1987), s. 382.

2 Turtolan muistio 14.3.1933 *Venäläisten suojajoukot Kannaksella*. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2866/6, SA.

mahdollisuuksista. Muistiossa todettiin heti alkuunsa, että aikaisemmat laskelmat Neuvostoliiton ilmavoimien määrästä ja laadusta eivät pitäneet enää olenkaan paikkaansa. Kun vielä vuonna 1931 oli arvioitu, että Leningradin, Moskovan ja Valko-Venäjän sotilaspiireissä oli yhteensä vain 75 raskasta pommikoneetta, niin nyt pelkästään Leningradin sotilaspiirissä niitä arvioitiin olevan ainakin yli sata ja ne olivat lisäksi täysin uusia. Kaiken kaikkiaan Neuvostoliitolla laskettiin olevan yli 400 uutta pommikoneetta, ja määrä tulisi jatkuvasti suurenemaan. Kehitys oli vääjäämättömästi vienyt siihen, että Suomen koko eteläosa oli ilmapommituksen ulottuvilla ja mikä pahinta, pommikoneet olivat jatkuvasti valmiina ilman liikekannallepanoa. Näin Neuvostoliiton pommikoneet voisivat hyvin edellytyksin ratkaisevasti viivästyttää Suomen liikekannallepanoa pommittamalla esimerkiksi rautateiden solmukohtia, siltoja ja joukkojen kokoontumis- ja purkausasemia.³

Vuonna 1934 valmistuivat uudet puolustussuunnitelmat V.K. 1 ja V.K. 2, jotka korvasivat kaikki aikaisemmat suunnitelmat. Näissä ja myöhemmissä suunnitelmissa ei enää otettu huomioon minkäänlaista suoraa tai epäsuoraa sotilaallista apua Virolle. On syytä myös muistaa, että samoihin aikoihin Suomessa ryhdyttiin ajamaan Pohjoismaihin ja erityisesti Ruotsiin nojautuvaa ulkopoliittista suuntausta, jota Suomen ja Ruotsin yleisesikunnat olivat pohjustaneet jo edelliseltä vuosikymmeneltä lähtien. Timo Soikkasen mukaan uuden ulkopoliittisen linjan valmistelu alkoi vuosina 1933–1934, jolloin 1930-luvun alussa valtaan tullut Suomen poliittinen ja sotilaallinen johtoryhmä ryhtyi pohjoismaisen suuntauksen muotoilemiseen. Tämän niin kutsutun johtoryhmän ytimen muodostivat ulkoministeri Antti Hackzell, puolustusneuvoston puheenjohtaja Mannerheim, pääministeri Kivimäki ja valtioneuvos Paasikivi. Pohjoismaisen suuntauksen viesti oli selvä: Suomi kuului Skandinaviaan, ei Baltiaan.⁴

Vaikka Viron sotilaalliseen avustamiseen ei enää vuodesta 1934 lähtien Suomessa nähty olevan mahdollisuuksia, sen itsenäisyyden säilymistä pidettiin kuitenkin edelleen erittäin tärkeänä Suomen omalle puolustautumiselle. Suomen sotilasjohtoa kiinnosti ennen kaikkea, kuinka pitkään Viro pystyisi pidättelemään neuvostojoukkoja ja millaiset sotilaalliset ja taloudelliset resurssit maalla olisi vastarintaan. Virolaiset eivät puolestansa asettaneet esteitä suomalaisten tiedonhankinnalle, vaan pyrkivät osaltansa antamaan auliisti tarpeellisia tietoja. Käytännössä suomalaisten tiedonhankintaan sisältyi myös perehtymistä virolaisten resursseihin paikan päällä. Esimerkiksi kesäkuun alussa 1935 ryhmä suomalaisia upseereita vieraili Virossa tavoitteenaan tutkia maan suunnitelmia liikekannallepanon varalle. Puolustusministeriön kansliapäällikön eversti Oiva Oleniuksen johtamaan ryhmään kuuluivat hänen lisäkseen puolustusministeriön sota-asiainosaston päällikkö eversti Einar Nikolai Mäkinen, osastoon kuuluvan liikekannallepanotoimiston päällikkö everstilutnantti

3 Arimo (1987), s. 364; ks. myös s. 359.

4 Timo Soikkanen, Kansallinen eheytyminen - myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939 (Juva 1984), s. 6, 37 ja 329.

Per Olof Gunnar Olsson ja sota-asiaosaston toimistoupseeri kapteeni Eino Kuusela.⁵ Paikallista asiantuntemusta edusti erityisesti kapteeni Kuusela, joka vuosina 1928 - 1930 oli opiskellut Viron sotakorkeakoulussa. Paitsi että suomalaiset saivat tietoa Viron mobilisaation nopeudesta ja resursseista, niin virolaiset olivat hyvin kiinnostuneita kuulemaan seikkaperäisesti Suomen liikekannallepanojärjestelmästä. Erityisesti Viron yleisesikunta oli kiinnostunut suunnitelmista ja järjestelyistä, jotka tähtäsivät välttämättömien raaka-aineiden ulkomailta tuonnin turvaamiseen ja sodan ajan teollisen tuotannon jatkuvuuden varmistamiseen.⁶

Paikan päällä suoritettavaan tutkimukseen osallistui myös Suomen korkeinta sotilasjohtoa. Hyvänä esimerkkinä tästä on kenraaliluutnanttien, sotaväen päällikön Hugo Östermanin ja yleisesikunnan päällikön Karl Lennart Oeschin – jonka vierailusta tarkemmin jäljempänä – vierailut Viroon vuonna 1938. Östermanin vierailua käsiteltäessä on tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista verrata hänen omia muistelmiaan heinäkuussa 1938 tapahtuneesta vierailusta matkan tavoitteista laadittuun asiakirjaan. 1960-luvun puolivälissä julkaistuissa muistelmissaan *Neljännesvuosisata elämästäni* Österman luettelee kommentoiden lyhyesti maailmansotien välisenä aikana suorittamiaan ulkomaanvierailuja. Tässä yhteydessä hän tuo myös painokkaasti esille, että yhteenkään hänen vierailuunsa ei liittynyt minkäänlaisia salaisia tehtäviä. Mielenkiintoista kyllä, käsitellessään Viron vierailuaan Österman esittää, että muihin maihin suuntautuneista vierailuista poiketen tässä yhteydessä otettiin neuvottelun aiheeksi maiden läheisempi poliittinen ja sotilaallinen yhteistyö. Östermanin mukaan tämä tapahtui presidentti Pätsin aloitteesta. Samaan hengen vetoon Österman kuitenkin kirjoittaa, että Pätsin puheenvuoro läheisemmästä yhteistyöstä ja siitä *keskustelu jäi tällöin yksipuoliseksi, kun luonnollisestikaan en katsonut olevani henkilö, joka saattoi yksityiskohtaisemmin syventyä asiaan*. Östermanin mukaan myös ylipäällikkö Laidoner elätteli yhteistyöajatuk- sia, vaikkei niitä avoimesti tuonutkaan esille.⁷ Österman siis halusi muistelmillansa kertoa, että vierailu oli ennen kaikkea vain kohteliaisuusvierailu naapurimaan sotilasjohdon tapaamiseksi.

Valitettavasti kenraali Östermanin vierailusta ei ole säilynyt asiakirjoja Suomen eikä Vironkaan arkistoissa. Suomen yleisesikunnan arkistosta – ilmeisen puhdistamisen vuoksi – ei ole löydettävissä minkäänlaista asiakirjaa, joka valaisisi tarkemmin vierailun tavoitteita ja käytyjä neuvotteluja. Samoin Viron yleisesikunnan asiakirjoista puuttuvat kaikki merkinnät vierailusta. Hyvin todennäköistä on, että vierailuun liittyvät asiakirjat tuhoutuivat kesällä 1940

- 5 Suunnitelma suomalaisten upseerien vierailusta Tallinnassa 13.6.1935 Viron liikekannallepanojärjestelmän tutkimiseksi ja luettelo samassa yhteydessä suomalaisille esitettävistä kysymyksistä. 498 - 8 - 279, s. 72–73, ERA; Ruotsin Tallinnan sotilasasiamiehen majuri Nils Brunssonin raportti 6.7.1935 ulkomaosaston päällikölle. Generalstabens, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littauen, volym 10, KKA.
- 6 Em. suunnitelma suomalaisten upseerien vierailusta Tallinnassa 13.6.1935 Viron liikekannallepanojärjestelmän tutkimiseksi ja luettelo samassa yhteydessä suomalaisille esitettävistä kysymyksistä. 498 - 8 - 279, s. 73, ERA.
- 7 Hugo Österman, *Neljännesvuosisata elämästäni* (Porvoo 1966), s. 148.

Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston henkilöstön hävittäessä lähes kaikki osastonsa asiakirjat.⁸ Sen sijaan tässäkin tapauksessa Ruotsin yleisesikunnan ulkomaanosaston asiakirjoista on ollut ratkaisevaa hyötyä. Tästä arkistosta on löydettävissä Ruotsin Tallinnan sotilasasiamiehen majuri Karl Lindqvistin yksityiskohtainen raportti Östermanin 5–12. heinäkuuta tekemästä matkasta. Lindqvist oli hyvin kiinnostunut selvittämään Östermanin vierailun todelliset tarkoitukset, sillä raportissaan hän kertoo matkustaneensa itse varta vasten Pärnuun, jossa Österman viipyi isäntineen kaksi päivää. Lindqvist majoittautui itsekin samaan kylpylähotelliin, jossa Österman asui. Näin Lindqvist saattoi käydä molempina päivinä luottamuksellisia keskusteluja Östermanin kanssa ja ennen kaikkea saada tietoja matkan todellisista tavoitteista. Tätä tiedonhankintaa auttoi Lindqvistin mukaan vielä se, että molemmat tunsivat jo ennestään hyvin toisensa yhteisiltä kursseilta Ruotsin sotakorkeakoulun ajalta.⁹

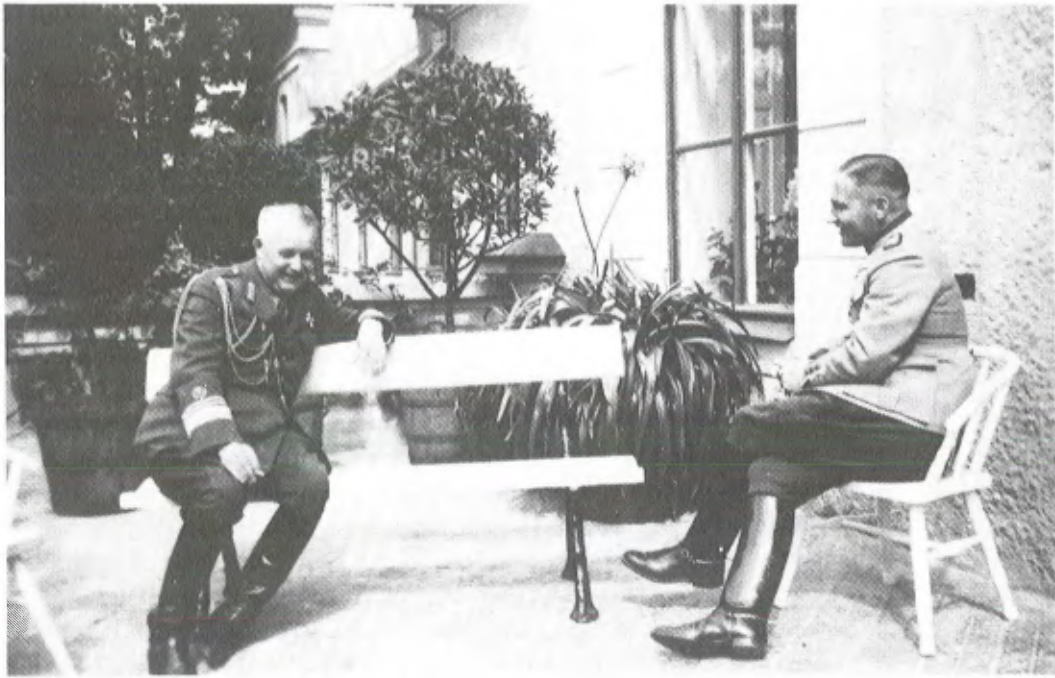
Majuri Lindqvistin vaivannäkö ei ollut turhaa, sillä kahdenvälisissä neuvotteluissa Pärnun kylpylähotellissa Österman oli esittänyt ainutlaatuisia tietoja Suomen ja Viron suhteista ja matkansa todellisista päämääristä. Lindqvistin raportoinnin mukaan neuvotteluissa tuli esille, että Östermanin pääasiallinen tavoite oli saada tietoja, jotta pystyttäisiin arvioimaan Viron merkitystä mahdollisena liittolaisena Neuvostoliiton hyökätessä. Tämän selvittämiseksi Östermanin mielenkiinto kohdistui erityisesti Viron teollisiin ja taloudellisiin resursseihin. Raportista käy myös ilmi, että ennen matkaansa Österman oli neuvotellut vierailunsa tavoitteista presidentti Kyösti Kallion kanssa. Östermanin kertoman mukaan presidentti Kallio oli esittänyt ennen vierailua epäilyksensä Viron resursseista ja mahdollisuuksista selvitä muilla kuin maatalouden alalla. Österman oli kuitenkin kertonut saaneensa vierailunsa tuloksena huomattavasti positiivisemmän kuvan Viron mahdollisuuksista kuin presidentti Kallio oli arvioinut ja Suomessa yleisesti uskottiin.¹⁰

Edelleen Lindqvistin raportin mukaan Östermanin paljastamat matkansa tavoitteet osoittavat, että Suomen sotilasjohto oli yhä hyvin kiinnostunut Viron sotilaallisesta asemasta ja mahdollisuuksista vastustaa Neuvostoliiton hyökkäystä, vaikka Suomen omissa puolustus suunnitelmissa ei enää otettu huomioon Viron suoraa tai epäsuoraa sotilaallista avustamista. Matkan tavoitteet osoittavat myös, että vaikka Suomen sotilaallisen ja ulkopoliittisen johdon huomio oli jo pidemmän aikaa avoimesti suuntautunut Pohjoismaihin ja erityisesti Ruotsiin, niin tämä suuntaus ei ollut syrjäyttänyt sotilaallista mielenkiintoa Suomenlahden eteläpuolta kohtaan. Luonnollista oli, että Viron tärkeänä pidetyn sotilasmaantieteellisen aseman vuoksi Suomen sotilasjohto laati suunnitelmia kaikkia mahdollisia vaihtoehtoja varten. Kuten Lindqvistin raportista ilmenee, Viro liittolaisena kuului myös vakavasti tutkittavien vaih-

8 Hyytiä, s. 8.

9 Ruotsin Tallinnan sotilasasiamiehen majuri Karl Lindqvistin raportti 14.7.1938 tiedusteluosaston päällikölle. Försvarsstaben, underrättelseavdelningen, serie E 1:2, inkomna skrivelser 1937 - 1938, militärattachérapporter, volym 1, KKA.

10 Ibid.

toehtoien joukkoon. Östermanin matka osoittaa edelleen, että senhetkinen ulkopoliittisten edellytysten puuttuminen ei estänyt eikä haitannut millään muotoa Suomen sotilasjohtoa suuntaamasta mielenkiintoa Suomenlahden etelärannalle.

Edellä esille tuotu Östermanin muistelmien väite, että hänen matkansa eivät koskaan sisältäneet minkäänlaisia salaisia tehtäviä, osoittautuu siis Lindqvistin raportin valossa kestäättömäksi. Suomen sotilasjohdon suunnitelmien ja tietojen keräämisen eri sotatapausten varalle voidaan katsoa täyttävän mitä suurimmassa määrin salaisuuden kriteerit. Niin ikään Östermanin arviota hänen omasta kykenemättömyydestään millään muodoin arvioida presidentti Pätsin esitystä maiden sotilaallisesta yhteistoiminnasta voidaan pitää harhaanjohtavana. Östermanin ja hänen muistelmiensa puolesta voidaan kuitenkin todeta, että ilmeisesti hänen aikomuksenaan ei ollutkaan esittää ennen tuntemattomia tietoja, koska hän muistelmiensa esipuheessa selvästi ilmaisee, että *suuria sensaatioita kirjasta etsivä lukija varmasti pettyy*.¹¹

Sotilasjohdon ohella myös Suomen ulkopoliittinen johto oli ymmärtänyt Viron sotilaallisen aseman tärkeyden Suomelle. Vuosina 1930–1933 Viroa koetteli ankara talouspula. Erityisesti maan vientiteollisuus oli suurissa vaikeuksissa. Kun vuonna 1930 alkanut taloudellinen ahdinko näytti saavan yhä huolestuttavampia piirteitä, Suomen ulkoministeriössä ryhdyttiin vuoden 1933 alussa vakavasti harkitsemaan, millä keinoin Viron taloudellista tilannetta pystyttäisiin helpottamaan. Tällöin Suomen ulkopoliittisen johdon silmissä Viron

Hugo Österman (oikealla) ja Laidoner vaihtavat mielipiteitä heinäkuun helteellä Laidonerin kotiterassilla Tallinnassa. Matkansa aikana Österman halusi saada kuvan Viron taloudellisista resursseista ajatellen tilannetta, jossa sekä Suomi että Viro olisivat samanaikaisesti sodassa Neuvostoliittoa vastaan. (Kuva Ragnar Ingeliuksen kokoelmasta; Benita Holopaisen hallussa)

¹¹ Österman, s. 5.

taloudellinen asema oli kehittynyt niin vakavaksi, että olisi jopa pelättävissä, että maan teollisuus romahtaisi täysin.¹² Viron avustamiseksi ulkoministeri Antti Hackzell kutsui keväällä 1933 Suomen johtavia talouselämän vaikuttajia – ennen kaikkea tuonnista vastaavia – neuvotteluihin, joissa perinpohjaisesti selvitettiin, mitä mahdollisuuksia Suomella olisi lisätä tuontia Virosta. Päättökseksi tuli, että Suomella ei olisi yksinään suuriakaan mahdollisuuksia ratkaisevalla tavalla helpottaa Viron teollisuuden ahdinkoa. Laajamittainen maataloustuotteiden tuonti ei tullut kysymykseenkään Suomen omien maataloustuotteiden vientiongelmiin ja suomalaisten tuottajien ankaran vastustuksen vuoksi. Suomi voisi kuitenkin lisätä virolaisen öljyn ja rukiin tuontia – öljyä aina 1000:een ja ruista 10 000:een tonniin asti. Vielä saman vuoden lopussa hallitus päätti, että Virosta ostettaisiin puoli miljoonaa litraa spriiitä. Huolimatta Suomen vähäisistä avustumahdollisuuksista virolaisille kuitenkin vaikutettiin, että Suomen korkein poliittinen johto – presidentti, pääministeri ja ulkoministeri – tulisivat tekemään kaikkensa, jotta maiden kaupankäynti vahvistuisi.¹³

Suomen ulkoministeriön suunnitelmat Viron auttamiseksi eivät perustuneet hyväntahtoisuuteen - kilpailivathan Viro ja Suomi maataloustuotteiden viejinä samoista ostajista. Suomen ulkoministeriössä myönnettiin, että Viron avustaminen omien taloudellisten ongelmien ohella tulisi mitä todennäköisimmin vaatimaan suomalaisilta suoranaisia uhrauksiaakin. Viron avustaminen perustui kuitenkin yksinomaan huoleen siitä, että Viron taloudellisen heikkenemisen myötä myös virolaisten kyky puolustautua Neuvostoliittoa vastaan tulisi heikkenemään. Suomen ulkoministeriön suunnitelmiin myös kuului, että Viron avustamiseen pyrittäisiin saamaan mukaan myös muita valtioita, koska Suomen avunantomahdollisuudet yksinään olivat hyvin rajoitetut. Tähän liittyen ulkoministeri Hackzell yritti keväällä 1933 painostaa Ruotsin hallitusta Viron avustamiseen. Ruotsin hallitukselle lähettämässään terveisissä Hackzell ilmoitti, että joka tapauksessa ainakin Suomi tulisi yrittämään Viron avustamista. Perusteluna tälle ulkoministeri vetosi juuri Neuvostoliiton sotilaallisen uhan voimistumiseen. Hackzell arvioi, että mikäli Viro itsenäisenä valtiona katoaisi ja liitettäisiin Neuvostoliittoon, tämä huonontaisi merkittävästi Suomen sotilaallista asemaa. Vetoamukset virolaisten puolesta eivät kuitenkaan saavuttaneet suurta menestystä. Hackzell olikin hyvin tyytymätön siihen, että Ruotsi ei tuntenut suurempaa kiinnostusta virolaisten tukemiseen.¹⁴ Ruotsin ohella Hackzell ei kainostellut puhua Viron puolesta suurvaltatasollakaan, vaan hän

12 Ruotsin Helsingin sotilasiamiehen kapteeni Carlos Adlercreutzin raportti 6.4.1933 ulkomaosaston päällikölle. Generalstabens, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 27, KKA.

13 Viron ulkoministeriön laatimat raportit Suomen Tallinnan lähettilään Aarne Wuorimaan ja Viron ulkoministerin August Rein neuvotteluista 19.4.1933 sekä ulkoministeri Hackzellin ja Viron ulkoministeri Ants Piipin neuvotteluista Tallinnassa 7. ja 11.12.1933, 957 - 13 - 643, s. 9 ja 252, ERA.

14 Em. Adlercreutzin raportti 6.4.1933 ulkomaosaston päällikölle ja Adlercreutzin raportti 11.11.1933 everstiluutnantti Helge Jungille. Generalstabens, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 27, KKA.

keskusteli Viron taloudellisesta ahdingosta myös neuvotteluissaan englantilaisten kanssa.¹⁵

Vaiettu sotilaallinen yhteistoiminta

Suomen yleisesikunnassa 1930-luvun alussa virinnyt voimakas kiinnostus reunavaltioiden sotilaallista yhteistyötä kohtaan tuli esille myös sotilasasiamiesten uudelleen sijoittelussa. Vuoteen 1930 saakka Varsovan sotilasasiamiehen toimialueeseen olivat kuuluneet myös Viro ja Latvia, mutta nyt yleisesikunnassa katsottiin, että näihin maihin olisi saatava oma, erillinen sotilasasiamies. Tämän järjestelyn avulla Varsovassa toimivalle sotilasasiamiehelle voitaisiin antaa uusia alueina Romania ja Tšhekkoslovakia. Järjestelyn kiireellisyyttä ja tärkeyttä perusteli yleisesikunnan päällikkö Wallenius kirjessään puolustusministerille vuonna 1930. Wallenius painotti, että Neuvostoliiton tapahtumien seuraamiseksi *reunavaltioiden ketju on saatava umpeen*.¹⁶ Uudelleen sijoittelua perustellessaan Wallenius viittasi näin ollen reunavaltioiden väliseen tiedusteluyhteistyöhön, jota käsittelen tarkemmin jäljempänä.

Historiantutkimuksessa Suomen sotilasjohdon suunnitelmiin Suomenlahden eteläpuolella olevien valtioiden aktiivisesta tukemisesta 1930-luvun ensimmäisinä vuosina ei ole kiinnitetty tai haluttu kiinnittää huomiota. Kun näistä suunnitelmista ei ole tiedetty, yleisenä käsityksenä on pidetty näkemystä, että sotilaallisen yhteistyön ajatus reunavaltioiden välillä hautautui Varsovan sopimuksen myötä vuonna 1922. Mikäli tutkimuksessa on otettu kantaa sotilasjohdon suhtautumiseen reunavaltioihin ja erityisesti Baltian maihin, ovat arviot olleet hyvin suoraviivaisia. Esimerkiksi Kari Selén muuten ammattilaisen ottein laatimassaan perusteellisessa tutkimuksessaan 1930-luvun Mannerheimin puolustusneuvostosta toteaa, että aseidenriisuntakonferenssin aikoihin Puola ja Baltia oli *alue, joka ei näy olleen mitenkään tärkeä ylimmälle sotilasjohdolle*. [...] *Yhteistyö siihen suuntaan näyttää ollen hyvin vähäistä lukuunottamatta joitakin kohteliaisuuskyntejä. Vähäistä konkreettista yhteistyötä oli Viron kanssa. Se koski rannikopuolustusta ja oli muodoltaan vaihtokauppaa, jossa maat vaihtoivat keskenään tsaarinaikuisia tykkitornin ja tykkien osia. Suomen kiinnostus kohdistui 305 mm:n tykistöön. Virolaiset tuntuivat olleen pettyneitä siitä, ettei Suomessa tunnettu sen suurempaa kiinnostusta sotilaiden keskiseen yhteistyöhön Suomenlahden yli*.¹⁷ Omituista kyllä lähde-luettelon mukaan Selén on tutkinut Mannerheimin yksityisarkistoa, mutta ei ole kiinnittänyt minkäänlaista huomiota siellä oleviin edellä esitettyihin Mannerheimin laatimiin kahteen ranskankieliseen muistioon ja niihin kuuluviin

15 Em. raportti Hackzellin ja Piipin neuvotteluista Tallinnassa 7. ja 11.12.1933. 957 - 13 - 643, s. 252, ERA.

16 Yleisesikunnan päällikön Walleniuksen kirje vuonna 1930 (tarkemmin päiväämätön) puolustusministerille. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1407/44 sisältökohta F2, SA.

17 Selén (1980), s. 238–239.

liitteisiin. Näiden ja hieman aikaisemmin yleisesikunnassa laadittujen puolustus suunnitelmia koskevien muistioiden valossa Selénin arvio Suomenlahden eteläpuolisten alueiden kiinnostavuudesta osoittautuu erheelliseksi. Mitä tulee valtioiden välillä tehtyihin sotilaallisen ja poliittisen johdon virallisiin sekä epävirallisiin vierailuihin 1930-luvulla, niin jo mainittu sotaväen päällikön Östermanin vierailu sekä Suomen ja Viron yleisesikuntien operatiivisten toimistojen päälliköiden vastavierailut ja jäljempänä käsiteltävät muut sotilasjohdon sekä valtionpäämiesten vierailut osoittavat, että ne olivat todellakin aivan muuta kuin pelkkiä kohteliaisuusikäntejä. Jäljempänä tulen myös osoittamaan, että sotilaallinen yhteistyö rannikkopuolustuksen alalla 1930-luvulla Suomen ja Viron välillä oli kaikkea muuta kuin vähäistä. Mainittu 305 mm:n tykkien osien vaihtokauppa muodosti perustan lähes vuosikymmenen kestäneelle tiiviille merelliselle yhteistyölle, jota harjoitettiin ennen kaikkea Suomen aloitteesta ja johdolla. Tähän yhteistyöhön virolaiset olivat kaikkea muuta kuin pettyneitä.

Jos taas suunnitelmiin ei vain ole haluttu kiinnittää huomiota, tästä ovat vastuussa sotahistoriaan vihkiytyneet tutkijat. On erittäin todennäköistä, että tutkijat ovat perehtyneet yleisesikunnan puolustus suunnitelmiin ja niitä koskeviin muistioihin sekä muistioissa esiintyviin arvioihin sotilaallisesta tuesta Latvian ja erityisesti Viron aseman helpottamiseksi. Mutta toisen maailmansodan jälkeisestä perspektiivistä he ovat yksioikoisesti tuominneet ne epärealistisiksi pienen maan puolustus suunnitelmissa ottamatta joko tietoisesti tai tiedostamattaan huomioon, että suunnitelmat perustuivat silloisiin tietoihin Neuvostoliiton sotilaallisista resursseista. Samoin puolustus suunnitelmien kytkeminen ajan ilmapiiriin, jääkäreiden peräänkuuluttaman aktiivisuuden korostamiseen, jää usein puutteelliseksi. Esimerkiksi Suomen puolustuslaitoksen historiaa käsittelevässä tutkimuksessa esitetään varsin yksioikoisesti, että *Suomen puolustus oli vuodesta 1927 vuoteen 1934 epärealistisen suunnitelman varassa [...] Suomalaisten onneksi nuo kahdeksan vuotta, jotka VK 27 – 30 -suunnitelma oli voimassa, kuluivat rauhan merkeissä ja tekivät siten tässä esitetystä kysymyksenasettelusta spekulatiivisen*.¹⁸ Vaikka tässä virallisessa puolustusvoimien historiikissa tuodaan esille varsin seikkaperäisesti maailmansotien välisiä puolustus suunnitelmia,¹⁹ niin siitä saa turhaan etsiä edellä mainittuja operatiivisen toimiston laskelmia vuodelta 1930 Viron ja Latvian auttamiseksi. Samaa voidaan sanoa Helge Seppälän tutkimuksista, joissa hän ei käsittele sanallakaan yleisesikunnan näkemyksiä Viron ja Latvian epäsuorasta sotilaallisesta avustamisesta. Toisaalta Seppälä aivan oikein korostaa, että hyökkäystä painottavat suunnitelmat perustuivat silloisiin yleisesikunnan tietoihin Neuvostoliiton sotilaallisista resursseista ja tämän vuoksi suunnitelmien toteuttamiskelpoisuutta on arvioitava senhetkisen tilanteen pohjalta.²⁰

18 Jarl Kronlund, Suomen puolustuslaitos 1918 - 1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXIV. Sotahistorian toimisto (Porvoo 1988), s. 292.

19 Ibid. s. 289–292 ja 398–400.

20 Helge Seppälä, Itsenäisen Suomen puolustuspolitiikka ja strategia (Porvoo 1974), s. 130.

Poikkeuksena aikaisempien tutkimusten joukossa on Reino Arimon perusteellinen kirjasarja *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939*: siinä tuodaan tunnollisesti esille – tosin vain lyhyin maininnoin – edellä esitetyt Björkmanin, Karikosken ja majuri Turtolan laatimat muistiot pitkälle menevästä offensiivista Leningradia ja Neuvostoliiton Itämeren laivaston tukikohtaa vastaan Suomenlahden eteläpuolisten valtioiden epäsuoraksi auttamiseksi. Samoin Arimo tuo esille yleisesikunnan 1930-luvun alun uudet sotilaspoliittiset arviot siitä, että todennäköisimmin Suomi ei olisi yksin sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Arimo on myös nähnyt aiheelliseksi tuoda esille yleisesikunnan vakavan sotilaallisen kiinnostuksen Suomenlahden eteläpuolisesta alueesta sekä huolen Viron ja Latvian sotilaallisen aseman säilymisestä Neuvostoliiton hyökätessä. Arimo toteaa myös aivan oikein, että vaikka reunavaltiosuuntaus oli päättynyt, niin kyseisten muistioden perusteella yleisesikunta otti huomioon puolustuslaskelmissaan 1930-luvun alussa aktiivisen yhteistoiminnan mahdollisuuden Viron ja Latvian kanssa *tosin Kansainliiton puitteissa ja sen iniciatiivista*.²¹ Samoin Turtola lyhyessä artikkelissaan Suomen ja Viron sotilassuhteista korostaa, että 1930-luvun alun yleisesikunnan suunnitelmissa esiintyi selvästi uudentyypisiä ajatuksia sotilaallisesta yhteistoiminnasta Baltian maiden, erityisesti Viron ja Latvian, kanssa.²²

21 Arimo (1987), s. 374–376.

22 Turtola (1987), s. 99.

■ V Reunavaltiorintama aseidenriisuntakysymyksessä

Ajatus reunavaltioiden yhteistyöstä

Kuten jo edellä totesin, Mannerheimin vakava huoli Baltian ja erityisesti Viron sotilaallisen aseman heikkenemisestä tuli esille myös yleisesikunnan valmistautuessa aseidenriisuntakonferenssiin. Paitsi että Mannerheim laati muis-tionsa kesällä 1931, myös Suomen yleisesikunnassa valmisteltiin arvioita, jois-sa Puolan sekä Baltian pienten valtioiden ja tässäkin tapauksessa Viron asema nousi hämmästyttävän keskeiselle sijalle. Suomen valmistautumista 2.2.1932 alkaneeseen aseidenriisuntakonferenssiin on aikaisemmassa tutkimuksessa jo käsitelty muun muassa Kari Selénin ja Martti Turtolan väitöskirjoissa,¹ joten tässä tutkimuksessa en tule käsittelemään sitä yksityiskohtaisesti. Sen sijaan aikaisemmassa tutkimuksessa ei ole ollenkaan kiinnitetty huomiota siihen, että vuosia kestäneen valmistautumisen ja itse koko konferenssin aikana Suomella oli erittäin tiivis yhteistyö Suomenlahden eteläpuolisten valtioiden ja erityi-sesti Puolan ja Viron kanssa.

Yhteistoiminta-ajatus Baltian maiden, Puolan ja Ruotsin kanssa ei syntynyt yhtäkkiä 1930-luvun alussa, vaan sen juuret ovat löydettävissä jo edellisen vuosikymmenen jälkimmäiseltä puoliskolta. Suomi kutsuttiin joulukuussa 1925 jäseneksi – toisin kuin pienet Baltian maat – Kansainliiton aseidenriisun-takonferenssia valmistelevaan komissioon. Tehtävää varten asetettiin Suomes-sa tammikuussa 1926 Rafael Erichin komitea, jossa puheenjohtajansa lisäksi toimi muiden muassa pitkäaikaisimpana ja aktiivisimpana jäsenenä ministeri Rudolf Holsti. Sotilaspuolelta edustajina olivat lähinnä uusi yleisesikunnan päällikkö Wallenius ja majuri Armas Eino Martola.² Presidentti vahvisti 11.5.1926 komitean Suomen valtuuskuntaa varten työstämät ohjeet. Näissä ohjeissa puhuttiin myös yhteyksistä muiden valtioiden edustajiin. Huomatta-vaan on, että ohjeissa määrättiin Suomen edustajat esittämään myös Viron, Latvian ja Liettuan näkökantoja, koska nämä maat olivat jääneet valmistelevan komission ulkopuolelle. Samoin valtuuskunnan tuli olla yhteydessä Puolan ja Ruotsin valtuuskuntiin ja sopia mahdollisesti yhteisistä menettelytavoista. Selén toteaaakin oikein, että komitean ohjeissa Puolan ja Ruotsin rooli oli tun-

- 1 Kari Selén, Genevestä Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931–1936. Suomen Historiallisen Seuran historiallisia tutkimuksia (Helsinki 1974), s. 37–43; Turtola (1984), s. 156–162.
- 2 Selén (1974), s. 37–40; Turtola (1984), s. 85.

nustettu huomattavaksi.³

Erichin komitean tulosten pohjalta Sunilan hallitus antoi 31.12.1931 Suomen valtuutetuille ohjeet seuraavan vuoden helmikuun alussa alkavaan aseidenriisuntakonferenssiin. Tässä yhteydessä on mielenkiintoista tarkastella hallituksen hyväksymiä ohjeita sanktioavusta ja sen laadusta; ne oli pitkälti laadittu Erichin komitean sotilasasiantuntijan Martolan ja hänen alaisensa majuri Bror Kraemerin yhteistyönä. He olivat yleisesikunnan upseereita, jotka ainoina suomalaisina sotilaina oli sidottu jatkuvaan aseidenriisuntakonferenssin valmisteluun ja yhteydenpitoon sekä muiden reunavaltioiden että Ruotsin yleisesikuntien kanssa.⁴

Valtioneuvoston salaisiin pöytäkirjoihin 31.12.1931 sisältyi liite, jossa määriteltiin sanktioiden järjestely Suomen kannalta. Sen mukaan Neuvostoliiton hyökätessä Suomi ei kykenisi antamaan tarvikeapua muille kuin Virolle ja sillekin vain tietyssä mitassa. Sen sijaan päinvastoin kuin Mannerheim esitti edellä esitetyissä muistioissaan, Martola ja Kraemer arvioivat, että Suomi voisi antaa jopa suoraa sotilaallista apua Virolle ja sen liittolaiselle Latvialle. Suoran sotilaallisen avun antamisen edellytyksenä oli kuitenkin, että muut maat turvaisivat suomalaisten joukkojen ylimenon Suomenlahdella. Sen sijaan kaikille reunavaltioille ja myös Ruotsille katsottiin voitavan antaa välillistä sotilaallista apua Neuvostoliiton hyökätessä. Tämän ehtona kuitenkin pidettiin, että välillisen avun antamiseen pitäisi ainakin muiden Neuvostoliiton länsirajan valtioiden sitoutua samalla tavalla kuin Suomi olisi valmis sitoutumaan. Välillisellä sotilaallisella avulla tarkoitettiin sitä, että Suomen armeija omilla rajoillansa toimisi Neuvostoliittoa vastaan.⁵ Tässä yhteydessä ei kuitenkaan määritelty tarkemmin aseellisen toiminnan päämääriä toisin kuin Mannerheim oli tehnyt: hänhän teki laskelmia omissa muistioissaan Leningradia vastaan suoritettavan hyökkäyksen edullisuudesta.

Suomen Kansainliitto-politiikan tutkimuksessa ja erityisesti sen sotilaspolitiikan sektorissa on hämmästyttävän vähän jos ollenkaan käsitelty Suomen yhteistoimintaa muiden reunavaltioiden kanssa. Erityisesti Viroon kohdistunut yleisesikunnan sotilaallinen mielenkiinto on jäänyt täysin vaille huomiota, vaikka edellä esitetyt Björkmanin, Karikosken, majuri Turtolan ja Mannerheimin muistiot sekä samoihin aikoihin Martolan ja Kraemerin laatimat esitykset sanktiotuomioiden laadusta ovat olleet vapaan tutkimuksen käytettävissä jo vuosikymmeniä. Huomiota ei ole juurikaan kiinnitetty siihen, että Mannerheim ja yleisesikunnan operatiivinen johto näkivät mahdolliseksi auttaa Viroa myös sotilaallisesti joko suoraan tai epäsuorasti, jotta Suomen oma sotilaal-

3 Selén (1974), s. 40.

4 Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston apulaispäällikön everstiluutnantti Richard Maasingin muistio 22.8.1931 yleisesikunnan päällikölle neuvotteluista 17.8.1931 aseidenriisuntakonferenssin valmisteluista Puolan edustajien kanssa. 495 - 12 - 143, s. 284, ERA; Turtola (1984), s. 158 ja 162.

5 Mietintö eräistä aseriisunta- ja turvallisuuskysymyksistä. Liite 2: *Kansainliiton peruskirjassa edellytettyjen sanktioiden käytännöllinen järjestely erikoisesti Suomen kannalta katsoen*. Valtioneuvoston salaiset pöytäkirjat ulkoministerin esittelyssä 31.12.1931, Ulkoasiainministeriön arkisto (UM).

linen asema ei heikkenisi. Sen sijaan aikaisemmassa tutkimuksessa on pääasiassa otettu huomioon vain Suomen avuntarpeesta Neuvostoliiton hyökätessä laaditut arviot ja Ruotsin keskeisyys avun lähettäjänä. Esimerkkeinä voidaan mainita edellä esitetyt Mannerheimin muistiot ja Martolan sekä Kraemerin arviot sanktiotomien laadusta; niissä esille tuleva Suomelle erityisesti Ruotsista annettavan avun luonne on käsitelty tunnollisesti jo aikaisemmassa tutkimuksessa.⁶ Sen sijaan Suomen erityisesti Virolle antaman sanktioavun määrä ja luonne ovat jääneet täysin ilman mainintoja, vaikka nämä arviot on kirjattu samaan asiakirjaan kuin Suomelle annettava apu. Yleisesikunnan sotilaspoliittinen mielenkiinto ei rajoittunut 1930-luvun alussa pelkästään avun saamiseen Pohjanlahden länsipuolelta, vaan mitä suurimmassa määrin myös avun antamiseen Suomenlahden eteläpuolelle.

Yleisesikunnan merkitys valmistauduttaessa aseidenriisuntakonferenssiin ei suinkaan ollut pieni. Martola ja hänen alaisensa Kraemer kävivät reunavaltioiden kanssa tuloksellisia yhteistyöneuvotteluja yleisesikunnan päällikön siunauksella. Näitä neuvotteluja tulen vielä käsittelemään tarkemmin jäljempänä. Yleisesikunta pyrki innokkaasti saamaan jälkensä Erichin komitean laatimiin aseidenriisuntakonferenssiin lähetettävän Suomen valtuuskunnan menettelytapaohjeisiin. Tämä tavoite tulee selvästi esille uuden yleisesikunnan päällikön Karl Lennart Oeschin Martolalle maaliskuun puolivälissä 1931 lähettämästä kirjeestä. Paitsi että Oesch antoi hyväksymisensä Martolan ehdotuksille aloittaa yhteistoimintaneuvottelut reunavaltioiden kanssa, hän myös katsoi, että Erichin komitean työssä pitäisi erityisesti ottaa lukuun yleisesikunnan arviot tulevasta konferenssista. Oesch ja Martola tiesivät tässä vaiheessa, että Erichin komitean seuraava kokoontuminen oli siirretty touko – kesäkuun vaihteeseen. Oesch yhtyi Martolan käsitykseen, että nyt saadulla lisäajalla yleisesikunta pystyisi perusteellisemmin valmistautumaan ja esittämään Erichin komitealle omia arvioita valtuuskunnalle annettavista ohjeista. Oesch kirjoittikin, että

kuten kirjeessäsikin mainitset, helpotettaisiin hyvällä valmistelulla yleisesikunnan taholta komitean toimintaa, niin että sen työt sujuisivat hyvin. Tällainen valmistelu on puolestamme sitäkin välttämättömämpi siitä syystä, että voisimme saada toivomuksemme täysin otetuiksi huomioon komitean työskentelyssä ja tässä mielessä voimme ehkä pitää meille edullisena Erichin komitean verrattain myöhäistä kokoontumisaikaa.⁷

On mielenkiintoista tarkastella, missä määrin yleisesikunnan lopulta onnistui vaikuttaa Erichin komitean antamiin ohjeisiin, jotka Juho Emil Sunilan hallitus hyväksyi joulukuun viimeisenä päivänä 1931. Hyväksytyt ohjeita ei tässä yhteydessä yksityiskohtaisesti tarkastella, koska ne on lueteltu pääpiirteissään

6 Ks. esimerkiksi Turtola (1984), s. 157 ja 160–161.

7 Oeschin kirje 12.3.1931 Martolalle. Jalkaväenkenraali Armas Eino Martolan kokoelma, pikkukokoelma (Pk.) 1440/4, SA.

esimerkiksi Selénin väitöskirjassa.⁸ Selén toteaa osuvasti, että hyväksytyjen ohjeiden pohjalta Suomea voitiin pitää pienen mökin omistaneena omakotiasujana, joka yrittää tulevaisuudentarpeita silmällä pitäen saada tontillensa mahdollisimman suuren rakennusoikeuden. Suomi ei voinut suostua olemassa olevan vähäisen varustuksen vähentämiseen, vaan halusi varata oikeuden kasvattaa varusteluja omaa turvallisuudentarvettaan vastaavalle tasolle.⁹ Perusteena oli ennen kaikkea olemassa olevien turvallisuustakuiden olemattomuus. Siksi ei tullut kysymykseenkään minkäänlainen varustusten vähentäminen.

Suomen tavoitteena tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa oli kohentaa Kansainliiton turvallisuusjärjestelmää ja erityisesti siihen kuuluvaa sanktiotoimintaa ranskalaisen mallin mukaan, ei kannattaa aseidenriisuntaa turvallisuuden kohottamiseksi kuten Englanti asian ymmärsi. Vaikka hallituksen joulukuun lopussa hyväksymät ohjeet eivät enää sisältäneetkään yhtä pitkiä vaatimuksia kuin Erichin komiteassa aiemmin oli laadittu, itse Suomen tavoitteet eivät kuitenkaan olleet miksikään muuttuneet.¹⁰ On kuitenkin mielenkiintoista kysyä, miksi hallituksen hyväksymät ohjeet sisälsivät niin paljon yksilöityjä vaatimuksia Suomelle ja yleisesti muille pienille valtioille annettavista erivapauksista aseistuksen vähentämisen suhteen. Kuinka Erichin komitea pystyi olettamaan, että pienen Suomen valtuuskunnalle annettavilla ohjeilla olisi edes teoreettiset mahdollisuudet vaikuttaa päätöksiin tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa? Näitä kysymyksiä ei ole aikaisemmassa tutkimuksessa käsitelty. Sen sijaan jo edellä esitetyn pohjalta voidaan pitää selvänä, että Suomen yleisesikunnan puolalaisten kanssa saman vuoden toukokuun alussa käymät tulokselliset yhteistoimintaneuvottelut ja tämän pohjalta reuna- ja valtioista syntyneet yhteistoimintarintama muodostivat perustan, jonka pohjalta katsottiin voitavan vaatia erityisehtoja oman maan varustautumisen suhteen, mahdollisimman paljon yhteistä epäluulon kohdetta Neuvostoliittoa sitovia määräyksiä ja yleensäkin Kansainliiton turvallisuusjärjestelmän vahvistamista.

Suomi ei siten ollut yksin, vaan ennen kaikkea Puolan ja myös muiden reuna- ja valtioiden varaukseton tuki ja yhteisiin turvallisuusintresseihin perustuva yhteisymmärrys muodostivat perustan, jonka pohjalta kannatti ainakin yrittää saada ehdotuksille kannatusta. Tilannetta ei ainakaan huonontanut se, että Puolan, *Pikku ententen* maiden ja Ranskan välillä vallitsi mitä kiintein yhteisymmärrys aseidenriisuntakonferenssin tavoitteiden suhteen. Kaiken kaikkiaan on mielenkiintoista havaita, että Sunilan hallituksen Erichin komitean ehdotuksen pohjalta hyväksymät, Suomen valtuuskunnalle annetut ohjeet sisälsivät tarkalleen ne esitykset, joista oli sovittu aikaisemmin suomalais-puolalaisissa yhteistoimintaneuvotteluissa, joihin palaamme jäljempänä.

8 Selén (1974), s. 41–43.

9 Ibid., s. 43.

10 Ibid., s. 41–43.

Yleisesikunnan mielipiteenmuokkaus reunavaltiorintaman puolesta

Suomen yleisesikunta pyrki myös mahdollisimman intensiivisesti vaikuttamaan mielipiteisiin reunavaltiorintaman puolesta. Valmistauduttaessa aseidenriisuntakonferenssiin Suomen ulkomaanlähetystöt olivat pyytäneet ulkoasiainministeriöltä asiakirjamateriaalia, josta ilmenisivät Suomen tavoitteet tulevassa konferenssissa. Tätä varten ulkoasiainministeriö pyysi yleisesikunnasta selvityksen, joka valmistuttuaan lähetettiin lähetystöjen päälliköille syyskuun loppupuolella 1931.¹¹ Vaikka kirjoituksessa ei mainita sen laatijaa tai laatijoita, sitä voidaan täydellä syyllä pitää everstiluutnantti Martolan ja hänen aisaparinsa majuri Kraemerin laatimana: heidäthän oli yleisesikunnassa sidottu aseidenriisuntakonferenssin valmisteluihin. Kirjoituksen pääteemana oli toisaalta Neuvostoliitto ja sen muodostama alituinen uhka naapurimaillensa ja toisaalta Neuvostoliiton läntisten reunavaltioiden ja niiden muodostaman valtioketjun merkityksen ja aseman korostaminen. Neuvostoliiton osalta kirjoituksessa painotettiin, että sen voimien ja mahdollisuuksien aliarviointi niin sotilaallisessa mielessä kuin muillakin yhteiskunnallisilla aloilla olisi mitä suurin virhe. Neuvostoliiton resursseja ei tahdottu aliarvioida missään mielessä, vaan sen ylivoima naapureihinsa nähden laskettiin kylmäksi tosiasiaksi. Ylivoiman arvioitiin muodostuvan äärimmäisen vaaralliseksi ensi kädessä naapurivaltioille, koska Neuvostoliiton julkiset poliittiset tavoitteet olivat kaikkea muuta kuin rauhoittavia. Kirjoituksessa todettiin suoraan itäisestä naapurista, että *muodostuu Neuvostoliitto niin poliittisen pyrkimyksensä kuin kehityssuuntansa kautta yhä kasvavaksi uhaksi niin turvallisuustilanteelle kuin maailmanrauhalle yleensä.*¹²

Huolestumista olivat omiaan lisäämään tiedot, jotka osoittivat kiistattomasti Neuvostoliiton ryhtyneen voimakkaasti kehittämään sotatarviketeollisuuttaan viisivuotissuunnitelman mukaisesti. Pontta huolestumiseen Neuvostoliiton kehityksestä lisäsivät jopa itsensä Stalinin arviot, joiden mukaan viisivuotissuunnitelma olisi paitsi Neuvostoliiton kestävä kehityksen perustana myös maailmanvallankumouksen voima. Suomen yleisesikunta arvioi täysin valheelliseksi neuvostojohdon väitteet, että valtaviin mittasuhteisiin paisutettu varustautuminen olisi tarkoitettu pelkästään Neuvostoliiton itsepuolustukseksi. Maailmanvallankumous Neuvostoliiton tavoitteena perustui sitä paitsi Neuvostoliiton perustuslakiin, jossa määriteltiin valtion velvollisuudeksi tukea valankumouksellista työväestöä jokaisessa maassa lähettämällä tarvittaessa puna-armeija maan rajojen ulkopuolelle.¹³ Neuvostoliiton arvioidun olemuksen pohjalta kirjoituksessa käsiteltiin sen lähimpien rajanaapureiden asemaa ja merkitystä koko maailmanrauhan kannalta. Reunavaltioiden epäedullisesta asemasta todettiin, että

11 Ulkoasiainministeriön tiedonanto nro 2/21.9.1931. Ministeriön tiedoituksia, 5 C 1, UM.

12 Ibid.

13 Ibid.

mikäli Neuvostoliitosta käsin tapahtuu aggressiivisia toimenpiteitä länteen päin, tulevat ne pakostakin ensikädessä kohdistumaan reunavaltioihin, joiden tällöin niin olemassa olonsa uhalla kuin koko maailman turvallisuuden nimessä on kyettävä pidättämään hyökkääjiä kunnes suurvaltojen taholta ehditään järjestää ja lähettää apua rauhantilan palauttamiseksi. Tästä koituu reunavaltiojen tärkeä yleismaailmallinen tehtävä muodostaa sivistyneen maailman etujoukko idästä käsin uhkaavan vaaran varalta. [...] Reunavaltioiden etujoukkotehtävä ei rajoitu ainoastaan vaaran sattuessa hälyyttämään maailmaa, vaan myöskin pidättämään rauhan rikkojia, kunnes apu ehtii saapua. On nimittäin tärkeätä, että mahdollisesti tällainen idästä käsin tuleva rynnistys saadaan rajoitettua heti alussa, koska muuten on tarjolla vaara, että johtuen kommunistisesta valmistelutyöstä kaikissa maissa, tällainen hyökkäys saa sellaisen laajuuden, ettei sen tukahduttaminen enää ole mahdollinen.¹⁴

Yleisesikunnan arviot Neuvostoliiton luonteesta ja reunavaltioiden historiallisesta tehtävästä ovat havainnollinen esimerkki siitä, millaisena asetelma nähtiin valmistauduttaessa tulevaan aseidenriisuntakonferenssiin. Paitsi arviota reunavaltioiden yhtäläisestä asemasta laajenemishalaiseksi tunnustetun itäisen suurvallan rinnalla kirjoituksessa käsiteltiin myös Suomen tavoitteita aseidenriisuntakonferenssissa. Syynä turvallisuusjärjestelyjen olemattomuuteen katsottiin olevan Kansainliittoon kuulumattoman Neuvostoliiton sitoutumattomuus välitysjärjestelyihin, joiden avulla valtioiden väliset erimielisyydet olisi mahdollista ratkaista rauhanomaisesti. Kirjoituksessa asetettiin myös suoraan epäilyksenalaiseksi Neuvostoliiton kunnioitus sodan kieltävää Kelloggin-Briandin sopimusta kohtaan. Siten tämäkään turvallisuusjärjestely ei tuonut reunavaltioille turvallisuudentunnetta suurvaltanaapurin suhteen. Niin ikään muistutettiin, että Itä-Euroopasta puuttuivat täysin vuonna 1926 voimaan tulleen Locarnon sopimuksen kaltaiset turvallisuussopimukset, jotka oli saatu aikaan läntisessä Euroopassa. Ylipäätänsä tunnustettiin yhteenvedonomaisesti, että turvallisuustakuut reunavaltioiden osalta puuttuivat täysin, sillä Kansainliiton peruskirjan antamat takeet eivät poistaisi sodan vaaraa. Sodan uhan arvioitiin olevan aina läsnä, vaikka kaikki valtiot vapaaehtoisesti suostuisivat kunnioittamaan Kansainliiton peruskirjaa. Tilannetta huononsi huomattavasti myös se, että olisi enemmän kuin epävarmaa, saisiko hyökkäyksen uhri ajoissa kansainvälistä apua siinäkään tapauksessa, että Kansainliitto olisi selvästi julistanut sodan peruskirjan määräyksiä rikkovaksi.¹⁵

Olemattomien turvallisuusjärjestelyjen vuoksi kirjoituksessa tuotiin esille Erichin komiteassa päätettyjen arvioiden mukaisesti, että itsenäisyytensä turvaamiseksi ja mainitun yleismaailmallisen puskurivaltioroolinsa pohjalta reunavaltiot eivät voisi suostua jo ennestään vähäisten varustelujensa vähentämiseen. Erityistä huomiota kiinnitettiin Neuvostoliiton ja sen rajanaapureiden varustelujen suureen epätasapainoon. Selvityksessä korostettiin, että vaikka

14 Ibid.

15 Ibid.

suurvalta, tässä tapauksessa Neuvostoliitto, saataisiin suostumaan tietynasteiseen varustusten vähentämiseen, niin tämänkin jälkeen sillä olisi tarpeeksi resursseja suorittaa menestyksellinen yllätyshyökkäys. Näin aseidenriisunta hyödyttäisi vain suurvaltaa, ei pieniä valtioita. Siksi jatkuvassa uhanalaisessa asemassa olevien pienten valtioiden katsottiin olevan mahdollisten aseidenvähentämissopimuksien ulkopuolella. Kyse oli pohjimmiltaan täydellisestä epäuskosta siihen, että turvallisuutta kohotettaisiin aseidenriisunnan avulla.¹⁶ Näin selvästi tunnustettiin ranskalaisen mallin paremmuus: turvallisuutta vahvistettiin Kansainliiton sanktiojärjestelmän pohjalta. Ehdottoman kielteinen kanta kaikkinaiseen pienten valtioiden ja ennen kaikkea reunavaltioiden aseidenriisuntaan ilmaistiin ilman suurempia peittelyjä. Tässäkin kannanmäärittelyn takana oli Neuvostoliittoon kohdistunut syvä epäluulo. Esitettyjen perusteluiden pohjalta arvioitiin, että *kuten edelläselvitetyistä ilmenee, ovat uhanalaisessa asemassa olevien etujoukkokansoina pidettävien pienten valtojen puhtaasti turvallisuuteen perustuvan suhteellisen korkeankin varustustason vaatimukset nykyisen tilanteen vallitessa ei ainoastaan luonnollisia, vaan myös maailman turvallisuudelle välttämättömiäkin.*¹⁷

Yleisesikunta sai näin erinomaisen tilaisuuden tuoda esille Suomen ehdottoman kannan, jonka mukaan turvallisuutta tulisi parantaa ennen kaikkea Kansainliiton sanktiojärjestelmän vahvistamisen avulla, ei aseidenriisunnan tiellä. Kirjoituksessa esille tuleva jatkuvasti korostettu reunavaltioiden merkitys voidaan ymmärtää yleisesikunnan alustavana maaperänmuokkauksena, jotta Suomen ja muiden reunavaltioiden jo tässä vaiheessa päätetty yhteistoiminta ei tulisi yllätyksenä suomalaisille diplomaateille eri asemamaissa. Luonnollisestikaan kirjoituksessa ei mainittu tarkemmin nimeltä yhteistoimintaan osallistuvia valtioita eikä eritelty päätöksiä yhteisistä menettelytavoista, vaan tässä vaiheessa tyydyttiin ainoastaan korostamaan Neuvostoliiton pienten rajanaapureiden yhteisiä turvallisuusintressejä, joiden pohjalta tuleva yhteiseiintyminen olisi perusteltua.

Martola ryhtyy ajamaan reunavaltioyhteistyötä

Suomessa päätös ryhtyä ajamaan ponnekkaasti Neuvostoliiton länsirajan valtioiden välistä tiivistä yhteisrintamaa tehtiin kevättalvella 1931. Reunavaltioiden välistä yhteisrintamaa ajoi erityisesti Suomen Pariisin sotilasasiamies everstiluutnantti Martola, joka edusti myös sotilasasiantuntemusta tammikuussa 1926 tulevan aseidenriisuntakonferenssin valmistelua varten perustetussa Rafael Erichin komiteassa. Ensimmäisen kerran vuoden 1931 tammikuussa ja sittemmin vielä maaliskuun alussa – tällöin Geneven lähettiläämme Rudolf Holstin kanssa käymiensä neuvottelujen pohjalta – Martola esitti esimiehel-

16 Ibid.

17 Ibid.

leen, uudelle yleisesikunnan päällikölle Oeschille, että Suomen kannalta paras tulos aseidenriisuntakonferenssissa saavutettaisiin, jos Neuvostoliiton reunavaltioiden välillä saataisiin aikaan tiivis yhteistyö jo konferenssiin valmistauduttaessa. Tämän vuoksi Martola ehdotti, että suorat neuvottelut aloitettaisiin mahdollisimman nopeasti. Maaliskuun alkupuolella 1931 laatimassaan vastauskirjeessä Oesch asiaa harkittuaan asettui tukemaan Martolan esitystä tiiviin yhteisrintaman muodostamiseksi Neuvostoliiton länsirajan valtioista. Samoin Oesch katsoi, että reunavaltioiden kanssa käytäviin yhteistoimintaneuvotteluihin tulisi ennen kaikkea ajatuksen alullepanijan Martolan osallistua Suomen puolelta. Tämän vuoksi Oesch ilmoitti, että hän tulisi esittämään ulkoministerille Martolan valitsemista edustamaan Suomea tulevissa yhteistoimintaneuvotteluissa reunavaltioiden kanssa.¹⁸ Näin Oesch antoi siunauksensa sekä Martolan esittämille kaavailuille tiiviistä yhteistoiminnasta että oman tukensa Martolalle henkilönä asian eteenpäin ajamisessa.

Maaliskuun lopussa Oeschille kirjoittamassaan vastauskirjeessä Martola pystyi siten jo varmemmalta pohjalta esittämään yksityiskohtaisempiakin menettelytapoja konferenssiin valmistauduttaessa. Päätavoitteena Suomen kannalta Martola esitti esimiehellensä, että

minusta on pääasia, että konferenssia valmistelemme pienten, meidän kanssamme samansuuntaisessa asemassa olevien naapuriemme kanssa, voidaksemme helpommin muodostaa yhteisen rintaman ratkaisevissa neuvotteluissa Genevessä ensi helmikuulla.¹⁹

Martola arvioi, että Suomen kannalta tulisivat konkreettisina kysymyksinä olemaan toisaalta Itämeren merivarustus, josta neuvoteltaisiin Itämeren rannikkovaltioiden kanssa, ja toisaalta maavarustelut reunavaltioissa ja Neuvostoliitossa. Maavarustelujen suhteen Martola piti tärkeänä keskinäisiä neuvotteluja paitsi luonnollisesti reunavaltioiden myös Ruotsin kanssa.²⁰

Martola siis kaiken kaikkiaan ajoi tarmokkaasti reunavaltioiden yhteisrintamaa eikä hän tässä asiassa kainostellut käyttää painostusta. Selvää oli, että tiiviin reunavaltioyhteistyön muodostaminen ei saanut kaikilta varauksetonta tukea. Hyvänä esimerkkinä voidaan tuoda esille kaksi Martolan 10. maaliskuuta 1931 laatimaa asiasisällöltään lähes samanlaista kirjettä, joista toinen oli osoitettu ministeri Holstille ja toinen Suomen Tukholman lähettiläälle ministeri Erichille. Holstille laaditusta kirjeestä käy selvästi ilmi, että herrojen arviot tulevan aseidenriisuntakonferenssin valmistautumisen muodoista olivat täysin yhteneviä.²¹ Sen sijaan Erichille laatimassaan kirjeessä Martola siirtyi painostavalle linjalle. Martola korosti jopa kahteen otteeseen, että hän ja Holsti

18 Em. Oeschin kirje 12.3.1931 Martolalle ja Martolan kirje 10.3.1931 ministeri Rafael Erichille. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/4, SA.

19 Martolan kirje 23.3.1931 Oeschille. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/4, SA.

20 Ibid.

21 Martolan kirje 10.3.1931 Geneven lähettiläälle ministeri Rudolf Holstille. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/4, SA.

Armas Eino Martolalla oli keskeinen rooli yhteydenpidossa reunavaltioiden yleisesikuntien kanssa valmistauduttaessa helmikuun alussa 1932 Genevessä aloitettaviin aseidenriisuntaneuvotteluihin. Tässä asiassa Martolan ja Viron yleisesikunnan välille syntyi tiivis yhteistoiminta. Kuvassa Martola majurina 1920-luvun puolivälissä. (Kuva Sotamuseo)

olivat täysin samaa mieltä aseidenriisuntakonferenssin valmistautumisen muodoista. Martola ei myöskään peitellyt sitä, että hän oli informoinut Oeschiä käsityksistään ja ennen kaikkea suunnitelmista muodostaa reunavaltioista tiivis yhteisrintama. Samoin Martola ilmaisi tyytymättömyytensä siihen, että Erich aseistariisuntakonferenssin valmistautumista varten perustetun komitean puheenjohtajana ei ollut osoittanut suurempaa aktiviteettia muodostettavan reunavaltiorintaman suhteen. Hieman piikikkääseen sävyyn Martola yritti painostaa Erichiä hyväksymään suunnittelemansa tiiviin yhteisrintaman muodostamisen muiden Neuvostoliiton länsirajan reunavaltioiden kanssa, joista hän muun muassa käytti nimitystä *pienet toverimme*.²² Kirjeensä lopuksi Martola yritti vaikuttaa Erichiin toteamalla, että

toivottavasti on Sinunkin mielipiteenäsi, että konferenssia on meidän perinpohjin yksissä neuvoin "pienten" kanssa valmisteltava, jottemme ensi helmikuussa joutuisi eristetyksi. Ehkä olet asiassa jo ryhtynytkin alustaviin toimenpiteisiin, vaikkeivät ne ole pieniin korviini kuuluneet.²³

22 Em. Martolan kirje 10.3.1931 Erichille. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/4, SA.

23 Ibid.

Martola halusi osoittaa näin selvästi, että hän tulisi päättäväisesti ajamaan näkemystään tiivistä reunavaltioyhteistyöstä konferenssiin valmistauduttaessa ja itse konferenssin aikana. Martolalla oli linjansa ajamiseen nyt varaa, sillä kuten hän Erichille muistutuksenomaisesti ilmoitti, hänen siirtymisensä Pariisin sotilasiasiamiehen paikalta yleisesikunnan 2. osaston eli tilastollisen ja ulkomaaosaston päälliköksi tulevana kesänä oli varmistunut, ja tämän vuoksi hän tulisi myös toimimaan sotilasiasiantuntijana Erichin komiteassa.²⁴ Siirtoon tuli kuulumaan myös Martolan nimittäminen samalla Mannerheimin johtaman puolustusneuvoston sihteeriksi. Martola seurasi everstiluutnantti V.A.M. Karikoskea, joka puolestansa siirtyi Martolan jättämälle paikalle sotilasiasiamieheksi Pariisiin.²⁵

Suomalais-puolalainen yhteistoiminta

Martolan ensimmäisenä tavoitteena oli muodostaa Suomen ja Puolan yhteistyön pohjalta Neuvostoliiton länsirajan reunavaltioiden välinen kiinteä ryhmä, joka työskentelisi yhdessä aseidenriisuntakonferenssissa. Puola tunnustettiin reunavaltioista sotilaallisesti vahvimaksi, mutta ennen kaikkea sillä oli eurooppalaisen suurvallan Ranskan kanssa poliittinen ja sotilaallinen liitto. Ranska puolestaan ajoi turvallisuuden kohottamiseen pyrkimistä Kansainliiton sanktitoimintaa vahvistamalla eikä aseita riisumalla – tämä sopi Suomelle paremmin kuin hyvin. Suomen ja Puolan neuvottelut aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta yhteistoiminnasta alkoivat jo vuoden 1930 lopussa, jolloin Martola kävi Genevessä. Siellä pidettiin aseidenriisuntakonferenssia varten perustetun valmistelevan komission kokouksia, joiden yhteydessä Martola neuvotteli puolalaisten kanssa yhteisistä menettelytavoista tulevassa konferenssissa. Näissä alustavissa yhteistyöneuvotteluissa päästiin myös sopimukseen yhteisistä menettelytavoista tiettyjen esille tulevien kysymysten suhteen.²⁶ Yhteistyöneuvotteluissa Martolalla oli virallinen tuki takanansa, sillä jo Erichin komitean toukokuussa 1928 laatimassa mietinnössä, jonka myös presidentti vahvisti, oli hahmoteltu suuntaviivoja tulevaisuudessa ulkovaltojen kanssa noudatettavasta neuvottelutaktiikasta. Kuten jo edellä totesin, mietinnössä korostettiin erikseen muun muassa yhteisten menettelytapojen sopimista Puolan kanssa.²⁷ Samoin Martolalla oli varmasti silloisen yleisesikunnan päällikön Walleniuksen tuki takanansa. Paitsi että Wallenius Martolan ohella edusti sotilasiasiantuntemusta Erichin komiteassa,²⁸ hän itse piti mitä suurimmassa

24 Ibid.

25 Selén (1980), s. 28 ja A.E. Martola, Sodassa ja rauhassa. Muistelmia (Keuruu 1973), s. 63 ja 66.

26 Martolan kirje Genevestä vaimolleen Aune Martolalle 7.11.1930. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Martolan tyttären Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

27 Selén (1974), s. 40.

28 Ibid., s. 38.

*Yleisesikunnan
ulkomaatoimiston päällikkö
Bror Kraemer oli Martolan
lähin alainen
valmistauduttaessa
aseidenriisuntakonferenssiin
reunavaltioiden kanssa.
Kuvassa Kraemer
everstiluutnanttina
1930-luvun loppupuolella.
(Kuva Sotamuseo)*

määrin tärkeänä reunavaltioiden käytännönläheistä mutta käsiä sitomatonta sotilaallista yhteistyötä Neuvostoliiton uhan vastapainona.²⁹

Suomalais-puolalaiset neuvottelut muuttuivat jo seuraavana vuonna 1931 nopeassa tahdissa tilaisuuksiksi, joissa neuvoteltiin kaikista esille tulevista merkittävistä maiden turvallisuuteen liittyvistä kysymyksistä ja pyrittiin laatimaan mahdollisimman pitkälle yhteiset menettelytavat. Olihan Martolalla nyt myös uuden yleisesikunnan päällikön Oeschin maaliskuussa antama tuki niin reunavaltioiden kanssa käytäville yhteistoimintaneuvotteluille kuin sille, että itse Martolan tulisi edustaa Suomea näissä neuvotteluissa.³⁰ Kun vielä vuoden 1930 lopussa neuvottelut olivat koskeneet vain muutamia asiakokonaisuuksia, nyt niiden ala laajeni käsittämään kaiken esille tulevan. Ensimmäinen tällainen neuvottelutilaisuus oli Suomen ja Puolan 4.–7. toukokuuta 1931 käymä yhteistoimintaneuvottelu Varsovassa. Siihen osallistuivat suomalaisten puolelta yleisesikunnasta everstiluutnantti Martola, Suomen Varsovan sotilasasiamies everstiluutnantti Antero Svensson ja järjestely- ja ulkomaatoimiston päällikkö majuri Kraemer. Puolalaisten puolelta mukana olivat maan yleisesikunnasta kenraali Tadeusz Kasprzycki, merivoimien esikuntapäällikkö majuri Eugène

29 Em. Walleniuksen kirje vuodelta 1930 (tarkemmin päiväämätön) puolustusministerille. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1407/44, sisältökohta F2, SA.

30 Em. Oeschin kirje 12.3.1931 Martolalle. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/4, SA.

Solski, aseidenriisuntakonferenssin valmistelua varten perustettua toimistoa edustavat kapteeni Alexandre Poncet de Sandon sekä saman toimiston päällikkö Titus Komarnicki ja ulkoasiainneuvos Stanislas Dycat.³¹ Yhteistoimintaneuvottelija oli omiaan edesauttamaan se, että molempien maiden delegaatioiden johtajat, Martola ja Kasprzycki, olivat opiskelleet samalla kurssilla Ranskan sotakorkeakoulussa vuosina 1919–1921 ja olivat hyviä ystäviä tuolta ajalta.³² Tämä suomalais-puolalainen yhteistoimintaneuvottelu oli kaikkea muuta kuin muodollinen kokoontuminen seremonioineen, sillä Martolan muistiinpanojen mukaan neljä päivää kestäneen vierailun ajasta peräti kolme päivää käytettiin pelkästään neuvottelupöydässä istumiseen.³³

Tässä yhteydessä on aiheellista tarkastella lähemmin näistä neuvotteluista laadittua seikkaperäistä pöytäkirjaa, josta selvästi tulee esille Suomen ja Puolan hyvin tiivis yhteistoiminta konferenssiin valmistauduttaessa. Pöytäkirja kertoo neuvottelujen intensiivisyydestä ja tuloksellisuudesta: sen mukaan käytiin seikkaperäisesti läpi ja sovittiin yhteistoiminnan suuntaviivoista, tietojen vaihdosta ennen konferenssia ja yhteisistä menettelytavoista tulevassa konferenssissa. Huomiota kiinnitettiin erityisesti tiiviiseen yhteistoimintaan, jonka yhteinen kohde oli Neuvostoliitto ja sen tuleva toiminta konferenssissa. Yhteisten menettelytapojen perustana oli molempien neuvotteluosapuolien ilmaiseva täydellinen epäluottamus Neuvostoliittoa kohtaan. Tämän vuoksi neuvottelujen pöytäkirjaan kirjattiin lukuisia yhteisiä toimia, joilla Neuvostoliitto saataisiin sidotuksi mahdollisimman suuressa mitassa konferenssin lopputuloksiin.³⁴

Yhteisten menettelytapojen ensimmäisenä kategoriana määriteltiin niin sanotut juoksevat kysymykset, joista esille tuli erityisesti kysymys Neuvostoliiton ilmoittamien varustusten määrän oikeellisuudesta. Molempien neuvotteluosapuolien mukaan Neuvostoliiton ilmoittamat luvut olivat hyvin epätarkkoja verrattaessa niitä muiden valtioiden ilmoittamiin vastaaviin lukuihin. Tämän vuoksi päätettiin, että molemmat valtuuskunnat tulisivat nostamaan esille vaatimuksen ilmoitettujen lukujen huomattavasta tarkentamisesta. Samassa yhteydessä niin ikään sovittiin, että suomalaiset ja puolalaiset eivät antaisi varustustensa määristä sellaisia tietoja, jotka vastaisivat totuudenmukaisesti senhetkistä tilannetta. Juoksevista kysymyksistä käsiteltiin lisäksi eri valtioiden tekemiä ehdotuksia tietojen avoimmasta antamisesta eri asioista; tämän suhteen sovittiin yhteisestä kannanmäärittelystä.³⁵

Toisena kategoriana neuvotteluissa käsiteltiin lukuisia ilma- ja merivoimia koskevia teknisiä rajoitusesityksiä, joista kaikkiin niin ikään määriteltiin yh-

31 Yhteenveto Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4. - 7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 402, ERA.

32 Martola, s. 39.

33 Martolan muistivihko vuodelta 1931. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/30, SA.

34 Em. yhteenveto Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4. - 7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 402–412, ERA.

35 Ibid., s. 403–406.

teiset kannat. Näihin kuului muun muassa pöytäkirjaan laitettu yhteinen vaatimus siitä, että rajoituksista vapaitten veden päällä kulkevien sota-alusten koko pienennettäisiin 600 tonnista 100 tonniin.³⁶ Tämä vaatimus oli tärkeä Suomelle, sillä Tarton rauhansopimuksen mukaan jälkimmäinen uppouma oli määrätty enimmäisrajaksi tietyillä vesialueilla.³⁷

Samoin konferenssiin valmistautumisen aikana esille noussut vaatimus Itämeren neutralisoimisesta tyrmättiin suomalaisten ja puolalaisten taholta yksimielisesti, koska sen toteutuessa olisi mahdotonta enää järjestää Kansainliiton peruskirjan suomia sotilaallisia avustustoimia hyökkäyksen uhriksi joutuneelle valtiolle. Teknisten asioiden joukossa olivat myös kysymykset erityyppisten joukkojen ja joukko-osastojen kuulumisesta tai kuulumattomuudesta rajoitettaviin joukkoihin. Erityisesti Suomen tärkeäksi kokema vaatimus suojeluskuntien jättämisestä rajoitettavien joukkojen ulkopuolelle sai tukea myös puolalaisilta ja niin tässäkin asiassa saavutettiin sopimus yhteisestä taktiikasta. Mitä tuli varusteluihin kohdistuviin budjettirajoituksiin, maiden omat selvitykset olivat vielä osin kesken, ja siksi yhteinen kannanmääritys tämän kysymyksen osalta päätettiin ottaa käsiteltäväksi vielä tulevissa yhteistoimintaneuvotteluissa. Pöytäkirjaan merkittiin kuitenkin jo tässä yhteydessä, että tulevissa yleisesikuntien omissa tutkimuksissa ja myöhemmissä yhteisissä neuvotteluissa sotilasbudjettien osalta tulisi tehdä tarkat arviot, mitä vaikutusta niin myönteisessä kuin kielteisessä mielessä tulevilla esityksillä olisi Neuvostoliiton suhteen. Tässä yhteydessä kuitenkin jo päätettiin, että vaikka suomalaisten esitys pienten ja keskisuurten valtioiden sotilasbudjettien koskemattomuudesta sai periaatteellisen hyväksymisen puolalaisten taholta, molemmat osapuolet tulisivat joka tapauksessa kannattamaan periaatetta, että mahdolliset rajoitukset koskisivat vain sotilasbudjettien kokonaissummaa. Siten ne eivät saisi kohdistua erikseen maa-, meri- ja ilmavoimien varustelumenoihin. Teknisten kysymysten viimeisenä asiana päätettiin, että mikäli puolalaiset saisivat ajoissa valmiiksi ehdotuksensa sotilaallisesta avunantamisesta kemiallisen tai bakteriologisen hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle valtiolle, tästä välittömästi informoitaisiin suomalaisia. Tämän jälkeen Suomen valtuuskunta antaisi omalta puoleltaan maksimaalisen tukensa aloitteen läpimenon hyväksi.³⁸

Yhteisistä menettelytavoista sovittaessa kolmannen pääkategorian muodostivat niin kutsutut yleiset kysymykset, jotka jakaantuivat vielä useaksi alaryhmäksi. Ensimmäinen näistä käsitteli yleisesti rajoittamisessa noudatettavaa periaatetta. Pöytäkirjaan merkittiin molempien osapuolien yhteinen periaatteellinen kannan määrittely, jonka mukaan jokaisella valtiolla oli täydellinen vapaus määritellä omaa turvallisuudentunnettaan vastaava varustelun taso. Periaatteelliseksi kannaksi molemmat osapuolet katsoivat myös sen, että pidättyminen nykyisessä varustelutasossa olisi hyväksyttävissä. Tämä periaate

36 Ibid.

37 Selén (1974), s. 43.

38 Em. yhteenveto Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4. - 7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 407-408, ERA.

ei kuitenkaan saisi koskea tiettyjen asehaarojen varustelua, vaan erityisesti laivaston suhteen tuli vaatia oikeutta rakentaa sota-aluksia myöhemmin. Tämä siksi, että pienillä ja uusilla valtioilla ei vielä ollut taloudellisesti mahdollisuuksia saavuttaa laivaston osalta tasoa, joka vastaisi edes minimissään valtion tuntemaa turvallisuudentasoa.³⁹

Suomalaisten taholta kokouksessa nostettiin esille valmisteleavassa komissiossa esitetty ehdotus tiettyjen alueiden täydellisestä tai osittaisesta demilitarisoinnista. Tässä asiassa suomalaiset ja puolalaiset sopivat myös yhteisestä käytännöstä, jonka mukaan esitystä ei tulnaisi kannattamaan, koska molemmilla osapuolilla oli olemassa useita alueita maan rajojen tuntumassa, joihin oli keskittynyt huomattavia väestömääriä. Tämän vuoksi näiden alueiden turvallisuuden vuoksi demilitarisointi ei tulisi kysymykseen. Mikäli kaikesta huolimatta tiettyjen alueiden demilitarisointiesitys tulisi konferenssissa jatkokeskittelyyn, niin osapuolet sopivat yhteisestä kannasta, jonka mukaan asian ratkaisu voisi syntyä vain niiden valtioiden erillissopimuksen tuloksena, jotka olisivat kiinnostuneita suorittamaan demilitarisointia tietyillä raja-alueilla. Kaiken kaikkiaan rajoitusten suhteen Suomi ja Puola kirjasivat yhteiseksi päätaavoitteeksi vielä periaatteen, jonka mukaan kaikkinaisessa varustelun rajoittamisessa tuli pyrkiä ennen kaikkea tasoittamaan Neuvostoliiton ja sen rajanaapureiden välistä valtavaa epätasapainoa. Tämän tavoitteen toteuttamisessa oleellista olisi, että Neuvostoliiton rajanaapurit voisivat ehdottomasti säilyttää entisen varustelutasonsa ja siten rajoitukset kohdistuisivat vain Neuvostoliittoon. Siten tämän tuloksena Neuvostoliiton varustelutaso onnistuttaisiin pakottamaan lähemmäksi sen rajanaapureiden tasoa.⁴⁰

Yleisten kysymysten toisen alaryhmän muodostivat osapuolten sopimukset yhteisistä tavoitteista Kansainliiton alaisen aseidenriisunnan hallinnon suhteen. Tähän sisältyi yhteinen näkemys siitä, että jos konferenssissa lopulta syntyisi sopimus aseidenriisunnasta, niin molemmat osapuolet tulisivat vaatimaan Puolalle varatun paikan lisäksi vielä yhden Neuvostoliiton rajanaapurin osallistumisoikeutta sopimuksen valvomiseksi perustettavaan erityiseen pysyvään aseidenriisuntakomissioon. Tätä paikkaa voisivat sitten kyseiset rajanaapurit käyttää vuoron perään. Mikäli puolestansa päätettäisiin perustaa pienempi elin valvomaan sopimuksen toteutumista, esimerkiksi Kansainliiton sihteeristöön erillinen aseidenriisuntaosasto, niin neuvotteluosapuolet sopivat, että tällöin ensimmäisen tilaisuuden tullen tulnaisiin esittämään vaatimus Neuvostoliiton rajanaapureiden osallistumisoikeudesta tämän aseidenriisuntaosaston työskentelyyn.⁴¹ Näin suomalaiset ja puolalaiset pyrkivät saamaan ennen kaikkea omiansa mutta myös muiden Neuvostoliiton rajavaltioiden edustajien osuutta vahvistetuksi mahdollisesti solmittavan sopimuksen määräysten ja rajoitusten toteuttamisen valvomiseksi. Tämän kiinnostuksen synnä oli ennen kaikkea syvä epäluottamus Neuvostoliittoon kohtaan. Saamalla omat edusta-

39 Ibid., s. 408–409.

40 Ibid.

41 Ibid., s. 409.

jansa mahdollisesti perustettaviin valvontaelimiin pystyisivät Suomi ja Puola sekä vuorollansa muutkin reunavaltiot kohdistamaan tärkeäksi kokemansa valvonnan erityisesti Neuvostoliittoon. Samalla olisi oiva mahdollisuus saada puna-armeijasta arvokkaita sotilastietoja, joita muuten Neuvostoliitto ei varmasti tulisi vapaaehtoisesti luovuttamaan.⁴²

Kolmantena asiakokonaisuutena neuvotteluissa sovittiin periaatteellisesta linjanvedosta, joka käsitti turvallisuuden ja aseidenriisunnan välisen suhteen määrittämisen. Suomalaiset ja puolalaiset kirjasivat yhteiseksi tavoitteekseen nostaa esille turvallisuuteen ja sen takaamiseen kohdistuvien sopimusjärjestelyjen senhetkinen puuttuminen. Tämän vuoksi tultaisiin molempien osapuolten taholta pyrkimään siihen, että turvallisuusongelma tuotaisiin esille jo ennen konferenssia, jotta Kansainliiton yhteyteen voitaisiin mahdollisesti perustaa erillinen turvallisuuskomitea. Komitean tehtävä olisi niiden apukeinojen tutkiminen ja muotoileminen, jotka yhdistäisivät turvallisuuden ja aseidenriisunnan toisiinsa. Näin aseidenriisuntaa ei voitaisi käsitellä ottamatta huomioon turvallisuutta ja sen takuujärjestelyjä. Tämän asiakohdan lopuksi pöytäkirjaan merkittiin vielä erikseen molempien osapuolien korostama tavoite, että tulevassa toiminnassa tultaisiin kuitenkin erityisesti painottamaan turvallisuuden ja sen takaamisen järjestelyjä. Tämän tavoitteen yksittäisenä muotona tuotiin esille suomalaisten ajama esitys finanssiavusta ja sen toteutumisen välttämättömyys.⁴³

Turvallisuusjärjestelyjen ja erityisesti sanktiomekanismin vahvistamiseen tähtäsi myös pöytäkirjaan kirjattu tavoite, jonka mukaan osapuolet tulisivat tukemaan kaikkia niitä toimenpiteitä, jotta vuonna 1928 solmittu sodan kieltävä Kelloggin-Briandin sopimus ja Kansainliiton peruskirja pystyttäisiin liittämään tavalla tai toisella yhteen.⁴⁴ Elokuussa 1928 allekirjoitettu ja vuoden 1929 aikana maailman johtavien valtioiden ratifioima Kelloggin-Briandin sopimus kielsi sodan käyttämisen politiikan välineenä ja kansainvälisten erimielisyyksien ratkaisijana velvoittaen sopimusosapuolia ratkomaan kiistakysymykset ainoastaan rauhanomaisin keinoin. Sopimus oli kuitenkin vain allekirjoittajavaltioiden julistuksenomainen lupaus kunnioittaa rauhan ylläpitämistä: siinä ei puhuttu mitään sanktioista, jotka seuraisivat sopimuksen rikkomista. Kansainliiton peruskirja puolestaan tarjosi pakotemekanismit rauhan rikkojaa vastaan. Kelloggin-Briandin sopimukseen olivat kuitenkin liittyneet myös Kansainliittoon kuulumattomat Neuvostoliitto ja Yhdysvallat. Tämän vuoksi ja ennen kaikkea siksi, että viimeksi mainittu valtio kuului sopimuksen synnyttäjiin, se oli omiaan herättämään optimismia rauhan säilymisen suhteen.⁴⁵

Suomen ja Puolan etujen mukaista oli mitä suurimmassa määrin, että julistuksenomainen, mutta merkittävimpien valtioiden ratifioima sodan yksiselit-

42 Selén (1974), s. 42.

43 Em. yhteenveto Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4.–7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 410, ERA.

44 Ibid.

45 Selén (1974), s. 29.

teisesti kieltävä sopimus saataisiin liitettyä Kansainliiton sanktiomekanismeihin. Kaiken kaikkiaan näin selkeästi tunnustettiin Ranskan ajaman linjan paremmuus suhteessa toisen suurvallan Englannin kilpailevaan toimintamalliin. Ranska kannatti juuri turvallisuustakuiden ja ennen kaikkea niihin kuuluvan sanktiojärjestelmän vahvistamista ja katsoi, että vasta tämän jälkeen olisi mahdollista turvallisuuden kärsimättä neuvotella aseidenriisunnasta. Sen sijaan Englannin ajama toimintamalli eli turvallisuuden saavuttaminen aseidenriisunnan kautta sopi äärimmäisen huonosti neuvotteluosapuolille, jotka eivät tahoneet millään muotoa suostua oman vähäisenä pitämänsä aseistuksen vähentämiseen vaan päinvastoin halusivat varata oikeuksia nostaa varusteluja tasolle, joka vastaisi edes minimissään niiden omaa turvallisuudentarvetta. Reunavaltioiden omiin varustuksiin kohdistuvat vähennyksesitykset eivät siten tulleet kysymykseenkään, koska vastapainoksi ei ollut minkäänlaisia konkreettisia turvallisuustakuita.⁴⁶

Viimeinen käsitelty asiakokonaisuus koski yhteistä kannanmäärittelyä niin sanotun Venäjän klausuulin suhteen. Kysymys pohjautui tässäkin tapauksessa syvään epäluottamukseen itäistä suurvaltanaapuria kohtaan, ja siksi mahdollisesti syntyvään sopimustekstiin pyrittiin saamaan mahdollisimman suuresta määrin erityisesti Neuvostoliittoon kohdistuvia sitoumuksia ja erillismääräyksiä. Pöytäkirjaan merkityn yhteisen kannanmäärittelyn mukaan Neuvostoliitto ei saisi allekirjoittaa sopimusta samanlaisilla ehdoilla kuin muut valtiot, koska Neuvostoliiton sotilaallinen, taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen rakenne erosi täysin muista allekirjoittajavaltioista. Erityisesti poliittisten ja sotilaallisten tekijöiden eroavaisuuteen kiinnitettiin suurta huomiota. Neuvostoliiton sopimattomuutta liittymään tulevaan sopimukseen poliittisten tekijöiden pohjalta perusteltiin sillä, että Neuvostoliitto Kansainliittoon kuulumattomana valtiona ei ollut sitoutunut Kansainliiton peruskirjaan eikä niin ollen peruskirjan 12, 13 ja 15 artiklan määräyksiin riitojen rauhanomaisesta ratkaisemisesta välimiesoikeudessa tai vastaavissa elimissä, minne valtioiden välille syntyneet erimielisyydet alistettaisiin rauhanomaisen ratkaisun synnyttämiseksi. Samoin suomalaisten ja puolalaisten syvää epäluottamusta kuvasi pöytäkirjaan merkitty toteamus siitä, että Neuvostoliiton ja maailmanlaajuista vallankumousta kannattavan kolmannen internationaalin – eli *Kominternin* välillä vallitsi mitä kiintein yhteys.⁴⁷ Tämän kirjaaminen kuvasi hyvin sitä suurta pelkoa, jota osapuolet tunsivat itäistä naapuria kohtaan, vaikka maailmanvallankumouksen aktiivinen ajaminen oli jo syrjäytynyt Neuvostoliiton näkyvänä ulkopoliittisena tavoitteena. Kuten Keijo Korhonen toteaa, maaliskuussa 1919 kaikkien maiden kommunististen puolueiden keskusorganisaatioksi ja maailmanvallankumouksen levittäjäksi perustettu *Komintern* menetti merkityksensä neuvostoulkopolitiikan työvälineenä ja valtaansa ulkoasiain kansankomissariaatille

46 Jorma Kallenautio, Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopoliitiikka 1917 - 1955 (Helsinki 1985), s. 110 ja Selén (1974), s. 34–35 ja 41–42.

47 Em. yhteenveto Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4.–7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 410, ERA.

*Narkomindel*lle yhä suuremmassa määrin, kun tuli selväksi, että maailmanvallankumous saisi vielä pitkään odottaa itseään. Maailmanvallankumouksen siirtyessä neuvostojohdon silmissä yhä kauemmas tulevaisuuteen myös idealistisen tavoitteen toteuttajaksi perustetun *Kominternin* asema heikkeni ja se muodostui jopa ulkopoliittisesti ongelmaksi neuvostojohdolle, joka joutui vähitellen siirtymään reaali- ja tasapainopolitiikan vaatimiin metodeihin. Tämän politiikan toteuttajana *Narkomindel*, joka ainakin julkisesti oli pitäytynyt erillään *Kominternin* toiminnasta, vahvisti asemaansa viimeksi mainitun kustannuksella Neuvostoliiton ulkoasiainhallinnossa.⁴⁸

Ei kuitenkaan voida yksioikoisesti todeta, että Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatin NKVD:n (*Narodnyi Kommissariat Vnutrennih Del*) valvoma *Komintern* olisi täysin menettänyt valtansa. Suomalaisten ja puolalaisten epäluulo, jota esiintyi erityisesti yleisesikunnan ulkomaosastossa palvelevien sotilaiden keskuudessa, oli hyvin perusteltua, sillä juuri *Kominternin* sotilaslinja oli neuvostojohdolle hyvin hyödyllinen organisaatio tietojen keräämisessä. Kuten Markku Salomaa toteaa, *Kominternin* sotilaslinja toimi kiinteänä osana Valtion yhdistettyä poliittista hallintoa OGPU:ta (*Obedijonnoje Gosudarstvennoje Polititsheskoje Upravlenije*), joka puolestansa vastasi kaikista vaativimmista ulkoisista operaatioista. Sotilasvakoilun osalta *Kominternin* salaisen ulkomaaverkoston muodostaneet jäsenpuolueet pystyivät asemamaisaan keräämään tietoja tärkeistä sotilaallisista kohteista sopivan huomaamattomasti. Nämä tiedot olivat ensiarvoisia hyökkäykseen perustuvassa syvien operaatioiden doktriinissa. Samoin *Komintern* osallistui suoraan OGPU:n operaatioihin väärän tai harhauttavan tiedon levittämiseksi Neuvostoliiton sotilaallisten intressien salaamiseksi.⁴⁹ Suomalaisten ja puolalaisten pöytäkirjaan merkitsemä arvio neuvostojohdon ja *Kominternin* tiiviistä yhteydestä sai varmasti pontta myös jatkuvista *Kominternin* johtavien jäsenten puheista ja kirjoituksista, joissa millään lailla ei peitelty vallankumouksellisuuden levittämisen hehkutusta.⁵⁰ Niin ikään neuvostojohdon ja maailmanvallankumouksellisuuden levittämisen välille saatettiin panna yhtäläisyysmerkki vedoten vain Neuvostoliiton voimassa olevaan perustuslakiin. Muutamaa kuukautta myöhemmin suomalaisten ja puolalaisten käymistä neuvotteluista yleisesikunnassa laaditussa ja pääasiassa Martolan käsialaa olevassa kirjoituksessa lähetystöjen päälliköille suoraan todettiin, että *Sovjet joka perustuslakinsa mukaan on velvollinen tukemaan vallankumouksellista proletariaattia, tulee tällöin lähettämään puna-armeijansa rajojensa ulkopuolelle tukemaan vallankumousta jokaisessa maassa.*⁵¹

Kolmannen poliittisen tekijän, joka olisi esteenä Neuvostoliiton liittymiselle

48 Keijo Korhonen, Naapurit vastoin tahtoaan. Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan. I. 1920–1932 (Lahti 1966), s. 23–25.

49 Markku Salomaa, Punaupseeri Toivo Antikaisen toiminta ammattivallankumouksellisena vuosina 1918 - 1941. Kirjassa Sotahistoriallinen Aikakauskirja 14/1995. Sotahistoriallisen seuran ja Sotamuseon julkaisuja (Jyväskylä 1995), s. 68.

50 *Ibid.*, s. 72–73.

51 Ulkoasianministeriön tiedonanto nro 2/21.9.1931. Ministeriön tiedoituksia, 5 C 1, UM.

samoin ehdoin tulevan sopimuksen piiriin, muodosti silloinen turvallisuuden tai paremminkin turvattomuuden olotila Itä-Euroopassa. Tämän johdosta suomalaiset ja puolalaiset korostivat, että Itä-Euroopasta puuttuivat täysin Länsi-Euroopassa vuonna 1926 voimaan tulleen Locarnon sopimuksen kaltaiset turvallisuusjärjestelyt.⁵² Locarnon sopimus koostui Ranskan, Belgian, Englannin, Italian ja Saksan välisestä turvallisuus sopimuksesta ja välitysmenettelysopimuksista. Järjestelyihin myös kuului, että Ranska solmi sopimuksen turvallisuustakuista Tšhekkoslovakian ja Puolan kanssa.⁵³ Näiden poliittisten tekijöiden vuoksi Suomen ja Puolan neuvotteluiden pöytäkirjaan merkittiin päätökseksi, että Neuvostoliiton rajanaapureiden aseman epäedullisuus johtaisi vääjäämättä siihen, että näille rajavaltiolle olisi myönnettävä erityisehdot tulevaan sopimukseen liittymiseksi. Mitä nämä räätälöidyt ehdot konkreettisesti olisivat, tultaisiin vielä tarkemmin tutkimaan neuvotteluosapuolten omassa piirissä ja sen jälkeen molemmat osapuolet informoisivat toinen toisiaan yhteisen esityksen synnyttämiseksi.⁵⁴

Eräs tärkeänä pidetty ero Neuvostoliiton ja sen rajavaltioiden välillä koski sotilasorganisaatioita; osapuolet katsoivat, että Neuvostoliitto ei saisi allekirjoittaa sopimusta samanlaisin ehdoin kuin sen rajanaapurit. Perusteiksi tässä kohdin arvioitiin, että Neuvostoliitossa pakollisen asepalveluksen erittäin pitkä kesto, viisi tai jopa seitsemän vuotta, nuorison pakollinen sotilaallinen valmennus, lukuisat puolisolitaalliset maanpuolustusjärjestöt – kuten *Osoaviachim*, jonka jäsenmäärä vuonna 1932 oli jo yli 12 miljoonaa – ja sotilaallisten tietojen pitkälle menevä salailu olivat ainoastaan yksittäisiä esimerkkejä, jotka erottivat Neuvostoliiton mitä suurimmassa määrin muista, mutta ennen kaikkea sen rajavaltioista.⁵⁵

Näiden kirjattujen yhteisten näkemysten pohjalta molemmat osapuolet päättivät, että Neuvostoliiton sitomiseksi mahdollisimman suuressa määrin tulevaan sopimukseen osapuolet tulisivat vaatimaan täysin uutta artiklaa, jonka päätavoitteena olisi pakottaa Neuvostoliitto luovuttamaan sotilaallisia tietoja Kansainliitolle. Suomalaiset ja puolalaiset neuvottelijat muotoilivat sanamuotoa myöten valmiiksi pöytäkirjaan kyseisen artiklan. Sen mukaan sopimuksen allekirjoittajat sitoutuisivat tietyn ajan sisällä vuosittain luovuttamaan Kansainliiton pääsihteerille tiedot joukko-osastojen sijoituksista, sotilasjohdon kokoonpanoista ja upseereiden komennuksista, siirroista, ylentämisistä sekä muista henkilöjärjestelyistä, joukko-osastojen rauhanaikaisista kokoonpanoista ja sotilaallisesti järjestetyistä organisaatioista. Tämän vaatimuksen läpimienon tueksi osapuolet päättivät jo etukäteen ottaa yhteyttä muiden valtioiden edustajiin vielä seuraavissa saman vuoden aikana Genevessä järjestettävissä aseidenriisuntakonferenssissa valmistelemissä kokouksissa. Tämä vaatimus tunnustettiin niin tärkeäksi, että mikäli kyseinen esitys ei tulisi saamaan riittävästi

52 Em. yhteenveto Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4. - 7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 410, ERA.

53 Selén (1974), s. 28.

54 Em. yhteenveto Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4.-7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 410-411, ERA.

55 Ibid.

tukea, osapuolet sopivat ryhtyvänsä muiden vastaavien keinojen esittämiseen. Jo tässä vaiheessa tuotiin esille, että tässä kysymyksessä voitaisiin mahdollisesti hyödyntää suunniteltua Venäjän klausuulia ja kirjoittaa sopimukseen varaus, joka koskisi Neuvostoliiton velvollisuutta luovuttaa sotilaallisia tietoja.⁵⁶

Viimeisenä pöytäkirjaan kirjattuna päätöksenä osapuolet sopivat, että tavoitteena oli Neuvostoliiton pakollisen asepalvelusajan rajoittaminen. Perusteluksi tämän tavoitteen läpimenoksi mainittiin, että Neuvostoliitossa jopa seitsemän vuoden pakollinen asepalvelus antoi maan sotilasjohdolle mahdollisuuden käyttää milloin tahansa asepalveluksessa olevaa joukkovoimaa, jonka muodosti jatkuvasti seitsemän ikäluokkaa. Tämän suuren määrän ansiosta Neuvostoliiton sotilasjohdolla arvioitiin olevan mahdollisuus suorittaa yllättäviäkin sotilaallisia operaatioita ilman, että tarvitsisi suorittaa huomiota herättävää julkista liikekannallepanoa. Tähän liittyen sovittiin myös, että osapuolet eivät tulisi vastaavasti suostumaan lyhentämään omien asevelvollistensa palvelusaikoja. Myös tämä vaatimus tunnustettiin niin välttämättömäksi, että mikäli esitys tulisi saamaan osakseen vastustusta, päätettiin seuraavana ratkaisurytyksenä vaatia sopimukseen suoraan varauksia, ennen kuin osapuolet tulisivat sen lopullisesti allekirjoittamaan.⁵⁷ Tässäkin suhteessa suomalaiset ja puolalaiset halusivat tasoittaa sitä valtavaa epätasapainoa, joka vallitsi Neuvostoliiton ja sen rajanaapureiden välillä. Supistuksissa lähdettiin kuitenkin ehdottomasti siitä, että kaikki vähentämiset koskisivat ainoastaan Neuvostoliittoa, ei reunavaltioiden omia resursseja.

Kaiken kaikkiaan suomalais-puolalaiset yhteistoimintaneuvottelut käytiin varsin suotuisessa ilmapiirissä ja tärkeimmistä esille tulevista kysymyksistä saatiin sovittua yhteiset menettelytavat. Martola oli itse hyvin tyytyväinen neuvottelujen tuloksiin.⁵⁸ Suomeen saavuttuaan Martola ja Kraemer informoivat välittömästi neuvottelutuloksista lähimpiä esimiehiään, yleisesikunnan tilastollisen ja ulkomaaosaston päällikköä everstiluutnantti Ilmari Relanderia ja yleisesikunnan päällikköä Oeschiä.⁵⁹ Suomalais-puolalaisia yhteistyöneuvotteluja sovittiin myös jatkettavan välittömästi. Seuraavat neuvottelut sovittiin pidettäväksi jo samassa kuussa – siis toukokuussa 1931 – Genevessä sekä tämän jälkeen vielä heinäkuussa. Niin ikään osapuolet sopivat, että ennen itse konferenssin virallista avausta 2. helmikuuta 1932 yhteistyöneuvotteluja ja informaation vaihtoa olisi suoritettava erittäin tiiviissä tahdissa.⁶⁰ Yhteistyöneuvotteluja sovittiinkin käytävän valmistautumisvaiheen loppuaikana aina kahden kuukauden välein.⁶¹

56 Ibid., s. 412.

57 Ibid.

58 Martolan kirje Varsovasta vaimolleen Aune Martolalle 7.5.1931. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Martolan tyttären Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

59 Martolan muistivihko vuodelta 1931. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/30, SA.

60 Em. yhteenveto Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4.–7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 404, ERA.

61 Em. Maasingin muistio 22.8.1931 yleisesikunnan päällikölle neuvotteluista 17.8.1931 aseidenriisuntakonferenssin valmisteluista Puolan edustajien kanssa. 495 - 12 - 143, s. 284, ERA.

Viimeiset yhteisten kannanmäärittelyjen hiomiset käytiin aivan valmistautumisvaiheen loppusuoralla. Martolan omien muistikirjojen mukaan viimeinen yhteistyöneuvottelu – tai "konferenssi", kuten Martola sitä nimitti – pidettiin Varsovassa tammikuun 11.–15. päivien välisenä aikana. Suomalaiseen valtuuskuntaan kuuluivat Martolan lisäksi Suomen Varsovan sotilasasiamies everstiluutnantti Svensson, yleisesikunnan tilastotoimistosta sen päällikkö everstiluutnantti Erik Malmberg ja toimistoupseeri kapteeni Pekka Jänhiä. Martolan muistiinpanojen mukaan puolalaisten puolelta neuvotteluihin osallistuivat erityisesti Puolan yleisesikunnan tiedusteluosaston apulaispäällikkö everstiluutnantti Joseph Englicht ja jo toukokuuisissa neuvotteluissa mukana ollut Puolan aseidenriisuntaa käsittelemään perustetun toimiston päällikkö Titus Komarnicki.⁶²

Sopimus työnjaosta

Toukokuun 1931 alussa pidetyssä yhteistoimintaneuvottelussa sekä suomalaiset että puolalaiset pitivät erittäin tärkeänä sitä, että muodostettavaan Neuvostoliiton vastaiseen rintamaan olisi saatava myös muita yhteistyökumppaneita naapurivaltioista. Yhteistyön laajentamiseksi sovittiinkin selvästä työnjaosta, jonka pohjalta Suomen tuli neuvotella Ruotsin kanssa ja vastaavasti Puola huolehtisi yhteyksien avaamisesta Romanian, Tšhekkoslovakia ja Jugoslavian suuntaan. Baltian maiden suhteen sovittiin, että molemmat valtiot tulisivat ottamaan yhteyttä niihin.⁶³

Kyseessä oli siten varsin suurisuuntainen suunnitelma tiiviin yhteisrintaman muodostamiseksi. Poliittiset edellytykset olivat jo osin olemassa – ja mikä tärkeintä, myös suurvalta Ranskalla oli sormensa pelissä. Romania, Tšhekkoslovakia ja Jugoslavia olivat jo vuosina 1920 - 1921 muodostaneet niin kutsutun *Pikku ententen* liittokunnan. Ranska ja Puola taas olivat helmikuussa 1921 solmineet poliittisen ja siihen kuuluvan sotilaallisen liitosopimuksen. Sopimusjärjestely oli sitova puolustusliitto, jonka mukaan kumpikin valtio tulisi automaattisesti auttamaan sotilaallisesti toisiansa, mikäli Saksa hyökkäisi jomman kumman sopimusosapuolen kimppuun. Sopimus myös takasi Puolalle Ranskan sotilaallisen tuen, mikäli Puolan toinen päävihollinen Neuvostoliitto hyökkäisi maahan. Tässä tapauksessa Ranska toimittaisi Puolaan sotamateriaalia, huolehtisi meriyhteyksistä ja ennen kaikkea varmistaisi Puolan länsirajaa pitämällä Saksan aisoissa.⁶⁴ Tšhekkoslovakian kanssa taas Ranska oli sol-

62 Martolan muistivihko ajalta 11.–16.1.1932. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Martolan tyttärien Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

63 Em. yhteenveto Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4. - 7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 402-412, ERA.

64 Piotr S. Wandycz, *The Twilight of French Eastern Alliances, 1926-1936. French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland* (Princeton, New Jersey 1988), s. 8; Kalervo Hovi, *Suurvalta joka vetäytyi Eurooppaan*. Kirjassa Kalervo Hovi, Tuula Koskenniemi, Tarmo Kunnas, *Ranska – suurvallasta Euroopan rakentajaksi* (Helsinki 1993), s. 42-43.

minut tammikuussa 1924 väljemmän liitto- ja ystävyyssopimuksen, joka ei sisältänyt vastaavaa sotilassopimusta kuin mitä Ranskalla oli Puolan kanssa. Sopimukseen sisältyi kuitenkin pitkään tuntematon asiakirja, joka edellytti salaista kirjeenvaihtoa maiden yleisesikuntien välillä yhteistyön aikaansaattamiseksi. Yleisesikuntien välisen salaisen kirjeenvaihdon tavoitteeksi oli määriteltä yhteisten toimien koordinointi siinä tapauksessa, että jompi kumpi sopimusosapuolista joutuisi hyökkäyksen uhriksi. Välittömästi Tšhekkoslovakian kanssa solmitun sopimuksen jälkeen ja sen pohjalta Ranska aloitti vastaavat neuvottelut Jugoslavian kanssa; niissä edettiin nopeasti ja ne päätettiin vielä saman kuun lopulla. Tällöin itse sopimus ja siihen kuuluva yleisesikuntien välisen salaisen kirjeenvaihdon pykälä olivat valmiina, mutta ulkopoliittisten tapahtumien vuoksi lopullinen liitto- ja ystävyyssopimus allekirjoitettiin vasta marraskuussa 1927. Maaliskuussa 1924 alkoivat Ranskan ja Romanian vastaavat neuvottelut Tšhekkoslovakian ja Jugoslavian sopimusten viitoittamalla tavalla, ja lopullinen liitto- ja ystävyyssopimus solmittiin kesäkuussa 1926 mukaan lukien jo muista sopimuksista tuttu velvoite salaisesta kirjeenvaihdosta yleisesikuntien välillä.⁶⁵ Kansainliitossa Puola ja *Pikku ententen* valtiot olivat Ranskan varmoja tukijoita, jotka jo alusta lähtien olivat näkyvästi asettuneet puolustamaan ranskalaisten esityksiä aseidenriisuntakysymyksessä.⁶⁶ Ranskalla oli näin mainittujen valtioiden varaukseton tuki takanansa.

Yhteistyötä Neuvostoliiton rajanaapureiden välillä olivat omiaan myös tiivistämään *Pikku ententen* maiden ja Puolan kiinteät suhteet erityisesti sotilasjohtojen kesken; näiden valtioiden yleisesikuntien välillä järjestettiin säännöllisiä kokoontumisia.⁶⁷ Säännöllinen yhteydenpito Neuvostoliiton reunavaltioiden kanssa ei ollut vierasta myöskään Suomen yleisesikunnalle, joka vuosittain oli lähettänyt korkeita upseereita epävirallisille vierailuille reunavaltioihin tutustumaan sikäläisiin puolustusjärjestelyihin Neuvostoliittoa vastaan.⁶⁸ Näin ollen oli luonnollista, että suomalais-puolalaisissa yhteistyöneuvotteluissa sovittiin työnjaosta niin, että Puola huolehtisi neuvottelujen aloittamisesta *Pikku ententen* maiden kanssa ja Suomi ryhtyisi vastaaviin yhteydenottoihin Ruotsin suuntaan. Pienet Baltian maat sopivat molempien osapuolien vastuulle, koska kummallakin maalla oli hyvät suhteet niiden sotilasjohtojen kanssa.

Neuvottelut Latvian ja Viron liittymisestä yhteistyöhön

Yhteydenotoissa ei liiemmin viivytelty, sillä ennakkosuunnitelmista poiketen Martola ja Kraemer tekivät paluumatkalla Suomeen vierailun Latvian sotilas-

65 Hovi (1993), s. 49–51.

66 Kalervo Hovi, Ranskan liittopolitiikan kokonaiskuva 1917–1927. Kirjassa Faravid 12/1988. Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen vuosikirja XII (Jyväskylä 1989), s. 183.

67 Wandycz, s. 10.

68 Em. Ehrenswardin matkaraportti 29.8.1930 vierailusta Suomen yleisesikunnassa ja meripuolustuksen esikunnassa 17.–24.8.1930. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1928-1930, volym 1, KKA.

johdon luokse.⁶⁹ Aiemmin laaditun suunnitelman mukaan Martola olisi suoraan Varsovasta matkustanut Tukholmaan Ruotsin yleisesikunnan puheille neuvotellakseen ruotsalaisten mukaan tulosta suunniteltuun yhteisrintamaan. Varsovassa käydyissä neuvotteluissa osapuolet kuitenkin päättivät, että neuvottelut yhteisrintaman laajentamisesta aloitettaisiin ensin latvialaisten kanssa.⁷⁰ Toukokuun 9. päivänä Latvian yleisesikunnassa koko päivän kestäneissä neuvotteluissa Martola ja Kraemer kertoivat tuoreeltaan puolalaisten kanssa käydyistä yhteistyöneuvotteluista ja päätöksistä. Latvialaisten suuresta kiinnostuksesta asiaa kohtaan oli osoituksena se, että heidän puoleltaan neuvotteluihin osallistui korkeinta sotilaallista johtoa, muun muassa yleisesikunnan päällikkö kenraali Alexander Kaleys ja sotaväen päällikön alaisen esikunnan päällikkö kenraali Martins Hartmanis.⁷¹ Suomalaisen yritys saada latvialaiset mukaan yhteisrintamaan ei valunut hiekkään, vaan neuvotteluissa latvialaiset ilmaisivat valmiutensa osallistua myöhemmin järjestettäviin yhteistoiminta-neuvotteluihin.⁷²

Reilun kahden viikon kuluttua Martolan ja Kraemerin sukkuladiplomatian kohteena oli Viron yleisesikunta. Virolaisten puolelta 25.–26. toukokuuta käytyihin neuvotteluihin osallistuivat yleisesikunnan päällikkö kenraali Törvand, yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikkö eversti Karl Laurits ja Viron Helsingin sotilasasiamies majuri Arnold Sinka.⁷³ Neuvottelujen aikana suomalaiset eivät millään muotoa pyrkineet peittelemään puolalaisten kanssa syntynyttä tiivistä yhteistoimintaa vaan päinvastoin. Suomalaiset jopa luovuttivat edellä käsiteltyjen, puolalaisten kanssa toukokuun alussa käytyjen yhteistoimintaneuvottelujen pöytäkirjan, jossa – kuten jo edellä esitin – tuotiin seikkaperäisesti esille sovitut ja lukkoon lyödyt yhteiset menettelytavat tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa.⁷⁴ Virolaisetkaan eivät tuottaneet pettymystä, sillä neuvottelujen aikana virolaiset ilmaisivat halunsa tulla mukaan kaavailtuun yhteisrintamaan.⁷⁵

69 Martolan muistivihko vuodelta 1931. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/30, SA.

70 Em. Martolan kirje Varsovasta vaimolleen Aune Martolalle 7.5.1931. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Martolan tyttären Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki); Ruotsin Helsingin sotilasasiamiehen Nyqvistin raportti 28.4.1931 ulkomaosaston päällikölle. Generalstabens utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, rapporter och meddelanden från militärattachén i Helsingfors, volym 24, KKA.

71 Em. Martolan muistivihko vuodelta 1931. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/30, SA.

72 Carlos Adlercreutzin muistiinpanot 15.–16.5.1931 ja 30.6.1931 Martolan kanssa käydyistä neuvotteluista aseidenriisuntakonferenssiin valmistauduttaessa. Carlos Adlercreutzin yksityisarkisto, mappi nro 24, KKA.

73 Em. Martolan muistivihko vuodelta 1931. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/30, SA.

74 Ranskankielinen yhteenveto (otsikolla *Résumé des entretiens des représentants des organes polonais et finlandais préparatoire à la Conférence du Désarmement réunie à Varsovie du 4 mai au 7 mai*) Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4.–7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 446–460, ERA.

75 Em. Adlercreutzin muistiinpanot 15. - 16.5.1931 ja 30.6.1931 Martolan kanssa käydyistä neuvotteluista aseidenriisuntakonferenssiin valmistauduttaessa. Carlos Adlercreutzin yksityisarkisto, mappi nro 24, KKA.

Martolan ja Kraemerin yhteydenotto virolaisten suuntaan ei ollut ensimmäinen laatuaan, sillä yritykset Viron saamiseksi mukaan tiiviiseen yhteistoi-
mintaan Suomen kanssa olivat alkaneet jo ennen toukokuun alussa 1931 pi-
dettyä suomalais-puolalaista neuvottelutilaisuutta. Viron ulkoministeriön asia-
kirjoista tammikuulta 1931 ilmenee, että aseidenriisuntakonferenssia varten
yhteistyö oli jo aloitettu huomattavasti aiemmin.⁷⁶ Ensimmäinen konkreettinen
asiakirja, josta näkyy suomalais-virolaisen yhteistoiminnan käytännön muoto-
ja, on löydettävissä jo tammikuulta 1930. Tällöin suomalaiset luovuttivat Vi-
ron ulkoministeriölle luottamuksellisen muistion, jossa tuotiin esille Suomen
arvioita ja tavoitteita tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa. Muistio tutkittiin
hyvinkin tarkasti Viron yleisesikunnassa ja tuloksena yleisesikunnan päällikkö
Törvand arvioi, että suomalaisten näkökannat vastasivat pitkälti Viron intres-
sejä.⁷⁷

Törvandin muistiossa puolustusministerille huhtikuussa 1931 esitettiin, että
yleisesikunta piti erittäin tärkeänä tiiviin yhteistoiminnan muodostumista liit-
tolaismaan Latvian lisäksi myös Suomen, Puolan ja Romanian kanssa.⁷⁸ Suo-
malaiset pyrkivät myös täysin omaehtoisesti vaikuttamaan virolaisten hakeu-
tumiseen Suomen ja Puolan yhteistyöryhmään. Kun kesällä 1931 Rafael
Erichin aseidenriisuntakonferenssia valmistelemaan perustettu komitea sai
työnsä valmiiksi, komitean työn tulokset luovutti lähes välittömästi Viron Hel-
singin lähetystölle ulkoasiainministeriön kansainliittoasiain jaoston päällikkö
Ensio Hiitonen heinäkuussa 1931. Selvästi myönteisesti hämmästynyt Viron
lähettiläs kirjoitti ulkoministerilleen osoitetussa raportissa, että Hiitonen oli
*hyvin avulias ja informoi minua niistä päänäkökohdista, joihin Suomi on pää-
tynyt – niistä hänellä oli materiaaliakin mukanaan lähetystössä.*⁷⁹ Lähettilään
laatimasta raportista käy ilmi, että Viron suuntaan suomalaiset eivät pitäneet
kynttiläänsä vakan alla. Raporttiin oli kirjattu tärkeimmät arviot ja periaate-
päätökset, jotka olivat Suomen tavoitteita tulevassa aseidenriisuntakonferens-
sissa erityisesti Neuvostoliiton suhteen.⁸⁰ Suomalaiset tiesivät hyvin, että vi-
rolaiset tahollansa eivät olleet vielä yhtä pitkällä aseidenriisuntakonferenssin
valmisteluissa ja maan hallituksen ohjeet konferenssiin lähetettävälle valtuus-
kunnalle puuttuivat vielä täysin. Näin suomalaiset halusivat jo hyvissä ajoin
vaikuttaa Viron hallituksen ja sotilasjohdon kannanmäärittelyihin, kuten myö-
hemmin tulen esittämään.

Yhteistyökosinta ei rajoittunut pelkästään tietojen antamiseen. Onkin mie-
lenkiintoista huomata, että puolalaisten ohella myös suomalaiset erityisesti
Martolan johdolla pyrkivät intensiivisesti saamaan virolaiset mukaan yhtei-

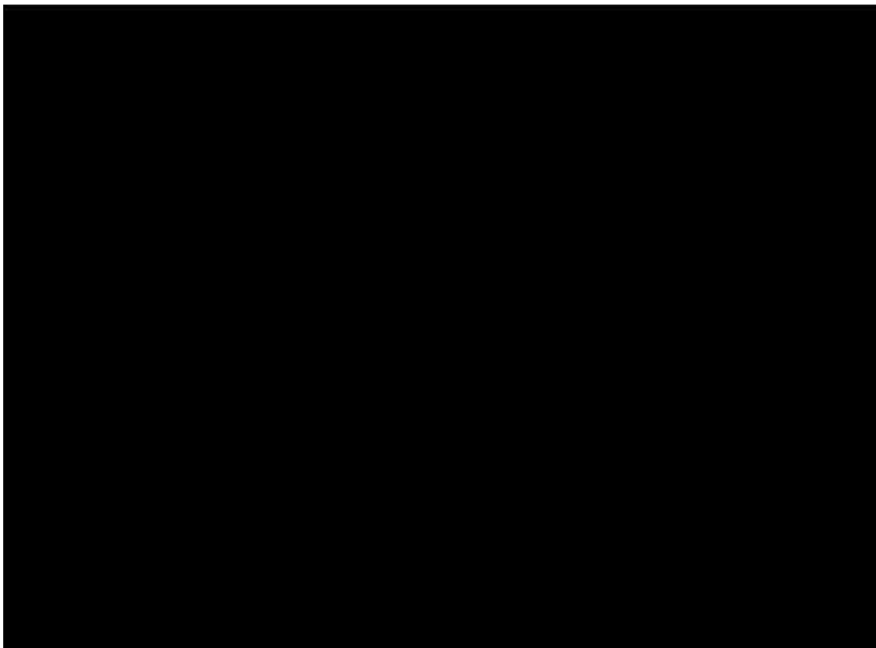
76 Viron ulkoministeriön kirje 15.1.1931 lähettiläille Moskovassa, Riiaassa, Helsingissä ja Var-
sovassa sekä yleisesikunnan päälliköille. 495 - 12 - 143, s. 507, ERA.

77 Viron ulkoministeriön kirje 24.1.1930 kenraali Laidonerille ja yleisesikunnan päällikön Tör-
vandin sekä yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikön Lauritsinin kirje 22.10.1930 ulkomi-
nisterin apulaiselle. 957 - 13 - 351, s. 3–4, ERA.

78 Viron yleisesikunnan päällikön laatima muistio huhtikuussa (tarkemmin päiväämätön) 1931
puolustusministerille. 495 - 12 - 143, s. 497, ERA.

79 Viron Helsingin lähetystön raportti 16.7.1931 ulkoministerille. 495 - 12 - 143, s. 373, ERA.

80 Ibid.

Viron sotilastiedustelun vahva mies everstiluutnantti Richard Maasing työpöytänsä ääressä. Seinällä on kartta Viron itärajan eteläosasta ja Neuvostoliiton rajavyöhykkeestä. Maasing ehti palvella Viron tiedusteluosastossa – aluksi osaston apulaispäällikönä ja vuodesta 1934 lähtien koko osaston päällikkönä – lähes 15 vuotta ennen kuin hän salaa pakeni Saksaan lokakuussa 1939 kesken Viron ja Neuvostoliiton sotilavaltuuskuntien neuvotteluja, joissa käsiteltiin puna-armeijan sijoittamista tukikohtiinsa. Maasing vastasi pitkälti Viron valmistautumisesta aseidenriisuntakonferenssiin, ja hänen roolinsa oli hyvin keskeinen Suomen ja Viron yleisesikuntien tiedusteluelinten erittäin läheisessä kanssakäymisessä maailmansotien välisenä aikana. (Kuva Eesti Filmiarhiiv)

seen rintamaan. Suomen yleisesikunnan aktiivisuus tulee selvästi esille Viron yleisesikunnan asiakirjoista. Hieman yli kuukautta Hiitosen antaman selvityksen jälkeen elokuun loppupuolella Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikön sijainen everstiluutnantti Richard Maasing totesikin yleisesikunnan päällikölle Törvandille laatimassaan muistiossa, että suomalaiset olivat jo pidemmän aikaa ilmoittaneet olevansa halukkaita aloittamaan konkreettiset, yksityiskohtaisemmat yhteistoimintaneuvottelut. Maasing totesi myös, että suomalaiset olivat samoin ilmoittaneet olevansa valmiina tulemaan tarvittaessa ensimmäiseksi Tallinnaan, jotta maiden väliset konkreettiset yhteistyöneuvottelut alkaisivat mahdollisimman nopeasti.⁸¹ Paria päivää myöhemmin Maasing painotti uudelleen yleisesikunnan päällikölle suomalaisten aktiivisuutta esittäen samalla oman puoltavan arvionsa neuvottelutarjouksesta. Maasing kirjoittikin muistionsa loppuun, *että meidän tulisi luoda tiivis yhteistyö suomalaisten kanssa, jotka myös itse ovat tätä toistuvasti korostaneet.*⁸²

Painostus virolaisia kohtaan jatkui koko kesän huipentuen lopulta elokuun puolivälissä puolalaisten tuloon Tallinnaan neuvottelemaan Viron yleisesikunnan ja ulkoministeriön kanssa Viron liittymisestä muodostettavaan yhteisrintamaan. Elokuun 17. päivänä Viron yleisesikunnassa käytyjen neuvottelujen

81 Em. Maasingin muistio 22.8.1931 yleisesikunnan päällikölle neuvotteluista 17.8.1931 aseidenriisuntakonferenssin valmisteluista Puolan edustajien kanssa. 495 - 12 - 143, s. 285, ERA.

82 Maasingin muistio 24.8.1931 yleisesikunnan päällikölle neuvotteluista 22.8.1931 Latvian yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön eversti Hugo Rozensteinin kanssa. 495 - 12 - 143, s. 291, s. ERA.

aluksi isäntänä toiminut everstiluutnantti Maasing esitti pahoittelunsa, että ta-
loudellisten syiden vuoksi Virolla ei ollut mahdollisuuksia perustaa erillistä
organisaatiota, joka varta vasten valmistelisi Viron kannanottoja tulevassa
aseidenriisuntakonferenssissa. Samoin Maasing joutui toteamaan, että Viro ei
ollut vielä nimittänyt konferenssiin lähetettävää valtuuskuntaa. Siten sen tu-
levat jäsenet eivät olleet vielä aloittaneet konferenssin asioiden seikkaperäistä
valmistelua, vaan kaikki valmistelut olivat keskittyneet yleisesikunnan tiedus-
teluosastolle ja ulkoministeriön Kansainliittoasiain toimistolle. Näiden syiden
vuoksi Maasing toivoi, että tämä ensimmäinen konkreettinen yhteistoiminta-
neuvottelu rajoittuisi vielä vain yhteyksien luomiseen ja tietojen vaihtoon tu-
levan yhteistoiminnan pohjaksi. Näin ollen Maasing saattoi todeta, että Viro
oli osaltansa valmis tulemaan mukaan Suomen ja Puolan tiiviiseen yhteistoi-
mintaan.⁸³

Neuvotteluissa puolalaiset laajasti selvittelivät muodostumassa olevan reu-
navaltioryhmittymän tulevia menettelytapoja ja tavoitteita. Puolalaiset koros-
tivat erityisesti, että ryhmän vaikeimpana tehtävänä tulisivat olemaan torjun-
tatoimet Neuvostoliiton valtuuskunnan esityksiä vastaan. Yhtyen puolalaisten
arvioon myös Maasing katsoi, että mitä todennäköisimmin *voi odottaa venä-
läisten hyökkäyksiä meitä vastaan jokaisen pykälän kohdalla*.⁸⁴ Tämän var-
mana pidetyn kehityksen torjumiseksi mahdollisimman menestyksellisesti
puolalaiset vaativat, että myös virolaiset valmistautuisivat mahdollisimman
perusteellisesti tulevaan konferenssiin erityisesti juuri silmällä pitäen Neuvos-
toliiton odotettavissa olevia epäedullisia esityksiä. Kaiken kaikkiaan puolalai-
set korostivat, että kannanmäärittelyissä olisi ennen kaikkea otettava huomi-
oon Neuvostoliiton taholta tuleva sotilaallinen ja poliittinen uhka. Tämän
vuoksi mahdollisesti syntyvään sopimukseen tulisi sisällyttää mahdollisimman
paljon suoraan Neuvostoliittoon kohdistuvia määräyksiä, jotka sitoisivat sitä
syntyneeseen sopimukseen samalla lailla kuin Kansainliiton jäsenvaltioita. Tu-
levan yhteistyön muodoista puolalaiset ehdottivat, että kolmen kuukauden ku-
luttua marraskuun puolivälissä järjestettäisiin seuraavat yhteistoimintaneuvot-
telut, joissa lopullisesti päätettäisiin yhteisistä menettelytavoista. Siksi puola-
laiset painostivat virolaisia kiirehtimään omien kannanottojensa laatimista, jot-
ta maat voisivat jo ennen kyseistä tapaamista antaa toinen toisillensa tutkit-
tavaksi omat valmiit kantansa tärkeinä pidettyihin kysymyksiin.⁸⁵

Puolalaisten neuvotteluissa peräänkuuluttama tiivis yhteistoiminta sai vas-
takaikua. Jo neuvottelujen aikana Maasing korosti, että Viron ja muiden yh-
teisrintamaan kuuluvien maiden tavoitteet tulisivat olemaan mitä suurimmassa

83 Maasingin lisäksi virolaisten puolelta yhteistyöneuvotteluun osallistui ulkoministeriön Kan-
sainliittoasiain toimiston päällikkö Elmar Kirotar. Puolalaisten puolelta neuvotteluihin osal-
listuivat aseidenriisunta-asiain toimiston päällikkö Titus Komarnicki, majuri Zakrzewski ja
kapteeni Alexandre Poncet de Sandon, Puolan lähetystön sihteeri Wolodkowicz ja eversti-
luutnantti Liebich. Em. Maasingin muistio 22.8.1931 yleisesikunnan päällikölle neuvotte-
luista 17.8.1931 aseidenriisuntakonferenssin valmisteluista Puolan edustajien kanssa. 495 -
12 - 143, s. 280, ERA.

84 Ibid., s. 281.

85 Ibid. s. 281–285.

määrin yhteneviä. Samalla Maasing toi toistuvasti esille, että Viro oli valmis liittymään esitettyyn yhteistyöhön ja osallistumaan puolalaisten ehdotusten mukaisesti myöhemmin loppuvuodesta järjestettäviin yhteistoimintaneuvotteluihin.⁸⁶ Virolaisten päätöstä helpotti huomattavasti se, että reunavaltioiden välille luotu yhteistoimintaryhmä ei enää rakentunut pelkästään Suomen ja Puolan varaan, vaan myös muiden valtioiden kanssa oli käyty tuloksellisia vastaavia neuvotteluja. Virolaisten päätöksen helpottamiseksi puolalaiset korostivatkin useassa yhteydessä, että heillä oli suomalaisten ohella myös täydellinen yhteistyö Romanian kanssa ja Viron ohella myös Latvian kanssa tulisi käymään vastaanvnlaisia yhteistyöneuvotteluja.⁸⁷

Vaikka Maasing myös omalta osaltansa korosti yhteistyön tarvetta ja yhteisten menettelytapojen välttämättömyyttä, Maasingin raportista käy selvästi ilmi hienoinen närkästys puolalaisten aktiivisuutta kohtaan. Neuvotteluissa puolalaiset eivät salanneet sitä, että he olivat suomalaisten ohella suorittaneet useita vuosia kestäviä perusteellisia valmisteluja tulevaa konferenssia varten. Tämän vuoksi puolalaiset neuvottelijat pyrkivät myös antamaan seikkaperäisiäkin ohjeita virolaisille valmistautumisesta ja jopa lähetettävän valtuuskunnan kokoonpanosta.⁸⁸ Raportissaan Maasing varsin happamasti totesikin, että puolalaisten *selonteosta näkyi, että Puola tahtoo lukea itsensä kaikista parhaiten valmistautuneeksi ja tahtoo olla mielellään kaikkien Neuvosto-Venäjän rajavaltioiden johtomies konferenssissa.*⁸⁹

Henkilökohtaisille närkästyksille ei ollut kuitenkaan sijaa tulevassa toiminnassa. Maasing jopa pyysi, että puolalaiset toimittaisivat Virolle tietyistä asiakokonaisuuksista jo valmiiksi laatimansa omat kannanottonsa tai ainakin kertoisivat niistä, jotta virolaiset pystyisivät helpommin ja nopeammin laatimaan omat ja mahdollisimman yhteneväiset mielipiteensä kyseisistä asioista.⁹⁰ Maasingin raportista käy kuitenkin ilmi, että puolalaisten painostus vauhdittaa Viron omia kannanmäärittelyjä ja yhtymistä muodostettavaan reunavaltiorintamaan oli oikeutettua, koska Viron omat toimet konferenssiin valmistautumiseksi olivat luvattoman paljon myöhässä. Niinpä yleisesikunnan päällikölle laatimansa raporttinsa lopuksi Maasing esitti johtopäätöksensä neuvotteluita, että Viron valtuuskuntaan kuuluvia sotilaita valittaessa puolalaisten mielipiteet olisi otettava huomioon. Niin ikään Maasing arvioi, että Viron tulisi nyt alkaa valmistautua konferenssiin omalta osaltansa mahdollisimman nopeassa tahdissa, jotta puolalaisten, suomalaisten ja muiden yhteisrintamaan kuuluvien jäsenvaltioiden tulevat yhteistoimintaneuvottelut olisivat mahdollisimman menestyksellisiä.⁹¹

Puolalaiset eivät myöskään säästelleet aktiivisuuttaan latvialaisten suhteen, sillä vain neljä päivää virolaisten kanssa käytyjen yhteistyöneuvottelujen jäl-

86 Ibid.

87 Ibid., s. 281 ja 284.

88 Ibid., s. 281 ja 284–285.

89 Ibid., s. 281.

90 Ibid., s. 283.

91 Ibid., s. 285.

keen puolalaiset vierailivat Riiasa Latvian yleisesikunnassa yhteistyöneuvottelujen merkeissä. Näissäkin neuvotteluissa puolalaiset eivät millään tavoin salanneet, että muutamaa päivää aikaisemmin neuvotteluissa virolaisten kanssa oli syntynyt läpimurto yhteistoimintakysymyksessä ja näin ollen virolaiset olivat osaltansa valmiita astumaan tiiviiseen yhteistyöhön. Tässäkin tapauksessa puolalaisten yhteistyöesitykset eivät valuneet hukkaan, vaan myös latvialaiset olivat valmiita yhteistyörintamaan. Latvian yleisesikunta halusi myös synnyttää erikseen tiiviin yhteistyön Viron yleisesikunnan kanssa. Tämän vuoksi Latvian yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö eversti Hugo Rozenstein jo seuraavana päivänä puolalaisten kanssa käytyjen neuvottelujen jälkeen vieraili Viron yleisesikunnassa everstiluutnantti Maasingin luona.⁹²

Rozenstein oli hyvin kiinnostunut tietämään yksityiskohtaisemmin virolaisten ja puolalaisten käymistä yhteistyöneuvotteluista. Hän ehdottikin, että molemmat yleisesikunnat vaihtaisivat tietojaan puolalaisten kanssa käydyistä neuvotteluista ja samalla sopisivat Viron ja Latvian yhteistyöstä puolalaisten kanssa. Lisäksi Rozenstein ehdotti läheisen yhteistyön alkajaisiksi, että maat vaihtaisivat niitä armeijoitaan koskevia tietojaan, jotka oli määrä luovuttaa Kansainliitolle. Samoin Rozenstein halusi etukäteen tietää, tulisiko Viro ylipäättänsä antamaan kyseisiä tietoja Kansainliitolle ja mikäli antaisi, olisivatko tiedot todenperäisiä vai ei. Neuvottelustaan Rozensteinin kanssa esimiehellensä yleisesikunnan päällikölle laatimassaan muistiossa Maasing arvioi, että Rozensteinin ehdotukseen liittolaismaiden yleisesikuntien välisestä yhteistyöstä olisi edullista suostua ja siten antaa Rozensteinin pyytämät tiedot Latvian yleisesikunnan tutkittavaksi. Kuten jo aikaisemmin totesin, Maasing arvioi lisäksi, että vastaavanlainen tiivis yhteistoiminta tulisi synnyttää myös suomalaisten kanssa, jotka olivat sitä painokkaasti peräänkuuluttaneet lukuisia kertoja jo paljon aikaisemmin.⁹³ Maasingin toive myös toteutui hyvinkin nopeasti, sillä jo lokakuun alussa päivätystä Holstin laatimasta muistiosta käy ilmi, että Suomen ulkoministeriö ja yleisesikunta olivat jo käyneet yhteistyöneuvotteluja kaikkien kaavailtuun yhteistyöryhmään kuuluvien valtioiden kanssa.⁹⁴

Suomen ja Puolan tavoitteet esimerkkinä Virolle

Sunilan hallitus antoi joulukuun lopussa 1931 Suomen valtuuskunnalle ohjeet. Virossa konferenssia valmistelemaan asetettu komitea työsti vielä silloin Viron valtuuskunnalle vastaavia ohjeita ja kannanmäärittäisiä. Komiteaan, joka

92 Em. Maasingin muistio 24.8.1931 yleisesikunnan päällikölle neuvotteluista 22.8.1931 Latvian yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön Rozensteinin kanssa. 495 - 12 - 143, s. 291, ERA.

93 Ibid.

94 Mietintö eräistä aseriisunta- ja turvallisuuskysymyksistä. Liite nro 1: Rudolf Holstin laatima Pro memoria 9.10.1931 ministeri Erichin komitean asiatyöohjelmaksi. Ministeriön tiedoituksia, 5 C 1, UM.

samalla oli Viron valtuuskunta tulevassa konferenssissa, kuului valtuuskunnan johtaja kenraali Laidoner, Viron Geneven lähettiläs August Schmidt, ilma- puolustuksen komentaja Richard Tomberg ja sotilasasiantuntijana merivoimien komentaja kontra-amiraali Hermann Salza. Valmisteluihin osallistuivat myös valtuuskuntaan kuulumattomat yleisesikunnan päällikkö Törvand, yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikkö everstiluutnantti Karl Laurits ja ulkoasiainministeriön Kansainliitto-asiain toimiston päällikkö Elmar Kirotar. Komitea sai työnsä valmiiksi maan hallitukselle esitettäväksi tammikuun puolesavälissä 1932. Hallitukselle luovutetun esityksen aluksi komitea määritteli työnsä valmistamisen periaatteet. Mielenkiintoista on havaita, että eräänä keskeisimmistä tekijöistä Viron kannanmäärittelyissä tuotiin esille naapurivaltioiden jo hyväksytyt ohjeet omille valtuuskunnilleen.⁹⁵ Käytännössä tällä tarkoitettiin ennen kaikkea Suomen ja Puolan valtuuskunnille laadittuja kannanottoja ja ohjeita. Suomalaisethan olivat luovuttaneet virolaisille Erichin komitean työn tulokset – jotka puolestansa hallitus hyväksyi joulukuun lopussa Suomen valtuuskunnan virallisiksi ohjeiksi – lähes välittömästi niiden valmistumisen jälkeen. Samoin virolaisilla oli käytettävissään seikkaperäiset tiedot Suomen ja Puolan toukokuun alussa 1931 pidettyjen neuvottelujen tuloksena laadituista yhteisistä kannanmäärittelyistä, jotka suomalaiset niin ikään olivat luovuttaneet virolaisille. Siten virolaiset hyvissä ajoin pystyivät laatimaan omat ohjeensa, joissa erityisesti huomioitiin Suomen, mutta myös Puolan tiedossa olevat intressit tulevassa konferenssissa.

Valmistuneessa esityksessä oli korostuneena piirteenä suomalaisten ohjeiden tapaan syvä epäluottamus Neuvostoliittoa kohtaan. Suoraan Suomen ja Puolan arvioiden mukaisesti esitettiin, että Viron turvallisuuden vahvistamisessa tulisi merkittävimpänä olemaan Neuvostoliiton asevoimien todellinen rajoittaminen. Esityksessä korostettiin tiivistä yhteistoimintaa muiden Neuvostoliiton länsirajan valtioiden kanssa, jotta saataisiin mahdollisimman paljon Neuvostoliittoon kohdistuvia rajoituksia ja sitoumuksia.⁹⁶ Esityksen toisena pääteemana oli määritellä seikkaperäisesti Viron kannanotot tiedossa oleviin asevarustelujen supistamishdotuksiin. Kannanotot jakautuivat toisaalta niihin, jotka sivusivat Viron keskeisiä intressejä, ja toisaalta niihin, joihin ei tunnettu suurempaa mielenkiintoa. Yhteistä oli kuitenkin se, että kannanotoissa mainittiin nimeltä Suomen ja Puolan vastaavat intressit. Onkin aiheellista tarkemmin käsitellä esityksessä esille tuotujen, virolaisten tärkeinä pitämien tavoitteiden yhteensovittamista Suomen vastaaviin päämääriin. Tavoitteiden yhdenmukaistamisessa ensimmäisenä yksilöitynä seikkana nostettiin esille suomalaisten korostama niin kutsuttu historiallinen klausuuli, jonka mukaan sotilaallisesti epäedullisessa asemassa olevien pienten ja uusien eli ensimmäisen maailmansodan aikana tai välittömästi sen jälkeen syntyneiden valtioiden kohdalla ei tulisi kysymykseen olemassa olevan vähäisen varustuksen vähentä-

95 Aseidenriisuntakonferenssiin lähetettävän valtuuskunnan esitys 15.1.1932 hallitukselle. 495 - 12 - 143, s. 239, ERA.

96 Ibid., s. 239–240 ja 247.

minen. Tämän lisäksi kyseiseen klausuuliin sisällytettiin mahdollisuus lisätä varustusta sille tasolle, joka vastaisi näiden uusien sotilaallisesti epäedullisessa asemassa olevien valtioiden katsomaa tarvetta turvallisuutensa vahvistamiseksi.⁹⁷ Sotilaspoliittisen aseman epäedullisuudella tarkoitettiin tilannetta, jossa pienellä valtiolla oli naapurinaan suurvalta, tässä tapauksessa Neuvostoliitto, joka ei ollut sitoutunut koko Kansainliittoon eikä sen sopimuksiin.⁹⁸

Suomen ajama klausuuli arvioitiin tärkeäksi erityisesti Viron laivasto- ja ilmavoimien tulevaisuudessa tapahtuvan vahvistamisen turvaamiseksi. Siten varustusten määrät erityisesti laivaston ja lentokoneiden suhteen haluttiin nostaa huomattavasti silloisten lukumäärien yläpuolelle. Päätelmänä esitettiin, että Viron tulisi tässä kysymyksessä tukea Suomen ajamaa esitystä. Edelleen Suomen vaatimus suojeluskuntien jättämisestä pois rajoitettavien joukkojen kategoriasta sai varauksettoman kannatuksen ja siten tässäkin suhteessa Suomen ja Viron tavoitteiden arvioitiin lankeavan yksiin. Niin ikään suomalaisten virolaisille etukäteen ilmoittama esitys pienten valtioiden puolustusmäärärahojen jättämisestä rajoitusten ulkopuolelle sai vastaansanomaton kannatusta virolaisten arvioissa.⁹⁹

Edellä esitettyjen lisäksi esityksessä tuotiin esille asiakokonaisuuksia, joita Suomi tulisi aktiivisesti ajamaan, mutta joita Viron kannalta ei tunnustettu kovinkaan merkittäviksi. Esityksessä kuitenkin korostettiin, että huolimatta niiden kiinnostamattomuudesta Viron valtuuskunnan tulisi solidaarisuuden vuoksi asettua suomalaisten esitysten taakse. Kyseessä oli Suomen vaatimus siitä, että uusien valtioiden luokittamattomien laivastovoimien yläraja nostettaisiin huomattavasti silloista varustelutasoa korkeammalle.¹⁰⁰ Käytännössä tämä esitys sisälsi sen, että luokittamattomien laivastojen maksimitaso määriteltäisiin 100 000 tonniin tai vähintään 75 000 tonniin. Mikäli tämä ei toteutuisi, laivastoa saisi rakentaa rajoitusaikana sellaisella ehdolla, jonka mukaan tonnimäärää voitaisiin nostaa sopimusta tarkistettaessa tai uusittaessa.¹⁰¹

Esityksessä kiinnitettiin myös runsaasti huomiota näkemyksiin, joita sekä Suomi että Puola yhdessä pitivät tärkeinä. Virolaisten esityksestä käy siten selvästi ilmi, että suomalaisten luovuttama asiakirja toukokuun alussa pidetyistä suomalais-puolalaisista neuvotteluista oli luettu Viron yleisesikunnassa ja ulkoministeriössä hyvin tarkkaan. Viron esityksessä puollettiin Viron liittymistä Suomen ja Puolan yhteisiin tavoitteisiin, jotka tähtäsivät Neuvostoliiton tiettyjen joukkojen määrän ja palvelusaikojen rajoittamiseen. Samoin Suomen ja Puolan pyrkimysten sisällyttää mahdolliseen sopimukseen määräyksiä, jotka velvoittaisivat valtioita suurempaan avoimuuteen tietojen antamisessa joukkojen sijoittelusta, määristä ja suuremmista sotaharjoituksista, arvioitiin vastaavan myös Viron intressejä. Tämä kohdistui erityisesti Neuvostoliiton

97 Ibid., s. 240.

98 Selén (1974), s. 38.

99 Em. aseidenriisuntakonferenssiin lähetettävän valtuuskunnan esitys 15.1.1932 hallitukselle. 495 - 12 - 143, s. 240 ja 242, ERA.

100 Ibid., s. 243.

101 Selén (1974), s. 42.

suuntaan tietojen saamiseksi puna-armeijasta. Neuvostoliiton sitomisen avoimempaan tiedottamiseen sen omista sotilaallisista voimista laskettiin hyödyttävän erityisesti Neuvostoliiton välittömiä naapurivaltioita. Niin ikään Suomen ja Puolan ehdottoman kielteisen kannan Itämeren neutraliteetista arvioitiin vastaavan täysin myös Viron intressejä, sillä tällöin Neuvostoliiton hyökätessä olisi mahdotonta järjestää Itämerelle Kansainliiton peruskirjassa mainittuja monikansallisia avustustoimia. Edelleen Viro saattoi olla samaa mieltä Suomen ja Puolan kanssa siitä, että sotaväen ylläpitoon kohdistuvien määrärahojen rajoitukset eivät koskisi pieniä valtioita, kuten myös siitä, että Kansainliiton sihteeristön aseidenriisuntajaostoon saataisiin mahdollisimman monta edustajaa Neuvostoliiton länsirajan valtioista. Hallitukselle myös esitettiin, että Suomen ja Puolan sekä Romanian ja Jugoslavian pyrkimykset saada aikaan erityinen sopimusjärjestely kemiallisen tai bakteerisodan uhriksi joutuneen valtion auttamiseksi vastaisi mitä suurimmassa määrin myös Viron sotilaallisia tavoitteita. Tämän vuoksi Viron valtuuskunnan tulisi antaa kaikki tukensa näiden maiden pyrkimyksille tässäkin avunantoasiassa.¹⁰²

Näiden lisäksi esityksessä kiinnitettiin huomiota myös sellaisiin Suomen ja Puolan asettamiin tavoitteisiin, joiden ei tunnustettu kuuluvan Viron kannalta tärkeysjärjestyksen kärkipäähän. Solidaarisuuden vuoksi Viron valtuuskuntaa kehoitettiin kuitenkin tarvittaessa puoltamaan näitäkin Suomen ja Puolan tärkeiksi kokemia ehdotuksia, mikäli ne nousisivat esille tulevassa konferenssissa. Kyseisiä ehdotuksia olivat muun muassa rajoituksista vapaiden pinnalla kulkevien sota-alusten uppouman pienentäminen. Esitykseen kirjattiin samoin tuen antamisen mahdollisuus Suomen ja Puolan kannattamalle ajatukselle pysyvän aseidenriisuntakomission perustamisesta; komissiossa olisi edustettuna Puolan lisäksi vielä ainakin yksi Neuvostoliiton läntinen naapurivaltio.¹⁰³

Virolaisten kannanmäärittelyjen perustana olivat siis mitä suurimmassa määrin ja vielä erikseen valtioiden nimet mainiten Suomen ja Puolan omat ja yhteiset tavoitteet. Luonnollista tietenkin oli, että Viron omat arviot ja esille tuodut intressit vastasivat täysin Suomen ja Puolan tavoitteita tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa. Viro piti kuitenkin yhtymistä Suomen ja Puolan alulle panemaan yhteistyörintamaan niin tärkeänä, että maa oli valmis tukemaan viimeksi mainittujen valtioiden tavoitteita myös niissä asiatapauksissa, joihin ei tunnettu Virossa suurempaa kiinnostusta. Suomen ja Puolan antamat luottamukselliset tiedot omista tavoitteista ja vuorottaiset painostukset Viron saamiseksi tiiviin yhteistyön piiriin eivät olleet menneet hukkaan, vaan maksoivat itsensä takaisin ehkä peräti korkojen kanssa. Tästä on vielä oivallisena esimerkkinä käsittelemäni hallitukselle tuodun esityksen viimeiset kannanmääritykset, jotka koskivat Neuvostoliiton mahdolliseen sopimukseen liittymisen problematiikkaa. Kirjatut kannanotot olivat lähes suoria kopioita – ainoastaan sanamuotoja oli hieman muuteltu – Suomen ja Puolan toukokuun

102 Em. aseidenriisuntakonferenssiin lähetettävän valtuuskunnan esitys 15.1.1932 hallitukselle. 495 - 12 - 143, s. 241 ja 243-246, ERA.

103 Ibid., s. 243 ja 246.

alussa 1931 pidetyn yhteistyöneuvottelun pöytäkirjasta! Pöytäkirjanhan olivat Martola ja Kraemer luovuttaneet virolaisille muutamia viikkoja puolalaisten kanssa käydyn neuvottelun jälkeen, ja Viron esityksessä siis todettiin, että Neuvostoliitolle ominaisten poliittisten ja sotilaallisten tekijöiden vuoksi olisi saatava mahdollisimman paljon itäistä suurvaltaa vastaan suunnattuja määräyksiä, jotka velvoittaisivat Neuvostoliittoa ja sitoisivat sen sopimukseen samalla tavalla kuin Kansainliiton jäsenmaat.¹⁰⁴

Niin ikään suomalaisten ja puolalaisten yhteistoimintaneuvottelujen pöytäkirjan mukaan – ja taas lähes samoin sanamuodoin – kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, että koska Neuvostoliitto ei ollut allekirjoittanut Kansainliiton peruskirjaa, se ei myöskään ollut sitoutunut peruskirjan edellyttämiin välitysmenetelmiin riitatapausten ratkaisemiseksi rauhanomaisesti. Samoin tunnustettiin Neuvostoliiton ja maailmanvallankumousta propagoivan kolmannen internationaalin välinen kiinteä yhteys ja Locarnon sopimusta muistuttavien turvallisuusjärjestelyjen puuttuminen Itä-Euroopasta. Näiden poliittisten seikkojen ohella suomalaisten ja puolalaisten johtopäätösten mukaan myös virolaiset päätyivät siihen tulokseen, että Neuvostoliitolle ominaiset sotilaalliset tekijät, muun muassa pakollisen asepalveluksen erittäin pitkä kesto ja täydellinen avoimuuden puuttuminen Neuvostoliiton asevoimista asettivat reunavaltiot aivan eri asemaan kuin itäinen suurvaltanaapuri. Näiden tekijöiden perusteella hallitukselle esitetyssä muistiossa korostettiin myös Viron pyrkimystä aikaansaada erillinen niin sanottu Venäjän klausuuli tulevaan sopimukseen Neuvostoliiton ja sen reunavaltioiden mittavan epätasapainon pienentämiseksi. Tämän tavoitteen toteuttamiseksi esityksen lopuksi vielä kerran korostettiin Neuvostoliiton länsirajan valtioiden yhteistoimintaa tulevassa aseidenriisunkonferenssissa.¹⁰⁵

Viro oli näin liittynyt aseidenriisuntakysymyksessä mukaan tiiviiseen Suomen ja Puolan alulle panemaan yhteistyöhön. Yhteistyö ja informaation vaihto kannanmäärittelyjen yhdenmukaistamiseksi jatkuivat vielä konferenssiin valmistautumisen viime hetkillä tammikuussa 1932 muutamia päiviä ennen konferenssin avajaisia.¹⁰⁶

Liettua jätettiin yhteisrintaman ulkopuolelle

Käsittelemääni Suomen, Viron, Latvian ja Puolan tiivistä yhteistoimintaa edesauttoi valmistautumisvaiheessa ja itse käytännön konferenssityössä ratkaisevasti se, että näiden maiden yleisesikuntien tiedusteluosastojen välille oli syntynyt jo 1920-luvun jälkimmäisellä puoliskolla hyvin vahva keskinäinen

104 Ibid., s. 247.

105 Ibid.

106 Martolan kirje 15.12.1930 Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle Lauritsinille ja Viron Varsovan sotilasiamiehen raportti 18.1.1932 yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle. 495 - 12 - 143, s. 248–250, ERA; Viron yleisesikunnan ja tiedusteluosaston päällikön kirje 13.1.1932 ulkoministeriön poliittisen osaston päällikölle. 495 - 11 - 1, s. 2, ERA.

kontakti. Erityisesti Neuvostoliittoon kohdistuneen tiedustelu yhteistyön kiinteyttä osoittaa se, että näiden maiden tiedusteluelinten välillä järjestettiin kaksi kertaa vuodessa erityisiä kokoontumisia, joissa vaihdettiin hankittuja tietoja. Siten maiden tiedusteluelinten johtavat upseerit, jotka myös osallistuivat keskeisesti tulevan aseidenriisuntakonferenssin valmistelemaan työhön, tunsivat toisensa henkilökohtaisesti. Tässä yhteydessä en vielä kyseistä tiedusteluyhteistyötä käsittele yksilöidymmin, vaan tulen sitä tarkemmin selvittämään jäljempänä. Merkille pantavaa on kuitenkin se, että aseidenriisuntayhteistyöhön ei Baltian pienistä valtioista kuulunut Liettua, joka myöskään ei ollut mukana tiedusteluyhteistyössä. Liettuan valtuuskunta osallistui kuitenkin ajoittain käytännön yhteistyöhön sittemmin konferenssin aikana, mutta asiakirjojen antaman tiedon valossa liettualaisia ei liiemmin näkynyt Suomen, Viron, Latvian ja Puolan valtuuskuntien luottamuksellisissa yhteistyöneuvotteluissa.¹⁰⁷

Liettuan jättämisestä yhteistyön ulkopuolelle oli päätetty jo valmistautumisvaiheessa toukokuussa 1931 pidetyissä suomalais-puolalaisissa yhteistyöneuvotteluissa. Samoin edellä esitetyissä virolais-puolalaisissa yhteistyöneuvotteluissa elokuun puolivälissä sekä vielä saman kuun loppupuolella pidetyissä Viron ja Latvian yleisesikuntien välisissä neuvotteluissa 1931 kävi selväksi, että Liettuaa ei hyväksytty läheisen yhteistoiminnan piiriin.¹⁰⁸ Liettuan ongelmallisen aseman ymmärsi myös Viron yleisesikunnan päällikkö Törvand, joka arvioi jo huhtikuussa 1931 puolustusministerille laatimassaan muistiossa, siis ennen seuraavan kuun alussa pidettyjä suomalais-puolalaisia yhteistyöneuvotteluja, että Liettua ei tulisi kuulumaan tiiviin yhteistyön valtioryhmittymään aseidenriisuntakonferenssiin valmistauduttaessa eikä myöskään konkreettisesti työssä konferenssin aikana.¹⁰⁹ Huonot suhteet Puolaan sekä Liettuan harjoittama, muita ärsyttävä lähentymispolitiikka Saksan ja Neuvostoliiton suuntaan olivat tekijöitä, jotka sulkiivat Liettuan pois kaikesta Suomen, Viron, Latvian ja Puolan yleisesikuntien välisestä läheisestä yhteistyöstä.¹¹⁰

107 Virolaiset asiakirjat sisältävät hyvin vähän mainintoja yhteistyöstä Liettuan valtuuskunnan kanssa. Seuraavissa asiakirjoissa on kuitenkin mainintoja liettualaisten kanssa harjoitetusta yhteistoiminnasta tietyissä asiayhteyksissä: August Schmidtin kirje 17.3.1933 ulkoministerille ja yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 149, s. 3, ERA; Viron aseidenriisuntakonferenssin valtuuskunnan laatima yhteenvedot konferenssin työstä ajanjaksoilta 30.5.-4.6.1932 ja 13.-30.3.1933. 957 - 13 - 600, s. 265 ja 309, ERA; Schmidtin kirje 17.2.1933 yleisesikunnan päällikölle, kenraali Laidonerille ja ulkoministeriön poliittiselle osastolle. 495 - 12 - 143, s. 102, ERA.

108 Em. yhteenvedo Suomen ja Puolan yhteistyöneuvotteluista Varsovassa 4.-7.5.1931 tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa harjoitettavasta toiminnasta. 495 - 12 - 143, s. 404, ERA; em. Maasingin muistio 22.8.1931 yleisesikunnan päällikölle neuvotteluista 17.8.1931 aseidenriisuntakonferenssin valmisteluista Puolan edustajien kanssa. 495 - 12 - 143, s. 281 ja 284, ERA ja em. Maasingin muistio 24.8.1931 yleisesikunnan päällikölle neuvotteluista Latvian yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön Rozensteinin kanssa 22.8.1931. 495 - 12 - 143, s. 291, ERA.

109 Em. Törvandin kirje huhtikuussa (tarkemmin päiväämätön) 1931 puolustusministerille. 495 - 12 - 143, s. 497, ERA.

110 Ruotsin Riian, Tallinnan ja Kaunasin sotilasasiainmiehen Juhlin-Dannfeltin raportti 22.6.1929 ulkomaosaston päällikölle. Generalstabens, utrikesavdelningens, serie E 1 a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Litaun, volym 6, KKA.

Martola painostaa Ruotsia reunavaltiorintamaan

Kuten jo edellä esitin, toukokuun alussa 1931 suomalais-puolalaisissa yhteistoimintaneuvotteluissa oli sovittu työnjaosta, jonka mukaan Suomi muun muassa huolehtisi neuvotteluista Ruotsin saamiseksi tiiviin yhteistyön piiriin. Kyseisiin neuvotteluihin osallistunut Martola toimikin päätöksen mukaisesti ja otti yhteyttä Ruotsin yleisesikuntaan, joka suostui mielipiteiden vaihtoon. Yhteydenpitoa oli omiaan auttamaan se, että Martola neuvotteli erityisesti majuri Carlos Adlercreutzin kanssa, joka puolalaisen kenraalin Kasprzyckin tapaan oli opiskellut Martolan kanssa Ranskan sotakorkeakoulussa vuosina 1919–1921. Siten myös Martola ja Adlercreutz olivat hyviä ystäviä jo entuudestaan.¹¹¹ Mielipiteen vaihtoa käytiin sekä suullisesti että kirjallisesti. Yhteydenottoa Ruotsin yleisesikuntaan pidettiin niin tärkeänä ja kiireellisenä, että Martolan alkuperäisissä suunnitelmissa oli matkustaa suoraan Varsovasta Tukholmaan neuvottelemaan tuoreeltaan yhteistoimintakysymyksestä, mutta Varsovassa päätettyjen uusien suunnitelmien mukaan Martola kuitenkin matkusti yhteistoimintaehdotuksineen ensin Riikaan ja Tallinnaan. Neuvottelut Ruotsin yleisesikunnan kanssa aloitettiin kuitenkin aikaa tuhlaamatta. Ensimmäisen neuvottelun Martola kävi Adlercreutzin kanssa Tukholmassa jo viikko puolalaisten kanssa käytyjen yhteistyöneuvottelujen jälkeen, ja toisen neuvottelumatkan Adlercreutzin luokse Martola teki puolitoista kuukautta myöhemmin, kesäkuun lopussa 1931.¹¹²

Adlercreutzin neuvottelumuistiinpanoista käy selvästi ilmi, että Martola teki täysin avoimesti selkoa Suomen ja Puolan tiiviistä yhteistoiminnasta konferenssiin valmistauduttaessa. Martola ei millään lailla salannut Varsovan yhteistyöneuvottelun tuloksia, vaan kertoi avoimesti sovituista yhteisistä menettelytavoista ja taktiikasta tulevassa konferenssissa. Samoin Martola ilmoitti, että suomalais-puolalaiseen rintamaan tultaisiin saamaan mukaan myös Viro ja Latvia. Martola toivoi tehtävänsä mukaisesti, että Ruotsi tulisi mukaan yhteistoimintarintamaan. Tämän vuoksi Martola esitti pyynnön, että Ruotsin yleisesikunta lähettäisi edustajansa viimeistään heinä – elokuussa Helsingissä järjestettävään yhteistoimintakokoukseen, johon tulisi osallistumaan kyseisten Neuvostoliiton reunavaltioiden edustajia. Martolan mukaan kokouksessa tultaisiin lyömään lukkoon tuleva toimintataktiikka erityisesti niiden toimintamallien osalta, jotka tähtäsivät Neuvostoliiton mahdollisesti esittämien epäedullisten ehdotusten torjumiseen.¹¹³

111 Turtola (1984), s. 162 ja Martola, s. 39.

112 Ruotsin Helsingin sotilasiamiehen Nyqvistin raportti 28.4.1931 ulkomaaosaston päällikölle. Generalstabens utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, rapporter och meddelanden från militärattachén i Helsingfors, volym 24, KKA; Martolan kirje Varsovasta 7.5.1931 vaimolleen Aune Martolalle. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki); Martolan muistivihko vuodelta 1931. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/30, SA.

113 Em. Adlercreutzin muistiinpanot 15. - 16.5.1931 ja 30.6.1931 Martolan kanssa käydyistä neuvotteluista aseidenriisuntakonferenssiin valmistauduttaessa. Carlos Adlercreutzin yksityisarkisto, mappi nro 24, KKA.

Martolan ehdotus Ruotsin mukaan tulosta yhteistyöhön ei ollut uutta, sillä Martola oli jo vuoden 1930 loppupuolella osallistunut Suomen, Puolan ja Ruotsin välillä Genevessä käytyihin alustaviin neuvotteluihin yhteisistä menettelytavoista tulevassa konferenssissa tietyissä asiakohdissa. Martolan marraskuussa 1930 tekemien merkintöjen mukaan yhteistyöneuvottelut olivat edenneet niin pitkälle, että ainakin joissakin asioissa tultaisiin mahdollisesti saavuttamaan yhteinen menettelytapa.¹¹⁴ Suomessa ei kuitenkaan täysin uskottu, että Ruotsi olisi ilman muuta halukas liittymään suomalais-puolalaisvetoiseen reunavaltioryhmittymään. Martolan ja Adlercreutzin neuvotteluissa tulikin esille, että Ruotsin saaminen kyseiseen yhteistoimintaryhmittymään tulisi olemaan hyvin vaikeata ellei peräti mahdotonta. Tämän vuoksi Martola esitti Adlercreutzille rajallisempaa yhteistyötä, joka koskisi ainoastaan Suomen ja Ruotsin välistä tiivistä yleisesikuntien yhteistoimintaa valmistautumisvaiheessa ja itse konferenssissa.¹¹⁵ Näin Ruotsi voisi olla ottamatta julkisesti osaa reunavaltiorintamaan, jossa erityisesti Puolan asema oli – Suomen ohella – varsin keskeinen ja joka selvästi tulisi kannattamaan Ranskan ajamaa linjaa.

Martolan yritykset saada Ruotsi yhteistyökumppaniksi eivät johtaneetkaan toivottuun tulokseen. Ruotsi jäi Suomen ja Puolan rakentaman tiiviin yhteistyörintaman ulkopuolelle niin valmistautumisvaiheessa kuin itse työskentelysääkin. Ruotsin koko virallinen aseidenriisuntalinja oli pohjautunut täysin päinvastaiselle perustalle kuin Suomen ja yleensäkin Neuvostoliiton reunavaltioiden ajamat intressit: Ruotsi kannatti Ison-Britannian tavoitetta, kun taas Suomi ja muut reunavaltiot kannattivat Ranskan linjaa. Näkemysten erilaisuus tuli selkeästi esille Ruotsin valtuuskunnalle tammikuussa 1932 vahvistetuissa ohjeissa, jotka olivat täysin päinvastaiset kuin joulukuussa 1931 Sunilan hallituksen Suomen valtuuskunnalle vahvistamat ohjeet. Siinä missä Suomi ei voinut suostua omien vähäisten varustustensa riisumiseen ja päinvastoin halusi varata sotilaallisesti epäedullisessa asemassa oleville valtioille mahdollisuuden jopa lisätä varustuksiaan omaa turvallisuuden tunnettaan vastaavalle tasolle, niin Ruotsin valtuuskunnalle laadituissa ohjeissa voimakkaasti tähdennettiin yleisen aseidenriisunnan tärkeyttä ja sen konkreettista toteutumista.¹¹⁶ Ranskan ja Ison-Britannian näkemysten oikeellisuudesta ei ollut kuitenkaan ruotsalaisien keskuudessa yksimielisyyttä. Kuten Turtola toteaa, Ruotsin sotilasjohto kannatti sanktiojärjestelmän voimistamista, mutta puolueet ja yleinen mielipide taas kannattivat voimakkaasti puhdasta aseidenriisuntaa.¹¹⁷

114 Martolan kirje Genevestä 7.11.1930 vaimolleen Aune Martolalle. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

115 Em. Adlercreutzin muistiinpanot touko-kesäkuulta 1931 Martolan kanssa käydyistä neuvotteluista aseidenriisuntakonferenssiin valmistauduttaessa. Carlos Adlercreutzin yksityisarkisto, mappi nro 24, KKA.

116 Turtola (1984), s. 83 ja 120–121.

117 Ibid., s. 120–121.

Viron yritys painostaa Ruotsia

Kysymys menemisestä Ranskan tai Ison-Britannian ajaman suuntauksen taakse oli myös suuressa määrin sidoksissa muihin ulkopoliittisiin tavoitteisiin. Ruotsin poliittinen johto halusi ennen kaikkea pitää yllä hyviä suhteita Neuvostoliittoon, jota pidettiin todennäköisimpänä uhkana maan turvallisuudelle 1930-luvun alussa. Aseidenriisuntalinjan siirtämisen lähemmäs Ranskan esityksiä arvioitiin sisältävän poliittisesti vakavia riskejä, koska se olisi voitu helposti tulkita epäluottamuksen osoitukseksi Neuvostoliittoa kohtaan.¹¹⁸

Ruotsin sotilasjohto pyrki vaalimaan suhteita Neuvostoliittoon ja siksi olemaan osallistumatta mihinkään sellaisiin hankkeisiin, jotka Neuvostoliitossa voitaisiin tulkita Ruotsin linjan muutokseksi epäystävällisempään suuntaan. Selvästi tämä tulee esille Ruotsin yleisesikunnan ulkomaaosaston päällikön everstiluutnantti Carl Magnus Björnstjernan vastauskirjeestä Ruotsin Tallinnan, Riian ja Kaunasin sotilasasiamiehelle ratsumestari Curt Herman Juhlin-Dannfeltille toukokuun alussa 1931.¹¹⁹ Juhlin-Dannfelt oli huhtikuun loppupuolella lähettänyt Björnstjernalle raportin Viron Riian sotilasasiamiehen everstiluutnantti Vilhelm Kohalin kanssa käymistään luottamuksellisista neuvotteluista. Sotilasasiamiesten keskustelussa päähuomion olivat saaneet Ruotsin ja Viron väliset sotilassuhteet. Kohal oli esittänyt selväsanaisesti tyytymättömyytensä siihen, että Ruotsin yleisesikunta ei tuntenut kovinkaan suurta kiinnostusta yhteistyöhön Viron yleisesikunnan kanssa. Kohal toivoi tähän ikävään tilanteeseen pikaista muutosta painottamalla, että yhteisen vastustajan Neuvostoliiton vuoksi maiden yleisesikuntien olisi harjoitettava huomattavasti läheisempää yhteistyötä monissa eri käytännön kysymyksissä. Esimerkkinä Kohal esitti Viron ja Suomen yleisesikuntien tiiviin yhteistoiminnan aseidenriisuntakonferenssiin valmistauduttaessa. Siksi Kohal ehdotti, että maiden sotilassuhteiden parantamiseksi olisi mitä toivottavinta, että myös Ruotsi osallistuisi aseidenriisuntakonferenssiin valmisteluihin yhdessä Viron ja muiden Baltian maiden kanssa. Juhlin-Dannfeltillä ei ollut valtuuksia vastata ehdotukseen, mutta hän lupasi kuitenkin välittää sen esimiehensä Björnstjernan tietoon.¹²⁰

Kohalin näkemys Ruotsin sotilaallisen mielenkiinnon puuttumisesta luonnollisesti huolestutti Juhlin-Dannfeltia, sillä olihan hän Ruotsin sotilasasiamies myös Virossa ja siten hänen virkatehtäviinsä kuului suhteiden ylläpitäminen virolaisten kanssa. Samaisessa neuvottelussa hän oli vielä konkreettisesti saanut osoituksen siitä, että Viron yleisesikunnassa tunnettiin tyytymättömyyttä ruotsalaisten vähäiseen kiinnostukseen. Juhlin-Dannfelt oli pyytänyt Viron yleisesikunnalta tiettyjä sotilaskarttoja Viron itärajalta, mutta nyt Kohal oli

118 Ibid., s. 121.

119 Ruotsin yleisesikunnan ulkomaaosaston päällikön everstiluutnantti Carl Magnus Björnstjernan kirje 7.5.1931 Juhlin-Dannfeltille. Militärattachés i Riga hemliga arkiv, serie E I b, inkomna handlingar, volym 1, KKA.

120 Juhlin-Dannfeltin kirje 21.4.1931 Björnstjernalle. Generalstabens, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Litaun, volym 6, KKA.

ilmoittanut niiden tulleen salaisiksi: siksi niitä ei luovutettaisi ulkopuolisille. Juhlin-Dannfelt oli tämän jälkeen vedonnut siihen, että hän oli kyllä aikaisemmin esteettä saanut virolaisilta kyseisiä kartoja. Juhlin-Dannfeltin vetoomukset eivät saaneet vastakaikua. Pidemmittä perusteluitta Kohal jopa totesi, että Ruotsin sotilasasiamies tulisi saamaan samanlaisen vastauksen vieraillessaan seuraavan kerran Viron yleisesikunnassa.¹²¹

Näin hienovaraisesti mutta selkeästi viestitettiin, että virolaisten asiakirjat pysyisivät lukkojen takana ainakin ruotsalaisille. Siten virolaisten mielestä huonontuneet suhteet vaikuttivat ensimmäiseksi tiedustelu yhteistyöhön. Suhteiden parantamiseksi jo virkansa velvoittamana Juhlin-Dannfelt oma-aloitteisesti laati esimiehellensä ehdotuksia toimenpiteistä, joilla mahdollisesti pystyttäisiin osoittamaan Ruotsin suurempaa mielenkiintoa Viroa kohtaan ja parantamaan näin maiden sotilassuhteita. Ensimmäisenä toimenpiteenä Juhlin-Dannfelt esitti, että Ruotsin ja Viron välillä ryhdyttäisiin uudelleen ja laajemmalla mitalla toteuttamaan Neuvostoliittoon kohdistuvaa tiedustelu yhteistyötä. Tämä voitaisiin tehdä siten, että maiden yleisesikunnat vaihtaisivat Neuvostoliittoa koskevia tietoja. Toisena mahdollisena toimintatapana olisi se, että Ruotsin yleisesikunta lähettäisi edustajansa Suomen, Viron, Latvian ja Puolan yleisesikuntien tiedusteluosastojen yhteisiin konferensseihin, joita oli järjestetty säännöllisesti 1920-luvun loppupuolelta lähtien vuorotellen kunkin maan yleisesikunnassa. Näissä kokouksissa käsiteltiin myös tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa esille tulevia kysymyksiä, koska tiedusteluosastoilla oli merkittävä rooli aseidenriisuntakonferenssin valmisteluissa. Eräänä suhteiden parannuskeinona olisi myös se, että Ruotsi ja Viro lisäisivät merkittävästi upseeriensa lähettämistä palvelemaan tietyksi ajaksi toistensa sotilasopetuslaitoksiin.¹²²

Saatuaan alaisensa kirjeen Björnstjerna ei liiemmin aikaillut vastauksen laatimisessa, vaan jo seuraavana päivänä hän kirjoitti paimenkirjeen. Neuvotteluaan asiasta esimiehensä yleisesikunnan päällikön kenraali Gösta Nygrenin kanssa Björnstjerna vastauksessaan heti aluksi muistutti, että Ruotsissa päävastuun aseidenriisuntakonferenssiin valmistautumisesta kantoi maan ulkoministeriö, ei yleisesikunta eikä sen päällikkö, jonka tehtävä oli vain antaa neuvoja niitä pyydettyä. Niin ikään Ruotsin yleisesikunta ei tulisi myöskään ryhtymään kahdenkeskiseen tietojen vaihtoon virolaisten kanssa. Perusteluna tälle oli se, että koska yleisesikunnan ulkomaosaston tiedot Neuvostoliitosta oli hankittu kahdenvälisellä tietojenvaihdolla muiden valtioiden tiedusteluelinten kanssa, niitä ei voitu antaa kolmannelle osapuolelle. Mitä tuli Ruotsin yleisesikunnan ulkomaosaston osallistumiseen kyseisten neljän maan tiedusteluelinten yhteiskokouksiin tai Neuvostoliittoa koskevien tietojen vaih-

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid. ja Juhlin-Dannfeltin 21.4.1931 laatimaansa kirjeeseen liittävä kopio raportistaan 22.6.1929, jossa käsitellään Suomen, Viron, Latvian ja Puolan yleisesikuntien välistä tiedustelu yhteistyötä. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Litaun, volym 6, KKA.

tamiseen kahdenkeskisesti Viron ja Ruotsin yleisesikuntien välillä, Björnstjernan mukaan asiasta oli käyty keskusteluja yleisesikunnan päällikön Nygrenin kanssa. Oli kuitenkin päätetty, että Ruotsi ei tulisi osallistumaan kokouksiin. Päätös perustui suurimmaksi osaksi siihen, että ruotsalaiset edustajat eivät pystyisi olemaan *incognito*, kuten Björnstjerna asian ilmaisi.¹²³ Tämä puolestansa oli ruotsalaisten osallistumisen ehdoton vaatimus. Ruotsalaisten edustajien ilmitulo aiheuttaisi heti vääjäämättömästi, että Neuvostoliitto tulkitisi Ruotsin osallistumisen selväksi merkiksi liittymisestä sitä itseään vastaan toimivaan reunavaltioryhmittymään. Björnstjernan mukaan saman johtopäätöksen tekisivät myös itse reunavaltiot ja tämäkin tulos olisi Ruotsin kannalta kaikkea muuta kuin toivottava.¹²⁴

Juhlin-Dannfeltin laatimasta raportista ilmenee siis, että suomalaisten ohella virolaisetkin olivat tiedustelleet yhteistyön mahdollisuutta ruotsalaisten kanssa valmistauduttaessa aseidenriisuntakonferenssiin. Mielenkiintoista on havaita, että Viron yleisesikunta yhteistyötä esittäessään oli nostanut esille maiden välillä vallitsevan tiedusteluyhteistyön. Toisin sanoen Viron yleisesikunta pyrki myös omalta osaltansa saamaan ruotsalaisia mukaan tiiviin aseidenriisuntayhteistyön pariin käyttämällä porkkanana maiden yleisesikuntien hyviä suhteita sotilastiedustelun piirissä. Tähän kysymyksen Björnstjernalla oli kuitenkin ehdoton mielipide. Björnstjerna arvioi Juhlin-Dannfeltille, että *vaikka minä niin muodoin olen enemmän kuin halukas jatkamaan tietojen vaihtoa ym. virolaisten kanssa, niin en voi tehdä mitään yhteydenoton hyväksi aseidenriisuntakysymyksissä virolaisten kanssa.*¹²⁵

Kaiken kaikkiaan Björnstjernan mukaan ruotsalaisilla ei aseidenriisuntakysymyksissä ollut mahdollisuuksia yhteistyöhön Suomen ja Viron kanssa. Yhteistyön edellytysten puuttuminen johtui suoraan maiden erilaisista intresseistä. Björnstjerna arvioikin, että Ruotsilla oli täysin toisenlaisia ongelmia, koska Ruotsi oli jo omaehtoisesti suorittanut 1920-luvulla mittavan aseidenriisunnan. Siksi Ruotsin tulisi aseidenriisuntakysymyksessä pitää huoli siitä, että se ei joutuisi tulevaisuudessa vähentämään aseistusta enemmän kuin mihin se olisi vapaaehtoisesti valmis. Sen sijaan Björnstjernan mukaan Suomen ja Viron intressit aseidenriisunnan suhteen olivat täysin erilaiset. Nämä maat eivät halunneet luopua vähimmässäkään määrin aseistuksestaan. Maiden erilaista suhtautumista todisti myös vallitseva tilanne suhteessa aseistautumiseen. Björnstjerna arvioikin, että siinä missä Ruotsi oli jo läpivienyt omaehtoisen aseidenriisunnan, niin Suomi ja Viro olivat jatkuvasti, kuten kirjoittaja elävästi ilmaisi, *sormi liipasimella* ja pyrkivät organisoimaan kansalliset voimavarat mahdollisimman laajassa mitassa maanpuolustuksen hyväksi.¹²⁶

Ruotsin sotilasjohto niputti siis Suomen ja Viron yhteen kieltäytyessään

123 Em. Björnstjernan kirje 7.5.1931 Juhlin-Dannfeltille. Militärattachéns i Riga hemliga arkiv, serie E I b, inkomna handlingar, volym 1, KKA.

124 Ibid.

125 Ibid.

126 Ibid.

tiivästä yhteistoiminnasta aseidenriisunnassa. Björnstjernan vastauksessa kuitenkin korostettiin, että Suomen ja Viron rinnastaminen päti vain suhtautumisessa puheena olevaan yhteistyöhön aseidenriisunta-asiassa. Björnstjerna painotti, että suostuminen virolaisten ehdotuksiin läheisestä yhteistyöstä aseidenriisuntakysymyksessä johtaisi todennäköisesti myös siihen, että Virossa ja sen liittolaismaassa Latviassa ryhdyttäisiin elättelemään täysin mahdottomia toiveita myös muusta läheisemmästä sotilaallisesta yhteistyöstä. Tämän vuoksi Björnstjerna korosti voimakkaasti alaiselleen, että Ruotsi ei tulisi antamaan aktiivista sotilaallista apua Virolle eikä Latvialle, jos Neuvostoliitto hyökkäisi. Näillä perusteilla Björnstjerna ulkomaosaston päällikkönä muistutti Virossa ja Latviassa toimivaa sotilasasiamiestään siitä, että pidättyvän suhtautumisen muuttuminen ja näiden maiden sotilasjohtoa kohti lähentyminen olisi myös epäoikeudenmukaista, koska se mahdollisesti antaisi täysin epärealistisia toiveita Ruotsin sotilaallisesta avusta hädän tullen. Björnstjernan mukaan Ruotsin sotilaalliset avustusmahdollisuudet olisi mahdollista kohdistaa vain Suomenlahden pohjoispuolelle.¹²⁷ Siten Ruotsin sotilasjohto selvästi erotti Suomen ja sen eteläiset naapurivaltiot toisistaan suhteessa sotilaalliseen avunantomahdollisuuteen. Viroa ja Latviaa kohtaan noudatettavaa pidättyvää suhtautumista Björnstjerna perusteli vielä lopuksi omalla henkilökohtaisella arviollaan näiden maiden mahdollisuuksista pysyä itsenäisinä valtioina Neuvostoliiton välittömässä läheisyydessä. Björnstjerna katsoi peittelemättä, että kaiken kaikkiaan Viron ja Latvian tulevaisuudennäkymät itsenäisinä valtioina pysymisestä olivat varsin synkät, sillä niiden liittäminen Neuvostoliittoon tulisi olemaan vain ajan kysymys.¹²⁸

Ruotsi ei halua yhteistyötä

Ruotsin jättäytyminen Suomen ja Puolan johtaman yhteistyöryhmän ulkopuolelle kävi siis selväksi jo ensimmäisissä Martolan ja Ruotsin yleisesikunnan välisissä neuvotteluissa. Martola vaihtoi neuvottelutaktiikkaa yrittäen nyt saada ruotsalaisia tukemaan Suomen tärkeiksi kokemia asiakokonaisuuksia, jotka tulisivat nousemaan esille aseidenriisuntakonferenssissa. Tämän vuoksi Martola pyrki oma-aloitteisesti informoimaan Ruotsin yleisesikuntaa ja sen ulkomaosastoa Suomen aseidenriisuntalinjasta tulevassa konferenssissa. Niinpä Martola lokakuun alussa 1931 esitti Ruotsin Helsingin sotilasasiamiehelle everstiluutnantti Gustaf Nyqvistille toiveen, että Björnstjernan saman kuin lopussa tapahtuvan Suomen yleisesikunnan vierailun yhteydessä Martola saisi henkilökohtaisesti kertoa Björnstjernalle Suomen näkemyksistä aseidenriisunta-asioissa.¹²⁹ Painostusyritykset Ruotsin suuntaan jatkuivat aivan valmistau-

127 Ibid.

128 Ibid.

129 Nyqvistin raportti 14.10.1931 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 24, KKA.

tumisvaiheen viime hetkiin saakka. Vielä joulukuun puolivälissä 1931 Martola Adlercreutzille lähettämässään kirjeessä yritti saada Ruotsin yleisesikuntaa hyväksymään Suomen käsityskantoja edes yksittäisissä kysymyksissä. Erityisesti Martola yritti painostaa Ruotsin yleisesikuntaa tukemaan Suomen tärkeänä pitämää esitystä siitä, että suojeluskunnat eivät kuuluisi laskennallisesti armeijan kokonaisvahvuuteen ja siten niitä ei erillisinä organisaatioina laskettaisi mukaan rajoitettaviin joukkoihin. Tämän vuoksi Martola liitti kirjeeseensä yleisesikunnan laatiman luottamuksellisen muistion suojeluskuntajärjestöstä.¹³⁰

Suojeluskuntien kysymystä pidettiin Suomessa niin tärkeänä, että Martola yritti samanlaista painostusta laajemminkin. Tästä hyvänä esimerkkinä voin mainita, että Viron valtionarkistossa on Martolan Viron tiedusteluosaston päällikölle eversti Karl Lauritsille lähettämä suojeluskunta-asiaa koskeva kirje, johon on kuulunut muistio ja joka on sisällöltään ja päiväykseltään täsmälleen samanlainen kuin edellä mainittu Martolan Adlercreutzille lähettämä kirje.¹³¹ Martolan valitsema ajankohta oli perusteltu, koska sekä Ruotsissa että Virossa viimeisteltiin vielä tuolloin lopullisia toimintaohjeita konferenssiin lähetettävälle valtuuskunnille. Näin oli vielä mahdollisuus viime hetkillä yrittää vaikuttaa näiden maiden valtuuskunnille annettavien ohjeiden sisältöön.¹³² Tämän lisäksi Martola ei kaihtanut yrittää saada myötätuntoa myös suurvallalta. Martola nimittäin lähetti suojeluskuntia käsittelevän muistion myös Ranskan yleisesikunnalle. Muistion pohjalta Martola jatkoi suojeluskunta-asiassa ranskalaisten painostusta myös aseidenriisuntakonferenssin avajaispäivien aikana. Tässäkin tapauksessa kanssakäymistä ranskalaisten kanssa helpotti, että opiskeltuaan Ranskan sotakorkeakoulussa ja toimittuaan Suomen sotilasasiamiehenä Pariisissa Martola tunsu hyvin jo entuudestaan Ranskan yleisesikunnan upseereita, jotka olivat mukana Ranskan aseidenriisuntakonferenssiin lähetetyssä valtuuskunnassa.¹³³

Viimeisen kerran Ruotsia yritettiin suostutella muutamaa päivää ennen aseidenriisuntakonferenssin virallista avausta ja vain puolitoista viikkoa puolalaisten kanssa Varsovassa käytyjen valmisteluvaiheen viimeisten yhteistyöneuvottelujen jälkeen. Tällöin 29.–30. tammikuuta 1932 Martola kävi Tukholmassa matkalla Geneveen ja neuvotteli vielä Björnstjernan, Adlercreutzin ja Ruotsin yleisesikunnan keskusosaston päällikön everstiluutnantti Axel Rappen kanssa.¹³⁴ Martola yritti vielä painostaa ruotsalaisia antamaan tukensa yk-

130 Martolan kirje 15.12.1931 Adlercreutzille. Carlos Adlercreutzin yksityisarkisto, volym 24, kirjekuudessa *Nedrustningsfråga 1931 - 1932 (Finland)*, KKA; Turtola (1984), s. 162.

131 Em. Martolan kirje 15.12.1931 eversti Lauritsille. 495 - 12 - 143, s. 250, ERA.

132 Ruotsin aseidenriisuntakonferenssiin lähetettävälle valtuuskunnalle annettiin ohjeet tammikuun puolivälissä 1932. Virossa maan valtuuskunnalle osoitettujen ohjeiden laatimiseksi asetettu komissio sai valmiiksi työnsä esitettäväksi maan hallitukselle samoihin aikoihin, 15.1.1932. Erik Lönnroth, *Den svenska utrikespolitikens historia V, 1919–1939* (Stockholm 1959), s. 109; em. aseidenriisuntakonferenssiin lähetettävän Viron valtuuskunnan esitys 15.1.1932 hallitukselle. 495 - 12 - 143, s. 239, ERA.

133 Martolan muistiinpanot neuvotteluista Ranskan yleisesikunnan upseereiden kanssa 5.2.1932. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/25, SA.

134 Martolan muistiinpanot neuvotteluista Ruotsin yleisesikunnassa 29.–30.1.1932. Muistiinpanot ovat erillisessä mustakantisessa Martolan henkilökohtaisessa muistikirjassa. Jalkavä-

sittäisille, suomalaisten kannalta tärkeille esityksille, kuten suojeluskuntajärjestön jättämiselle laskennallisesti armeijan kokonaisvahvuuden ulkopuolelle, mitä Martola oli esittänyt Ruotsin yleisesikunnalle kirjeenvaihdossa Adlercreutzin kanssa vain puolitoista kuukautta aikaisemmin. Neuvotteluissa ruotsalaiset ilmoittivat selkeästi Martolalle, että Ruotsin sotilasjohto ei lämmennyt suomalaisten esityksille tuen antamisesta. Erityisesti yleisesikunnan päällikkö kenraali Gösta Nygren suhtautui asiaan kielteisesti. Everstiluutnantti Rappe kuitenkin lupasi Martolalle, että hän tulisi vielä ottamaan erityisesti suojeluskunta-asian uudestaan puheeksi Nygrenin kanssa.¹³⁵

Neuvottelujen toisen pääaiheen muodostivat Suomen ja Ruotsin yleisesikuntien jo alkaneet neuvottelut Kansainliiton peruskirjan sanktiovelvoitteiden toteuttamismenetelmistä erityisesti siinä tapauksessa, että Ruotsi olisi keskeisessä asemassa sanktioavun toimittajana Suomeen. Tästä kysymyksestä ruotsalaiset ilmoittivat, että Ruotsin yleisesikunta haluaisi ehdottomasti ja mahdollisimman nopeasti Suomen esittävän Ruotsin hallitukselle virallisen pyynnön sotilaallisen avun saamiseksi siinä tapauksessa, että Neuvostoliitto hyökkäisi Suomeen. Neuvotteluissa olleiden ruotsalaisten mukaan Suomen Tukholman lähettilään Rafael Erichin edellisessä kuussa tekemä esitys Ruotsin hallitukselle Suomen tarvitsemasta vaatetus- ja varustusavusta tuollaisessa tilanteessa ei olisi sotilaallisesti riittävä.¹³⁶ Martolan neuvottelumuistiinpanojen mukaan ruotsalaiset painottivat, että *nyt pitäisi erikoisen pontevasti esittää, että Suomi myös tarvitsee, ja pääasiallisesti, joukko-osasto-apua sekä maalla, meressä, että ilmassa.*¹³⁷ Martola lupasi viedä terveiset Suomen ulkoministerille Aarno Yrjö-Koskiselle. Martola kuitenkin käsitti, että Ruotsin yleisesikunnan suunnitelmat Suomen laajamittaisesta avustamisesta Kansainliiton sanktiojärjestelmän puitteissa eivät pohjautuneet yksinomaan haluun siirtää Ruotsin puolustus Tornionjoelta Rajajoelle, vaan kysymyksessä oli myös Ruotsin sotilasjohdon huoli omasta sotilaallisesta voimastaan. Martola kirjoitikin muistiinpanoissaan, että *käsitän hyvin, että Ruotsin YE nyt nähtävästi pelkää Ruotsin armeijaa kovasti pienennettävän – uusi armeijanjärjestelyhän on siellä tekeillä – ja tahtoo kaikin keinoin osoittaa omalle hallitukselleen, että Ruotsi ei saa pienentää puolustuslaitostaan.*¹³⁸ (allev. lähteessä)

Martolan arvio vastasi mitä suurimmassa määrin asian todellista laitaa. Kuten jo aikaisemmin toin esille, myös Ruotsin yleisesikunnan ulkomaosaston

enkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/25, SA; Martolan muistikirja vuodelta 1932. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kainainen ja Helsinki).

135 Em. Martolan muistiinpanot neuvotteluista Ruotsin yleisesikunnassa 29. - 30.1.1932. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/25, SA.

136 Martolan paria päivää myöhemmin laatimien muistiinpanojen mukaan ulkoministeri Aarno Yrjö-Koskisen informoinnin mukaan Erich oli ruotsalaisille varovasti esittänyt Suomen tarvitsevan myös joukko-osastoapua vaatetus- ja varustusavun ohella. Martolan muistiinpanot Suomen valtuuskunnan neuvotteluista Genevessä 4.2.1932. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/25, SA.

137 Em. Martolan muistiinpanot neuvotteluista Ruotsin yleisesikunnassa 29.–30.1.1932. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/25, SA.

138 Ibid.

päällikkö Björnstjerna arvioi, että Ruotsin yleisesikunnan päätavoite tulevassa aseidenriisuntakonferenssissa olisi torjua kaikki ehdotukset, jotka merkitsisivät jo omaehtoisena aseidenriisunnan suorittaneen Ruotsin puolustuslaitoksen heikentämistä entisestään.¹³⁹

Neuvottelutilanne oli kuitenkin rajallisenkin yhteistoiminnan kannalta kaikkea muuta kuin suotuisa. Hieman aikaisemmin tammikuun puolessavälissä Ruotsin valtuuskunnalle annetut ohjeet korostivat ennen kaikkea aseistariisunnan onnistumisen tärkeyttä ja sen keskeistä asemaa kaikissa mahdollisesti synnyttävissä turvallisuusjärjestelmissä.¹⁴⁰ Näin Ruotsin yleisesikunta oli omalta osaltaan sidottu hallituksen hyväksymiin ohjeisiin, joihin ei kuulunut Suomen päinvastainen pyrkimys olla vähentämättä olemassa olevaa vähäisenä pidettyä varustusta.

Martola tuli jo aseidenriisuntakonferenssin alussa huomaamaan, että Ruotsin valtuuskunnassa vaikutti vahva henki Englannin ajaman konkreettisen aseidenriisunnan toteuttamiseksi. Martola sai nimittäin tietoonsa, että Ruotsin valtuuskunnassa esiintyi vaatimuksia sukellusveneiden täydellisestä poistamisesta. Erityisesti valtuuskunnan sosiaalidemokraattinen jäsen Per Albin Hansson ajoi ponnekkaasti asiaa. Martola välitti tietonsa Suomen puheenvuoroa esittämään tulleele ulkoministeri Yrjö-Koskiselle ja vaati, että ulkoministeri painostaisi Ruotsin valtuuskuntaa olemaan ottamatta asiaa esille. Yrjö-Koskinen lupasi ottaa yhteyttä kollegaansa Ruotsin valtuuskunnan puheenjohtajaan ulkoministeri Fredrik Ramelliin ja korostaa sukellusveneiden ensiarvoisuutta Suomen kaltaisten pienten valtioiden puolustuksessa.¹⁴¹ Tapaus osoitti kouriintuntuvasti, että yhteistyö ruotsalaisten kanssa saatiin unohtaa ja tehtäväksi nousi pikemminkin Ruotsin valtuuskunnan pitkälle menevien aseidenriisuntaehtotusten torjuminen.

Martolan yritykset ennen konferenssin alkamista vaikuttaa aseidenriisuntakysymyksissä Ruotsin sotilasjohtoon eivät siis kaiken kaikkiaan perustuneet kovinkaan vankalle pohjalle, koska Ruotsissa valmistautumisesta ja menettelytapaohjeiden laatimisesta päävastuun kanto maan ulkoministeriö. Tämä työnjako tulee selvästi esille Björnstjerner edellä esitetystä vastauskirjeestä Ruotsin Tallinnan, Riian ja Kaunasin sotilasasiamiehelle; siinähan Björnstjerna korosti ennen kaikkea maan ulkoministeriön vastuullisuutta ja Ruotsin yleisesikunnan vain neuvoo antavaa roolia aseidenriisuntakysymyksessä.¹⁴² Siten sotilaiden – tässä tapauksessa suomalaisten sekä ruotsalaisten keskeisimpien sotilashenkilöiden – kahdenvälisillä neuvotteluilla ei alun perinkään ollut mahdollista saavuttaa kovinkaan pitkälle meneviä tuloksia. Tässä suhteessa suomalaisten ja puolalaisten sekä myöhemmin virolaisten ja latvialaisten

139 Em. Björnstjerner kirje 7.5.1931 Juhlin-Dannfeltille. Militärattachéns i Riga hemliga arkiv, serie E I b, inkonna handlingar, volym 1, KKA.

140 Turtola (1984), s. 120.

141 Martolan muistiinpanot aseidenriisuntakonferenssin avajaisvaiheesta. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/25, SA.

142 Em. Björnstjerner kirje 7.5.1931 Juhlin-Dannfeltille. Militärattachéns i Riga hemliga arkiv, serie E I b, inkonna handlingar, volym 1, KKA.

aseidenriisuntakonferenssin valmistelussa mukana olleiden sotilashenkilöiden väliset neuvottelut ja niissä syntyneet päätökset saivat aivan toisenlaisen painoarvon maiden valtuuskunnille annettavien lopullisten ohjeiden laatimisessa. On kuitenkin hyvä muistaa, että Ruotsin yleisesikunnan nihkeä suhtautuminen sotilaalliseen yhteistyöhön edes Suomen kanssa koski vain yhteistyötä aseidenriisuntakonferenssin ja siihen valmistautumisen suhteen. Kuten Turtola toteaa, samoihin aikoihin Ruotsin sotilasjohto toimi aktiivisesti vuonna 1930 perustetussa puolustuskomissiossa Kansainliiton sanktiovelvoitteiden vahvistamisen puolesta, jotta Suomea pystyttäisiin auttamaan Ruotsista lähetettävillä sanktiojoukoilla Neuvostoliiton hyökätessä. Näin Ruotsin sotilasjohton tavoitteet olivat täysin ristiriidassa hallituksen harjoittaman ulkopoliitiikan kanssa. Hallituksen vaaliessa puolueettomuuspolitiikkaa sotilasjohto laati suunnitelmia joukkojensa lähettämiseksi Suomeen.¹⁴³

Vaikka Ruotsia ei saatukaan mukaan, reunavaltiot olivat onnistuneet luomaan keskinäisissä neuvotteluissaan tiiviin yhteistoimintarintaman, joka kattoi – siis Liettuaa lukuunottamatta, sillähän ei yhteistä rajaa Neuvostoliiton kanssa ollutkaan – kaikki Neuvostoliiton länsirajan valtiot Jäämereltä Mustallemerelle, ja mukaan oli saatu myös *Pikku ententen* maat Tšhekkoslovakia ja Jugoslavia. Suomen ja Puolan sopima työnjako oli osoittautunut toimivaksi. Ainoastaan Suomen vastuulla ollut Ruotsi jäi yhteistyön ulkopuolelle. Työnjako oli ollut menestyksellinen, koska Puolalla oli *Pikku ententen* valtioiden, toisin sanoen Tšhekkoslovakian, Romanian ja Jugoslavian, yleisesikuntiin hyvin läheiset suhteet. Näitä neljää valtiota yhdisti myös liitto Ranskan kanssa; Puolan osalta kyseessä oli varsin tiivis sotilaallinen liittosuhde. Kaiken kaikkiaan *Pikku ententen* valtiot olivat sitoutuneet muodostettavaan yhteisrintamaan, sillä niiden yleisesikunnat olivat jo konferenssin valmistautumisvaiheessa sopineet menettelytapojen koordinoimista Puolan ja Ranskan kanssa.¹⁴⁴

Yhteistyö konferenssissa

Vuosia valmisteltu ja alkuperäisestä suunnitelmasta myös vuosia myöhässä ollut aseidenriisuntakonferenssi avattiin juhlallisin menoin helmikuun toisena päivänä 1932. Tässä yhteydessä en kuitenkaan lähemmin tarkastele aseidenriisuntakonferenssin eri vaiheita ja Suomen osaa niissä, koska aihepiiristä on olemassa aikaisempaa tutkimusta.¹⁴⁵ Samoin Ranskan ja sen Itä-Euroopan liittolaisten aseidenriisuntapolitiikasta on kerrottu esimerkiksi Piotr S. Wandyczin teoksessa perustuen muun muassa vapaalle tutkimukselle avattuun ranskalaiseen arkistomateriaaliin.¹⁴⁶ Sen sijaan yhteisrintamassa kehittyntä tiiviimpää yhteistoimintaa Suomen, Viron, Latvian ja Puolan välillä ei ole juu-

143 Turtola (1984), s. 120 ja 231.

144 Wandycz, s. 240.

145 Selén (1974), s. 37–51.

146 Wandycz, s. 238 lähtien.

rikaan aikaisemmassa tutkimuksessa käsitelty. Virolaisista asiakirjoista käy selvästi ilmi, että kyseisten neljän valtion yhteistoiminta jatkui valmistautumisvaiheen jälkeen itse konferenssissakin erittäin tiiviinä. Valtioiden keskinäinen yhteistyö sai tunnustusta myös Viron valtuuskunnan puheenjohtajalta kenraali Laidonerilta, joka yksityisessä kirjeenvaihdossaan ulkoministeri Jaan Tönnissonin kanssa toi tyytyväisyytensä esille jo kolmen kuukauden kuluttua konferenssin alkamisesta. Laidoner totesikin, että Viron valtuuskunnan yhteistoiminta Suomen, Latvian ja Puolan valtuuskuntien kanssa oli kehittynyt jo niin pitkälle, että yhteisiä ehdotuksia oli pystytty laatimaan ja esittämään. Erityisesti Laidoner oli tyytyväinen valtuuskuntiin kuuluvien sotilaiden väliseen tiiviiseen yhteistyöhön. Suomen valtuuskuntaa Laidoner luonnehti tyytyväisenä hyvin asiantuntevaksi, ja niin ikään Laidoner antoi tunnustusta tiiviin yhteistyön syntymisestä Latvian ja Puolan valtuuskuntien kanssa.¹⁴⁷

Erittäin läheisestä yhteistyöstä kertovat omaa selvää kieltään myös Viron ulkoministeriön viralliset asiakirjat. Niiden mukaan Suomen, Viron, Latvian ja Puolan valtuuskuntien tiivis yhteistoiminta käsitti lukuisissa asiakokonaisuuksissa saumattoman yhteistyön, johon kuuluivat tiiviit etukäteisneuvottelut esille tulevista kysymyksistä ja keskinäinen luottamuksellinen kirjeenvaihto maiden ulkoministeriöiden sekä yleisesikuntien välillä yhteisten menettelytapojen laatimiseksi. Näin esimerkiksi valtuuskunnat pidättäytyivät useissa esille nousseissa asioissa antamasta vastausta ennen kuin muiden kanssa oli vaihdettu tietoja ja neuvoteltu kannasta, joka tilanteesta riippuen annettiin yhdessä tai erikseen.¹⁴⁸ Yhteistoiminta käsitti myös kaikenlaisten luottamuksellisten tietojen vaihdon; näin oli mahdollista saada suoraa ensikäden tietoa tulevien päätösten pohjaksi. Niinpä esimerkiksi virolaisista asiakirjoista ilmenee, että Martola työskennellessään yleisen komission teknisessä komiteassa antoi informaatiota Viron valtuuskunnalle yksittäisissä esille tulevista asioissa.¹⁴⁹

Suomen ja Viron yhteistyö

Neljän reunavaltion yhteistyö käsitti myös huomattavasti intiimimpää kahdenvälistä yhteistoimintaa. Näin tapahtui erityisesti Suomen ja Viron välillä sekä

147 Laidonerin Hyvä veli -kirje 12.5.1932 ulkoministeri Jaan Tönnissonille. 957 - 13 - 351, s. 71, ERA.

148 Viron aseidenriisuntakonferenssin valtuuskunnan laatimat yhteenvedot konferenssin työstä ajanjaksoilta 12.2.–19.3.1932, 30.5.–4.6.1932 ja 13.–30.3.1933. 957 - 13 - 600, s. 138, 265, 268 ja 309, ERA; Viron Kansainliiton-lähettilään August Schmidtin kirje 9.6.1932 ulkoministerille ja yleisesikunnan päällikölle. 957 - 13 - 351, s. 90, ERA; Schmidtin kirjeet 16.2.1933 ja 17.2.1933 yleisesikunnan päällikölle, Laidonerille ja ulkoministeriön poliittiselle osastolle. 495 - 12 - 143, s. 95, 102, ERA; Schmidtin kirje 17.3.1933 ulkoministerille ja yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 149, s. 3, ERA; ulkoministeriön poliittisen osaston kirje 12.1.1934 yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 143, s. 382, ERA; Viron Kansainliiton toedustuston sihteerin Johannes Kōdarin kirje 15.1.1934 ulkoministeriön poliittiselle osastolle. 957 - 13 - 473, s. 48, ERA; ulkoministerin apulaisen kirje 16.1.1934 Viron Kansainliiton lähettiläälle. 957 - 13 - 351, s. 208, ERA.

149 Schmidtin kirje 30.5.1933 ulkoministeriön poliittisen osaston päällikölle. 957 - 13 - 351, s. 292, ERA.

valmistautumisvaiheessa että itse aseidenriisuntakonferenssissakin. Tässäkin tapauksessa kahdenvälistä yhteistyötä edesauttoi huomattavasti se, että 1930-luvun alussa mainitusta Suomen, Viron, Latvian ja Puolan yleisesikuntien tiedusteluelinten tiiviin yhteistyöstä syntyi Suomen ja Viron tiedusteluelinten välille suora kahdenkeskinen yhteistyö tietojen vaihtamiseksi. Tätäkin yhteistoiminnan muotoa ja sen syntyä tulen lähemmin tarkastelemaan jäljempänä.

Suomalais-virolainen tiivis yhteistoiminta ennen aseidenriisuntakonferenssin virallista avausta ei myöskään jäänyt huomaamatta asioita seuraavilta ulkopuolisilta tahoilta. Hyvänä esimerkkinä tästä on Ruotsin Tallinnan, Riian ja Kaunasin sotilasasiamiehen Juhlin-Dannfeltin joulukuussa 1931 laatima raportti, jossa hän katsoi aiheelliseksi erikseen tuoda esille suomalais-virolaisen läheisen yhteistoiminnan konferenssiin valmistauduttaessa. Raportissa hän jopa huomautti, että suomalais-virolainen yhteisymmärrys oli saavuttanut huomattavasti läheisemmän muodon kuin mitä liittolaismaiden Viron ja Latvian välillä oli.¹⁵⁰ Tämä havainto on hyvin mielenkiintoinen, sillä kuten jo aikaisemmin näimme, Latviasta otettiin yleisesikunnan aloitteesta syksyllä 1931 yhteyttä virolaisiin kollegoihin kahdenvälisen kiinteämmän yhteistoiminnan muodostamiseksi tulevassa ryhmässä, johon kuuluisivat lisäksi Suomi ja Puola.¹⁵¹ Viron ja Latvian kahdenkeskinen yhteistoiminta ei kuitenkaan tullut kovinkaan läheiseksi. Tästä on niin ikään osoituksena edellä mainittu luettelomainen toimintaohje Viron valtuuskuntaa varten; se esitettiin Viron hallitukselle tammikuussa 1932, eikä siinä sanallakaan määritellä, millaista yhteistoimintaa tulisi liittolaismaa Latvian valtuuskunnan kanssa harjoittaa. Ohjeissa ei kertaakaan mainita edes nimeltä Latviata, vaikka Suomi ja myös Puola pyrkimyksineen mainitaan lähes jokaisessa asiakohdassa ja tämän lisäksi korostetaan myös pelkästään suomalaisten tärkeinä pitämien kysymysten tukemista joko yhteisten intressien tai pelkän solidaarisuuden pohjalta.¹⁵²

Suomalais-virolainen käytännön yhteistyö jatkui myös itse konferenssissa, erityisesti Suomen ja Viron Geneven lähettiläiden Rudolf Holstin ja August Schmidin välillä.¹⁵³ Samoin valtuuskuntien sotilasjäsenet Martola ja Viron valtuuskunnan johtaja kenraali Laidoner kävivät kahdenvälisiä luottamuksellisia neuvotteluja sekä konferenssissa Genevessä että istuntojen väliajoilla Tallinnassa.¹⁵⁴

Kuten jo totesin, Suomella ja Virolla oli aseidenriisunnan suhteen selkeä kokonaistavoite. Molemmat halusivat vahvistaa Kansainliittoa turvallisuuden

150 Juhlin-Dannfeltin raportti 11.12.1931 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E 1 a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littaunen, volym 6, KKA.

151 Em. Maasingin muistio 24.8.1931 neuvotteluista Latvian yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön Rozensteinin kanssa 22.8.1931 yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 143, s. 291, ERA.

152 Em. aseidenriisuntakonferenssiin lähetettävän valtuuskunnan esitys 15.1.1932 hallitukselle. 495 - 12 - 143, s. 239-247, ERA.

153 Em. Schmidin kirje 17.3.1933 ulkoministerille ja yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 149, s. 3, ERA.

154 Martolan muistikirja vuodelta 1932. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

takaavana järjestönä ja ennen kaikkea sen sanktiovelvoitteita. Kumpikaan ei myöskään ollut valmis supistamaan omia vähäisinä pitämiään varustuksia, vaan jopa halusi varmistaa pienille valtioille tiettyjä optioita varustusten lisäämiseksi valtion omaa turvallisuuden tunnetta vastaavalle tasolle.

Se, että Suomi ja Viro asettuivat näin selkeästi Ranskan ajaman linjan kannalle, ei ulkopoliittisesti ollut täysin ongelmatonta perinteisesti hyvien Englannin suhteiden takia. Selvästi tämä dilemma tulee esille Laidonerin Hyvä veli -kirjeenvaihdossa ulkoministeri Tönnisonin kanssa. Laidoner tuo heinäkuun alussa 1932 päivätyssä kirjeessään suoraan esille, että yleispoliittisessa mielessä Virolle olisi mitä suurin etu, jos maa osoittaisi tukensa juuri Englannin ehdotuksille.¹⁵⁵ Englannin ajama linja eli pitkälle menevä varustusten vähentäminen ei kuitenkaan ollut sovelias pienelle maalle, jolla naapurina oli aggressiivisena pidetty suurvalta ja jolta puuttuivat käytännössä reaaliset turvallisuustakuut. Tämän vuoksi Ranskan ehdottama toimintamalli eli Kansainliiton sanktiojärjestelmän vahvistaminen ennen aseidenriisuntaa vastasi täysin niin Viron kuin myös muiden Neuvostoliiton pienten rajanaapureiden tavoitteita. Kansainliiton johtavien suurvaltojen Ranskan ja Englannin kilpailutilanne oli kuitenkin niin vahva, että asetelmat konferenssin alussa eivät liikkuneet puoleen tai toiseen - kumpikaan puoli ei antanut periksi. Laidoner joutui kirjeessään Tönnisonille heti kolmen kuukauden konferenssityöskentelyn jälkeen valitellen toteamaan, että Ranskan esitykset kansallisten joukko-osastojen antamisesta Kansainliiton käyttöön sekä kansainvälisen armeijan luomisesta niin ikään Kansainliiton työvälineeksi sanktioiden toteuttamiseksi olivat joutunut pahasti vastatuuleen. Tämän tunnustivat jopa ranskalaiset itse. Tilannetta Ranskan kannalta oli omiaan vaikeuttamaan myös luotettavan tuen vähäisyys. Ranskalaiset olivat myös joutuneet keskusteluissa Laidonerin kanssa tunnustamaan, että heillä oli saatavissa varsin vähän täysin luotettavaa tukea esityksilleen. Euroopan maista vain Puolalta, *Pikku ententen* valtioilta Tšekkoslovakialta, Romaniältä ja Jugoslaviältä sekä muutamilta Keski- ja Väli-Amerikan mailta oli saatavissa ehdottoman luotettavaa tukea kaikille ranskalaisten ehdotuksille. Laidoner itse kuitenkin arvioi optimistisempaan sävyyn, että Ranska ei tulisi vielä antamaan periksi, koska maa olisi vielä tarpeeksi vahva yksinäänkin linjansa ajamiseksi.¹⁵⁶

Myös Suomen delegaatio tunnusti Ranskan esittämien ehdotusten sanktiojärjestelmän vahvistamiseksi vastaavan Suomen omia intressejä. Ranskan sotaministeri André Tardieu esitteli konferenssin ensimmäisellä viikolla maansa linjan, jonka mukaan Kansainliitolle olisi muun muassa luotava voimakkaat poliisivoimat turvallisuuden ylläpitämiseksi. Samalla Tardieu ehdotti, että kaikki offensiiviset aseet ja varustukset voitaisiin panna sivuun ja niiden käyttö olisi sallittua ainoastaan Kansainliiton erillisellä suostumuksella tai ainoastaan tapauksessa, jossa niiden omistaja olisi joutunut hyökkäyksen kohteeksi

155 Laidonerin Hyvä veli -kirje 1.7.1932 Tönnisonille. 957 - 13 - 351, s. 101, ERA.

156 Laidonerin Hyvä veli -kirje 1.5.1932 Tönnisonille. 957 - 13 - 351, s. 59, ERA.

ilman sodanjulistusta.¹⁵⁷

Suomen valtuuskunta kokoontui pohtimaan Tardieun ehdotusta vielä saman päivän iltana. Kokouksessa Erich arvioi, että vaikka Ranskan ehdotukset vastasivat pitkälti Suomen kantaa, niiden läpimeno tulisi olemaan hyvin vaikea toteuttaa, koska kaksi merkittävää suurvaltaa eli Neuvostoliitto ja Yhdysvallat eivät kuuluneet Kansainliiton piiriin. Kokoukseen osallistunut Martola piti niin ikään Ranskan ehdotuksia hyvin tervetulleina erityisesti pienille valtioille, koska tällöin saataisiin ennen kaikkea niiden turvallisuutta vahvistettua.¹⁵⁸ Siten Martola piti tärkeänä erityisesti ranskalaisen mallin mukaista turvallisuuden kohottamista Kansainliiton sanktiojärjestelmän ja siihen kuuluvien monikansallisten poliisivoimien kehittämisen kautta eikä aseidenriisunnan avulla, kuten englantilaiset halusivat. Martola piti kuitenkin tärkeänä, että Kansainliiton suurvallat eivät yksinensä pääsisi muodostamaan poliisivoimia, vaan myös pienille jäsenvaltioille sallittaisiin riittävästi resursseja, jotta ne pystyisivät torjumaan heti ensimmäisessä vaiheessa vihollisen hyökkäyksen alueelleen.¹⁵⁹ Martolan viittaus pieniin valtioihin ja niiden puolustukseen tarkoitti yleisesti Neuvostoliiton länsirajan valtioita ja Neuvostoliiton hyökkäystä länteen. Kuten Turtola toteaa, Suomen kohdalla tavoitteena oli kuitenkin saada ennen kaikkea Ruotsi sitoutumaan sanktiomääräyksiin ja siksi painotettiin Kansainliiton sanktiovelvoitteiden tarkentamisen välttämättömyyttä. Tämän vuoksi Martola piti tärkeänä, että kunkin valtion ja erityisesti lähellä olevien naapurivaltioiden sanktitoimet määriteltäisiin jo etukäteen. Suurvalloille ei saanut antaa monopolia voimakeinojen käytössä, koska jo maantieteellisten tekijöiden vuoksi kyllin tehokkaat sanktiojoukot eivät ehtisi ajoissa sotilaallisesti epäedullisessa asemassa olevaan Suomeen torjumaan puna-armeijan rynnistystä.¹⁶⁰

Suomi oli Viroa kunnianhimoisempi toivottujen saavutusten suhteen

Vaikka Suomen ja Viron yhteistyö aseidenriisuntakonferenssiin valmistautuessa ja itse käytännön työssä konferenssissa muodostui hyvin tiiviiksi, maiden valmistautumisessa sekä siihen uhratussa työmäärässä ja uskossa konferenssin mahdollisuuksiin ratkaista asevarusteluun liittyviä ongelmia oli hyvin erilaisia piirteitä. Suomessa aseidenriisuntakonferenssiin valmistautumiselle uhrattiin moninkertaisesti enemmän huomiota ja työtä kuin Suomenlahden eteläpuolella. Luonnollisesti suurin syy tähän oli se, että Suomi oli kutsuttu vuonna 1925 erikoisen sotilaspoliittisen asemansa perusteella mukaan tulevaa

157 Selén (1974), s. 43.

158 Martolan neuvottelumuistiinpanot Suomen valtuuskunnan kokouksesta 8.2.1932. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/25, SA.

159 Ibid.

160 Turtola (1984), s. 157–158.

aseidenriisuntakonferenssia valmistelevan komission työskentelyyn. Sen sijaan samassa epäedullisessa sotilaspoliittisessa asemassa olleet Viro, Latvia ja Liettua jäivät tämän komission ulkopuolelle. On kuitenkin tärkeää muistaa, että tammikuussa 1926 asetetun Erichin komitean saman vuoden toukokuussa valmistuneeseen ensimmäiseen mietintöön oli kirjattu periaate, jonka mukaan valmistelevan komission ulkopuolelle jätettyjen pienten Baltian maiden arvioita ja intressejä tulisi Suomen valtuuskunnan kautta esittää, mikäli kyseiset valtiot niin haluaisivat. Luonnollisesti maiden esittämät näkökannat eivät saisi olla ristiriidassa Erichin komitean hahmotteleman toimintamallin kanssa.¹⁶¹ Kuten jo edellä esitin, ainakin Viron kohdalla tämä mahdollisuus pyrittiin eliminoimaan antamalla konferenssin valmistautumisvaiheessa Viron yleisesikunnalle ja ulkoministeriölle luottamuksellisia tietoja Suomen tulevasta taktiikasta.

Kaiken kaikkiaan Suomi käytti saamaansa asemaa valmistelevan komission jäsenenä mahdollisimman tehokkaasti hyväkseen. Huomattavin Suomen toimi oli vuonna 1926 esitetty mutta vasta vuonna 1930 hyväksytty esitys finanssiavusta. Ilkka Seppisen mukaisesti voidaan todeta, että esitys perustui erittäin taitavasti harkittuna Kansainliiton peruskirjan määräyksiin. Koettu Neuvostoliiton uhka oli tämänkin esityksen pontimena. Suomi halusi vaaranalaisessa asemassa oleville pienille maille raha-apua sotatarvikkeiden ostamiseksi ulkomailta. Pienet maat kun eivät voineet pitää yllä suurta aseellisuutta ja hyökkäyksen tapahtuessa ainoana vaihtoehtona oli ostaa sotamateriaalia ulkomailta. Tämä oli puolestansa erittäin kallista, ja hyökkäyksen uhriksi joututtuaan pienillä maille ei ollut juuri toiveita saada luottoa asehankintoihin. Sopimuksen allekirjoitti yli 30 valtiota vuoden 1931 alkuun mennessä, mutta erinomaisesta alkumenestyksestä ja allekirjoituksista huolimatta se raukesi 1930-luvun puolivälin jälkeen. Finanssiapualoite oli kuitenkin kansainvälisesti Suomen ainoa merkittävin diplomaattinen hanke maailmansotien välisenä aikana.¹⁶²

Suomen vakavaa suhtautumista kuvaavat hyvin Erichin komitean 1920-luvun jälkimmäisellä puoliskolla valmistuneet mietinnöt, joissa määritettiin hyvinkin tiukat ohjeet Suomen valtuuskunnalle ja laadittiin seikkaperäiset esitykset niistä vaateista, joita edustajien tulisi esittää tulevassa konferenssissa Suomen turvallisuuden vahvistamiseksi. Kuten Selén toteaa, sekä komitea että maan hallitus määrittelivät valmistautumisvaiheen alkuaikoina hyvinkin jyrkkiä kannanottoja, jotka perustui kirjaimellisesti tulkittavalle Kansainliiton peruskirjalle. Konferenssin päätökset olisivat joka tapauksessa kompromisseja, ja Suomen jyrkkä linja voisi saada niitä edes jossain määrin Suomen haluamaan suuntaan. Vaikka hallituksen 31.12.1931 valtuuskunnan tulevaksi työskentelymalliksi hyväksymissä ohjeissa pitkälle menevistä vaatimuksista olikin jouduttu osin luopumaan ja taktiikkaa oli muutettu varovaisemmaksi, niin

161 Selén (1974), s. 40.

162 Ilkka Seppinen, Etykillä on edeltäjä suomalaisen diplomatian historiassa. Helsingin Sanomat 13.11.1982; Selén (1974), s. 40–41.

Suomen peruslinja oli säilynyt vuosia kestäneen valmisteluvaiheen aikana muuttumattomana: Suomi ei voisi Neuvostoliiton naapurina omalta kohdaltansa suostua varustusten vähentämiseen.¹⁶³

Tässä suhteessa Suomen vakava valmistautuminen poikkesi täysin Virossa suunnitellusta toimintamallista. Luonnollisesti Viron poissaolo valmistelevalta komissiosta aiheutti sen, että virolaisten ei tarvinnut uhrata voimia konferenssin valmisteluun kovinkaan aikaisessa vaiheessa. Viron yleisesikunta alkoi kuitenkin vakavasti miettiä omia menettelytapojaan tähänkin nähden varsin myöhään. Tämä tulee selvästi esille yleisesikunnan päällikön Törvandin puolustusministerille huhtikuussa 1931 laatimasta muistiosta, jossa Törvand tarkastelee todennäköisesti vasta ensimmäisen kerran laajemmin yleisesikunnan nimissä Viron näkökantoja tulevassa konferenssissa. Erichin komitean tapaan Törvand arvioi, että Viron kohdalla kysymykseen ei voinut tulla olemassa olevan vähäiseksi koetun varustuksen vähentäminen.¹⁶⁴ Sen sijaan konferenssissa harjoitettavan taktiikan suhteen Törvandin arvio selvästi osoittaa, että virolaisilla ei ollut ollenkaan samanlaisia kunnianhimoisia tavoitteita kuin mitä Erichin komitea Suomen valtuuskunnalle asetti. Törvand nimittäin korosti sitä, että kaikissa ehdotuksissa virolaisten tulisi olla äärimmäisen varovaisia, jotta ei pääsisi syntymään minkäänlaisia konflikteja toisten valtioiden kanssa.¹⁶⁵

Törvand ei siten edes alun alkuaan asettanut kunnianhimoisia tavoitteita, joista sittemmin kysymyksen käsittelyssä olisi tarvinnut jossain määrin tinkiä mutta jotka olisivat myötävaikuttaneet siihen, että konferenssin lopulliset päätökset – huolimatta niiden kompromissiluonteesta – olisivat kuitenkin jossain määrin olleet esittäjämaan intressejä vastaavia. Törvandin ajattelun pohjalla oli todennäköisimmin tiedossa oleva kilpailutilanne Ranskan ja Englannin välillä, johon sekaantuminen Viron kaltaiselle pienelle maalle olisi ollut ulkopoliittisesti hyvin ongelmallista ellei peräti vahingollista. Ranskan malli sopi mitä parhaiten Viron turvallisuusintresseille, mutta läheinen ulkopoliittinen suhde Englantiin haluttiin suuresti säilyttää. Kysymyksessä oli siten erittäin vaikea keitos, johon Viro ei halunnut työntää omaa lusikkaansa ennen kaikkea sen vuoksi, että mahdollisesta lopullisesta tuloksesta päätettäisiin kuitenkin suurvaltojen keskinäisissä neuvotteluissa. Yleisesikunnan konferenssiin valmistautumisen vähälle huomiolle jättämistä kuvaa hyvin Törvandin toteamus puolustusministerille, että

yleisesikunnasta tuntuu, että Viron historiallisena tehtävänä ei ole esittää vuoden 1932 aseidenriisuntakonferenssissa kovin aktiivista osaa. Kaikki työ aseidenriisunnan alalla on meille turha ja raskas kuorma, koska me a priori toivotamme tervetulleeksi jokaisen määräyksen, josta sodanuhka vähenee.¹⁶⁶

163 Selén (1974), s. 39–43.

164 Em. yleisesikunnan päällikön muistio huhtikuulta (tarkemmin päiväämätön) 1931 puolustusministerille. 495 - 12 - 143, s. 496, ERA.

165 Ibid.

166 Ibid.

Kiinnostuksen vähäisyyttä Tõrvand perusteli muun muassa yleisesikunnan jo ennestäänkin supistetun henkilöstön pienellä määrällä. Uusien puolustusjärjestelyjen laadinta loi muutenkin heille aivan riittävästi työpaineita. Huolimatta yleisesikunnan vähäisestä kiinnostuksesta tulevaa konferenssia kohtaan Tõrvand korosti heti perään, että koko aseidenriisuntakysymyksessä tulisi toimia läheisessä yhteistyössä ei ainoastaan liittolaismaahan Latvian vaan myös Suomen, Puolan ja Romanian kanssa. Näiden maiden kiinteä yhteistyö olisi Tõrvandin mukaan hyvin suositeltavaa, koska kaikilla näillä valtioilla oli pitkälti samanlaiset turvallisuusintressit Neuvostoliiton välittöminä rajanaapureina.¹⁶⁷

Tõrvandin arvio yhteistyön tarpeellisuudesta toteutui käytännössä hyvinkin nopeasti ja vielä ilman, että virolaiset olisivat joutuneet esittämään ensimmäisinä yhteistyötä. Kuten jo edellä esitin, Martolan ja Kraemerin vierailu Viron yleisesikunnassa muutamaa viikkoa myöhemmin toukokuun lopussa ja Martolan silloin esittämä yhteistyökutsu saivat virolaisten puolelta myönteisen vastaanoton.¹⁶⁸ Virossa aseidenriisuntakonferenssiin valmistautuminen edistyi kuitenkin varsin verkkaisesti. Viron yleisesikunta ja ennen kaikkea sen päällikkö tunsivat hyvin vähän mielenkiintoa konferenssia kohtaan, eikä siihen ollut melkein lainkaan vielä valmistauduttu; tästä kertoo hyvin Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston apulaispäällikön ja aseidenriisuntakonferenssiin valmistautumisen kanssa tekemisessä olleen everstiluutnantti Maasingin vielä elokuun lopussa 1931 Tõrvandille osoitettu toteamus siitä, Viron yleisesikunta ei ollut vielä vastannut suomalaisten jo pitkän aikaa jatkuneisiin vaateisiin käytännön yhteistyöneuvottelujen aloittamisesta. Kuten jo edellä totesin, Suomen yleisesikunnan aktiivisuus saada virolaiset mukaan yhteistyörintamaan meni jopa niin pitkälle, että suomalaiset ilmoittivat olevansa valmiita tulemaan uudelleen Tallinnaan yhteistyön aikaansaattamiseksi. Maasing halusi korostaa näin esimiehellensä, että maan myöhäiseksi ajautunut valmistautuminen olisi aloitettava hyvin nopeassa tahdissa ja siksi olisi heti vastattava suomalaisten jatkuviin pyyntöihin käytännön neuvottelujen aloittamisesta.¹⁶⁹

Virolaiset eivät voineet yhteistyöhalustaan huolimatta kutsua suomalaisia, koska heidän omat valmistelevat työnsä olivat vielä alkutekijöissään. Viron valmistautumattomuuden joutui hieman pahoitellen tunnustamaan myös Maasing puolalaiselle valtuuskunnalle, joka lopulta suoritti elokuun puolivälissä 1931 vierailun Viron yleisesikuntaan konkreettisen yhteistoiminnan synnyttämiseksi.¹⁷⁰ Vasta tämän vierailun jälkeen valmistautuminen Virossa alkoi joh-

167 Ibid., s. 497.

168 Em. Adlercreutzin muistiinpanot 15.–16.5.1931 ja 30.6.1931 Martolan kanssa käydyistä neuvotteluista aseidenriisuntakonferenssiin valmistauduttaessa. Carlos Adlercreutzin yksityisarasto, mappi nro 24, KKA.

169 Em. Maasingin muistio 22.8.1931 neuvotteluista 17.8.1931 aseidenriisuntakonferenssin valmisteluista Puolan edustajien kanssa ja em. Maasingin muistio 24.8.1931 neuvotteluista Latvian yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön Rozensteinin kanssa 22.8.1931 yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 143, s. 285 ja 291, ERA.

170 Em. Maasingin muistio 22.8.1931 neuvotteluista 17.8.1931 aseidenriisuntakonferenssin valmisteluista Puolan edustajien kanssa. 495 - 12 - 143, s. 280, ERA.

taa näkyviin toimiin. Jo kahden päivän kuluttua puolalaisten kanssa käydyistä neuvotteluista maan hallitus nimitti aseidenriisuntakonferenssiin lähetettävän valtuuskunnan, joka myös ryhtyi päätoimisesti valmistelemaan menettelyta-paohjeita.¹⁷¹

Suomen ja Viron uskossa konferenssin mahdollisuuksiin ratkaista varus-teluun liittyviä ongelmia esiintyi ainakin konferenssiin valmistauduttaessa huomattavia näkemuseroja. Kuten Selén ja Turtola toteavat, Suomen sotilaa-linen ja poliittinen johto – huolimatta perusteellisesta valmistautumisesta – eivät alun alkaenkaan uskoneet, että konferenssissa voitaisiin päästä merkit-täviin tuloksiin ainakaan kovin nopeasti. Kansainvälinen poliittinen ilmapiiri ei myöskään Suomen puolustusneuvoston mielestä antanut aihetta kovinkaan optimistisiin odotuksiin.¹⁷² Samanlainen pessimistinen näkemys mahdollisista tuloksista jo ennen konferenssin avaamista oli esillä Puolan ja *Pikku ententen* valtioista erityisesti Tšekkoslovakian yleisesikunnissa.¹⁷³ Konkreettisesti erot Suomen ja Viron suhtautumisessa odotettavissa oleviin myönteisiin tuloksiin tulivat esille helmikuussa 1932, jolloin konferenssin alkaessa suoritettiin val-takirjojen tarkastus. Suomen vähäistä optimismia kuvasi, että Suomen valtuus-kunnalle ei ollut annettu valtuuksia allekirjoittaa mahdollisesti syntyvää sopi-musta. Viron kohdalla asia oli täysin päinvastoin, sillä Viron valtuuskunnalla oli – ainoana Neuvostoliiton eurooppalaisena rajanaapurina – kaikki valtuudet allekirjoittaa mahdollisesti syntyvä sopimus.¹⁷⁴

Usko mahdollisiin tuloksiin rapisee nopeasti

Virolaisten usko mahdollisesti saavutettaviin tuloksiin alkoi kuitenkin rapista hyvin nopeasti. Jo vajaan kolmen kuukauden työskentelyn jälkeen huhtikuun lopussa 1932 Schmidt arvioi ulkoministeri Tönnisonille laatimassaan raportis-sa, että mahdollisten tulosten suhteen näkymät olivat kehittyneet varsin syn-kiksi. Erityisesti suurvaltojen johtavien edustajien välisen yhteisen kielen puuttuminen ja esille nostetut kilpailevat ehdotukset antoivat aihetta olettaa, että edessä olisi kuljettavana varsin kivinen polku, joka ei välttämättä johtaisi edes vähäisiin tuloksiin. Raportissa Schmidt toi myös peittelemättä esille val-tuuskunnan johtajan Laidonerin täydellisen pessimismin.¹⁷⁵

Myöskään Laidoner ei salannut näkemyksiään Tönnisonin kanssa käymäs-sään Hyvä veli -kirjeenvaihdossa. Muutamaa päivää Schmidtin raportin jäl-keen, ensimmäinen toukokuuta päivätyssä kirjeessään Laidoner totesi heti alussa ja uudelleen vielä kirjeen loppuosassa, että *konferenssi on mielestäni tällä hetkellä umpikujassa*.¹⁷⁶ Paitsi että valtioiden kiinnostukset menivät täy-

171 Em. aseidenriisuntakonferenssiin lähetettävän valtuuskunnan esitys 15.1.1932 hallitukselle. 495 - 12 - 143, s. 239, ERA.

172 Selén (1974), s. 46 ja Turtola (1984), s. 162.

173 Wandycz, s. 240.

174 Selén (1974), s. 46.

175 Schmidtin raportti 23.4.1932 ulkoministerille. 957 - 13 - 351, s. 56 - 57, ERA.

176 Em. Laidonerin Hyvä veli -kirje 1.5.1932 Tönnisonille. 957 - 13 - 351, s. 58 - 59, ERA.

sin ristiin, niin Laidonerin arvion mukaan myös Saksan ja Ranskan epävakaa tilanne oli omiaan jarruttamaan konferenssin työskentelyä ja tulosten synnyttämistä. Saksan suhteen Laidoner arvioi, että vaikka juuri keväällä pidetyissä presidentinvaaleissa Paul von Hindenburg oli voittanut vastaehdokkaansa Adolf Hitlerin usealla miljoonalla äänellä, niin Hitlerin valtaantäpääsy myöhemmin ei olisi ollenkaan pois suljettu vaihtoehto. Hitlerin valtaannoususta seuraisi hyvin epävakaa tilanne, koska Laidonerin mukaan kukaan ei tällöin tietäisi, missä määrin Hitler tulisi toteuttamaan julistamiaan sisä- ja ulkopoliittisia teesejä. Saksan mahdollinen sisäpoliittinen kehitys hermostutti ennen kaikkea ranskalaisia. *"Kuinka täällä voi sitten riisua aseista?"*¹⁷⁷ oli Laidonerin kysyvä kommentti Tönnisonille Saksan ja Ranskan tilanteen pohjalta. Myös Ranskan tulevat vaalit ja uuden pääministerin valinta olivat omiaan jarruttamaan ranskalaisten toimia konferenssityön edistämiseksi, ja ilman ranskalaisia Genevessä ei pystyttäisi päättämään yksinkertaisesti yhtään mitään. Tulevaisuudennäkymät eivät siten tuntuneet kovinkaan rohkaisevilta mahdollisia tuloksia ajatellen.¹⁷⁸ Voimakasta pessimismää täynnä olevan tilaneanalyysin lopuksi Laidoner kirjoittikin, että *yhteenvedonmaisesti täytyy tunnustaa, että toiveet aseidenriisuntakysymyksen ratkaisemiseksi lähitulevaisuudessa eivät ole kovinkaan suuret.*¹⁷⁹

Laidonerin pessimistiset arviot eivät juurikaan sittemmin muuttuneet; hänen myöhemmissäkin arvioissaan tunnustettiin selkeästi valtioiden ja ennen kaikkea suurvaltojen väliset erimielisyydet esteinä konferenssin menestykselliselle etenemiselle.¹⁸⁰ Tässä yhteydessä voidaan verrata Laidonerin käsityksiä hänen suomalaisen kollegansa Martolan henkilökohtaisiin arvioihin, jotka olivat vähintäänkin yhtä pessimistisiä jo heti konferenssin alussa. Jo kaksi viikkoa konferenssin avajaisten jälkeen Martola kirjoitti päiväkirjamaistiinpanoihinsa varsin synkeitä arvioita valtioiden ja ennen kaikkea suurvaltojen mahdollisuuksista päästä vähänkään tyydyttäviin lopputuloksiin. Martolan mukaan kyse oli ennen kaikkea suurvaltojen halusta tai paremmin sen täydellisestä puuttumisesta vähentää omaa aseistustaan. Martola katsoi aiheelliseksi kirjoittaa osin ironiseen sävyyn helmikuun 17. päivään mennessä käydyistä alustavista keskusteluista ja puheista yhteenvetona, että

vuorotellen ovat useimmat konferenssiin osaa-ottavat valtat jo käyneet "todistamassa" puhujalavalla, ja päälauluna on kaikilla ollut: me jos kukaan haluamme aseistusten vähennystä. – Mitähän kaikesta tästä tuleneekaan. Suuristahan aseistariisuminen lopulta riippuu ja ne tietysti eivät voi mitenkään luopua aseistuksistaan, sillä silloinhan niiden suurvalta-asema samalla olisi loppu.¹⁸¹

177 Ibid., s. 58.

178 Ibid., s. 58–59 ja em. Laidonerin Hyvä veli -kirje 12.5.1932 Tönnisonille. 957 - 13 - 351, s. 70, ERA.

179 Em. Laidonerin Hyvä veli -kirje 1.5.1932 Tönnisonille. 957 - 13 - 351, s. 62, ERA.

180 Em. Laidonerin Hyvä veli -kirjeet 12.5.1932 ja 4.7.1932 Tönnisonille. 957 - 13 - 351, s. 70–71 ja 97–103, ERA.

181 Martolan muistiinpanot aseidenriisuntakonferenssista 17.2.1932. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/25, SA.

Vastaus Martolan itsellensä asettamaan kysymykseen konferenssin tulevaisuudesta ei jäänyt ajan myötä epäselväksi. Jo vuoden kuluttua Martola arvioi suoraan tulevaa toimintaa entistä pessimistisempään sävyyn. Tässä vaiheessa Martola katsoi ilman mitään optimistisia odotuksia, että kaikki vuosikausia uhrattu työ valtioiden välisten erimielisyyksien sovitteluksi oli valumassa täysin hukkaan. Toivotonta tilannetta kuvaa hänen lohduton arvionsa Genevessä pidettävistä neuvotteluista helmikuun loppupuolelta 1933. Martola arvioi nyt suoraan, että *eteenpäinmenoa ei ole ollut juuri lainkaan missään asiassa. Eiköhän tämä kaikki pian loppu omaan mahdottomuuteensa*¹⁸² [...] *Täällä on konferenssissa asiat sekaisemmin kuin koskaan. Eiköhän tästä nyt pian tule loppu, mutta kumpahan raunioista vain jollain lailla pelastettaisiin Euroopan valtojen yhteistoiminta.*¹⁸³ Muutamia päiviä myöhemmin Martola katsoi entistä pessimistisemmin, että tulosten saavuttamisesta ei ollut enää toiveitakaan. Samalla Martola ilmaisi oman arvionsa kansainvälisen politiikan tulevasta kehityksestä. Maaliskuun alussa kirjoittamassaan kirjeessä Martola arvioi konferenssista ja sen tulevaisuudennäkymistä, että

Se on nyt täydellisesti suossa. Minä en näe puolestani mitään mahdollisuuksia vähänkään merkityksellisempien tuloksien aikaansaamiseen. Korkein, mihin asiat voidaan saada, on kai varustautumistauko (mikäli mahdollista jonkinlaisen kontrollikomitean valvonnan alaisena), mutta mitä siihen sanoo Saksa, se on eri asia. Saksa luonnollisesti lyö rintansa ja sanoo: 15 vuotta on Teillä toisilla ollut aikaa täyttää Versaillesissa antamanne loppu varustusten supistamisesta, nyt suostutte vain varustustaukoon, minä otan siis itselleni täyden vapauden tehdä mitä tahdon (siis lisää varustuksiani).

Kyllä täytyy sanoa, että tämä olisi aika bizarri tulos varustusten supistamiskonferenssista. Nyt tarvittaisiin todella valtiomiestä, joka tämän pulman selvittäisi. Mutta heikolta näyttää.¹⁸⁴

Martolan arvio Saksan tulevasta käyttäytymisestä pohjautui todennäköisesti muutamaa kuukautta aikaisemmin syntyneeseen vakavaan kriisiin Saksan ja Länsi-Euroopan suurvaltojen välille. Saksan ulkoministeri Konstantin von Neurath ilmoitti 14.9.1932, että Saksa ei tulisi enää osallistumaan aseidenriisuntakonferenssin työskentelyyn. Von Neurathin menettelyn taustalla oli Saksan aiemmin esittämä pyyntö lupauksesta Ranskalta ja Englannilta siitä, että Saksalle annettaisiin tasa-arvoinen asema aseidenriisuntakysymyksessä muiden valtioiden kanssa. Saksan ulkoministerin pyyntö ei kuitenkaan ensi vaiheessa saanut ymmärrystä Englannilta ja Ranskalta, ja siksi Saksa katsoi parhaaksi siirtyä järeämpiin painostuskeinoihin. Saksan painostus onnistuikin,

182 Martolan kirje 15.2.1933 vaimolleen Aune Martolalle. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

183 Martolan kirje 25.2.1933 Aune Martolalle. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

184 Martolan kirje 2.3.1933 Aune Martolalle. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

ja joulukuun 14. päivänä 1932 allekirjoitettiin juhlallinen julistus, jossa Englannin, Ranskan ja Italian hallitukset olivat valmiit myöntämään Saksalle tasarvoisen aseman turvallisuutta lisäävässä järjestelmässä.¹⁸⁵

Vakavaksi muodostunut kriisi saatiin näin tämän kerran laukaistua, mutta Saksassa poliittiset muutokset kulkivat kuitenkin omaa latuaan vuoden 1933 alusta lähtien. Hitlerin tulo valtakunnankansleriksi tammikuussa ei luvannut hyvää jatkolle. Saksan suhteen Martolan maaliskuussa kirjaama ennustus tuli toteutumaan hieman yli puoli vuotta myöhemmin. Saksan ulkoministeri von Neurath ilmoitti lokakuun 14. päivänä 1933 Saksan lähtevän aseidenriisuntakonferenssista. Samaan aikaan Hitler ilmoitti radiopuheessaan Saksan eroavan koko Kansainliitosta. Kysymys ei enää ollut painostuksesta, sillä Saksan virallinen ilmoitus erosta saapui kirjallisena vajaata viikkoa myöhemmin. Hitlerin päätös sinetöi käytännössä koko aseidenriisuntakonferenssin täydellisen epäonnistumisen, vaikka konferenssin osallistujat eivät sitä halunneetkaan heti tunnustaa.¹⁸⁶

Martolan edellä mainittu maaliskuun 1933 alussa ilmaisema toive sellaisen valtiomiehen esille tulosta, joka laukaisisi jatkuneen pattitilanteen, toteutui, yllättävää kyllä, hyvinkin nopeasti. Kyseessä oli – Martolan sanoin "pelastava enkeli"¹⁸⁷ – Englannin pääministeri Ramsay MacDonald, joka maaliskuun puolessavälin saapui Geneveen mukanaan jo etukäteen suurvaltojen kanssa alustavasti neuvoteltu uusi aseidenriisuntahdotus. Juuri ennen MacDonaldin ehdotusta Martola hieman ennakkotietoa tulevasta ehdotuksesta saatuaan arvioi, että esitys tulisi olemaan viimeinen yritys pelastaa mitä olisi pelastettavissa. Martolan arvion mukaan *ainoa tie päästä tulokseen on todellakin MacDonaldin valitsema, niin että joku suurvalta tekee konkreettisen, numerot sisältävän ehdotuksen, jonka pohjalta ryhdytään neuvotteluihin. Muuten ei päästä tähänastisista loppumattomista "periaatteellisista" keskusteluista, jotka ovat olleet konferenssimme onnettomuus.*¹⁸⁸

MacDonaldin 16. maaliskuuta julkaisema ehdotus perustui osaksi jo esitettyihin mielipiteisiin, mutta täysin uutta oli todella se, että nyt esitettyssä ehdotuksessa oli kirjattu selvät numerotiedot sallittujen varustusten osalta kullekin maalle. Ensimmäiset reaktiot MacDonaldin ehdotukseen olivat rohkaisevia, koska siinä oli kirjattu juuri niitä seikkoja, joita eri maat olivat aiemmin korostaneet.¹⁸⁹ Martolan mukaan aseidenriisuntakonferenssin yleiskomission puheenjohtaja Englannin entinen ulkoministeri Arthur Henderson jopa arvioi esitystä niin optimistisesti, että emusti lopullisen aseidenriisuntasopimuksen toteutuvan mahdollisesti jo vielä saman vuoden syyskuussa.¹⁹⁰

185 Selén (1974), s. 44–45.

186 Ibid., s. 45–46.

187 Martola, s. 75.

188 Martolan kirje 16.3.1933 Aune Martolalle. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

189 Selén (1974), s. 45.

190 Martola, s. 75–76.

Ehdotuksen ensi lukeminen suoritettiin kesäkuun alkuun mennessä, ja sen pohjalta MacDonaldin esitys hyväksyttiin aseidenriisuntasopimuksen pohjaksi. Uusi esitys oli siten rivakasti edennyt, mutta vaikeudet alkoivat kasaantua tässäkin tapauksessa etenemisen kanssa käsi kädessä. Esitykseen tehtiin useita varauksia ja erityisesti ratkaisevassa asemassa olleiden suurvaltojen välillä ilmeni heti alkuunsa suuria erimielisyyksiä. Tämän vuoksi seuraava toinen lukeminen jouduttiin siirtämään yhä pidemmälle tulevaisuuteen. Jos odotukset sopimukseen pääsemisestä eivät olleetkaan korkealla, niitä kuitenkin ylipäänsä oli. Poliittista ilmapiiriä oli omiaan parantamaan Italian pääministerin Benito Mussolinin samoihin aikoihin tekemä suunnitelma neljän vallan sopimuksesta Euroopan rauhan turvaamiseksi. Mussolinin suunnitelman oli hyväksynyt myös MacDonald ja se sisälsi Englannin, Ranskan, Italian ja Saksan sopimuksen sitoutumisesta aluksi kymmeneksi vuodeksi yhteistyöhön rauhan säilyttämiseksi Euroopassa.¹⁹¹

Vaikeudet veivät kuitenkin hyvinkin nopeasti voiton MacDonaldin ehdotuksen läpimenoilta. Mussolinin ehdotus ei saanut varauksetonta tukea ja sen kohtaloksi tuli parafoiminen täysin vesitettyinä alkuperäiseen tavoitteeseen nähden kesällä 1933. Henderson itse ryhtyi suorilla neuvotteluilla etupäässä suurvaltojen valtuuskuntien kanssa edistämään ehdotuksen eteenpäinviemistä, mutta laihoin tuloksin. Myöskään suurvaltojen keskinäiset suorat neuvottelut eivät johtaneet tulokseen, eikä Henderson näin enää koskaan pystynyt kutsumaan konferenssia asian käsittelyyn. Aseidenriisuntakonferenssi kuivui kokoon.¹⁹²

Sotilasiantuntijana Martola tuoreeltaan esitti omat vahvat epäilyksensä ehdotuksen läpimenoista, ainakin siinä muodossa missä MacDonald sen esitti julkisesti ensimmäisen kerran 16. maaliskuuta 1933. Kolme päivää myöhemmin Martola joutui optimistisista ennako-odotuksista luopuneena kirjoittamaan varsin pessimistiseen sävyyn kuulemansa MacDonaldin esityksen perusteella:

Ja mitä hän sitten ehdottaa: juu, sellaista sopimusta, joka kylläkin pienentää varustuksia aika paljon, mutta kumma kyllä, vain mannersuurvalloilta, mutta ei anglosaksisilta suurvalloilta. Ranska, Saksa, Venäjä saavat kyllä kovasti pienentää, mutta Englannin voimat jäävät quasi-koskemattomiksi. Näyttää siltä, kuin ei tämäkään yritys veisi sen pitemmälle kuin entisetkään, se on liian egoistisen englantilainen. [...] Taisi konferenssi taas pitkiä huomattavasti...¹⁹³

Täysin samanlaiseen näkemykseen päätyi myös Viron valtuuskunnan jäsen August Schmidt, joka samoin piti MacDonaldin esitystä liian ehdotuksen esittäjämaata suosivana. Ehdotukseen oli kuitenkin määriteltävä oma kantansa,

191 Selén (1974), s. 45 ja Martola, s. 76–80.

192 Selén (1974), s. 83 ja Martola, s. 78–80.

193 Martolan kirje 19.3.1933 Aune Martolalle. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan paperit (Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

ja tässäkin suhteessa Suomen ja Viron valtuuskunnat toimivat tiiviissä yhteistyössä.¹⁹⁴

Saksan lokakuinen päätös ei kuitenkaan ollut ensimmäinen ja ainoa, joka merkitsi paitsi aseidenriisuntakonferenssin, myös koko Kansainliiton alkavaa tappiokierrettä turvallisuuden säilyttämisessä. Jo aseidenriisuntakonferenssin viimeisten valmistautumisten aikana, syyskuun 18. ja 19. päivien välisenä yönä 1931 Japani hyökkäsi Kiinalle kuuluvaan Mantshuriaan, eteni menestyksellisesti aina Neuvostoliiton rajan välittömään läheisyyteen ja perusti onnistuneen operaation seurauksena myöhemmin maaliskuun alussa 1932 oman nukkehallituksensa, Mantshukuon tasavallan. Japanin aggressiivista toimenpiteitä voidaan pitää ensimmäisenä merkittävänä tapahtumana, jossa selvästi ilmeni Kansainliiton todellinen heikkous rauhan säilyttämisessä. Tapaus osoitti, että juhlallisin seremonioin allekirjoitetut rauhan säilymiseen tähtäävät sopimukset olivat muuttumassa pelkiksi papereiksi vailla todellista arvoa; kansalliset päämäärät olivat tärkeämpiä kuin mitkään yleiset aseistuksen rajoittamissopimukset. Japani oli ollut Kelloggin-Briandin sopimuksen alkuperäinen allekirjoittajavaltio ja siten juhlallisesti vakuuttanut tuomitsevansa sodan kansallisen politiikan työvälineenä sekä samalla sitoutunut ratkaisemaan riitakysymykset pelkästään rauhanomaisin keinoin. Tapaus myös todisti kouriintuntuvasti aikalaisille, että ennen kaikkea Kansainliiton suurvallat eivät olleet valmiita asettumaan vastarintaan peruskirjan suomin sanktiovelvoittein hyvin valmistautunutta aggression suorittanutta valtiota vastaan.¹⁹⁵ Jos suurvallat eivät toimisi rauhan ylläpitämiseksi, niin kuka sitten? Saksa teki seuraa Japanille, joka Mantshuriaan hyökkäyksen ja siitä seuranneen kriisin vuoksi oli eronnut Kansainliitosta maaliskuun lopussa 1933.

Aseidenriisuntakonferenssin jo alusta lähtien kivinen polku oli myös lyhyt. Talvella ja keväällä 1934 Suomen ulkomaanedustuksen raportoinneissa yleisesti arvioitiin, että koko konferenssin kohtaloksi oli tullut täydellinen epäonnistuminen.¹⁹⁶ Suurvaltojen väliset ylivoimaisilta näyttäneet erimielisyydet jo aseidenriisuntakonferenssin alkuvaiheessa eivät siis tulleet esille pelkästään Martolan pessimistisissä ennustuksissa koko konferenssin tulevaisuudesta. Suomen ulkoministeriön mielenkiinto alkoi myös jyrkästi vähentyä jo vuoden 1932 puolella. Ministeriö oli halukas kutsumaan toukokuussa 1932 osan valtuuskuntaa takaisin. Ulkoministeri Antti Hackzell ja hänen ministeriönsä virkamiehet eivät enää kovinkaan lujasti uskoneet konferenssin mahdollisuuksiin päästä lopulliseen sopimukseen aseidenriisunnasta.¹⁹⁷

194 Em. Schmidtin kirje 17.3.1933 ulkoministerille ja yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 149, s. 3, ERA.

195 Korhonen (1966), s. 228–229; Selén (1974), s. 52 - 56 ja 68; Turtola (1984), s. 119–120.

196 Selén (1974), s. 51.

197 Ibid., s. 50.

■ VI Tiedustelumiesten yhteistoiminta

Reunavaltioiden tiedustelu yhteistyö

Aseidenriisuntakonferenssin valmistautumisvaiheessa Suomen, Viron, Latvian ja Puolan välisissä yhteistoimintaneuvotteluissa keskeisessä asemassa olivat näiden maiden yleisesikuntien päälliköiden ohella yleisesikuntien operatiivisten ja tiedustelusta vastaavien osastojen korkeimmat upseerit. Suomalaisista Martola oli yleisesikunnan tilastollisen ja ulkomaaosaston päällikkö ja Kraemer osastoon kuuluvan ulkomaatoimiston päällikkö. Virolaisista neuvotteluihin osallistui yleisesikunnan päällikön Törvandin lisäksi everstiluutnantti Laurits, joka oli yleisesikunnan tiedustelusta vastaavan osaston päällikkö sekä osaston apulaispäällikkö everstiluutnantti Maasing. Latvialaisista mukana olivat muun muassa yleisesikunnan päällikön kenraali Kaleysin lisäksi operatiivisen osaston päällikkö eversti Rozenstein. Puolan yleisesikunnan johtoa edustivat useimmin kenraali Tadeusz Kasprzycki ja tiedusteluosaston apulaispäällikkö everstiluutnantti Joseph Englicht. Näiden lisäksi tärkeässä asemassa yhteistyön kannalta olivat maiden sotilasasiamiehet, jotka yleisesikuntien tiedusteluelimien alaisina hoitivat tehtäviään yhteistyön piiriin kuuluneissa valtioissa. Tiedusteluelinten johtavat upseerit tunsivat hyvin toisensa usean vuoden ajalta, koska maiden välillä oli ollut hyvin tiivistä ja säännönmukaista yhteistyötä Neuvostoliittoon kohdistuvassa tiedustelutoiminnassa jo 1920-luvun lopulta lähtien.

Tästä tiedusteluviranomaisten yhteistoiminnasta on säilynyt äärimmäisen niukasti lähteitä ainakin Viron ja Suomen arkistoissa. Suomen yleisesikunnan tilastollisen ja ulkomaaosaston asiakirjat hävitettiin lähes täydellisesti tai kuljetettiin maan rajojen ulkopuolelle syksyllä 1944, ja Virossa tiedusteluosaston henkilökunta poltti lähes kaiken asiakirja-aineiston kesäkuun 17.–18. päivinä 1940, kun puna-armeija ryhtyi miehittämään Viroa.¹ Sen sijaan tässäkin tapauksessa Ruotsin yleisesikunnan arkisto valottaa asiaa ratkaisevasti. Ruotsin Helsingin laivastoasiamies komentajakapteeni Nils Arnberger raportoi joulukuun puolivälissä 1928 Tukholmaan, että Suomen, Viron ja Latvian yleisesikunnat harjoittivat laaja-alaista Neuvostoliittoa koskevaa tiedusteluyhteistyötä.² Ruotsin sotilasasiamiesten tietojen mukaan tähän yhteistyöhön liittyi pian

1 Eero Elfvingen, *Sotilastiedustelu vuosina 1918–1939*. Sotatieteen laitoksen julkaisematon tutkimus (1987, Sotatieteen laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu), s. 1; Luts, s. 155 ja Hyytiä, s. 8.

2 Ruotsin Helsingin laivastoasiamiehen komentajakapteeni Nils Arnbergerin raportti 14.12.1928 puolustusministerille. *Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinat-*

tämän jälkeen myös Puola. Tallinnan, Riian ja Kaunasin sotilasasiamiehen Juhlin-Dannfeltin kesäkuussa 1929 laatiman raportin mukaan Suomen, Viron, Latvian ja Puolan yleisesikuntien tiedusteluelimien kesken järjestettiin säännöllisesti kaksi kertaa vuodessa erityisiä konferensseja Neuvostoliitosta saatujen tietojen vertaamiseksi ja vaihtamiseksi.³ Tämän lisäksi mainittujen neljän reunavaltion yleisesikuntien välillä oli tehty sopimus, jonka mukaan niiden Riiassa olevien sotilasasiamiesten tuli kokoontua kerran viikossa Neuvostoliitosta saatujen tietojen vertaamiseksi ja vaihtamiseksi.⁴ Kaikesta päätellen Ruotsin sotilasasiamiehet olivat hyvin tietoisia Suomen, Viron, Latvian ja Puolan yleisesikuntien yhteistyöstä. Suomen ja Viron yleisesikuntien päälliköiden kirjeenvaihdon perusteella voidaan kuitenkin ajoittaa tiedusteluyhteistyön syntyminen jo vuoden 1926 alkuun. Tällöin myös Puolan yleisesikunta osallistui salaisiin yhteistyöneuvotteluihin ja ainakin Suomen sekä Viron ulkopoliittista johtoa pidettiin tietoisina alkaneesta neljän reunavaltion yleisesikuntien välisestä yhteistoiminnasta.⁵

Tässä yhteydessä on syytä huomata, että reunavaltioista poikkeuksen muodosti taaskin Liettua, joka ei esiinny Arnbergerin eikä Juhlin-Dannfeltin raporteissa. Juhlin-Dannfeltin mukaan syynä oli Liettuan Neuvostoliittoa ja sen kanssa hyvissä väleissä olevaa Saksaa kohtaan myötämielinen poliittinen orientaatio, joka häiritsi ratkaisevasti Liettuan yhteistyötä muiden reunavaltioiden kanssa. Tämän vuoksi muiden reunavaltioiden tiedusteluelimet eivät olleet halukkaita luovuttamaan liettualaisille erityisesti Neuvostoliittoa koskevia tietoja. Raportissaan Juhlin-Dannfelt käsitteli myös Neuvostoliittoon suuntautuvan tiedustelun suurvaltakytkentöjä. Hänen mukaansa Englannin ja Ranskan tiedustelupalvelut olivat hyvin läheisessä tiedusteluyhteistyössä Baltian maiden vastaavien elinten kanssa. Juhlin-Dannfeltin mukaan – ranskalaisten itsensä antaman informaation perusteella – erityisesti Ranska perusti tiedustelutulosensa Neuvostoliitosta suurelta osin Latvian yleisesikunnalta saatuihin tietoihin. Molemmat suurvallat toimivat erittäin läheisessä yhteistyössä myös Puolan kanssa, koska Puolalla oli hyvät edellytykset suorittaa tiedustelutoimintaa Neuvostoliitossa pitkän itärajan ja Neuvostoliitossa asuvan runsaslukuisen puolalaisvähemmistön vuoksi. Raporttinsa loppuun Juhlin-Dannfelt ehdotti, että Ruotsin yleisesikunnan ulkomaosasto harkitsisi vakavasti osallistumista Suomen, Viron, Latvian ja Puolan yleisesikuntien tiedusteluelinten säännöllisiin kokouksiin. Hän myös pyysi esimiehiltänsä valtuuksia saada vaihtaa tietoja Neuvostoliitosta suoraan Viron ja Latvian yleisesikuntien kanssa.⁶

tachérapporter, Finland, volym 1, KKA; ks. myös samassa lähteessä oleva laivastoasiamiehen apulaisen luutnantti Uno Larssonin raportti 26.1.1929 meriesikunnan ulkomaosaston päällikölle.

3 Em. Juhlin-Dannfeltin raportti 22.6.1929 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littäuen, volym 6, KKA.

4 Elfvengren, s. 3.

5 Viron yleisesikunnan päällikön Reekin kirjeet 3.5, 22.5, 27.5 ja 21.8.1926 Walleniukselle. Kurt Martti Walleniuksen yksityisarkisto, kansio 8, kirjeenvaihto Reekin kanssa, KA.

6 Em. Juhlin-Dannfeltin raportti 22.6.1929 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utri-

Edellä mainittujen valtioiden tiedusteluelimien tiivistä yhteistyötä voidaan pitää pragmaattisena toimintana, joka ei sitonut osapuolia poliittisesti tai sotilaallisesti. Neuvostoliittoa koskevien tiedustelutietojen vertaaminen ja vaihtaminen säännöllisissä tapaamisissa hyödytti kaikkia osapuolia, koska yhteistyön kohde oli kaikille osallistujamaille potentiaalisiin vihollinen. Ruotsin yleisesikunnan ulkomaosasto seurasi hyvin kiinnostuneena tiedusteluyhteistoiminnan kehittymistä. Ruotsin Helsingin sotilasasiamies everstiluutnantti Nyqvist jopa kysyi marraskuun alussa 1930 suoraan asiasta Suomen ulkoministeri Hjalmar Procopélta, joka myönsi Suomen yleisesikunnan harjoittavan tiivistä tiedusteluyhteistyötä reunavaltioiden kanssa.⁷ Näin Nyqvist sai varmistettua, että yhteistyöllä oli myös poliittisen johdon siunaus.

Ruotsin yleisesikunnan ulkomaosaston arkistosta on löydettävissä myös muita mielenkiintoisia asiakirjoja harjoitetusta yhteistyöstä. Juhlin-Dannfelt laati edellisen raporttinsa lisäksi neljä vuotta myöhemmin vuonna 1933 uuden muistion, jossa hän tarkasteli reunavaltioiden tiedusteluyhteistyötä. Muistion pääasiallisena tarkoituksena oli tarkastella Ruotsin mahdollisuuksia käyttää hyväksi Viron ja Latvian yleisesikuntien tiedustelutietoja Neuvostoliitosta. Tämän ohella muistiossa viitattiin uudelleen edellä mainittujen valtioiden tiedusteluelinten säännöllisiin kaksi kertaa vuodessa järjestettäviin kokoontumisiin, jotka vuorokerron pidettiin eri pääkaupungeissa. Näissä kokouksissa koottiin kunkin maan tiedustelutiedot yhteen ja tietoja verrattiin keskenänsä. Käytäntöön myös kuului, että saadut tiedot lopulta koottiin yksiin kansiin ja painettiin tietty määrä kappaleita osallistujille. Kokousten tuloksena syntynyt kirjallinen tiedusteluyhteenveto luovutettiin myös Ranskan ja Englannin sotilasasiamiehille, jotka hyödynsivät sitä raporteissaan. Muistiosta käy myös ilmi, että Juhlin-Dannfeltin neljä vuotta aikaisemmin ehdottamasta Ruotsin osallistumisesta reunavaltioiden tiedusteluyhteistyöhön ei ollut tullut mitään. Sitä vastoin raportista tulee esille, että Suomen yleisesikunta luovutti Ruotsin yleisesikunnalle kyseisen puolivuotiskatsauksen suomenkielisen version. Samoin Ruotsin sotilasasiamies sai haltuunsa Viron ja Latvian yleisesikunnilta otteita sekä tietoja mainituista puolivuotiskatsauksista.⁸

Muistion laatija esitti vielä uudelleen harkittavaksi, olisiko Ruotsin yleisesikunnan tarpeellista osallistua tiiviimpään tiedusteluyhteistyöhön ennen kaikkea Viron ja Latvian yleisesikuntien kanssa. Mikäli yhteistyö päätettäisiin

kesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littaunen, volym 6, KKA.

7 Nyqvistin raportti 6.11.1930 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 23, KKA.

8 Juhlin-Dannfeltin vuonna 1933 laatima (tarkemmin päivämätön) muistio liittyen Ruotsin Tallinnan, Riian ja Kaunasin sotilasasiamiehen aikaisempaan raporttiin Ruotsin yleisesikunnan mahdollisuuksista käyttää hyväksi Latvian ja Viron yleisesikuntien tietoja Neuvostoliiton sotilaallisista resursseista. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, Estland, Lettland och Littaunen, volym 8, KKA;

ks. myös Ruotsin Helsingin sotilasasiamiehen majuri Adlercreutzin raportti 1.12.1933, jossa myös Adlercreutz käsittelee Suomen, Viron, Latvian ja Puolan tiedusteluyhteistyötä ja puolivuositaisista tiedusteluelinten kokoontumisista. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 27, KKA.

aloittaa, Juhlin-Dannfeltin mukaan olisi tällöin myös mietittävä, mitä Ruotsin yleisesikunta pystyisi tekemään vastapalvelukseksi saaduista Neuvostoliittoa koskevista tiedoista. Vaihtoehtoina muistiossa esitettiin joko Ruotsin osallistumista omine tietoineen kyseisiin puolivuotiskonferensseihin, suoraa rahallista tukea Viron ja Latvian tiedusteluelimille tai Englannin ja Ranskan tapaan näiden maiden upseereiden vastaanottamista ruotsalaisiin sotilasopetuslaitoksiin.⁹

Ruotsin yleisesikunnan asiakirjojen mukaan ruotsalaiset eivät kuitenkaan ottaneet osaa reunavaltioiden tiedustelukokouksiin, mutta sen sijaan Suomen yleisesikunnan kanssa syntyi hyvin tiivistä yhteistyötä 1930-luvun ensimmäisinä vuosina. Esimerkiksi Ruotsin meriesikunnan ulkomaaosastossa palvellut komentajakapteeni Göran Wahlström vieraili kesä – heinäkuun vaihteessa 1934 Suomen yleisesikunnan tilastollisessa ja ulkomaaosastossa. Vierailun aikana suomalaiset isännät avoimesti kertoivat, että erityisesti Viron, Latvian, Puolan, Englannin ja Japanin kanssa harjoitettiin vilkasta Neuvostoliittoon kohdistuvaa tiedusteluyhteistyötä. Suurvalta Englanti panosti erityisesti Suomen ja Viron kanssa harjoitettavaan yhteistyöhön, ja siksi sillä oli sekä Helsingissä että Tallinnassa omat tiedustelukeskukset.¹⁰ Japanin kanssa yhteistyö oli aloitettu jo paria vuotta aikaisemmin: Japani oli vuoden 1932 loppupuolella ehdottanut Suomen yleisesikunnalle yhteistyön aloittamista.¹¹ Tämän lisäksi Wahlströmille annettiin mukaan runsaasti etsivän keskuspoliisin sekä tilastollisen ja ulkomaosaston asiakirja-aineistoa, jossa käsiteltiin Suomen harjoittamaa vakoilutoimintaa Neuvostoliitossa, merivalvontajärjestelmää Suomenlahdella Neuvostoliiton Itämeren laivaston liikkeiden seuraamiseksi ja maanpetosoikeudenkäyntien pöytäkirjoja, joissa tulivat esille yksittäisten, nimeltä mainittujen maanpetossyytteessä olleiden henkilöiden tiedot.¹²

Suomen ja Ruotsin yleisesikuntien tiedusteluyhteistyö jatkui yhä tiiviimpänä myös seuraavina vuosina erityisesti meritiedustelun alalla. Ruotsin yleisesikunnan asiakirjojen mukaan vuodesta 1936 aina vuoteen 1939 Ruotsin yleisesikunnasta ja meriesikunnasta vierailtiin ainakin kerran vuodessa Suomessa tutustumassa Suomen tiedustelutoimintaan. Paitsi että vierailujen aikana suomalaiset näyttivät ruotsalaisille ilman minkäänlaista salailua tiedustelun käytännön toimintaa eri puolilla maata sijaitseissa tiedusteluasemissa, niin ruotsalaisille luovutettiin runsain määrin Neuvostoliittoon kohdistuvasta tiedustelutoiminnasta kertovaa asiakirjamateriaalia. Tästä hyvänä esimerkkinä on Ruotsin meriesikunnan arkistoon kuuluva yksittäinen tiedustelutietoja sisältä-

9 Ibid.

10 Komentajakapteeni Göran Wahlströmin 6.11.1934 laatima matkaraportti 26.6–3.7.1934 välisenä aikana tekemästään vierailusta Suomen yleisesikunnan tilastollisessa ja ulkomaosastossa sekä etsivässä keskuspoliisissa. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie F I d, volym 6, KKA.

11 Juhlin-Dannfeltin raportti 4.11.1932 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littaunen, volym 7, KKA.

12 Em. Wahlströmin 6.11.1934 laatima matkaraportti 26.6. - 3.7.1934 välisenä aikana tekemästään vierailusta Suomen yleisesikunnan tilastollisessa ja ulkomaosastossa sekä etsivässä keskuspoliisissa. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie F I d, volym 6, KKA.

vä vielä salainen arkisto, jossa on mapeittain Suomen yleisesikunnan ja merivoimien esikunnan luovuttamia tietoja puna-armeijasta ja erityisesti Neuvostoliiton Itämeren laivastosta.¹³ Samassa arkistossa on myös everstiluutnantti Adlercreutzin – joka oli vuosina 1932–1935 Ruotsin Helsingin sotilasasiamies, sitten yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikkö vuodesta 1937 lähtien – laatima Suomen ja Ruotsin meritiedustelu-yhteistyötä koskeva muistio. Adlercreutz tuo esille, että toukokuussa 1938 Suomen ja Ruotsin yleisesikunnat tekivät suullisen sopimuksen Neuvostoliiton laivastoa koskevien havaintojen välittämisestä toisilleen.¹⁴ Maiden tiedustelu-yhteistyön tiivistyminen liittyi elimellisesti samoihin aikoihin käytäviin yleisesikuntien välisiin luottamuksellisiin neuvotteluihin yhteisistä sotilaallisista toimista muun muassa Ahvenanmaan puolustamiseksi. Oleellista oli kuitenkin, että Ruotsin yleisesikunta sai suomalaisilta arvokkaita tietoja Neuvostoliitosta ilman, että sen tarvitsi osallistua suoraan reunavaltioiden tiedustelu-yhteistyöhön.

Suomalais-virolainen yhteistoiminta tiivistyy

Edellä esitetystä vuoden 1926 alussa syntyneestä reunavaltioiden tiedustelu-yhteistyöstä eriytyi omaksi toiminnakseen Suomen ja Viron yleisesikuntien yhteistoiminta. Virolaisten lähteiden mukaan molemmat yleisesikunnat olivat neuvottelleet vakavasti yhteistyön tiivistämisestä viimeistään vuonna 1929, sillä sen vuoden toukokuussa Viron yleisesikunnan päällikkö Törvand antoi yleisesikunnan operatiiviselle ja tiedusteluosastolle käskyn ryhtyä tekemään konkreettisia suunnitelmia viestiyhteyden järjestämiseksi Suomen yleisesikuntaan. Yleisesikuntien välinen suora viestiyhteys merikaapelin välityksellä oli neuvottelujen aiheena jo vuonna 1926, jolloin Wallenius ja Viron silloinen yleisesikunnan päällikkö Reek olivat pohtineet kysymystä. Yleisesikuntien väliset käytännön neuvottelut viestiyhteyksien rakentamiseksi alkoivat helmikuussa 1930, jolloin Suomen yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Karikoski vieraili Tallinnassa sopimassa käytännön järjestelyistä. Neuvotteluissa virolaiset esittivät ratkaisuksi, että maiden yleisesikuntien välisessä yhteydenpidossa käytettäisiin Tallinnan ja Santahaminan välillä olevaa vapaata merikaapelia. Virolaisten ehdottama järjestely todettiinkin toi-

13 Tämän arkistokokonaisuuden tutkimiseksi sain erityisluvan Kuninkaallisen sota-arkiston hoitajalta. Kapteenien Ragnar Thorénin, Erik af Klintin ja Allan Kullin 31.1.1938 laatima raportti edellisen vuoden syksyllä tehdystä matkasta Suomen yleisesikuntaan ja merivoimien esikuntaan. Marinstaben, operationsavdelningen, serie E I b, underrättelsesdetaljen, inkomna skrivelser, Op A, volym 2, KKA; komentajakapteeni Thórenin 21.2.1939 laatima raportti 27.10.–10.11.1938 tehdystä matkasta Suomen yleisesikuntaan ja merivoimien esikuntaan. Sama lähde kuin edellisessä, volym 5; Ruotsin Helsingin laivastoasiamiehen komentajakapteeni Sven Nordgrenin raportti 25.1.1939. Sama lähde kuin edellisessä, volym 6, KKA.

14 Yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikön Adlercreutzin muistio 17.6.1938 Suomen ja Ruotsin yleisesikuntien toukokuussa 1938 solmimasta suullisesta sopimuksesta merivalvontatietojen välittämisiksi osapuolten välillä. Marinstaben, operationsavdelningen, serie E II b, underrättelsesdetaljen, inkomna skrivelser, Op U, volym 1, KKA.

mivaksi keskinäisissä neuvotteluissa kesäkuun 1930 alussa, jolloin Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön everstiluutnantti Richard Tomberg vieraili Suomessa. Samassa yhteydessä Karikoski ja Tomberg sopivat viestiyhteyksien käytännön rakentamisesta.¹⁵

Mielenkiintoista on, että erityisesti suomalaiset pitivät tärkeänä yleisesikuntien välisen suoran yhteyden nopeata rakentamista. Jo kesäkuun loppupuolella Karikoski ilmoitti Viron operatiiviselle osastolle, että Suomen puoleinen kaapelin pää oli yhdistetty sotilasverkkoon. Samalla Karikoski pyysi virolaisia tekemään samoin omalla puolellaan muutaman päivän kuluessa, jotta yhteyden toimivuutta voitaisiin käytännössä kokeilla. Karikosken antamasta hyvin lyhyestä varoitusajasta huolimatta virolaiset ennättivät tehdä tarvittavat järjestelyt, ja ensimmäisessä koekäytössä yhteyden todettiin toimivan.¹⁶ Muutamaa kuukautta myöhemmin marraskuun puolivälissä yleisesikuntien välinen puhelin- ja lennätinyhteys saatiin säännölliseen käyttöön.¹⁷

Suomen ja Viron yleisesikuntien välillä syntynyttä tiiviistä tiedustelu yhteistoimintaa ja sen käytännön muotoja ei salattu liiemmin ruotsalaisilta. Jo kevättalvella 1930 Suomen Tallinnan sotilasasiamies eversti Karl Helsingius kertoi avoimesti ruotsalaiselle kollegalleen Juhlin-Dannfeltille, että hän ei enää ollut tekemisissä Viron yleisesikunnalta saatujen tietojen välittämisen kanssa, koska tietoja vaihdettiin suoraan ilman välikäsiä Suomen ja Viron yleisesikuntien välillä.¹⁸ Suomalaiset eivät myöskään peitelleet ruotsalaisilta yksityiskohtia: pari vuotta myöhemmin Helsingiuksen seuraaja kapteeni Ragnar Ingelius kertoi peittelemättä Juhlin-Dannfeltille suorasta viestiyhteydestä, joka oli rakennettu Suomen ja Viron yleisesikuntien tiedusteluelinten hankkimien tietojen vaihtamiseksi.¹⁹

Suomalaisten halu saada nopeasti aikaan toimivat yhteydet tuli esille myös teknisessä puolessa. Merikaapelin toimivuuden varmistamisen jälkeen Suomen yleisesikunta lahjoitti lokakuussa 1930 Viron yleisesikunnalle kaukokir-

15 Em. Reekin kirjeet 27.5 ja 2.10.1926 Walleniukselle. Kurt Martti Walleniuksen yksityisarasto, kansio 8, kirjeenvaihto Reekin kanssa, KA; Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön apulaisen majuri Jaan Kurvitsin kirje nro 8 elokuussa (tarkemmin päiväämätön) 1930 yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 200, s. 153, ERA; pioneerijoukkojen tarkastajan eversti Voldemar Riibergin kirje 5.8.1930 yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle sekä yleisesikuntien välisen puhelin- ja lennätinyhteyden rakentamisen liittyvä muu kirjeenvaihto. 512 - 1 - 202, s. 141–143, ERA; Kurvitsin kirje 11.10.1930 yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle. 512 - 1 - 202, s. 117, ERA.

Helmikuun 1930 vierailun suomalaisdelegaatiassa oli everstiluutnantti Karikosken ohella komentajakapteeni Eero Rahola sekä insinöörikapteenit Ilmari Revell ja Martti Ollikainen. Yleisesikunnan ulkomaatoimiston kirje ulkoasiainministeriölle 31.1.1930. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SArk 1407/40, SA.

16 Em. Kurvitsin kirje nro 8 (tarkemmin päiväämätön) 1930 yleisesikunnan päällikölle. 512 - 1 - 200, s. 153, ERA; ks. myös Karikosken ja kapteeni Sven Björkmanin kirje 21.6.1930 Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikölle. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2858/14, SA.

17 Viron posti- ja lennätinhallituksen johtajan G. Jallajasin kirje 13.11.1930 pioneerijoukkojen tarkastajalle. 495 - 12 - 861, s. 263, ERA.

18 Juhlin-Dannfeltin raportti 17.3.1930 ulkomaaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser Estland, Lettland och Littaunen, volym 5, KKA.

19 Juhlin-Dannfeltin raportti 4.11.1932 ulkomaaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littaunen, volym 7, KKA.

joituskoneen yhteydenpidon tarpeisiin.²⁰ Samoin yhteyden jatkuvan käytön varmistamisessa Suomen yleisesikunta osoitti aktiivisuuttaan. Muutaman vuoden jälkeen osa merikaapelin johdoista vioittui, ja teknisissä mittauksissa vian todettiin olevan Viron puoleisessa päässä. Yhteydenpidon jatkumisen varmistamiseksi Suomen yleisesikunta oli valmis vastaamaan korjaamisen kustannuksista myös Viron puolella, vaikka merikaapeleiden käyttöä koskeva sopimus velvoitti osapuolet tekemään viipymättä tarpeelliset korjaukset vain omalla puolellaan.²¹

Karikosken kiirehtiminen yhteyden koekäytössä kesäkuun lopulla 1930 oli aiheuttanut konfliktin Viron yleisesikunnan henkilö- ja komentosuhteissa. Suomen ja Viron yleisesikuntien nopeasti edenneet toimet suoran yhteyden rakentamiseksi olivat yllättäneet täysin Viron sotaväen viestitoiminnasta vastaavan pioneerijoukkojen tarkastajan eversti Voldemar Riibergin (myöh. Rieberg). Operatiivisen osaston päällikölle osoittamassaan kirjeessä Riiberg kritisoikin sitä tapaa, jolla hänet oli jätetty täysin tietämättömäksi uuden yhteyden suunnittelusta ja sen koekäytöstä. Riiberg osoitti arvostelunsa myös yleisesikunnan päällikköä Törvandia kohtaan, koska tämä ei ollut antanut ennakolta Riibergille ainoatakaan määräystä tai edes tietoa Viron ja Suomen välisen yhteyden rakentamisesta. Siten Riiberg esitti hieman ivallisesti, ettei hänellä näin ollen ollut minkäänlaista tietoa, kenen määräyksestä yhteyden rakentaminen oli aloitettu. Kritiikkinsä vastapainoksi Riiberg lupasi kuitenkin tehdä osansa uuden yhteyden puolesta ja sen teknisen tason parantamiseksi, mikäli hänelle annettaisiin tarpeelliset tiedot kaapeliyhteyteen liittyvistä asioista.²² Tunteita nostattanut tilanne saatiin kuitenkin selvitettyä, ja Riiberg ryhtyi osaltansa valmistelemaan yhteyden rakentamista siviiliviranomaisten ja muiden sotilasviranomaisten kanssa.²³ Tapaus osoitti, että Viron yleisesikunnan operatiivinen ja tiedusteluosasto ja näiden päälliköt, joiden tehtäväksi Törvand oli antanut toukokuussa 1929 valmistaa suunnitelmat yhteydenpidolle, mielsivät valtuudekseen toimia muita kuulematta, ainakin mitä tulee maan ulkosuhteisiin ja niiden järjestelyihin.

Tietojen suoran vaihtamisen mahdollistamiseksi rakennetun puhelin- ja lennätinyhteyden lisäksi käyttöön otettiin yleisesikuntien välinen radioyhteys. Yleisesikuntien välisen radioyhteyden rakentamisesta sovittiin maiden operatiivisten osastojen välillä Tombergin Suomen-vierailun yhteydessä kesäkuussa 1930. Tämäkin yhteydenpitomuoto saatiin toimintaan erittäin nopeasti, sillä jo saman vuoden marraskuun ensimmäisenä päivänä radiolla vaihdettiin ensimmäiset viestit yleisesikuntien välillä. Yleisesikuntien välisen sopimuksen

20 Yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikön Lauritsin kirje 27.10.1930 pioneerijoukkojen tarkastajalle. 512 - 1 - 202, s. 98, ERA; yleisesikunnan viestipäällikön Hans Tomsonin kirje 28.10.1930 Tallinnan varuskunnan viestipäällikölle. 512 - 1 - 202, s. 99, ERA.

21 Suomen Tallinnan sotilasasiamiehen majuri Ragnar Ingeliuksen kirje 26.4.1937 Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle Maasingille. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1408/11, SA.

22 Riibergin kirje 8.7.1930 operatiivisen osaston päällikölle. 512 - 1 - 200, s. 150, ERA.

23 Riibergin kirje 5.8.1930 Viron posti- ja lennätinhallituksen johtajalle ja yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle. 512 - 1 - 202, s. 139 ja 141, ERA.

mukaan radioyhteys otettiin päivittäin tiettyyn aikaan ja viestitystä varten laadittiin erityiset salakirjoituskoodit.²⁴

Tietojen vaihdon lisäksi Suomen ja Viron yleisesikunnat sopivat myös itse tietojen keruuseen liittyvästä tiiviistä yhteistyöstä. Jo keväällä 1931 osa maiden merivoimien radioasemista toimi yhdessä Neuvostoliiton laivaston radioliikenteen seuraamiseksi ja näiden tietojen välittämiseksi osapuolten välillä. Saman vuoden syksyllä valmistui varsin mittava maiden merivoimien yhteinen radioasemaverkko, joka käsitti suurelta osin Suomenlahden alueen.²⁵ Merivoimien väliseen tiedustelu-yhteistyöhön palaan seikkaperäisemmin jäljempänä, koska kyseinen yhteistyö kuului elimellisesti laajempaan merivoimien välille syntyneeseen yhteistoimintaan ja yhteisten puolustus suunnitelmien laadintaan.

Suomen ja Viron yleisesikuntien välille oli näin ollen saatu aikaan suora kommunikaatioyhteys. Ennen kaikkea merikaapeliyhteys oli teknisesti mitä soveliaimmin tähän tarkoitukseen, koska sen kautta kulkeva kahdenvälinen viestitys oli suojattu ulkopuolisten väliintulolta toisin kuin radioyhteyden kautta käytävä: sitä esimerkiksi Neuvostoliiton radiotiedustelu pystyisi seuraamaan. Luonnollisesti radioyhteydessä käytettiin asianmukaisia salaamismenetelmiä, mutta tässäkin tapauksessa vaarana oli aina, että ulkopuoliset pystyisivät ennemmin tai myöhemmin murtamaan käytössä olevan salaamismenetelmän ja pääsemään näin ainakin hetkellisesti mukaan seuraamaan liikennettä radioaalloilla. Radioyhteys oli kuitenkin tarpeellinen viestijärjestelmän täydentäjänä erityisesti silloin, kun merikaapeliyhteyden olisi tullut viestitystä haittaava tai estävä tekninen vika. Merikaapeliyhteys arvioitiin kuitenkin huomattavasti turvallisemmaksi kuin radioyhteys, koska itse kaapelit kulkivat meren pohjassa ja sielläkin syvällä maa-aineksen sisällä. Siten niiden vahingoittaminen ja katkaisuyritykset sodan aikana tulisivat olemaan enemmän kuin hankala tehtävä, olkoonkin, että kyseiset kaapelit oli laskettu tsaarin vallan aikana ja niiden kulkureitti oli siten tiedossa myös itäisessä naapurivaltiossa. Merikaapeliyhteyden luotettavuutta lisäsi myös se, että Tallinnan ja Helsingin välillä oli käytössä yhteensä neljä eri reitettä kulkevaa kaapelia, joiden kaikkien käyttö olisi sodan syttyessä siirtynyt maiden sotilasviranomaisten haltuun.²⁶

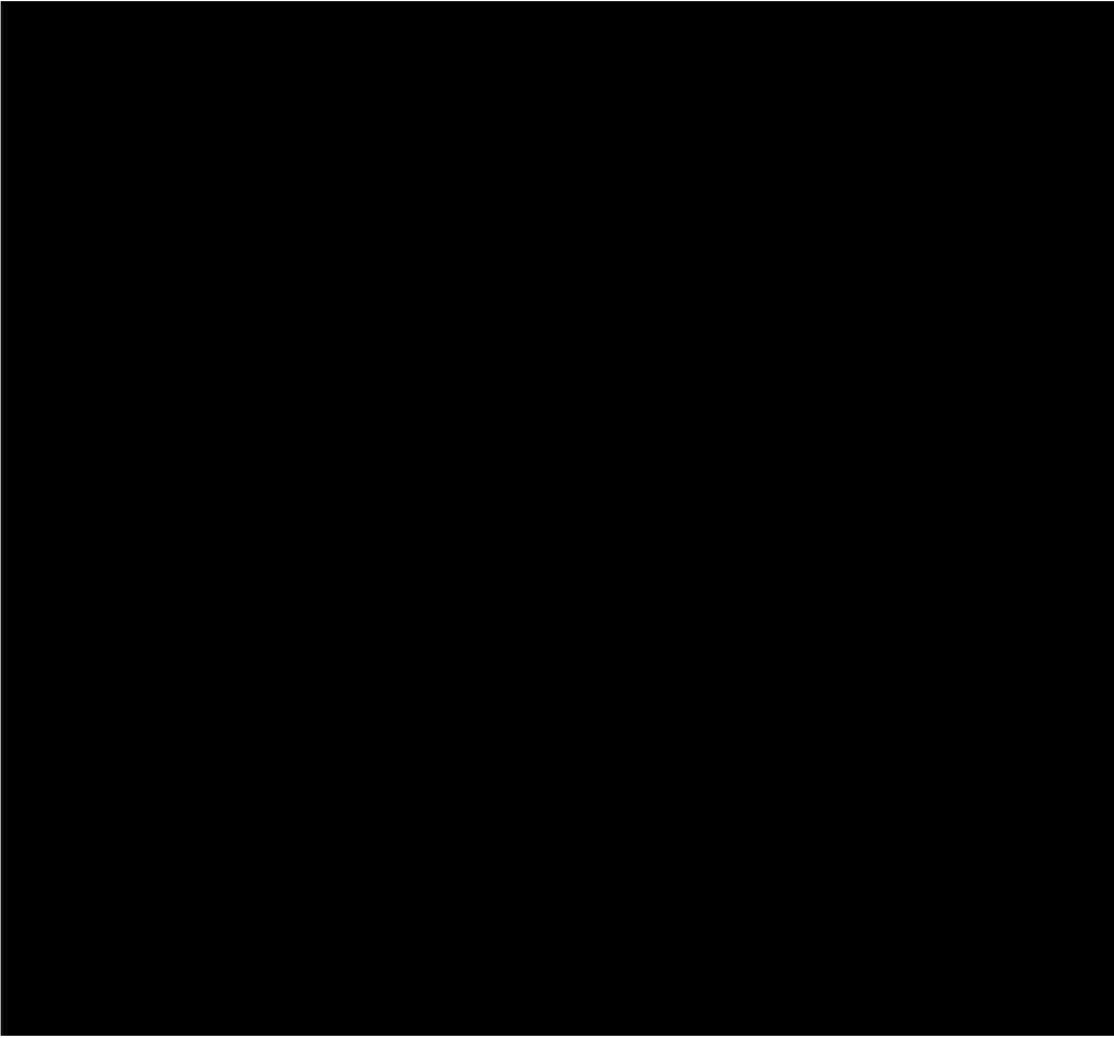
Suomen ja Viron yleisesikuntien väliset suorat viestiyhteydet eivät siis ol-

24 Operatiivisen osaston päällikön apulaisen Kurvitsin kirje 11.10.1930 tiedusteluosaston päällikölle. 512 - 1 - 202, s. 117–119, ERA; tiedusteluosaston päällikön Lauritsin kirje 27.10.1930 operatiivisen osaston päällikölle. 512 - 1 - 202, s. 120, ERA; Kurvitsin kirje 28.10.1930 pioneerijoukkojen tarkastajalle. 512 - 1 - 202, s. 121, ERA.

Radioyhteyden kuuluvuuden varmistamiseksi radiolaitteiden hankinnassa pidettiin erittäin tärkeänä molempien maiden radiovälineistön yhdenmukaisuutta. Kenraalimajuri Tõnis Rotbergin kirje 3.10.1930 sotaneuvostolle. 507 - 1 - 94, s. 554, ERA.

25 Merivoimien radioasemien viestitystaulukko vuodelta 1928 ja siihen tehdyt lisäykset 10.4.1931. 642 - 1 - 230, s. 18, ERA; merivoimien viestipäällikön komentajakapteeni Johannes Loosbergin kirje 24.9.1931 Viron merivoimien esikuntapäällikölle ja liitteenä oleva radiotaulukko Suomen ja Viron radioasemien välillä. 527 - 1 - 1509, s. 134 - 135, ERA; merivoimien esikuntapäällikön Valentin Grenzin kirje 1.10.1931 yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle. 527 - 1 - 1509, s. 133, ERA.

26 Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston 2.9.1933 laatima muistio maan viestiverkoston kehittämiseksi maanpuolustuksen kannalta. 512 - 1 - 252, s. 62–63 ja 72–73, ERA.

leet tärkeitä pelkästään rauhan ajan yhteistyössä, vaan ne olivat olennaisia myös silmällä pitäen sodan aikaista yhteistoimintaa, jos Neuvostoliitto olisi hyökännyt. Tämä tulee esille Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston syksyllä 1933 laatimasta seikkaperäisestä muistiosta maan sodan ajan yhteyksistä. Muistiosta nimettiin ainoastaan kaksi ulkovaltiota, Suomi ja Latvia, joiden kanssa sodan ajan suorat viestiyhteydet tunnustettiin tärkeiksi. Suomen osalta muistiosta myös selvästi ilmenee, että Virossa oltiin hyvin tyytyväisiä edellä kertomaani vuonna 1930 aikaansaatuun suoraan yhteyteen Suomen yleisesikunnan kanssa. Täydellä syyllä yhteystilannetta Suomen yleisesikuntaan pidettiin täysin tarpeita vastaavana.²⁷ Niin ikään Viron puolustus suunnitelmissa mainitaan Suomi liittolaismaan Latvian ohella ainoana ulkovaltiona,

27 Ibid.

jonka korkeimpaan sotilasjohtoon Viron yleisesikunnalla oli oma suora puhelin-, lennätin- ja radioyhteys.²⁸

Ohessa Laidonerin 14.4.1939 vahvistamaan puolustus suunnitelmaan kuuluvat kartat maan sotilasjohdon viestiyhteyksistä.²⁹ Siihen on merkitty maan sisäisten viestiyhteyksien lisäksi Suomen ja Latvian yleisesikuntiin johtavat yhteydet. Karttaan Tallinnan kohdalle merkitty lyhenne SÖSTAAP tarkoittaa Viron yleisesikuntaa (vir.sõjavägede staap). DISTAAP merkitsee divisioonan esikuntaa ja perässä oleva numero kertoo divisioonan numeron.

Kuten edellä esitetystä ilmenee, maiden tiedusteluyhteistyön vahvistaminen ja siihen sisältyvien yhteydenpitokanavien rakentaminen tapahtui varsin rivaakasti ennen kaikkea Suomen yleisesikunnan aloitteesta. Tässä yhteydessä voikin kysyä, miksi juuri Suomen yleisesikunta halusi nopeasti aikaansaada läheisen kahdenkeskisen tiedusteluyhteistyön virolaisten kanssa vuoden 1930 alussa. Sota-arkistossa säilytettävästä jalkaväenkenraali Martolan yksityiskoelmasta on löydettävissä hyvin mielenkiintoinen asiakirja, joka on tammi-kuulta 1931 ja osaltaan antaa uutta tietoa Suomen sotilastiedustelusta juuri tuolta ajalta, jolloin Suomen ja Viron yleisesikuntien lähempi yhteistyö tie-

28 Laidonerin 14.4.1939 vahvistama puolustus suunnitelma ja siihen liittyvät viestiyhteyksiä käsittelevät asiakirjat. 495 - 12 - 879, s. 18, 26, 28, 34-35 ja 45, ERA.

29 Laidonerin 14.4.1939 vahvistamaan puolustus suunnitelmaan kuuluvat kartat sisäisistä ja ulkoisista yhteyksistä. 495 - 12 - 879, s. 48 ja 65, ERA.

dustelun saralla sai konkreettisia muotoja. Martola oli vielä tuolloin Suomen sotilasasiamiehenä Pariisissa, mutta tässä vaiheessa oli jo päätetty, että hän tulisi siirtymään sotilasasiamiehen tehtävistä takaisin yleisesikuntaan ja sen 2. osaston eli ulkoma- ja tilastollisen osaston päälliköksi.

Tästä tammikuun 25. päivänä 1931 päivätystä, yleisesikunnan 2. osastossa tilastotoimiston päällikkönä toimineen everstiluutnantti Erik Malmbergin Martolalle lähettämästä kirjeestä käy ilmi, että Suomen yleisesikunta oli yksipuolisesti lopettanut tiedustelutietojen vaihtamisen Saksan sotilastiedustelun kanssa syksyllä 1930. Syynä yhteistyön lopettamiseen oli suomalaisten jo pitkään jatkunut huoli Saksan yleisesikunnan liian läheisinä pidetyistä suhteista Neuvostoliittoon. Suomalaiset olivat muun muassa panneet merkille, että saksalaisia aktiiviupseereita komennettiin salaisesti Neuvostoliittoon jopa kahdeksi vuodeksi. Saksan sotilastiedustelu toimitti kuitenkin Suomelle entiseen tapaan Neuvostoliitosta hankkimiaan tietoja vakuuttaen samalla haluaan jatkaa aikaisempaa kahdenvälistä yhteistyötä tietojen vaihdossa. Saksalaiset olivat myös pyytäneet, että Suomen yleisesikunta luovuttaisi annettujen tietojen vastineeksi edes muutamia agenttien saamia tietoja. Suomen yleisesikunta oli kuitenkin Saksan ja Neuvostoliiton läheisten suhteiden vuoksi ryhtynyt epäilemään mahdollisuutta, että saksalaiset eivät todellisuudessa olisikaan kiinnostuneet Suomen hankkimista Neuvostoliittoa koskevista tiedoista oman tiedustelunsa tarpeisiin, vaan tulisivat luovuttamaan ne suoraan neuvostoliittolaisille.³⁰ Tämä merkitsisi, että saadessaan Suomen keräämiä tietoja maastansa neuvostoliittolaiset voisivat ryhtyä seuraamaan tehokkaammin Suomen sotilastiedustelun menetelmiä ja tuloksia. Erityisesti agenttitietoja saadessaan Neuvostoliitolla olisi mahdollisuus hyvinkin vaivattomasti jäljittää ja – mikä pahinta – tuhota suomalaisten rakentama vakoilumiesverkosto tai välittää tämän kautta disinformaatiota suomalaisille.

Vaikka Malmbergin kirjeessä ei yhdistetäkään Saksan kanssa lopetettua tiedusteluyhteistyötä ja vastaavasti samoihin aikoihin aloitettua tiivistä yhteistyötä virolaisten kanssa, niin todennäköisenä voi pitää näiden liittymistä toisiinsa. Suomen yleisesikunta joutui miettimään korvaavia menetelmiä, jotta ensiarvoisen tärkeä informaatiovirta Neuvostoliitosta ei pääsisi heikkenemään. Tässä tilanteessa tuli esille jo olemassa olevan tiedusteluyhteistyön syventäminen Viron yleisesikunnan kanssa, jolla oli vähintään vastaavan suuruinen tarve tietojen keruuseen Neuvostoliitosta. Todennäköistä myös on, että suomalaiset eivät salanneet virolaisilta epäilyksiään saksalaisten suhteen. Kuten jo aiemmin totesin, Viron yleisesikunta ei millään muotoa halunnut vastustaa suomalaisten halua saada aikaan nopeasti toimiva tiedonvälitysjärjestelmä maiden yleisesikuntien välille.

Suomen ja Viron kahdenkeskinen tiedusteluyhteistyö jatkui tiiviinä. Käytäntöön myös kuului, että suorien viestiyhteyksien lisäksi maiden tieduste-

30 Everstiluutnantti Erik Malmbergin kirje 25.1.1931 Martolalle. Jalkaväenkenraali A.E. Martolan kokoelma, Pk. 1440/4, SA.

luosastojen päälliköt tapasivat säännöllisesti toisensa.³¹ Mielenkiintoisena piirteenä voin tuoda esille, että Hitlerin valtaantulon jälkeen 1930-luvun puolivälissä tähän yhteistoimintaan osallistui kolmantena pyöränä nyt myös Saksa. Ensimmäisenä merkinä Saksan sotilaallisesta kiinnostuksesta Suomeen ja Viroon oli sotilasasiamiehen nimittäminen Suomeen, Viroon ja Latviaan vuoden 1935 alussa; ensimmäinen sotilasasiamies oli majuri Horst Rössing. Vuoden 1936 toukokuussa Saksan sotilasvakoilun päällikkö amiraali Wilhelm Canaris vieraili Tallinnassa. Canaris kävi neuvotteluja maan korkeimman sotilaallisen johdon kanssa tavaten muun muassa ylipäällikkö Laidonerin, yleisesikunnan päällikön Reekin ja tiedusteluosaston päällikön Maasingin. Näissä neuvotteluissa sovittiin Neuvostoliittoa koskevien tietojen vaihtamisen aloittamisesta ja siitä, että Saksan sotilastiedustelu perustaisi aseman Viroon. Vielä samana vuonna Reek ja Maasing kävivät vastavierailulla Saksassa ja Canariksen kanssa käydyissä neuvotteluissa sovittiin, että Viron tiedusteluosastolle annettaisiin erikoislaitteita Neuvostoliiton sotilasradioasemien liikenteen seuraamiseksi ja muutakin teknistä välineistöä Neuvostoliittoon suuntautuvaa tiedustelua varten, muun muassa korkeatasoisia erikoiskameroita Neuvostoliiton Itämeren laivaston kuvaamiseen virolaisista tähytysasemista.³²

Kehitys oli samansuuntainen myös Suomessa. Yleisesikunnan radiotiedustelulle hankittiin kesään 1936 mennessä uusinta saksalaista välineistöä. Samoihin aikoihin Suomen yleisesikunta alkoi uudelleen luovuttaa saksalaisille sotilaallisia tietoja Neuvostoliitosta sekä Suomen ja Saksan sotilastiedustelujen välillä alettiin järjestää vuosittain kokoontumisia. Niin ikään Canariksen kanssa oli sovittu, että suomalaisia tiedustelumiehiä lähetettäisiin pisimmillään jopa kolmen kuukauden erikoiskursseille Saksaan ja Suomellekin annettaisiin optisia laitteita punalaivaston kuvaamiseksi ja sen liikkeiden seuraamiseksi. Vastapalvelukseksi Suomi luovutti Saksalle Neuvostoliitosta hankkimiaan tietoja.³³

Näin Suomi ja Viro molemmat toimivat paitsi keskenänsä myös tiiviissä yhteistyössä Saksan kanssa. Tämä pantiin merkille myös muualla. Esimerkiksi Liettuan yleisesikunnan tiedusteluosaston johto piti täysin varmana, että Saksan sotilastiedustelu oli läheisessä yhteistyössä Suomen ja Viron vastaavien viranomaisten kanssa.³⁴

31 Esimerkiksi Ruotsin Tallinnan sotilasasiamies majuri Karl Lindqvist raportoi heinäkuussa 1939, että Suomen yleisesikunnan ulkomaaosaston päällikkö eversti Lars Melander tulisi yhteistyöhön liittyen vierailemaan lähiaikoina Viron yleisesikunnan tiedusteluosastossa. Lindqvistin raportti 12.7.1939 yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle. Försvarsstaben, underrättelseavdelningen, serie E I:2, inkomna skrivelser, militärattachérapporter, volym 3, KKA.

32 Hyytiä, s. 61–62; Ilmjärv, s. 30.

33 Elfvingen, s. 8–9.

34 Lindqvistin raportti 22.6.1939 puolustusministerille. Försvarsstaben, underrättelseavdelningen, serie E I:2, inkomna skrivelser, militärattachérapporter, volym 3, KKA.

■ VII Suomen ja Viron sotilasjohto Pietari Suuren sulkustrategian kintereillä

Laivastot sulkevat Suomenlahden kapeikon

Suomen sotilasjohto esittää tarjouksen yhteistyöstä

Samoihin aikoihin kun edellä kertamani mukaisesti puolustusneuvoston puheenjohtaja Mannerheim ja Suomen yleisesikunnan operatiivisen osaston johtavat upseerit laativat Viron sotilaallista asemaa ja epäsuoraa avustamista koostavia laskelmia, Suomen ja Viron välille syntyi lähes vuosikymmenen kestänyt tarkoin varjeltu yhteistyö, joka oli luonteeltaan merisotilaallista. Suomen ja Viron yleisesikunnat kävivät suomalaisten aloitteesta neuvotteluja sotilaallisesta yhteistoiminnasta Tallinnassa Viron yleisesikunnassa helmikuun alussa 1930. Suomalaisten puolelta neuvotteluihin osallistuivat yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Karikoski ja tuleva sukellusvene- ja torpedolaivueen (myöhemmin nimi muuttui sukellusvenelaivueeksi) päällikkö komentajakapteeni Eero Rahola. Virolaisista mukana olivat maan merivoimien komentaja kontra-amiraali Hermann Salza (merivoimien komentaja vuosina 1925–1932) ja yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Richard Tomberg. Kuten edellä jo mainitsin, näiden neuvottelujen aikana osapuolet sopivat myös maiden yleisesikuntien välisen suoran viestiyhteyden rakentamisesta.¹

1 Sota-arkistossa säilytettävässä yleisesikunnan ulkomaaosaston arkistossa on säilynyt Viron yleisesikunnassa pidetyistä neuvotteluista laadittu raportti, joka merkinnän mukaan on vuodelta 1930. Raportissa ei ole laatijan allekirjoitusta, mutta se on selvästi ollut osana laajempaa muistiota neuvotteluista. Hyvin todennäköisenä voidaan pitää, että neuvottelut käytiin helmikuun alussa, jolloin Karikoski vieraili Virossa sopimassa yleisesikuntien välisestä suorasta viestiyhteydestä. Karikosken matka Viroon alkoi 11. helmikuuta 1930. Raholan mukanaolo kyseisellä matkalla viittaa siihen, että vierailun aikana oli tarkoitus neuvotella myös merivoimien välisestä yhteistyöstä. Rahola palveli vielä helmikuussa operatiivisessa osastossa toimistoupseerina, mutta jo heinäkuussa hän sai sukellusvene- ja torpedolaivueen päällikkyyden. Yleisesikunnan ulkomaatoimistossa vuonna 1930 laadittu, allekirjoittamaton ja tarkemmin päiväämätön muistio *Viron meripuolustuksesta*. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SArk 1403/16, SA; Turtola (1987), s. 100; ks. myös Karikosken ansioluettelo. Karikosken tyttären Kaisa Karikosken hallussa (Helsinki).

Matkalle osallistuneiden upseerien nimet ovat seuraavassa asiakirjassa: em. yleisesikunnan ulkomaatoimiston kirje 31.1.1930 ulkoasiainministeriölle. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SArk 1407/40, SA.

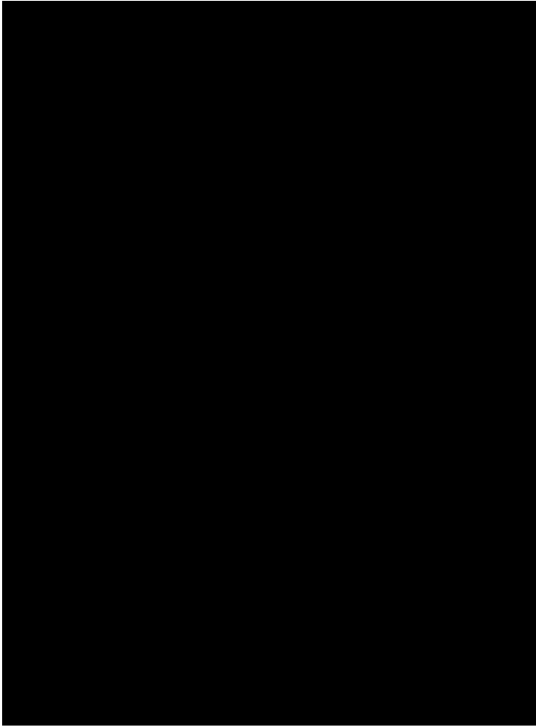
Suomalaisten rooli yhteistyön ehdottajana tulee esille Ruotsin meriesikunnan operatiivisen

Merisotilaallisen yhteistyön tultua suomalaisten aloitteesta neuvottelun aiheeksi Salza esitti näkemyksensä, että Neuvostoliitto ryhtyisi sotatilanteessa mahdollisesti miinoittamaan Porkkalan ja Tallinnan välistä meriväylää Suomenlahden kapeikossa. Tämän vuoksi Salza esitti molempien maiden merivoimien yhteistyötä Neuvostoliiton laivastoa vastaan. Salza arvioi, että Suomen ja Viron laivastot voisivat laskea laajan miinakentän Suomenlahden kapeimmalle kohdalle Porkkala – Naissaari -linjalle. Tällä voitaisiin rajoittaa merkittävästi punalaivaston toimintavapautta Suomenlahdella. Sulkutoiminnan vahvistamiseksi Salza myös esitti, että suomalaiset rakentaisivat järeän rannikkotykistö patterin Porkkalaan. Tämä Suomen puolelta toimiva patteri voisi yhdessä Tallinnan edustalla sijaitsevan järeän patterin kanssa rajoittaa tehokkaasti punalaivaston toimintaa Suomenlahden kapeikossa. Laivastovoimien yhteistoiminnasta Salza esitti, että molemmat virolaiset hävittäjät (nimitettiin myös miinaristeilijöiksi huomattavan miinoituskapasiteetin johdosta) *Lennuk* ja *Vambola* voisivat Suomen laivaston kanssa yhteistoimin laskea laajan miinakentän kapeikkoon: tämä tehostaisi rannikkotykistön sulkua. Edelleen Salzan arvion mukaan kuudella sukellusveneellä voitaisiin merkittävästi rajoittaa punalaivaston liikkeitä Suomenlahdella. Näistä kuudesta sukellusveneestä kaksi voisi toimia merellä jatkuvasti.²

Tässä yhteydessä voin todeta, että kontra-amiraali Salzan esittämää sukellusvenemäärää ei vielä ollut käytettävissä. Suomen laivasto-ohjelman neljästä sukellusveneestä *Vetehinen*, *Vesihäisi* ja *Saukko* olivat lähes valmiita ja ne laskettiin vesille vielä samana kesänä 1930. Viimeksi mainittu oli tarkoitettu vielä tuolloin sijoitettavaksi Laatokalle. Neljäs sukellusvene *Iku-Turso* valmistui vuonna 1931. Virolla ei itsellään ollut sukellusveneitä ennen kuin vasta vuodesta 1937 lähtien, jolloin saatiin kaksi Englannissa valmistettua sukellusvenettä *Kalev* ja *Lembit*. Salzan arvio kuudesta sukellusveneestä pohjautui virolaisten silloisiin suunnitelmiin laivaston täydentämisestä. Virolaiset nimittäin kaavailivat vuonna 1930 vähintään kolmen sukellusveneen hankintaa. Pois lukien Laatokalle suunniteltu sukellusvene *Saukko* Suomen kolme ja Viron vastaavasti kolme sukellusvenettä olisivat vastanneet Salzan esittämää määrää sukellusveneitä Suomenlahdella. Viron merivoimien suunnitelmia laivaston uudistamiseksi ja toteutunutta laivaston kokoonpanoa on tarpeen tarkastella seikkaperäisemmin, koska Suomen sotilasjohdon vaikutus lopullisiin ratkaisuihin oli hyvin keskeinen ja osin ratkaiseva.

osaston päällikön komentajakapteeni Gösta Ehrensvärdin raportista neuvotteluista Suomen sotilasjohdon kanssa. Em. Ehrensvärdin matkaraportti 29.8.1930 meriesikunnan päällikölle Suomen yleisesikunnassa ja meripuolustuksen esikunnassa suoritetusta vierailusta 17.–24.8.1930. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1928–1930, volym 1, KA.

2 Em. yleisesikunnan ulkomaatoimistossa allekirjoittamaton ja tarkemmin päiväämätön vuonna 1930 laadittu muistio *Viron meripuolustuksesta*. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SAark 1403/16, SA.

Kontra-amiraali Hermann Salza oli ennen Venäjän vallankumousta palvellut tsaari-Venäjän Itämeren laivastossa niin sota-aluksilla kuin esikuntapalveluksessakin, ja häntänsikin hyvin itäisen suurvaltan merisotilaallisen ajatusenkulun. Salza ehdotus pohjautui tsaari-Venäjän yleisesikunnan 1900-luvun alussa laatimaan suunnitelmaan Suomenlahden sulkemisesta Porkkalan ja Tallinnan välillä. Salza kuoli vankeudessa Neuvostoliitossa 23.1.1946. (Kuva Eesti Filmiarhiiv)

Viron laivasto-ohjelma

Viron merivoimien johto ei ollut täysin tyytyväinen englantilaisten venäläisiltä valtaamiin ja virolaisille luovuttamiin hävittäjiin. Välittömästi vapaussodan jälkeen jo vuonna 1920 Viron merivoimien silloinen komentaja kontra-amiraali Johan Pitka esitti, että *Lennuk* ja *Vambola* olivat varsin epätarkoituksenmukaisia Viron meripuolustuksen tarpeisiin nähden. Tätä hän perusteli muun muassa sillä, että laivat olivat olleet vain osa suurvallan laivastoa ja ne olisiten rakennettu täyttämään vain tiettyjä rajallisia tehtäviä suuremman laivaston osana. Nämä tehtävät eivät käyneet yksiin Viron merivoimille kaavailtujen tehtävien kanssa. Vaikka molempien laivojen käytössä oli saatu varsin menestyksellisiä tuloksia taisteluissa punalaivastoa vastaan vapaussodan aikana, tämä oli ollut mahdollista ainoastaan Englannin laivaston meriherruuden myötävaikutuksella. Kahden hävittäjän toiminnalla punalaivaston ylivoimaa vastaan ei arvioitu olevan kovinkaan suurta merkitystä.³

Merivoimissa laadittiin vuonna 1926 yksityiskohtainen suunnitelma, jossa tärkeimmäksi tavoitteeksi asetettiin kuuden sukellusveneen ja meri-ilmavoimien hankinta vuoteen 1942 mennessä. Ohjelma käsitti ilmavoimien osalta kuuden pommikoneen ja yhdeksän tiedustelu- ja harjoituskoneen hankinnan. Sukellusveneidensä lisäksi ohjelmaan kuului muun muassa kaksi miina-alusta

3 Tõrvandin muistio hävittäjien myynnistä helmikuulta 1934. 1131 - 1 - 20, s. 5. ERA.

ja moottoritorpedovenettä.⁴ Laadittu hankintaohjelma joutui kuitenkin pitkäkestoisuutensa ja laajuutensa vuoksi uudelleen arvioitavaksi lähes välittömästi. Merivoimille suunnitellut lentokoneet pudotettiin kokonaan pois; ne suunniteltiin liitettäväksi ilmavoimien hankintoihin. Sukellusveneiden lukumäärää pudotettiin myös puolella ja siten päädyttiin kolmeen hankittavaan sukellusveneeseen. Tämän mahdollistamiseksi valmisteltiin vuonna 1927 esitystä ylimääräisestä luotosta sukellusveneiden hankkimiseksi.⁵

Merivoimien hankintaohjelman rinnalla suunniteltiin myös ilmavoimien tulevia hankintoja. Tässä rinnakkaisessa suunnittelussa tilanne muuttui merivoimien osalta radikaalisti huonompaan suuntaan. Taloudelliset resurssit eivät riittäneet molempien hankintaohjelmien toteuttamiseen, joten päätettiin toteuttaa vain toinen niistä. Viime kädessä päätöksen teki parlamentti, joka valitsi ilmavoimien tarpeiden täyttämisen ensimmäiseksi. Merivoimien hankinnat jäivät siten odottamaan mahdollisesti hyvinkin pitkäksi aikaa.⁶

Ilmavoimien saama tuki hankintaohjelmansa toteuttamiseksi oli kuitenkin Pyrrhoksen voitto. Ilmavoimat joutuivat luopumaan myös omasta vuodelta 1926 peräisin olevasta alkuperäisestä suunnitelmastaan hankkia 124 taistelukonetta. Ilmavoimien hankintaohjelma olisi tullut maksamaan lähes 12 miljoonaa kruunua, mutta parlamentin eli *riigikogun* vuonna 1928 myöntämä määrä käsitti hankintoihin ainoastaan viisi miljoonaa kruunua viidelle vuodelle. Siten lentokoneiden hankintaa jouduttiin supistamaan yli puolella alkuperäisestä suunnitelmasta. Lopullinen isku tuli seuraavana vuonna, jolloin *riigikogu* myönsi edellisenä vuonna tehdystä päätöksestä huolimatta ainoastaan puolet suunnitellusta vuosittaisesta summasta ilmavoimien hankinnoille. Tämän seurauksena ilmavoimien alkuperäinen hankintaohjelma muuttui mahdottomaksi toteuttaa. Hankintoja supistava tekijä oli myös lentokoneiden suorituskyvyn kohoaminen, jonka seurauksena nousi myös niiden hinta. 1920-luvun jälkimmäisellä puoliskolla budjetoitu hinta oli 1930-luvun alkuun tultaessa noussut reilusti yli puolella.⁷ Näin *riigikogun* päätökset molemmista alkuperäisistä hankintaohjelmista olivat varsin epäedullisia.

Merivoimien kannalta *riigikogun* päätös tukea ilmavoimien hankintoja ei kuitenkaan aiheuttanut luovuttamista kilpailussa ilmavoimien kanssa. Hankintaerimielisyyksiä ei ollut pelkästään meri- ja ilmavoimien sotilasjohdossa, vaan ristiriitaisia näkemyksiä esiintyi myös laajemmin Viron korkeimmassa operatiivisessa johdossa. Kun kontra-amiraali Salza arvioi sukellusveneiden voivan toimia tehokkaimmin punalaivastoa vastaan, niin yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö eversti Tomberg laskelmoikin ainoastaan ilmavoi-

4 Kapteeniluutnantti Paul Gerretzin 17.6.1926 suunnitelma laivaston hankintaohjelmaksi. 527 - 1 - 1557, s. 13–38, ERA.

5 Törvandin muistio 10.4.1933 puolustusministerille. 495 - 3 - 506, s. 95–96, ERA; selvitys luoton myöntämiseksi kolmen sukellusveneeseen ja neljän moottoritorpedoveneeseen hankkimiseksi. 527 - 1 - 1557, s. 4–5, ERA.

6 Em. Törvandin muistio 10.4.1933 puolustusministerille. 495 - 3 - 506, s. 95–96, ERA.

7 Ilmapuolustuksen komentajan eversti Richard Tombergin muistio 14.4.1934 sotaväen ylipäällikölle. 495 - 12 - 29, s. 20–28, ERA.

mien kykenevän toimimaan menestyksellisesti Neuvostoliiton laivastoa vastaan.⁸

Vuoden 1930 loppupuolella Salza nosti asian uudelleen esille ja laati yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille muistion, jossa esitettiin kolmen tai vähintään kahden sukellusveneen ja neljän moottoritorpedoveneen hankkimiseksi vastaavan luoton määräämistä.⁹ Tässä yhteydessä on tärkeätä huomata, että yleisesikunnan päällikkö Törvand oli nyt tehnyt oman ratkaisunsa armeijaa koettelevassa kiistakysymyksessä. Antaessaan edelleen Salzan ehdotuksen puolustusministerille Törvand asettui ensimmäisen kerran selkeästi tukemaan merivoimien hankintoja ilmavoimien kustannuksella. Törvand jopa painosti puolustusministeriä ryhtymään viemään asiaa aikaa hukkaamatta eteenpäin maan hallituksessa, jotta Salzan muistion mukaisesti maan merivoimille saataisiin vähintään kolme sukellusvenettä.¹⁰ Näin yleisesikunnan päällikkö oli pannut peliin oman arvovaltansa, ja kuten jäljempänä tulen vielä esittämään, Törvand ryhtyi tämän jälkeen jopa innokkaammin kuin Salza laatimaan ehdotuksia sukellusveneiden saamiseksi. Siten helmikuussa 1930 suomalais-virolaisissa neuvotteluissa kontra-amiraali Salzan esitys kuudesta sukellusveneestä olisi muodostunut kolmesta virolaisesta ja samasta määrästä suomalaisia sukellusveneitä.

Mutta miksi Törvand oli asettunut tukemaan merivoimien hankintoja ilmavoimien sijasta juuri vuoden 1930 loppupuolella? Täysin varmaa on, että Törvandin näkemys perustui juuri alkaneisiin yhteistyöneuvotteluihin Suomen yleisesikunnan ja meripuolustuksen esikunnan kanssa. Edellä mainitsemiini muutamaa kuukautta aikaisemmin pidettyjen ensimmäisten yhteistyöneuvottelujen jälkeen Suomen ja Viron merivoimien johdot olivat sopineet syksyllä 1930 pidettävistä jatkoneuvotteluista. Näissä neuvotteluissa tultaisiin Suomen meripuolustuksen päällikön eversti Väinö Valveen mukaan käsittelemään yksityiskohtaisemmin maiden laivastojen sodan ajan toiminnan yhdenmukaistamista – ennen kaikkea sulkupuolustuksen järjestämistä, jotta Neuvostoliiton laivasto ei pääsisi Itämerelle Porkkalan ja Tallinnan välisestä merikapeikosta.¹¹

Viron merivoimissa oli elätelty toiveita yhteistyöstä

Suomalais-virolaisista neuvotteluista laaditussa raportissa käy ilmi, että kyseiset keskustelut olivat ensimmäiset laatuaan moneen vuoteen. Kontra-amiraali

8 Em. yleisesikunnan ulkomaatoimistossa allekirjoittamaton ja tarkemmin päiväämätön vuonna 1930 laadittu muistio *Viron meripuolustuksesta*. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1403/16, SA.

9 Kontra-amiraali Salzan muistio 28.11.1930 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527 - 1 - 1557, s. 9–10, ERA ja em. Törvandin muistio 10.4.1933 puolustusministerille. 495 - 3 - 506, s. 95–96, ERA.

10 Ibid.

11 Em. Ehrensvaldin 29.8.1930 meriesikunnan päällikölle laatima matkaraportti vierailusta 17.–24.8.1930 Suomen yleisesikunnassa ja merivoimien esikunnassa, s. 6–9 ja 12. Marinstabens utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1928–1930, volym 1, KKA.

Salza esittikin valittelunsa siitä, että neuvotteluyhteys oli päässyt katkeamaan vuonna 1926 Suomen laivaston päällikön Yrjö Roosin kuoleman seurauksena. Ainoa yhteistoimintaa palveleva toimenpide 1920-luvulla oli ollut vain yhteisten salakirjoituskoodien laatiminen.¹² Lähteistä ilmenee kuitenkin, että 1920-luvulla virolaisissa suunnitelmissa merisotilaallinen yhteistoiminta oli ollut esillä ennen konkreettisia neuvotteluja. Vuoden 1926 laivaston hankintaohjelmassa ei suoraan mainittu kaavailtujen sukellusveneiden mahdollisuutta toimia yhteistyössä Suomen merivoimien kanssa. Laaditussa suunnitelmassa esitettiin kuitenkin loppusanoina, että merivoimien vahvistumisen seurauksena Viro voisi olla haluttu liittolainen myös pienten naapurivaltioidensa silmissä. Näin laivastonsa kehittämisen myötä Virolle avautuisi huomattavasti paremmat mahdollisuudet solmia liittosopimuksia muiden Baltian maiden kanssa.¹³ Viittaus Suomeen mahdollisena liittolaisena on ilmeinen, sillä Virollahan oli jo tällöin sotilaallinen liittosopimus Latvian kanssa – suunnitelman laatimisen aikoihin ei ollut ollenkaan tavatonta, että Suomi laskettiin kuuluvaksi tavalla tai toisella Baltian maihin. Liettuaa kohtaan Viron merivoimat eivät tunteneet kiinnostusta, koska Viron laivaston ainoana potentiaalisena vastustajana pidettiin Kronstadtin tukikohdassa olevaa Neuvostoliiton Itämeren laivastoa. Sitä vastoin samana vuonna Salzan laatimassa sotapelissä punalaivaston mähinnousun torjumiseksi otettiin lukuun Suomen ja Viron merivoimien mahdollinen yhteistyö Suomenlahdella. Salza laskelmoi, että Suomen ja Viron ollessa samanaikaisesti sodassa Neuvostoliittoa vastaan maiden merivoimat tulisivat yhteistoiminnalla miinoittamaan punalaivaston ulostuloreittejä Suomenlahden itäosassa.¹⁴

Suomen ja Viron merivoimien yhteistyö Neuvostoliiton laivastovoimien sulkemiseksi Suomenlahdelle oli jatkuvasti Salzan mielessä, vaikka yhteistyöstä ei käyty varsinaisia neuvotteluja. Kolme vuotta myöhemmin vuonna 1929 ja siis hieman ennen ensimmäisiä suomalais-virolaisia yhteistyöneuvotteluja Salza laati muistion Viron merivoimien tehtävistä. Siinä yhteistoiminta nyt nimeltä mainiten Suomen kanssa nousi korostuneesti esille. Salzan muistio liittyi laivaston suunniteltuihin hankintoihin. Salza jopa yhdisti kolmen sukellusveneen hankinnan ja mahdollisen Suomen sekä Viron laivastojen yhteistoiminnan toteutumisen toisiinsa. Salzan mukaan mähinnousujen torjunnassa olisi hyvin keskeistä molempien maiden merivoimien yhteistyö punalaivaston reittien miinoittamisessa. Salza arvioi, että yhteistyö olisi ainoa konkreettinen vaihtoehto voittoa aikaa ennen kuin mahdollinen apuun tuleva suurvallaan laivasto ottaisi meren herruuden punalaivastolta. Muistiossa keskeistä oli toteamus, että suomalaisten ja virolaisten merivoimien pitäisi pyrkiä yhteistoiminn-

12 Em. yleisesikunnan ulkomaatoimistossa allekirjoittamaton ja tarkemmin päiväämätön vuonna 1930 laadittu muistio *Viron meripuolustuksesta*. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SAark 1403/16, SA.

13 Em. Gerretzin 17.6.1926 suunnitelma laivaston hankintaohjelmaksi. 527 - 1 - 1557, s. 35, ERA.

14 Salzan 10.7.1926 allekirjoittama tilanneanalyysi liittyen merivoimissa järjestettyyn sotapeleihin. 527 - 1 - 1558, s. 53, ERA.

nassa ottamaan haltuunsa Suomenlahden perukkaa lähimpänä olevan Seiskarin saaren ohittavat läpikulkureitit sen pohjois- ja eteläpuolelta. Tämä yhteistointa onnistuisi parhaiten kuudella sukellusveneellä, toisin sanoen kolmen suomalaisen ja kolmen virolaisen sukellusveneiden avulla. Sukellusveneiden lisäksi Salza arvioi, että suomalaiset voisivat tehostaa sulkua miinoittamalla saaren ja Suomen rannikon välisen alueen ja Viron merivoimilla riittäisi myös resursseja miinoittaa saaren eteläpuolelta kulkevat purjehdusväylät. Yhteistointasuunnitelmien lisäksi Salza arvioi, että mahdollisesti myöhemmin apuun tulevan suurvallan laivastolle turvallisin tukikohta tulisi olemaan Helsinki. Hänen mukaansa Suomen pääkaupungin satama olisi huomattavasti helpompi suojata punalaivastoa vastaan kuin Tallinnan satama. Muistiossaan Salza kuitenkin painotti, että koska Viron merivoimilla ei ollut vielä ainoatakaan sukellusvenettä, niin oli täysin ennen aikaista ottaa yhteistyötä puheeksi suomalaisten kanssa saati sitten sopia sodan aikaisesta yhteistoiminnasta.¹⁵ Salza kuitenkin pääsi esittämään arvionsa nopeammin kuin oli uskonutkaan, sillä kuten jo aiemmin kerroin, seuraavan vuoden 1930 helmikuussa suomalaisten aloitteesta järjestetyissä ensimmäisissä yhteistyöneuvotteluissa Salza sai tilaisuuden esittää näkemyksensä mainitun kuuden sukellusveneiden mahdollisuudesta punalaivastoa vastaan.

Salzan vuonna 1929 laatima muistio yhteistoiminnasta osoittaa, että Viron merivoimien johdossa oli mietitty varsin pitkälle yhteistyön muotoja. Yhteistoiminnan suunnittelu ei kuitenkaan koskenut pelkästään merivoimia, vaan myös maan korkeimmassa sotilasjohdossa arvioitiin yhteistoimintakysymysten vaativan tulevaisuudessa konkreettisia neuvotteluja suomalaisten kanssa. Törvandin vuonna 1929 laatimassa maan puolustuskysymyksiä käsittelevässä muistiossa myös esitettiin, että sotilaallista yhteistyötä Suomenlahden alueella tulisi lähentää ja siihen myös olisi tiettyjä edellytyksiä.¹⁶ Vaikka Törvand ei vielä mainitse muistiossansa erikseen nimeltä Suomea ja sen merivoimia, viittaus Suomeen on hyvin ilmeinen. Tämä tulee esille Törvandin arviosta yhteistyön tiivistämisestä erityisesti tiedustelun ja valvonnan alalla, jotta Neuvostoliiton laivaston liikkeiden ja tarkoitusprien seuraaminen Kronstadtista länteen tehostuisi, erityisesti odotettavissa olevan yllätyshyökkäyksen varalta:¹⁷ punalaivaston jatkuva seuraaminen Kronstadtista länteen oli mahdollista Viron ohella vain Suomen rannikolta ja sen aluevesiltä.

Sen sijaan Suomi nimettiin yhteistyökumppaniksi vuotta myöhemmin Viron sotakorkeakoulussa laaditussa luutnantti Harald Rootsin diplomityössä, jossa painotettiin useaan otteeseen Suomen ja Viron merivoimien hyviä mahdollisuuksia Suomenlahden suun sulkemiseksi Tallinnan ja Porkkalan välisessä kapeikossa. Roots arvioi kuten kontra-amiraali Salza vuoden 1930 yhteistyöneuvotteluissa, että Neuvostoliitto tulisi todennäköisesti sodan sytyttyä yrittä-

15 Salzan tarkemmin päiväämätön vuonna 1929 laatima muistio Viron merivoimien tehtävistä ja laivaston tarvitsemista aluksista tehtävien täyttämiseksi. 527 - 1 - 1501, s. 74–75, ERA.

16 Törvandin muistio 4.10.1929 maanpuolustuksen tilasta. 495 - 12 - 328, s. 1–24, ERA.

17 Ibid., s. 14.

mään kaikki keinoin Suomenlahden suun sulkemista. Rootsin mukaan Suomenlahden suun hallinta oikeuttaisi samalla hallitsemaan Suomenlahdesta kulkevia meriteitä. Maantieteellisten olosuhteiden vuoksi Suomella ja Virolla olisi erinomaiset edellytykset sulkea Porkkalan ja Tallinnan välinen ahdas merikapeikko ja näin estää tai vähintään heikentää tuntuvasti neuvostolaivaston purjehdusvapautta Suomenlahdelta Itämerelle ja takaisin.¹⁸

Vaikka Roots ei vielä diplomityötänsä laatiessaan kuulunut maan sotilasjohtoon, niin hänen työnsä kuitenkin osoittaa Viron korkeimmassa sotilasopetuslaitoksessa ja sen opettajissa virinnyttä mielenkiintoa yhteistoimintaan Suomen kanssa. Diplomityön tarkastanut Tõrvand ei kyseenalaistanut Rootsin esittämiä näkemyksiä ja antoikin tutkimuksesta korkeimman arvosanan.¹⁹ Rootsin ura oli kuitenkin hyvässä myötätulessa, ja hänet määrättiin pian – Tõrvandin suosiollisesti tukemana – vaatimaan esikuntapalvelukseen. Jo kolmen vuoden kuluttua diplomityön valmistumisesta Rootsille annettiin tilaisuus tuoda esille suomalais-virolaisen sulkuyhteistyön merkitystä. Nuorimpana upseerina Roots osallistui vuoden 1933 lopussa Tallinnassa järjestettyyn Suomen ja Viron yhteiseen Suomenlahden sulkupuolustusta tutkivaan sotapeliin, jossa oli mukana molempien maiden yleisesikuntien päälliköiden Oeschin ja Tõrvandin ohella myös eri puolustushaarojen korkeimpia upseereita.²⁰ Tähän pa- laan vielä myöhemmin.

Viron hävittäjien merkitys suunnitellussa yhteistyössä

Viron merivoimien vuonna 1926 laatimassa suunnitelmassa laivaston hankinnoista lähdettiin siitä, että laivaston selkärangan muodostavista kahdesta hävittäjästä voitaisiin luopua asteittain hankittavien sukellusveneiden myötä.²¹ Hankintasuunnitelman tullessa hylätyksi ja ilmavoimien hankintojen päästessä etusijalle merivoimien johto joutui vähitellen hyväksymään periaatteen, jonka mukaan sukellusveneiden tilaaminen onnistuisi vain hävittäjien myynnistä saaduilla varoilla. Elokuussa 1931 merivoimien hankintasuunnitelmat joutuivat uudelleen arvioitaviksi, kun virolaisille tehtiin yllättäen tarjous ostaa hävittäjät. Ostotarjouksen esitti saksalainen aseidenvälitysliike *Ludvig Bing & Co*, joka oli myös aikaisemmin toimittanut Virolle sotamateriaalia. Hävittäjien myyminen olisi merkinnyt merivoimille tilaisuutta päästä epätarkoituksenmu- kaisiksi arvioiduista aluksista ja saada rahoitusta suunnitelluille sukellus- venehankinnoille. Kontra-amiraali Salzan laatima muistio ostotarjouksesta va- laisee merkittävästi Viron ja Suomen alkanutta merisotilaallista yhteistyötä

18 Harald Roots, Mereväe tähtsus, ülesanded, organisatsioon ja komplekteerimine, eriti meie oludes. Viron sotakorkeakoulun diplomityö vuodelta 1931. 495 - 12 - 769, s. 96, 101, 106, 112–113 ja 124, ERA.

19 Ibid., ks. Tõrvandin diplomityöhön laatima arvostelu.

20 Roots (1993), s. 14–17.

21 Em. Gerretzin 17.6.1926 suunnitelma laivaston hankintaohjelmaksi. 527 - 1 - 1557, s. 13–38, ERA.

1930-luvun alussa.²²

Salza käsitteli hävittäjien myyntiä taloudellisesta, sotilaallisesta, ulkopoliittisesta ja miehistön sijoittamisen näkökulmasta sekä siitä, kuinka haluttu liittolainen Viro tulisi naapuriensa silmissä olemaan. Salzan mukaan alusten myynti olisi taloudellisesti kannattavaa. Laivoille olisi tehtävä joka tapauksessa kuuden tai seitsemän vuoden kuluttua erittäin kallis peruskorjaus, joka ei kuitenkaan välttämättä olisi kannattava, sillä hävittäjät oli jo ostotarjouksen aikaan luettava sotilaallisesti vanhentuneiksi. Muistiossa katsottiinkin, että vastaava tarjous tulisi tuskin enää toistumaan. Hävittäjien myynti tosin aiheuttaisi upseereiden ja miehistön jäämisen suurimmalta osin työttömiksi, jos samanaikaisesti ei saataisi käyttöön suunniteltuja sukellusveneitä. Sotilaallisesti tarkasteltuna Salza arvioi, että vanhentuneita hävittäjiä voitaisiin käyttää menestyksellisesti vain tietyissä tehtävissä ja edullisissa olosuhteissa. Näin ne eivät pystyisi täyttämään kaikkia merivoimille asetettuja tehtäviä, mutta siltikin hävittäjät edustivat Viron ainoaa sotavoimaa merellä ja ennen kaikkea miinanlaskussa molemmat laivat tulisivat vielä täyttämään hyvin tehtävänsä. Myytyään hävittäjät Virolla ei olisi merivoimien osalta muuta kuin pieniä miinalaivoja ja rannikkotykistöä pääkaupungin suojana. Salza myös huomautti epäedullisena seikkana, että myynnistä saaduilla tuloilla voitaisiin hankkia korkeintaan yksi sukellusvene. Tämä ei puolestaan riittänyt merivoimille, ja siten *riigikogun* eli parlamentin olisi myönnettävä loppurahoitus kahden tai ainakin vähintään yhden sukellusveneiden hankkimiseksi. Tilanne tulisi kuitenkin varsin epäedulliseksi sotilaalliselta kannalta, koska ostaja halusi hävittäjät heti välitettäväksi eteenpäin. Salza arvioi, että uusien sukellusveneiden tilaaminen, rakentaminen ja miehistön koulutus veisivät aikaa noin neljä vuotta. Tänä aikana maalla ei olisi käytännössä suuriakaan mahdollisuuksia toimia merellä punalaivastoa vastaan. Ulkopoliittiselta kannalta tarkasteltuna Salza muun muassa arvioi, että Englannin mahdollista mielipidettä tulisi myös tiedustella, koska Englanti oli vapaussodan jälkeen lahjoittanut laivat Virolle. Salzan mielestä Englanti mahdollisesti voisi vastustaa hävittäjien myyntiä erityisesti silloin, kun vastaavia hankintoja ei tehtäisi Englannin laivanrakennusteollisuudelta.²³

Merkittävin seikka laivojen kohtalosta päätettäessä oli kuitenkin niiden merkitys sotilaallisen liittolaisarvon kohottajana. Suomen merivoimat olivat hyvin kiinnostuneita hävittäjistä – *Lennukista* ja *Vambolasta* – suunnitellussa yhteistyössä: Salza nimittäin painottaa, että hävittäjien olemassaolo on *tietyssä mielessä tehnyt vaikutuksen naapurivaltioihimme ja näin ne ovat pyrkineet solmimaan liiton tai tekemään yhteistyötä merellä meidän kanssamme. Erityisesti ajattelen tässä Suomea, jonka kanssa ovat alkaneet tänä vuonna kauan odotetut konkreettiset neuvottelut yhteistoiminnasta merellä. Jos meillä ei tule olemaan mitään neljän vuoden aikana, kariutuvat kaikki nämä aikaisemmat*

22 Salzan muistio 20.10.1931 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527 - 1 - 1557, s. 82–84, ERA.

23 Ibid.

*suunnitelmat.*²⁴ Loppupäätelmänä Salza esitti, että hävittäjiä ei tulisi myydä.²⁵

Salzan toteamuksesta on mielenkiintoista havaita, että helmikuun 1930 suomalais-virolaiset neuvottelut yhteistoiminnasta olivat johtaneet nopeasti konkreettisiin jatkoneuvotteluihin sodan ajan yhteistyöstä, ja neuvotteluissa oli päästy seuraavana vuonna jo hyvin pitkälle. Valveen mukaan Suomen ja Viron merivoimien välillä oli jo vuoden 1930 ensimmäisellä puoliskolla sovittu, että vielä vuoden 1930 syksyllä neuvotteluja käytäisiin muun muassa molempien maiden laivastojen viestijärjestelmien yhdenmukaistamiseksi.²⁶ Konkreettisilla neuvotteluilla Salza todennäköisesti myös tarkoitti muun muassa samana vuonna rakennettua yhteistä tiedustelujärjestelmää, johon kuului molempien valtioiden tiedusteluasemia Suomenlahden molemmilla rannoilla. Tähän palaan vielä myöhemmin tarkastellessani suomalais-virolaisia yhteistoimintasuunnitelmia viesti- ja tiedustelualalla punalaivaston liikkeiden kontrolloimiseksi. Ennen kaikkea Salzan lokakuun 1931 toteamukseen antoi aihetta kolme kuukautta aikaisemmin maiden päämiesten välillä syntynyt yhteisymmärrys sotilaallisesta yhteistyöstä; siitä kerron vielä tarkemmin jäljempänä. Suomen rooli oli ratkaiseva: paitsi että suomalaisten aloitteesta käytiin ensimmäiset yhteistoimintaneuvottelut, niin Suomen sotilasjohto otti aloitteen yhteistoiminnan suunnittelussa omiin käsiinsä.

On myös syytä korostaa, että vuoden 1930 alussa pidetyt ensimmäiset yhteistyöneuvottelut vaikuttivat myös huomattavalla tavalla Suomen ja Viron laivastojen sodan ajan toimintasuunnitelmiin. Jo kesäkuun alussa 1930 – siis vain muutamaa kuukautta virolaisten kanssa käytyjen yhteistyöneuvottelujen jälkeen – Suomen yleisesikunnassa laadittiin muistio, jossa käsiteltiin edellisen vuosikymmenen puolella laadittuja ja voimassa olevia suomalaisia miinoitus-suunnitelmia. Muistioon tekemässään reunamerkinässä operatiivisen osaston päällikkö Karikoski tähdensi, että Suomen rannikopuolustus tulisi suurelta osin perustumaan miinoituksille. Muistion mukaan senhetkinen Suomen sodan ajan miinoitussuunnitelma käsitti yhteensä 1539 miinan laskemisen, joista 1139 miinaa oli tarkoitus panna Suomenlahdelle ja 400 Laatokalle. Tämä suunnitelma ei yleisesikunnan mukaan vastannut tarkoitustaan, koska siihen ei kuulunut yhdenkään miinakentän asettamista Helsingin länsipuolen vesialueille. Tämän vakavan puutteen vuoksi yleisesikunta katsoi, että Pohjanlahdelle kulkevan sodan ajan kauppamerenkulun turvaamiseksi olisi hankittava lisää yhteensä 1900 miinaa, joista Hangon, Lappvikin, Örön sekä Utön sisääntuloväylien ja Ahvenanmeren sulkemiseen tulisi varata yhteensä 400 miinaa. Loput peräti 1500 miinaa tulisivat Porkkalan - Naissaaren kapeikon sulkemiseen Suomen osalta.²⁷ Valitettavasti yleisesikunnan arviosta ei käy ilmi,

24 Ibid.

25 Ibid.

26 Em. Ehrensvärдин 29.8.1930 meriesikunnan päällikölle laatima matkaraportti vierailusta 17.–24.8.1930 Suomen yleisesikunnassa ja merivoimien esikunnassa, s. 9. Marinstabens, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1928–1930, volym I, KKA.

27 Muistion mukaan Lappvikin, Hangon, Örön ja Utön sisääntuloväylien sulkemiseen tulisi hankkia yhteensä 200 miinaa. Sama määrä miinoja tulisi myös varata Ahvenanmeren sul-

mitä pidetyssä yhteistyöneuvottelussa oli sovittu siitä, kuinka paljon miinoja virolaiset tulisivat asettamaan mainittuun kapeikkoon. Todennäköisesti Viron laivaston pienempien resurssien vuoksi virolaisten laskemien miinojen määrä oli vähäisempi, mutta kapeikon miinoittamisessa virolaisilla hävittäjillä *Len-nukilla* ja *Vambolalla* oli tärkeä merkitys. Joka tapauksessa muistiosta käy ilmi, että vain muutamaa kuukautta aikaisemmin pidetyissä yhteistyöneuvot-teluissa esillä ollut yhteisen miinoituksen laskeminen kapeikkoon oli otettu keskeisenä huomioon Suomen yleisesikunnan puolustus suunnittelussa. Niin ikään muistiosta tulee selvästi esille, että Suomen yleisesikunta piti virolaisten kanssa järjestettävää sulkupuolustusta Porkkalan ja Naissaaren välillä ensimmäisenä todellisenä esteenä punalaivastolle.

Sukellusveneitä Suomesta spritiä vastaan

Suomen ja Viron merivoimien välillä alkaneet neuvottelut yhteistoiminnasta olivat omiaan vaikuttamaan siihen, että virolaisten huomio laivastonsa han-kintoja suunniteltaessa suuntautui ennen kaikkea Suomeen, jossa parhaillaan vahvistettiin omaa laivastoa. Kuten jo edellä esitin, Törvand oli vuoden 1930 loppupuolella selkeästi asettunut tukemaan laivaston hankintoja ilmavoimien kustannuksella. Kontra-amiraali Salzan lokakuussa 1930 laatima esitys puo-lustusministerille määrärahan myöntämiseksi kolmen sukellusveneen hankki-miseksi oli saanut Törvandin henkilökohtaisen arvovalan taaksensa. Hankin-nan mahdollistava lakiesitys hyväksyttiin helmikuussa 1931 myös sotaneu-vostossa, joka oli puolustusministerin neuvoa-antava elin. Hanke ei kuitenkaan vielä tällä kertaa edennyt tämän pidemmälle, sillä huhtikuussa 1931 puolus-tusministeriö päätti varojen puutteen vuoksi jäädyttää esityksen.²⁸

Törvandin tuki laivaston hankinnoille ei jäänyt ainoastaan mielipiteen esit-tämiseen, vaan hän pyrki myös oma-aloitteisesti ajamaan asiaa eteenpäin. Puo-lustusministeriön huhtikuussa lepäämään jättämä esitys kolmen sukellusve-neen hankinnasta sai Törvandin yrittämään uusia keinoja sukellusveneiden saamiseksi Viron laivastolle, jotta Suomen kanssa alkanut merisotilaallinen yhteistoiminta voisi vahvistua. Hyvänä esimerkkinä tästä on Törvandin vuo-denvaihteessa 1931–1932 laatima esitys puolustusministerille. Tammikuun lo-pussa 1932 Törvand yleisesikunnan nimissä ehdotti puolustusministerille, että Viro tilaisi laivaston hankintaohjelman mukaisesti kolme tai ensialkuun vä-hintään kaksi sukellusvenettä Suomesta. Törvandin mukaan aika tilausten ant-tamiselle olisi hyvin suotuisa, koska Suomessa oltiin juuri kumoamassa kiel-tolakia ja Viro voisi varojen puutteen vuoksi maksaa tilatut sukellusvenet

kemiseen. Kokonaisuudessaan kuitenkin Ahvenanmeren sulkemiseen arvioitiin tarvittavan 600 - 800 miinaa. Yleisesikunnassa laadittu ja Karikosken reunahuomautuksella varustettu muistio miinatilanteesta ja miinoitussuunnitelmista 10.6.1930. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2858/15, SA.

28 Em. Törvandin muistio 10.4.1933 puolustusministerille. 495 - 3 - 506, s. 95–96, ERA.

oman alkoholiteollisuutensa tuotteilla ja ennen kaikkea sprillä. Tähän puolestaan katsottiin olevan reaaliset mahdollisuudet, koska Suomen oma, kieltoain seurauksena pienimuotoinen alkoholituotanto ei pystyisi kovinkaan nopeasti tyydyttämään vapautettua kysyntää. Törvand myös kertoi, että sukellusveneiden tilausten maksujärjestelyjä oli tiedusteltu Suomen Tallinnan lähetystöltä ja saadun vastauksen mukaan suomalaiset olisivat valmiita suostumaan hyvinkin joustaviin maksujärjestelyihin. Lähetystöstä saadun tiedon mukaan maksusuoritukset tulisivat täytettäväksi vasta kahden vuoden kuluttua tilauksen tekemisestä eli vasta silloin, kun tilatut sukellusveneet olisivat jo valmiina.²⁹

Kaiken kaikkiaan Törvand arvioi, että Virolle tällaisesta järjestelystä koituisi kaksinkertainen hyöty: toisaalta merivoimat saisivat suunnitellut sukellusveneet, ja toisaalta myös Viron alkoholiteollisuus saisi järjestelyistä huomattavan piristysruiskeen laajentamalla tuotantoa ja markkinoita Suomenlahden pohjoispuolelle. Näin järjestely hyödyttäisi sekä taloudellisesti Viron alkoholiteollisuutta että sotilaallisesti maan meripuolustusta. Törvand toisaalta myönsi, että ehdotettu järjestely tulisi olemaan varsin erikoinen ja ehkä vaikea toteuttaa, mutta siitä huolimatta hän korosti, että Suomen ja Viron talouselämän johtomiesten tulisi ryhtyä ensialkuun salaisesti neuvottelemaan kysymyksestä. Muistiossa esitettiin, että puolustusministeriön olisi suotavaa keskustella ehdotuksesta myös talousministeriön kanssa. Mikäli ehdotetut järjestelyt saisivat periaatteellisesti myönteisen ratkaisun, olisi ryhdyttävä käytännön neuvotteluihin maan alkoholiteollisuuden markkinoiden turvaamiseksi Suomessa ja meripuolustuksen tarpeiden tyydyttämiseksi Virossa.³⁰

Törvandin varsin omalaatuinen, mutta täysin virallinen yleisesikunnan nimissä laatima ehdotus ei johtanut esittäjänsä toivomaan tulokseen.³¹ Painostusta sukellusveneiden hankkimiseksi kuitenkin jatkettiin armeijan piirissä. Suomen uudet sukellusveneet saivat runsaasti huomiota myös muutamaa kuukautta myöhemmin toukokuussa 1932 pidetyillä Viron korkeimman sotilasjohdon neuvottelupäivillä. Merivoimien edustajana ja esitelmänpitäjänä oli laivaston lippualuksen hävittäjä *Lennukin* päällikkö Rudolf Borgmann, joka esitelmässä kiinnitti erityistä huomiota Suomen merivoimien uusiin sukellusveneisiin. Borgmann piti suomalaisten sukellusveneiden mallia hyvin käyttökelpoisena myös Viron merivoimille.³²

Suomen ja Viron laivastovoimien yhteistyö otettiin käsiteltäväksi Suomen laivaston Tallinnan-vierailun yhteydessä syys – lokakuun vaihteessa 1932. Virolaiset ilmaisivat kunnioituksensa suomalaista laivanrakennustaitoa ja laivasto-ohjelmaa kohtaan, joka oli tuottanut uudenaikaisia panssarilaivoja ja sukellusveneitä kohottaen näin Suomen merivoimien asemaa Suomenlahdella. Vi-

29 Törvandin esitys 27.1.1932 puolustusministerille. 495 - 12 - 18, s. 70, ERA ja em. Törvandin muistio 10.4.1933 puolustusministerille. 495 - 3 - 506, s. 95–96, ERA.

30 Ibid.

31 Em. Törvandin muistio 10.4.1933 puolustusministerille. 495 - 3 - 506, s. 95–96, ERA.

32 Komentaja Rudolf Borgmanin esitelmä 20.5.1932 Viron korkeimman sotilasjohdon neuvottelupäivillä. 638 - 1 - 141, s. 17, ERA.

ron meriupseerit toivat myös esille, että taloudellisen tilanteen salliessa Viro voisi ostaa Suomesta sukellusveneitä, koska Suomella oli nyt kilpailukykyinen laivanrakennusteollisuus. Vierailun aikana laivastojen ja erityisesti mahdollisesta sukellusveneiden tulevasta yhteistyöstä neuvoteltiin myös Viron silloisen päämiehen Karl Einbundin (myöh. Kaarel Eenpalu) ja Viron merivoimien komentajan Valentin Grenzin (merivoimien komentaja vuosina 1932–1938) kanssa. Suomalaisien puolelta neuvotteluihin osallistuivat rannikkolaivaston päällikkö komentaja Kauko Ikonen ja apulaispäällikkö komentajakapteeni Väinö Kopio sekä sukellusvene- ja torpedolaivueen päällikkö komentajakapteeni Akseli Raninen.³³ Suunniteltua sodan ajan yhteistyötä pyrittiin pohjustamaan huolellisesti. Neuvottelujen tuloksena Ikonen ja Grenz sopivat, että Viron merivoimat lähettävät yhden merivoimien upseerin palvelemaan uusiin suomalaisiin sukellusveneisiin. Komennuksen tavoitteena oli saada kokemuksia ja tietoja suomalaisista sukellusveneistä silmällä pitäen Viron laivaston tulevia hankintoja. Jo seuraavan vuoden kesällä sovitun mukaisesti yliluutnantti Alfred Pontak lähetettiin Viron merivoimista palvelemaan puoleksi vuodeksi Suomen sukellusvenelaivueeseen.³⁴

Pontak oli läheisissä tekemisissä suomalaisten kanssa myöhemminkin. Hänestä tuli Viron laivastolle 1937 hankitun toisen sukellusveneeseen *Kalevin* päällikkö, ja hän osallistui sukellusveneensä kanssa kesällä 1939 kahteen otteeseen Suomen sukellusvenelaivueen kanssa järjestettyihin salaisiin yhteistoimiharjoituksiin, joissa keskityttiin torjumaan yhteisvoimin Suomenlahden suulla idästä päin tulevia Neuvostoliiton laivastovoimia. Näitä yhteistoimintaharjoituksia tulen käsittelemään tarkemmin vielä jäljempänä.

Hävittäjiä tarjotaan Suomelle yhteistyön nimissä

Törvandin ehdotus sukellusveneiden hankkimisesta Suomesta Viron alkoholituetta vastaan ei siis tuottanut toivottua tulosta, ja laivaston hankintaohjelma jäi edelleen polkemaan paikalleen. Ratkaiseva muutos tapahtui kuitenkin jo vuoden kuluttua Törvandin muistiosta. Vuoden 1933 tammi- ja helmikuun aikana kaksi eri aseidenvälitysliikettä tarjoutui ostamaan Viron hävittäjät lähes samaan hintaan. Ranskalainen aseidenvälitysliike *Aleksander Kljagin* tarjoutui joko ostamaan hävittäjät suoraan käteisellä tai vaihtamaan ne Viron haluamiin sukellusveneisiin ja moottoritorpedoveneisiin. Toinen ostajakandidaatti, jo vuonna 1931 tarjouksen esittänyt saksalainen aseidenvälitysliike *Ludvig Bing & Co* jätti myös puolestansa uudelleen ostotarjouksen samoista sota-aluksista. Virolaisten hävittäjistä oli siten yllättäen tullut suurten aseiden-

33 Kertomus laivastovierailusta Tallinnaan 29.9. - 3.10.1932. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1403/16, SA; Turtola (1987), s. 104.

34 Alfred Pontak palveli Suomen sukellusvenelaivueessa ajalla 15.6.–16.12.1933. Merivoimien komentajan Valentin Grenzin kirje 18.5.1933 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527 - 1 - 1582, s. 108, ERA ja Pontakin palvelusluettelo. 527 - 1 - 711, ERA.

välitysliikkeiden kilpailun kohde. Ranskalaisten asiakkaana oli Kolumbia ja saksalaisten Peru. Nämä valtiot olivat tuolloin sodassa keskenään, ja kummankin ostohalua lisäsi se, että toinen osapuoli ei saisi sota-aluksia käyttöönsä. Ostotarjoukset tehtiin siten varsin vakavasti, ja jatkuvasti korotetut ostohinnat ylittivät laivojen todellisen arvon.³⁵ Yllättävästä kilpailutilanteesta seurasi se, että Viron laivaston hankintatarpeet tulivat vihdoin ratkaisun eteen.

Kilpaileviin ostotarjouksiin ei vaikuttanut Viron aktiivinen pyrkimys myydä aluksiansa, vaan aseidenvälitysliikkeiden ehdotukset olivat syntyneet omaaloitteisesti asiakkaiden tarpeista ja tietoisuudesta Viron merivoimien halusta korvata alukset sukellusveneillä ja moottoritorpedoveneillä. Viron omaan hahuttomuuteen kaupata aluksia taas oli vaikuttamassa tieto siitä, että myymisen jälkeen Viron merivoimat jäisivät pelkäksi nimeksi vailla todellista mahdollisuutta toimia merellä punalaivastoa vastaan. Ennen kaikkea jo kielteinen päätös vuoden 1931 ostotarjouksesta ja siihen keskeisesti vaikuttanut arvio Suomen ja Viron yhteistoiminnan edellytyksien katoamisesta myymisen seurauksena olivat vaikuttamassa siihen, että hävittäjistä ei haluttu luopua ennen kuin merivoimille suunnitellut hankinnat olisi tehty. Tämän vuoksi aseidenvälitysliikkeiden ostotarjouksiin ei voitu ottaa heti kantaa. Ne pakottivat kuitenkin harkitsemaan vakavasti myyntiä, koska Viron laivaston hankintasuunnitelmille ei ollut luvassa rahoitusta valtion puolelta.³⁶

Viron merivoimien hankintaohjelma tuli nyt tilanteeseen, jossa laivaston kokoonpanon tulevaisuus oli kahden vaiheilla. Toisaalta oli mahdollisuus hylätä ostotarjoukset ja pitää edelleen laivaston iskukykyisin osa siihen saakka, kunnes korvaavat sukellusveneet saataisiin palvelukseen. Laivasto-ohjelma oli kuitenkin pelkkä suunnitelma paperilla, sillä varojen myöntämisestä ei ollut tietoaakaan ja epätarkoituksenmukaisiksi arvioidut hävittäjät tulisivat joka tapauksessa tarvitsemaan muutaman vuoden kuluttua hyvin kalliin peruskunnostuksen. Toisaalta myymällä alukset syntyneessä hintakilpailutilanteessa Viron merivoimat saisivat osan sukellusveneiden tilaamiseen tarvittavasta summasta. Kielteisenä seurauksena olisi kuitenkin, että Viro olisi muutaman vuoden käytännössä ilman merivoimia, kunnes tilatut sukellusveneet ja muut alukset valmistuisivat.³⁷

Hävittäjien kohtalosta oli päätettävä nopeasti, sillä molempien aseidenvälitysliikkeiden asiakkaat Peru ja Kolumbia halusivat alukset mahdollisimman nopeasti käyttöönsä. Ratkaisu tehtiinkin varsin pikaisesti. Jo 10.4.1933 päätöksessä puolustusministerille osoitetussa muistiossa Törvand esitti laivaston hankintasuunnitelman aikaisemmat vaiheet tuoden samalla esille, että suunni-

35 Hävittäjistä jätetyistä ostotarjouksista ja niiden käsittelystä on olemassa useita kymmeniä sivuja asiakirjamateriaalia Törvandin yksityisarkistossa. Ks. esim. 1131 - 1 - 20, s. 10 lähtien, ERA; ks. myös em. Törvandin muistio 10.4.1933 puolustusministerille. 495 - 3 - 506, s. 95-96, ERA; puolustusministeri kenraalimajuri Aleksander Tõnissonin ja Törvandin kirje 25.4.1933 puolustusneuvostolle. 495 - 3 - 506, s. 97, ERA; puolustusministeri August Keremin ja Törvandin kirje 1.6.1933 maan hallitukselle. 495 - 3 - 506, s. 101, ERA.

36 Ibid.

37 Ibid.

Virolaiset hävittäjät Lennuk (1785 tonnia) ja Vambola (1550 tonnia) saavuttivat yli 30 solmun nopeuden. Kumpikin pystyi kuljettamaan 80 suurta sarviiniinaa ja molemmissa oli yhdeksän torpedoputkea. Lisäksi Lennukissa oli viisi ja Vambolassa neljä 4 tuuman tykkiä. Kuvassa Lennuk, joka Vambolan kanssa teki laivas-tovierailun Helsinkiin heinäkuussa 1931. Vierailun aikana Suomen ja Viron merivoimien johdot jatkoivat sulkupuolustuksen suunnittelua. Sulun rakentamisessa virolaiset hävittäjät olisivat laskeneet Porkkalan ja Tallinnan väliseen kapeikkoon miinakentän, jota olisivat suojanneet Suomenlahden molemmilla puolilla järeät rannikotykkit. (Kuva Sotamuseo)

telman toteuttamisen esteenä oli ollut ainainen varojen puute. Tämän johdosta Tõrvand esitti, että hankintasuunnitelma olisi otettava uudelleen esiin, koska hävittäjistä tehdyt ostotarjoukset piti käsitellä ostajien vaatimuksesta hyvin nopeasti. Tõrvand myös esitti, että myynnistä saaduilla varoilla voitaisiin aloittaa merivoimille suunniteltujen alusten hankinta.³⁸ Näin virolaiset olivat päättäneet hävittäjiensä myymiseen, vaikka edessä olisi käytännössä merivoimien väliaikainen lopettaminen.

Laivojen myyntikysymys otettiin heti Tõrvandin muistion laatimista seuranneena päivänä 11. huhtikuuta 1933 pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa. Kokoukseen osallistui valtion päämies *riigivanem* Päts, ulkoministeri August Rei, talousministeri August Jürmann, puolustusministeri kenraalimajuri Aleksander Tõnisson, puolustusministerin apulainen kenraalimajuri Paul Lill ja yleisesikunnan päällikkö Tõrvand. Kokouksen osallistujat

38 Em. Tõrvandin muistio 10.4.1933 puolustusministerille. 495 - 3 - 506, 95 - 96, ERA.

tulivat siihen lopputulokseen, että hävittäjistä voitaisiin luopua, mikäli niistä saataisiin tyydyttävä hinta. Samalla myös todettiin, että saadut varat pitäisi käyttää suunniteltujen sukellusveneiden ja moottoritorpedoveneiden hankintaan. Hävittäjien myymisen tultua periaatteellisesti hyväksytyä Päts esitti varsin mielenkiintoisen ehdotuksen. Päts nimittäin vaati, että ennen kuin laivat myytäisiin Etelä-Amerikkaan, pitäisi kysyä Suomen halukkuutta ostaa ne. Pätsin mielestä Suomi saattaisi olla hyvinkin kiinnostunut tarjotuista sota-aluksista, koska Suomen omaa laivasto-ohjelmaa ei ollut vielä saatettu päätökseen. Ennen kaikkea Pätsin esityksen motiivina olivat maiden yhteiset merisotilaalliset intressit Suomenlahdella.³⁹

Pätsin ehdotus tuli puolustusneuvoston kokouksen päätökseksi ja siten kilpailevien aseidenvälitysliikkeiden tarjoukset joutuivat odottamaan Suomen vastausta. Pätsin ehdotuksen ja puolustusneuvoston päätöksen pohjalta Viron merivoimien esikuntapäällikkö komentaja Vassili Martson (myöh. Valev Mere) ja Viron Helsingin sotilasasiamies majuri Arnold Sinka matkustivat Suomeen tehtävänänsä tiedustella suullisesti Suomen merivoimien halukkuutta ostaa virolaisten tarjoamat hävittäjät.⁴⁰

Suomen merivoimat tunsivatkin varsin suurta kiinnostusta virolaisten tarjousta kohtaan. Juuri muutamaa päivää aikaisemmin huhtikuun lopussa merivoimista oli lähetetty yleisesikunnalle muistio, jossa korostettiin laivastolta puuttuvien hävittäjien suurta merkitystä maan meripuolustuksessa. Suomen merivoimien johto piti välttämättömänä, että laivastoa täydennettäisiin ensialkuun vähintään kahdella hävittäjällä. Muistion mukaan hävittäjien merkitys perustui niiden suureen nopeuteen ja monipuoliseen käyttöön meriyhteyksien turvaamisessa. Hävittäjillä pystyttiin torjumaan niin sukellusveneitä kuin miinoittamaan toisin kuin juuri valmistuneilla hitailla panssarilaivoilla. Hävittäjien torpedoaseistus yhdessä suuren nopeuden ohella tarjosi myös mahdollisuuksia tehdä torpedohyökkäyksiä vihollisen suurempia sota-aluksia vastaan. Muistiossa todettiinkin yhteenvetona, että *hävittäjät ovat meripuolustuksellemme ehdottoman välttämättömiä aluksia*.⁴¹ Virolaisten hävittäjät myös vastasivat ominaisuuksiltaan pitkälti suomalaisten toiveita. Ne olivat nopeakulkuisia ja niissä oli varsin voimakas torpedoaseistus sekä suuri miinanlaskukapasiteetti.⁴²

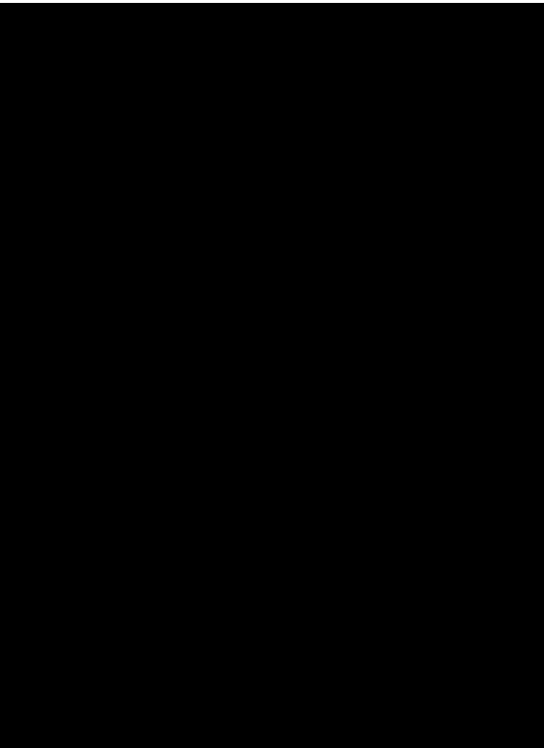
Hyvin todennäköistä on, että merivoimien johdon juuri huhtikuun lopussa yleisesikunnalle lähettämä muistio liittyi virolaisten tarjoukseen. Näin haluttiin painostaa yleisesikunnan johtoa tutkimaan vakavasti hävittäjien lunastamista.

39 Em. Törvandin yksityisarkistossa oleva materiaalikokoelma hävittäjistä jätetyistä ostotarjouksista ja niiden käsittelystä. 1131 - 1 - 20, s. 20, 21, 89 ja 94, ERA.

40 Ibid., ja puolustusministeri Lillin kirje parlamentille 13.2.1934 miinaristeilijöiden myymisestä. 495 - 3 - 506, s. 7 ja 14, ERA.

41 Komentaja Einar Schwanckin yleisesikunnalle 20.4.1933 lähettämä muistio hävittäjien hankinnasta. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/7, SA.

42 Virolaiset hävittäjät *Lennuk* (1785 tonnia) ja *Vambola* (1550 tonnia) saavuttivat yli 30 solmun nopeuden. Kumpainenkin pystyi kuljettamaan 80 suurta sarviminaa ja molemmissa oli yhdeksän torpedoputkea. Lisäksi *Lennukissa* oli viisi ja *Vambolassa* neljä 4 tuuman tykkiä. Tiedot hävittäjien *Lennukin* ja *Vambolan* ominaisuuksista. 495 - 3 - 506, s. 9, ERA.

*Viron merivoimien
esikuntapäällikkö Vassili
Martson (myöh. Valev
Mere). (Kuva Eesti
Filmiarhiiv)*

Martsonin ja Sinkan palatessa takaisin Viroon 27. huhtikuuta saapui heidän mukanaan myös Suomen rannikkolaivaston päällikkö komentaja Kauko Ikonen, joka oli tullut tutustumaan lähemmin yllättäen tarjottuihin hävittäjiin. Viron merivoimien johto antoi Ikoselle kaikki hänen pyytämänsä tiedot tarjotuista sota-aluksista.⁴³ Ikonen neuvotteli tarjouksesta myös Viron poliittiseen ja sotilasjohtoon kuuluvien henkilöiden kanssa, muun muassa *riigivanem* Pätsin, puolustusministeri Tõnissonin ja Tõrvandin kanssa.⁴⁴

Suomen merivoimien osoittama vakava mielenkiinto Viron tarjoukseen oli tarpeellista ryhtyä nopeasti tarkentamaan hintaa. Suomen vastausta odotellessaan virolaiset ryhtyivät toden teolla arvioimaan tarjottujen sota-alusten rahallista arvoa ja hintapyyntöjään. Tõrvand antoi merivoimien komentajalle Grenzille määräyksen muodostaa erillinen komissio, jonka tehtävänä oli määrittellä hävittäjistä pyydettävä hinta. Komission työn tuloksena tehtiin 5. toukokuuta, vain hieman yli viikko Ikonen tutustumiskäynnin jälkeen, esitys, joka sisälsi kaksi erilaista hinta-arviota. Ensimmäisen ja samalla alhaisemman arvon katsottiin vastaavan hävittäjien todellista arvoa. Siinä otettiin muun muassa lukuun laivan mukana tulevien ampumatarvikkeiden arvo vain siinä mitassa, mitä virolaiset olivat niistä itse maksaneet. Tämä arvio oli osoitettu

43 I.m. Tõrvandin yksityisarkistossa oleva materiaalikoeelma hävittäjistä jätetyistä ostotarjouksista ja niiden käsittelystä. 1131 - I - 20, s. 21, 56, 68, 77, 83, 89 ja 90, ERA.

44 Ibid. s. 77.

vain ja ainoastaan Suomelle, jossa parhaillaan mietittiin virolaisten tarjousta. Toinen arvio oli puolestansa huomattavasti suurempi kuin ensimmäinen: se oli suunniteltu pyydyttäväksi toistensa kanssa kilpailevilta aseidenvälitysliikkeiltä, mikäli Suomi vastaisi kieltävästi.⁴⁵ Näin virolaiset pyrkivät vaikuttamaan siihen, että hinta ei muodostuisi ratkaisevaksi esteeksi hävittäjien myymiselle Suomen merivoimille, joiden lipun alle hävittäjien toivottiin päätyvän yhteisten sotilaallisten intressien vuoksi. Toisaalta virolaiset varautuivat myös siihen mahdollisuuteen, että sota-alkukset eivät päätyisikään Suomen merivoimille. Siten pyrittiin tarvittaessa hyötymään yllättävästä kahden aseidenvälitysliikkeen välisestä kilpailutilanteesta.⁴⁶

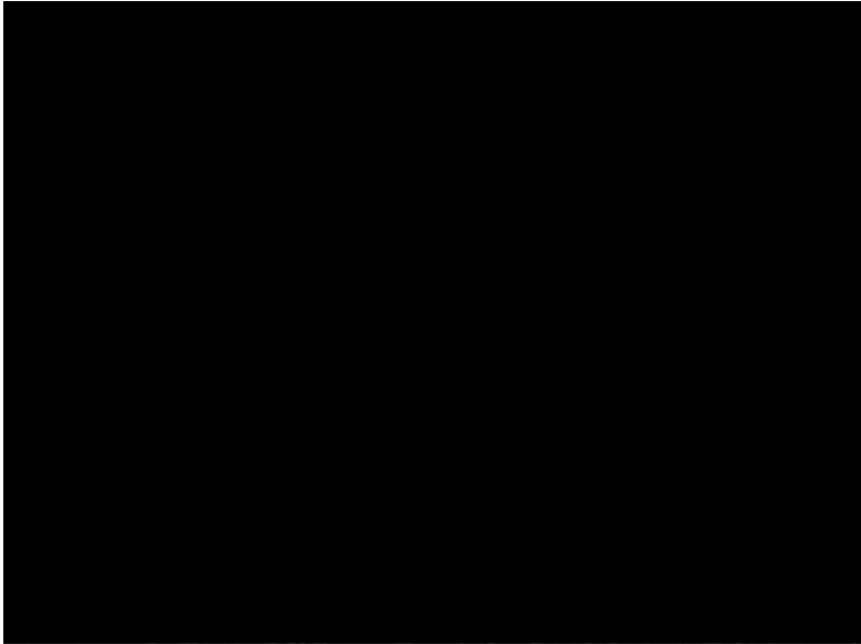
Viron sotilasjohdon ensisijainen tavoite myydä sota-aluksensa Suomen merivoimille tuli näyttävästi esille torjuvassa suhtautumisessa muita ostajakandidaatteja kohtaan huhti- ja toukokuun 1933 molemmin puolin. Tõrvand itse muisteli myöhemmin, että Suomen vastausta odotellessaan puolustusneuvosto ja maan hallitus eivät voineet edes käsitellä laivojen myyntiä muille ostajaehdokkaille. Kielteinen suhtautuminen neuvotteluihin samanaikaisesti muiden ostajaehdokkaiden kanssa oli täysin ehdoton, vaikka kilpailevien aseidenvälitysliikkeiden taholta jatkuvasti painostettiin ratkaisuihin ja korostettiin asian kiireellisyyttä keskenään sotaa käyvien toimeksiantajien kannalta. Kilpailevat aseidenvälitysliikkeet muistuttivat tuloksettomasti myös siitä, että asian pitkittäminen voisi muuttaa koko tarjoustilanteen huomontaan suuntaan Viron kannalta.⁴⁷

Viron päättäväisyyden Suomen vastausta odottaessa sai huomata myös Perun Euroopan laivastoasiamies kapteeni M. D. Faura, joka saapui yllättäen Tallinnaan samana päivänä kuin Ikonen. Kyse oli puhtaasta sattumasta, sillä kapteeni Faura ei tiennyt Ikonen samanaikaisesta olemassaolosta Tallinnassa eikä Suomen asemasta ensisijaisena ostajakandidaattina. Fauran maansa hallitukselta saamana tehtävänä oli tutustua tarjolla oleviin sota-aluksiin. Hänet ohjattiin neuvottelemaan Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikön eversti Lauritsin kanssa, joka antoi Fauralle tietoja hävittäjistä. Faura esitti, että hänelle oli annettu tehtäväksi käydä alustavia neuvotteluja sotalaivojen ostosta Viron korkeimman sotilasjohdon kanssa. Siten Perun hallitus halusi yrittää saada myös suoraa neuvotteluyhteyttä Viron korkeimpaan sotilasjohtoon sotalaivojen ostamiseksi ilman välikäsiä. Tämän takia Faura halusi neuvotella yleisesikunnan päällikön kanssa. Tõrvand kuitenkin kieltäytyi ottamasta vastaan Perun laivastoasiamiestä vedoten ajanpuutteeseen. Todellisena syyinä oli kuitenkin, että juuri samaan aikaan Ikonen neuvotteli Tõrvandin kanssa sotalaivoista tehdystä tarjouksesta. Tõrvand antoikin Lauritsille suorasukaisen ohjeen kertoa Fauralle, että mikäli Peru on todella kiinnostunut kyseisistä

45 Komission laatiman muistion mukaan ensimmäinen ja vain Suomelle tarkoitettu hintapyyntö oli 1 555 000 Viron kruunua ja kilpaileville aseidenvälitysliikkeille osoitettu toinen hintapyyntö oli 2 225 000 kruunua. Ibid. s. 23, 57, 63 ja 90.

46 Ibid. s. 23 ja 57 ja 89.

47 Ibid. s. 23–24.

Viron Helsingin sotilasiamies majuri Arnold Sinka työpöytänsä ääressä. Sinka tunsi entuudestaan hyvin Suomen sotilasjohtoa, sillä hän oli opiskellut ja suorittanut tutkimon Suomen sotakorkeakoulussa vuosina 1927 - 1929. Tänä aikana Sinka oli myös toimittanut Suomen yleisesikunnan Virolle luovuttamia salaisia asiakirjoja (mm. viimeisimpiä talvitaisteluja käsitteleviä tutkimuksia) Viron sotilasjohtolle. (Kuva Eesti Filmiarhiiv)

hävittäjistä, perulaiset voisivat neuvotella ja antaa konkreettisia tarjouksia Viron Lontoon lähetystön välityksellä.⁴⁸

Perun laivastoasiamies oli hyvin pettynyt Törvandin evätessä pääsyn neuvottelemaan henkilökohtaisesti laivojen ostosta. Faura katkerana totesikin Lauritsille, että rauhan aikana Peru tulisi itse rakentamaan tarvitsemansa sotalaivat eikä sen siten tarvitsisi ostaa vanhoja käytettyjä laivoja. Sota Kolumbian kanssa pakotti kuitenkin Fauran mukaan perulaiset toimimaan siten, että kolumbialaiset eivät saisi virolaisia laivoja haltuunsa. Faura pyysikin Lauritsilta lupausta, että Perua pidettäisiin ainoana ostajachokkaana. Tähän Laurits ei voinut suostua, koska Virossa oli parhailaan hallituskriisi eikä hän tiennyt, kuka voisi tuollaisen lupauksen antaa. Faura esitti lopuksi kuitenkin toiveen, että Perulle annettaisiin kymmenen päivää aikaa esittää konkreettinen ostohdotus ja sinä aikana laivoja ei myytäisi toisille tarjoajille.⁴⁹

Perun sotilasasiamiehen pyynnöt olivat kuitenkin sillä hetkellä turhia Viron sotilasjohtoon silmissä, sillä hävittäjien myynnissä päätöksenteon määräsi Suomen korkeimman poliittisen ja sotilasjohtoon vastaus. Vaikka Virossa oli hallituskriisi ja Pätsin hallitus oli jättänyt eroilmoituksensa vain päivää aikaisemmin kuin Ikonen ja Faura saapuivat Tallinnaan, tämä ei kuitenkaan estänyt tarjoamasta sota-aluksia Suomelle. Ikonen tutustuttua tarjottuihin sota-aluksiin ja neuvoteltua Pätsin, Tönnissonin ja Törvandin kanssa Suomessa ryhdyttiin nopeasti arvioimaan virolaisten tarjousta korkealla poliittisella ja sotilaallisella tasolla. Olihan Törvand esittänyt toivomuksena Ikoselle, että Suomen taholta asiassa päästäisiin mahdollisimman nopeasti ratkaisuun syntyneen kilpailuti-

48 Ibid. s. 22, 44, 56, 57, 68, 81, 83, 94 ja 95.

49 Ibid. s. 67, 83 ja 95.

lanteen vuoksi.⁵⁰

Tässä yhteydessä on taas merkittävää huomata, että Suomesta ei ole juuri löydettävissä alkuperäismateriaalia Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon arvioista kyseisessä asiassa. Tässäkin tapauksessa Viron valtionarkiston materiaali on maiden välisiä sotilaallisia suhteita hyvin valaisevaa. Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston arkistossa onkin varsin mielenkiintoisia asiakirjoja, jotka kuvaavat hyvin suomalaisen osapuolen vakavaa suhtautumista maiden väliseen sotilaalliseen yhteistoimintaan. Viron Helsingin sotilasasiamiehen majuri Arnold Sinkan 11. toukokuuta 1933 kirjoittamassa raportissa nimittäin todetaan, että hänellä oli ollut kyseisenä päivänä neuvottelu Suomen Tallinnan lähettilään Aarne Wuorimaan kanssa hävittäjien myymisestä. Vuorimaa oli kertonut, että Suomessa oli jo muutaman päivän ajan neuvoteltu varsin tiiviisti asiasta muun muassa presidentti P. E. Svinhufvudin, yleisesikunnan päällikön Oeschin ja merivoimien johdon kesken. Vuorimaan mukaan Svinhufvud ja merivoimien johto olivat olleet hyvin kiinnostuneita virolaisten tarjouksesta ja presidentti oli halunnut, että tarjousta tutkittaisiin tarkasti. Myös Oesch oli suhtautunut asiaan myönteisesti. Oeschin arvion mukaan ongelmana olisi ainoastaan sota-alusten ostamiseen tarvittavan varojen niukkuus, sillä laivaston hankintaohjelma oli jo vaatinut suuria summia. Tämän vuoksi Oesch arvioi, että maan muiden puolustustarpeiden kannalta olisi asiallista luopua olemassaolevan laivaston vahvistamisesta ja kiinnittää nyt suurempaa huomiota maa- ja ilmavoimien kehittämiseen.⁵¹

Wuorimaan Sinkalle antama informaatio Suomessa käytävästä keskustelusta osoitti, että suomalaiset olivat hyvin kiinnostuneita virolaisten tarjouksesta ja sitä harkittiin vakavasti. Vuorimaa kuitenkin pyysi, että hänen esille tuomansa tiedot käsiteltäisiin täysin epävirallisena informaationa, koska minkäänlaisia ratkaisuja ei ollut tehty puoleen eikä toiseen. Näin ollen Wuorimaan esille tuomien näkökohtien pohjalta ei pitäisi tehdä minkäänlaisia johtopäätöksiä, sillä asia oli vielä täysin ratkaisematta. Vuorimaa kuitenkin lupasi, että Suomen lopullinen vastaus selviäisi lähipäivien aikana.⁵²

Suomen lopullinen ja kieltävä vastaus saapuikin kahden päivän kuluttua Wuorimaan ja Sinkan tapaamisen jälkeen. Oesch kirjoitti henkilökohtaisesti kollegalleen Törvandille ilmoittaen, että ainoastaan taloudellisten seikkojen vuoksi Suomella ei ollut sillä hetkellä mahdollisuutta ostaa tarjottuja hävittäjiä.⁵³ Mielenkiintoista on kuitenkin Oeschin esille tuoma maiden välisen merisotilaallisen yhteistyön merkitys. Oesch nimittäin toteaa vastauksessaan, että

olemme täällä Suomessa täysin tietoisia siitä suuresta merkityksestä, joka molemmilla hävittäjillä on Suomen ja Viron yhteisille puolustus-

50 Ibid. s. 21, 22 ja 94.

51 Viron Helsingin sotilasasiemiehen majuri Arnold Sinkan kirje 11.5.1933 yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle. 495 - 3 - 506, s. 55, ERA.

52 Ibid.

53 Yleisesikunnan päällikön Oeschin kirje 13.5.1933 Törvandille. 495 - 3 - 506, s. 56-57, ERA; kirje on löydettävissä myös Sota-arkistosta: yleisesikunnan arkisto, ulkomaatoimisto, SArk 1403/6, SA.

Suomen rannikkolaivaston päällikkö (vuosina 1930 - 1936) komentaja Kauko Ikonen lähetettiin tutkimaan hävittäjiä virolaisten toivomuksen mukaisesti. (Kuva SA-kuva)

mahdollisuuksille, ja voimme siksi ainoastaan tavattomasti pahoitella, että olosuhteet tulevat ehkä pakottamaan Viron luovuttamaan molemmat laivat muualle. Lisään kuitenkin samalla, ettemme tietenkään oleta, että Viro pitää itseään hävittäjien suhteen meihin sidottuina.⁵⁴

Tämä varsin mielenkiintoinen lainaus Oeschin kirjeestä osoittaa, että Suomen sotilasjohto antoi virolaisille luvan myydä sota-aluksensa ilman, että se vaikuttaisi negatiivisesti maiden sotilaallisiin yhteistoimintasuunnitelmiin merellä. Kuten aikaisemmin esitin, vajaata kahta vuotta aikaisemmin sama saksalainen aseidenvälitysliike oli tehnyt virolaisille ostotarjouksen kyseisistä sotaluksista. Kontra-amiraali Salzan lokakuussa 1931 laatimassa muistiossa pohdittaessa myymisen mahdollisia seurauksia oli tullut tärkeänä seikkana esille, että kyseiset sotalukset olivat suuresti vaikuttaneet suomalaisten haluun liitoutua tai toimia yhteistyössä merellä Viron merivoimien kanssa. Juuri tämän vuoksi virolaiset eivät olleet halunneet myydä hävittäjiään vuonna 1931.⁵⁵

Oeschin toteamus siitä, että hävittäjät eivät kuitenkaan olleet sidoksissa maiden sotilaalliseen yhteistoimintaan ja sen jatkuvaan suunnitteluun, vapautti virolaiset myymään sota-aluksensa ja hyödyntämään muiden ostajakandidaattien välille syntynyttä kilpailutilannetta. Oeschin arvio oli tervetullut Viron

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Em. Salzan muistio 20.10.1931 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527 - 1 - 1557, s. 82-84, ERA.

sotilasjohdolle, sillä Törvandin ja Oeschin neuvotteluissa Suomessa marras-kuussa 1932 – siis ajankohtana, jolloin aseidenvälitysliikkeet eivät olleet vielä ottaneet yhteyttä virolaisiin – oli sovittu yhteisen merisotapelin järjestämisestä syksyllä 1933. Molempien maiden yleisesikunnissa sotapelin etukäteisvalmisteluja tehtiin juuri samaan aikaan kuin Virossa mietittiin hävittäjien myyntiä.⁵⁶ Sotapelissä oli tarkoitus tutkia Suomen ja Viron merivoimien, niin laivaston kuin järeän rannikkotykistönkin yhteistyötä punalaivastoa vastaan Suomenlahden kapeikossa. Viron molemmat hävittäjät olisivat olleet siinä keskeisessä asemassa – ennen kaikkea Suomenlahden kapeikon poikkaitaisessa miinoittamisessa. Kuten jo edellä kerroin, Porkkalan ja Naissaaren välisen kapeikon yhteisestä miinoittamisesta oli jo sovittu vuoden 1930 alussa pidetyissä yhteistyöneuvotteluissa. Sotapeliä käsitellen vielä tarkemmin jäljempänä.

Suomen kielteinen päätös vapautti lopulta Viron poliittisen ja sotilasjohdon käsittelemään muita ostotarjouksia. Hallituskriisin vuoksi laivojen myyntiä ja kilpailevien aseidenvälitysliikkeiden tarjouksia päästiin puolustusneuvoston ja hallituksen uusissa kokoonpanoissa käsittelemään vasta touko – kesäkuun 1933 vaihteessa. Toukokuun viimeisenä päivänä pidettyyn puolustusneuvoston kokoukseen osallistuivat uuden hallituksen päämies *riigivanem* Jaan Tõnisson, puolustusministeri August Kerem, ulkoministeri Ants Piip, talusministeri Peeter Kurvits, oikeus- ja sisäministeri V. Rooberg sekä sotilasjohdosta kenraalit Laidoner, Kaitseleitän päällikkö Johannes Roska (myöh. Orasmaa), puolustusministerin apulainen Paul Lill ja Törvand. Kokouksessa käsiteltiin molempien aseidenvälitysliikkeiden jättämiä tarjouksia. Päätökseksi tuli myydä sota-alukset, mikäli esillä olevilta ostajilta saataisiin tyydyttävä hinta. Saadut varat käytettäisiin merivoimien korvaaviin hankintoihin.⁵⁷ Jo seuraavana päivänä puolustusministeri Kerem ja Törvand esittivät puolustusneuvoston päätöksen pohjalta maan hallitukselle, että hävittäjistä tulisi luopua ja myydä ne esitettyjen tarjousten pohjalta. Näiksi mainittiin molempien aseidenvälitysliikkeiden esittämät lähes samansuuruiset ostotarjoukset. Esityksen mukaan saaduilla varoilla voitaisiin hankkia kaksi sukellusvenettä ja useita moottori-torpedoveneitä, jotka paremmin täyttäisivät maan meripuolustuksen tarpeita kuin myytäväksi ehdotetut miinaristeilijät. Esityksessä myös arvioitiin, että mikäli laivoja ei nyt myytäisi, niin myöhemmin sota-aluksista saatava hinta vastaisi lähinnä romuraudasta saatavaa summaa.⁵⁸

Esityksessä kuitenkin myönnettiin, että hävittäjien myymisen seurauksena Viron laivasto tulisi kutistumaan lähes olemattomaksi eikä maalla olisi käytännössä yhtään merkittävää sota-alusta maan merialueiden ja merellisten ulkomaayhteyksien turvallisuuden puolustamiseksi. Myymistä puolsi toisaalta arvioitu poliittisen tilanteen kehitys Itämeren alueella, sillä esityksen mukaan

56 Törvandin kirje 20.4.1933 Oeschille. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1403/28, SA.

57 Em. Törvandin yksityisarkistossa oleva materiaalikoelma hävittäjistä jätetyistä ostotarjouksista ja niiden käsitelystä. 1131 - 1 - 20, s. 24 ja 89, ERA.

58 Ibid.; puolustusministeri Keremin ja Törvandin esitys 1.6.1933 hallitukselle hävittäjien myymiseksi. 495 - 3 - 506, s.101 ja 31 - 2 - 270, s. 13, ERA.

olisi hyvin todennäköistä, että alueella ei syntyisi lähivuosina sellaisia tilanteita, jotka uhkaisivat Viroa sodalla. Siten ajanjakso olisi tarpeeksi pitkä, jotta Viron merivoimat ehtisivät saada käyttöönsä suunnitellut sukellusveneet ja moottoritorpedoveneet. Esityksessä myös painotettiin, että tulevan vastustajan meri- ja ilmavoimien todennäköinen valtava ylivoima aiheuttaisi vääjäämättömästi, että nykyiset hävittäjät eivät kuitenkaan pystyisi antamaan edes nimellistä vastustusta merisotatoimissa.⁵⁹ Vaikka vastustajan nimeä ei suoraan mainittu esityksessä, niin jo maininta ylivoimasta viittasi selvästi Neuvostoliittoon. Sukellusveneiden katsottiin pystyvän täyttämään hävittäjiä paremmin tehtävät; ne tarjoaisivat heikommallekin osapuolelle vahvoja toimintaedellytyksiä vihollisen pinta-alueksia vastaan.⁶⁰

Tönnissonin johtama hallitus käsitteli puolustusministerin ja yleisesikunnan päällikön nimissä tehtyä esitystä jo seuraavana päivänä 2. kesäkuuta. Hallituksen istunnossa nousi esille myös asian käsittelyn ajankohtaisuus ja nopeiden ratkaisujen välttämättömyys. Osa ministereistä kummeksui puolustusneuvoston vaatimaa asian nopeata käsittelyä. Ulkoministeri Piip esittikin kuten myös puolustusneuvoston kokouksessa, että jos Viro halusi myydä hävittäjänsä Etelä-Amerikkaan, olisi toimittava nopeasti, sillä sotilaallisten konfliktien väistyessä häviäisi myös se suuri kiinnostus, joka oli kohdistunut käytettyihin sotalaivoihin. Hallitus päättikin vielä samassa istunnossa antaa valtuudet puolustusministeri Keremille toimeenpanna laivojen myynti, mikäli ostarjous ei jäisi alle 400 000 kultadollarin.⁶¹

Hallituksen päätös antaa valtuudet puolustusministeri Keremille laivojen myyntiasianssa vauhditti neuvotteluja ja lopullisia päätöksiä. Myyntineuvottelujen loppuunsaattaminen mahdollisimman nopeasti vaati sekä virolaisilta että ostajaehdokkailta nopeita ratkaisuja, sillä molemmilla osapuolilla oli päällimmäisenä huoli eteläamerikkalaisten toimeksiantajien välisen konfliktin rauhanomaisesta ratkaisemisesta. Suomen vastauksen järkähtämätön odottaminen oli lisäksi aiheuttanut sen, että toimeksiantajat olivat ryhtyneet neuvottelemaan suoraan muiden valtioiden merivoimien kanssa käytettyjen sotalaivojen ostamisesta. Mikäli Perun ja Kolumbian olisi onnistunut löytää toisia käytettyjen sotalaivojen myyjiä, se olisi todennäköisesti merkinnyt samalla mielenkiinnon häviämistä virolaisia sota-alueksia kohtaan.⁶² Virolaiset pyrkivät myös hyödyntämään syntynyttä kilpailutilannetta ja vaikuttamaan suoraan kilpaileviin aseidenvälitysliikkeisiin, sillä toisen osapuolen korotetusta tarjouksesta ja ostoehtojen paranemisesta kerrottiin myös vastapuolelle uuden korotetun tarjouksen ja parempien ehtojen toivossa. Virolaiset onnistuivatkin yrityksissä vaikuttaa kilpaileviin osapuoliin: kilpailu kiristyi varsin kiihkeäksi kesäkuun 1933 loppupuolella ja aseidenvälitysliikkeiden korotetut tarjoukset seurasivat

59 Em. puolustusministeri Keremin ja Törvandin esitys 1.6.1933 hallitukselle hävittäjien myymiseksi. 495 - 3 - 506, s.101 ja 31 - 2 - 270, s. 13, ERA.

60 Ibid.

61 Em. Törvandin yksityisarkistossa oleva materiaalikokoelma hävittäjistä jätetyistä ostarjouksista ja niiden käsittelystä. 1131 - 1 - 20, s. 24, 73 ja 89, ERA.

62 Ibid. s. 62 ja 73.

toinen toisiaan. Kesäkuun viimeisenä päivänä hävittäjät päätettiin myydä saksalaiselle aseidenvälitysliikkeelle *Ludwig Bing & Co:lle*, jonka toimeksiantajana oli siis Perun hallitus.⁶³ Hävittäjistä saatu maksu, 410 000 Amerikan kultadollaria (vastasi 605 830,8 grammaa puhdasta kultaa) annettiin Viron laivaston tuleviin alushankintoihin.⁶⁴

Laivaston hankintojen suuntautuminen

Hävittäjien myymisen jälkeen nousi välittömästi esiin kysymys merivoimien hankintojen käytännön toteuttamisesta ja niiden suuntautumisesta. Kysymystä käsiteltiin heinäkuun 5. päivänä puolustusneuvoston kokouksessa, johon osallistuivat *riigivanem* Tõnissonin ohella puolustusministeri Kerem, ulkoministeri Piip, oikeus- ja sisäministeri Rooberg, puolustusministerin apulainen Lill, yleisesikunnan päällikkö Tõrvand, *Kaitseliitin* päällikkö Roska ja kenraali Laidoner. Laidoner esitti lähes heti asian käsittelyn alussa, että saaduilla varoilla pitäisi tilata suunnitellut kaksi sukellusvenettä Englannista. Hänen mukaansa Virolla oli tähän jopa moraalinen velvollisuus, koska Englanti oli lahjoittanut kyseiset hävittäjät Virolle vapaussodan jälkeen. Laidoner vaatikin, että tilausten suuntaaminen Englantiin olisi ratkaistava jo kyseisessä puolustusneuvoston kokouksessa ja myös hallituksen olisi tehtävä vastaavanlainen päätös asiasta. Mikäli asiassa ei toimittaisi ehdotetulla tavalla, olisi seurauksena Laidonerin mielestä todennäköisesti konflikti maiden suhteissa.⁶⁵

Piip ja Kerem yhtyivät Laidonerin näkemykseen. Samoin *riigivanem* Tõnisson kannatti Laidonerin ehdotusta ja esitti samalla, mitä ja millä tavalla Englannille käytännössä ilmoitettaisiin uusista tilauksista. Tõnissonin arvion mukaan Englannille pitäisi ainoastaan ilmoittaa, että sota-alusten myymisestä saaduilla varoilla tultaisiin hankkimaan Viron merivoimille korvaavia aluksia. Sen sijaan Englannille ei ilmoitettaisi vielä tässä vaiheessa seikkaperäisesti, millaisia alustyyppisiä Viron merivoimat tulisivat tilaamaan. Tõnissonin mukaan Englanti ei tulisi sitä kysymäänkään; Englannin hallitus todennäköisesti tietäisi Viron suunnitelmista hankkia sukellusveneitä ja moottoritorpedoveneitä myytyjen sota-alusten tilalle, mutta näistä suunnitelmista englantilaisten laivatelakoiden ei tarvitsisi vielä tässä vaiheessa tietää kovinkaan paljoa jos ol-

63 Ibid. s. 89.

Perun laivastossa virolaisten myymät hävittäjät palvelivat nimillä *Almirante Guise* (ent. *Lenmuk*) ja *Almirante Villar* (ent. *Vambola*). Edellinen hävittäjä poistettiin Perun laivaston käytöstä vuonna 1949 ja jälkimmäinen vuonna 1955. *Janes Fighting Ships 1949–50*, s. 248 (edited by The late Francis E. Mc Murtrie and Raymond V.B. Blackman) ja *Janes Fighting Ships 1955–56*, s. 283 (ed. Raymond V.B. Blackman). London, Sampson Low, Marston & Co., Ltd. Naval Publishers.

64 Tämä kulta- tai kultadollarimäärä vastasi 2 314 000 Viron kruunua. Näin Viro sai hävittäjistään hieman enemmän kuin huhtikuussa 1933 oli asetettu tavoitteeksi. Puolustusministeriön 7.10.1933 laatima esitys *riigikogulle* laivaston hankintojen rahoituksesta. 2315 - 2 - 24, s. 301, ERA.

65 Puolustusneuvoston ptk. 5.7.1933. 988 - 1 - 2, s. 10–12, ERA.

lenkaan. Näin Viro ei tulisi vielä tässä vaiheessa sidotuksi yksinomaan englantilaisten aseidenvalmistajien ja telakoiden tekemiin tarjouksiin. Tõnisson jatkoi, että ulkoministerin olisi näin ollen lähetettävä mahdollisimman nopeasti Englannin hallitukselle kyseinen minimi-informaatio, joka samalla ei sitoisii liiaksi virolaisia. Ulkoministeri Piip yhtyi myös osin Tõnissonin näkemykseen. Piip halusi kuitenkin mennä pidemmälle esittäen, että pitäisi myös ilmoittaa suoraan Viron halukkuudesta suunnata tilauksensa Englantiin, mikäli esitetyt tarjoukset olisivat vähänkin suotuisia. Piipin mielestä Englannille ei tulisi antaa kovinkaan suuria lupauksia, mutta vähäisemmässä määrin annettuja lupauksia tulisi sitäkin sääntillisemmin noudattaa.⁶⁶

Englannille annettavien tietojen sisällöstä syntyi osin erimielisyyksiä lähinnä Tõnissonin ja Piipin välillä. Kysymykseen otti kantaa myös Laidoner, joka yhtyi tukemaan ulkoministeriä ja vaati vielä suurempaa tiedonantoa annettavaksi Englannin hallitukselle. Laidoner ei jakanut Tõnissonin käsitystä tietyn minimi-informaation antamisesta vaan painotti uudelleen, että Viron hallituksen olisi ilmoitettava peittelemättä, että suunnitellut merivoimien tilaukset on päätetty suunnata Englantiin. Laidonerin mukaan samassa yhteydessä olisi myös tuotava esille toivomus, että suunniteltujen alusten hinnat eivät nousisi liian korkeiksi. Laidoner perusteli ehdotustansa erityisesti hyvien suhteiden ylläpitämisellä Englannin amiraliteetin kanssa. Hänen mukaansa Viro ei yksin pystyisi antamaan vastustusta merellä, mikäli Englannin hallitus ei lähettäisi konfliktitilanteessa laivastovoimia Itämerelle. Englannin hallituksen avunantopäätökseen vaikutti puolestaan Laidonerin mukaan ratkaisevasti amiraliteetin kanta, sillä hallitus ei tehnyt yhtäkään ratkaisua laivastovoimien lähettämisestä ilman amiraliteetin suostumusta. Perusteluksi Laidoner muistutti kokouksen läsnäolijoille, että joulukuun ensimmäisen päivän kommunistien kapinayrityksen vuoksi vuonna 1924 virolaiset olivat pyytäneet Englantia lähettämään laivastovoimia Itämerelle. Viron pyyntö oli myös saanut tukea amiraliteetilta, ja osa hallituksen ministereistä oli kannattanut laivaston lähettämistä virolaisten tueksi. Kapinayrityksen kukistuttua varsin nopeasti laivaston lähettämiseksi ei kuitenkaan ollut enää tarvetta. Laidonerin mukaan laivaston hankintojen suuntaaminen muualle kuin Englantiin aiheuttaisi suhteiden huonontumista amiraaliteetin kanssa, mikä olisi Viron turvallisuudelle hyvin vahingollista. Laidoner totesi puheenvuoronsa lopuksi, *että olen ehdottomasti sitä mieltä, että meidän on toimittava suoraan ilmaisten samalla toiveen, että Englannin hallitus auttaisi meitä hintojen suhteen. Siten maksaisimme velkamme kuten gentlemanni.*⁶⁷

Tõnisson ei Laidonerin esittämien perustelujen edessä taipunut, vaan esitti edelleen pelkän periaatteellisen ilmoituksen merivoimien tilausten suuntaamisesta Englantiin riittävän. Tõnissonin mukaan menettely ei tulisi aiheuttamaan englantilaisten taholta minkäänlaisia tyytymättömyyden ilmauksia.⁶⁸ Lai-

66 Ibid.

67 Ibid., s. 12–13; ks. myös puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 46, ERA.

68 Em. puolustusneuvoston ptk. 5.7.1933. 988 - 1 - 2, s. 13, ERA.

donerin ja Tönnisonin avoin erimielisyys Englannin hallitukselle annettavan informaation luonteesta ei ollut sinänsä uutta, vaan kiistely oli noussut esille myös aikaisemmissa puolustusneuvoston kokouksissa. Tönnison oli vastustanut Laidonerin vaatimuksia avoimesta tiedottamisesta Englannin hallitukselle muun muassa vetoamalla siihen, että Viro oli itsenäinen valtio.⁶⁹ Siten pelkkä periaatteellinen ilmoitus hävittäjien myymisestä ja halukkuudesta suunnata tilaukset Englannille oli Tönnisonin mielestä täysin riittävä maiden välisten suhteiden kannalta. Puolustusneuvoston lopulliseksi ja yksimieliseksi päätökseksi tuli ulkoministeri Piipin muotoilema esitys, jonka mukaan Englannin hallitukselle ilmoitettaisiin hävittäjien myymisestä Perun valtiolle. Edelleen myynnistä saadut varat käytettäisiin ainoastaan merivoimien hankintoihin, jotka suuntautuisivat Englantiin. Esityksen lopussa kuitenkin korostettiin, että hankintojen suuntaamisessa olisi ratkaisevaa, että englantilaisten aseidenvalmistajien tarjoukset ja ehdot eivät olisi muiden valtioiden vastaavien valmistajien ehtoja ja tarjouksia huonompia.⁷⁰ Hyväksytty päätös mukaili siten paljolti Tönnisonin esitystä, koska ilmoituksessa ei esitetty tarkasti Viron hankintojen laatua ja määrää.

Samaisessa heinäkuun alussa 1933 pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa käsiteltiin myös laajasti Suomen roolia Viron merivoimien hankintasuunnitelmissa ja sotilaallisena yhteistyökumppanina. Huomattavaa oli, että hävittäjistä saatujen varojen suuntaamista käsiteltäessä Laidoner vaati hyvin voimakkaasti hylkäämään kaikki suunnitelmat sukellusveneiden hankkimisesta Suomesta. Laidonerin perusteluna olivat juuri edellä esitetyt sotilaspoliittiset motiivit hankintojen suorittamiseksi Englannista.⁷¹ Laidoner oli todennäköisesti myös tietoinen paitsi Viron merivoimien johdon niin myös Törvandin aikaisemmista suunnitelmista tilata sukellusveneitä Suomesta. Suomen asema Viron merivoimien suunnitelmissa kuitenkin korostui, vaikka itse hankintoja ei Suomesta päätetty tehdä. Sekä Törvand että Tönnison painottivat, että Viron laivaston uudet alukset ja niiden ominaisuudet olisi koordinoitava Suomen laivaston jo toteutuneen hankintaohjelman kanssa. Tönnisonin mukaan hankintojen yhteensovittaminen olisi sitäkin tärkeämpää, jotta myös suomalainen osapuoli tuntisi yhteistyön tarvetta. Hän esitti perusteluiksi muun muassa presidentti Svinhufvudin todenneen virolaisten vierailun yhteydessä heinäkuussa 1931, että Suomi haluaisi olla sotilaallisessa yhteistoiminnassa virolaisten kanssa, koska molemmat maat eivät yksin voisi menestyksellisesti puolustautua. Svinhufvudin mukaan erityisesti Suomenlahdella sotilaallisen yhteistoiminnan tulisi olla täydellistä.⁷² Myös vajaata kuukautta aikaisemmin pidetyssä edellisessä Viron puolustusneuvoston kokouksessa korostettiin Suomen kanssa harjoitettavaa merisotilaallista yhteistyötä. Tällöin Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö Freiberg käsitellessään maan puolus-

69 Em. Törvandin yksityisarkistossa oleva materiaalikokoelma hävittäjistä jätetyistä ostotarjouksista ja niiden käsittelystä. 1131 - 1 - 20, s. 60, ERA.

70 Em. puolustusneuvoston ptk. 5.7.1933. 988 - 1 - 2, s. 15, ERA.

71 Ibid. s. 11.

72 Ibid. s. 14–15.

tussuunnitelmia totesi varsin optimistisesti, että molempien maiden ollessa samanaikaisesti sodassa Neuvostoliittoa vastaan tulisi punalaivastolle ulosmurtautuminen Porkkala – Tallinna -välisestä merikapeikosta muodostumaan hyvin ongelmalliseksi.⁷³

Loppujen lopuksi päädyttiin kuitenkin pyytämään tarjouksia muualtakin kuin Englannista. Puolustusministeri Kerem esitti yleisenä käsityksenä vallitsevan sotilaspiireissä, että suomalaiset tulisivat joka tapauksessa tekemään edullisemman tarjouksen kuin englantilaiset.⁷⁴ Pyrkimys vaikuttaa englantilaisten esittämiin tarjouksiin johti siihen, että kokouksessa päätettiin taktisista syistä pyytää tarjouksia paitsi Englannista myös Suomesta, Italiasta ja Ranskasta. Samalla myös päätettiin, että edellä mainituista valtioista saadut esitykset välitetään myös englantilaisille valmistajille. Tämän toivottiin vaikuttavan englantilaisten aseidenvalmistajien tuleviin tarjouksiin.⁷⁵

Viro hakee laivastonsa hankintasuunnitelmille hyväksyntää Suomesta

Kun puolustusneuvosto oli päättänyt toteuttaa Viron merivoimien tulevat hankinnat tiiviissä yhteistyössä Suomen merivoimien kanssa, puolustusministeri kenraalimajuri Lill antoi merivoimien komentajalle Grenzille määräyksen matkustaa Suomeen neuvottelemaan hankinnoista. Hänen tehtävänä oli neuvotella suomalaisten kanssa ja tiedustella heidän näkemystään suunnitelluista merivoimien hankinnoista ja siitä, olisivatko virolaisten kaavailemat sukellusveneet ja muut alukset käyttökelpoisia erityisesti suunnitellun sotilaallisen yhteistoiminnan kannalta. Mikäli suomalaiset olisivat esittäneet eriäviä arvioita virolaisten suunnitelmista, tehtävänä oli myös pyytää suomalaisten arvioita siitä, millainen laivaston hankintaohjelma olisi sopivampi Virolle maiden välistä merisotilaallista yhteistyötä ajatellen.⁷⁶

Suomen sota-arkistossa ei ole säilynyt asiakirjoja, jotka sisältäisivät Grenzin vierailun aikana käytyjen neuvottelujen tuloksia. Sota-arkistosta ja siellä säilytettävästä yleisesikunnan arkistosta on löydettävissä vain lyhyt maininta Grenzin tulevasta epävirallisesta vierailusta, jonka aikana neuvoteltaisiin Viron laivaston hankinnoista.⁷⁷ Sen sijaan Viron merivoimien esikunnan arkistossa on Grenzin raportti puolustusministeri Lillille matkan aikana käydyistä luottamuksellisista yhteistyöneuvotteluista. Grenz saapui Suomeen lentäen marraskuun ensimmäisenä päivänä 1933 ja neuvotteli annetusta tehtävästä

73 Puolustusneuvoston ptk. 12.6.1933. 988 - 1 - 2, s. 6, ERA.

74 Em. puolustusneuvoston ptk. 5.7.1933. 988 - 1 - 2, s. 13, ERA.

75 Ibid. s. 11–12.

76 Merivoimien komentaja Grenzin matkaraportti 1.2.1933 puolustusministerille ja yleisesikunnan päällikölle 1.11.1933 käydyistä neuvotteluista Viron laivaston hankinnoista Suomen yleisesikunnan ja merivoimien esikunnan kanssa. 527 - 1 - 1582, s. 163, ERA.

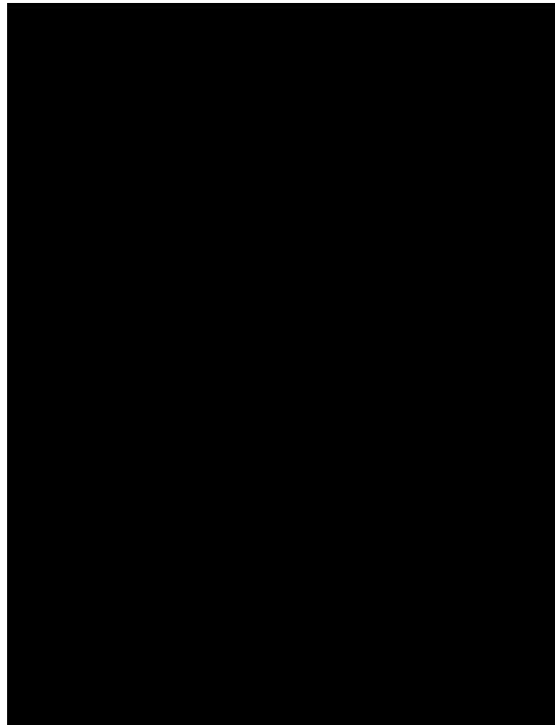
77 Viron sotilasasiämiehen majuri Sinkan ilmoitus Suomen yleisesikunnalle lokakuussa 1933 Viron merivoimien komentajan tulevasta epävirallisesta vierailusta. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SArk 1403/28, SA.

muun muassa yleisesikunnan päällikön Oeschin, rannikkolaivaston päällikön Ikosen ja merivoimien esikuntapäällikön komentaja Eero Raholan kanssa. Neuvotteluissa tuli esille, että maiden välille suunniteltu merisotilaallinen yhteistoiminta punalaivastoa vastaan olisi toteutettavissa periaatteessa kaiken-tyyppisillä sota-aluksilla. Grenzin mukaan suomalaiset eivät esittäneet uusia arvioita Viron laivaston suunnitelluista hankinnoista ja niiden perusteluista, vaan pitivät suunniteltujen sukellusveneiden hankintaa täysin perusteltuna. Suomalaiset olivat kuitenkin arvioineet, että suunnitellun sodan aikaisen yhteistoiminnan kannalta virolaisten tulevien sukellusveneiden aseistuksen pitäisi olla täysin yhdenmukainen suomalaisten sukellusveneiden käyttämän aseistuksen kanssa. Käytännössä tämä merkitsisi suomalaisten arvion mukaan, että virolaisten sukellusveneiden torpedo- ja miina-aseistuksen sekä niihin liittyvien teknisten ratkaisujen tulisi olla tyypiltänsä samanlaisia kuin suomalaisten käyttämien. Grenz yhtyi suomalaisten esittämään näkemykseen ja sanoi virolaisten jo ajatelleen samoin. Neuvotteluissa tuli myös esille, että Suomen merivoimilla oli varastossa verrattain suuri määrä sukellusveneiden torpedoita. Grenzin arvion mukaan virolaiset itse eivät pystyisi taloudellisten resurssien puutteen vuoksi hankkimaan yhtä suuria torpedomääriä ja siten sodan aikana virolaiset sukellusveneet voisivat aseistuksen täydentämisessä joustavasti tukeutua myös suomalaisten asevarastoihin.⁷⁸

Mielenkiintoista on havaita, että Grenzin laatimassa raportissa ei tullut esille minkäänlaista mainintaa keskusteluista sukellusveneiden tulevasta rakennuttajasta tai suomalaisten näkemyksiä niiden mahdollisesta tilaamisesta Suomesta. Todennäköistä oli, että Grenz informoi suomalaisia edellä esitetystä puolustusneuvoston kokouksen päätöksestä tilata sukellusveneet ulkopoliittisten syiden vuoksi Englannista. Luultavaa on myös, että suomalaisille kerrottiin virolaisten tulevan pyytämään Suomesta muodollisen tarjouksen sukellusveneiden rakentamisesta. Grenzin raportin mukaan suomalaiset olivat sitä mieltä, että suunniteltujen sukellusveneiden rakentamisessa pitäisi pitää tärkeänä niiden aseistuksen yhteensopivuutta suomalaisten sukellusveneiden käyttämän aseistuksen kanssa. Tämä toteamus todennäköisesti viittaakin siihen, että suomalaiset tiesivät Viron hankintojen suuntautuvan muualle kuin Suomeen. Suomalaisten esittämä arvio olisi ollut turha, jos virolaiset olisivat päättäneet tilata Suomesta samanlaisia Vetehis-luokan sukellusveneitä kuin mitä Suomen merivoimat olivat juuri saaneet käyttöönsä. Yhtä kaikki Grenzin laatima neuvottelumuistio osoittaa, että vuoden 1930 helmikuun ensimmäiset yhteistyöneuvottelut ja niitä maiden päämiesten välillä seurannut yhteisymmärrys tiiviistä merisotilaallisesta yhteistyöstä olivat johtaneet jo vuoden 1933 lopussa sopimukseen sodan ajan toiminnasta, johon sisältyisi virolaisten sukellusveneiden tukeutuminen Suomen laivaston tukikohtiin. Vierailunsa aikana Grenz saattoi vielä neuvotella saman kuun lopussa Tallinnassa pidettävästä yhteisestä sulkua

78 Em. Grenzin matkaraportti 1.2.1933 puolustusministerille ja yleisesikunnan päällikölle 1.11.1933 käydyistä neuvotteluista Viron laivaston hankinnoista Suomen yleisesikunnan ja merivoimien esikunnan kanssa. 527 - 1 - 1582, s. 163, ERA.

*Merivoimien komentaja
Valentin Grenz sopi mar-
raskuussa 1933 suomalais-
ten kollegojensa kanssa
siitä, että sodan aikaisen
yhteistyön vuoksi Viron tu-
levat sukellusveneet raken-
nettaisiin suomalaisten toi-
veiden mukaisesti. (Kuva
Eesti Filmiarhiiv)*

Yhteistoiminnalle poliittisen johdon siunaus

Sotilaiden välinen yhteisymmärrys yhteistoiminnasta punalaivastoa vastaan sai myös korkeimman poliittisen johdon siunauksen varsin nopeasti. Kuten jo edellä mainitsin, heinäkuussa 1933 pidetyssä puolustusneuvoston istunnossa *riigivanem* Tõnisson kertoi, että Suomen presidentti Svinhufvud oli ottanut esille maiden välisen sotilaallisen yhteistyön virolaisten Suomen-vierailulla heinäkuussa 1931. Tõnissonin mukaan Svinhufvud oli painottanut tällöin Viron silloiselle *riigivanemille* Pätsille maiden merivoimien yhteistyön välttämättömyyttä. Pöytäkirjaan merkityn mukaisesti Tõnisson sanoi kokouksessa Svinhufvudin puheesta heinäkuussa 1931 käyneen ilmi, että *suomalaiset haluavat vakavasti olla kanssamme yhteistoiminnassa, koska kumpikaan meistä ei pysty puolustautumaan yksin. Merellä yhteistoiminnan on oltava täydellistä.*⁸¹ Tõnissonin mukaan Suomen merivoimille oli myös annettu määräys, että virolaisille meriupseereille oli näytettävä kaikki heidän mielestään kiinnostava ja kaikesta oli myös neuvoteltava. Yhteistyön pohjalta Tõnisson ja myös Tõrvand erikseen vielä korostivat sitä, että Viron laivaston tulevat hankinnat olisi koordinoitava Suomen oman toteutuneen laivasto-ohjelman kanssa.⁸²

Valtionpäämiesten yhteisymmärrys merisotilaallisesta yhteistoiminnasta heinäkuun 1931 neuvotteluissa oli johtanut maiden merivoimien väliseen lä-

81 I:m. puolustusneuvoston ptk. 5.7.1933. 988 - 1 - 2, s. 15, ERA.

82 Ibid., s. 14-15.

heiseen yhteistoimintaan myös henkilötasolla. Jo seuraavana vuonna päämiesten välisten neuvottelujen jälkeen virolaisia meriupseereita lähetettiin merisotakouluun Suomeen. Kiinnostavaa on havaita, että aloitteet virolaisten lähettämiseksi olivat tulleet Suomen puolustusministeriöltä ja yleisesikunnalta. Viron korkein sotilasjohto puolestaan perusteli merivoimien upseereiden komentamista Suomeen tulevan yhteistoiminnan vahvistamisella. Viron merivoimien komentaja toteaaakin puolustusministerille laatimassaan muistiossa heinäkuussa 1932 komennusten perusteluksi sen, että *meidän tulee olla Suomen merivoimien kanssa yhteistyössä niin rauhan kuin sodankin aikana, ja sen takia olisi äärimmäisen merkittävää ja hyvin suotavaa, että meillä olisi muutama upseeri, joka on saanut koulutuksensa Suomessa.*⁸³

Tönissonin Suomen-vierailulla elokuun puolivälissä 1933 merisotilaallinen yhteistoiminta oli taas neuvottelujen aiheena Svinhufvudin kanssa. Molempien maiden ulkoministeriöt olivat etukäteen valmistelleet ohjeita Tönissonin ja Suomen poliittisen johdon välillä esille nostettavista neuvotteluaiheista. Näissä ohjeissa ensimmäisenä kohtana olivat neuvottelut maiden merivoimien *täydellisestä yhteistoiminnasta meripuolustuskysymyksistä Suomen ja Viron merivoimien välillä*, kuten asia ilmaistiin annetuissa neuvotteluohjeissa.⁸⁴ Todenäköistä on, että viimeistään tämän vierailun aikana myös poliittisella tasolla sovittiin, että maiden merivoimien johdot tulisivat käymään neuvotteluja Viron laivaston tulevista hankinnoista, jotka olivat viimein varmistuneet hävittäjien myymisen seurauksena. Tämän vuoksi Viron merivoimien komentaja kävi neuvotteluja Suomessa kollegojensa kanssa muutamaa kuukautta myöhemmin, marraskuun alussa 1933.

Seuraavan kerran Viron laivaston hankintoja ja ennen kaikkea sotilaallista yhteistoimintaa suomalaisten kanssa käsiteltiin Viron puolustusneuvoston kokouksessa marraskuun puolivälissä 1933. Sotilasjohdosta mukana olivat Törvand, kenraalimajuri Jaan Soots, joka oli tällöin myös parlamentin ensimmäinen varapuhemies, *Kaitseliitin* päällikkö Roska, puolustusministeri Lill ja kenraali Laidoner. Poliittisesta johdosta läsnä olivat nyt uusi *riigivanem* Päts, ulkoministeri Julius Seljamaa, oikeus- ja sisäministeri Juhan Müller sekä talousministeri Karl Selter. Laivastoasiantuntemusta edustivat kontra-amiraalit Johan Pitka, Salza, komentaja Paul Gerretz ja merivoimien komentaja Grenz. Kokouksessa ulkoministeri Seljamaa esitti, että laivaston tulevissa hankinnoissa olisi otettava huomioon sekä liittolaismaan Latvian että Suomen näkemykset ja mielipiteet sotilaallisista tarpeista. Päts esitti kuitenkin jyrkän eriävän mielipiteensä. Hänen mukaansa laivaston hankintakysymyksissä Latvian rooli ei olisi kovinkaan merkittävä vaan neuvotteluja olisi käytävä ennen kaikkea Suomen merivoimien kanssa. Päts kertoi samalla, että hänen ja Svinhufvudin

83 Grenzin kirje 8.7.1932 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527 - 1 - 1564, s. 66, ERA.

84 Viron ulkoministeriön poliittisen osaston 12.8.1933 lähettämä muistio Viron Helsingin lähettiläälle ja maan päämiehelle *riigivanem* Tönissonin Suomen vierailun aikana esille nostettavista kysymyksistä. 957 - 13 - 746, s. 88-89, ERA.

Suomen ja Viron sotilasjohtojen suunnitelmat maiden merivoimien yhteistyöstä sulun muodostamiseksi siunasi myös ylin poliittinen johto. Myönteiseksi yllätykseksi Viron ulkopoliittiselle johdolle erityisesti presidentti P.E. Svinhufvud tuki voimakkaasti sotilaiden yhteistyösuunnitelmia. Svinhufvud ja Viron riigivanem vierailivat vuorovuosin toistensa luona. Näissä neuvotteluissa käsiteltiin myös merisotilaallisen yhteistyön vahvistamista entisestään. Kuvassa Svinhufvud epävirallisella vierailulla Virossa 1. elokuuta 1936. Narvassa otehas kuvassa Svinhufvudin oikealla puolella riigivanem Päts, jonka takana ylipääällikkö Laidoner. Heinäkuun lopussa 1940 Päts omaisineen kyyditettiin Neuvostoliittoon, jossa perheen hajottamisen jälkeen häntä passitettiin mielisairaalaan toiseen – aluksi hän oli erityisissä sisäasiainministeriön ja sittemmin tavallisissa valtion mielisairaaloissa. Päts kuoli 18.1.1956 Kalinin mielisairaalaan ja hänet haudattiin uudelleen lokakuun 10. päivänä 1990 Tallinnan Metsäkalmistoon. (Kuva Eesti Filmiarhiiv)

aikaisemmissa neuvotteluissa oli käsitelty sotilaallista yhteistyötä Suomenlahdella. Pätsin mukaan Svinhufvud oli myös korostanut yhteisiä neuvotteluja Viron tulevista laivastohankinnoista, jotta molempien maiden laivastojen sodan aikainen yhteistoiminta pystyttäisiin järjestämään mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Pätsin mukaan neuvotteluissa oli yhteisesti todettu, että Suomenlahden yhteisessä puolustuksessa olisi toimittava joko kirjallisen tai suullisen sopimuksen pohjalta. Sekä Pätsin että Svinhufvudin mielestä olisi pääasia, että maiden merivoimien alkanut yhteistyö muodostuisi käytännössä mahdollisimman tiiviiksi. Pätsin mukaan sodan ajan yhteistoiminnan olisi tähdättävä ainakin siihen, että punalaivaston ulosmurtautuminen Suomenlahdelta pystyttäisiin yhteistoimin estämään. Samaa painotti myös kenraali Laidoner, jonka mukaan sukellusveneiden hankinnalla pystyttäisiin merkittävästi vastustamaan Neuvostoliiton laivaston pääsyä Naissaaren tasalta länteen ja näin parantamaan Viron meriyhteyksien turvallisuutta sodan aikana.⁸⁵

Pätsin näkemykseen yhtyivät myös kenraalit Soots ja Tõrvand. Soots arvioi, että Viron merisotilaallinen asema Neuvostoliittoon nähden oli huomattavasti vaarallisempi kuin Latvian. Hänen mukaansa Latvian laivaston mahdollisuuksille avustaa Viroa ei kannattanut asettaa suuriakaan odotuksia. Tämän takia merivoimien hankinnoissa olisi toimittava yhteistyössä vain ja ainoastaan Suomen kanssa. Samoin Tõrvand esitti, että huolimatta maavoimien sektorilla Viron ja Latvian välille määritellystä työnjaosta Viron sotilasjohdolla ei ollut ollenkaan tarkkoja tietoja Latvian meripuolustussuunnitelmista. Virolaisten neuvotteluyrityksistä huolimatta Latvian sotilasjohto ei ollut informoinut liit-

85 Em. puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 43-45, ERA.

tolaistansa maan laivaston konkreettisista operatiivisista suunnitelmista, jos sota syttyisi. Tõrvand sanoi, että Viron sotilasjohdon oman arvion mukaan latvialaiset tulisivat keskittämään merivoimansa ainoastaan Riianlahdelle pääkaupunkinsa turvaamiseksi. Siten liittolaisen merivoimista ei olisi Suomenlahdella apua punalaivastoa vastaan. Yhteisten merisotilaallisten intressien pohjalta yhteistoimintaa olisi Tõrvandin mukaan harjoitettava vain Suomen kanssa alkaneen tiiviin sotilaallisen yhteistyön pohjalta. Tõrvandin antaman selvityksen jälkeen ulkoministeri Seljamaa ilmoitti, että Tõrvandin näkemys oli saanut hänet vakuuttuneeksi siitä, että yhteistoiminta laivaston hankinnoissa kannattaisi vain Suomen kanssa.⁸⁶

Tässä yhteydessä on aiheellista panna merkille, että Viron sotilasjohdon arvio merellä tapahtuvasta yhteistyöstä Latvian kanssa ei muuttunut positiivisemmaksi myös jatkossakaan. Latvialaisten passiivisuus ilmeisesti huolestutti Viron yleisesikuntaa siinä määrin, että se jo vuotta myöhemmin, marraskuussa 1934 pyysi maansa merivoimilta selvitystä liittolaismaahan kanssa harjoitettavasta yhteistoiminnasta niin rauhan kuin sodankin aikana. Merivoimien johdon laatimassa vastauksessa todettiin yksiselitteisesti, että molempien maiden laivastovoimien pienuudesta johtuen kaikki edellytykset puuttuivat merisotilaalliselta yhteistyöltä. Koska molempien laivastojen ensisijaisena tehtävänä oli puolustaa maidensa pääkaupunkeja mereltä tulevaa uhkaa vastaan ja molempien laivastojen puolustettava merialue oli suhteellisen suuri, Viron merivoimien johto ei pitänyt järkevänä, että vähäiset voimat hajoitettaisiin suurelle alueelle. Tämän vuoksi vastauksessa arvioitiin myös, että sodan aikaisen yhteistyön edellytysten puutteiden vuoksi ei olisi järkevää pitää edes säännöllisiä rauhan aikaisia yhteisharjoituksia. Vastauksen lopussa todettiinkin, että tietojen vaihto jäisi ainoaksi konkreettiseksi yhteistyön muodoksi liittolaismaiden merivoimien välillä.⁸⁷

Suomalaisten voimakasta oma-aloitteellisuutta vahvistaa merellistä yhteistoimintaa tervehdittiin tyytyväisin mielin Viron sotilaallisessa ja poliittisessa johdossa. On kuitenkin selvästi nähtävissä, että Suomen nopeasti osoittama suuri aktiivisuus tuli virolaisille yllätyksenä. Hyvänä esimerkkinä tästä on Pätsin edellä mainitussa marraskuun puolivälissä 1933 pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa esille tuoma arvio suomalaisten aloitteellisuudesta. Päts nimittäin totesi, että Suomen Tallinnan lähettiläs Aarne Wuorimaa oli luvannut hänelle ryhtyä tutkimaan mahdollisuutta toimittaa virolaisille samanlaisia sukellusveneitä kuin mitä Suomen merivoimille oli juuri valmistettu. Samassa yhteydessä Wuorimaa oli todennut, että Suomen merivoimien mukaan virolaisten ei tulisi hankkia Suomen laivastolle juuri rakennettujen kaltaisia panssarilaivoja, koska ne tulisivat liian kalliiksi. Sen sijaan Wuorimaan mukaan suomalaiset sotilasasiantuntijat korostivat sukellusveneiden tärkeyttä. Päts totesikin tyytyväisenä läsnäolijoille, että suomalaiset, jotka olivat olleet aikai-

86 Ibid. 43–45.

87 Merivoimien esikunnan kirje 19.11.1934 yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikölle. 527 - 1 - 1590, s. 152, ERA.

semmin erittäin nirsoja maiden välistä sotilaallista yhteistyötä kohtaan, olivat osoittaneet nyt Viron laivaston tulevien hankintojen suhteen mitä suurinta yhteistyöhalua.⁸⁸ Nyt Suomi jopa vaati tiivistä yhteistyötä sulun rakentamiseksi Suomenlahdelle.

Edellä käsitellyssä marraskuun puolivälissä pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa Grenz esitti läsnäolijoille vielä tuloksia hänen ja Suomen merivoimien johdon kanssa marraskuun alussa käydyistä neuvotteluista Viron tulevasta sukellusvenehankinnoista. Grenz kertasi vielä, että suomalaiset pitivät erittäin tärkeänä maiden välistä tiivistä yhteistyötä Viron laivaston hankinnoissa. Grenz myös ilmoitti, että suomalaisilla ei ollut huomauttamista virolaisten suunnitelmiin laivaston hankinnoista maiden laivastojen yhteistoiminnan kannalta ja ylipäätänsä suomalaisille oli hyvin tärkeä jokainen Viron hankkima sota-alus Suomenlahden puolustamiseksi Neuvostoliittoa vastaan. Samoin Grenz toi esille suomalaisten toivomuksen tulevien virolaisten sukellusveneiden aseistuksen yhdenmukaistamisesta, jotta niissä pystyttäisiin käyttämään suomalaisten miinoja ja torpedoja. Hänen mukaansa suomalaisten osoittama suuri kiinnostus ja arviot Viron hankinnoista tulevan sodan aikaisen yhteistoiminnan saavuttamiseksi merkitsivät suomalaisten puolelta jo tietynlaista etukäteislupausta ryhtyä sotilaalliseen yhteistoimintaan sodan syttyessä.⁸⁹

Grenzin henkilökohtainen arvio suomalaisten osoittamasta halusta toimia sotilaallisessa yhteistyössä oli tarkoitettu lähinnä vastaukseksi Törvandin samassa kokouksessa esittämään näkemykseen Suomesta sotilaallisena kumppanina. Törvand nimittäin arvioi, että aivan täydellistä varmuutta ei ollut siitä, ryhtyisikö Suomi välittömästi sotilaallisiin toimenpiteisiin heti sodan alussa. Törvandin mukaan tästä asiasta tultaisiin kuitenkin saamaan pian tarkempia tietoja lähiaikoina järjestettävässä Suomen ja Viron yhteisessä sotapelissä, jossa tutkittaisiin molempien maiden merivoimien sodan aikaista yhteistyötä.⁹⁰ Törvandin pöytäkirjaan kirjatusta arviosta ei kuitenkaan ilmene, tarkoittiko hän tilannetta, jossa Viro joutuisi yksin Neuvostoliiton hyökkäyksen kohteeksi vai tilannetta, jossa myös Suomi Viron rinnalla olisi sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Toisaalta Törvand myös toistuvasti korosti, että joka tapauksessa meripuolustuksen alalla pitäisi Suomella ja Virolla olla sotilaallisen yhteistoiminnan pohjana selvä ja erittäin huolellisesti valmisteltu työnjako. Varsin mielenkiintoinen oli myös Törvandin huomautus, että merisotilaallisesta työnjakoista Suomenlahdella oli neuvoteltu aikaisemminkin suomalaisten kanssa. Näissä neuvotteluissa oli otettu vakavasti harkittavaksi sellainen merisotilaallinen yhteistyömuoto, että Suomi vastaisi oman hankintaohjelmansa mukaisesti laivastovoimista ja Viro ilmavoimien rakentamisesta. Suunnitelma oli kuitenkin hylätty jo alkuvaiheessa todellisiin olosuhteisiin sopimattomana, sillä virolaisten vastuulla olevien ilmavoimien toiminta saattaisi olla ajoittain mahdotonta huonojen sääolosuhteiden takia. Siten virolaisten myös tulisi

88 Em. puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 44, ERA.

89 Ibid., s. 45.

90 Ibid., s. 43-44.

suunnata tulevat meripuolustuksen hankinnat laivaston hyväksi, jonka rungon muodostaisivat alkuvaiheessa kaksi sukellusvenettä ja kolme moottoritorpedovenettä. Tõrvand vielä painotti, että mikäli aikaisemman laivaston rungon muodostaneiden hävittäjien myynnin seurauksena syntynyt voimattomuus merellä jatkuisi pitkään, kaikki yhteistyösuunnitelmat Suomen kanssa raukeaisivat. Hän myös esitti, että laivaston suunniteltujen hankintojen toteutuminen avaisi myös myöhemmin ehkä yhteistoimintamahdollisuuksia Puolan ja luonnollisesti liittolaismaan Latvian kanssa sotatilanteessa punalaivastoa vastaan.⁹¹

Suomen sukellusveneteollisuus esimerkkinä

Hävittäjien myynnin jälkeen nousi siis välittömästi esiin kysymys uusien hankintojen suuntaamisesta. Vaikka kesäkuun 1933 alussa pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa päätettiin antaa Englannin hallitukselle tiedonanto uusien tilausten suuntaamisesta juuri saarivaltakunnan laivanrakennusteollisuudelle, niin hankinnoista oli kiinnostunut myös Viron oma telakkateollisuus. Viron varsin vähäisen laivanrakennusteollisuuden merkittävin yritys oli valtion telakka *Riigi Sadamatehas*, joka yritti saada suunniteltujen sukellusveneiden rakentamisen itsellensä. Tässä tarkoituksessa telakan johto lähetti *riigivanem* Tõnissonille heinäkuun lopussa 1933 muistion, jossa vedottiin hallitukseen tulevien sukellusveneiden hankintojen suuntaamiseksi kotimaahan ja lähinnä valtion telakalle. Muistiossa pyrittiin vakuuttamaan *riigivanem* siitä, että telakka pystyisi suoriutumaan sukellusveneiden rakentamisesta, vaikka aikaisempaa kokemusta vastaavanlaisesta ei ollutkaan Virossa. Kokemuksen puutteesta tosin myönnettiin aiheutuvan tietystä määrin hankaluuksia, koska sukellusveneiden valmistaminen vaati huomattavasti enemmän erikoisosamista kuin pinta-alusten rakentaminen.⁹²

Telakan johto kuitenkin uskoi optimistisesti, että vaikeudet eivät olisi voitattomia. Esimerkkinä mainittiin suomalainen Crichton-Vulcan -telakka, jonka todettiin olleen valmiudeltansa täysin samanlaisessa tilanteessa kuin Viron valtion telakka ryhtyessään rakentamaan Suomen laivasto-ohjelmaan kuuluneita sukellusvenettä. Muistiossa sanottiin, että Crichton-Vulcanin rakentamat sukellusveneet oli alan asiantuntijoiden mukaan kuitenkin valmistettu kiitettävästi. Telakan johdon mukaan tämä todisti, että aikaisemman kokemuksen puute ei muodostaisi estettä sukellusveneiden rakentamiselle Virossa. Ainoastaan sukellusveneiden piirustuksien laadinta ja erityisvarustuksen valmistaminen tuottaisivat vaikeuksia Virossa. Tähänkin ongelmaan katsottiin voitavan löytää ratkaisun suomalaisen esikuvan mukaisesti olemalla tiiviissä yhteydessä alan ulkomaisiin yrityksiin ja tilaamalla niiltä tarvittavat erikoislaitteet. Sukellusveneiden rakentaminen kotimaassa olisi muistion mukaan hyvin suota-

91 Ibid., s. 43.

92 Valtion telakan johdon muistio 29.8.1933 *riigivanem* Tõnissonille. 801 - 1 - 15, s. 30–31, ERA.

vaa myös sotilaalliselta kannalta arvioituna, sillä merivoimien olisi mahdollista tarkastaa rakentamisen aikana jokainen työvaihe paikan päällä. Näin ei tarvitsisi tehdä jatkuvasti kalliita vierailuja ulkomaille. Samoin rakentamisen aikana tehdyt kokeilut ja asennukset hyödyttäisivät huomattavasti tulevaa sukellusveneiden miehistöä ja sen koulutusta. Sotilaallisesti merkityksellisintä arveltiin lopultakin olevan kotimaahan jäänyt rakentamisen tieto ja taito, jotka sodan aikana saattaisivat olla korvaamattoman arvokkaita laivaston sodankäynnin jatkumisen kannalta.⁹³

Laivaston tilausten suuntaaminen kotimaahan sai kannatusta myös sukellusvenelaivastosäätiöltä – *Allveelaevastiku sihtkapital* -, joka oli perustettu keräämään kansalaiskeräyksellä varoja sukellusveneiden hankkimiseksi. Sukellusveneiden rakentamista kotimaassa puolusti erityisesti säätiön puheenjohtajana toiminut entinen merivoimien komentaja kontra-amiraali Pitka. Jo ennen hävittäjien lopullista myyntiä Pitka esitti kesäkuun puolivälissä pidetyssä säätiön johtokunnan kokouksessa, että sukellusveneiden rakentaminen Virossa ei tuottaisi ylivoimaisia esteitä ja puuttuvat materiaalit voisi tilata ulkomailta. Pitka perusteli näkemystensä ennen kaikkea sotilaallisilla näkökohdilla. Hänen mukaansa sukellusveneiden rakentaminen ulkomailta johtaisi myös siihen, että aluksia korjattaisiin muualla kuin kotimaassa. Sodan aikana sukellusveneiden korjaaminen ulkomailta tulisi aiheuttamaan huomattavia ongelmia. Sen sijaan kotimaassa rakentamisen yhteydessä syntynyt tietotaito olisi sodan aikana ensiarvoisen tärkeätä korjausta ajatellen. Kokouksessa läsnä ollut Törvand yhtyi Pitkan näkemukseen. Samalla Törvand kuitenkin esitti, että taloudellisten seikkojen takia myös Englanti tulisi olemaan mahdollinen rakentajamaa.⁹⁴

Tässä yhteydessä on mielenkiintoista havaita, että Törvand vetosi ainoastaan taloudellisiin seikkoihin esittäessään Englantia mahdollisena vaihtoehtona eikä puuttunut laajempiin ulkopoliittisiin ja sotilaallisiin perusteluihin. Vain kolme viikkoa myöhemmin pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa Törvand yhtyi Laidonerin vaatimukseen tilausten suuntaamisesta Englantiin juuri laajempien turvallisuuspoliittisten intressien pohjalta. Tällöin Törvand myös kertoi, että sukellusveneitä rakentavalle englantilaiselle Vickers-Armstrong -yrityksen edustajalle oli jo ilmoitettu, että hävittäjistä saaduilla varoilla tullaan tekemään laivaston tulevia hankintoja Englannista.⁹⁵ Törvandin haluttomuus kertoa suoraan säätiölle vielä tässä vaiheessa tilausten suuntaamisesta Englantiin johtui todennäköisesti pyrkimyksestä olla aiheuttamatta vakavia erimielisyyksiä säätiön ja sotilasjohdon välille. Säätiön toiminta varoja keräävänä yhdistyksenä oli varsin arvokas asia sotilasjohdolle sekä puhtaasti taloudellisesti että myös mielipidevaikuttajana laajempiin kansalaispiireihin nähden. Säätiön propagointi hävittäjien myynnin ja laivaston tulevien hankintojen puolesta olikin tuiki tärkeä maan johdolle, sillä päätös hävittäjien myymisestä

93 Ibid.

94 Sukellusvenelaivastosäätiön johtokunnan ptk. 16.6.1933. 801 - 1 - 34, s. 3-4, ERA; kts. myös säätiön johtokunnan ptk. 14.9.1933. 801 - 1 - 34, s. 12, ERA.

95 Em. puolustusneuvoston ptk. 5.7.1933. 988 - 1 - 2, s. 13, ERA.

aiheutti voimakkaan vastalauseiden myrskyn kansalaisten keskuudessa. Kansan silmissä laivat edustivat maan vapaussodan gloriaa; olivathan englantilaiset lahjoittaneet ne pienen kansan aseiksi bolshevikkeja vastaan ja vapaussodan myrskyssä hävittäjät olivat saavuttaneet voittojakin perivihollisesta. Niistä luopuminen merkitsi luopumista myös vapaussotaan liittyvien sankaritekojen kunnioituksesta. Hyvin lyhyessä ajassa jopa 15 000 ihmistä allekirjoitti adressin, jossa vaadittiin myyntipäätöksen välitöntä perumista.⁹⁶

Yritys ei kuitenkaan johtanut tulokseen ja ulkopoliittiset tavoitteet vetivät pidemmän korren. Tyytymättömyys kansalaisten keskuudessa ei silti ottanut loppuakseen. Rahankeräyksen ohella säätiössä jouduttiin kiinnittämään yhä suurempaa huomiota hävittäjien myynnin puolustamiseen. Tämän vuoksi päätettiin laatia kirjoituksia ja järjestää julkisia esitelmätilaisuuksia, joissa tultaisiin korostamaan *Lennukin* ja *Vambolan* epätarkoituksenmukaisuutta Viron meripuolustuksessa. Tämän lisäksi säätiö ryhtyi valmistelemaan vielä elokuvaa, jotta kansalaiset voisivat omin silmin todeta myytyjen hävittäjien sopimattomuuden Virolle.⁹⁷

Törvandin varovaisuus ilmeni myös säätiön syyskuun 1933 puolivälissä pidetyssä kokouksessa. Tällöin Pitka vaati edelleen hankintojen suuntaamista kotimaahan vedoten samoihin sotilaallisiin syihin kuin edellä mainitussa kolme kuukautta aikaisemmin pidetyssä kokouksessa. Törvand totesi nyt tässä vaiheessa, että kysymystä sukellusveneiden rakentamisesta koti- tai ulkomaalla ei ollut vielä lopullisesti ratkaistu ja asia selviäisi myöhemmin siitä tehtävien selvitysten valmistuttua.⁹⁸ Säätiön pöytäkirjojen mukaan Törvand ei tuonut esille, että jo edellä mainitsemassani kesäkuun viidentenä päivänä pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa päätökseksi oli tullut antaa Englannin hallitukselle tiedote, jonka mukaan virolaiset tulisivat antamaan sukellusveneiden tilaukset Englantiin.

Edellä esitetty *riigivanem* Tõnisonille osoitettu valtion telakan johdon vetoisuus sukellusveneiden rakentamiseksi kotimaassa ei siis saanut vastakaikua. Tämä tulee esille telakan johdon uudessa vetoomuskirjeessä syyskuun lopulta; se oli osoitettu tällä kertaa Pitkalle. Kirjeessä käsiteltiin aikaisemman vetoomuksen mukaisesti sukellusveneiden rakentamisen mahdollisuutta kotimaassa ja tämän ensiarvoisuutta. Tässäkin vetoomuksessa keskeisessä asemassa olivat arviot suomalaisen Crichton-Vulcan -telakan saavutuksista sukellusveneiden rakentajana. Telakan johto kirjoittikin suomalaisten osaamisesta ja päättäväisyydestä, että

Suomessa ei meidän tietääksemme koskaan epäilty mahdollisuutta rakentaa sukellusveneitä kotimaassa. Tulokset sukellusveneiden suhteen olivat erittäin hyviä ja Suomen valtio omistaa nyt telakan, joka jo itse

96 Raud, s. 185–186.

97 Sukellusvenelaivastosäätiön johtokunnan ptk. 2.11.1933. 801 - 1 - 33, s. 13–15, ERA; säätiön kirje 7.12.1933 Järvemaan toimikunnan johdolle. 801 - 1 - 15, s. 112, ERA ja säätiön kirje 14.1.1935 sotäiväen ylipäällikölle. 801 - 1 - 16, s. 16 ja 18, ERA.

98 Em. sukellusvenelaivastosäätiön johtokunnan ptk. 14.9.1933. 801 - 1 - 34, s. 12, ERA.

Viron sukellusveneiden rakennuttamisaikaet synnyttivät Virossa lähes samanlaisen repivän kiistan kuin Suomessa muutamia vuosia aikaisemmin päätettäessä sukellusveneiden rakennustelakasta. Kontra-amiraali Johan Pitka tuki näkyvästi työn antamista kotimaiselle telakalle, mutta ulkopoliittiset tekijät veivät kuitenkin voiton ja tilaus annettiin Englantiin. Pitka kuului Viron vapaussodan maineikkaimpiin sotilaskomentajiin, ja hän oli Viron merivoimien ensimmäinen komentaja vuosina 1918–1919. Pitkan onnistui paeta Suomeen Neuvostoliiton miehitystä kesäkuussa 1940, mutta keuhkokuumeella 1944 hän palasi takaisin Viroon, jossa kaatui 25.9.1944 taistelussa puna-armeijaa vastaan. (Kuva Sotamuseo)

tarjoaa ulkomaille kokemuksiansa. Tietääksemme tämä Suomen telakka ei ollut lainkaan paremmassa tilanteessa kuin me olemme nykyisin. Mitä tulee taas Suomen tekniseen henkilökuntaan, niin uskomme, että Viro on siinä suhteessa epäilemättä paremmassa asemassa, koska meillä jo on sukellusveneillä palveluksessa ja niiden rakentamisessa mukana olleita insinöörejä, kun taas Suomesta ne puuttuivat kokonaan.⁹⁹

Vetoomuksessa korostettiin vielä kertaalleen, että Suomen päätös rakennuttaa sukellusveneet kotimaassa taloudellisten ja ennen kaikkea sotilaallisten syiden vuoksi oli Suomen päättäjille itsestäänselvyys. Telakan johdon mukaan suomalaisen päätöksen perustelujen piti olla esikuvana myös virolaisille päätöksentekijöille, joihin vaikuttamisessa johto toivoi saavansa tukea Pitkan johtamalta säätiöltä.¹⁰⁰

Vetoomukset sukellusveneiden rakentamisesta kotimaassa eivät kuitenkaan johtaneet tulokseen tälläkään kertaa. Puolustusministeri Kerem teki maan hallitukselle lokakuun 1933 alussa esityksen sukellusveneiden ja moottoritorpedoveneiden hankkimisesta merivoimille. Esityksessä lueteltiin englantilaisen, suomalaisen, ranskalaisen sekä italialaisen laivanrakennustelakan tarjoukset sukellusveneiden rakentamisesta.¹⁰¹ Virolaisten telakoiden mahdollisuuksia

99 Valtion telakan johdon johdon kirje 29.9.1933 Pitkalle. 801 - 1 - 15, s. 29, ERA.

100 Ibid.

101 Puolustusministeri Keremin esitys 11.10.1933 hallitukselle laivaston hankinnoista. 31 - 3 - 3812, s. 1–4, ERA.

hoitaa tilaukset ei mainittu sanallakaan. Kesäkuun alussa pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessahan oli päätetty pyytää vain vertailun vuoksi myös muiden kuin englantilaisten yritysten tarjouksia sukellusveneiden rakentamisesta. Tarjousten esittäjien luettelossa oli myös suomalaisen Crichton-Vulcanin tarjous, joka oli muihin tarjouksiin nähden selvästi edullisin.¹⁰² Edellä esitetty puolustusministeri Keremin arvio muutamaa kuukautta aikaisemmin kesäkuun alussa pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa siitä, että suomalaiset tulisivat todennäköisesti antamaan edullisemman tarjouksen kuin englantilaiset yritykset oli siis osunut varsin oikeaan.

Vaatimukset laivaston hankintojen suuntaamisesta kokonaan tai edes osittain kotimaiselle teollisuudelle vahvistuivat kuitenkin vuoden 1933 loppua lähestyessä. Erityisesti edellä mainitut valtion telakka ja Pitkan johtama sukellusveneiden rahoittamiseksi perustettu säätiö painostivat kotimaisten hankintojen puolesta. Vaikutuskeinoina käytettiin myös rohkeasti julkista sanaa. Säätiön maan suurimpien sanomalehtien edustajille järjestämässä tiedotustilaisuudessa syyskuun loppupuolella tuli esille säätiön toiminnan selvittämisen ohella myös kannanottoja hankintojen suuntaamisesta. Tällöin Pitka muun muassa sanoi, että ainakin osa laivaston hankinnoista olisi ehdottomasti valmistettava kotimaassa. Perusteluna Pitkalla oli tällä kertaa hankintojen työllistävä vaikutus Viron teollisuudelle.¹⁰³

Pitkan julkista aktiviteettia hankintojen suuntaamisessa ei todennäköisesti katsottu hyvällä maan poliittisen ja sotilaallisen johdon piirissä. Mielenkiintoista on todeta, että Pitka kutsuttiin asiantuntijajäsenenä marraskuun 1933 puolivälissä pidettyyn puolustusneuvoston kokoukseen. Kyseessä oli selvästi maan poliittisen ja sotilaallisen johdon halu vaihtaa käytävää keskustelua hankintojen suuntaamisesta. Kokouksessa kenraali Laidoner arvioi suorasukaisesti, että yksikään virolainen telakka ei pystyisi rakentamaan sukellusveneitä ja siksi ne pitäisi rakentaa ulkomailla ja tarkemmin Englannissa. Laidonerin mukaan sukellusveneisiin tarkoitettut varat vääjäämättömästi tulisivat suuntautumaan muualle kuin kotimaahan. Laidoner esitti vielä uudestaan saman perustelun kuin heinäkuun alussa pidetyssä kokouksessa Englannin väliintulon valmiudesta vuonna 1924 kaappausyrityksen aikana. Laidonerin mukaan maiden suhteet tulisivat kärsimään huomattavasti, mikäli Viro päättäisi suunnata aikanaan Englannilta lahjoituksena saatujen sota-alusten myyntitulot muualle kuin alusten lahjoittajavaltion teollisuudelle. Laidoner vielä arvioi, että Suomen esimerkki sukellusveneiden rakentamisesta voisi aiheuttaa ulkopoliittisia ongelmia. Hänen mukaansa erityisesti Ranska suhtautui hyvin negatiivisesti Suomen tapaan rakentaa vedenalaisia aluksia, sillä suomalaiset sukellusveneet oli rakennettu saksalaisten insinöörien johdolla.¹⁰⁴

Laidonerin arviot oli suunnattu juuri Pitkalle. Maan korkeimman poliittisen ja sotilaallisen johdon yritys painostaa Pitkaa aiheutti myös ärtyneitä kan-

102 Ibid.

103 Sukellusvenelaivastosäätiön johtokunnan ptk. 25.9.1933. 801 - 1 - 34, s. 14, ERA.

104 Em. puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 41 ja 46, ERA.

nanottoja. *Kaitseliitin* päällikkö kenraali Roska totesikin omassa puheenvuorossaan, että puolustusneuvosto oli jo aikaisemmin päättänyt tilausten antamisesta englantilaiselle yritykselle eikä asiassa enää kannattanut soutaa ja huovata. Kontra-amiraali Pitkaan kohdistunut painostus tuotti myös tulosta, sillä pöytäkirjamerkintöjen mukaan hän ei esittänytään kokouksen aikana enää vaatimuksia hankintojen suuntautumista kotimaahan. Päinvastoin Laidonerin puheenvuoron jälkeen Pitka osallistui tilausten antamisesta Englannille syntyneeseen keskusteluun ja arvioi varsin optimistisesti, että Englannista tilahtaessa virolaisen sukellusvenemiesthistön olisi mahdollista viipyä rakentajamaassa koulutuksessa varsin pitkän ajan.¹⁰⁵ Puolustusneuvoston päätökseksi kirjattiin vielä uudelleen toteamus sukellusveneiden tilaamisesta Englannista.¹⁰⁶

Laivaston hankinnat liittokelpoisuuden vahvistamiseksi

Saavutettu yhteisymmärrys sukellusveneiden tilaamisesta Englannista mahdollisti tulevien hankintojen yksityiskohtaisemman valmistelun. Tätä tarkoitusta varten perustettiin puolustusministeri Lillin määräyksestä tammikuun puolivälissä 1934 erityinen komissio, jonka tehtäväksi määriteltiin sukellusveneiden tilauksen ja siihen liittyvien kysymysten selvittäminen. Komission puheenjohtajana oli entinen merivoimien komentaja Salza. Muina jäseninä oli kolmannen divisioonan ja Tallinnan varuskunnan komentaja kenraalimajuri Gustav Jonson, operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Freiberg ja puolustusministeriön lainopillinen neuvonantaja everstiluutnantti Ernst Leithammel. Komissio sai valmiiksi jo helmikuun alussa puolustusministerille osoitetun muistion, jossa tarkasteltiin maan sotilaspoliittista asemaa sekä meripuolustuksen asemaa maan kokonaispuolustuksessa. Viron sotilaallisen aseman tarkastelussa pidettiin lähtökohtana Neuvostoliiton hyökkäystä, joka tapahtuisi todennäköisesti yhtäaikaisena maalta, mereltä ja ilmasta. Samoin hyökkäys tultaisiin todennäköisesti tekemään ilman sodan julistusta. Sotatoimista merellä esitettiin, että punalaivaston arvioitiin ryhtyvän saartamaan maan ulkomaanyhteyksiä Viron uuvuttamiseksi puolustusponnisteluissaan. Muistion mukaan punalaivaston arvioitiin pidättävän suurista mairinnousuyrityksistä rintaman takaisessa selustassa ja Tallinnan alueella. Sitä vastoin rintaman välittömässä läheisyydessä arvioitiin pienempien mairinnousutoimien olevan hyvinkin todennäköisiä pääpuolustuksen heikentämiseksi.¹⁰⁷

105 Ibid. s. 47.

106 Puolustusneuvoston lyhennetty ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 1, s. 26; valtion tarkastusviraston puolustusasiainosaston ensimmäisen toimiston johtajan kirje 14.3.1934 päättarkastajalle. 527 - 1 - 1594, s. 98, ERA.

107 Asiantuntijoina komission työskentelyyn ottivat osaa muun muassa ilmapuolustuksen komentaja eversti Richard Tomberg, merivoimien komentaja Grenz, merivoimien esikunnan päällikkö komentaja Vassili Martson (myöh. Valev Mere) ja rannikkotyökistön komentaja eversti Vladimir Janitz. Sukellusveneiden tilaamisen ja siihen liittyvien erityiskysymysten selvittämiseksi perustetun komission 8.2.1934 laatima muistio. 507 - 1 - 98, s. 52-55, ERA.

Siten komission arviosta tuli esille, että merivoimat eivät joutuisi suoranaisiin suurempiin taisteluihin punalaivastoa vastaan ainakaan heti sodan alussa. Loppupäätelmänä komissio esitti, että Viron puolustusponnistelujen päämääränä tulisi olla itsenäinen puolustus, joka pystyisi viivyttämään itäistä vihollista vähintään kolme tai neljä viikkoa, jotta ulkopuolinen sotilaallinen apu ehtisi ajoissa. Merivoimien hankinnoista maan kokonaispuolustuksen tarpeisiin nähden todettiin, että maa- ja ilmavoimien tarpeiden tyydyttäminen olisivat edellytyksenä merivoimien hankinnoille. Toisaalta komission muistiossa tunnustettiin maan merivoimien voimattomuus hävittäjien myymisen seurauksena; siitä arvioitiin olevan lähinnä kahdenlaisia kielteisiä seuraamuksia maan sotilaalliselle turvallisuudelle. Ensinnäkin esitettiin hävittäjien myymisen aiheuttaneen tilanteen, jossa Viron laivastovoimat eivät pystyisi täyttämään sille asetettuja tehtäviä sodan aikana punalaivastoa vastaan. Toisena kielteisenä tuloksena arvioitiin, että Viron laivaston olemattomuus tekisi Virosta sotilaallisesti liittokelvottoman Suomen ja Latvian kanssa mahdollisessa sodan aikaisessa yhteistyössä merellä. Komission arviona olikin lopuksi, että merivoimien hankinnoissa olisi siten huomioitava niiden merkitys suhteessa muiden puolustushaarojen tarpeisiin ja ulkopoliittinen merkitys, jolla siis tarkoitettiin Viron kelpoisuutta liittolaisena ja mahdollisuutta sotilaalliseen yhteistoimintaan merellä Suomen ja Latvian kanssa. Kolmantena tekijänä vielä mainittiin hankintojen sisäpoliittinen merkitys, jota ei kuitenkaan määritelty tarkemmin. Kysymyksessä oli todennäköisesti kansan keskuudessa syntynyt vastustus hävittäjien myyntiä kohtaan, koska hävittäjistä luopumisen seurauksena Viron merivoimat oli vailla vähäänkään merkittävää sotalaivastoa. Muistion mukaan edellä mainittujen tekijöiden asettaminen tärkeysjärjestykseen ei kuulunut komission kompetenssiin, vaan niiden arvioimisen katsottiin kuuluvan maan poliittisille päätöksentekijöille.¹⁰⁸

Komission laatimaan muistioon oli myös liitetty seikkaperäisempi selvitys merivoimien kaavailtujen hankintojen sotilaallisesta vaikutuksesta maan rannikkopuolustukseen. Rannikkotykköiden komentaja eversti Vladimir Janitz oli saanut tehtäväksi vastata lähinnä kahteen kysymykseen: kuinka maan rannikkotykköiden kehittäminen lisäisi Viron kelpoisuutta tai arvoa liittolaisena ja miten sekä missä määrin kaavailut sukellusveneet voisivat avustaa maan rannikkotykköitä Tallinnan puolustuksessa. Vastatessaan ensimmäiseen kysymykseen Janitz otti esille Suomen merivoimien johdon, etupäässä merivoimien komentajan kenraalimajuri Väinö Valveen, kanssa hieman aikaisemmin käymänsä neuvottelut Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi yhteistoimin. Janitz totesi, että käytyjen neuvottelujen perusteella

Kysymykseen, miten rannikkotykköiden kehittäminen voisi vahvistaa meidän liittokelpoisuuttamme, voin vastata pääasiassa lähtemällä konkreettisesta tilanteesta. Nimittäin Suomen meripuolustuksen johdon lausunnoista voi ymmärtää, että heidän kannaltaan meidän linnakkeidem-

108 Ibid.

me kehittäminen tiettyyn suuntaan olisi suotavaa [...] Suomen meripuolustuksen johto ilmeisesti pitäisi tärkeänä aseistuksemme vahvistamista pääasiassa raskaskaliiperisten aseiden osalta Naissaari – Porkkala-kapeikon tehokkaammaksi puolustamiseksi.¹⁰⁹

Muistiossa Janitz esittelee useita Valveen ehdottamia toimia, jotka mahdollistaisivat suomalais-virolaisen järeän rannikkotykistön yhteistoiminnan Suomenlahden kapeimmalla kohdalla punalaivaston etenemisen vaikeuttamiseksi.¹¹⁰ Näitä ehdotuksia tulen seikkaperäisemmin käsittelemään vielä jäljempänä.

On syytä huomata, että Janitzille osoitettu kysymys Viron liittokelpoisuudesta ei tarkoittanut tässä tapauksessa virallista liittolaista Latviaa, vaan kyseessä oli selvityksen antaminen suunnitellusta Viron ja Suomen sotilaallisesta yhteistoiminnasta Suomenlahdella. Hyvin mielenkiintoisena asiana tulee esille, että Suomen merivoimien komentaja Valve täysin avoimesti puhui Virosta sotilaallisena liittolaisena, jos ja kun molempien maiden merivoimat ryhtyisivät sodan aikana suunnitelmien mukaiseen yhteistoimintaan Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi Neuvostoliiton laivaston etenemiseltä Itämerelle.

Toisesta kysymyksestä Janitz arvioi, että sukellusveneistä olisi tiettyä hyötyä rannikkotykistölle maan pääkaupungin puolustamisessa. Janitzin mukaan jo sukellusveneiden olemassaolo pakottaisi Neuvostoliiton laivaston olemaan jatkuvasti liikkeessä pommittaessaan Tallinnaa mereltä – silloinhan sen osumatarkkuus huonontuisi ratkaisevasti – ja sukellusveneiden laskemat miinotukset vaikeuttaisivat osaltansa punalaivaston toimintaa.¹¹¹ Kaiken kaikkiaan Janitzin muistiosta käy kuitenkin ilmi, että hänen mielestään olisi parempi ja jopa välttämätöntä suomalaisten kanssa neuvoteltua yhteistyötä varten ensimmäiseksi käyttää varoja rannikkotykistöön Suomen merivoimien toivomusten mukaan eikä sukellusveneisiin.

Komission laatima muistio puolustusministerille ei ollut syntynyt kaikilta osin yksimielisesti. Erityisesti Salza tunsu, että hänen ajatuksensa eivät olleet saaneet riittävästi huomiota muistiossa. Tämän johdosta Salza liitti puolustusministeri Lillille luovutettuun muistioon laatimansa asialistan erimielisyyksiä aiheuttaneista kysymyksistä, joita Salzan mukaan ei riittävästi tuotu esille puolustusministerille annetussa muistiossa.¹¹² Vaikka Salzan kirjaamat henkilökohtaiset näkemykset liittyivät pitkälti hankittavien sukellusveneiden sotilallisiin perusteluihin, niin niistä tulee hyvin esille komission painottama ulkopoliittinen tekijä eli Suomen ja Viron merisotilaallinen yhteistoiminta sukellusveneiden hankinnan perusteena. Salza nimittäin toteaa heti aluksi, että *jakaa täydellisesti komission näkemyksen maavoimiemme vaikeasta tilanteesta olen siitä huolimatta siinä käsityksessä, että merivoimat ovat meille merkityk-*

109 Rannikkotykistön komentajan eversti Janitzin muistio 1.2.1934 sukellusveneiden tilaamisen ja siihen liittyvien erityiskysymysten selvittämiseksi perustetulle komissiolle. 642 - 1 - 270, s. 18, ERA.

110 Ibid.

111 Ibid.

112 Salzan muistio 8.2.1934 puolustusministeri Lillille. 507 - 1 - 98, s. 50–51, ERA.

*sellisiä eivät ainoastaan ulkopoliittisesti vaan myös valtiollisen puolustuksen kannalta ja erityisesti sodan ensimmäisinä päivinä.*¹¹³ Perusteluina Salza esitti täysin erilaisen näkemyksen Neuvostoliiton toiminnasta merellä kuin komission lopullisessa muistiossa oli arvioitu. Salzan mukaan erityisesti punalaivaston tuella suoritettujen maihinnousujen olisivat todennäköisiä jopa syvälle maan selustaan.¹¹⁴ Mielenkiintoista edellä siteeratussa Salzan arvioissa on kuitenkin komissiossa esille tullut ulkopoliittisen aspektin korostuminen sukellusveneidän hankinnassa. Komission muistiossa oli juuri tuotu esille, että merivoimat eivät tulisi kohtaamaan suuria taisteluita punalaivastoa vastaan, mutta ulkopoliittisesti ja siten liittokelpoisuuden vahvistajana Suomen ja Latvian suhteen merivoimien suunnittelemat sukellusvenehankinnat olisivat hyvin perusteltuja.

Salzan laatimassa muistiossa on myös hyvin kiinnostava arvio Janitzin muistiossa esitetystä suomalaisten pyrkimyksistä vahvistaa sotilaallista yhteistyötä rannikkotyökistön alalla. Salzan arvion mukaan Valveen näkemys siitä, että Viron rannikkotyökistön vahvistaminen vahvistaisi myös Viron sotilaallista liittokelpoisuutta, ei saisi yksimielistä hyväksyntää Suomen merivoimien muun päällystön keskuudessa. Salza ei tosin halunnut kyseenalaistaa Janitzin esittämiä Viron rannikkotyökistön puutteita, mutta kritisoi kollegansa arviota, että ainoastaan rannikkotyökistön vahvistamisella pystyttäisiin edistämään suunniteltua Suomen ja Viron sodan ajan yhteistyötä merellä. Salza painotti, että sukellusvenettä ei ollut tarkoitettu pelkästään rannikkotyökistön apuajeluksi vaan hyökkäykselliseen toimintaan kykenevinä niillä oli laajempiakin sotilaallisia tehtäviä.¹¹⁵ Näin Salza katsoi, että myös sukellusveneidän hankinnalla pystyttäisiin vahvistamaan merisotilaallista yhteistyötä Suomen kanssa, eikä yksinomaan rannikkotyökistön kehittämällä. On myös syytä painottaa, että Salza ei kieltänyt Janitzin muistiossa esitettyjä Valveen ajatuksia maiden merisotilaallisesta liitosta. Salza oli jäänyt eläkkeelle merivoimien komentajan tehtävistä maaliskuun puolivälissä 1932, mutta hän oli täysin tietoinen nyt eläkkeellä ollessaan, että Suomen ja Viron merivoimien välillä jatkui erittäin tiivis yhteistoiminta. Olihan hän itse merivoimien komentajana tehnyt suomalaisille ehdotuksia yhteistyöstä Tallinnan ja Porkkalan välisen merikapeikon sulkemiseksi vuoden 1930 alussa. Ennen kaikkea Salza oli ollut Pätsin mukana valtiovierailulla Suomessa heinäkuussa 1931, jolloin Svinhufvud oli korostanut maiden merisotilaallisen yhteistyön välttämättömyyttä joko suoranaisella sopimuksella tai ilman sitä.¹¹⁶

Salzan painotuksesta voikin nähdä, että komissiossa keskeisenä ollut sotilaallinen yhteistyö Suomenlahden sulkemiseksi ennen kaikkea Suomen kanssa arvioitiin yhdeksi tärkeimmäksi perusteluksi sukellusveneidän hankkimiselle.

113 Ibid.

114 Ibid.

115 Ibid.

116 Em. puolustusneuvoston ptk. 5.7.1933 ja 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 15 ja 43-45, ERA; Ruotsin Helsingin laivastoasiamiehen kapteeni Helge Bagerin raportti 24.7.1931 puolustusministerille. Marininstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland, volym 2, KKA.

Suomen kanssa tehtävän merisotilaallisen yhteistyön korostaminen sukellusveneidän hankinnan perusteluna esiintyy myös Törvandin laatimassa muistiossa, joka on tehty lähes samaan aikaan kuin edellä esitetty sukellusveneidän hankintaa selvittelemään perustetun komission muistio.¹¹⁷ Muistiot on kuitenkin laadittu täysin erillään toisistaan, sillä Törvandin muistio liittyi hänen puolustukseensa valtakunnanoikeudessa helmikuussa 1934. Hävittäjien myynti Peruun aiheutti vielä jälkipyykkiä, ja maan hallitus asetti vuoden 1934 alussa Törvandin syytteeseen valtiolle tuotetusta rahallisesta vahingosta. Syytteeseen panon seurauksena Törvand vapautettiin yleisesikunnan päällikkyydestä helmikuun ensimmäisestä päivästä lähtien 1934. Syytteen perusteluna muun muassa oli, että Törvand ei ollut huomionnut ranskalaisen aseidenvälitysliikkeen *Kljagin*in kireän tarjouskilpailun loppuvaiheessa tekemää korkeampaa tarjousta.¹¹⁸ Laatimassaan muistiossa hävittäjien myymisestä ja niistä saatujen varojen käyttämisestä sukellusveneidän hankkimiseksi Törvand arvioi, että yleisesikunnassa ja maan merivoimissa sukellusveneidän hankinnan perusteluissa

aina nousi esille liittolais- ja yhteistyökelpoisuus sodan aikana. [...] Jos Itämerellä ei ole usean suurvallan laivastovoimia, jotka olisivat vähintään tasavahvoja Venäjän laivaston kanssa, niin viimeksi mainittu tulee olemaan Itämeren isäntä. Mutta jos Suomella ja Baltian valtioilla on moderneja taisteluvälineitä sekä merellä ja ilmassa ja ne voivat yhdessä toimia Venäjää vastaan, niin punalaivaston toiminta Itämerellä vaikeutuu merkittävästi.¹¹⁹

Tässä yhteydessä on tärkeätä huomioida, että Törvand viittasi laajemmin Suomen ja Baltian maiden keskinäiseen merisotilaalliseen yhteistoimintaan Itämerellä ja sen etuihin. Näin Törvand sivuutti suunnitellun Suomen ja Viron välisen kahdenkeskisen yhteistoiminnan Suomenlahdella. Törvandin ylimalkainen määritelmä Baltiasta ja Itämerestä on kuitenkin ymmärrettävää. Salasapidollisten syiden johdosta seikkaperäisempi viittaus Suomen ja Viron kahdenkeskiseen sotilaalliseen yhteistoimintaan olisi ollut mahdotonta, koska Törvandin puolustukseen laatimiin muistioihin ja puheisiin pääsivät tutustumaan muutkin kuin maan korkein poliittinen ja sotilaallinen johto.

On kuitenkin huomattava, että Törvandin esittämä arvio Suomen ja muiden Baltian maiden merisotilaallisesta yhteistyöstä ei ollut aivan vailla perustaa. Törvandin suhtautumista Suomen ja Viron merisotilaalliseen yhteistoimintaan

117 Em. Törvandin yksityisarkistossa oleva materiaalikokoelma hävittäjistä jätetyistä ostotarjousista ja niiden käsittelystä. 1131 - 1 - 20, s. 17, ERA.

118 Törvandille luettiin syyte valtakunnanoikeudessa 29.9.1934. Samassa yhteydessä hävittäjien myymisen aikana puolustusministerinä toiminut August Kerem sai syytteen valtuuksien ylittämisestä ja riittämättömästä valvonnasta hävittäjistä tehtyjen tarjouksien käsittelystä. Tammi-kuun lopussa 1935 pidetyssä oikeudenkäynnissä sekä Törvand että Kerem todettiin syyttömiksi. Em. Törvandin yksityisarkistossa oleva materiaalikokoelma hävittäjistä jätetyistä ostotarjousista ja niiden käsittelystä. 1131 - 1 - 20, s. 10 lähtien, ERA.

119 Ibid., s. 16–17.

sekä mahdollisesti kolmannen osapuolen mukaan ottamista yhteistyöhön valottaa hänen hieman aikaisemmin vuoden 1933 marraskuun puolivälissä puolustusneuvoston kokouksessa esittämänsä arvio. Tällöin Tõrvand Pätsin ohella torjui ulkoministeri Seljamaan arvion siitä, että laivaston hankinnoissa olisi Suomen lisäksi huomioitava myös Latvian näkemykset yhteistyön pohjaksi. Tõrvandin mukaan ainoastaan Suomen kanssa olisi huolella valmistettava selvä työnjako merellisen yhteistoiminnan perustaksi. Toisaalta Tõrvand arvioi, että suomalaisten kanssa toteutetun työnjaon ja laivaston hankintojen jälkeen olisi mahdollista laajentaa yhteistoimintasuunnitelmia myös koskemaan Latvian ja Puolan merivoimia. Suomen osuus yhteistoimintakumppanina oli kuitenkin ensisijainen, koska Tõrvandin mukaan Viron sotilasjohdolla ei ollut neuvotteluyrityksistä huolimatta selkeää tietoa liittolaismaa Latvian konkreettisista operaatiosuunnitelmista sodan varalle.¹²⁰

Sopimus kahden sukellusveneen tilaamisesta englantilaiselta yritykseltä *Vickers-Amstrongilta* solmittiin joulukuun puolivälissä 1934. Hankintasopimuksen mukaan molemmat alukset olisivat valmiit luovutettaviksi Viron merivoimille keväällä 1937.¹²¹ Edelleen puolustusneuvoston päätöksen mukaisesti sukellusveneidän asejärjestelmät määrättiin valmistettaviksi tavalla, jonka ansiosta ne voisivat käyttää suomalaisia miinoja ja torpedoita.¹²² Sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen Viron merivoimat ryhtyivät jo etukäteen hankimaan sukellusveneidän käyttämiä miinoja ja torpedoita. Siinäkin ensimmäisenä teknisenä vaatimuksena oli samanlaisuus suomalaisten sukellusveneidän käyttämien miinojen ja torpedoiden kanssa.¹²³

Yhteistoiminnan kuivaharjoittelua

Hävittäjien myynnin seurauksena Viron merivoimat menettivät iskukykyisimmät aluksensa. Itse asiassa maan sotalaivasto kutistui lähes olemattomiin, sillä jäljelle jäi vain yksi torpedovene, kaksi tykkivenettä, kaksi miinavenettä sekä muutamia aseistamattomia miinanraivaajia ja apulaivoja. Merivoimien mobilisaatiosuunnitelmassa otettiin hävittäjien myymisen jälkeen lukuun yhteensä vain 13 aluksen käyttäminen miinoitukseen Tallinnan ympäristössä. Laivaston toimintakertomuksessa vuodelta 1934 todettiinkin varsin pessimistisesti, että maan laivaston resurssit olivat hävittäjien myymisen seurauksena huonommat kuin vapaussodan aikana.¹²⁴ Samalla laivastolle asetetut tehtävät supistuivat lähes olemattomiksi. Laivaston tehtäväksi jäi ainoastaan Tallinnan lahden ja

120 Em. puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 44, ERA.

121 Merivoimien komentajan Grenzin muistio 6.12.1935 tilatuista sukellusveneistä. 527 - 1 - 1594, s. 138, ERA.

122 Grenzin muistio 29.5.1935 puolustusministeriölle miinavarustuksen hankkimisesta tilattuihin sukellusveneisiin. 507 - 1 - 100, s. 165, ERA.

123 Ibid.

124 Kertomus Viron laivaston toiminnasta vuosilta 1918–1934. 527 - 1 - 1586, s. 9, 66 ja 67, ERA; Viron laivaston mobilisaatiosuunnitelma 15.11.1934. 638 - 1 - 144, s. 1–7, ERA.

sen ympäristön puolustus. Muu rannikko ja merialueet jäivät käytännössä ilman puolustusta.¹²⁵ Aluskannan supistamisen seurauksena myös laivastossa vallinneen hengen todettiin laskeneen aikaisemmista vuosista. Myönteisenä seikkana toimintakertomuksen loppuksi todettiin silti, että laivaston suhteet Suomen ja liittolaismaan Latvian merivoimiin olivat säilyneet erittäin läheisinä.¹²⁶

Suomen ja Viron välisen sotilaallisen yhteistoiminnan suunnittelu jatkuikin huolimatta Viron merivoimien aluskannan heikkenemisestä. Jo vuoden 1933 lopussa Viron yleisesikunnassa pidettiin yhteistä sulkutoimintaa tutkiva sotapeli, johon osallistui upseereita molempien maiden yleisesikuntien ja merivoimien esikuntien operatiivisista osastoista. Harjoituksen tavoitteena oli selvittää Suomen ja Viron rannikkotykkistöjen ja laivastovoimien yhteistyötä Porkkalan ja Naissaaren välisessä kapeikossa, jonka leveys Mäkiluodosta Naissaareen oli vain hieman yli 36 kilometriä. Sotapelin järjestämisestä oli jo alustavasti neuvoteltu Törvandin Suomen-vierailun yhteydessä marraskuussa 1932, jolloin Törvand ja Oesch sopivat sotapelin käytännön järjestelyjen aloittamisesta. Kesällä 1933 maiden yleisesikuntien operatiivisten osastojen päälliköt niin Tallinnassa kuin Helsingissäkin valmistelivat yhteistoiminnassa tulevaa sotapeliä. Viron luovutettua myymänsä sota-alukset loppukesällä 1933 Törvand esitti Oeschille, että sotapelin valmistamisessa tehtäisiin muutoksia ja siinä laskettaisiin fiktiivisesti Viron laivaston koostuvan kahdesta sukellusveneestä ja kolmesta moottoritorpedoveneestä. Törvandin mukaan Viron laivasto voisi todellisuudessa saada nämä alukset käyttöönsä jo kahden vuoden kuluessa. Viron yleisesikunnan päällikkö myönsi toisaalta, että vielä suunniteltuasteella olevien virolaisten sukellusveneiden ja moottoritorpedoveneiden ottaminen mukaan sotapeliin merkitsisi menemistä asioiden edelle. Toisaalta Törvand puolusti ehdotustansa sillä, että näin pystyttäisiin jo etukäteen tutkimaan Viron laivaston tulevien alustyyppien toimintamahdollisuuksia yhteistyössä Suomen laivaston kanssa. Oesch oli asiasta samaa mieltä ja hyväksyi Törvandin ehdotuksen.¹²⁷ Kuten jo edellä kerroin, olihan Oesch muutamaa kuukautta aikaisemmin ilmoittanut, että virolaisten hävittäjien myyminen ei vaikuttaisi maiden yhteistoiminnan suunnitteluun. Yhteinen sotapeli pidettiin lopulta marraskuun lopussa Tallinnassa Suomen laivastovierailun – johon osallistui myös Oesch – yhteydessä 26.–30.11.1933.¹²⁸

125 Komentajakapteeni Evstafi Miidon kirje mobilisaatiokysymyksistä 10.5.1935 merivoimien esikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1536, s. 77, ERA.

126 Em. kertomus Viron laivaston toiminnasta vuosilta 1918 - 1934. 527 - 1 - 1586, s. 69, ERA.

127 Törvandin kirje 20.4.1933 Oeschille. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1403/28, SA; Törvandin kirje Oeschille 24.8.1933 ja Oeschin kirje Törvandille 7.10.1933. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/7, SA; ks. myös Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön ilmoitus 18.5.1933 yleisesikunnan päällikölle. 495 - 3 - 159, s. 134, ERA; Viron merivoimien toimintakertomus vuosilta 1933 - 1934. 527 - 1 - 1586, s. 2, ERA; Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön everstiluutnantti Johannes Soodlan muistio 3.5.1935 Rohuneeme - Mäkiluoto - Porkkala -välisestä merikaapelista ja syksyllä 1933 järjestetyn sotapelin asiakirjat. 495 - 12 - 861, s. 252 ja 256, ERA.

128 Em. puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 44, ERA.

Arkistolähteiden mukaan puheena ollut sotapeli oli ensimmäinen, johon osallistui molempien maiden korkeita upseereita. Tämän vahvistaa myös Viron operatiivisen osaston apulaispäällikkö majuri Harald Roots muistelmiaan, jotka vasta vuonna 1993 julkaistiin vuosikymmenien salassapidon jälkeen. 1960-luvun alusta lähtien kirjoittamissaan muistelmissa Roots hyvin tarkasti kuvailee Tallinnassa pidetyn ja useita päiviä kestäneen pelin kulkua. Hänen mukaansa maiden sotilasjohdot tällöin ensimmäisen kerran yhdessä perinpohjaisesti tutkivat Porkkalan ja Naissaaren välille suunnitellun sulun tehokkuutta punalaivastoa vastaan. Tutkimuksen kohteena olivat muun muassa viesti- ja tiedustelu-yhteistyö Suomenlahdella, maiden järeiden rannikkotykki-en, sukellusveneiden, meri-ilmavoimien, moottoritorpedoveneiden ja miinanlaskijoiden yhteistoiminta kapeikossa. Pelin tuloksena myös päätettiin, että rannikkotykistöjen yhteisiä harjoituksia ja niihin liittyvää yhteistä tulenjohtojärjestelmää ryhdyttäisiin valmistelemaan. Tämän vuoksi myös sovittiin, että Suomenlahden pohjassa kulkeva merikaapeli otettaisiin maiden merivoimien käyttöön. Erityisesti Roots korostaa, että molemmilta rannoilta ampuva rannikkotykistö pystyi aukottomasti sulkemaan tulellansa Suomenlahden sen kapeimmalta kohdalta. Peliin osallistui myös Tõrvand, joka oli samalla koko pelin johtaja. Viron merivoimien toiminnasta pelissä vastasi luonnollisesti maan merivoimien komentaja Grenz. Kaiken kaikkiaan mukana olivat niin maa-, meri- kuin ilmavoimienkin johtavia upseereita. Suomalaisen puolelta korkein peliin osallistuja oli merivoimien komentaja kenraalimajuri Väinö Valve, jota Roots luonnehti hyvin päteväksi upseeriksi. Valveen ohella mukana olivat muun muassa merivoimien esikuntapäällikkö komentaja Eero Rahola, ilmavoimien esikuntapäällikkö everstiluutnantti Aarne Snellman, yleis-

Viron yleisesikunnan päällikkö Tõrvand saapui lentäen Oeschin vieraaksi marraskuussa 1933. Tällöin yleisesikuntien päälliköt sopivat ensimmäisen yhteisen Suomenlahden sulkua tutkivan sotapelin valmistelujen aloittamisesta. Kuvassa Tõrvand saapuneena Santahaminan rannalle. Matkalta ei puuttunut dramatiikkaa, sillä Tõrvandia tuomassa ollut kuvan lentokone syöksyi paluumatkalla mereen ja sen ohjaaja majuri Matwei sai surmansa. (Kuva Sotamuseo)

esikunnan operatiivisen osaston päällikkö ja samalla Mannerheimin johtaman puolustusneuvoston sihteeri everstiluutnantti Aksel Airo sekä tykistöllisen sulun keskeisin suunnittelija ja kehittäjä merivoimien esikunnan aseosaston päällikkö everstiluutnantti Jussi Lambert Rikama.¹²⁹ Oesch ei siis itse osallistunut peliin varsinaisena pelaajana – sotapelissä jokaisella pelaajalla on jokin rooli –, mutta hän oli kuitenkin tekemässä havaintoja katselijana. Tietojeni mukaan tämä on ainoa kerta, kun Suomen yleisesikunnan päällikkö oli läsnä vieraan vallan kanssa pidettävässä sotapelissä maailman sotien välisenä aikana.

Yhteistoimintaan pohjautuvia sotapelejä oli kuitenkin pidetty jo aikaisemminkin. Ensimmäinen virolainen merellisen yhteistoiminnan huomioon ottava sotapeli on jo vuodelta 1931; siinä laskettiin Latvian merivoimien lisäksi myös juuri valmistuneiden kolmen suomalaisen sukellusveneen osallistuvan sotatoimiin Viron rinnalla punalaivastoa vastaan.¹³⁰ Kaiken kaikkiaan Viron merivoimissa 1930-luvulla toimeenpannuissa sotapeleissä oli keskeisenä tekijänä yhteistoiminta Suomen merivoimien kanssa, mikäli molemmat maat olisivat olleet sodassa Neuvostoliittoa vastaan, ja erityisesti yhteistoiminta Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi punalaivaston etenemiseltä Porkkala – Tallinna -linjalla.¹³¹ Esimerkiksi Viron merivoimien syyskuussa 1936 järjestämän sotapelin alustukseksi laaditussa yleistilanneanalyysissä todettiin yhteistoiminnasta, että *poliittiset suhteemme Suomen kanssa ovat hyvin läheiset. Niin meillä kuin Suomessa on valmisteltu paljon yhteistoimintaa erityisesti merivoimissa Neuvostoliiton odottamattoman hyökkäyksen varalta.*¹³²

Vajaata vuotta myöhemmin keväällä 1937 järjestetyssä sotapelissä laskettiin jo, että suomalais-virolainen laivastoyhteistyö tulisi olemaan entistä tehokkaampaa, koska Viron uudet kaksi sukellusvenettä tulisivat kohottamaan yhteisen sulkupuolustuksen pitävyyttä Porkkalan ja Tallinnan välissä. Yhteistoiminta olisi käsittänyt myös molempien maiden rannikkotykistön sulkutoiminnan Porkkala – Tallinna -kapeikossa.¹³³ Rannikkotykistölliseen yhteistoiminnan suunnitteluun ja harjoitteluun Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi palaan kuitenkin myöhemmin.

Suomenlahden kapeikon sulkemiseen tähtäviä sotapelejä harrastettiin myös Suomenlahden pohjoispuolella. Näitä sotapelejä on kuitenkin säilynyt äärimmäisen vähän: niitä ei ole lainkaan yleisesikunnan eikä merivoimien arkistoissa. Suomen sota-arkiston kokoelmista poikkeuksena on merivoimien esi-

129 Roots (1993), s. 14–17; osallistujista ks. ryhmäkuva seuraavalla aukeamalla ja Laivastolehti 12/1933.

130 Viron sotakorkeakoulussa 4.2.1931 pidetty yleis- ja meritaktinen sotapeli. 527 - 1 - 1501, s. 28, ERA.

131 Suomen ja Viron laivastojen yhteistyötä Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi on käsitelty muun muassa seuraavissa virolaisissa sotapeleissä ja käytännön harjoituksiin liittyvissä asiakirjoissa: merivoimien 11. - 12.9.1936 pidetyn syysharjoituksen asiakirjat. 642 - 1 - 302, s. 29 ja 116, ERA; rannikkotykistössä 1. - 2.3.1937 pidetyn sotapelin asiakirjat. 642 - 1 - 310, s. 5 ja 339, ERA ja 642 - 1 - 311, s. 3, 5, 64 ja 145, ERA; merivoimien 15. - 17.10.1938 pidetyn syysharjoituksen asiakirjat. 643 - 1 - 375, s. 136, ERA.

132 Em. merivoimien 11. - 12.9.1936 pidetyn syysharjoituksen asiakirjat. 642 - 1 - 302, s. 116, ERA.

133 Em. rannikkotykistössä 1.–2.3.1937 pidetyn sotapelin asiakirjat. 642 - 1 - 310, s. 339, ERA ja 642 - 1 - 311, s. 3, 5 ja 64, ERA.

Sotapeliin Oeschin ja Valveen johdolla osallistunut hyvin korkea-arvoinen suomalainen upseeridelegaatio matkusti tuliterällä panssarilaiva Väinämöisellä Tallinaan, jossa pidettiin jo vuoden päivät valmisteltu sotapeli sulun tutkimiseksi. Useita päiviä kestänyt matka naamioitiin panssarilaiva Väinämöisen ensimmäiseksi laivastovierailuksi Viroon. Oeschin kuva-arkistossa Sotamuseossa on säilynyt hyvin harvinainen ryhmäkuvana sotapeliin osallistujista. Todennäköisesti Oesch itse on kirjoittanut kuvan taakse seuraavasti: "Sotapeli Suomen ja Viron merivoimien yhteisestä käytöstä" Tallinnassa marraskuussa 1933. Kuvassa vasemmalta istumassa Viron yhdistettyjen sotilasoppilaitosten johtaja eversti Aleksander Jaakson, merivoimien esikunnan päällikkö komentaja Eero Rahola, Viron merivoimien edellinen komentaja kontra-amiraali Hermann Salza, kenraalimajuri Valve ja Törvand, Suomen Tallinnan lähettiläs Paavo Hynninen, puolustusministeri kenraalimajuri Paul Lill ja kenraalimajuri Oesch. Kolmas oikealta on Käit-seliitin päällikkö kenraalimajuri Johannes Roska (myöh. Orasmaa) ja hänen oikealla puolellaan on operatiivisen osaston päällikkö eversti-

luutnantti (muutamaa päivää myöhemmin eversti) Aksel Airo, jonka johdolla Suomessa oli valmisteltu sotapeliä vuoden päivät. Toisessa rivissä Törvandin takana on merivoimien esi-

kunnan aseosaston päällikkö everstiluutnantti Jussi Lambert Rikama, Lillin takana ilmapuolvoimien esikunnan päällikkö everstiluutnantti Arne Snellman ja hänen oikealla puolellaan

Viron ilmapuolvoituksen komentaja eversti Richard Tomberg. Kuvassa ei ole kaikkia virolaisia korkeita upseereita, jotka osallistuivat sotapelin johtamiseen.

Viron operatiivisessa osastossa palvelut Harald Roots oli yksi nuorimmista yhteiseen sotapeliin osallistuneista upseereista. Rootsille sotapeli merkitsi käytännössä hänen omien laskelmiensa muuttumista todeksi, sillä vain paria vuotta aikaisemmin Roots oli Viron sotakorkeakoulussa laatimassaan diplomityössä voimakkaasti korostanut Suomen ja Viron merivoimien yhteistyön suurta merkitystä: näin saataisiin Suomenlahti suljetuksi Neuvostoliiton laivastolta. Diplomityötä laatiessaan Roots ei vielä tiennyt, että neuvottelut merivoimien yhteistyöstä olivat jo alkaneet. Kuvassa Roots vuonna 1931, jolloin hän laati diplomityönsä.

kuntapäällikkönä vuosina 1936–1938 toimineen Svante Sundmanin yksityiskokoelma, joka sisältää sellaisia merivoimien sotapelejä, joissa suomalais-virolainen yhteistoiminta Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi oli keskeisessä asemassa. Yllättävää kyllä tähän mennessä kukaan merivoimien historiasta ja sen strategisista suunnitelmista kirjoittanut tutkija ei ole kiinnittänyt näihin asiakirjoihin mitään huomiota. Sundmanin kokoelmassa on kaksi mielenkiintoista sotapeliä vuosilta 1936 ja 1937, joihin kumpaankin osallistui myös kaksi Viron merivoimien upseeria. Molemmat virolaiset upseerit, kapteeniluutnantit Johannes Sandbank ja Bruno Linneberg palvelivat tuolloin Suomen sotakorkeakoulussa. Molemmat kohosivat myös korkeaan asemaan Viron itsenäisyyden viimeisissä vaiheissa: Sandbank Viron merivoimien komentajaksi (virassa vuosina 1939–1940) ja Linneberg merivoimien esikuntapäälliköksi. Sotapeleihin osallistui myös Suomen puolelta varsin korkeata merivoimien johtoa.

Vuoden 1936 alun sotapeli, nimeltään *Strateginen merisotapeli numero 1*, käytiin komentajien Sundmanin, Einar Schwanekin ja Ragnar Hakolan johtamina.¹³⁴ Sundman oli merivoimien esikuntapäällikkö ja komentaja Schwanek toimi rannikkolaivaston päällikön apulaisena. Komentaja Hakola puolestansa oli ollut aikaisemmin panssarilaiva *Vänämöisen* päällikkönä ja vuonna 1938

134 Sotakorkeakoulun (SKK) merisotaosasto 2:n strateginen sotapeli n:o 1/1936. Sotapeli on kirjekuoressa, jossa on merkintä "Sotapelit ja karttajarjoitukset. MSO 2:n rannikkosotapeli 26.2.1937". Kontra-amiraali Svante Sundmanin kokoelma, Pk. 1173/2, SA.

hänenstä tuli merivoimien esikuntapäällikkö komentaja Sundmanin siirtyessä merenkulkuhallituksen pääjohtajaksi. Kyseisessä sotapelissä suomalais-virolainen yhteistoiminta olisi sisältänyt muun muassa yhteisten miinoitusten laskemisen Suomenlahdelle. Sotapeli pohjautui oletettuun tilanteeseen, jossa Neuvostoliitto olisi hyökännyt samanaikaisesti Suomeen ja Viroon. Neuvostoliiton oletettiin ryhtyvän nousemaan maihin joko Ahvenanmaalle tai Viron Itämeren suurille saarille oman meristrategisen asemansa parantamiseksi. Tästä arviosta käsin Suomen ja Viron merivoimien yhteisille sotilaallisille toimille asetettiin päämääräksi estää Neuvostoliiton yritykset saada tukikohtia, sillä jos Neuvostoliiton laivasto saisi jalansijaa Suomenlahden suulta, Suomen ja Viron meriyhteyksien arvioitiin joutuvan hyvin uhanalaiseen asemaan.¹³⁵

Sundmanin kokoelmasta löytynyt suomalais-virolainen merisotapeli ei valitettavasti sisältänyt kaikkea pelissä muodostunutta aineistoa. Sen sijaan Sundmanin varsin yksityiskohtaiset arviot ja arvostelut sotapeliin osallistuneiden upseereiden toimista valottavat hyvin Suomen merivoimien johdon arviota suomalais-virolaisesta suunnitellusta yhteistoiminnasta. Sundman nimittäin arvostelee, että suomalaisia merivoimia johtanut upseeri keskittyi liiaksi pelkätensä Ahvenanmaan suojeluun jättäen näin Virolle kuuluvat Itämeren suuret saaret vähäisemmälle huomiolle. Sundmanin mukaan suomalaisia merivoimia johtaneen upseerin olisi tullut keskittää kevyiden yksiköiden ohella myös Suomen päävoiman muodostaneet panssarilaivat Porkkala – Naissaari -kapeikkoon punalaivaston ulosmurtautumisen estämiseksi. Näin olisi voitu suojella tehokkaammin Virolle kuuluvia saaria. Sundman jopa korostaa, että Viron Itämeren saaret olisi tullut asettaa tärkeysjärjestyksessä ennen Turun saariston ja Hangon puolustusta. Perusteluina Sundman arvioi, että jos Neuvostoliiton onnistuisi miehittää kyseiset Viron saaret, tulisivat seuraavat maihinnousuyritykset kohdistumaan Ahvenanmaahan. Tämä puolestaan olisi merkinnyt Pohjanlahdella kulkeville suomalaisille meriyhteyksille äärimmäistä vaaraa.¹³⁶ Sotapelissä pidettiin tärkeänä vain Suomen laivaston osuutta Suomenlahden kapeikon sulkemisessa, koska sotapelin aikana Viron tilaamia kahta sukellusvenettä vasta rakennettiin Englannissa. Siten yhteistoiminta rajoittui laivaston osalta yhteisen miinoituksen laskemiseen punalaivaston reitille.

Edelleen Sundmanin kokoelmassa on vuotta myöhemmin eli vuonna 1937 komentaja Schwanckin johtama suomalais-virolainen yhteistoimintaan keskit-

135 Ibid. Komentaja Hakola oli komennnettu SKK:n merisotaosasto 2:n kurssille kuunteluoppi-
laaksi vuosiksi 1935–1937. Merivoimien esikuntapäällikkönä Hakola toimi ajalla
24.10.1938–16.1.1941. Suomalais-virolaiseen merisotapeliin osallistui myös upseereita, jotka
kohosivat myöhemmin korkeisiin tehtäviin puolustuslaitoksessa. Näistä mainittakoon muun
muassa luutnantti (myöh. kenraalimajuri) Väinö Karvinen, kapteeniluutnantti (myöh. kom-
modori) Aimo Saukkonen, kapteeniluutnantti (myöh. kontra-amiraali) Oiva Lennes, kap-
teeniluutnantti (myöh. kommodori) Kalervo Kijanen ja kapteeniluutnantti (myöh. vara-ami-
raali) Oiva Koivisto. Sotapeliin osallistuneista virolaisista upseereista kapteeniluutnantti Jo-
hannes Sandbank toimi fiktiivisesti Viron merivoimien komentajana ja kapteeniluutnantti
Bruno Linneberg Neuvostoliiton ilmavoimien komentajana.

136 Komentaja Sundmanin arvio suomalaista osapuolta kuvaavan sinisen puolen toiminnasta
strategisessa sotapelissä n:o 1/1936. Arviot ovat kirjekuudessa, jossa on merkintä "Sotapeli
ja karttarjoitukset", Kontra-amiraali Sundmanin kokoelma, Pk. 1173/2, SA.

tyvä sotapeli, jossa maiden laivastojen yhteistyö punalaivastoa vastaan oli jo laaja-alaisempaa. Mielenkiintoista on todeta, että helmikuun lopussa 1937 toteutetussa sotapelissä huomioitiin nyt maiden sukellusveneiden välinen yhteistoiminta, vaikka Virolla ei ollut vielä käytössään tilaamiensa sukellusveneitä.¹³⁷ Ne olivat kuitenkin viittä vaille valmiina englantilaisella telakalla. Ensimmäinen tilatuista sukellusveneistä luovutettiin jo vajaan kolmen viikon kuluttua maaliskuun puolivälissä ja toisen veneen virolaiset saivat toukokuun puolivälissä. Virolaisten sukellusveneiden huomioon ottamiseen vaikutti myös kuviteltu tilanne, sillä helmikuun lopussa 1937 pidetyn sotapelin tapahtumien oli määrätty fiktiivisesti toteutuvan toukokuun 1937 lopussa.¹³⁸

Tässä sotapelissä tulee mielenkiintoisesti esille Suomen sotilasjohdon arviointi Itämeren alueen sotilaspoliittisesta tilanteesta ja sen kehittymisestä. Sotapelin alussa tilanne oletettiin seuraavanlaiseksi:

Sisäpoliittisten voimien pakoittamana on Saksa 15.5.37 julistanut Neuvosto-Venäjälle sodan. Skandinaavian maitten lisäksi on Suomi ja Eesti ilmoittanut asianomaisille sotiville valtioille pysyvänsä ehdottomasti puolueettomina. Puolueettomuutensa turvaamiseksi ovat kyseiset valtiot yhteisen sopimuksen mukaan antaneet 18.5.37 liikekannallepanokäskyn merivoimien osalta.¹³⁹

Hyvin mielenkiintoista edellä esitetystä siteerauksessa on se, että siinä esitettiin Suomen ja Viron sopineen yhteisestä merivoimien liikekannallepanosta tilanteen kärjistyessä sodan uhaksi. Kysymykseen siitä, miltä suunnalta sodan uhan arvioitiin tulevan, antaa selvyyden sotapelin puolustavalle osapuolelle Suomelle ja Virolle annettu lisäolettaamus tilanteen kehittymisestä:

Suomen ja Eestin puolueettomuutta on Neuvosto-Venäjän puolelta jatkuvasti törkeästi loukattu. Niinpä Neuvosto-Venäjän tiedustelukoneet ovat useita kertoja ylittäneet puolueettomuusrajan. Kannaksella on satunut rajakahakoita. Samoin Eestin puolella. On odotettavissa, että Neuvosto-Venäjä ryhtyy lähipäivinä ilman edeltävää sodanjulistusta yökkäystoimintaan Suomea ja Eestiä vastaan.¹⁴⁰

Tarkasteltavana olevassa sotapelissä huomioitiin suomalais-virolaisen yhteistoiminnan lisäksi myös kolmannen osapuolen mahdollinen mukaantulo Neuvostoliiton merivoimia vastaan. Kyseinen ulkopuolinen voima oli Saksa. Suomen merivoimien esikunnan laatimassa sotapelissä Neuvostoliittoa esittävälle osapuolelle annettiin seuraavanlainen olettaamus tilanteen kehityksestä:

137 Vuoden 1937 helmikuussa toteutetussa sotapelissä virolaisista meriupseereista kapteeniluutnantti Sandbank oli fiktiivisesti Suomea ja Viroa kuvaavan puolue A:n komentajan komentajakapteeni Oiva Koiviston apulaisena ja kapteeniluutnantti Linneberg vastasi sotapelin tilannekartoista. SKK:n meriosasto 2:n rannikkosotapeli 26.2.1937. Kyseinen sotapeli on kirjokuoressa, jossa on merkintä "Sotapelit ja karttatarjoitukset. MSO 2:n rannikkosotapeli 26.2.1937". Kontra-amiraali Sundmanin kokoelma, Pk. 1173/2, SA.

138 Ibid.

139 Ibid.

140 Ibid.

Rannikkolaivaston päällikön apulaisen (vuosina 1934–1937) komentaja Einar Schwanckin johdolla pidettiin vuosina 1936 ja 1937 kaksi sulkupuolustusta tutkivaa sotapeliä, joihin osallistui myös virolaisia meriupseereita. (Kuva Olli Yki-Järvisen kokoelmasta)

Saatujen tietojen mukaan on odotettavissa Suomen ja Eestin liittyminen sotaan Saksan painostuksesta. Tätä todistaa se, että Suomi on salassa ainakin osittain saattanut kenttäarmeijansa liikekannalle. Tiedustelun kautta on todettu, että jo 22.5. alkaen on joukkoja keskitetty Karjalan kannakselle sekä Laatokan pohjoispuolelle. Korkein sotilasjohto on tästä syystä päättänyt, ilman edelläkäypää sodanjulistusta aloittaa sotatoimet sekä Suomea että Eestiä vastaan 26.5. aamulla.¹⁴¹

Sotapelissä laskettiin siis, että Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon tulisi todennäköisesti vetämään Suomen ja Viron mukaan sotaan. Näin ollen pelissä laskelmoitiin, että sodan alussa punalaivasto tulisi varmistamaan ulospääsytään Suomenlahden pussista. Ratkaisevinta Neuvostoliiton pyrkimykselle parantaa meristrategista asemaansa oli Suomenlahden ahtaimman kapeikon Porkkalan ja Naissaaren välisen väylän varmistaminen. Samoin arvioitiin, että Neuvostoliitto oli täysin tietoinen suomalais-virolaisesta sotilaallisesta yhteistyöstä. Tämän vuoksi pidettiin todennäköisenä, että Neuvostoliitto tulisi kohdistamaan sotilaallisia toimia kyseisen kapeikon molemmin puolin sijoitettuja järeitä suomalaisia ja virolaisia rannikkopattereita vastaan. Näin Neuvostoliiton yllättävän hyökkäyksen perusteluna olisi epävarmuus Suomen ja Viron puo-

¹⁴¹ Ibid.

lueettomuuden säilymisestä Saksan ja Neuvostoliiton välisessä sodassa. Samoin arvioitiin, että mikäli Neuvostoliiton laivastovoimat pyrkisivät taistelemaan Saksan merivoimia vastaan Itämerellä, tämä edellytti läpimenoa Suomen ja Viron hallinnassa olevan Porkkalan ja Naissaaren välistä. Siten sotapelin suomalaiset laatijat laskivat, että kapeikkoon sijoitettu suomalais-virolainen aseistus yhteistoiminnassa tulisi olemaan alituinen uhka puna-armeijan johdon silmissä, *jolla ei voi olla täyttä varmuutta ehdottomasta puolueettomuuden säilymisestä sodankäynnin eri vaiheissa. Tästä syystä on Neuvosto-Venäijälle edullista tavalla tai toisella eliminoida tämä uhka.*¹⁴²

Pelissä laskettiin myös, että Neuvostoliiton sotilaalliset toimet Suomea ja Viroa vastaan tulisivat kiinnostamaan myös Saksan merivoimia, jotka todennäköisesti pyrkisivät estämään Neuvostoliiton toimia kapeikkoon sijoitettujen aseiden eliminoimiseksi.¹⁴³ Kuten jäljempänä tulen Neuvostoliiton Itämeren laivaston asiakirjojen perusteella esittämään, nämä Suomen merivoimien esikunnan arviot Neuvostoliiton oletetuista pyrkimyksistä osuivat täysin oikeaan.

Viron merivoimien tilaamien sukellusveneiden valmistuminen keväällä 1937 mahdollisti sotapelin ohella myös sodan aikaisen yhteistoiminnan suunnittelun konkreettisten resurssien pohjalta. Yhteistoimintasunnitelmien laadintaan osallistui suoraan myös maiden yleisesikuntien korkein johto. Tästä osoituksena on Suomen yleisesikunnan päällikön Oeschin Viron-vierailu 24.–28.10.1938, jonka aikana merellinen yhteistoiminta nousi keskeiseen asemaan. Vaikka Oeschin ja Viron yleisesikunnan päällikön Nikolai Reekin neuvotteluista en olekaan löytänyt asiakirja-aineistoa, niin vierailun neuvotteluaiheista saa hyvän käsityksen Suomen Tallinnan sotilasasiamiehen majuri Ragnar Ingeliuksen laatimasta matkaraportista. Ingelius nimittäin vieraili Oeschin määräyksestä Virossa syys – lokakuun vaihteessa, siis hieman yli kolme viikkoa ennen Oeschin vierailua. Matkan tarkoituksena oli näin valmistella esimiehen pian tulevaa matkaa. Oeschin antaman määräyksen mukaan Ingeliuksen oli keskusteltava Viron yleisesikunnan kanssa maiden laivastovoimien suunnittelusta sodan aikaisesta yhteistoiminnasta. Keskustelukumppanina Ingeliuksella oli Reekin apulainen, yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikkö eversti Richard Maasing. Neuvotteluja Ingelius ja Maasing kävivät Viron rannikkopuolustuksen valmiudesta, tietojen vaihdosta, sukellusveneiden operaatiosuunnitelmista, suunnitelluista miinakentistä ja miinoittamattomista väylistä sodan aikana. Lisäksi Ingeliuksella oli tehtävänä tiedustella, miten tietojen vaihto sotatilanteessa olisi organisoitava molempien maiden merivoimien välillä.¹⁴⁴

Neuvottelussa Maasing totesi rannikkopuolustuksen osalta, että Münchenin kriisin vuoksi Viron rannikkovartiointia oli tehostettu. Samaan aikaan olivat

142 Ibid.

143 Ibid.

144 Suomen Tallinnan sotilasasiamiehen majuri Ragnar Ingeliuksen matkakertomus 5.10.1938 vierailusta 30.9.–1.10.1938 Viron yleisesikunnassa. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1403/16, SA; Turtola (1987), s. 106–108.

Turtola ei mainitse, että Ingeliuksen matka liittyi hänen esimiehensä Oeschin tulevaan vierailuun Virossa.

Oesch vieraili Virossa 24.–28.10.1938. Matkan aikana esille nostettavat neuvotteluaiheet valmisteltiin jo etukäteen. Niihin kuului Suomen ja Viron merivoimien sodan aikaisen yhteistyön valmisteleminen. Kuvassa Oesch (kolmas oikealta) ja hänen kollegansa Reek (kolmas vasemmalta) Jõhvin kaupungissa. Vasemmassa laidassa on Suomen Tallinnan sotilasasiamies majuri Ragnar Ingelius, joka ennen esimiehenä matkaa vieraili Viron yleisesikunnassa neuvottelemassa esille otettavista yhteistyökysymyksistä. (Kuva Ragnar Ingeliuksen kokoelmasta; Benita Holopaisen hallussa)

myös käynnissä rannikkotykistön kertausharjoitukset, joita oli seuraamassa suomalaisiakin rannikkotykistöupseereita. Merivoimien väliselle tietojen vaihdolle Maasing ei nähnyt mitään esteitä ja lupasikin toimittaa pyydetty tiedot miinakentistä ja laivaston operaatiosuunnitelmista molempien laivastojen yhteistoiminnan koordinoimiseksi. Tämän lisäksi hän lupasi lähettää Viron laivaston toimintasuunnitelmia käsittelevän muistion, johon suomalaiset voisivat tehdä omia ehdotuksiaan suunnitellun yhteistoiminnan kehittämiseksi. Maasingin mukaan virolaisilla sukellusveneillä ei ollut laajempia operaatiosuunnitelmia, koska niitä oli vain kaksi kappaletta. Niinpä sukellusveneille oli ainoastaan annettu tehtäväksi partioida Tallinnan edustan merialueella.¹⁴⁵

Lopuksi Maasing ehdotti sodan aikaista merivoimien välillä tapahtuvaa tietojen vaihtamista suoritettavaksi salakielellä radion avulla. Tätä varten Maasing toivoi, että Suomen merivoimat laatisivat erityisen koodin kielivaikeuksien eliminoimiseksi. Koodin käyttöä olisi myös yhdessä kokeiltava, jotta sotatilanteessa tietojen vaihto olisi ongelmatonta. Viestiyhteyden teknisistä yksityiskohdista Maasing esitti sovittavan merivoimien esikuntien viestielinten välillä.¹⁴⁶

145 Ibid.

146 Ibid.

Yhteiset sukellusveneiden hyökkäysharjoitukset

Suomen ja Viron laivastojen käytännön yhteistoimintaa harjoitettiin 1930-luvulla yhteisissä sukellusveneiden hyökkäysharjoituksissa Lappohjan vesillä. Siellä pidettiin yhteisharjoituksia yhteensä kaksi kertaa kesällä 1939. Nämä salaiset harjoitukset olivat kansainvälisestikin ainutlaatuisia, sillä tiedossani ei ole yhtään vastaavaa tapausta, jossa kahden virallisesti liittoutumattoman valtion sukellusveneet olisivat järjestäneet yhteisharjoituksia maailmansotien välisenä aikana. Yhteisharjoituksissa keskityttiin torjumaan idän suunnalta tulevaa, Hangon tasalle edennyttä kuviteltua vihollisen, toisin sanoen Neuvostoliiton, laivasto-osastoa. Yhteisharjoituksen aikana harjoiteltiin hyökkäystaktiikan ohella myös vedenalaista viestitystä suomalaisten ja virolaisten sukellusveneiden kesken. Harjoituksen tuloksena muun muassa sovittiin, että virolaiset opettelevat suomalaisten käyttämän viittoiluviestityksen tulevia yhteistoimintaharjoituksia silmällä pitäen. Hyökkäysharjoituksiin osallistuivat kaikki suomalaiset kulkukannalla olevat kolme sukellusvenettä *Vetehinen*, *Vesihäisi*, *Vesikko* ja emälaiva *Louhi* sekä virolaisten puolelta uudet sukellusveneet *Kalev* ja *Lembit*, joiden asejärjestelmät oli valmistettu silmällä pitäen yhteistoimintaa Suomen sukellusvenelaivueen kanssa. Yhteisharjoitusta oli seuraamassa Viron Itämeren laivaston päällikkö komentaja Joosep Pruun ja virolaisten sukellusveneiden emälaivana toimineen torpedovene *Sulevin* päällikkö komentajakapteeni Sandbank, joka kahta vuotta aikaisemmin oli suorittanut loppuun opintonsa Suomen sotakorkeakoulussa. Sandbankille itselleen harjoitus merkitsi siirtymistä käytännön yhteistoimintaan, sillä olihan hän jo osallistunut sotakorkeakoulussa vuosina 1936 ja 1937 pidettyihin sotapeleihin, joissa keskityttiin Suomen ja Viron merivoimien sodan ajan yhteistoimintaan sulkupuolustuksen järjestämiseksi Suomenlahden kapeikkoon. Harjoitusten aikana sijoitettiin myös virolaisia sukellusveneupseereita suomalaisiin sukellusveneisiin ja päinvastoin. Suomen sukellusvenelaivueen päällikön kapteeniluutnantti Arto Kivikurun ensimmäisistä harjoituksista laatiman raportin mukaan virolaiset pitivät hyvin tärkeänä, että yhteistoimintaharjoituksia jatkettaisiin myös vuoden 1940 purjehduskaudella. Virolaiset myös ehdottivat, että seuraavan vuoden harjoituksista ainakin osa pidettäisiin Viron aluevesillä.¹⁴⁷

147 Yhteistoimintaharjoitukset pidettiin Lappohjan vesillä 29.5.–9.6. ja 17.7.–22.7.1939. Jälkimmäiseen harjoitukseen osallistui virolaisista sukellusveneistä vain *Kalev*, koska sukellusvene *Lembit* oli saanut ennen harjoitusta teknisen vian ja joutui sen takia jäämään Tallinnaan korjattavaksi.

Sukellusvenelaivueen päällikön kapteeniluutnantti Arto Kivikurun selostus suoritetusta yhteisharjoituksesta virolaisten sukellusveneiden kanssa 29.5.–9.6.1939 välisenä aikana. Merivoimien esikunta, sotilasosasto – sota-asiajn osasto, T 13717/724, SA; Kivikurun antama sukellusvenelaivueen matkakäsky 5.6.1939 nro 25/39. 638 - 1 - 161, s. 224–225, ERA; Viron laivaston toimintakertomus ajalta 1.4.1939–1.4.1940. 527 - 1 - 1624, s. 253, ERA; kommodori evp. Eero Pakkalan haastattelu (ääninauhalla) 17.3.1995.

Ks. myös Kalervo Kijasen käsikirjoitus *Sukellusvenelaivueen historia*. Kommodori Kalervo Kijasen kokoelma, Pk. 1355/40, SA ja Per-Olof Ekman, Sukellusvenesotaa Itämerellä. Sukellusveneiden kehitys ja käyttö maailmansodissa. Suomentanut Jorma Haapkylä (Hämeenlinna 1986), s. 205.

Arkistolähteistä ei valitettavasti tarkasti ilmene, milloin ja missä yhteydessä yhteisharjoituksista sovittiin. Huhtikuun lopussa 1939 sotaväen päällikölle Östermanille lähettämässään kirjeessä Valve ja merivoimien esikuntapäällikkö komentaja Ragnar Hakola tuovat esille, että Suomen ja Viron merivoimien johdot olivat neuvotelleet jo useana vuonna yhteisharjoitusten järjestämisestä erityisesti sukellusveneiden välillä. Pyytäessään Östermanilta lopullista hyväksyntää harjoitusten järjestämiselle Valve ja Hakola korostivat kirjeessään, että *tällaisilla yhteisillä harjoituksilla on epäilemättä suuri merkityksensä yhteistoiminnan kannalta Suomen ja Viron kesken.*¹⁴⁸ Komentaja Kivikurun mukaan harjoituksista sovittiin lopullisesti Viron sukellusvenelaivueen Helsingin-vierailun yhteydessä 24.–27.9.1938. Virolaisilla oli tavoitteena saada kokemusta suomalaisten kehittämästä taktiikasta ja harjoittelumetodeista. Suomellahan oli ollut sukellusvenease jo 1930-luvun alusta lähtien, kun taas virolaiset olivat saaneet käyttöönsä omat sukellusveneet vasta keväällä 1937.¹⁴⁹ Virolaisten puolelta syyskuussa 1938 pidettyihin neuvotteluihin osallistuivat Viron Itämeren laivaston päällikkö Pruun sekä sukellusveneiden päälliköt Alfred Pontak ja Ferdinand Schmiedehelm. Vierailun aikana virolaiset kävivät neuvotteluja ainakin puolustusministeri Juho Niukkanen, sotaväen päällikkö Östermanin, yleisesikunnan päällikkö Oeschin, merivoimien komentaja Valveen ja rannikkolaivaston päällikkö Eero Raholan kanssa.¹⁵⁰ Molempien maiden korkein sotilaallinen johto hyväksyikin yhteistoimintaharjoitukset. Toukokuun alussa 1939 Österman ja puolustusministeri Niukkanen antoivat luvan harjoitusten pitämiseksi ja vastaavasti Viron puolella maan sotaväen ylipäällikkö Laidoner antoi määräyksen maansa merivoimille ryhtyä tarvittaviin valmisteluihin yhteisharjoituksen järjestämiseksi.¹⁵¹

Molemmat Lappohjan vesillä pidetyt yhteisharjoitukset vastasivat sisällöltänsä suomalaisten sukellusveneiden aikaisempien vuosien harjoituksia. Näin virolaiselle sukellusvenehenkilöstölle tarjoutui käytännöllinen tilaisuus tutustua suomalaiseen taktikkaan ja harjoitusmetodeihin. Yhteisharjoitusten hyökkäysharjoitukset olivat juuri niitä koulutuksen muotoja, joita suomalainen sukellusvenemiehistö harjoitteli määrällisesti eniten. Näissä tavoitteena oli pääl-

Ekman esittää virheellisesti, että Suomen ja Viron sukellusveneiden välisiä hyökkäysharjoituksia olisi järjestetty myös vuonna 1938 ja mahdollisesti myös vuonna 1937. Todellisuudessa vuoden 1939 kahteen otteeseen tapahtuneet yhteisharjoitukset olivat ensimmäisiä ja jäivät myös viimeisiksi.

148 Valveen ja Hakolan kirje 28.4.1939 sotaväen päällikölle. Merivoimien esikunta, järjestelytoimisto, T 13717/727, SA.

149 Jari Leskinen, Suomen sotilaalliset suhteet Viroon 1930-luvun alusta talvisotaan: Sotilasjohdon arviot Virosta ja toteutettu yhteistoiminta. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma (maaliskuu 1993, Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto), s. 72.

150 Laivastovierailuja ja ulkomaisten alusten rajan ylityksiä 1938. Merivoimien esikunta, sotilassosasto – sota-asiaosasto, T 13715/689, SA.

151 Em. Valveen ja Hakolan kirje 28.4.1939 sotaväen päällikölle ja siihen tehty reunamerkintä puolustusministerin vastauksesta. Rannikkolaivaston esikunta, T 17537/9, SA; merivoimien esikuntapäällikön komentaja Raholan kirje 12.5.1939 rannikkolaivaston päällikölle. Rannikkolaivaston esikunta, T 17537/9, SA; yleisesikunnan ulkomaatoimiston päällikön viransijaisen kapteeni Erkki Hallakorven kirje 1.6.1939 merivoimien esikunnassa palvelleelle komentajakapteeni Hugo Gottfrid Söderholmille. Merivoimien esikunta, järjestelytoimisto, T 13717/727, SA.

likön harjaantuminen ohjailemaan sukellusvenettä yllättävissäkin tilanteissa ja muun henkilöstön perehdyttäminen käsittelemään veneen eri laitteita.¹⁵² Suomalaisten roolia korosti edelleen se, että yhteisharjoitukset toteutettiin täysin Suomen merivoimien laatimien harjoitussuunnitelmien pohjalta. Viron laivaston arkistossa on useita Suomen merivoimien ennen yhteisharjoituksia lähettämiä suomenkielisiä asiakirjoja, jotka käsittelevät tulevan harjoituksen muotoja.¹⁵³

Vaikka yhteisharjoitukset palvelivat muutenkin Viron sukellusveneiden käytännön koulutustarpeita, niin harjoitusten sisällöstä on kuitenkin nähtävissä sodan ajan yhteistoimintaa korostavia muotoja. Erityisesti edellä mainitut suomalaisten ja virolaisten sukellusveneiden keskinäiset vedenalaiset viestitusharjoitukset ja virolaisten opettelema suomalainen viestitustekniikka viittaavat siihen, että sota-ajan oloissa maiden sukellusveneiden haluttiin tarvittaessa pystyvän olemaan yhteydessä toisiinsa tietyllä alueella, kuten esimerkiksi Suomenlahden suulla merellisen sulkupuolustuksen yhtenä tärkeänä lenkkinä. Tästä on hyvänä esimerkkinä Suomen merivoimien esikunnan laatima yhteisharjoitussuunnitelma, johon kuului ohessa oleva peitepiirros (kopio alkuperäisestä on sivulla 231) sukellusveneiden ryhmyksestä rinnakkain Hankoniemen edustalla olevan Ajaxin ja sen eteläpuolella Viron rannikon edustalla sijaitsevan Osmussaaren välille.¹⁵⁴ Kysymyksessä oli siis ryhmyitys

Virolaiset tuliterät sukellusveneet Kalev ja Lembit tekivät ensivierailun Helsinkiin syyskuun lopussa 1938. Vierailun aikana lyötiin lukkoon seuraavana kesänä toteutettavat yhteisharjoitukset. Englannissa valmistetut sukellusveneet olivat suomalaisia veneitä suurempia, nopeampia ja teknikaltaan huomattavasti edistyneempiä. Molemmat veneet olivat uppoumaltaan 665 tonnia ja saavuttivat pintakulussa 14 solmun nopeuden. Aseistuksena oli neljä torpedoputkea keulassa sekä yksi 40 mm:n tykki kannella. Kumpikin vene pystyi kuljettamaan suomalaisten Vetehis-luo-

152 Kalervo Kijanen, Sukellushälytys. Suomalaiset sukellusveneet sodan ja rauhan toimissa (Lahti 1977), s. 50–55; em. kommodori evp. Pakkalan haastattelu (ääninauhalla) 17.3.1995.

153 Suomen merivoimien Viron laivaston esikunnalle ennen harjoitusta lähettämä suunnitelma *Yhteisharjoitukset virolaisten sukellusveneiden kanssa*. 638 - 1 - 161, s. 196–200, ERA.

154 Yhteistoimintaharjoituksen ohjelmaan kuulunut peitepiirros sukellusveneiden harjoitusalueesta. Merivoimien esikunta, järjestelytoimisto, T 13717/727, SA.

kan veneiden tapaan mukanaan 20 miinaa. Neuvostoliiton miehitettyä Viron keksällä 1940 sukellusveneet siirtyivät Neuvostoliiton Itämeren laivaston lipun alle, ja muutama virolainen alipuseeri sai aluksi jäädä opettamaan uusille isännille englantilaista tekniikkaa. Koska virolaisten veneiden miinakuilut oli rakennettu suomalaisen mallin mukaisesti, punalaivasto ei voinut käyttää veneissä venäläismallisia miinoja kuin vasta vuonna 1944, jolloin miinakuilut oli saatu muutettua. Kuvassa Kalev kiinnitymässä laituriin Helsingissä 24.9.1938. Se tuhoutui jo lokakuun loppussa 1941 ajettuun miinaan Viron rannikolla, mutta sen sisaralus Lembit selvisi sodasta upottaen useita saksalaisia aluksia. (Kuva Sotamuseo)

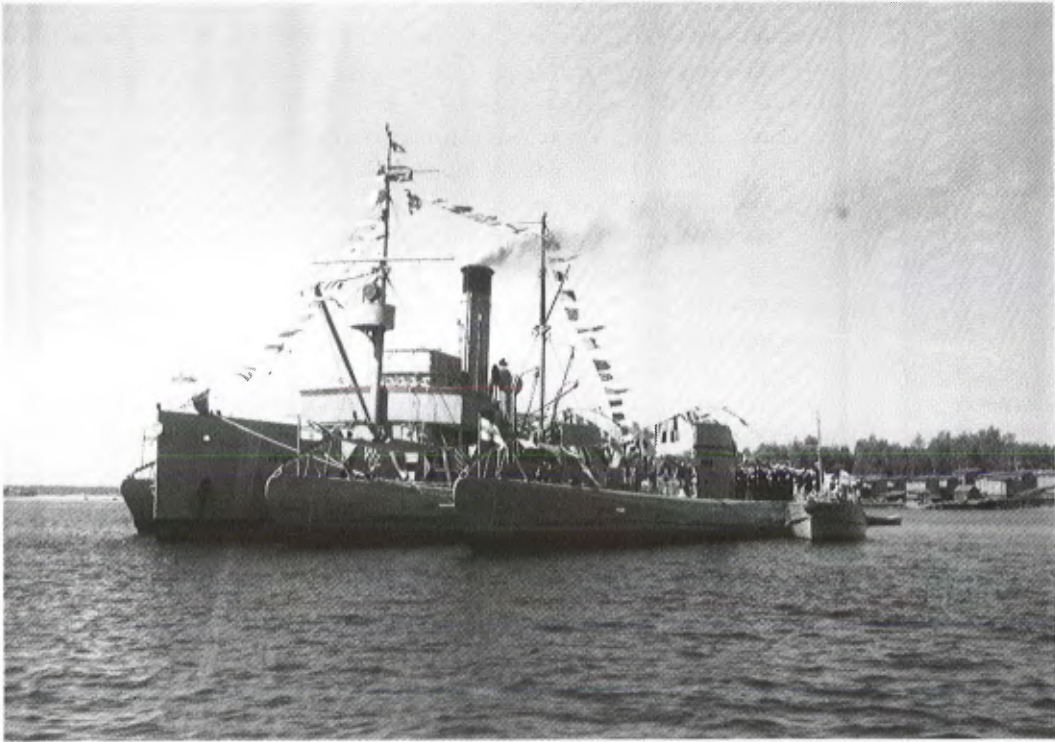
Suomenlahden suuhun idästä tulevan laivasto-osaston Itämerelle kulun pysäyttämiseksi vielä senkin jälkeen, jos punalaivaston tai sen yksittäisten laivojen olisi onnistunut läpäistä hieman idempänä Porkkalan ja Tallinnan välillä ollut suomalais-virolainen rannikkotykeistä ja miinoituksista rakentuva sulku-puolustus. Tässä yhteydessä on myös muistettava, että suomalaiset ja virolaiset sukellusveneet pystyivät yhdessä kuljettamaan yhteensä 106 miinaa. Suomalaiset *Vesihäisi*, *Veteihin* ja *Iku-Turso* kuin myös virolaiset *Lembit* ja *Kalev* pystyivät ottamaan mukaansa painerungon ulkopuolella kummallakin sivulla oleviin miinakuiluihin kukin 20 miinaa. Suomalaisten pienimpään sukellusveneeseen Saukkoon mahtui puolestansa kuusi miinaa. Tämän miinamäärän laskeminen vaikkapa kertaalleen – tai puhumattakaan muutama kertaan suoritettuna – Suomenlahden kapeimmalle kohdalle olisi merkinnyt suurta miinavaaraa punalaivastolle. Peitepiirroksen yhdestä viiteen numeroidut suora-kaiteet kuvaavat yhteisharjoitukseen osallistuneen viiden sukellusveneen erillistä toiminta-aluetta Suomenlahden suulla.

Edellä mainitsemiani Viron merivoimien ja Sundmanin arkiston sotapelejä lukuunottamatta molempien maiden sukellusveneiden yhteistoimintaa käsitteleviä ja virallisesti vahvistettuja operaatiosuunnitelmia on säilynyt äärimmäisen niukasti. Jopa Suomen sukellusveneitä koskevia operaatiosuunnitelmia 1930-luvun alkupuolelta ei ole löytynyt kovinkaan monta ja esille tulleissa asiakirjoissa suunnitelmat ovat olleet hyvin ylimalkaisia. Ensimmäinen säilynyt suunnitelma sukellusveneiden toiminnasta sodan aikana esitettiin merivoimien toimintaohjeissa vuodelta 1932. Ohjeissa kaavailtiin pinta-aluksien ja sukellusveneiden asettamista Lappohjan alueelle vartioimaan muun muassa Porkkalan miinasulkua. Tästä asemasta nähtiin olevan hyvät mahdollisuudet siirtyä tarvittaessa muualle, mutta ei kuitenkaan esitetty täsmällisesti, mitä nämä muut alueet olisivat käytännössä.¹⁵⁵ Sukellusveneille kaavailtujen operaatiosuunnitelmien yleisluonteisuus aina 1930-luvun loppupuolelle asti selittyy suurelta osin sillä, että 1920-luvulla laadituissa sukellusveneiden hankintaa perustelevissa suunnitelmissa oli jo hahmoteltu tulevia toimintaperiaatteita. Näille pohjautettiin pitkälti ensimmäisissä operaatiosuunnitelmissa. 1930-luvun alkupuolella arvioitiin erääksi sukellusvenelaivaston tärkeäksi tehtäväksi uuden aselajin miehistön kouluttamisen ja alusten käyttöön harjaannuttamisen. Vasta tämän jälkeen saatettiin suunnitella pidemmälle sukellusveneiden taktisten käyttöperiaatteiden perusteita. Tämän kehityksen edistyessä ryhdyttiin muotoilemaan laajempia operaatiosuunnitelmia 1930-luvun loppupuolella. Hyvin todennäköistä on, että yksityiskohtaisempia operaatiosuunnitelmia muotoiltiin jo aikaisemminkin, mutta kirjallisessa muodossa olevia suunnitelmia on löydettävissä vasta 1930-luvun loppupuolelta lähtien.¹⁵⁶

Tärkeätä on tässä yhteydessä ottaa huomioon, että Porkkalan ja Naissaaren välistä suomalais-virolaista miinasulkua – johon siis Suomen yleisesikunnan

155 Merivoimien toimintaohje vuodelta 1932. Yleisesikunta, merivoimatoimisto, T 21951/1, SA.

156 Tapani Valli, Suomalaisen sukellusvenedoktriinin synty ja kehitys maailmansotien välisenä aikana. Suomen historian pro gradu -tutkielma (1987, Turun yliopiston kirjasto), s. 96 ja Eino Siivonen, Sukellusvenesota rannikkomerilläämme vv. 1939–45. Suomen sotakorkeakoulun diplomityö vuodelta 1950, nro 471, s. 17, SA.

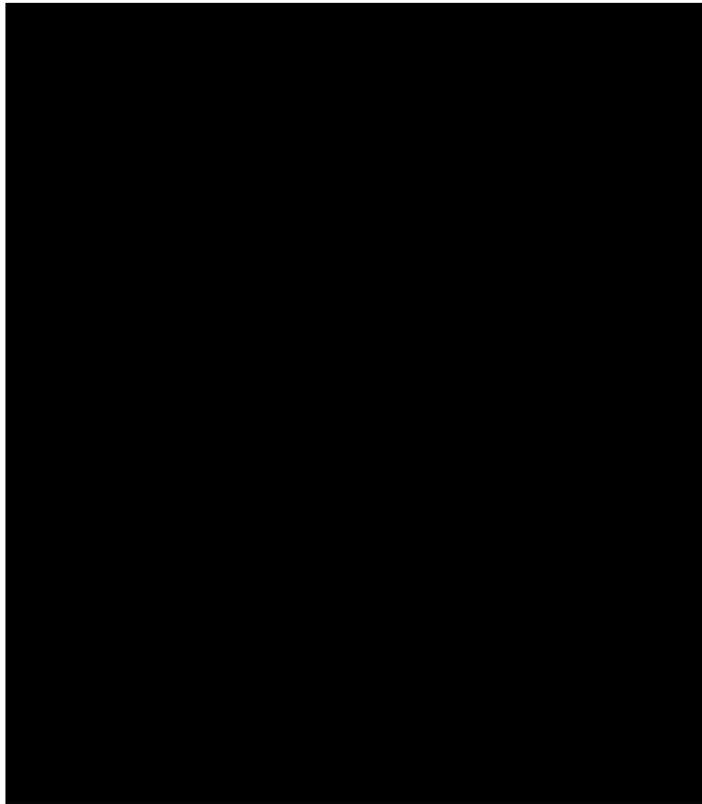

suunnitelmissa suomalaiset olisivat laskeneet omalta osaltansa noin 1500 miinaa – olisivat täydentäneet myös suomalaiset sukellusveneet. Tämä kapeikko näyttelikin merkittävää osaa sukellusveneiden ja ylipäättänsä Suomen laivaston operaatiosuunnitelmissa. Neuvostoliiton saatua tukikohtia Virossa ja muista Baltian maista Suomen meristrateginen asema huononi merkittävästi. Syksyllä 1939 merivoimien operatiivisessa toimistossa jouduttiin muuttuneiden olosuhteiden vuoksi laatimaan uudet suuntaviivat sukellusveneiden sodan ajan toiminnalle. Tulokseksi tuli, että aikaisempi sukellusveneiden sijoittamistapa Suomenlahden kapeikkokohtiin itä – länsi -suunnassa ei enää vastannut tarkoitustaan. Punalaiivaston saamien tukikohtien vuoksi uhaksi koettiin nyt etelä – pohjois -suunta.¹⁵⁷

Samoin Viron merivoimien arkistossa on hyvin vähän asiakirja-aineistoa virolaisten sukellusveneiden operaatiosuunnitelmista. Kuten jo edellä totesin, syksyllä 1938 Oeschin tulevaa vierailua varten Maasing lupasi Ingeliukselle luovuttaa muistion, jossa oli hahmoteltu virolaisten sukellusveneiden sodan

Sukusuunnitelmista käytännön yhteisharjoituksiin: Lappohjan vesillä pidettiin touko-kesäkuun vaihteessa ja uudelleen heinäkuun loppupuolella 1939 suomalais-virolaiset hyökkäys-harjoitukset punalaiivaston Itämerelle etenemisen katkaisemiseksi. Suomalaisen puolelta harjoituksiin osallistui kolme sukellusvenettä ja sukellusvenelaiivueen emälaiva Louhi. Kuvasa Louhen vasemmassa sivulla sukellusveneet Vesihäisi ja Vetehinen. (Kuva SA-kuva)

¹⁵⁷ Merivoimien esikunnan operatiivisen toimiston päällikön komentajakapteeni Sulo Enkiön 18.11.1939 laatima muistio *Suuntaviivoja sukellusveneidemme tulevaa toimintaa varten*. Tässä yhteydessä voidaan myös todeta, että Enkiö oli sukellusvenelaiivueen päällikkö vuosina 1936–1938. Merivoimien esikunta, operatiivinen toimisto, T 14823/811, SA; Porkkala – Naissaari -kapeikon merkityksestä laivaston toimintasuunnitelmissa: ks. esim. yleisesikunnan merivoimatoimistossa vuoden 1939 alussa (tarkemmin päiväämätön) laadittu muistio *Laiivastovoimien tehtävät ja näkökohtia niiden suorituksesta*. Yleisesikunta, merivoimatoimisto, T 2867/3, SA.

ajan toimintoja ja jonka pohjalta suomalaiset voisivat tehdä ehdotuksia yhteistoiminnan kehittämiseksi. Samalla Maasing oli myös kertonut, että vielä sillä hetkellä Viron sukellusveneillä ei ollut muita suunnitelmia kuin partiointia Tallinnan lähivesillä. Toisaalta on myös muistettava, että myös Viron sukellusveneidän tulevan käytön keskeiset periaatteet oli lyöty lukkoon jo 1930-luvun alussa, jolloin niiden hankkimista suunniteltiin, ja kuten jo edellä esitin, keskeisimpänä perusteluna oli ollut juuri yhteistoiminnan aikaansaaminen Suomen laivaston kanssa. Olihan edellä esitetyn Viron merivoimien komentajan Grenzin Suomen merivoimien esikuntaan marraskuussa 1933 tekemän matkan tarkoituksena saada tietoja yhteistoiminnan vaatimuksista Viron sukellusveneidän rakentamista silmällä pitäen. Grenz oli esittänyt myös raportissaan, että Suomen merivoimien johdon kanssa käydyissä neuvotteluissa oli noussut esille virolaisten sukellusveneidän mahdollisuus tukeutua suomalaisiin tukikohtiin aseistuksen täydentämiseksi sodan aikana.

Vuosina 1938–1942 sukellusvenelaivueen päällikkönä toimineen Kivikurun mukaan suomalais-virolainen suunniteltu yhteistoiminta kehittyi 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla varsin mittavaksi. Kivikurun mukaan maiden merivoimien sotilasjohdot neuvotteluissansa saavuttivat suullisen sopimuksen, jonka mukaan molempien maiden ollessa sodassa Neuvostoliittoa vastaan Viron kaksi sukellusvenettä olisi alistettu Suomen sukellusvenelaivueen ja siten Kivikurun suoraan alaisuuteen. Näin olisi myös mahdollistunut virolaisten su-

kellusveneiden tukeutuminen suomalaisiin asevarastoihin muun muassa torpedovarastojen täydentämiseksi operaatioiden aikana. Kivikurun mukaan maiden merivoimien pyrkimyksenä oli saada aikaan Porkkalan ja Tallinnan välisessä Suomenlahden ahtaimmassa kapeikossa molempien maiden järeän rannikkotykistön sekä sukellusveneiden muodostama mahdollisimman pitävä sulkku estämään punalaivaston ulosmurtautumista Itämerelle. Tällä tavalla olisi suojeltu Ahvenanmaata ja Viron suuria Itämeren saaria Neuvostoliiton pyrkimyksiltä perustaa niihin tukikohtia. Kivikurun mukaan virolaisten sukellusveneitä, joita oli vain kaksi kappaletta, oli täysin riittämätön määrä täyttämään Viron merivoimien tehtäviä, mutta virolaiset sukellusveneet antoivat huomattavan voimanlisäyksen Suomen sukellusveneille Suomenlahden kapeikon puolustamisessa. Virolaisten sukellusveneiden Suomen komentoa alistamisen seurauksena molempien maiden sotilaallinen tavoite eli Neuvostoliiton laivaston sulkeminen Suomenlahdelle olisi voitu tehdä yhteensä seitsemän sukellusveneen voimin kapeikossa, jossa sulkupuolustukseen olisivat osallistuneet myös Mäkiluodon ja Aegnan järeät rannikkotykistöt.¹⁵⁸

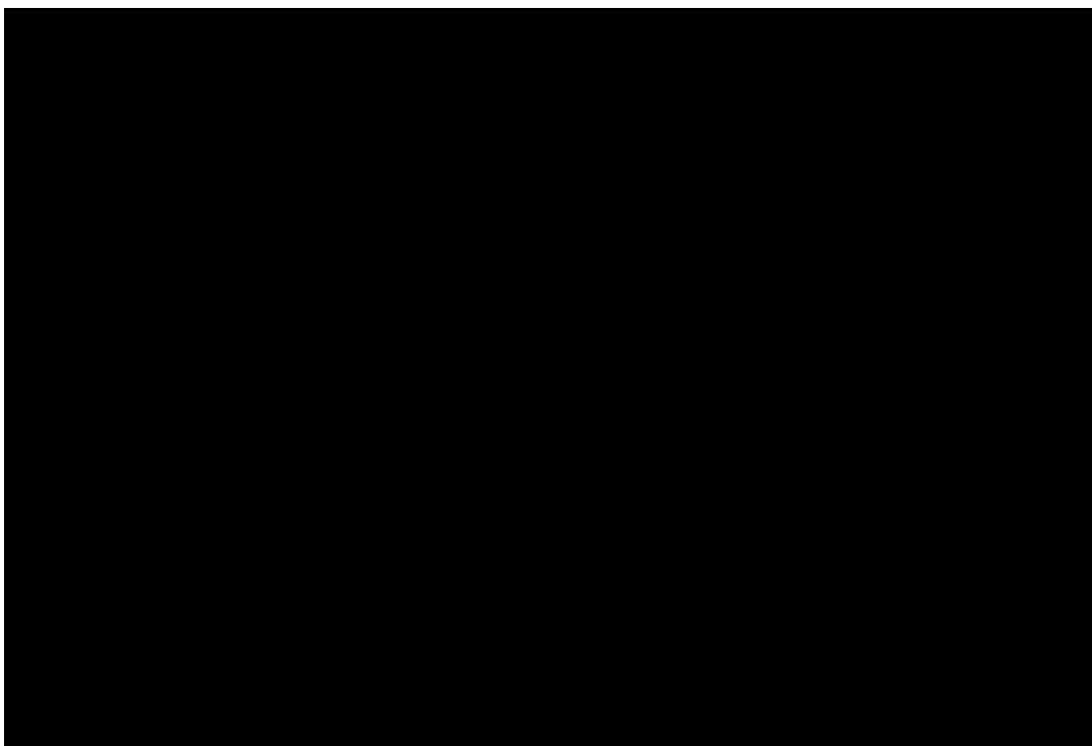
Tässä yhteydessä voidaan vielä palata Grenzin yhteistoimintaa koskeviin neuvotteluihin suomalaisten kanssa marraskuussa 1933. Grenz siis raportoi matkansa tuloksista Viron puolustusneuvoston kokouksessa vielä saman kuun puolivälissä. Tällöin hän juuri totesi, että suomalaisille oli erittäin tärkeätä jokainen meripuolustukseen hankittu sukellusvene.¹⁵⁹

Kivikurun ilmi tuoma sopimus virolaisten sukellusveneiden alistamisesta Suomen sukellusvenelaivueen osaksi sodan syttyessä on äärimmäisen mielenkiintoinen tieto, jota ei ole löydetävissä säilyneistä asiakirjoista. Kivikurun mukaan virolaisten sukellusveneiden alistamisesta ja maiden merivoimien yhteistoiminnasta Suomenlahden kapeikossa sovittiin suullisesti, ja suunnitelmaa kehitettiin maiden merivoimien johtojen keskinäisissä neuvotteluissa, joita pidettiin sängen usein. Kivikurun ja myös kenraali Reino Arimo katsoivat, että yhteistoimintaa pidettiin maiden merivoimien johdossa täysin luonnollisena, koska Virolla ja Suomella oli täysin yhteiset sotilaalliset intressit. Näin ollen poliittisten edellytyksien puuttuminen ei estänyt maiden merivoimien johtoja harjoittamasta pitkälle menevää yhteistoimintaa edullisen sotilasmaantieteellisen aseman pohjalta.¹⁶⁰ Kivikuru myös korostaa, että yhteistoiminnan suunnittelusta ja siihen liittyvistä sopimuksista ei saanut laatia kirjallista aineistoa. Tästä oli jopa merivoimien korkein johto antanut määräyksen. Toisaalta Kivikurun mukaan maiden merivoimien johtojen välillä vallitsi niin läheinen henkilökohtainen kontakti, että yhteistoimintasuunnitelmista ja niiden käytännön järjestelyistä voitiin neuvotella ja sopia suullisesti ilman asioiden kirjaimista paperille. Kivikurun mukaan harjoitetusta yhteistoiminnasta informoitiin ainakin Suomen puolustusministeriä, joka ei asettunut vastustamaan maiden

158 Komentaja evp. Arto Kivikurun haastattelut (ääninauhalla) 19.3.1995 ja 31.3.1995.

159 Em. Viron puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 45, ERA.

160 Em. komentaja evp. Kivikurun haastattelut (ääninauhalla) 19.3.1995 ja 31.3.1995; Turtola (1987), s. 96.

Suomalaiset meriupseerit olivat tällä kertaa vaihtaneet kulkuvälinettä matkustaessaan vierailulle Viroon. Suomalaiset ja virolaiset korkeat merivoimien upseerit tapasivat usein toisensa epävirallisten vierailujen yhteydessä; tuolloin saatettiin kaikessa rauhassa neuvotella luottamuksellisesti yhteistyöstä. Kuvasa vasemmalla majuri Viljo Valtanen ja kapteeniluutnantti Kivikuru Tallinnan lentokentällä 21.11.1936 saapumassa Suomen rannikkotyöstön ja rannikkolaivaston edustajina Viron merivoimien vuosipäivän juhlallisuuksiin. Suomalaisvieraita vastaanottamassa Kivikurusta oikealla univormuihin pukeutuneina yhteysupseeri A. Nael, Viron merivoimien esikuntapäällikkö kommodori Rudolf Linnuste ja komentajakapteeni Albert Lukas. (Kuva Eesti Filmiarhiiv)

välistä merellistä yhteistoimintaa ja sen suunnittelua.¹⁶¹

Kesällä 1939 toimeenpannut suomalais-virolaiset sukellusveneiden hyökkäysharjoitukset jäivät viimeiseksi käytännön yhteistoimintamuodoksi Suomen ja Viron merivoimien välillä. Kivikurun mukaan harjoitukset eivät ainoastaan palvelleet virolaisen sukellusvenemiestien koulutustarpeita, vaan kysymyksessä oli myös käytännön tavoite toimia yhdistetyin voimin Suomenlahden suun alucella oletettua punalaivastoa vastaan.¹⁶² Viron taivuttua solmimaan puolustussopimuksen Neuvostoliiton kanssa ja luovuttamaan tukikoh-
tia, Suomen ja Viron sukellusveneiden välinen yhteistoiminta-ajatus tuli tiensä päähän. Siten vuoden 1940 purjehduskaudelle suunnitellut yhteisharjoitukset jäivät pitämättä.

161 I:m. komentaja evp. Kivikurun haastattelut (ääninauhalla) 19.3.1995 ja 31.3.1995.

162 Ibid.

Suomenlahden tykistösulku

Suomenlahti tsaari-Venäjän meristrategiassa

Suomalaisten ja virolaisten välisessä ensimmäisessä yhteistyöneuvottelussa vuonna 1930 kontra-amiraali Salza oli siis ehdottanut pitkälle menevää sotilaallista yhteistyötä Suomenlahden kapeikossa punalaivaston etenemisen vaikeuttamiseksi. Laivastovoimien yhteistoiminnan ohella Salza esitti toiveen, että Suomi rakentaisi järeän tykkipatterin Porkkalaan. Tämä Suomen puolelta toimiva patteri voisi yhdessä Tallinnan edustalla sijaitsevan Aegnan saaren järeiden pattereiden kanssa rajoittaa merkittävästi punalaivaston toimintavapautta Suomenlahdelta Itämerelle.

Salzan ehdottama yhteistoiminta ei sinänsä ollut ajatuksena uusi, vaan sulkustrategian juuret ovat löydettävissä Venäjän yleisesikunnan suunnitelmista tämän vuosisadan alusta. Salza tunsu sulkupuolustusajatuksen, sillä olihan hän saanut koulutuksensa tsaari-Venäjän merisotilasoppilaitoksissa ja myös palvelut ensimmäisen maailmansodan aikana Venäjän merivoimien esikunnassa. Onkin syytä tarkastella lähemmin tsaarinaikaisia suunnitelmia Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi, koska Pietari Suuren nimellä tunnettu meripuolustusjärjestelmä korosti ennen kaikkea rannikkotykistön osuutta Suomenlahden suun sulkemisessa.

Venäjän-Japanin sodan (1904–1905) seurauksena Venäjän laivasto menetti iskukykyisimmän osansa, minkä johdosta sen Itämeren laivasto oli sangen heikko. Siksi Pietarin puolustus merellistä hyökkäystä vastaan heikkeni merkittävästi. Venäjän yleisesikunnan arvioissa maihinnousu-uhka Pietariin, erityisesti Saksan merivoimien taholta, nousi todelliseksi. Yleisesikunnan laskelmissa keisarikunnan pääkaupunkia uhkasivat monet vaaratekijät. Venäjän iskukykyisin laivasto-osa oli juuri menetetty hävityssä Tsushiman meritaistelussa, ja uuden laivaston rakentaminen tulisi kestämään useita vuosia. Keisarillisen Saksan laivaston nopea kasvu, Venäjän kenttäarmeijan liikekannallepanon hitaus, rannikkotykistön lähes täydellinen laiminlyönti, Ruotsin mahdollinen mukaantulo Saksan rinnalle ja lopuksi arvelut suomalaisten epäluotettavuudesta keisarikuntaa kohtaan olivat seikkoja, jotka pakottivat laatimaan uudenlaisia suunnitelmia pääkaupungin puolustamiseksi.¹⁶³

Venäjän yleisesikunnan suunnitelmissa vuosina 1907–1908 rajoituttiin puolustamaan vain Suomenlahden itäistä osaa, jossa pääpuolustusasemaksi oli määriteltä Suursaaren linja. Tämä suunnitelma sisälsi kuitenkin useita strategisia puutteita pääkaupungin puolustamisessa. Suursaaren linja oli rauhan aikana täysin ilman rannikkotykistöä, joka olisi suojannut miinoituksia ja heik-

163 Karl Freimann, Pietari Suuren merilinnoitus, erittäinkin sen meririntama v. 1909–1913 suunnitelman mukaan. Kirjassa Rannikkotykistön vuosikirja 1939 (Helsinki 1939), 74; Yrjö Pohjanvirta, Järeä rannikkotykistömmä. Kirjassa Tiede ja ase. Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu 41/1983 (Joensuu 1983), s. 163; Seppälä, s. 13.

koa laivastoa. Koska Suursaari sijaitisi Suomenlahden leveimmässä kohdassa, suunnitellut rannikkotykistö ja miinakentät olisivat muodostuneet ylläpidoltansa hyvin rasittaviksi ja käytännössäkin vaikeasti toteutettaviksi. Suomenlahden itäosan lähes täydellinen jäätyminen talviaikana olisi sitonut Suursaaren itäpuolella olevan laivaston toimettomuuteen. Edelleen pääpuolustusaseman sijaitseminen Suursaaren tasalla merkitsi käytännössä Suomenlahden keski- ja länsiosan jäämistä vihollisen vapaaseen käyttöön. Siten lännempänä olevien rannikoiden puolustaminen jäisi yksinomaan kenttäarmeijan vastuulle, jonka liikekannallepano oli varsin hidas.¹⁶⁴

Näiden puutteiden siivittämänä Venäjän yleisesikunnassa valmistui jo vuonna 1907 suunnitelma, jossa esitettiin pääpuolustusaseman siirtämistä huomattavasti lännemmäksi Suomenlahden kapeimmalle kohdalle Porkkala - Tallinna -linjalle. Samaan aikaan suunnitelmissa voitiin ottaa lukuun myös laivaston mahdollisuudet pitää tukikohtaa kapeikon etelä- ja pohjoisrannalla sekä Suomenlahden suun lähellä olevilla saarilla, vaikka Venäjän laivanrakennusohjelma ei ollut tuottanut vielä avomerikelpoista taistelulaivastoa. Olemassa olevan asetekniikan avulla arvioitiin pystyttävän sulkemaan Suomenlahti sen kapeimmalta kohdalta järeän rannikkotykistön sulkutulen avulla. Samoin laskelmointiin, että rannikkotykistön suojaamat laajat miinoitukset kyseisessä kapeikossa yhdessä laivastoyksiköiden kanssa voisivat aiheuttaa vihollisen voimakkaimmillekin laivasto-osastoille jo tällä tasalla ratkaisevat tappiot.¹⁶⁵ Suunnitelmaan sisällytettiin myös laivastotukikohtien perustamiset Helsinkiin ja Tallinnaan, joista jälkimmäinen toimisi päätukikohtana. Kaiken kaikkiaan suunnitelmassa arvioitiin, että Tallinna – Porkkala -pääpuolustuslinjalla voitaisiin Suomenlahteen tunkeutuvaa vihollislaivastoa vastaan asettaa jopa nelinkertainen puolustussulku: järeiden rannikkotykistöjen sulkutuli ja sen suojassa olevat tiheät miinakentät, laivaston päävoimien toiminta sulkuvyöhykkeen itä- ja länsipuolelta sekä lähinnä Ahvenanmaan suunnasta toimivien kevyiden laivasto-osastojen hyökkäysiskut. Tämän puolustussulun arvioitiin muodostavan esteen, johon voimakkainkin vihollisen laivaston eteneminen kilpistyi.¹⁶⁶ Näillä järjestelyillä mahdollistuisi myös vihollisen mairinnoitusjoukkojen etenemisen ratkaiseva hidastaminen. Mairinnoituskohdan siirtämisen Suursaaren tasalta Porkkala- Tallinna -linjalle arvioitiin merkitsevän noin kahden viikon lisäaikaa, joka olisi erittäin merkittävä etu Venäjän kenttäarmeijan hitaalle liikekannallepanolle.¹⁶⁷

Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmä ei syntynyt yhden yhtenäisen suunnitelman pohjalta, vaan koko puolustusajatus kehittyi yhdessä rannikkotykis-

164 Freimann, s. 74–75; Uljas Rauanheimo, Linnat ja linnoitukset rannikoillamme itsenäisyysaikaamme saakka. Kirjassa Rannikkotykistö taistelee. Rannikkotykistön Upseeriyhdistyksen vuosijulkaisu XI/1951 (Helsinki 1951), s. 135.

165 Jukka Knuutila, Rannikkotykistön kehitys Suomessa. Aikakauslehdessä Rannikon puolustaja 2/1976. Rannikkotykistön upseeriyhdistyksen, Rannikon puolustajain killan ja Rannikkotykistökoulun tiedotuslehti (Helsinki 1976) s. 13–14; Rauanheimo, s. 136.

166 Freimann, s. 75 - 76 ja Rauanheimo, s. 135.

167 Rauanheimo, s. 136.

tön, miina-aseen ja uudelleen rakennettavan laivaston kehityksen kanssa. Puolustusajatuksen ytimenä oli kuitenkin Pietarin turvaaminen hallitsemalla Suomenlahden molempia rantoja pääpuolustusaseman sijaitessa Porkkala – Tallinna -merikapeikossa. Ensimmäisen konkreettisen suunnitelman kapeikon linnoittamiseksi tsaari Nikolai II hyväksyi 18. elokuuta 1909. Suunnitelmassa oli myös määritelty linnoittamisen strategiset perusteet, jotka olivat seuraavat:

- 1) Tallinnan linnoituksen tulee suojata laivaston päävoimien toimintatukikohtaa ja
- 2) yhdessä Porkkalan linnoituksen kanssa estää vastustajan tunkeutuminen Tallinnan – Porkkalan meridiaanin itäpuolelle.¹⁶⁸

Suunnitelma ei kuitenkaan edennyt vielä toteuttamisen asteelle, koska lakiesitykset määrärahojen myöntämiseksi jäivät hyväksymättä.¹⁶⁹ Toteuttamista viivästyttivät myös varsin suuret erimielisyydet sotilasjohdon piirissä linnoittamisen tärkeysjärjestyksestä ja yksityiskohdista. Tämä taas johti siihen, että keisari perusti useita toisiaan seuraavia linnoituskomiteoita suunnittelemaan Pietarin turvajärjestelyjä. Erityisen vilkasta komiteatyöskentelyä harrastettiin vuoden 1911 jälkimmäisellä ja vuoden 1912 ensimmäisellä puoliskolla. Tällöin työskenteli suuriruhtinas Sergei Mihailovitsin johtama erikoiskomissio, jonka tehtävänä oli määritellä linnoitusjärjestelmän aseistuksen määrä ja laatu. Samoihin aikoihin Venäjän yleisesikunta ja meriministeriö laativat linnoituksille yksilöidympiä strategisia tehtäviä. Näiden suunnitelmien pohjalta valmistui esitys linnoittamisesta, joka alistettiin vielä yleisesikunnan, laivaston ja Pietarin sotilaspiirin edustajista kootun komitean tutkittavaksi. Tässäkin vaiheessa suunnitelma eteni varsin verkkaisesti, sillä mielipide-erot linnoittamisen periaatteellisistakin ratkaisuista olivat hyvin suuret. Erityistä kiistaa aiheutti sotilaspiirin päällikön suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitsin johtaman edustajiston alusta lähtien ajama vaatimus keinotekkoisten saarien rakentamisesta Porkkala – Tallinna -väliseen kapeikkoon. Sotilaspiirin edustajien näkemyksen mukaan tämä mahdollistaisi tehokkaamman sulkujärjestelmän vihollislaivaston läpimurtoyritysten estämiseksi. Keinotekkoisten saarten rakentamisen vaatimus ei kuitenkaan saanut kannatusta komitean muilta osapuolilta.¹⁷⁰

Komitea sai työnsä valmiiksi 11.5.1912. Tämän jälkeen yleisesikunnan komitea käsitteli vielä tuloksia tehden niihin omia muutoksiaan. Tsaari Nikolai II vahvisti lopulta yleisesikunnan esityksen 5.7.1912, jonka jälkeen rakentamisen suunniteltiin alkavan. Toisin kuitenkin kävi: vielä tämänkin jälkeen suunnitelmia muutettiin. Näin myös itse rakentaminen voitiin aloittaa vasta vuoden 1913 aikana. Linnoitusjärjestelmä sai nimeksensä "Pietari Suuren merilinnoitus", kun sen hallinto ja rakentaminen siirrettiin sotaministeriöltä meriministeriölle tammikuun alussa 1913. Nimen valinnassa haluttiin kunnioittaa

168 Freimann, s. 76–77.

169 Ibid. 77.

170 Ibid. s. 78, 82–83 ja 90; ks. myös Ruanheimo, s. 135–139 ja Ove Enqvist, Mäkiluoto. Mackilot - MacElliot (Järvenpää 1986), s. 4–5.

ja korostaa Pietari Suuren strategisia näkemyksiä, joiden mukaan Pietaria pystyttäisiin parhaiten suojelemaan hallitsemalla Suomenlahden merialuetta ja sen rannikoita.¹⁷¹

Pietari Suuren merilinnoitussuunnitelma edusti yleismaailmallisestikin yhtä vahvinta koskaan rakennettavaksi aiottua linnoitusjärjestelmää. Linnoitusjärjestelmä sisälsi kokonaisuudessaan uloimpana olevat Turun ja Ahvenanmaan sekä Viron saarien linnoitetut sivusta-asemat, joiden tehtäväksi määriteltiin saaristoalueiden hallussapito ja uudelleen rakennettavan laivaston tukeminen. Uloimman etuaseman muodosti Hangon ja Hiidenmaan pohjoisosassa sijaitsevan Tahkunan välinen sulkulinja, jonka suunniteltiin toimivan päävastarinta-aseman etuvartiolinjana. Varsinainen Pietari Suuren merilinnoituksen pääpuolustusasema Porkkalan ja Tallinnan välillä haluttiin niin vahvaksi, että vihollisen laivaston läpimurtoyritykset kohtaisivat niin suuria tappioita, että eteneminen pidemmälle Suomenlahdelle kävisi mahdottomaksi. Pietarin puolustamiseksi suunniteltiin vielä taempaa etuasemaa, joka sijaitsisi Rankin – Kilpisaaren – Somerin – Lavansaaren – Kurkolan linjalla. Tähän puolustuslinjaan kuuluivat myös Viipurinlahden ja Koivistonsalmen puolustusasemat. Tehtävänä tällä linnoitetulla linjalla oli toimia idempänä olevan Kronstadtin etuvartioasemana. Sisempänä ja viimeisenä puolustusasemana olivatkin Kronstadtin ja Inkerin rannikolla sijaitsevat linnoitukset, joiden tehtävänä oli pääkaupungin välitön suojaaminen.¹⁷²

Kapeikon sulkemista varten suunniteltiin varsin massiivista tykistöaseistusta. Yleisesikunnan hyväksytyä pienin korjauksin suurruhtinas Mihailovitsin erikoiskomission laatiman esityksen aseiden määrästä ja laadusta tykkiaseistuksen suunniteltiin sisältävän yhteensä 98 erikokoista putkea. Näistä peräti 24 tykkiä olisivat olleet järeitä; niiden ampumasektoreista suurin osa olisi leikannut toisensa kapeikon keskellä. Tallinnan ympärille suunniteltiin myös massiivista maalinnoitusjärjestelmää laivaston päätukikohdan puolustamiseksi.¹⁷³ Helmikuun vallankumous 1917 keskeytti rakennustyöt molemmin puolin kapeikkoa, mutta Tallinnan puoleinen maa- ja merilinnoitusjärjestelmä oli ehtinyt hyvin pitkälle. Tähän mennessä Tallinnan edustalla olevien linnakkeiden järeän tykistön ampuma-ala leikkasi jo Porkkalan edustalla olevan Mäki-luodon linnakkeen suunnitellun ampuma-alan, vaikka viimeksi mainittua järeää tykistöaseistusta ei ollut vielä saatu valmiiksi. Kapeikon pohjoispuolella

171 Freimann, s. 83–90.

172 Almar Lehonkoski, Viron rannikon linnoitukset ja Viron saarten valtaus maailmansodan aikana. Kirjassa Rannikkotykistön vuosikirja 1938 (Helsinki 1938), s. 98–99; Pekka Silvast, Porkkala 1944–1956. Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta. Tutkimusraportti (Tammisaari 1991), s. 11; Gustavson, s. 6–7; eversti Jussi Lambert Rikaman päivämätön tutkielma Suomen rannikkotykistöstä, s. 1. Eversti Jussi Lambert Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha Rikaman ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

173 Suurin osa tykistöaseistuksesta oli suunniteltu sijoitettavaksi Suomenlahden eteläpuoleiseen sulkujärjestelmään, koska Tallinnaa kaavailtiin tulevan laivaston päätukikohdaksi. Mäki-luotoon suunniteltiin sijoitettavaksi kuusi järeän luokituksen tykkiä panssaritorneihin asennettuina ja lisäksi kuusi 6 tuuman tykkiä. Rauanheimo, s. 138–139; Freiman, s. 87 ja 90; Enqvist, s. 5.

Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmään kuuluneen Mäkiluodon rannikkotykistölinnoitukset kokivat kovan kohtalon kevättalvella 1918. Mäkiluoto oli pelkkänä rauniona useita vuosia ennen kuin Suomen sotilasjohto kiinnostui yhteistyötä virolaisten kanssa Pietari Suuren sulkustrategian henkinherättämiseksi. Kuvassa räjäytetyn tykkipatterin jäännöksiä. (Kuva Sotamuseo)

Mäkiluodon saarella linnoitustyöt jäivät suurelta osin keskeneräisiksi ja vain yksi raskas tykkipatteri ja valonheittinasema oli saatu valmiiksi. Venäläiset poistuivat Mäkiluodosta helmi – maaliskuun vaihteessa 1918 jättäen linnoituksen punaisten haltuun, jotka sittemmin räjäyttivät kaikki saaren linnoituslaitteet vapaussodan lopussa.¹⁷⁴

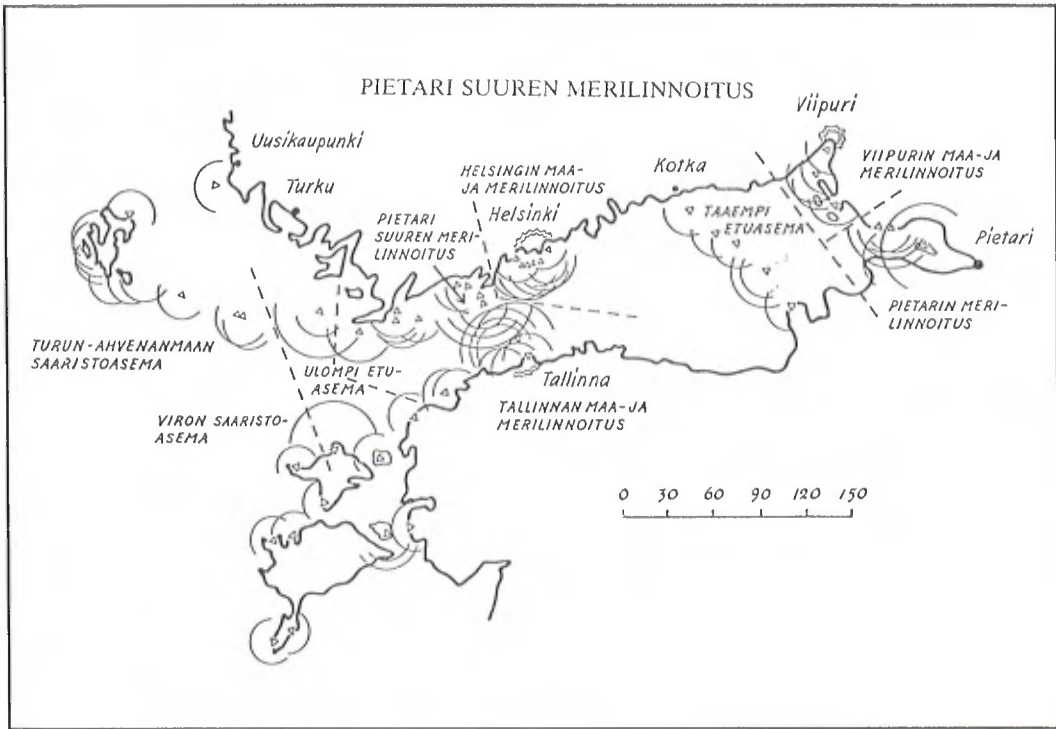
Suomenlahden etelärannalla tilanne kehittyi huomattavasti suotuisammin. Venäläisten peräytyessä nopeasti etenevien saksalaisten joukkojen edeltä valmiit tai rakenteilla olevat linnakkeet jäivät suurelta osin hävittämättä. Näin tulevan Viron tasavallan haltuun jäi varsin voimakas linnoitusjärjestelmä Tallinnan suojelemiseksi. Virolaisen historiantutkijan Heino Gustavsonin mukaan Suomenlahden sulkemiseen tarkoitetut Tallinnan edustan Naissaaren tykkipatterit säästyivät suurimmilta osin paikallisen metsänvartijan ansiosta. Nokkela metsänvartija nimittäin katkaisi useita venäläisten räjäytyspanoksen ja laukaisimen välisiä johtimia juuri ennen aiottua laukaisua. Toimenpiteen seurauksena vain osa räjäytettäviksi suunnitelluista linnoituskohteista onnistuttiin tuhoamaan ja osa kärsi vain lieviä vaurioita.¹⁷⁵

Ohessa suunniteltu Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmä karttapiirroksena.¹⁷⁶

174 Lehonkoski, s. 99; Enqvist, s. 8 ja Silvast (1991), s. 10 ja 29.

175 Gustavson, s. 76; ks. myös Helme, s. 49.

176 Karttapiirros on kopioitu Pekka Silvastin kirjasta (1991).

Pietari Suuren sulkustrategian henkiinherättäminen

Suomen ja Viron itsenäistyttyä niiden alueella olleet Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmään kuuluneet rannikkolinnoitukset joutuivat juuri itsenäistyneiden valtioiden haltuun pääosin käyttökelpoisessa kunnossa. Näin Suomi ja Viro saivat varsin voimakkaan rannikkotykistön, johon niillä olisi muuten tuskin koskaan ollut taloudellisia edellytyksiä. Tarkasteltaessa suomalaisia suunnitelmia 1920-luvulta rannikkotykistön sijoittamiseksi voidaan todeta, että kaikista esityksistä puuttui ehdotus Mäkiluodon uudelleen rakentamiseksi Pietari Suuren sulkustrategian hengessä. Suomenlahden sulkemista pidettiin jopa vastenmielisenä strategisena ajatteluna. Ensimmäinen rannikkolinnakkeiden sijoittamista arvioinut toimikunta totesi 24.8.1918 yleisesikunnalle jättämässään muistiossa varsin yksioikoisesti, että Suomenlahden sulkevat järeä rannikkotykit

civät ole Suomelle tarpeellisia, vaan ovat myös vaivaksi, koska niiden tarkoituksena oli estää vihollislaivasto pääsy lahteen. Sitäpaitsi on hallussamme vain lahden toinen rannikko.¹⁷⁷

177 Toimikunnan puheenjohtajana oli everstiluutnantti Arno Almqvist ja jäseninä everstiluutnantti Graf ja kapteeniluutnantti Achilles Sourander. Kenraali Reino Arimon kokoelma, Pk. 1481/2, SA.

Toimikunta ei näin ollen huomionnut minkäänlaista yhteistoiminnan mahdollisuutta Viron rannikkotykistön kanssa Suomenlahden sulkemiseksi. Seuraava rannikkotykistön sijoittelua arvioinut komitea oli asetettu valtioneuvoston taholta maaliskuussa 1921 puheenjohtajanaan yleisesikunnan päällikkö Oskar Enckell. Tämän rannikkopuolustuskomitean tuli laatia seikkaperäinen ehdotus rannikkopuolustuksen järjestelyistä ja tulevan laivaston rakentamisesta. Lokakuun 28. päivänä 1922 valmistuneessa työssään komitea muun muassa kannatti järeän tykistön sijoittamista Porkkalan alueelle perusteellisin sotilasmaantieteellisin ja poliittisin perusteluin. Esityksessä kuitenkin arvioitiin, että linnoitteiden rakentaminen ei olisi kiireellisyysjärjestyksen kärkipäässä, vaan sijoittamisen painopiste suuntautui itäiselle Suomenlahden rannikolle. Samoin komitea ei esittänyt sotasaaლიiksi jääneiden 12 tuuman tykkien sijoittamista vaan päätyi pienemmän kaliiperin kannalle. Ainoastaan Helsingin edustalle ehdotettiin rakennettavaksi linnakkeita, joiden aseistukseen kuuluisi 12 tuuman järeätä tykistöä. Näidenkin linnakkeiden arvioitiin täyttävän tehtävänsä ainoastaan puolustuksellisessa mielessä, ei yhteistyössä Viron järeän rannikkotykistön kanssa.¹⁷⁸ Näin tässäkin komiteassa ei otettu lukuun yhteistoiminnan mahdollisuutta eteläisen naapurin kanssa, sillä ainoastaan Porkkalan alueelle sijoitettuna 12 tuuman tykit olisivat olleet soveliaita toteuttamaan sulkustrategiaa Viron rannikkotykistön kanssa. Enckellin johtaman komitean arviot olivatkin luonteva jatko puheenjohtajan puolustukselliselle ajattelulle, josta aktiiviset toimintasuunnitelmat puuttuivat lähes täysin. Kenraali Harald Öhqvist sanookin muistelmissaan kainostelematta, *että kenraali Enckellin aikaisista operaatiosuunnitelmista puuttui melkeinpä tykkänään toimivia, aktiivisia piirteitä.*¹⁷⁹

Vuosien 1923–1926 aikana toiminut tohtori Eirik Hornborgin johtama puolustusrevisioni eli niin kutsuttu Hornborgin komitea teki vieläkin kielteisemmän arvion järeiden patterien uudelleen rakentamisesta. On tärkeätä huomata, että komiteassa ei ollut lainkaan edustettuna suomalaisia rannikkopuolustuksen asiantuntijoita. Sen sijaan komitea hyödynsi aikaisempaa kenraalimajuri Enckellin komitean mietintöä. Komitea myös kutsui Suomeen kesällä 1924 englantilaisen sotilaskomission kenraalimajuri Walter Kirken johdolla. Kirken mielipiteet suomalaisen rannikkotykistön, laivaston ja ilmavoimien uudelleen organisoimiseksi muodostuivat myös puolustusrevisionin lähes lopullisiksi kannanotoiksi. Englantilaiset asiantuntijat olivat sitä mieltä, että muun muassa maahan jäänyt järein tykkikalusto ja yksittäiset rannikkolinnoitukset eivät vastanneet tarkoitustaan Suomen rannikkopuolustuksessa.¹⁸⁰

Näin Kirken komission mielipiteet sivuuttivat täysin Mäkiluodon uudelleenrakentamisen järeine tykistöineen, joka olisi mahdollistanut Suomenlahden kapeikon sulkemisen sen pohjoisrannalta. Englantilaisten negatiivinen suhtautuminen venäläisten linnoitussuunnitelmiin Suomenlahden sulkemiseksi

178 Arimo, (1981), s. 61–62 ja Pohjanvirta, s. 167.

179 Öhqvist, s. 13.

180 Pohjanvirta, s. 167–169 ja Arimo (1981), s. 63–65.

kuvastui hyvin arvioissa, joiden mukaan venäläisten katsottiin *tuhlanneen suuria summia kaikenlaisiin betonirakenteisiin*. Kirken komission mielestä venäläiset suunnitelmat olivat merkinneet vain *hukkaan menneitä rahoja*.¹⁸¹ Vaikka englantilaisten arviot tulivat pääosin myös puolustusrevisionin lopullisiksi kannanotoiksi, niin poikkeaviakin esityksiä suomalaiset tekivät. Puolustusrevisioni nimittäin arvioi toisin kuin englantilaiset, että mahdollisessa sotilaallisessa konfliktitilanteessa hyökkäysuhka voisi tulla Viron suunnalta. Perusteluna tälle oli näkemys puna-armeijan tavoitteesta miehittää Suomenlahden etelärannikko strategisen asemansa parantamiseksi.¹⁸² Revisioni ei näin ollen odottanut Virosta sotilaallista tukea Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi, vaikka tämä ajattelu nousi hallitsevaan asemaan seuraavalla vuosikymmenellä.

Kaiken kaikkiaan kenraali Kirken asiantuntijakomission arviot saivat hyvin ristiriitaisen vastaanoton. Erityisesti silloinen rannikopuolustuksen päällikkö kenraalimajuri Kaarlo Edvard Kivekäs suhtautui jyrkän negatiivisesti Kirken laatimiin ehdotuksiin rannikopuolustuksen järjestelyistä. Kivekäs itse oli ollut jäsenenä hieman aikaisemmin istuneessa kenraali Enckellin rannikopuolustuskomiteassa, jonka näkemykset poikkesivat suuresti englantilaisten arvioista. Kivekkään elokuussa 1924 komitean työstä tekemien muistiinpanojen mukaan *komitean rannikon puolustusta koskeva osa ei kelvannut mihinkään. Sen toteuttaminen olisi tehnyt rannikopuolustuksemme tehottomaksi*.¹⁸³ Kivekäs jatkoi kritiikkiään myös myöhemmin arvioimalla, että Kirken komitea oli *hirveän pätemätön ja tietämätön rannikon puolustusta koskevissa, kuten myös tykistöasioissa*.¹⁸⁴ Kivekäs ei myöskään pitänyt mielipiteitään omalla tietonansa, vaan toi näkemyksensä englantilaisten merkityksestä myös muiden tietoon. Kivekkään kanssa samaa mieltä oli myös vuonna 1926 rannikotykykistön esikunnan teknillisen toimiston päällikkö Jussi Lambert Rikama. Rikaman mukaan kenraali Kivekäs esitti Kirken komiteasta arvion, jonka mukaan olisi ollut aivan sama, vaikka Canterburyn arkkipiispa olisi lähetetty arvioimaan Suomen rannikopuolustusta.¹⁸⁵ Sen sijaan puolustusrevisioniin kuulunut everstiluutnantti Erik Heinrichs suhtautui Kirken komission esityksiin huomattavasti pidättyväisemmin, joskin myös Heinrichs muutamissa kohdissa piti Enckellin komitean näkemyksiä englantilaisten ajatuksia parempina.¹⁸⁶

Puolustusrevisionin marraskuun ensimmäisenä päivänä 1926 valmistunutta mietintöä ryhdyttiin välittömästi tarkastelemaan yleisesikunnassa ja rannikotykykistön esikunnassa. Molempien esitykset rannikotykykistön uudelleenjärjestelyistä perustuivat suurimmilta osin puolustusrevisionin mietinnön näkemyksiin. Porkkalan edustalla olevan Mäkiluodon linnoituksen uudelleenrakenta-

181 Arimo (1981), s. 63.

182 Puolustusrevisionin mietintö osa I, luku 7: "Meri- ja rannikopuolustuksen tehtävät valaistuna sotatoimien kannalta". Puolustusrevisionin arkisto / 1 nippu 13, s. 163, SA.

183 Arimo (1981), s.65.

184 Ibid.

185 Jussi Lambert Rikama, Suomen rannikotykykistön kehitysvaiheita. Eripainos Rannikotykykistön vuosikirjasta X/1964 (Helsinki 1964), s. 20.

186 Arimo (1981), s. 65.

mista ei vieläkään esitetty. Sitä vastoin Helsingin edustalle esitettiin rakennettavaksi järeitä rannikkotykkipattereita pääkaupungin suojaksi. Merkille pantavaa on, että sijoittamiseen perusteluna oli yhteistoiminta Viron kanssa. Eversti Väinö Valveen allekirjoittamassa maaliskuun lopussa 1927 rannikkotykkistön esikunnan antamassa lausunnossa todettiin, että

Vielä on huomattavaa, että tällöin saamme näiden tykkien sektorit leikkaamaan Viron puoleisen Aegnan linnakkeen vastaavan kaliiperisten pattereiden sektorien kanssa.¹⁸⁷

Lähteiden valossa tämä perustelu oli ensimmäinen esitys mahdollisesta yhteistoiminnasta Viron kanssa Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi, vaikka strategisesti edullisemman Mäkiluodon linnakkeen uudelleen rakentamista ei vielä esitettykään. Viittaus sotilaalliseen yhteistoimintaan kuitenkin osoittaa, että Suomen merivoimissa oli heräämässä ajatus sodan aikaisesta yhteistoiminnasta eteläisen naapurin kanssa ennen kaikkea Pietari Suuren sulkustrategian hengessä. Ajatus yhteistoiminnasta punalaivaston sulkemiseksi Suomenlahteen ei kuitenkaan vielä pohjautunut konkreettisiin neuvotteluihin Viron sotilasjohtoon kanssa. Niiden aika tuli vasta seuraavan vuosikymmenen alussa.

Suomen sotilasjohto ehdottaa Latvialle yhteistyötä

Valveen maaliskuussa 1927 esittämästä yhteistyöajatuksista oli todennäköisesti neuvoteltu Suomen sotilasjohtoon piirissä. Tutkimustyöni aikana selvisi, että Suomen sotilasjohto suunnitteli sulkupuolustusta Suomenlahden kapeimmalle kohdalle jopa jo silloin, kun laivaston hankintaohjelmaan kuuluvia kahta panssarilaivaa ja neljää sukellusvenettä vasta rakennettiin. Tästä osoituksena on sotaväen päällikön kenraalimajuri Aarne Sihvon ja yleisesikunnan tilastollisen ja ulkomaanosaston päällikön everstiluutnantti Ilmari Relanderin vierailu Latviaan lokakuun puolivälissä 1928. Vierailun aikana Sihvo ja Relander kävivät neuvotteluja Latvian korkeimman sotilaallisen ja poliittisen johdon kanssa. Vierailunsa aikana käydyissä luottamuksellisissa neuvotteluissa Sihvo kysyi suoraan maan merivoimien komentajalta, amiraali Arkibald Keyserlingiltä, olisivatko Latvian merivoimat kiinnostuneita yhteistyöstä Suomen laivaston kanssa Suomenlahden sulkupuolustuksen toteuttamiseksi ja Neuvostoliiton laivaston Itämerelle pääsyn estämiseksi. Keyserling suhtautui ehdotukseen periaatteessa myönteisesti, mutta esitti samalla, että käytännössä riittävän tehokkaan sulun muodostamiseksi tarvittaisiin vähintään 12 sukellusvenettä. Koska molemmilla mailla ei olisi edes tulevaisuudessa vaadittavaa määrää sukellusvenettä, Keyserling torjui Sihvon esityksen ja arvioi, että tässä vaiheessa ei

187 Rannikkotykkistön esikunnan lausunto rannikkotykkistön 10-vuotisohjelmaksi yleisesikunnalle 29.3.1927. Yleisesikunta, järjestelytoimisto, T 22104/Hh 29, SA.

ollut mahdollista sopia ehdotetusta laivastojen välisestä sodan ajan yhteistoinnista edes alustavasti.¹⁸⁸ Tässä yhteydessä on muistettava, että Sihvon ehdotuksen aikoina Latviassa oli käytössä kaksi vain pari vuotta aikaisemmin valmistunutta sukellusvenettä *Ronis* ja *Spidola*. Näiden lisäksi Latvian merivoimat käsitti kaksi samoihin aikoihin valmistettua miinalaivaa. Samaan aikaan Suomessa rakennettiin laivaston hankintaohjelmaan kuuluneita sukellusveneitä; *Vetehinen* ja *Vesihäisi* laskettiin Suomenlahden vesille kesällä 1930 ja *Iku-Turso* toukokuussa 1931.¹⁸⁹ Näin ollen Suomen ja Latvian yhteenasakettu sukellusvenemäärä Suomenlahdella olisi ollut yhteensä vain viisi. Siten Sihvon esityksen aikaan ainoastaan alle puolet Keyserlingin vaatimasta määrästä oli olemassa tai rakenteilla.

Sihvon ja Keyserlingin arvioista käy ilmi, että juuri sukellusveneitä arvoitettiin pienen maan merellisenä aseena suurvallan ja tässä tapauksessa Neuvostoliiton määrällisesti ylivoimaista sotalaivastoa vastaan. Latvian kieltäytyessä yhteistoinnista Suomen sotilasjohto suuntasi katseensa Viroon, jolla ei tosin ollut sukellusveneitä, mutta kylläkin kaksi varteenotettavaa hävittäjää *Lennuk* ja *Vambola* sekä Suomenlahden kapeikon tasalle suunnitellun Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän pääsulkuaseman voimakas rannikkotykistö. Kuten jo aikaisemmin sanoin, vuoden 1930 alussa suomalaisten aloitteesta pidetyissä neuvotteluissa Viron laivaston komentaja Salza ilmaisi halunsa ryhtyä suunnittelemaan suomalaisten kanssa sulkupuolustuksen järjestämistä Suomenlahdelle. Latvialaisesta kollegastaan poiketen Salza arvioi, että puolta vähemmällä eli kuudella sukellusveneellä pystyttäisiin luomaan verraten tehokas sulku. Tämä määrä olisi myös mahdollista saavuttaa, koska tuonaikaiset Viron laivaston suunnitelmat aluskannan vahvistamiseksi sisälsivät kolmen sukellusveneen hankinnan. Salza myös esitti täysin uutena ehdotuksena, että sulkua vahvistettaisiin myös Suomen puolelle rakennettavalla järeällä rannikkotykistöllä, joka yhteistoinnissa Suomenlahden ahtaimman kapeikon etelärannalle ryhmitetyn virolaisen järeän tykistön kanssa muodostaisi Suomen ja Viron yhdessä laskeman miinakentän kanssa sulkuaseman merenpäällisen osan.

Salzan ehdotuksesta otetaan vaarin

Yksityisiä ja epävirallisia ehdotuksia Mäkiluodon linnoituksen uudelleen rakentamisesta alkoi kuitenkin esiintyä niiden silti johtamatta tulokseen. Rikama kertoo muistelmissaan, että hän jo vuonna 1926 esitti muutamille johtaville

188 Ruotsin Tallinnan, Riian ja Kaunasin sotilasasiainmiehen ratsumestari Juhlin-Dannfeldtin raportti 26.8.1930 neuvottelusta Keyserlingin kanssa yleisesikunnan päällikölle. Generalstabens utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Litaun, volym 5, KKA.

Sihvo vain mainitsee muistelmissaan, että vierailun aikana hän ensimmäisen kerran tapasi Keyserlingin, mutta totuttuun tapaan Sihvo vaikenee neuvotteluissa käsitellyistä kysymyksistä. Aarne Sihvo, *Muistelmani II* (Keuruu 1956), s. 155–157.

189 Ekman, s. 199–200 ja 206.

Suomen sotilasjohto suunnitteli Suomenlahden sulkemista jo silloin, kun merivoimille tilatut sukellusveneet ja panssarilaivat olivat vasta rakenteilla. Latvian kieltäytyttyä yhteistyöstä katse suunnattiin kohti Viroa. Kuvassa kenraali Aarne Sihvo vuonna 1941. (Kuva SA-kuva)

yleisesikuntaupseereille Mäkiluodon linnakkeen uudelleen rakentamista järeine tykkeineen. Rikaman mukaan esitys tyrmättiin välittömästi ja ehdotuksen tekijää pidettiin suorastaan järjettömänä hänen esittäessään Mäkiluodon uudelleen rakentamista.¹⁹⁰ Rikama ei kuitenkaan julkaistuissa muistelmissaan mainitse mitään tekemänsä ehdotuksen perusteluista. Hyvin vähän hänen muistelmissaan saa myös huomiota läheinen yhteistoiminta Viron rannikkotykistön kanssa. Sen sijaan Rikaman lapset antoivat tekijälle ystävällisesti tutkittaviksi isänsä jälkeensä jättämät, tämän virkaan liittyneet asiakirjat. Niistä käy ilmi, että Rikama oli virolaisten suuntaan yksi tärkeimmistä merivoimien upseereista: hän neuvotteli, suunnitteli ja toteutti Viron rannikkopuolustuksen johdon kanssa Mäkiluodon ja Tallinnan edustalla olevan Viron rannikkotykistön välistä sodan ajan yhteistoimintaa Neuvostoliiton laivaston sulkemiseksi Suomenlahdelle.¹⁹¹

¹⁹⁰ Rikama, s. 15–16.

¹⁹¹ Rikaman kirje 10.12.1931 sotaväen päällikölle; Rikaman kirje 9.4.1935 majuri Armas Enckellille; Rikaman muistio 26.2.1937 merivoimien komentajalle, s. 14; Rikaman kirje 11.1.1940 Viron merivoimien komentajalle kommodori Johannes Sandbankille ja Viron rannikkotykistön komentajalle eversti Karl Freimannille; Rikaman 19.7.1952 päiväämä muistelmiensa alkuperäinen käsikirjoitus *Suomen muuri eli yritys pelastaa maamme*, s. 17 ja 42. Eversti Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha Rikaman ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

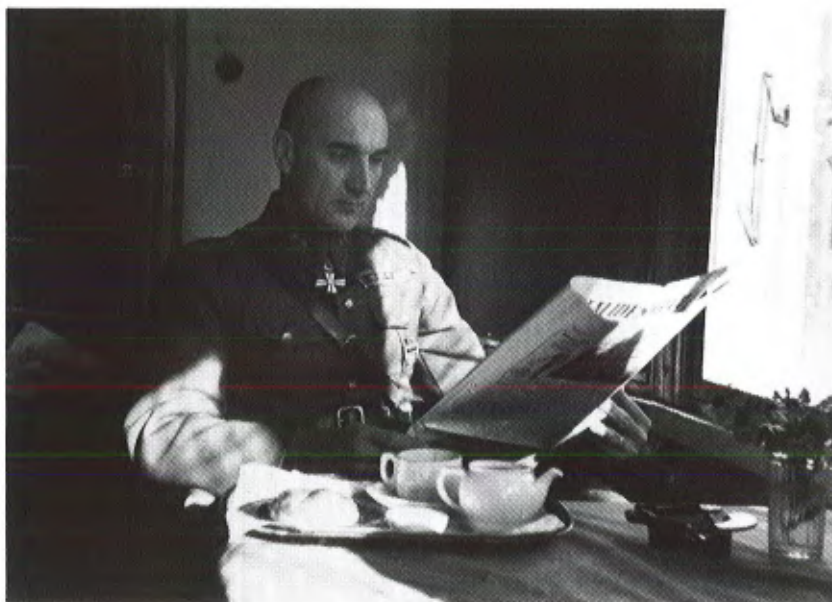
Everstiluutnantti Jussi Lambert Rikama (kuvassa everstinä Äänislinnassa vuonna 1943) oli jo alusta lähtien yksi keskeisimmistä henkilöistä suomalais-virolaisen tykistösulun suunnittelussa, kehittämisessä ja käytännön toteutuksessa. Rikama myös osallistui marras-joulukuussa 1933 Tallinnassa pidettyyn sulkua tutkivaan yhteiseen sotapeliin. (Kuva SA-kuva)

Erittäin merkille pantavaa on, että Salzan ehdotus yhteistoiminnasta vuoden 1930 alussa sai aikaan radikaaleja muutoksia Suomen sotilasjohtoon arvioihin. Nimittäin jo lokakuun alussa 1930 Suomen meripuolustuksen esikunta (MPE) esitti yleisesikunnan päällikölle osoitetussa esityksessä, että järeän tykistön sijoittelussa painotettaisiin muun muassa Helsingin ympäristöä. Perusteluihin oli nyt tullut yhteistoiminnan mahdollisuus Viron kanssa. Meripuolustuksen päällikön eversti Valveen ja meripuolustuksen esikunnan teknisen toimiston päällikön majuri Rikaman laatimassa esityksessä korostettiin, että järeillä tykeillä oli mahdollisuus

sulkea meriyhteys Suomenlahdelta Pietariin ja Kronstadtin. Helsingin tukialue voisi yhdessä Viron Wulffin [eli Aegnan, jota virolaista nimeä myöhemmin ruvettiin Suomessakin käyttämään; tark. J.L.] linnakkeen kanssa sulkea Suomenlahden kaistalla, jonka pituus vaihtelisi 50–80 km. Tämä sulkeminen merkitsisi sitä, että valtio, jonka tukikohdat ovat tästä kohdasta itään, jäisi puristustilaan, sillä se ei voisi saada laivas-
toivoimiaan vaikuttamaan voimasuhteisiin Itämerellä ilman suurta ja aina vahvimpaankin taistelulaivaan kohdistuvaa vaarantamista ja joka tapauksessa toimintamahdollisuudet mutkistuvat ja voivat vaatia maa-
voimien operatioita ennen kuin vihollislaivasto voi päästä sopiville tukikohdille ja toiminta-alueille Itämerellä. [...] Näiden 30 cm kanuunoiden merkitys on siinä, että ne, vähälukuisinakin, pystyvät taistelemaan tehokkaasti voimakkaimpiakin taistelulaivoja vastaan varsin laajoilla alueilla oman siis hyvin sijoitettuna offensiivistä merkitystä.¹⁹²

¹⁹² Meripuolustuksen päällikön eversti Valveen ja meripuolustuksen esikunnan teknillisen toimiston päällikön majuri Rikaman aloite 8.10.1930 yleisesikunnan päällikölle. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/2, SA. Ks. myös Pohjanvirta, s. 173.

Rikaman esimies meripuolustuksen komentaja – vuodesta 1933 lähtien merivoimien komentaja – Väinö Valve kannatti voimakkaasti yhteistyötä Viron kanssa. Valve jopa patisti virolaisia vahvistamaan maansa rannikkotykitä ottamalla oppia suomalaisten kehitystyön tuloksista. Viron merivoimien johdolle Valve puhui avoimesti Suomen ja Viron sodan aikaisesta liitosuhteesta, jos Suomenlahden kapeikko saataisiin yhdessä suljettua mahdollisimman pitkävästi. Kuvassa Valve (kenraaliluutnanttina lokakuussa 1941) aamukahvilla merivoimien esikunnassa.
(Kuva SA-kuva)

Valve ja Rikama eivät vielä tehneet minkäänlaista esitystä Mäkiluodon linnoittamisesta järeällä tykistöllä tsaarinaikaisten sulkusuunnitelmien mukaisesti. Tykkien sijoittelua mietittiin kuitenkin jatkuvasti – ennen kaikkea silmällä pitäen mahdollisimman tehokasta yhteistoimintaa virolaisten kanssa – ja Mäkiluodon osalta varsinainen täyskäännös tapahtui jo kolmen kuukauden kulluttua. Meripuolustuksen esikunta lähetti 12.1.1931 yleisesikunnalle uuden muistion, jossa ehdotettiin Mäkiluodon linnoittamista järeällä tykistöllä. Oeschin ja yleisesikunnan operatiivisen osaston vs. päällikön Karikosken tammikuun 30. päivänä allekirjoittamassa yleisesikunnan vastauksessa todettiin muun muassa, että

yhtyen MPE:n ehdotukseen on yleisesikunta myöskin sitä mieltä, että Helsingin – Porkkalan seudun kiinteää rannikopuolustusta on vahvistettava käytettävissä olevalla raskaimmalla tykistöllä oman laivaston liikkeiden suojaamiseksi ja vihollisen laivaston liikkeiden vaikeuttamiseksi niiden tunkeutuessa ulos Suomenlahdelta. K.o. seutu on Suomenlahden kapein kohta ja leikkaavat ampumasektorit täällä Suomenlahden eteläpuolelle, Wulfin saarelle (Aegna; tark. J.L.) sijoitetun virolaisen patterin saman kaliiperin sektorit. Kysymykseen tulee tällöin kaikkien neljän tykin sijoittaminen Porkkalan seudulle tai, kuten MPE ehdottaa, 2 tykkiä Porkkalaan ja 2 Helsingin edustalle.¹⁹³

Järeiden tykkien määrää punnittaessa yleisesikunta piti keskeisenä yhteistoimintaa virolaisten kanssa. Vastauksessaan yleisesikunta arvioi, että käytettä-

193 Yleisesikunnan kirje nro 65/1931 meripuolustuksen esikunnalle 30.1.1930 järeiden tykkien sijoittelusta. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/1, SA; ks. myös Pohjanvirta, s. 173.

vissä olevien neljän tykin sijoittaminen Porkkalan alueelle mahdollistaisi tehokkaimman sulkuvaikutuksen yhteistoiminnassa virolaisten kanssa. Toisaalta vastauksessa huomioitiin Viron hyvin rajallinen sotilaallinen kyky vastustaa Neuvostoliittoa kovinkaan kauan. Yleisesikunta nimittäin arvioi, että punalaivaston onnistuessa perustaa laivastollensa tukikohta Tallinnaan Suomenlahden salku heikkenisi huomattavasti. Näin myös kävisi siinä tapauksessa, että Viro pysyisi puolueettomana ja Suomi joutuisi taistelemaan Neuvostoliittoa vastaan. Näillä perusteilla yleisesikunta myös arvioi, että neljä käytettävissä olevaa tykkiputkea jaettaisiin tasan Mäkiluodon ja Helsingin edustalle perustettavan Kuivasaaren linnakkeiden kesken.¹⁹⁴

Annetun vastauksen jälkeen yleisesikunnassa valmistui 4.5.1931 muistio, jonka otsikkona oli *Meripuolustuksen yleiset tehtävät sodassa Venäjää vastaan*. Muistion allekirjoittajat Oesch ja Karikoski antoivat tehtäväksi meripuolustuksen esikunnalle ryhtyä työhön *sodan valmistelutöiden saattamiseksi sellaiselle tasolle, joka vastaa meripuolustuksen tärkeyttä maan yleisessä puolustussuunnitelmassa*. Asiakirja itsessään ei ole luultavasti säilynyt tai ei ainakaan ole löydettävissä sota-arkiston kokoelmista, mutta sen sisältö tulee esille muista yhteyksistä, lähinnä samoihin aikoihin laaditusta suppeammasta muistiosta *Meripuolustuksen toimintasuunnitelma*.¹⁹⁵

Mielenkiintoista on havaita, että rannikkotykköstön osalta muistiossa esitetään järeän rannikkotykköstön tarpeita korostaen erityisesti yhteistoiminnan edellytyksiä Viron rannikkotykköstön kanssa. Samoin laivaston tukikohdan sijoittamisessa Lappohjaan oli keskeistä Suomenlahden kapeikon strateginen merkitys. Muistiossa todettiin muun muassa, että

Porkkalaan rakennettavan patterin tulee olla siksi voimakas (4 kpl. 12") että sen ampumasektori leikkaa Wulfin (Aegnan, tark. J.L.) sektoria ja yhteistoiminnassa tämän kanssa muodostaa alueen, jonka kautta länteenpäin pyrkiminen osoittautuu vaikeaksi. Tämän kapeikon puolustusta on vielä lisättävä miinoituksilla, joka ollen harvakin pakottaa vihollisen käyttämään miinanraivaajia ja siten hidastamaan vauhtia. [...]

Lappohja sopii paraiten operatiotukikohdaksi siitäkin syystä että vihollisen pyrkimykset ulos Suomenlahdelta nykyisistä tukikohdistaan lähtien voidaan hyvissä ajoin tiedustelun avulla tiedottaa R.L.:lle (rannikkolaivastolle, tark. J.L.) joka olosuhteista riippuen voi ryhtyä [...] taisteluun kapeikon Porkkala – Naissaari turvin [...].¹⁹⁶

Viittaus tiedustelun hyviin mahdollisuuksiin valvoa Neuvostoliiton laivaston liikkeitä Kronstadtista Itämerelle perustui juuri alkaneisiin neuvotteluihin Suomen ja Viron merivoimien yhteisen meritiedusteluverkoston rakentamiseksi Suomenlahdelle. Tämä yhteinen tiedustelujärjestelmä valmistuikin syksyllä

194 Ibid.

195 Arimo (1987), s. 343.

196 Päiväämätön ja allekirjoittamaton muistio meripuolustuksen toimintasuunnitelmasta. Suojeluskuntain Yliesikunta, järjestelyosasto (Os. 1. a), II Fca 2, SA.

1931, mistä kerron tarkemmin jäljempänä.

Kiinnostavaa on, että edellä mainittujen esikuntien nopeasti muuttuneisiin käsityksiin ei ole kiinnitetty juuri ollenkaan huomiota tai kysytty syitä nopeasti vaihtuneisiin suunnitelmiin. Kenraali Reino Arimo esittää perusteellisessa tutkimuksessaan *Suomen linnoittamisen historia 1918–1944* järeiden tykkien käyttöönottoon vaikuttaneen keskeisesti niiden tarkkuuden paranemisen ja ampumaetäisyyden pitenemisen. Arimo myös siteeraa yleisesikunnan vastausta tammikuun lopulta tuoden esille vain mainintana yhteistyömahdollisuuden virolaisten kanssa.¹⁹⁷ Arimo ei kuitenkaan tuo esille yleisesikunnan vastauksessa olevia muita arvioita Porkkalan seudulle sijoitettavasta aseistuksen määrästä: ne perustuivat keskeisesti yhteistoiminnan mahdollisuuteen virolaisten kanssa.

Edelleen eversti Yrjö Pohjanvirta tutkimuksessaan suomalaisesta järeästä rannikkotykkistöstä vuoden 1983 *Tiede ja ase* -julkaisussa arvioi, että meripuolustuksen esikunnan ja yleisesikunnan nopeasti muuttuneita suunnitelmia edelsivät esikuntien väliset neuvottelut tai henkilökohtaiset yhteydenotot. Lisäksi Pohjanvirta kirjoittaa, että järeän tykkistön käyttöönottoon vaikuttivat huomattavasti laaja-alaisemmat syyt kuten 1920-luvun rauhanpolitiikan syrjäytyminen elpyvän militarismin tieltä ja Neuvostoliiton Itämeren laivaston nopea voimistuminen. Samoin Suomen laivaston kasvun seurauksena oli syntynyt tarve varmistaa toimintamahdollisuudet ja tukeutumisalueet. Pohjanvirta myös olettaa, että nuorempien upseerien vaikutuksen kasvaminen ja henkilövaihdokset yleisesikunnan johtavilla virkapaikoilla vaikuttivat osaltaan nopeasti muuttuneisiin arvioihin järeän tykkistön käyttöönottamisessa ja sijoittelussa.¹⁹⁸

Kaikki Pohjanvirran oletamat syyt ovat varmasti olleet omalta osaltansa enemmän tai vähemmän vaikuttamassa järeän tykkistön nopeaan käyttöönottoon 1930-luvun alussa. Samoin lienee perusteltua erityisesti se, että nuoremman yleisesikuntaupseeriston nouseminen johtaviin aseisiin oli vaikuttamassa suuresti muuttuneisiin suunnitelmiin. Pohjanvirran kirjoituksesta kuitenkin saa sen kuvan, että kirjoittaja itsekin jää vielä hieman etsimään syitä nopeasti muuttuneisiin esityksiin järeän tykkistön sijoittelusta. Merkille pantavaa on havaita, että Pohjanvirta tutkielmassaan myös siteeraa yleisesikunnan 30.1.1931 antamaa vastausta meripuolustuksen esikunnalle, jossa on keskeisenä ajatus yhteistoiminnan mahdollisuudesta Viron rannikkotykkistön kanssa Suomenlahden sulkemiseksi.¹⁹⁹ Pohjanvirta ei kuitenkaan esitä kysymystä siitä, miksi Viro esiintyy ulkovaltiona yleisesikunnan vastauksessa. Jo Viron rannikkotykkistön huomioimisen yhteistyökumppanina olisi pitänyt synnyttää kysymyksiä siitä, oliko yhteistoiminnasta jo neuvoteltu aikaisemmin ja erityisesti edellä esitettyjen esikuntien muuttuneiden suunnitelmien välisenä aikana. Sota-arkiston lähdemateriaalin tarkempi tutkimus olisi kyllä valottanut huomattavasti Suomen ja Viron läheisiä sotilas-suhteita merellä ja erityisesti järeän tykkistön alalla.

197 Arimo (1981), s. 72; ks. myös Arimo (1987), s. 344.

198 Pohjanvirta, s. 172–173.

199 Ibid., s. 173.

Mäkiluodon linnakkeen uudelleen rakentamisen tärkein perustelu oli kuitenkin Salzan suomalaisille tekemä ehdotus, johon tartuttiin yllättävän nopeasti. Jo elokuussa 1930 meripuolustuksen päällikkö Valve kertoi Ruotsin meriesikunnan operatiivisen osaston päällikölle komentajakapteeni Gösta Ehrensvärdille, että Salzan toiveen mukaisesti tultaisiin rakentamaan järeä patteri, joka yhteistoimin Viron järeän rannikkotykistön kanssa pystyisi muodostamaan sulun Suomenlahden kapeikkoon.²⁰⁰ Suomen sotilasjohton aktiviteettia ja yhteistoiminnan voimistamisen oma-aloitteellisuutta kuvaa hyvin Viron merivoimien komentajan arvio puolustusministerille yhteistyön kehityksestä. Grenz nimittäin toteaa, että

koska yhteistyö Suomen kanssa on edistynyt ja erityisesti viime aikana on ollut huomattavissa Suomen vastaavien päättäjien puolelta kiinnostuksen kasvua tiiviimmän yhteistyön saavuttamiseksi, meidän täytyy myös omalta puoleltamme tehdä kaikkemme sen puolesta, että tämä kiinnostus ei raukeaisi.²⁰¹

Suunnitelmista käytännön sulkustrategian toteuttamiseen

Suomen puolella edellä esitettyjen esikuntien nopeasti muuttuneiden suunnitelmien lisäksi itse käytännön toimet etenivät varsin rivakasti Suomenlahden suun sulkevan linnakkeen rakentamiseksi Mäkiluodolle. Jo keväällä 1931 alkoivat alustavat rakennustyöt Mäkiluodossa ja Kuivasaaressa.²⁰² Rakentamisen alettua yhteistyöstä Viron merivoimien kanssa tuli keskeistä. Rikaman muistelmien mukaan *oli tavattoman suuri merkitys [...] avulla, jota niin sydämellisesti saimme veljesmaaltamme Virolta, kun se pilkkahintaan vaihtoi ensiluokkaisen tärkeitä ja kalliita 305 mm:n tykkitornin osia meille vähemmän tärkeisiin välineisiin.*²⁰³ Myös Viron merivoimien arkistossa olevat luettelot virolaisten antamista lukuisista tykkitornien osista kertovat tiiviistä yhteistyöstä. Itse Rikama kävi läheisimpien alaistensa kanssa marraskuun alussa 1931 Tallinnassa sopimassa puuttuvien osien toimittamisesta. Kysymys ei ollut vain muutaman puuttuvan osan antamisesta tai vaihtamisesta. Luetteloissa esiintyvien osien määrästä päätellen virolaisten panos Mäkiluodon rakentamisessa oli aivan keskeinen.²⁰⁴ Rikama itse talvisodan aikana Päämajalle lähettämäs-

200 Em. Ehrensvärdin 29.8.1930 laatima matkaraportti meriesikunnan päällikölle vierailusta 17.–24.8.1930 Suomen yleisesikunnassa ja meripuolustuksen esikunnassa. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1928–1930, volym 1, KKA.

201 Grenz in kirje 10.5.1932 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille luutnantti Friedrich Paun komentamiseksi palvelemaan Suomen rannikkotykistöön. 527 - 1 - 1564, s. 61, ERA.

202 Arimo (1981), s. 73; Enqvist, s. 9–10 ja Pohjanvirta, s. 174.

203 Rikama, s. 16.

204 Yleisesikunnan ulkomaatoimiston kirje 29.7.1931 Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle everstiluutnantti Karl Lauritsinille. 642 - 1 - 266, s. 58, ERA; Viron rannikkotykistön komentajan Janitzin kirje 12.8.1932 Naissaaren komendantille ja merivoimien tukikohdan päällikön Paul Gerretzin kirje 12.8.1932 rannikkotykistön komentajalle. 642 - 1 - 268, s. 158–159, ERA; Salzan kirje 16.11.1931 sotaneuvostolle ja liitteenä oleva Suomen

sään kirjeessä arvioi, että ilman erittäin läheistä yhteistoimintaa Viron rannikkokystöksen kanssa järeiden tykkitornioiden rakentaminen Mäkiluotoon ja Kuivasaareen ei olisi onnistunut niin pienin kustannuksin kuin lopulta tapahtui.²⁰⁵

Tiivis yhteistoiminta ulottui myös henkilötasolle. Suomalaisia rannikkokystöuseereita komennettiin kokemusta hankkimaan Tallinnan edustalla olevan Aegnan saaren järeisiin rannikkotykkipattereihin, jotka muodostivat Suomenlahden kapeikon eteläpuolisen sulkutykkörykmentin. Yleisesikunnan komennusmääräyksiin tekemän reunamerkin mukaan matkojen tavoitteena oli juuri yhteistoiminnan aikaansaaminen suomalaisen ja virolaisen järeän rannikkokystöksen kesken.²⁰⁶ Suomen korkeimmasta sotilasjohtosta Viron puoleiseen sulkutykkörykmenttiin tutustuivat muun muassa sotaväen päällikkö Sihvo, yleisesikunnan päällikkö Oesch ja meripuolustuksen päällikkö Valve, jotka vierailivat Virossa ja Aegnan saarella vuonna 1931.²⁰⁷

Valitettavasti Sihvon, Oeschin ja Valveen vierailuista ja niiden aikana käytyistä keskusteluista ei ole juurikaan säilynyt suomalaisia tai virolaisia asiakirjoja. Neuvotteluissa on kuitenkin mitä suurimmalla todennäköisyydellä käsitelty Suomenlahden kapeikon sulkemista yhteistoiminnassa. Tässä yhteydessä ruotsalaiset asiakirjat valottavat mielenkiintoisella tavalla virinnyttä yhteydenpitoa Suomen ja Viron sotilasjohtojen välillä. Ruotsalaiset laivasto- ja sotilasasiamiehet niin Virossa kuin Suomessakin seurasivat hyvin kiinnostuneina alkanutta korkean tason kanssakäymistä. Erityistä huomiota sai Valveen vierailu Aegnan saarella kesäkuun lopussa 1931. Ruotsin Tallinnan sotilasedustajat raportoivatkin Tukholmaan, että Valveen vierailu varmuudella liittyi hiljattain Suomen ja Viron välillä alkaneeseen läheiseen yhteistoimintaan, jonka tavoitteena oli vahvistaa rannikko- ja meripuolustusta silmällä pitäen sotaa Neuvostoliittoa vastaan. Hyvin mielenkiintoista on huomata, että Valveen vierailun katsottiin erityisesti liittyvän maiden suunnitelmiin estää Neuvostoliiton laivaston pääsy Suomenlahdelta Itämerelle.²⁰⁸

edustajan Rikaman ja Viron edustajan Paul Gerretzin allekirjoittama tavaravaihtosopimus 507 - 1 - 95, s. 496–498, ERA; 14.8.1932 päivätty luettelo Suomelle annettavista järeän tykin osista. 644 - 1 - 362, s. 4 ja 8, ERA; Suomen merivoimien antama luettelo tarvittavista järeän tykin osista vuodelta 1931. 642 - 1 - 266, s. 24, ERA; Rikaman kirje 10.12.1931 sotaväen päällikölle koskien Virossa hankittavia 12 tuuman tykin ja tornin osia. Eversti Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha Rikaman ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

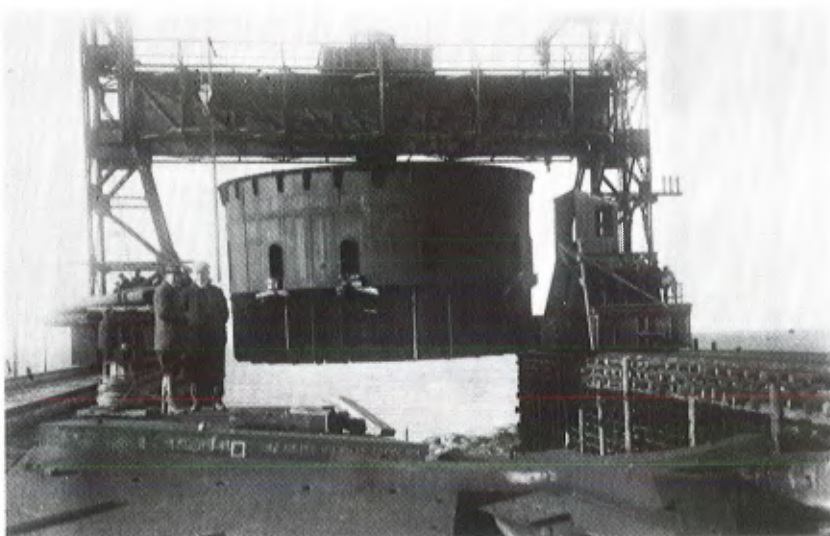
205 Rikaman kirje 11.1.1940 Päämajalle. Kannaksen Lohkon arkisto, Kannaksen Lohkon esikunta, P 2773, SA.

206 Meripuolustuksen esikunnan kirje 18.7.1931 kapteeni Kaino Oksasen ja kapteeni Bertel Knuutilan komennuksesta Virossa Aegnan linnakkeelle. Yleisesikunta, koulutustoimisto, T 17645/13, SA; ks. myös Aegnan saaren komendantuurin toimintakertomus itsenäistymisen ja 1.4.1934 väliseltä ajalta. 642 - 1 - 281, s. 34, ERA; Rikama (1964), s. 17 ja Pohjanvirta, s. 175.

207 Ulkomaankomennukset vuonna 1931. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1407/46, SA; em. Aegnan saaren komendantuurin toimintakertomus itsenäistymisen ja 1.4.1934 väliseltä ajalta. 642 - 1 - 281, s. 34, ERA; Sihvo, s. 160.

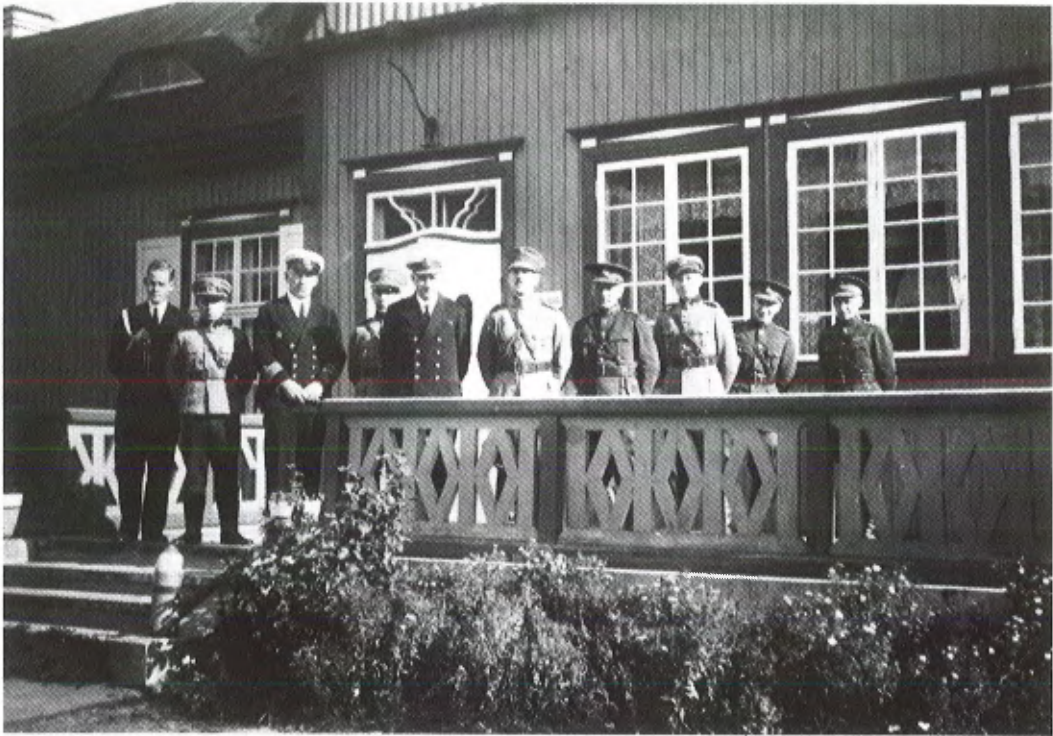
208 Ruotsin Tallinnan laivastoasiamiehen apulaisen luutnantti Uno Larssonin raportti heinäkuussa 1931 meriesikunnan päällikölle. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland, volym 2, KKA.

Mäkiluodon panssaroi-
tua tykkitornia asenne-
taan kesällä 1932. Noin
700 tonnin painoinen
panssaritorni oli suunnit-
teltu kestävämmään ras-
kaidenkin ammusten ja
lentopommien täysosum-
ia. Talvisodan aikana
patteria pommitettiin
ilmasta useita kertoja
ja kerran Neuvostoliiton
ilmavoimat saivatkin
muutamalla lentopom-
milla täysosumia tykki-
tornin betoniosan katol-
le. Tuloksena oli kuitenkin
vain ikkunavaurioi-
ta, minkä johdosta ilma
vaihtui panssaritornissa
tavallista nopeammin.
(Kuva Sotamuseo)

Järeät 12 tuuman tykki-
putket odottavat vielä
asentamista tykkitorniin.
Kummankin putken paino
oli noin 51 tonnia ja
pituus lähes 16 metriä.
Putkeen menevä ammus
painoi noin 500 kiloa
ja sen panos yksistään
150 kiloa. Ballistisen
kärjen avulla tarkkuus
parani ja ammus lensi
reilusti yli 40 kilomet-
rin päähän. Järeät tykit
oli suunniteltu taiste-
luun vastustajan suurim-
pia sota-aluksia vas-
taan, koska suuren teh-
on vuoksi jo lähellekin
osunut kranaatti paine-
vaikutuksellaan saattoi
olla kohtalokas vihollis-
sen sotalaivalle. (Kuva
Sotamuseo)

Suomalaisten lisäksi vastavuoroisesti useita virolaisia merivoimien upseereita komennettiin Suomeen merivoimien joukko-osastoihin ja sotilasopetuslaitoksiin 1930-luvun alussa. Niin ikään kaikkien virolaisten komennusten perusteluna esiintyi yhteistyön tiivistäminen Suomen merivoimien, niin sen laivaston kuin rannikkotyökistönkin kanssa. Virolaisista asiakirjoista ilmenee myös selvästi, että aloitteet virolaisten lähettämiseksi palvelemaan Suomen merivoimiin tulivat useimmiten Suomen puolustusministeriön ja yleisesikunnan puolelta. Kuten jo edellä mainitsin, Viron merivoimien komentajan Grenzin puolustusministeri Keremille tekemässä esityksessä merivoimien upseereiden komentamista Suomeen perusteltiin niin rauhan- kuin sodanaikaisella yhteistoiminnalla. Grenzin arvion mukaan tämän vuoksi olisi erittäin tärkeätä, että virolaiset merivoimien upseerit saisivat sotilaskoulutusta Suomessa.²⁰⁹ Viron puolustusministeri puolestaan esitti asian maan hallitukselle

Suomen korkein sotilasjohto tutustui paikan päällä Suomenlahden kapeikon etelärannan sulkutykistöön. Kuvassa Oesch (viides oikealta) Viron merivoimien johdon kanssa Aegnan saarella syksyllä 1931. (Kuva Ragnar Engeliuksen kokoelmasta; Benita Holopaisen hallussa)

209 Grenzin esitys 8.7.1932 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527 - 1 - 1564, s. 66 ja 69-70, ERA; virolaisten meriupseerien komennusten perusteluista on mainittu myös muun muassa seuraavissa asiakirjoissa: Janitzin kirje 14.7.1931 merivoimien komentajalle. 527 - 1 - 1559, s. 104, ERA; puolustusministeri Keremin ja Törvandin allekirjoittama ehdotus vuodelta 1932 maan hallitukselle virolaisten meriupseerien komentamiseksi Suomen merisotakouluun. 31 - 3 - 3799, s. 21, ERA; em. Grenzin kirje 10.5.1932 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527-1-1564, s. 61, ERA; Grenzin kirje 4.8.1932 yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle. 527 - 1 - 1564, s. 90, ERA; Keremin ja Törvandin allekirjoittama esitys 19.10.1932 maan hallitukselle virolaisen meriupseerin lähettämiseksi Suomeen meriupseerien täydennyskurssille. 31 - 3 - 3802, s. 1, ERA; em. Grenzin esitys 18.5.1933 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527 - 1 - 1582, s. 108, ERA.

perustellen myös komennusten välttämättömyyttä yhteistyön tiivistämiseksi Suomen merivoimien kanssa.²¹⁰ Samoin Suomen yleisesikunta piti merivoimien välistä yhteistyötä ilmeisesti niin tärkeänä, että osa virolaisista meriupseereista opiskeli suomalaisissa merisotaopetuslaitoksissa Suomen valtion kustannuksella.²¹¹

Yhteistoiminta maiden merivoimien välillä ulottui myös maiden rannikko-puolustuksen joukko-osastoihin. Suunnitellusta rannikkotykistöjen sulusta vastasi Suomen puolella Rannikkotykistörykmentti 1 (RTR 1), jonka vastuualueeseen kuului rakenteilla oleva Mäkiluodon järeä patteri. Viron puolella sulkutoiminnasta vastasi Aegnan saaren varuskunta. Viron valtionarkistossa säilytettävästä Aegnan varuskunnan arkistosta onkin löydettävissä asiakirjoja, joista käy selvästi ilmi alkaneen yhteistoiminnan intensiivisyys. RTR 1:n syksyllä 1932 luovuttamat asiakirjat sisältävät vuosina 1931–1932 rykmentin upseereille pidettyjä luentoja taktiikasta sekä käytännön taktisia harjoituksia, laivaston sekä jalkaväen taktiikkaa käsitteleviä asiakirjoja ja viesti-, koulutus-, mobilisaatio- sekä tykistön ampuma-asioita käsitteleviä asiakirjoja. Erittäin mielenkiintoista on havaita, että luovutettujen asiakirjojen joukossa oli RTR 1:ssä toukokuussa 1932 pidetty sotapeli, jossa oli huomioitu Viron rannikkotykistön toiminta sotatilanteessa.²¹² Näiden salaisiksi luokiteltujen asiakirjojen luovuttaminen ulkovallalle ei tapahtunut luonnollisestikaan RTR 1:n oman yhteistyöaktiiviteetin tuloksena, vaan perustui yleisesikunnan ja merivoimien esikunnan päätöksiin. Asiakirjat Viroon toimitti Aegnan saaren linnakkeella toiminut luutnantti Friedrich Pau, joka palveli RTR 1:ssä kesällä 1932. Myös luutnantti Paun komennuksen perusteluna oli yhteistyön tiivistäminen Suomen merivoimien kanssa.²¹³

On myös syytä vielä palata edellä esitettyihin maiden päämiesten neuvotteluihin. Kuten *riigivanem* Tõnisson muistutti puolustusneuvoston kokouksessa heinäkuun alussa 1933, presidentti Svinhufvud oli heinäkuussa 1931 vakuuttanut virolaisille, että suomalaiset haluavat olla tiiviissä yhteistyössä Viron kanssa Suomenlahden puolustamisessa, koska yksinään ei Suomi eikä Viro voisi vastustaa Neuvostoliiton ylivaltaa Suomenlahdella. Tõnisson myös esitti neuvottelujen tuloksena sovitun, että virolaisilta meriupseereilta ei tul-taisi salaamaan mitään.²¹⁴

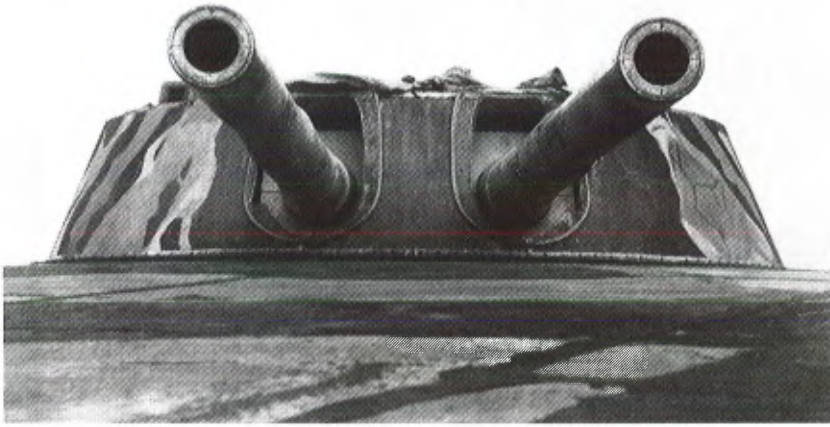
210 Em. Keremin ja Tõrvandin allekirjoittama ehdotus 19.10.1932 maan hallitukselle virolaisen meriupseerin lähettämiseksi Suomeen meriupseerien täydennyskursille. 31 - 3 - 3802, s. 1, ERA ja em. Keremin ja Tõrvandin allekirjoittama ehdotus vuodelta 1932 maan hallitukselle virolaisten meriupseerien komentamiseksi Suomen merisotakouluun. 31 - 3 - 3799, s. 21, ERA.

211 Tapio Koskimies, Puolustusvoimien ulkomaiset suhteet 1918 - 1939. Sotatieteen laitoksen julkaisematon tutkielma (1986, Sotatieteen laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu), s. 16–17.

212 Rannikkotykistön harjoituskomppanian päällikön apulaisen luutnantti Friedrich Paun kirjeet 23.10.1932 ja 10.11.1932 Aegnan saaren komendantille. 644 - 1 - 363, s. 6–8, ERA.

213 Em. Grenzin kirje 10.5.1932 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527 - 1 - 1564, s. 61, ERA.

214 Em. puolustusneuvoston ptk. 5.7.1933. 988 - 1 - 2, s. 15, ERA.

*Tykistösulun pohjoinen lukko – Mäkiluodon järeä patteri – valmistui vuonna 1933. Koko panssaroidun tykkitornin mekanismi oli täysin sähköistetty ja automaattinen. Patteri oli louhittu syvälle kalliin ja panssaroitu vahvasti. Virolaisten kanssa rakennetun yhteisen tulenjohtojärjestelmän avulla Mäkiluodon tulta pystyttiin tarkasti ohjaamaan Suomenlahden etelärannikoltakin käsin, ja tätä myös harjoiteltiin säännöllisesti 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.
(Kuva SA-kuva)*

Sulkua hiottiin yhteistoimintaharjoituksissa

Mäkiluodon linnakkeen järeä tykkitorni valmistui vuonna 1933, ja seuraavana vuonna linnakkeelle määriteltiin kirjallisesti sodan ajan tehtävät. Niissä yhteistyön painottaminen Suomenlahden etelärannalla olevan aseistuksen kanssa oli keskeisessä asemassa. Porkkalan alalohkelle – johon Mäkiluodon linnake kuului – laadituissa sodan ajan ohjeissa todettiinkin yksiselitteisesti, että *Mäkiluodon linnakkeen tehtävänä on yhteistoiminnassa Kuivasaaren ja Aegnan kanssa rajoittaa vihollisen liikuntavapaus Suomenlahden läpikulkuun.*²¹⁵ Kaksi vuotta myöhemmin 1936 laadittiin vielä erillinen sodan ajan toimintaohje Mäkiluodon linnakkeelle. Tässä punakantisessa kirjassa oli tärkeänä seikkana linnakkeen päällikölle osoitetuissa ohjeissa yhteistoiminta virolaisten kanssa, jotta Suomenlahti voitaisiin sulkea punalaivaston etenemiseltä Itämerelle tai pääsytltä takaisin Suomenlahden perukassa sijaitseviin tukikohtiin.²¹⁶

Vuonna 1936 uuden linnakkeen järeillä tykeillä valmistauduttiin tekemään ensimmäiset suuremmat harjoitusammunnat. Toimintaohjeiden mukaisesti käytännön yhteistoiminta kapeikon sulkemiseksi nousi esille. Kesällä 1936 Suomesta otettiin yhteyttä Viron yleisesikuntaan ja pyydettiin Mäkiluodon ensimmäisten harjoitusammuttojen ulottamista Viron aluevesille sekä ammuttaa Viron tulenjohtojärjestelmän avulla. Viron merivoimien komentaja

215 Majuri Pekka Enkaisen ja majuri Niilo Heiron 6.3.1934 allekirjoittama Porkkalan alalohkon sodan ajan järjestely- ja toimintaohje. Rannikkotykköstörykmentti 11:n (RTR 11) arkisto, RTR 11:n sekalaiset salaiset kirjelmät 1938–1942, T 6199/17, SA.

216 Yhteistyö Viron rannikkotykkösten kanssa esiintyi ohjeissa aina syksyyn 1939 saakka. Viron ja Neuvostoliiton välisen tukikohta- ja avunantosopimuksen jälkeen syksyllä 1939 laadittiin uudet ohjeet sodan ajalle, joista kaikki maininnat yhteistyöstä hävisivät. Mäkiluodon linnakkeen sodan ajan järjestely- ja toimintaohjekirja 1936–1939. Meripuolustuksen esikunta, sotatoimisto, T 17337/2302, SA.

Ammuksen ja panoksen suuren painon vuoksi niiden siirto itse tykkiin tapahtui kiskojen ja hissien avulla. Kun ammus ja panos oli saatu hissiin, yksi mies pystyi hoitamaan latauksen painamalla erityisen latausautomaatin koskettimia. Laite toimi sähköllä: lukko aukeaa, ammus panoksiin siirtyä hissillä ylös tykkitorniin, hissi menee alas hakemaan uutta ammusta sekä panosta ja lukko sulkeutuu. Korotus, sivusuunta ja laukaisu tapahtuivat myös sähköisesti. Sotilaiden 1950-luvun lopussa laatiman arvion mukaan 12 tuuman tykkien kantama, tulinopeus, tarkkuus ja ammuksen teho maalisissa olivat täysin vertailukelpoisia silloisten meritortutahjusten kanssa. Porkkalan tukikohtakauden aikana Mäkiluodon järeä tornipatteri oli koko tukikohdan pääase. Sisäkuva Kuivasaaren järeän tykin ammusvarastosta 1960-luvulta. (Kuva SA-kuva)

Grenz valtuuttikin maansa rannikkotykkistön johdon neuvottelemaan suomalaisten kanssa käytännön yhteistoimintakysymyksistä. Mielenkiintoista on myös havaita, että Grenz painotti erityisesti sitä, että yhteistoimintakysymyksistä neuvoteltaisiin suomalaisten kanssa ainoastaan suullisesti.²¹⁷ Mäkiluodon ensimmäiset harjoitusammunnat pidettiin muutamaa kuukautta myöhemmin syksyllä 1936.²¹⁸

Tämän ensimmäisen yhteisharjoituksen jälkeen sovittiin, että vastaavia tul-taisiin järjestämään vuosittain. Viron rannikkotykkistön komentaja eversti Karl Freimann antoi heinäkuussa 1937 määräyksen pian pidettävien harjoitusten valmistelujen aloittamisesta.²¹⁹ Elo – syyskuussa kaikki oli valmiina, ja tällöin pidettiin Mäkiluodon linnakkeella yhteistoimintaharjoitus, jota oli seuraamassa molempien maiden merivoimien johtoa. Tallinnan edustalla Naissaaressa ja Aegnan saarella mitattiin Mäkiluodon järeän patterin ammusten osumia ja annettiin sen tykeille suuntamäärityksiä. Virolaisten antamat suunnat ja osuimien etäisyysmääritykset viestitettiin posti- ja lennätinhallituksen merikaapelia hyväksi käyttäen Viron rannikon tähytysasemilta Porkkalaan,

217 Grenzin ja rannikkotykkistön komentajan sijaisen everstilutnantti Karl Freimannin kirje 19.6.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1550, s. 189, ERA.

218 Enqvist, s. 11.

219 Viron rannikkotykkistön komentajan Freimannin kirje 17.7.1937 sotaväen ja merivoimien viestipäälliköille. 495 - 12 - 861, s. 69, ERA.

josta tiedot välitettiin puhelinkaapelin avulla Mäkiluodon linnakkeen tulenjohtokeskukseen. Täältä virolaisten tulenjohtomääritykset edelleen välitettiin tulenjohtollista yhteistoimintaa varten rakennetun niin kutsutun *Suomi –Viro*-erikoismittalaitteen kautta itse Mäkiluodon järeään tykkitorniin. Tämä ainoastaan yhteistoimintaa varten rakennettu mittalaite muunsi virolaisten tulenjohtotiedot suoraan sellaisiksi, että niiden avulla pystyttiin suuntaamaan sivusuunnassa Mäkiluodon järeitä tykkejä ja antamaan tykeille tarvittavat etäisyyslukemat korotuskulman määrittelemiseksi. Kuten harjoituksesta laaditusta raportista ilmenee, tämä tulenjohtojärjestelmä – jonka kehittämisessä erityisesti suomalaisilla oli keskeinen asema – oli saatu jopa niin pitkälle, että Mäkiluodossa olevan suomalaisen tulenjohtajan ei tarvinnut tehdä itse minkäänlaisia välittömiä havaintoja osumista, vaan hänen puolestaan tämän hoitivat virolaiset lahden toisella puolella. Suomalainen tulenjohtaja toimi siis raportissa mainitun ilmauksen mukaan *pimeässä* antaen tykeille sivusuuntia ja etäisyysmäärityksiä täysin virolaisten antamien havaintojen perusteella. Harjoituksesta laaditussa raportissa kirjoitettiinkin, että Mäkiluodon järeiden tykkien

ammunta suoritettiin siten, että Viron rannikolla olevat Naissaari ja Aegna antoivat ammunnan aikana juoksevia suuntia, jotka Mäkiluodon linnakkeella tulenjohtotornissa olevalla muuntajalla [em. Suomi – Viro -erikoismittalaite, tark. J.L.] muunnettiin tykkitornin suunniksi samalla kuin se antoi myöskin etäisyyden. [...] Ammunnan aikana antoivat Naissaari ja Aegna myöskin suunnan [ammusten] putouksiin. Näiden suuntien avulla määrättiin tulenjohtopaikalla olevalla laitteella putouksen paikka maaliin nähden ja suoritettiin näiden "pimeässä" tehtyjen havaintojen perusteella korjaukset suuntaan ja matkaan nähden. Tulenjohtaja itse ei siis tehnyt minkäänlaisia välittömiä havaintoja putouksista.²²⁰

Yhteistoimintaharjoitusta oli myös seuraamassa Mäkiluodossa Viron rannikkotykistön upseereita maan rannikkotykistön komentajan Freimannin johdolla. Viron yleisesikunnan päällikölle Reekille kirjoittamassaan raportissa Freimann arvioi, että molempien maiden upseerit olivat hyvin tyytyväisiä yhteistoimintaharjoitusten tuloksiin. Käytännön harjoitus oli osoittanut, että yhteistuumin suunniteltu tykistöllinen sulkujärjestelmä vastasi sille asetettuja odotuksia. Freimann ei myöskään unohtanut mainita, että Suomenlahden ahtain kapeikko oli strategisesti mitä sopivin yhteistoiminnalle. Naissaaren majakasta näkyivät hyvällä säällä selkeästi Mäkiluoto ja sen ympärillä olevat saaret. Samoin Mäkiluotoa vastapäätä Viron rannikolla olevista useista muista majakoista ja tä-

220 Mäkiluodon järeillä tykeillä 4.9.1937 suoritettua ammunnan ampumapöytäkirja. Rannikkotykistörykmentti 1:n (RTR 1) arkisto, T 17800/ RT 1. Tykistön ampumapöytäkirjat 1937, SA; rannikkotykistörykmentti 1:n komentajan eversti Väinö Salomon Marjasen kirje 17.2.1938 merivoimien komentajalle. RTR 1:n arkisto, T 1168/Sal. 1938, SA; everstiluutnantti evp. Aake Merilän haastattelu (ääninauhalla) 12.4.1995. Everstiluutnantti Merilä palveli syksyn 1937 yhteistoimintaharjoituksen aikana luutnanttina Mäkiluodon järeässä tykkitornissa. Merilä mainitsee, että Viron rannikkotykistön komentaja Freimann onnitteli Tallinnasta merenalaisen puhelinyhteyden välityksellä suomalaista tykkimiehistöä hyvin suoritettua amunnasta.

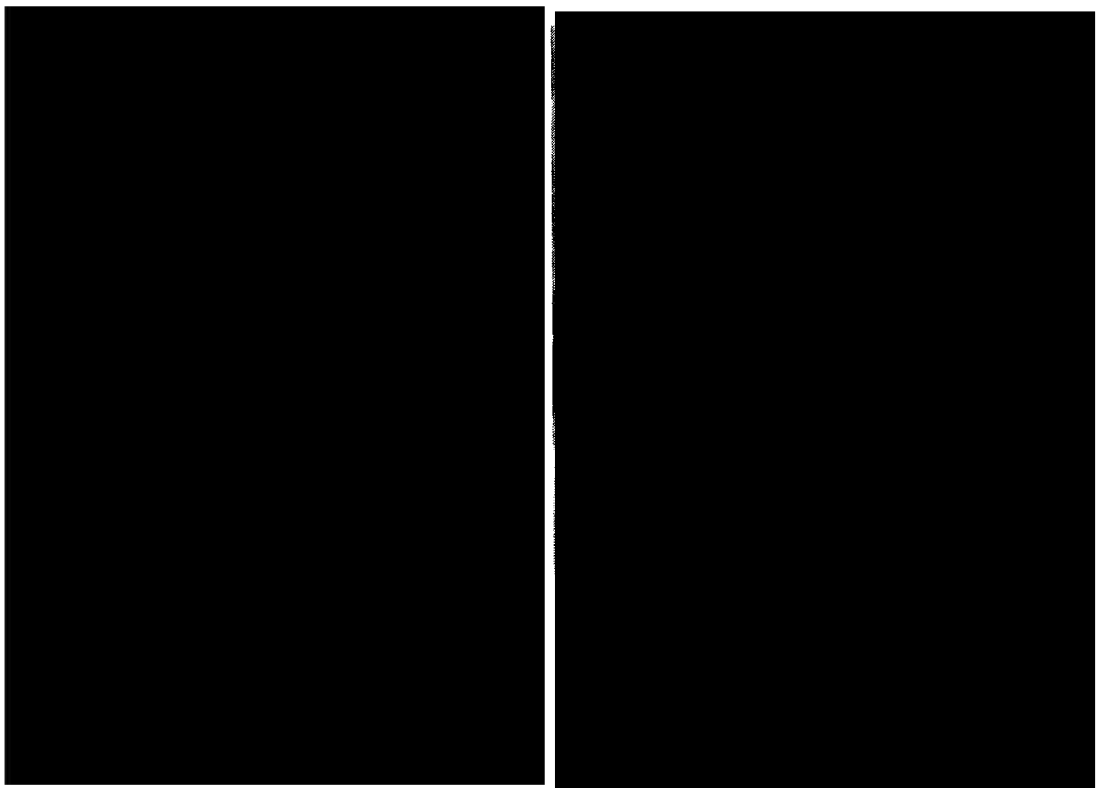
Sulun vahvistamiseksi Mäkiluotoon sijoitettiin 1930-luvun puolivälissä vielä kaksi 8 tuuman eli 203 mm:n tykkiä. Nämä tykit pystyivät ampumaan jopa 27 kilometrin päähän eli reilusti yli Suomenlahden kaapeimman kohdan puolivälin. Kuvassa toinen 8 tuuman tykeistä naamioituna. (Kuva SA-kuva)

hystysasemilta pystyttiin näkemään kapeikon keskelle asetettu maalilautta. Näin Mäkiluodon tulta pystyttäisiin ohjaamaan myös Viron puolelta useasta eri pisteestä.²²¹ Yhteistoimintaa varten Viron rannikkotykistö antoikin Suomen merivoimien esikunnalle tarkat tiedot omista tulenjohtoelimistään, joita oli yhteensä seitsemän Tallinnan edustan saarilla ja rannikon tuntumassa.²²² Harjoitusten aikana maiden upseerit neuvottelivat ja sopivat myös tykistöllisen sulkutoiminnan käytännön järjestelyistä ja kehittämisestä, viestikaluston täydentämisestä ja yhteisen viestituskoodin kehittämisestä. Neuvotteluissa sovittiin muun muassa, että puhelinyhteyden lisäksi ammuntojen tulenjohtamiseksi otettaisiin käyttöön myös radioyhteys, jonka tekniset vaatimukset tultaisiin tutkimaan Suomen ja Viron rannikkotykistöjen myöhemmissä neuvotteluissa. Edelleen sovittiin, että vastaavasti Viron järeän tykistön tulenjohto järjestettäisiin Suomen rannikolta seuraavan vuoden yhteistoimintaharjoituksissa.²²³ Muutamia päiviä yhteisharjoitusten päättymisen jälkeen Freimann vielä lähetti

221 Freimannin ohella ammuntojen loppuvaiheessa Mäkiluodolla olivat harjoituksia seuraamassa jo aikaisemmin RTR 1:ssä palvellut kapteeni Pau ja luutnantti Pehme. Viron merivoimien komentajan sijaisen Valentin Meren ja Freimannin pidetystä yhteistoimintaharjoituksesta laatima raportti 21.9.1937 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1609, s. 79-82, ERA.

222 Merivoimien esikunnan kirje 30.3.1937 rannikkotykistörykmentti 1:n komentajalle. RTR 1:n arkisto, T 1168/Sal. 1937, SA.

223 Em. Meren ja Freimannin pidetystä yhteistoimintaharjoituksesta laatima raportti 21.9.1937 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1609, s. 79 - 82, ERA; ks. myös Meren ja Freimannin muistio 24.5.1939 yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikölle majuri Alfred Lutsille. 527 - 1 - 1617, s. 27, ERA.

Valvella Viron rannikkotykistön laatiman raportin, jossa käsiteltiin virolaisten tekemiä havaintoja Mäkiluodon järeän patterin ammunnoista.²²⁴

Yhteistoimintaharjoitukset vastasivat myös suomalaisten odotuksia. Rannikkotykistörykmentti I:n komentaja eversti Väinö Salomon Marjanen – joka toimi yhteisharjoituksen johtajana – kirjoitti raportissaan muun muassa, että virolais-suomalaista yhteistoimintaa varten oli valmistettu erikoismittari n.k. *Suomi – Eesti mittari* ja se toimi hyvin. Saavutettuja tuloksia voitaneen pitää täysin tyydyttävänä. Ammunta oli ensimmäinen laatuaan meillä ja antoi hyvän alun vastaiselle yhteistoiminnalle eteläisen naapurimaamme kanssa.²²⁵

Vuodelle 1938 sovitut yhteistoimintaharjoitukset Aegnan saaren järeän tykistön tulenjohtamiseksi Suomen rannikolta eivät kuitenkaan toteutuneet Viron puolen viestitysongelmien vuoksi. Todennäköisesti syynä olivat suomalaisten vaatimat tekniset järjestelyt Viron puoleisissa viestiyhteyksissä. Ne muodostuivat ennakoitua vaikeammiksi. Rannikkotykistörykmentti I:n komentaja Marjanen nimittäin vaati helmikuussa 1938 tulevan kesän yhteistoimintaharjoituksia varten sellaisia viestijärjestelyjä Viron puolella, että suomalaisten antamia tulenjohtotietoja olisi mahdotonta kuulla puhelin yhteyden var-

Viron rannikkotykistön komentaja (vuosina 1936–1940) eversti Karl Freimann. Ennen ylentämistä rannikkotykistön komentajaksi Freimann oli ollut Aegnan saarella sijainneen rannikkotykistöyksikön päällikkö. Näin hän oli osallistunut jo alusta lähtien suomalais-virolaisen tykistösulun suunnitteluun.

Rannikkotykistörykmentti I:n komentaja eversti Väinö Salomon Marjanen (rykmentin komentaja vuosina 1933–1941), jonka komentoon kuului myös Mäkiluodon linna. Marjanen vastasi pitkälti yhteistyön käytännön toteuttamisesta yhdessä virolaisten kollegojensa kanssa ja hän toimi elo-syyskuussa 1937 pidettyjen yhteistoimintaharjoitusten johtajana.

224 Freimannin lähettämä raportti 17.9.1937 Valvella Mäkiluodon järeän tykistön ammunnoista. Merivoimien esikunta, ascosasto, T 13091/580, sisältökohta D: ammunnat 1937, SA.

225 RTR I:n komentajan Marjasen allekirjoittama ampumakertomus vuodelta 1937, Merivoimien esikunta, ascosasto, T 13095/650, sisältökohta D: ammunnat 1937, SA.

rella olevissa virolaisissa siviilipuhelinkeskuksissa. Näin oli menetelty vuoden 1937 yhteisharjoituksissa, jolloin Suomen puolella oli tarkasti huolehdittu siitä, että suomalaisissa siviilipuhelinkeskuksissa oleva henkilöstö ei päässyt seuraamaan virolaisten tulenjohtotoimintaa. Paitsi yhteistoiminnan salaamisella Marjanen perusteli vaatimustansa sillä, että näin sulun viestiyhteys saataisiin nopeasti ja vaivattomasti yksin sotilaiden haltuun niin rauhan aikana kuin sodan uhankin alla.²²⁶ Tästä seurasi Virossa maan sotilasviranomaisten ja postilaitoksen erimielisyys merikaapeleiden käyttöoikeudesta ja käytöstä aiheutuvista kustannuksista, minkä vuoksi virolaisten tulta ei johdettukaan vuonna 1938 Mäkiluodosta. Viron merivoimien komentajan Valev Meren (merivoimien komentaja vuosina 1938–1939) ja eversti Freimannin toukokuussa 1939 operatiivisen osaston päällikölle majuri Alfred Lutsille laatiman muistion mukaan maiden sotilasviranomaisten ja viestiyhteyksistä vastaavien viranomaisten välille olisi saatava sopimus, jotta suunniteltu vuosittainen yhteistoimintaharjoitus voitaisiin Viron puolesta pitää syksyllä 1939 tai viimeistään vuoden 1940 keväällä. Perusteluna tälle muistion laatijat korostivat maiden rannikkotykistöjen suunnittelun sodan ajan yhteistoiminnan merkitystä Suomenlahden sulkemisessa. Mere ja Freimann katsoivatkin, että kyseisen yhteistoiminnan pitäisi olla jo rauhan aikana perinpohjaisesti valmisteltu ja siksi Viron pitäisi poistaa esteet maiden käytännön yhteistoimintaharjoituksilta mahdollisimman nopeasti. Tämän vuoksi muistiossa pyydettiin operatiivisen osaston päällikön tukea ja toimia ongelman ratkaisemiseksi. Samassa yhteydessä vielä todettiin, että Suomen taholla yhteyksien järjestely sotilas- ja siviiliviranomaisten välillä toimi moitteettomasti ja siten tärkeiden yhteisharjoitusten lykkääntyminen johtui vain virolaisista siviiliviranomaisista.²²⁷

Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö ryhtyi saamansa pyynnön mukaisesti selvittämään yhteistoimintaharjoituksia lykkäviä esteitä. Yleisesikunnan korkein johto otti asian käsiteltäväksi, ja niinpä jo heinäkuun alussa yleisesikunnan päällikkö Reek antoi määräyksen laatia sopimus siviiliviranomaisten kanssa Tallinnan ja Helsingin välillä olevien merikaapeliyhteyksien käytöstä Suomen ja Viron rannikkotykistöjen vuosittaisen yhteistoimintaharjoitusten toteuttamiseksi.²²⁸ Ongelmat eivät kuitenkaan ehtineet ratketa syksyyn 1939 mennessä, eikä Viron rannikkotykistö näin lainkaan päässyt ampumaan suomalaisten johtamana, kuten oli suunniteltu.

Tulenjohtoyhteys kuitenkin toimi Virosta Suomeen. Suomalaiset jatkoivat tärkeäksi kokemansa tykistösulun hiomista vuoden 1937 yhteistoimintaharjoitusten mukaisesti. Jo huhtikuun lopulla 1938 ennen harjoituskauden alkua Marjanen esitti Valveelle, että merivoimien tulisi varautua käyttämään merenalaista kaapelia tulevien Mäkiluodon järeän tykistön ammuntojen johtami-

226 Eversti Marjasen kirje 19.2.1938 merivoimien komentajalle. RTR 1:n arkisto, T 1168/Sal. 1938, SA.

227 Em. Meren ja Freimannin muistio 24.5.1939 yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikölle majuri Lutsille. 527 - 1 - 1617, s. 27–29, ERA.

228 Yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön Lutsin kirje 14.7.1939 merivoimien esikuntapäällikölle ja sotaväen viestipäällikölle. 527 - 1 - 1617, s. 30, ERA.

seksi Viron rannikolta.²²⁹ Niin ikään loppukesän 1939 ammunnoissa Mäkiluodon järeiden tykkien tulta johdettiin Tallinnan edustalta. Nyt mentiin vielä askel pidemmälle, sillä ammuksia varten suomalainen aputulenjohtaja sijoitettiin virolaisten rinnalle Naissaareen johtamaan Mäkiluodon tykkien sulkulta.²³⁰

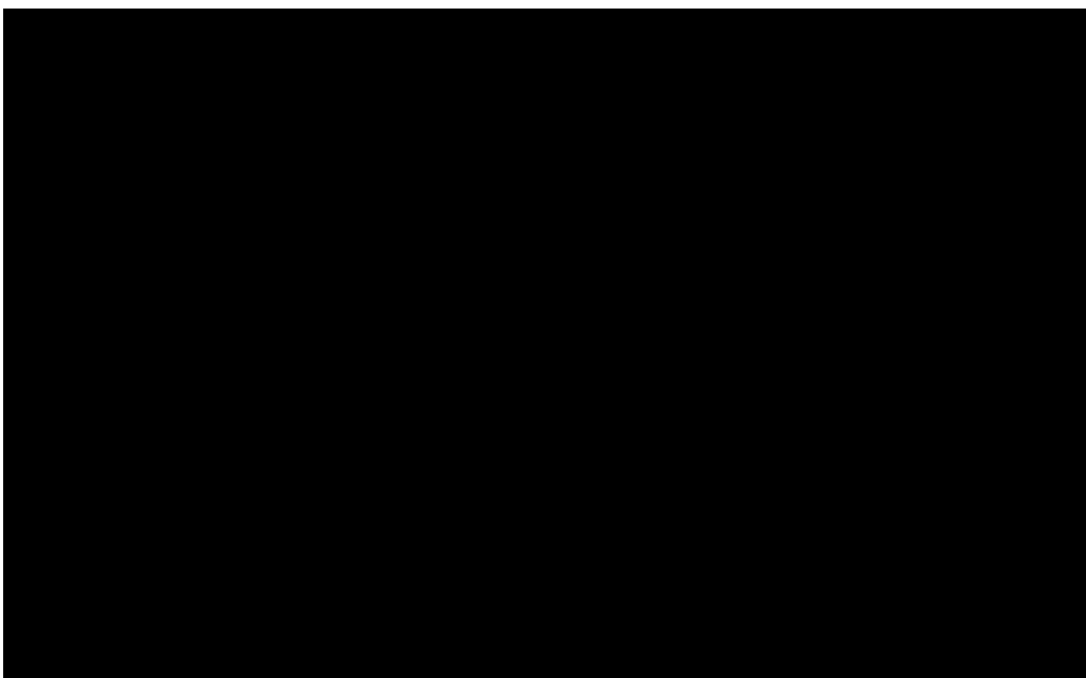
Suomenlahden kapeikon veräjän vartijat

Sodan ajan tykistöiden yhteistoimintaa Suomenlahden kapeikon puolustamiseksi tutkittiin niin yhdessä kuin omilla tahoillaan Suomen ja Viron meriupseerien piirissä järjestetyissä säännöllisissä sotapeleissä. Vaikka peleissä mukana oli usein myös maiden laivastojen yhteistoiminta, niin tykistön käytön korostuminen sulkutoiminnassa tuli esille erityisesti Viron myytyä hävittäjänä. Tällöin Tallinnan puolustus punalaivastoa vastaan jäi yksinomaan pääkaupungin ympärille ryhmitetyn voimakkaan rannikotykistön sekä mereen asetettujen miinoitusten varaan. Kuten aikaisemmin totesin, sulkutoimintaa tutkivia suomalais-virolaisia yhteisiä sotapelejä järjestettiin ainakin vuoden 1933

229 Eversti Marjasen kirje 19.4.1938 merivoimien komentajalle. RTR I:n arkisto, T 1167/17, SA.

230 Enqvist, s. 12.

Tulenjohtajat työssään. Järeiden tykkien suurella kantomatalla ei ollut merkitystä, jos niiden tulta ei pystytty johtamaan myös vastarannalta. Jatkosodan alussa Suomen merivoimat perustivat Naissaaren ja Aegnaan saareen tulenjohto- ja mittausaseman, jotka liitettiin Mäkiluodon linnaakkeen omaan mittausverkkoon – aivan samaan tapaan kuin 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla oli harjoiteltu virolaisten kanssa. Kuvassa Naissaaren suomalainen tulenjohtoryhmä tulenjohtotornissaan jatkosodan aikana. Oikealla kiikaroimassa luutnantti Eero Salovaara, josta tuli myöhemmin OTK:n pääjohtaja. (Kuva Eero Salovaaran kokoelmasta)

Tykistösdun eteläisen osan pääaseet Aegnan saaren 305 mm:n järeät tykit olivat kestävyydeltään, tekniikaltaan ja ominaisuuksiltaan lähes identtisiä Mäkiluodon tykkien kanssa. Kuvassa toinen Aegnan saarella olleista kaksiputkisista järeistä tornipattereista. Näiden lisäksi Aegnan saarella oli neljä 152 mm:n tykkiä, jotka olivat myös osa Suomenlahden tykistösdunkua. (Kuva Eesti Filmiarhiiv)

lopussa sekä vuosina 1936 ja 1937. Vuoden 1933 Tallinnassa pidetyssä pelissä sulkutoimintaan suunnitellut Aegnan ja Mäkiluodon linnakkeiden tulenjohdon viestiyhteydet saivat osaksensa merkittävää huomiota. Näitä yhteyksiä ja niiden kehittämistä tarkastelen kuitenkin läheisemmin jäljempänä tässä tutkimuksessa.

Jo edellä mainitsemissani vuonna 1936 Suomen merivoimien esikuntapäällikön komentaja Sundmanin johdolla toteutetussa strategisessa sotapelissä nro 1 ja Sundmanin laatimassa loppuarviossa tulee itse asiassa esille varsin selkeästi maiden sulkutoimintasuunnitelmien sotilaallinen tavoite. Peli perustui tilanteeseen, jossa Suomi ja Viro yhdessä taistelisivat Neuvostoliittoa vastaan, ja kuten jo aikaisemmin mainitsin, peliin osallistui myös kaksi virolaista meriupseeria, jotka olivat tuona aikana opiskelemissa Suomen sotakorkeakoulussa. Sundman kiteytti arvionsa lopuksi Suomen ja Viron laivastojen ja rannikkotykkistöjen mahdollisuudet yhteistyössä torjua Neuvostoliiton Ahvenanmaan, Hiidenmaan ja Saarenmaan miehitysaikheet seuraavasti:

Tämä peli osoittaa selvästi, että yhdistetyn operation suorittaminen kuljettamalla joukkoja (puna-armeijan joukkoja; tark. J. L.) pitkin pitkää ja kapeata Suomenlahtea ei ole niinkään helppo asia edellytettynä tietenkin, että puolustaja toimii aktiivisesti. [...] on pyrittävä keskittämään voimamme niihin kapeikkoihin, joista vihollisen on pakko kulkea, jossa vihollinen voidaan helposti lokalisoida, ja jossa voidaan saattaa eri aseet taktilliseen yhteistoimintaan keskenään sekä linnakkeitten ja ilmavoimien kanssa. Väljillä vesillä ei hidaskulkuisilla aluksilla viholl-

lista tavoiteta. Suomenlahden suu on veräjä. Linnakkeet muodostavat veräjän pylväät. Laivastovoimien tulee sulkea veräjä. (allev. J.L.)²³¹

Mäkiluodon linnakkeen valmistumisen jälkeen ja ennen edellä mainittuja loppukesän 1937 käytännön yhteistoimintaharjoituksia pidettiin Suomen sotakorkeakoulussa helmikuun lopussa 1937 komentaja Schwanckin johdolla suomalais-virolainen sotapeli, jossa tykistöllistä sulkua ja sen toimintaa tutkittiin hyvin tarkasti. Tässäkin tapauksessa arvio yhteistoiminnasta Mäkiluodon ja Aegnan välillä oli varsin selkeä. Pelissä todettiin, että

Sotaa käydessään täytynee Neuvosto-Venäjän käyttää laivastovoimien läpikulkuun lohkojen rajoittamaa kapeikkoa, joiden aseistus täten muodostaa alituisen uhkan Neuvosto-Venäjän laivastotoiminnalle [...] Jos hyökkäävä toiminta kohdistuu Mäkiluoto – Aegna linjan murtamiseksi, on kiinteä tulitaktillinen ja -teknillinen yhteistoiminta mainittujen linnakkeiden välillä tarpeellinen.²³²

Suomen puoleisen aseistuksen tehtävästä korostettiin vielä erikseen, että

Yhteistoiminta Eestin kaukotorjuntapattereitten kanssa tulee kysymykseen joko kaukotorjuntapatteriston tai Mäkiluodon kaukotorjuntaryhmän suhteen. Näitten on pyrittävä kaikin mahdollisin keinoin avustamaan Eestin vastaavia linnakkeita. [...]

Mahdolliseen yhteistoimintaan (tulenjohto ja mittauspalvelus) Eestin rannikopuolustuksen kanssa on valmistauduttava. Tämä koskee ensisijassa Mäkiluodon tykistöryhmää. [...]

Mäkiluodon linnake hallitsee huomattavan osan kapeikosta Mäkiluoto – Naissaari. Sen ampumasektoria täydentävät Aegnan, Kuivasaaren ja Naissaaren linnakkeet. Niin kauan kun tämä linnake on taistelukelpoinen ei voida sanoa, että meritie Porkkala - Naissaari olisi turvattu.²³³

Ensimmäiseksi mainitulla kaukotorjuntapatteristolla tarkoitettiin sitä, että Mäkiluodon ohella myös Helsingin edustalla sijaitseva Kuivasaaren linnake, jonka järeä aseistus oli identtinen Mäkiluodon kanssa, osallistuisi sulkuihin. Samalla kuitenkin todettiin, että Kuivasaaren rooli oli huomattavasti pienempi kuin Suomenlahden kapeimmalla kohdalla olevan Mäkiluodon linnakkeen. Samoin Tallinnan edustalla sijaitsevan Naissaaren raskaan rannikotykistön arvioitiin toimivan Aegnan järeän tykistön täydentäjänä. Siten tärkeimmän Suomenlahden kapeikon sulkutykistön muodostaisivat ennen kaikkea Aegnan ja Mäkiluodon linnakkeiden aseistus. Kuten jo aikaisemmin totesin, pelissä

231 Sundmanin laatima loppuarvio SKK:ssa pidetystä strategisesta sotapelistä nro 1 vuodelta 1936. Kontra-amiraali Sundmanin kokoelma, Pk. 1173/2, kirjekuudessa "Sotapelit ja karttaharjoitukset", SA.

232 SKK:ssa 26.2.1937 toimeenpannun MSO 2:n rannikkosotapelin lohkojen komentajien tilanteen arvostelu 25.5., s.1 ja 3. Kontra-amiraali Sundmanin kokoelma, Pk. 1173/2, kirjekuudessa "Sotapelit ja karttaharjoitukset. MSO 2:n rannikkosotapeli 26.2.1937", SA.

233 Ibid., s. 9–10 ja puolue B:n tilanteen arvostelu, s. 2.

Suomen merivoimien esikuntapäällikkö (vuosina 1936–1938, kuvassa kontra-amiraalina vuonna 1943) komentaja Svante Sundman luomehti osuvasti Suomenlahden kapeikkoa veräjäksi, jossa Suomen ja Viron tykit olivat veräjän pylväät: molempien maiden laivastojen sukellusveneidensä sekä pinta-alusten tuli työntää veräjä kiinni idästä tulevalta punalaivastolta. (Kuva SA-kuva)

huomioitiin myös Suomen ja Viron sukellusveneidensä yhteistoiminta tykistöllisen sulun vahvistamiseksi.²³⁴

Helmikuun 1937 järeiden tykkien yhteistoimintaa tutkivan sotapelin laadinasta vastasi pitkälti merivoimien esikunnan teknillisen toimiston päällikkö majuri Niilo Heiro. Peli antoikin maiden merivoimien upseereille tilaisuuden tutkia yhteistoimintakysymyksiä puhtaasti teoreettiselta kannalta ennen syksyllä pidettävää käytännön yhteistyöharjoitusta, jonka valmisteluihin osallistui myös Heiro. Tässä tarkoituksessa Heiro yhdessä kapteeni Kosti Vilkun kanssa – joka oli kehittänyt *Suomi – Viro* -mittarin – matkusti elokuun alussa Tallinnaan neuvottelemaan Viron merivoimien johdon kanssa pian tapahtuvan yhteistoimintaharjoituksen järjestelyistä.²³⁵

Maiden merivoimien tahoillaan pitämässä sotapeleissä oli myös jatkuvasti mukana tykistön yhteistoiminta. Varsin valitettavaa on kuitenkin se, että asiakirjamateriaalin ilmeisen hävittämisen takia Suomen sota-arkistossa säilytetävissä yleisesikunnan ja merivoimien esikunnan arkistoissa ei ole materiaalia, joka sisältäisi suomalaisten merivoimien upseereiden välillä pidettyjä yhteistoimintaa tutkivia sotapelejä. Tässäkin tapauksessa virolaista alkuperäismateriaalia on sitä vastoin säilynyt. Täysin selvää kuitenkin on, että Suomen merivoimien ja sen rannikkotykistön piirissä pidettiin yhteistyön mahdollisuutta varsin tärkeänä. Kuten aikaisemmin jo mainitsinkin, virolainen luutnantti Pau

234 Em. 26.2.1937 toimeenpannun MSO 2:n rannikkosotapelin puolueen B:n tilanteen arvostelu, s. 2 - 3. Kontra-amiraali Sundmanin kokoelma, Pk. 1173/2, kirjokuoressa "Sotapelit ja karttaharjoitukset. MSO 2:n rannikkosotapeli 26.2.1937", SA.

235 Em. Viron merivoimien komentajan Grenzin ja rannikkotykistön komentajan Freimannin raportti 21.9.1937 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1609, s. 79, ERA.

palvellessaan RTR 1:ssä toimitti maansa rannikkotykistön johdolle muun muassa RTR 1:ssä toukokuussa 1932 pidetyn sotapelin asiakirja-aineiston, jossa Viron rannikkotykistön toiminta sotatilanteessa oli mukana.²³⁶

Viron rannikkotykistössä pidetyt omat sotapelit antavat selvän kuvan yhteistyön lukuun ottamisesta 1930-luvulla. Esimerkiksi Viron rannikkotykistössä järjestettiin maaliskuun alussa 1937 sotapeli – siis muutamaa päivää myöhemmin kuin edellä mainittu Suomen sotakorkeakoulussa pidetty maiden merivoimien upseerien yhteinen sotapeli. Viron rannikkotykistön pelin tavoitteena oli muun muassa selvittää Neuvostoliiton laivaston hyökkäyksen mahdollisuutta Tallinnaan ja Aegnan saarelle sijoitetun rannikkotykistön vastatoimien tehokkuutta. Pelissä korostunut yhteistoiminta Mäkiluodon linnakkeen kanssa noudatti juuri niitä muotoja, joita harjoiteltiin käytännössä muutamaa kuu-kautta myöhemmin maiden yhteistoimintaharjoituksessa. Pelissä oli siis oleellista Mäkiluodon järeän tykistön suora apu Tallinnan puolustamiseksi toimimalla punalaivastoa vastaan Suomenlahden pohjoispuolelta virolaisten antamien tulenjohtomäärittysten pohjalta.²³⁷

Suomalaiset vaativat tiivistä yhteistyötä Viron liittokelpoisuuden vahvistamiseksi

Järeän tykistön käyttöarvon kohottamisessa saavutettiin huomattavia tuloksia 1930-luvun alussa. Tämä mahdollisti suunnitellun sulkupuolustuksen vahvistumisen. Ammusten varustamisella ballistisilla kärjillä ja suuremmilla panoksilla saatiin järeiden 305 mm:n tykkien ampumaetäisyys nostetuksi 26 kilometristä aina 43 kilometriin. Samalla ammusten lentoaika lyheni huomattavasti ja ammuksen iskuenergia suurentui jopa kaksinkertaiseksi ellei enemmänkin.²³⁸ Tämä ampumamatkan pidentyminen mahdollisti ammunnan ulottamisen Mäkiluodosta Aegnaan ja Naissaareen saakka ja vastaavasti virolaisista järeistä pattereista Mäkiluotoon – kapeikon välihän patterista patteriin oli suurimmillaankin eli Mäkiluodon ja Aegnan välillä alle 44 kilometriä. Näin Suomenlahti koko kapeimmalta kohdaltaan oli suomalais-virolaisen rannikkotykistön aukottomassa vaikutuspiirissä. Edelleen Mäkiluodon järeä tykistö saattoi tukea toiminnallansa Viron rannikkopuolustusta Tallinnan suojelemiseksi punalaivastolta. Vastaavasti Viron järeällä tykistöllä oli mahdolli-

236 Em. rannikkotykistön harjoituskomppanian päällikön apulaisen luutnantti Paun kirjeet Aegnan saaren komendantille 23.10.1932 ja 10.11.1932. 644 - 1 - 363, s. 8, ERA.

237 Em. Viron rannikkotykistössä 1. - 2.3.1937 pidetyn sotapelin asiakirjat. 643 - 1 - 367, s. 142, ERA; 642 - 1 - 310, s. 5, 24, 72, 73, 75, 156, 190, 196, 217, 225 - 227, 415, ERA; 642 - 1 - 311, s. 3, 5, 64, 135, 143, ja 145, ERA.

Yhteistoimintaa tutkivia muista virolaisista sotapeleistä ja harjoituksista voidaan mainita mm. rannikkotykistön sotaharjoitus 11. - 12.9.1936. 642 - 1 - 302, s. 29 ja 116, ERA ja Viron merivoimien syysharjoitus 15.-17.10.1938. 643 - 1 - 375, s. 136, ERA.

238 Em. Valveen ja Rikaman aloite 8.10.1930 yleisesikunnan päällikölle. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/2, SA; ks. myös Rikama, s. 17; Pohjanvirta, s. 172 ja Arimo (1981), s. 72.

suus tukea Porkkalan seudun sotatoimia.

Kaiken kaikkiaan Suomen ja Viron sulku tykistön osalta käsitti siis Mäkiluodon valmistumisen jälkeen useita eri kaliiperin tykkeitä. Pääaseet olivat panssaritorniin asennetut 305 mm:n eli 12 tuuman tykit, joita Mäkiluodossa oli kaksi kappaletta. Tämän lisäksi Mäkiluotoon sijoitettiin sulun vahvistamiseksi 1930-luvun puolivälissä vielä kaksi kappaletta 203 mm:n eli 8 tuuman tykkiä, joiden pisimmäksi kantamaksi saatiin ballistisen ammuksen avulla noin 27 kilometriä. Siten nämäkin tykit ulottivat tulensa reilusti yli Suomenlahden kapeikon keskikohdan. Virossa Aegnan saarella oli vastaavasti 305 mm:n tykkeitä yhteensä neljä kappaletta panssaritorneihin asennettuina. Näiden järeiden tykkien lisäksi Aegnan saarella ja Naissaaressa oli 6 tuuman eli 152 mm:n tykkeitä yhteensä 11 kappaletta, joista peräti seitsemän oli Naissaaressa. Ballististen kärkien avulla pystyttiin nostamaan myös näiden tykkien ampumamatkaa aina 20 kilometriin saakka. 152 mm:n tykkien ampumamatkan pidentymistä pidettiin erittäin tärkeänä, koska näin nämäkin tykit pystyivät ulottamaan tulensa Suomenlahden kapeikon keskialueelle ja lujittamaan suomalais-virolaista tykistösulkua. Mäkiluodon ja Naissaaren välimatkahan on ainoastaan hieman yli 36 kilometriä; näin myös Naissaaren 152 mm:n tykit pystyivät tulittamaan reilusti yli kapeikon puolivälin. Kaiken edellä luetellun lisäksi Naissaaren lounaispuolella olevassa Suurupin linnakkeessa oli kolme kappaletta 234 mm:n eli 9,2 tuuman tykkiä, jotka myös pystyivät suuntaamaan tulensa kapeikkoon. Ballististen kärkien avulla näiden tykkien ampumaetäisyys saatiin korotettua 24 kilometriin.²³⁹

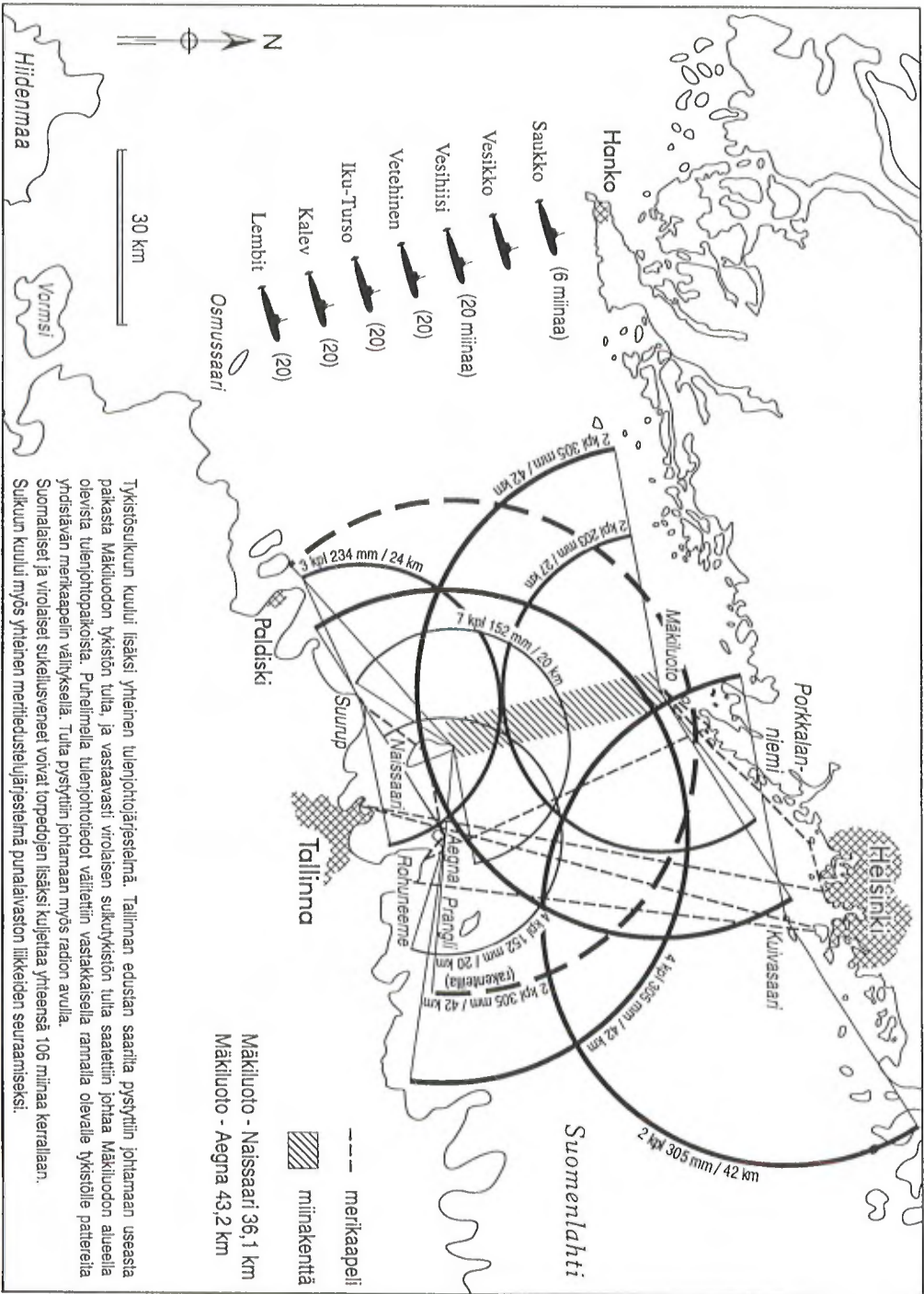
Panssaritorneihin asennettujen 305 mm:n tykkien arvioitiin olevan erittäin pomminvarmoja. Suomen ja Viron merivoimien tekemissä perusteellisissa lujuslaskelmissa katsottiin, että edes 500 kilon lentopommin tai 12 tuuman laivatykin ammuksen täysosuma ei pystyisi läpäisemään tykkitornin paksua panssaria. Samoin kallioon louhitun tykkitornin alla olevat ammuskellarit oli suojattu jopa neljän metrin paksuisella betonikatolla. Maanpäällisen panssaritornin pienten ulkomittojen vuoksi täysosuman mahdollisuus arvioitiin niin ikään erittäin vähäiseksi.²⁴⁰

Pidentyneiden ampumamatkojen vuoksi jouduttiin kehittämään uusia tulen käytön menetelmiä, koska vanhat venäläiset menetelmät eivät enää soveltuneet useiden kymmenien kilometrien päähän ammuttaessa. 1930-luvulla saatiinkin tarkoitustaan vastaavat tulen käytön menetelmät järeiden tykkien pitkän kantaman tarpeisiin. Kehitystyön tuloksena rakennettiin uudet etäisyysmittarit ja siirryttiin niin kutsuttuun valmistettuun ammuntaan, joka mahdollisti ilman

239 Viron merivoimien komentajan Grenzin ja rannikotykistön komentajan Freimannin muistio 16.4.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1550, s. 157–166, ERA.

240 Reservi-insinööriluutnantti Herman Paqvalenin muistio 16.2.1938 osumatodennäköisyyksistä Mäkiluodon tykki- ja tulenjohtotorneihin linnakkeen jouduttua kauko- ja ilmahyökkäyksen alaiseksi. Mäkiluodon linnakkeen arkisto, Mäkiluodon linnakkeen salaiset kirjelmät 1935–1939, T 6199/18, SA; Viron rannikotykistön esikunnan laatima muistio rannikkopatteri nro 1:n (305 mm:n tykkien tykkitori) lujudesta ilmapommituksia vastaan. 642 - 1 - 204, s. 53, ERA.

SUOMEN JA VIRON MERIVOIMIEN SUOMENLAHDEN SULKUJÄRJESTELMÄ VUONNA 1939

Tykistösuikun kuului lisäksi yhteinen tulenjohtojärjestelmä. Tallinnan edustan saarilla pystyttiin johtamaan useesta paikasta Mäkiluodon tykistön tulia, ja vastaavasti virolaisen sukurykistön tulia saatiin johtaa Mäkiluodon alueella olevista tulenjohtopaikoista. Puhelimilla tulenjohtoliedot välitettiin vastakkaisella rannalla olevalle tykistöle pattereilla yhdistävän merikaapelin välityksellä. Tulia pystyttiin johtamaan myös radion avulla. Suomalaiset ja virolaiset sukellusvenet voivat torpedojen lisäksi kuljettaa yhteensä 106 miinaa kerrallaan. Suikun kuului myös yhäisen meritedusteluajustelma purnalavaston liikkeiden seuramiseksi.

aikaa vievää hakuammuntavaihetta nopean ja tarkan tulenavauksen.²⁴¹

Rannikkotykistön kehitystyöstä vastasi pitkälti meripuolustuksen esikunnan ja sittemmin – nimen muutoksen jälkeen 1933 – merivoimien esikunnan aseosaston päällikkö everstiluutnantti Rikama. Hänen aloitteestaan käyttöön otetut ballistiset kärjet ja hänen pidentyneiden ampumamatkojen tarpeisiin suunnittelemansa tulenjohtoratkaisut nostivat suuresti erityisesti järeän tykistön käyttöarvoa.²⁴² Vuonna 1952 muistelmiensa rungoksi laatimassaan kirjoituksessa Rikama toteaa Mäkiluodon valmistumisen ja tulen käytön kehittymisen osalta, että

Suomella oli nyt Pohjoismaiden voimakkain ja kauimmaksi ampuva tykki ja maailman parhain tykkitorni, jollaista ei liene vielääkään pohjoismailla [...]

Osia valmistellusta rannikkotykistöammunnasta huomasin otetun käyttöön jo ennen sotia Virossa, Ruotsissa ja myöhemmin Venäjälläkin, sillä laajakantoiset uudistukset eivät kerta kaikkiaan voi pysyä salassa.²⁴³

Tarkasteltaessa tarkemmin edellä siteerattua Rikaman kirjoitusta voidaan havaita, että kirjoittaja tietoisesti viittaa järeän tykistön osalta vain tiettyyn viiteryhmään eli Pohjoismaihin jättäen huomioimatta Suomen eteläisen naapurivaltion. Siten Rikama jättää täysin mainitsematta, että Virolla oli laadullisesti lähes samanlainen mutta määrällisesti suurempi aseistus Suomenlahden etelärannalla, sen kapeimmalla kohdalla. Sen sijaan jälkimmäinen maininta salaiseksi luokitellun valmistellun ammunnan käyttöön otosta Virossa ei kerro täyttä totuutta. Rikaman lapsien hallussa oleva isän materiaali 1930-luvulta osoittaa selvästi, että merivoimien aseosaston päällikkönä toimineen Rikaman rooli oli aivan keskeinen suomalais-virolaisessa yhteistoiminnassa. Asiakirjoista käy ilmi, että juuri Rikaman aloitteesta Viron rannikkotykistölle muun muassa luovutettiin useita edellä mainittuja alan kehitystyöhön liittyviä asiakirjoja.²⁴⁴

Rikaman puolustukseksi voidaan todeta toisaalta, että hänen muistelmakirjoituksensa julkaistiin 1960-luvun puolivälissä, jolloin ei ollut poliittisesti kovinkaan mielekäs esittää Neuvostoliittoa vastaan tähdättyjä yhteistyösuunnitelmia. Myös talvisodan aikana Viron merivoimien ja rannikkotykistön johdolle laatimassaan kirjeessä Rikama tuo esille 1930-luvun alusta alkaneen maiden merivoimien hyvin kiinteän yhteistoiminnan keskinäisine sopimuksineen: se perustui juuri maiden yhteisiin sotilaallisiin intresseihin.²⁴⁵

241 Rikama, s. 19–28.

242 Arimo (1981), s. 71; Pohjanvirta, s. 176 ja Rikama, s. 24 - 27.

243 Rikama, s. 17 ja 25.

244 Em. Rikaman kirje Virosta hankittavista 12 tuuman tykin ja tornin osista sotaväen päällikölle 10.12.1931; em. Rikaman kirje 9.4.1935 majuri Enckellille ja Rikaman muistio 26.2.1937 merivoimien komentajalle, s. 14. Eversti Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

245 Em. Rikaman kirje 11.1.1940 Viron merivoimien komentajalle kommodori Sandbankille ja rannikkotykistön komentajalle eversti Freimannille. Eversti Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

Viron merivoimien asiakirjoista käy selvästi ilmi, että Suomen merivoimien johto suorastaan vaati virolaisia hyödyntämään Suomen rannikkotykistön – ja suurelta osin juuri Rikaman – kehitystyön tuloksia Porkkalan ja Tallinnan välisen merikapeikon tykistösulun vahvistamiseksi. Viron rannikkotykistön komentaja Janitz esittää helmikuun alussa 1934 laatimassaan muistiossa, että Suomen merivoimien johdon kanssa käydyissä neuvotteluissa suomalaiset – Valveen johdolla – olivat ilmaisseet arvionsa Viron rannikkotykistön kehittämisestä uusimpien kehitystyön tulosten pohjalta. Tähdellistä on vielä huomata, että Janitzin mukaan Valve oli jopa esittänyt virolaisille, että jos virolaiset hyödyntäisivät suomalaisten kehitystyön tuloksia rannikkotykistönsä vahvistamiseksi, Virosta tulisi huomattavasti kelvollisempi liittolainen Suomelle. Janitzin mukaan suomalaisten arviot Viron liittokelpoisuudesta merkitsivät sitä, että Viron rannikkotykistön olisi otettava käyttöön suomalaisten mukaisesti uudet ballistiset ammuksot ja ampumataulukot pidempien kantomatkojen ja tarkempien osumatulosten saavuttamiseksi. Edelleen virolaisten olisi otettava käyttöön Suomen rannikkotykistössä kehitetyt tulenjohtomenetelmät erityisesti järeille tykeille useiden kymmenien kilometrien päässä olevien maalien tuittamiseksi. Tämän vuoksi mittausverkostoa ja siihen kuuluvaa viestiverkkoa olisi kehitettävä erityisesti kauas ampuvien tykkien tarpeisiin. Suomalaiset olivat myös esittäneet, että Viro rakentaisi uudelleen Naissaarelle Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmään suunnitellun järeän patterin, jonka työt olivat jääneet kesken Venäjän vallankumouksen takia. Tuon linnakkeen uudelleen rakentaminen vahvistaisi suomalaisten arvion mukaan huomattavasti Porkkala - Tallinna -välisen merikapeikon sulkua punalaivastolta.²⁴⁶ Todennäköisesti Valve oli esittänyt nämä arviot vain kahta kuukautta aikaisemmin Tallinnassa pidetyn ensimmäisen suomalais-virolaisen sotapelin aikana. Hyvällä syyllä voidaan myös olettaa, että Valveen esittämä arvio vastasi myös Suomen korkeimman sotilasjohdon näkemystä. Olihan kyseistä marras-joulukuun vaihteessa 1933 pidettyä sotapeliä seuraamassa myös yleisesikunnan päällikkö Oesch. Kuten jo aikaisemmin kerroin, niin tässä useita päiviä kestäneessä sotapelissä tutkittiin perinpohjaisesti kaikkia Janitzin luettelemia toimia tehokkaan tykistösulun muodostamiseksi.²⁴⁷

Tässä yhteistyössä Suomen merivoimat olivat selvästi antajan asemassa, mutta siitä korvaukseksi suomalaiset katsoivat oikeudekseen myös esittää vaatimuksia. Tuskin on liioiteltua sanoa, että Suomen sotilasjohto epäröimättä katsoi voivansa tarjota porkkanaa ja keppiä isoveljelliseen tapaan Virolle; muuta pikkuveljeä Suomella ei sitten ollutkaan. Yhtä kaikki Janitz myönsikin, että suomalaiset olivat rannikkotykistön kehittämisessä huomattavasti pidemmällä kuin virolaiset ja tämän vuoksi virolaisia rannikkotykistöupseereita tulisi lähettää oppia saamaan Suomen rannikkotykistöön.²⁴⁸ Tähän olivat avautuneet mitä suotuisimmat mahdollisuudet, sillä tykistöllisen sulkupuolustuksen vah-

246 Em. Janitzin muistio 1.2.1934 sukellusveneiden tilaamista ja siihen liittyviä erityiskysymyksiä tutkimaan asetetulle komitealle. 642 - 1 - 270, s. 18, ERA.

247 Roots (1993), s. 14 - 15.

248 Janitzin kirje 14.7.1931 merivoimien komentajalle. 527 - 1 - 1559, s. 104, ERA.

vistamiseksi Suomen ja Viron merivoimat olivat solmineet jo 1930-luvun alussa salaisen sopimuksen, jonka mukaan molemmat osapuolet tulisivat informoimaan toisiaan rannikkotykistön alalla saavutetuista kehitystyön tuloksista.²⁴⁹

Suomen merivoimien vaatimus suomalaisten kehitystyön tulosten käyttöön otosta myös Viron rannikkotykistössä toteutui täysin suomalaisten toiveiden mukaisesti. Tietojen vaihtoon osallistui myös maiden korkeinta rannikkotykistöupseeristoa. Esimerkiksi Viron rannikkotykistön komentajan Freimannin joulukuussa 1936 tekemän Suomen-matkan tarkoituksena oli juuri suomalaisen rannikkotykistön käyttöön ottamien uudistusten siirtäminen myös Viron rannikkotykistöön sen voiman kohottamiseksi ja yhteistyön mahdollistamiseksi suomalaisten kanssa.²⁵⁰

1930-luvun alussa solmittu salainen sopimus tietojen vaihdosta toimi odotusten mukaisesti. Virolaisista asiakirjoista ilmenee, että maiden välillä suoritettiin hyvin vilkasta tietojen ja tavaroiden vaihtoa aina 1930-luvun alusta syksyyn 1939 saakka. Viron merivoimien komentaja totesikin 1930-luvun loppupuolella, että Viron rannikkotykistö oli saanut uusimpia kehitystyön tuloksia ainoastaan Suomen rannikkotykistöltä.²⁵¹ Ampumatarvikkeiden osalta suomalaiset luovuttivat virolaisille kauas kantavia ballistisilla kärjillä varustettuja ammuksia, niiden teknisiä tietoja ja laskentataulukoita. Virolaiset puolestansa antoivat vastavuoroisesti venäläisiltä maahan jääneitä ammuksia ja muuta tykkikalustoa.²⁵² Näiden ballististen ammusten käyttöön ottoa myös Viron rannikkotykistössä perusteltiin ennen kaikkea Porkkala – Tallinna -välisen sulun vahvistamisella. Helmikuussa 1936 laatimassaan muistiossa rannikkotykistön kehittämiseksi yleisesikunnan päällikölle Reekille merivoimien komentaja

249 Tämän sopimuksen olemassaolosta ja muista Viron merivoimien kanssa laadituista yhteisistä puolustus suunnitelmista Porkkalan ja Tallinnan merikapeikon sulkemiseksi Valve kertoi avoimesti Ruotsin Helsingin laivastoasiamiehelle kapteeni Helge Bagerille heinäkuussa 1932.

Bagerin raportti 27.7.1932 puolustusministerille, Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland, volym 2, KKA.

250 Viron merivoimien komentajan kirje 9.3.1936 yleisesikunnan päällikölle, 527 - 1 - 1598, s. 141–143, ERA; eversti Karl Freimannin palvelusluttelo, 527 - 1 - 475, ERA.

251 Grenzin ja merivoimien esikuntapäällikön Valev Meren kirje 22.4.1938 yleisesikunnan päällikölle, 527 - 1 - 1606, s. 97, ERA.

252 Ammusten, niiden teknisten tietojen, ampumataulukoiden, muun materiaalin ja teknisiä uudistuksia koskevaa tietojen vaihtoa sisältäviä asiakirjoja on löydettävissä seuraavista lähteistä: merivoimien tukikohdan kirje Janitzille 12.8.1932 ja Janitzin kirje Naissaaren komendantille elokuussa 1932, 642 - 1 - 268, s. 158–159, ERA; sotaneuvoston ptk. 2.11.1932, 507 - 1 - 35, s. 29, ERA; merivoimien komentajan kirje 23.4.1936 yleisesikunnan päällikölle, 527 - 1 - 1598, s. 144–146, ERA; merivoimien komentajan kirje 3.8.1937 sotaministeriön neuvostolle, 507 - 1 - 102, s. 396, ERA; sotaministeriön neuvoston ptk. 30.8.1937, 507 - 1 - 40, s. 21, ERA; merivoimien komentajan kirje joulukuussa 1937 sotaministeriön neuvostolle, 507 - 1 - 102, s. 833, ERA; Freimannin kirje 7.3.1939 aseosaston päällikölle, 642 - 1 - 326, s. 10–11, ERA; Aegnan saaren komendantuurin toimintakertomus vuosilta 1939 - 1940, 642 - 1 - 374, s. 35, ERA; päiväämätön suomalainen kaavio 305 mm:n kranaatista ja sytyttimestä, 644 - 1 - 403, s. 85–86, ERA; em. Rikaman kirje Virosta hankittavista 12 tuuman tykin ja tornin osista sotaväen päällikölle 10.12.1931 ja em. Rikaman kirje 9.4.1935 majuri Enckellille. Eversti Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha Rikaman ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

Grenz ja rannikkotykistön komentajan sijainen Freimann kirjoittivat, että suomalaisten *305 mm:n ballistisilla kärjillä varustettujen ammusten käyttöönotto on hyvin toivottavaa erityisesti yhteistyön kannalta Suomen kanssa.*²⁵³ Suomen merivoimien esikunta myös luovutti virolaisille useita rannikkotykistön alaan kuuluvia salaisia ohjesääntöjä, toimintaohjeita ja tietoja kaluston kehitystyöstä. Näiden joukossa olivat myös uusimmat kehitystyön tulokset kirjallisessa muodossa: Rikaman laatimat valmisteltua ammuntaa ja mittauspalvelusta koskevat asiakirjat.²⁵⁴

Viron merivoimat rakensi myös Porkkalaa vastapäätä oleville Tallinnan edustan saarille rannikkotykistön tarpeisiin tiheän mittausasemaverkoston, joka pystyi toimimaan yhteistyössä lahden pohjoisrannalla olevan vastaavan suomalaisen mittausverkoston kanssa. Mielenkiintoista on myös havaita, että yhteistoimintaan tarkoitettun mittausverkoston rakentaminen alkoi vuonna 1934²⁵⁵, toisin sanoen vielä samana vuonna kuin eversti Janitz laati muistionsa suomalaisten vaatimuksista rannikkotykistön kehittämiseksi. Kuten jo mainitsin, niin Janitzin helmikuussa 1934 kirjaamat suomalaisten toiveet oli esitetty vain paria kuukautta aikaisemmin Tallinnassa marras-joulukuun vaihteessa pidetyssä Suomen ja Viron merivoimien yhteisessä sulkuu tutkivassa sotapelissä. Viron rannikkotykistössä tulenjohdon asiantuntijana ja kehittäjänä toimi kapteeni Friedrich Pau, joka oli palvellut myös Suomessa RTR 1:ssä. Paun helmikuun lopussa 1935 laatimassa laajassa muistiossa rannikkotykistön mittauspalvelun järjestämisestä kiinnitettiin huomiota Suomen ja Viron yhteistoiminnan ensiarvoisuuteen mittauspalvelun rakentamiseksi Suomenlahden tykistösulun mahdollistamiseksi.²⁵⁶ Vuodesta 1934 lähtien toimeenpannussa mittausasemaverkoston suunnittelussa ja rakentamisessa pidettiin jatkuvasti tärkeimpänä tavoitteena yhteistoiminnan mahdollisuutta suomalaisten mittausasemien ja niiden laitteistojen kanssa. Erityistä huomiota Viron merivoimien johto kiinnitti Aegnan saarella olevan järeän tykistön mittaustoiminnan kehittämiseen, koska sulkuu varten sen aseistus oli tärkein yhdessä vastapäätä Suomenlahden pohjoisrannalla olevan Mäkiluodon järeän tykistön kanssa. Esimerkiksi edellä mainituissa Grenzin ja Freimannin yleisesikunnan päällikölle osoitetuissa muistiossa vuoden 1936 alkupuolelta lueteltiin sivukaupalla jo tehtyjä ja suunniteltuja toimia, jotka mahdollistivat Suomen ja Viron sulkutykistön yhteisen tulenjohdon.²⁵⁷

253 Grenzin ja Freimannin muistio 8.2.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1598, s. 133–134, ERA; Freimannin muistio 16.4.1936 Viron rannikkotykistön kehittämisestä. 527 - 1 - 1550, s. 159–161, ERA.

254 Em. Grenzin ja Freimannin muistio 8.2.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1598, s. 136, ERA.

255 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 maanpuolustuksen kehittämisestä vuosina 1934 - 1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 167, ERA.

256 Kapteeni Friedrich Paun laatima muistio 28.2.1935 täyhystysverkoston organisoimisesta rannikkotykistössä. 642 - 1 - 283, s. 27, ERA.

257 Em. Grenzin ja Freimannin muistiot 17.1.1936 ja 8.2.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1598, s. 131–140, ERA; Freimannin 16.4.1936 laatima Viron rannikkotykistön kehittämissuunnitelma. 527 - 1 - 1550, s. 159–165, ERA; Viron rannikkotykistön toimintakertomus vuosilta 1938 - 1939. 527 - 1 - 1624, s. 37, ERA; Viron merivoimien toimintakertomus vuosilta 1938 - 1939. 527 - 1 - 1624, s. 58, ERA.

Suunniteltuun tykistösulkuun kuului myös se, että kapeikon molemmanpuoliset tulenjohtolaitteet pystyivät toimimaan keskenään. Tämän vuoksi Viron rannikkotykistö esimerkiksi tilasi materiaalin niiltä ulkomaisilta valmistajilta, jotka olivat toimittaneet vastaavaa välineistöä myös Suomen rannikkotykistölle.²⁵⁸ Myös suomalaiset osallistuivat omalla puolellaan aktiivisesti yhteisen tulenjohtotoiminnan kehittämiseen. Kuten aikaisemmin esitin, vuoden 1937 yhteistoimintaharjoitusta varten Suomen merivoimien esikunta antoi tehtäväksi suunnitella ja rakentaa Suomenlahden kapeikkoon erikoismittarin Mäki-luodon järeiden tykkien ammuntojen johtamiseksi Viron rannikolta.²⁵⁹ Viron oman rannikkotykistön sekä myös Suomen kanssa suunnitellun tulenjohton yhteistyön tarpeisiin rakennettu virolainen mittausasema-verkosto saavutti huomattavan laajuuden vuoteen 1939 mennessä. Laidoner ja Reek toteavatkin maaliskuun alussa 1939 Pätsille laatimassaan maanpuolustuksen kehittämistä käsittelevässä muistiossa varsin tyytyväisinä, että vuonna 1934 aloitetussa kauas ampuvan rannikkotykistön tulenjohton kehittämisessä oli saavutettu varsin kiitettäviä tuloksia. Samassa yhteydessä kirjoittajat eivät myöskään unohtaneet mainita, että Suomen ja Viron rannikkotykistöjen mittausasema-verkkojen välillä oli saavutettu kiinteä yhteistyö.²⁶⁰

Laidonerin ja Reekin muistiossa huomiota saaneen suomalais-virolaisen mittaussyhteistyön merkitys oli erinomaisen suuri maiden sulkusuunnitelmissa. Vaikka tässä tutkimuksessa en tulekaan käsittelemään maiden merivoimien teknisen yhteistoiminnan yksityiskohtia sulkupuolustuksen vahvistamiseksi, voin kuitenkin valottaa lyhyesti mittaustoiminnan merkitystä sen kehittäjän Rikaman arviolla. Rikama valmisti 1930-luvulla rannikkotykistölle *Mittausverkosto* -nimeä kantavan ohjesäännön, jossa tuodaan selvästi esille mittausverkoston merkitys:

Kun kiinteän rannikkotykistön oikeutuksen ja tarkoituksen oleellisin edellytys on tarkka ammunta ja tämän edellytys vuorostaan tarkka etäisyysmittaus, tulee sen käyttää tämän tarkoituksen täyttämiseksi kaikkia inhimillisesti mahdollisia keinoja. Ampumamatkojen pidennyttyä ja yllättävän tulen lisääntytyä, on tämä erikoisesti viime aikoina saavuttanut mitä laajakantoisimman merkityksen, sillä tarkka etäisyysmittaus, yhdistettynä huolelliseen säähavaintopalvelukseen, antaa rannikkotykistölle ratkaisevan ylliotteen vastustajasta, jolta nämä puuttuvat. Ammunnan tarkasta valmistelusta ei ole minkäänlaista²⁶¹ käytännöllistä hyötyä, jollei se liity tarkkaan etäisyysmittaukseen.

258 Merivoimien komentajan Valev Meren ja Freimannin kirje 3.11.1938 Reekille ja Laidonerille. 527 - 1 - 1606, s. 109, ERA.

259 Tämän niin kutsutun *Suomi - Eesti* -mittarin oli suunnitellut ja rakentanut RTR 1:ssä palvelleet kapteeni Kosti Reguel Vilku. Em. everstiluutnantti evp. Aake Merilän haastattelu (ääninauhalla) 12.4.1995; RTR 1:n komentajan Marjasen kirje 4.5.1937 merivoimien esikunnalle. RTR 1:n arkisto, T 1168/Sal. 1937, SA; ks. myös em. Marjasen allekirjoittama ampumakertomus vuodelta 1937. Merivoimien esikunta, ascosasto, T 13095/650, sisältökohda D: ammunnat 1937, SA.

260 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 maanpuolustuksen kehittämisestä vuosina 1934–1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 167, ERA.

261 Rikaman laatima Rannikkotykistön Ampumaohjesääntö (RTAO.III.), Mittausverkosto, s. 38.

Tämäkin ohjesääntö monien muiden ohella luovutettiin virolaisille yhteistoiminnan pohjaksi.²⁶² Rikaman johdolla myös Suomen puolella työskenneltiin intensiivisesti maiden mittaustoiminnan yhdistämiseksi ennen syksyn 1937 yhteistoimintatarjoituksia. Helmikuussa 1937 Valveelle laatimassaan muistiossa Rikama saattoi jo todeta maiden mittausverkoston yhteen liittäminen olevan parhaillaan valmisteilla.²⁶³

Niin ikään Janitzin viimeiseksi luettelema suomalaisten esitys Naissaarelle rakennettavasta järeästä patterista Suomenlahden tykistöllisen sulun vahvistamiseksi sai vastakaikua Viron sotilasjohdossa. Linnakkeen rakentamista koskevassa kirjeenvaihdossa Viron merivoimien ja yleisesikunnan välillä korostettiin esitetyn aseistuksen lisäämisen vahvistavan merkittävästi Suomen ja Viron rannikkotykistöjen yhteistyönä muodostettavan Porkkalan ja Tallinnan välisen sulkupuolustuksen voimaa.²⁶⁴ Suomalaisten esitys sai myös Viron ylimmän sotilasjohdon tuen. Laidonerin ja Reekin 14.12.1937 valtionhoitaja Pätsille esittämässä laajassa aseistuksen hankintasuunnitelmassa esitettiin varojen myöntämistä Naissaarelle rakennettavalle järeälle rannikkotykkipatterille, joka olisi Mäkiluodon tapaan ollut täysin automatisoitu panssaritorni kahdella 12 tuuman tykillä. Perusteluna tässäkin esityksessä oli Suomenlahden kapeimman kohdan tykistösulun vahvistaminen Neuvostoliiton laivaston ulos murtautumisen vaikeuttamiseksi.²⁶⁵

Jo seuraavana vuonna aloitettiin rakentamisen valmistelut ja suunnitelmien mukaan Naissaaren järeä tykkipatteri olisi ollut täysin valmis vuoteen 1945 mennessä.²⁶⁶ Virolaisista asiakirjoista käy myös ilmi, että suomalaiset merivoimien upseerit – merivoimien komentaja Valve mukaan lukien – osallistui-
vat neuvotteluihin virolaisten kollegojen kanssa rannikkupuolustuksen aseitten sijoittelusta.²⁶⁷

On syytä huomata, että Suomen merivoimien johto pyrki myös tilaisuuden tullen omalta osaltansa vahvistamaan sulun tykistövoimaa. Kesällä 1939 ranskalainen aseidenvälityslieki Aleksander Kljagin tarjosi Suomelle tusinan verran 12 tuuman eli 305 mm:n tykkiputkia jarru-, lataus- ja lukkolaitteineen. Elokuun lopussa Valve esitti yleisesikunnalle tarjouksen hyväksymistä ja ainakin kahden tykin sijoittamista Mäkiluotoon. Perusteluna Valve kirjoitti, että *Mäkiluodon tehtävä on sulkea Porkkalan kapeikko. Viron puolella on ka-*

Eversti Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha Rikaman ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

262 Em. Grenzin muistio 8.2.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1598, s. 136, ERA.

263 Rikaman muistio 20.2.1937 merivoimien komentajalle, s. 14. Eversti Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha Rikaman ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

264 Grenzin muistio 25.11.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1550, s. 201, ERA; merivoimien komentajan Meren ja Freimannin kirje 29.4.1939 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1617, s. 86–87, ERA.

265 Laidonerin ja Reekin esitys 14.12.1937 asehankinnoista. 495 - 12 - 85, s. 32–33, ERA.

266 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 maanpuolustuksen kehittämisestä vuosina 1934 - 1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 165, ERA; em. Meren ja Freimannin kirje 29.4.1939 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1617, s. 84–85, ERA.

267 Em. Meren ja Freimannin kirje 29.4.1939 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1617, s. 89–90, ERA.

peikossa 6 – 8 kappaletta 305 mm:n tykkejä.²⁶⁸ Näin Valve otti laskuihinsa parhaillaan käynnissä olevat linnoitustyöt kahden järeän tykin asettamiseksi Naissaarelle, sillä Virolla oli jo Aegnan saarella valmiina neljä kappaletta kahteen panssaritorniin asennettua 12 tuuman tykkiä. Valveen luku 8 todennäköisesti viittasi Viron rannikkotykistön alustaviin suunnitelmiin vahvistaa Tallinnan edustan rannikkotykistöä tulevaisuudessa vielä kahdella järeällä putkella.²⁶⁹

Naissaarelle suunniteltu sulkuaaseistuksen vahvistaminen oli Viron rannikkotykistön tärkein rakennushanke 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Laidonerin ja Reekin edellä mainitussa muistiossa maanpuolustuksen kehittämisestä maaliskuulta 1939 todettiinkin varsin optimistisesti, että suunniteltu järeä patteri valmistuttuaan rajoittaa tuntuvasti punalaivaston mahdollisuuksia murtautua Suomenlahdesta Itämerelle.²⁷⁰ Hanke ei ehtinyt kuitenkaan suunnitelmia pidemmälle. Keväällä 1939 aseistuksen sijoittamisesta oli laadittu lähes valmiit suunnitelmat, mutta itse rakennustyöt eivät ehtineet edetä alkua pidemmälle, kun Viro jo teki tukikohta- ja avunantosopimuksen Neuvostoliiton kanssa syyskuussa 1939. Sen paremmin ei käynyt Suomessakaan, sillä ranskalaisten tarjoamista tykeistä ei ehditty tehdä lopullista ostosopimusta toisen maailmansodan puhkeamisen vuoksi.²⁷¹

Meritiedustelu yhteistyö tiivistyy

Suomenlahden sulkustrategia ei käsittänyt pelkästään aseiden ja tulenjohton yhteistoimintaa, vaan se vaati myös ennen kaikkea jatkuvaa tietojen keräämistä punalaivastosta. Molempien maiden puolustussuunnitelmat perustuivat oletukseen Neuvostoliiton yllätyshyökkäyksestä; ennakkotiedot punalaivaston liikkeistä ja aikomuksista olivat siis edellytyksenä laivaston ja rannikkotykistön sulun onnistumiselle. Edellä esitettyjen vuonna 1930 pidettyjen ensimmäisten yhteistoimintaneuvottelujen jälkeen Suomen ja Viron välinen tiedustelu yhteistyö Suomenlahdella eteni varsin rivakasti. Jo heinäkuun alussa 1931 Valve ilmoitti yleisesikunnalle, että *pyrkimyksenä on yhdenmukaistuttaa Viron tiedustelutoiminta merellä vastaavan toiminnan kanssa Suomessa.*²⁷² Muutaman kuukauden kuluttua kaikki valmistelut oli saatu päätökseen, ja syksyyn 1931 mennessä maiden meritiedustelut olivat saaneet aikaan tiiviin yhteistoimintaverkoston punalaivaston seuraamiseksi, tietojen vaihtamiseksi ja maiden merivoimien hälyttämiseksi. Suomen meripuolustuksen esikunnan laatiman ja Viron merivoimien esikunnalle luovuttaman viestitustaulukon mukaan tiedus-

268 Valveen esitys 26.8.1939 yleisesikunnalle. Merivoimien esikunta, sotatoimisto, T 14823/811, SA.

269 Gustavson, s. 108.

270 Em. Laidonerin ja Reekin muistio 9.3.1939 maanpuolustuksen kehittämisestä vuosina 1934–1939 Pätsille. 2553 - 1 - 12, s. 165, ERA.

271 Gustavson, s. 108 ja Pohjanvirta, s. 174.

272 Valveen kirje 8.7.1931 yleisesikunnalle. Yleisesikunta, koulustoitimisto, T 17645/13, SA.

teluyhteistyöhön osallistuivat Suomen puolelta Helsingin, Kotkan ja Viipurin radiotiedusteluasemat ja Viron taholta Tallinnan, Stenskärin, Aegnan, Naisaaren ja Suuropin vastaavat asemat. Tietoja vaihdettiin näiden asemien välillä sekä radion että lennättimen kautta.²⁷³

Mielenkiintoista on, että lähteiden valossa suomalainen osapuoli oli aloitteentekijä yhteistoiminnan tiivistämisessä. Suomen meripuolustuksen esikunnan aloitteesta syksyllä 1931 tiedustelutietoja punalaivaston liikkeistä alettiin vaihtaa aikaisemman lennätinyhteyden ohella myös radiolla. Meripuolustuksen esikunta halusi näin varmistaa tiedustelutietojen saatavuuden myös siinä tapauksessa, että lennätinyhteys olisi katkennut. Tätä varten esikunnassa oma-aloitteisesti valmistettiin salaisten radioviestien merkkitaulukot kuunteluaikoineen maiden viestielinten käyttöön.²⁷⁴ Edelleen Viron merivoimien arkistossa on lukuisia Suomen yleisesikunnan antamia suomenkielisiä Neuvostoliiton laivaston ääriiviivakuvia Viron meritiedustelun käyttöön. Muutenkin suomalaiset ottivat jatkuvasti lukuun yhteistoiminnan virolaisten kanssa kehittäessään meritiedustelua Neuvostoliiton laivaston liikkeiden seuraamiseksi Suomenlahdella.²⁷⁵ Tiedusteluyhteistyön tulokset ilmenivät vuosittaisissa Neuvostoliiton laivastoa koskevissa raporteissa, joissa oli molempien maiden meritiedustelun saamat tulokset.²⁷⁶

Vaikka asiakirjoista ei tarkasti ilmene meritiedusteluyhteistyön alkamisajankohtaa ja siihen liittyviä neuvotteluita, niin yhteistyö todennäköisesti liittyi laajempaan Suomen ja Viron viestiyhteyksien rakentamiseen 1930-luvun alussa. Kuten aikaisemmin totesin, Suomen yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö Karikoski kävi Viron-vierailunsa aikana helmikuussa 1930 neuvotteluita maiden yleisesikuntien välisen viestiyhteyden muodostamiseksi. Karikosken virolaisen kollegan, operatiivisen osaston päällikön Tombergin muutamaa kuukautta myöhemmän Suomen-vierailun yhteydessä sovittiin yleisesikuntien välisen viestiyhteyksien käytännön järjestelystä. Samaan aikaan mai-

273 Viron merivoimien viestipäällikön komentaja Johannes Loosbergin kirje 24.9.1931 merivoimien esikuntapäällikölle ja sen liitteenä oleva suomalaisten ja virolaisten radioasemille laadittu kutsutaulukko. 527 - 1 - 1509, s. 134–135, ERA; ks. myös merivoimien esikunnan tiedustelu-upseerin kapteeniluutnantti Lars Wiking Åströmin kirje 22.6.1939 rannikkolaivaston esikunnalle. Rannikkolaivaston esikunnan arkisto, T 17537/9, SA.

274 Ibid.

275 Suomen yleisesikunnan luovuttamia Neuvostoliiton laivaston ääriiviivakuvia on löydetävissä muun muassa seuraavista asiakirjoista: laivaston esikunnan kirje 4.6.1932 ja liitteenä oleva suomalainen Neuvosto-Venäjän laivaston ääriiviivakuvat hävittäjä *Lennukin* ja *Vambolan* sekä tykkivene *Sulevin* päälliköille. 1664 - 1 - 97, s. 13–14, ERA; merivoimien viestipäällikön Loosbergin kirje 5.12.1932 ja liitteenä oleva suomalainen Neuvosto-Venäjän laivaston ääriiviivakuvat laivaston komentajalle. 638 - 1 - 136, s. 158–159, ERA; merivoimien esikunnan kirje 29.6.1933 Neuvosto-Venäjän laivaston ääriiviivakuvien antamiseksi laivaston komentajalle. 1664 - 1 - 97, s. 47, ERA; yleisesikunnan tiedusteluosaston kirje 26.6.1933 merivoimien esikuntapäällikölle Suomen yleisesikunnalta saatujen Neuvostoliiton laivaston ääriiviivakuvien hyödyntämisestä. 527 - 1 - 1585, s. 12, ERA. Ks. myös em. Valveen kirje 8.7.1931 yleisesikunnalle. Yleisesikunta, koulutustoimisto, T 17645/13, SA; yleisesikunnan ulkomaatoimiston päällikön viransijaisen majuri Kraemerin kirje 13.4.1933 Viron Helsingin sotilasiamiehelle majuri Arnold Sinkalle. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SArk 1403/6, SA.

276 Ks. esimerkiksi komentaja Loosbergin laatima yhteenvedo Neuvostoliiton Itämeren laivaston toiminnasta vuodelta 1933. 638 - 1 - 141, s. 143, ERA.

den merivoimien radioasemien välistä yhteydenpitoa ja tietojen vaihtamista varten saatiin valmiiksi yhteinen koodi.²⁷⁷

Tiedusteluaineistoa on arkistoihin jäänyt jäljelle vähän, kuten jo johdannossa totesin. Tästä huolimatta on nähtävissä, että Suomen ja Viron välillä oli hyvin tiivistä yhteistoimintaa erityisesti meritiedustelun alalla. Merivoimien esikunnassa 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla palvellut eversti Keijo J. Mikola vahvistaa, että maiden tiedustelu-upseerit olivat erittäin läheisessä yhteistyössä keskenään. Mikolan mukaan merivoimien esikunnan tiedustelu-upseereista erityisesti hänen ystävänsä, kapteeni Martti Juho Miettinen vastasi yhteydenpidosta ja tietojen vaihdosta virolaisten kollegojen kanssa. Miettinen paitsi piti yhteyttä viestivälineiden kautta myös teki lukuisia matkoja Viroon. Mikolan mukaan Miettisen vierailut haluttiin pitää niin salaisina, että matkat tehtiin matkamäärärahojen ulkopuolella. Mikola vahvistaa edelleen, että maiden suunnitelmat Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi välillä Porkkala – Tallinna johtivat läheiseen yhteistoimintaan erityisesti järeän ja raskaan rannikkokotikistön ammusteknisellä ja tulenjohdon alalla. Mikolan mukaan 1930-luvulla merellistä yhteistoimintaa sulun muodostamiseksi pidettiin itsestään selvänä, koska sen hyödyt olisivat tosipaikan tullen olleet yhtä suuret kummallakin maalle.²⁷⁸

Mikolan mukaan erityisesti Suursaaren alueella punalaivastosta tehtyjen tähystyshavaintojen vaihtaminen oli hyvin tavanomaista.²⁷⁹ Mikolan toteamuksen vahvistaa myös Viron merivoimien viestipäällikön komentaja Johannes Loosbergin laatima tiedusteluraportti. Raporttiin oli sisällytetty myös suomalaisilta tähystysasemilta saadut havaintotiedot. Näiden asemien joukossa mainittiin nimeltä myös Suursaaren tähystysasema ja sieltä tehdyt suomalaisten havainnot.²⁸⁰ Tähystyksen ohella suomalais-virolaiseen tiedusteluyhteistoimintaan kuului myös jatkuva Neuvostoliiton Itämeren laivaston viestiliikenteen radiotiedustelu. Tietojen vaihtamiseksi Suomen ja Viron merivoimien radioasemat olivat päivittäin yhteydessä toisiinsa. Tietojen vaihdon salaamiseksi molemmat maat laativat myös yhteisiä salakirjoituskoodeja.²⁸¹ Mielenkiintois-

277 Komentajakapteeni Johan Masikin kirje 17.7.1930 operatiivisen osaston päällikölle. 527 - 1 - 1518, s. 69, ERA.

278 Martti Juho Miettinen palveli vuosina 1931 - 1935 meripuolustuksen ja vuoden 1933 nimenmuutoksen jälkeen merivoimien esikunnassa tiedustelu-upseerina ja yleisesikunnan ulkomaanosastossa vuosina 1935–1938. Keijo J. Mikola puolestansa palveli vuosina 1934–1938 merivoimien esikunnan koulutus- ja järjestelytoiminnassa toimistoupseerina. Eversti evp. Keijo J. Mikolan haastattelu (ääninauhalla) 5.5.1995.

279 Em. Mikolan haastattelu (ääninauhalla) 5.5.1995.

280 Em. Loosbergin laatima yhteenveto Neuvostoliiton Itämeren laivaston toiminnasta vuodelta 1933. 638 - 1 - 141, s. 143, ERA.

281 Viron merivoimien radioasemien päivystysluettelo 10.4.1931. 642 - 1 - 230, s. 18, ERA; Viron merivoimien radioasemien päivystysluettelo 19.5.1933 ja 31.8.1933. 527 - 1 - 1509, s. 161 ja 172, ERA; rannikkokotikistön komentajan kirje 22.5.1933 radioasemien päivystyksestä rannikkolinnakkeiden komentajille. 527 - 1 - 1509, s. 165, ERA; merivoimien esikuntapäällikön sijaisen kirje 31.7.1934 Suomen ja Viron välisen yhteydenpidon salakirjoitustaulukoista yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle. 527 - 1 - 1509, s. 203, ERA.; rannikkokotikistön komentajan adjutanttin kirje 6.10.1934 radioasemien päivystyksestä rannikkolinnakkeiden komentajille. 638 - 1 - 110, s. 34, ERA; merivoimien esikunnan kirje 16.11.1934 sotaväen viestipäällikölle. 512 - 1 - 269, s. 627, ERA; merivoimien esikunnan

ta on huomata, että latvialaisten pyynnöstä suomalais-virolaisen tiedustelutoiminnan tulokset punalaivastosta Suomenlahden alueella välitettiin myös Latvian merivoimien esikunnalle.²⁸²

Viestiyhteydet sulkutoiminnan edellytyksenä

Suunnitellun sulkutoiminnan tiedustelu- ja tulenjohton yhteistoiminta vaati käytännössä myös sellaisia viestiyhteyksiä, joita vastustaja ei kyennyt kovinkaan helposti seuraamaan tai vahingoittamaan. Varmin tapa saada suojattuja yhteyksiä oli laskea merenpohjaan kaapeli - tällöin ulkopuoliset eivät pääsisi seuraamaan tai häiritsemään viestiliikennettä. Jo Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän rakentamisen aikana oli Tallinnan edustalla sijaitsevien linnakkeiden ja Mäkiluodon välille laskettu merikaapeliyhteys tykkien tulen johtamiseksi. Myös suomalaisten ja virolaisten elvyttämä sulkutoiminta vaati linnakkeiden välille toimivaa viestiyhteyttä. Maiden merivoimien yhteistoimintaneuvotteluissa nousikin esille Venäjän vallan aikaisen kaapeliyhteyden hyväksi käyttäminen. Huonoksi onneksi kaapelin päät olivat kuitenkin kadonneet Suomenlahden molemmilta rannoilta. Vapaussodan loppuvaiheessa punaiset olivat hävittäneet Mäkiluodon keskeneräisen linnakkeen, jolloin Suomen puoleinen kaapeliyhteys oli katkaistu. Myöskään Viron viranomaisilla ei ollut minkäänlaista tietoa, missä Viron rannikolle nousevan kaapelin pää sijaitsi.²⁸³

Maiden merivoimat etsivät 1930-luvulla perusteellisesti kadonnutta merikaapeliyhteyttä. Esimerkiksi Suomen merivoimat etsivät 1930-luvun alussa joka kesä Porkkalan alueella kaapelin päätä, jotta Mäkiluodon linnakkeen ja Viron rannikkotyökistön suunniteltu keskinäinen tulenjohtoyhteys olisi tullut mahdolliseksi.²⁸⁴ Tiiviistä etsinnästä huolimatta kadonnutta merikaapelia ei kuitenkaan löydetty. Tämän vuoksi Mäkiluodon ja Tallinnan linnakkeiden vä-

kirje rannikkotyökistön komentajalle ja yleisesikunnan tiedusteluosastolle tammikuussa 1935. 527 - 1 - 1509, s. 236-237, ERA; yleisesikunnan päällikön 1.12.1936 vahvistama Viron puolustusvoimien radioasemien toimintakaavio rauhan aikana. 638 - 1 - 170, s. 83, ERA; rannikkotyökistön komentajan adjutanttin kirje 15.6.1937 radioasemien päivystyksestä rannikkolinnakkeiden komentajille. 644 - 1 - 387, s. 235, ERA; em. Laidonerin 14.4.1939 vahvistama maan puolustus suunnitelmaan sisältyvä viestiyhteyksien toimintasuunnitelma. 495 - 12 - 879, s. 18 ja 45, ERA.

282 Komentajakapteeni Johan Masikin kirje merivoimien komentajalle 17.5.1930. 527 - 1 - 1518, s. 22, ERA; operatiivisen osaston päällikön Tombergin kirje 13.6.1930 merivoimien esikuntapäällikölle. 527 - 1 - 1518, s. 71, ERA.

283 Viron yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön everstiluutnantti Johannes Soodlan muistio 3.5.1935 Rohuneeme - Mäkiluoto - Porkkala -välisestä merikaapelista. 495 - 12 - 861, s. 255-256, ERA; Viron posti- ja lennätinhallituksen johtajan kirje 21.12.1935 yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 861, s. 265, ERA.; Suomen posti- ja lennätinhallituksen (PLH) pääjohtajan Gunnar Ernst Fredrik Albrechtin kirje puolustusministeriölle 16.11.1934. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/9 sisältöluke A-6, SA.

284 Merivoimien esikunnan kirje 7.12.1934 yleisesikunnan teknilliselle tarkastajalle. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/9, SA; Viron yleisesikunnan kirje 13.6.1936 Viron posti- ja lennätinhallituksen johtajalle. 495 - 12 - 861, s. 268-269, ERA; em. Soodlan muistio 3.5.1935 Rohuneeme - Mäkiluoto - Porkkala -välisestä merikaapelista. 495 - 12 - 861, s. 255-257, ERA; em. Viron posti- ja lennätinhallituksen kirje 21.12.1935 yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 861, s. 265, ERA.

linen tulenjohtoon yhteydenpito järjestettiin maiden välillä olevien muiden merikaapeliyhteyksien kautta. Suomen merivoimien komentajan viransijainen ja suomalainen sulkutykistöyksikön Rannikkotykistörykmentti 1:n komentaja eversti Marjanen totesikin vuoden 1934 lopussa, että *suunniteltu Mäkiluoto-Naissaari (ja Aegna) tulenjohtoyhteys voidaan järjestää muita jo löytyviä Posti- ja Lennätinhallituksen Suomi-Viro kaapeleita myöten*.²⁸⁵ Mäkiluodon linnakkeelle laadituista sodan ajan toimintaohjeista ilmenee, että yhteistoimintaa varten tulenjohtoon suora yhteys virolaisiin linnakkeisiin oli järjestetty Suomen ja Viron posti- ja lennätinhallitusten hallinnassa olevan Porkkalan ja Tallinnan välisen merikaapelin välityksellä. Porkkalasta oli rakennettu jatkoysteys Mäkiluodon linnakkeen tulenjohtokeskukseen ja Tallinnasta puolestaan oli yhteys virolaisiin rannikkopattereihin. Näin Mäkiluodon linnakkeen mittausverkkoon kuuluivat Viron puoleiset Aegnan saaren ja Suuropin sekä Naissaaren linnakkeet ja niiden mittausasemat eli käytännössä lähes koko Tallinnan edustan rannikkotykistö, joka kaliiperinsa puolesta pystyi osallistumaan tykistösulkuun. Tämän suoran yhteyden lisäksi Mäkiluodosta oli varmistusyhteys lahden eteläpuolelle Helsingin kautta, josta puolestansa oli yhteensä neljä merikaapeliyhteyttä Tallinnaan.²⁸⁶ Maiden välisen merikaapeleita koskevan sopimuksen mukaan maiden ollessa samanaikaisesti sodassa yhteistä vihollista vastaan kaapeliyhteydet olisivat siirtyneet maiden puolustuslaitosten käyttöön.²⁸⁷

Sulkutoiminnalle välttämättömien viestiyhteyksien järjestämiseen kiinnitettiin molemmissa yleisesikunnissa vakavaa huomiota. Yhteistoimintaa ja sen kehittämistä tällä sektorilla harjoitettiin niin paperilla kuin käytännön yhteistoimintaharjoituksissakin, yhdessä ja erikseen. Kuten jo edellä viittasin, niin Oeschin ja Törvandin marraskuussa 1932 käymien neuvottelujen tuloksena jo vuotta myöhemmin marras-joulukuussa 1933, kun Mäkiluodon linnake oli vasta rakenteilla, molempien maiden merivoimien korkeimmat upseerit pitivät Tallinnassa Törvandin johdolla – myös Suomen yleisesikunnan päällikön Oeschin läsnäollessa – yhteisen sotapelin. Siinä kiinnitettiin – ohessa olevan sotapelistä säilyneen karttapiirroksen mukaisesti – erityistä huomiota sulun vaatimiin Aegnan, Naissaaren, Suuropin ja Mäkiluodon järeiden sekä raskaiden pattereiden tulenjohtoon viestiyhteyksiin, jotka suunniteltiin toteutettavaksi merikaapelin ja radioyhteyden avulla. Samoin huomiota kiinnitettiin Suomen ja Viron merivoimien esikuntien sodan ajan viestiyhteyksiin Helsingin ja Tallinnan välillä. Samassa yhteydessä molempien maiden upseerit suullisesti sopivat Tallinnan ja Porkkalan yhdistävän kaapelin sekä kadonneen tsaarina-

285 Em. merivoimien esikunnan kirje 7.12.1934 yleisesikunnan teknilliselle tarkastajalle. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/9, SA.

286 Em. Mäkiluodon linnakkeen järjestely- ja toimintaohjekirja 1936–1939. Meripuolustuksen esikunta, sotatoimisto, T 17337/2302, SA; ks. myös Viron operatiivisen osaston muistio 2.9.1933 valtakunnan viestiverkoston kehittämisestä sotilaallisesta näkökulmasta. 512 - 1 - 252, s. 62, ERA.

287 Ks. esim. sopimus Viron ja Suomen välisten merikaapeleiden kunnossapidosta ja käytöstä vuodelta 1936. 31 - 3 - 5798, s. 5–6, ERA.

Merikaapelin avulla Suomen ja Viron rannikkotykistöt pystyivät toteuttamaan yhteisen tulenjohtoverkon, joka oli hyvin toimintavarma ja suojattu ulkopuoliselta häirinnältä. Tässäkin tapauksessa suomalaiset ja virolaiset ottivat oppia tsaari-Venäjän sulkusuunnitelmista, sillä jo 1910-luvulla venäläiset olivat laskeneet merikaapelin Mäkiluodon ja Tallinnan välille molemmilta rannoilta ampuvan sulkutulen johtamiseksi. Kaapeleiden avulla myös toteutettiin vuonna 1930 Suomen ja Viron yleisesikuntien välinen suora yhteys tietojen vaihtamiseksi. Kuvassa kaapelia lastataan upseerin valvovan silmän alla alukseen, josta se laskettiin merenpohjaan. (Kuva SA-kuva)

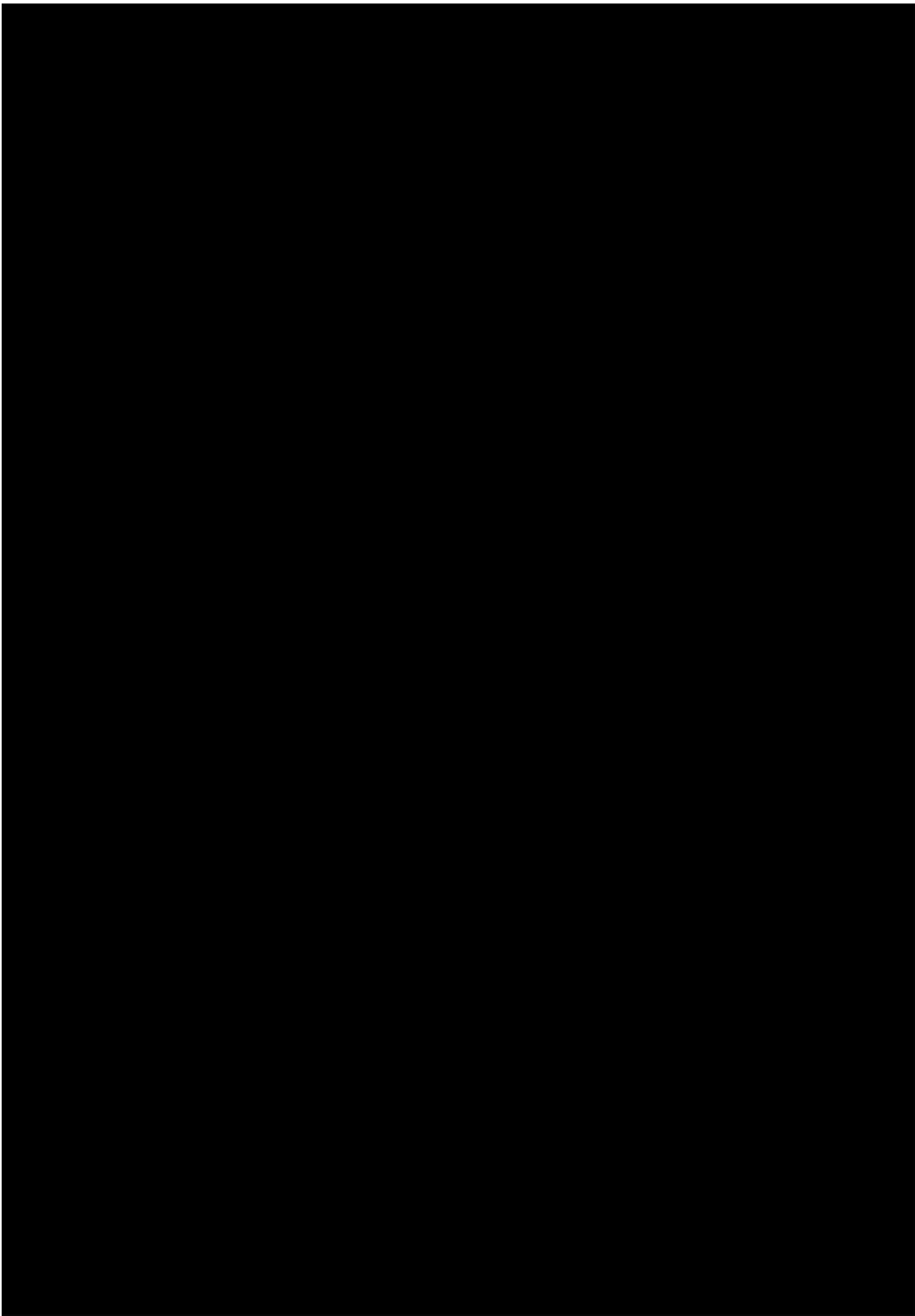
kaisen Tallinnan ja Mäkiluodon välisen merikaapeliyhteyden – jos se löytyisi etsinnöissä – hyödyntämisestä tulenjohton tarpeisiin.²⁸⁸

Oheissa vuonna 1933 pidettyyn suomalais-virolaiseen sotapeliin liittyvä kartta (kopio alkuperäisestä) maiden merikaapeliyhteyksistä: *Sideskeem siniste "S"* (Soome, tark. J.L.) ja *"E"* (Eesti, tark. J.L.) vahel eli Viestikaavio sinisten S:n (Suomen) ja E:n (Viron) välillä.²⁸⁹

Kyseisellä sopimuksella haluttiin etupäässä varmistaa, että maiden siviiliviranomaiset eivät ryhtyisi suorittamaan kaapeliyhteyksien yksipuolisia muutoksia ja vaarantamaan näin maiden yhteisiä puolustus suunnitelmia. Sopimus osoittautuikin varsin tarpeelliseksi, sillä jo vuoden 1934 lopussa Viron postija lennätinhallitus teki Suomen posti- ja lennätinhallitukselle (PLH) aloitteen edellä mainitun kadoksissa olevan kaapelin poistamiseksi, mikäli se löytyisi

288 Tallinnassa marraskuussa 1933 pidetyn suomalais-virolaisen sotapelin viestitilanekatsaus. 495 - 12 - 861, s. 252, ERA; em. Soodlan muistio 3.5.1935 Rohuneeme - Mäkiluoto - Porkkala -välisestä merikaapelista. 495 - 12 - 861, s. 256, ERA; ks. myös em. merivoimien esikunnan kirje 7.12.1934 yleisesikunnan teknilliselle tarkastajalle. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/9, SA; Roots (1993), s. 14–15.

289 Em. Soodlan muistio 3.5.1935 Rohuneeme - Mäkiluoto - Porkkala -välisestä merikaapelista. 495 - 12 - 861, s. 252, ERA.

tulevissa etsinnöissä. Suomen PLH:n pääjohtajan Gunnar Ernst Fredrik Albrechtin lähettämässä kielteisessä vastauksessa virolaiselle kollegalle todettiin, että maiden sotilasviranomaiset olivat jo sopineet kyseisen kaapelin sotilaallisesta käytöstä ja siksi yhteyttä ei voitaisi poistaa. Albrecht perusteli vastauksensa suoraan Suomen puolustusministeriöltä saamaansa tietoon.²⁹⁰

Valitettavasti Suomen yleisesikunnan ja merivoimien arkistosta ei ole löydettävissä sotapeliä, jossa tulisi esille suunnitellun sulun viestiyhteyksien harjoittelua, ilmeisesti siksi, että asiakirjoja on hävitetty. Kuten aikaisemmin jo olen todennut, suomalaisten lähteiden osalta poikkeuksen muodostaa kuitenkin merivoimien esikuntapäällikkönä toimineen Svante Sundmanin yksityisarkisto, josta ovat löydettävissä vuosina 1936 ja 1937 suomalaisten ja virolaisten meriupseerien yhdessä pelaamat Suomenlahden sulkemista käsittelevät sotapelit. Näissäkin harjoituksissa korostettiin maiden välistä yhteistoimintaa punalaivastoa vastaan tulenjohton sektorilla.²⁹¹ Viron merivoimien säilyneistä sotapelien asiakirjoista käy samoin selvästi ilmi viestijärjestelyjen tärkeys sulku-toiminnan toteuttamisessa. Mäkiluodon linnakkeen valmistumisen jälkeen Viron rannikkotykistössä pidettiin maaliskuussa 1937 sotapeli, jossa oli keskeisessä osassa tulenjohton yhteistoiminta Mäkiluodon linnakkeen kanssa taistelussa Neuvostoliiton laivastovoimia vastaan Tallinnan edustalla.²⁹²

Tulenjohton viestiyhteyksien toimivuuteen paneuduttiin myös käytännön yhteistoimintaharjoituksissa. Edellä käsitellyssä yhteistoimintaharjoituksessa elo – syyskuussa 1937 virolaiset johtivat Mäkiluodon tykkien ammuntaa ja tiedottivat osumien tuloksista Mäkiluotoon Tallinnan ja Porkkalan välistä merikaapelia hyväksi käyttäen. Luvan tämän Suomen ja Viron posti- ja lennätinhallitusten yhteisomistuksessa olevan merikaapelin hyödyntämiseen olivat myöntäneet molempien maiden hallitukset. Viron puolustusministeri kenraalimajuri Lill korostikin ennen harjoituksia laatimassaan kirjeessä tieministeri Otto Sternbeckille, että tulevat yhteisharjoitukset tulisivat olemaan erittäin merkityksellisiä Viron puolustamisen kannalta. Lillin mukaan harjoitukset myös tulisivat käytännössä osoittamaan, millaisia muotoja Suomen ja Viron rannikkotykistöjen yhteistyö voisi saavuttaa.²⁹³ Näin ainakin hallitusten jäseniä

290 Viron posti- ja lennätinhallituksen pääjohtajan kirje 6.11.1934 Suomen posti- ja lennätinhallituksen pääjohtajalle ja em. Suomen posti- ja lennätinhallituksen pääjohtajan kirje 16.11.1934 puolustusministeriölle. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/9 sisältöluke A-6, SA; puolustusministeri Arvi Oksalan ja puolustusministeriön teknillisen osaston päällikön eversti Lauri Starkin kirje 13.3.1935 PLH:lle. Posti- ja lennätinhallitus, ulkomaan-toimisto, Ea., saapuneet asiakirjat (kirjeet) 1931 - 1935, kansio Ea 13, Suomen Posti- ja Telelaitoksen keskusarkisto; Suomen PLH:n pääjohtajan G. E. F. Albrechtin kirje 21.3.1935 Viron posti- ja lennätinhallituksen pääjohtajalle. 495 - 12 - 861, s. 253, ERA.

291 Em. SKK:ssa toimeenpantu strateginen merisotapeli 1/1936 sekä Sundmanin käsikirjoittama arvio sotapelin suorituksesta ja em. SKK:n MSO 2:n rannikkosotapeli 26.2.1937 sekä Sundmanin arvio sotapelin suorituksesta, s. 3 ja 9. Kontra-amiraali Sundmanin kokoelma, Pk. 1173/2, SA.

292 Em. 1. - 2.3.1937 pidetty Viron rannikkotykistön sotapeli. 642 - 1 - 310, s. 5, 24, 72, 73, 75, 156, 190, 196, 225, 227, ERA; 642 - 1 - 311, s. 135 ja 145, ERA.

293 Lillin kirje 10.3.1937 tieministeri Otto Sternbeckille, Viron posti- ja lennätinhallituksen pääjohtajan kirje 29.6.1937 tieministerille ja Viron hallituksen päätös merikaapelin käytöstä Suomen ja Viron rannikkotykistöjen ammunnoissa. 1354 - 1 - 2001, s. 7-12, ERA; ks. myös

oli informoitu tulevasta yhteistoimintaharjoituksesta. Eversti Freimannin vieraillessa Mäkiluodossa yhteistoimintaharjoitusten aikana maiden upseerit kiinnittivät huomiota tulenjohdon viestijärjestelmän toimivuuteen ja sen kehittämiseen. Harjoituksessa käytettyyn puhelinyhteyteen oltiin tyytyväisiä, mutta tämän lisäksi yhteydenpitoa halusivat erityisesti suomalaiset varmistaa myös radioyhteyden avulla. Harjoituksessa oli tullut esille, että virolaisten radioviestintä oli kuulunut moitteettomasti Mäkiluodossa, mutta radioyhteys Mäkiluodosta Viroon ei ollut onnistunut toivotulla tavalla. Tämän vuoksi maiden upseerit sopivat, että tulenjohdon mahdollisuuksien tehostamiseksi maat hankkivat keskenään viestityskelpoisen radioaseman.²⁹⁴

Maiden merivoimat halusivat löytää keisarivallan aikaisen itse linnakkeita yhdistävän kadonneen merikaapeliyhteyden omaan käyttöönsä, koska niillä oli huonoja kokemuksia yhteistoiminnasta siviiliviranomaisten kanssa. Molempien maiden puolustuslaitosten johdossa kiinnitettiin jatkuvasti huomiota maiden posti- ja lennätinhallitusten yhteistyöhaluttomuuteen. Yleisesikunnan päällikkö Oesch katsoikin kirjeessään puolustusministerille vuonna 1934, että Suomen posti- ja lennätinhallitus uusia viestiyhteyksiä suunnitellessaan ja rakentaessaan ei ottanut juuri ollenkaan lukuun sotilaallisia tekijöitä. Oesch vetosikin puolustusministeriin vaatien nopeaa muutosta siviiliviranomaisten suhtautumiseen ja tiiviimpää yhteydenpitoa yleisesikuntaan viestiyhteyksien järjestelyissä.²⁹⁵

Samansuuntaisia näkemyksiä siviiliviranomaisten yhteistyöhaluttomuudesta oli myös Suomenlahden eteläpuolella. Viron yleisesikunnan operatiivisen toimiston päällikkö everstiluutnantti Johannes Soodla kritisoi toukokuussa 1935 Mäkiluodon ja Tallinnan linnakkeiden viestiyhteyksistä laatimassaan muistiossa varsin voimakkaasti maansa viestiyhteyksistä vastaavia siviiliviranomaisia syyttäen heitä yhteistyöhalun täydellisestä puuttumisesta. Esimerkkinä Soodla kertoi siviiliviranomaisten suunnitelmasta poistaa kadonnut Venäjän aikainen merikaapeli Tallinnan ja Mäkiluodon väliltä, jos se löytyisi etsinnöissä. Erityisesti Soodla arvosteli maansa viranomaisten toimintaa, kun nämä olivat kääntyneet asiassa suoraan suomalaisten kollegoidensa puoleen kysymättä ensin oman maansa sotilasviranomaisten näkemystä yhteyden sotilaallisesta merkityksestä tai edes informoimatta heitä tulevista suunnitelmista ja toimista. Mielenkiintoista on huomata, että Soodla arvioi Suomen posti- ja lennätinhallituksen ottavan sotilaalliset tekijät viestiyhteyksien järjestelyissä huomattavasti paremmin huomioon kuin Viron vastaavat viranomaiset.²⁹⁶

Suomen PLH:n pääjohtajan kirje 14.7.1937 Viron posti- ja lennätinhallituksen pääjohtajalle. Posti- ja lennätinhallitus, ulkomaantoimisto, Da., kirjekonseptit 1.4–29.12.1937, mappi Da 18, Suomen Posti- ja Telelaitoksen keskusarkisto.

294 Em. Meren ja Freimannin raportti 21.9.1937 yhteistoimintaharjoituksesta. 527 - 1 - 1609, s. 81–82, ERA; Viron sotaväen viestipäällikön sijaisen muistio 28.9.1937 Tallinnan ja Helsingin välisistä merikaapeleiden hyödyntämisestä rannikkotyökistön tarpeisiin. 495 - 12 - 861, s. 76, ERA.

295 Oeschin kirje nro 331 vuonna 1934 (tarkemmin päiväämätön) puolustusministerille. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/9 sisältöluke A-6, SA.

296 Em. Soodlan muistio 3.5.1935 Rohuneeme – Mäkiluoto – Porkkala -välisestä merikaapelista. 495 - 12 - 861, s. 257, ERA.

Soodla oli tässä suhteessa oikeassa, sillä Suomen PLH:han oli ottanut yhteyttä maansa sotilasviranomaisiin ennen edellä mainitun kielteisen vastauksen antamista Viron posti- ja lennätinhallitukselle.²⁹⁷ Toisaalta on todettava tasapuolisuuden vuoksi, että aivan viaton ei ollut Viron yleisesikunnan johtokaan tässä asiassa. Viron yleisesikunta ei ollut puolestansa ollut halukas informoimaan maansa viestiyhteyksistä vastaavia viranomaisia siitä, millaisia suunnitelmia ja sopimuksia yleisesikunta oli suomalaisten kanssa solminut kadonneen merikaapelin tulevasta käytöstä, mikäli se löytyisi jatkuvissa etsinnöissä. Sotilastarkoitusta palvelevat viestiyhteydet haluttiin pitää mahdollisimman salaisina, ja vasta kun Viron posti- ja lennätinhallitus oma-aloitteisesti puuttui kadonneen kaapelin etsintään, Viron yleisesikunta joutui kertomaan ainakin tietyssä määrin kyseisen kaapelin sotilaallisesta merkityksestä.²⁹⁸

Yhteistyöhalukkuus, joka sotilasviranomaisten mielestä oli riittämätöntä, kasvoi kuitenkin 1930-luvun loppupuolelle tultaessa ainakin maiden välisten merikaapeliyhteyksien osalta. Suomen ja Viron posti- ja lennätinhallitukset saivat valmiiksi vuoden 1939 alussa suunnitelman parantaa maiden yhteyksiä laskemalla Tallinnan ja Helsingin välille uuden merikaapelin. Molempien maiden siviiliviranomaiset pyysivät ennen käytännön toimia maittensa sotilasjohdolta lausuntoa suunnitellusta yhteydestä ja sen reittivaihtoehtoista. Kolmesta vaihtoehdosta kahden suunniteltiin kulkevan lähes suoraan Tallinnasta Helsingiin ja yhden reitillä Tallinna – Naissaari – Mäkiluoto – Helsinki. Suomen yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön eversti Aksel Fredrik Airon laatimassa vastauksessa puollettiin suoraan ilman muiden vaihtoehtojen tarkastelua merikaapelin sijoittamista kulkemaan Naissaaren ja Mäkiluodon linnakkeiden kautta.²⁹⁹ Airo tunsikin merikaapelin suuren merkityksen yhteisen tulenjohdon kannalta. Kuten jo edellä kerroin, niin olihan hän ollut itse valmistelussa ja myös osallistunut marras-joulukuussa 1933 Tallinnassa pidettyyn suomalais-virolaiseen sulkuun tutkivaan sotapeliin, jossa tulenjohdon viestiyhteyksiin kiinnitettiin runsaasti huomiota.

Täysin samanlaisen ehdottoman vastauksen antoi Airon virolainen kollega, operatiivisen toimiston päällikkö Soodla. Hän vetosi myös itsensä Laidonerin kantaa suunnitellun kaapelin sijoittamisesta kulkemaan Naissaaren ja Mäkiluodon kautta. Soodla myös katsoi, että maiden rannikkotyöstölle olisi varat-

297 Em. Suomen PLH:n pääjohtajan kirje 16.11.1934 puolustusministeriölle. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/9 sisältöluke A-6, SA.

298 Viron posti- ja lennätinhallituksen pääjohtajan kirjeestä suomalaiselle kollegalleen kesäkuussa 1936 ilmenee, että todennäköisesti vasta tällöin Viron yleisesikunta oli kertonut maansa siviiliviranomaisille Tallinna - Mäkiluoto -välillä olevan kadonneen merikaapelin sotilaallisesta käytöstä, mikäli kaapeli löytyisi tulevissa etsinnöissä. Viron posti- ja lennätinhallituksen pääjohtajan kirje 19.6.1936 Suomen PLH:n pääjohtajalle. Posti- ja lennätinhallitus, ulkomaantoimisto, Ea., saapuneet asiakirjat (kirjeet) 1931–1935, kansio Ea 13, Suomen Posti- ja Telelaitoksen keskusarkisto.

299 Viron sotaväen viestipäällikön kirje 25.2.1939 yleisesikunnan operatiiviselle osastolle ja yleisesikunnan päälliköille. 495 - 12 - 859, s. 38, ERA; Suomen yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikön eversti Airon kirje 13.2.1939 teknillisen tarkastajan toimistolle koskien Suomen ja Viron välille suunnitellun kaapelin reittiä. Yleisesikunta, merivoimatoimisto, T 2867/3, SA.

tava kaapelista yhteyksiä tulevien yhteistoimintaharjoitusten tarpeisiin. Hän painotti, että suunnitellun tykistösulun tulen johtamiseksi siviiliyhteys tulisi teknisesti valmistaa tavalla, joka mahdollistaisi Mäkiluodon ja Tallinnan linnakkeiden viestiyhteyden käyttöönoton välittömästi sodan sytyttyä.³⁰⁰

Kummankin maan sotilasviranomaiset saivat tahtonsa läpi, vaikka heidän valitsemansa reittivaihtoehto ei ollut halvin. Jo saman vuoden 1939 toukokuun puolivälissä Suomen merenkulkuhallituksen tutkimusalus *Nautilus* aloitti merenpohjan tutkimisen Viron rannikolla. Suunnitelmien mukaan kaapeliyhteys olisi ollut käytössä vuonna 1940 tai viimeistään seuraavana vuonna.³⁰¹ Yhteys ei kuitenkaan koskaan ehtinyt valmistua. Talvisota Suomessa ja Viron miehitys kesällä 1940 koituivat suunnitellun yhteyden kohtaloksi.

Kaapeliyhteys mahdollisti yhteistyön sotatilanteesta riippumatta

Suomen ja Viron sotilasjohtojen voimakas halu vahvistaa yhteydenpitomahdollisuuksia Mäkiluodon ja Tallinnan linnakkeiden välillä sekä keskinäiset sopimukset viestijärjestelyistä perustuivat linnakkeiden välillä olevan merikaapeikon sotilaalliseen merkitykseen. Edellä mainittu everstiluutnantti Soodlan muistio linnakkeita yhdistävän merikaapelin merkityksestä toukokuulta 1935 valottaa mielenkiintoisella tavalla suunnitelmia yhteistoiminnasta Neuvostoliiton laivastoa vastaan. Soodla nimittäin perustelee linnakkeita yhdistävän kaapelin sotilaallista merkitystä sillä, että Suomen rannikkotykistö ja erityisesti Mäkiluodon linnake edustivat voimaa, joka yhteistoiminnassa Tallinnan edustan linnoitusjärjestelmän kanssa voisi osallistua pääkaupungin puolustamiseen. Soodlan mukaan Naissaaren ja Porkkalan välinen merikapeikko on strategisesti edullisin maiden rannikkotykistöjen yhteistyölle estettäessä vihollisen läpimurtoyrityksiä niin länteen kuin itään. Näiden tekijöiden vuoksi linnakkeiden yhteydenpitomahdollisuudet olisi Soodlan mukaan turvattava kaikin mahdollisin keinoin.³⁰²

Näiden näkemysten lisäksi Soodla tuo esille vielä yhden perustelun, joka on äärimmäisen mielenkiintoinen ja selittää pitkälti maiden sotilasjohtojen pyrkimystä vahvistaa Mäkiluodon ja Tallinnan linnakkeiden yhteydenpitoa.

300 Soodlan kirje 22.4.1939 sotaväen viestipäällikölle ja merivoimien komentajalle koskien Suomen ja Viron välille suunnitellun kaapelin reittiä. 527 - 1 - 1617, s. 136, ERA ja samasta kirjeestä lyhennetty versio Viron posti- ja lennätinhallituksen johtajalle. 495 - 12 - 859, s. 82, ERA.

301 Em. Viron viestikomentajan kirje 25.2.1939 yleisesikunnan operatiiviselle osastolle ja yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 859, s. 38, ERA; Viron yleisesikunnan operatiiviselle osastolle tullut puhelinsanoma 11.5.1939 Suomen merenkulkuhallituksen tutkimusaluksen *Nautiluksen* tulosta Tallinnaan merenpohjan tutkimiseksi. 527 - 1 - 1629, s. 102, ERA ja viestipäällikön raportti huhtikuussa 1939 viestialalla tehdyistä toimenpiteistä. 495 - 12 - 873, s. 59, ERA; ks. myös Viron posti- ja lennätinhallituksen pääjohtajan kirje 1.9.1939 Suomen PLH:n pääjohtajalle. Posti- ja lennätinhallitus, ulkomaantoimisto, Ea., saapuneet asiakirjat (kirjeet) 1936–1941, kansio Ea 14, Suomen Posti- ja Telelaitoksen keskusarkisto.

302 Em. Soodlan muistio 3.5.1935 Rohuneeme - Mäkiluoto - Porkkala -välisestä merikaapelista. 495 - 12 - 861, s. 256–257, ERA.

Soodla nimittäin korostaa ennen kaikkea linnakkeiden välisen merikaapelilyhteyden merkitystä perustellen sitä seuraavasti:

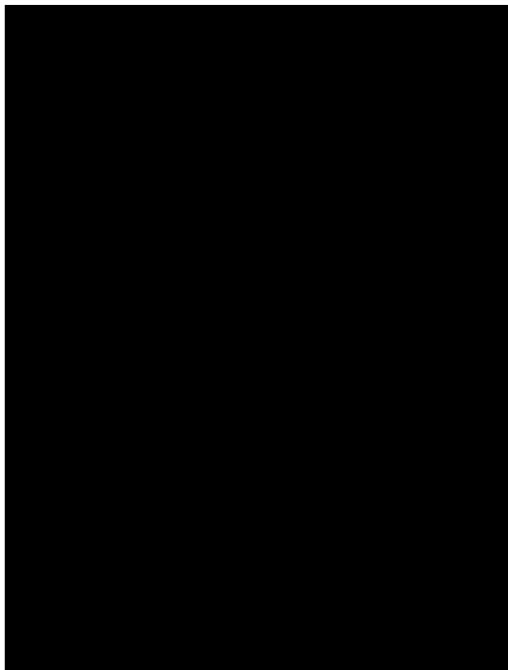
Mäkiluodon rannikkopatteri on rannikkolinnoitustemme lähimpiä naapureita. Jopa siinä tapauksessa, että Suomi ei osallistuisi sotatoimiin, voisi sen viesti- ja tähystystoiminnasta olla meille hyötyä, kun vihollinen sivuuttaessaan rannikkolinnoitustemme tähystysalueen käyttäisi ilmaston suomia tai keinotekoisia suojautumiskeinoja (keinotekoinen savutus, utu jne.).³⁰³ (allev. lähteessä.)

Soodlan perusteluista käy näin ollen ilmi, että suunnitellun yhteisen sulkutoiminnan punalaivastoa vastaan katsottiin voivan toteutua myös siinä tapauksessa, että vain toinen valtioista eli tässä yhteydessä Viro joutuisi hyökkäyksen kohteeksi. Toisin sanoen Soodla siis esitti, että tällöin Mäkiluodon linnakkeen tähystystoiminnasta Suomenlahden kapeikon pohjoispuolella olisi hyötyä, koska suomalaiset antaisivat Viron rannikkotykistölle tulenjohtotietoja punalaivastosta ja sen liikkeistä siinä tapauksessa, että Neuvostoliiton laivasto pyrkisi salaamaan kokoonpanonsa ja asemansa virolaisilta. Näin Tallinnan edustalle ryhmitetty rannikkotykistö pystyisi torjumaan punalaivastoa paremmin, kuin jos virolaiset toimisivat yksin pelkkien omien havaintojensa avulla huonoissa ilmasto-olosuhteissa tai vieläpä punalaivaston sumuttaessa savua. Suomalaisen Mäkiluodosta käsin antamat tiedot Neuvostoliiton laivastosta välitettäisiin puhelimitse Viron rannikkotykistölle Suomenlahden pohjassa kulkevan merikaapelin avulla. Tämä yhteys olisi täysin suojattu – toisin kuin radioyhteys – ulkopuolisten salakuunteluryyksiltä. Näin sodan ulkopuolella olevat suomalaiset pystyisivät osaltansa johtamaan kaikessa hiljaisuudessa Viron rannikkotykistön tulta ja ennen kaikkea Neuvostoliitto ei pystyisi osoittamaan minkäänlaisia konkreettisia todisteita avunannosta. Kuten jo edellä esitin, vuonna 1937 yhteisharjoituksissa kokeiltiin ensimmäisen kerran nk. *Suomi - Eesti* erikoislaitteen ja merenpohjassa kulkevan puhelinkaapelin toimivuutta. Tämän kokeilun tuloksena kävi ilmi, että tykistön tulenjohto pystyttiin suunnitelmien mukaisesti toteuttamaan kapeikon vastakkaiselta rannalta ja vieläpä täysin salassa.

Soodlan arviosta sotaa käymättömän Suomen osallistumisesta Viron merivoimien sotaponnisteluihin voidaan tehdä johtopäätös, että myös vastaavasti sodan ulkopuolella olevat virolaiset olisivat tukeneet sotaa käyvän Suomen rannikkotykistön toimia sulun muodostamiseksi Suomenlahden kapeimmalla kohdalla antamalla tähystystietoja merikaapelia hyväksi käyttäen. Tutkimukseni aikana en kuitenkaan onnistunut löytämään asiakirjoja, joista olisi tarkasti selvinnyt, milloin ja missä yhteydessä maiden sotilasviranomaiset olivat sopineet kyseisestä avustustoiminnasta siinä tapauksessa, että vain toinen valtioista joutuisi Neuvostoliiton hyökkäyksen kohteeksi. Soodla itse viittaa maras-joulukuussa 1933 Tallinnassa pidettyyn suomalais-virolaiseen sotapeliin,

303 Ibid.

Airon virolaisen kollegan Johannes Soodlan laatiman muistion mukaan yhteinen sulkku olisi osittain toteutunut myös silloin, kun vain toinen osapuoli olisi ollut sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Soodlan onnistui helmikuussa 1941 paeta Saksaan, ja hän palasi Viroon jo saman vuoden kesällä saksalaisten miehitettyä maan. Kuvassa Soodla Waffen SS:n Brigadeführerinä (vastasi kenraalimajuria), johon arvoon hänet ylennettiin vuonna 1943. Samalla Soodla oli virolaisen SS-legioonan kenraalitarhasta. Soodla johti vuoden 1944 alussa toimeenpantua virolaisten asevelvollisten mobilisointia, jonka tuloksena noin 40 000 virolaista miestä liittyi Saksan armeijaan. Kaikkiaan saksalaisissa joukoissa palveli kesälä 1944 yli 70 000 virolaista maahan tunkeutuvaa puna-armeijaa vastaan. Soodla taisteli Saksan riveissä sodan loppuun asti. Toisin kuin monet muut itenäisen Viron korkeista upseereista Soodla kuoli rauhassa kotonaan Länsi-Saksassa 26.5.1965.

jonka aikana sovittiin joko kirjallisesti tai suullisesti merikaapelin sotilaallisesta käyttämisestä.³⁰⁴ Kuten jo edellä mainitsin, tuossa sotapelissä niin Mäkiluodon ja Tallinnan rannikkolinnakkeiden kuin maiden merivoimien esikuntienkin väliset viestiyhteydet olivat korostuneesti esillä. Tämän puolesta puhuu myös Tõrvandin arvio muutamia päiviä ennen yhteistä sotapeliä marraskuun puolivälissä 1933 pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa: Tõrvand korosti pian toteutettavan sotapelin selkeyttävän Suomen ja Viron merivoimien yhteistoimintaa punalaivastoa vastaan.³⁰⁵ Sotapelin tulokset ovatkin luettavissa Viron rannikkotykistön komentajan Janitzin seuraavan vuoden helmikuun alussa laatimasta muistiosta, jossa Janitz esitti Suomen merivoimien johdon näkemyksiä Viron rannikkotykistön kehittämiseksi päämääränä vahvistaa maiden yhteistoimintaa Suomenlahden kapeikon puolustamiseksi. Tässä muistiosahan Janitz korosti, että Suomen merivoimien johto pani yhtäläisyysmerkit Viron rannikkotykistön vahvistamisen ja Viron liittokelpoisuuden välille. Näiden toiveiden joukossa oli myös mittaus- ja tähystysasemien perustaminen erityisesti järviden tykkien tarpeisiin ja niitä yhdistävän viestiverkoston luominen.³⁰⁶ Suomalaisten toiveisiinhan vastattiin, ja suurin osa esityksistä ehdittiin myös toteuttaa 1930-luvun loppupuolelle tultaessa, pois lukien Naisaarelle rakennettava järeä patteri, joka oli vasta suunnitteilla syksyllä 1939.

304 Em. Soodlan muistio 3.5.1935 Rohunceme – Mäkiluoto – Porkkala - välisestä merikaapelista. 495 - 12 - 861, s. 256, ERA ja Roots (1993), s. 14-15.

305 Em. puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 44, ERA.

306 Em. Janitzin muistio 1.2.1934 sukellusveneiden tilaamisen ja siihen liittyvien erityiskysymysten selvittämiseksi perustetulle komissiolle. 642 - 1 - 270, s. 18, ERA.

Tässä yhteydessä voin todeta vertailun vuoksi, että huolimatta tiiviistä Suomen ja Ruotsin sotilasjohtojen yhteistyöstä – ennen kaikkea pitäen silmällä suunnitelmia Ahvenanmaan yhteisestä puolustamisesta – Suomen yleisesikunnalla ja merivoimien esikunnalla oli 1930-luvun jälkipuoliskolla huomattavasti välittömämmät viestiyhteydet Suomenlahden eteläpuolelle kuin Pohjanlahden länsipuolelle. Itse asiassa yhteyksien määrää ja laatua ei voida edes kunnolla verrata, koska ainakin Suomen merivoimien suorat viestiyhteydet ruotsalaisiin kollegoihin olivat hyvin heikot. Tämä tulee ilmi Valveen marraskuun alussa 1939 laatimasta muistiosta, jossa hän esittää vakavan huolestumisensa tämän asiantilan johdosta. Valve totesi, että Lounais-Suomen meripuolustuksen esikunnalla – josta oli yhteys merivoimien esikuntaan – ei ollut edes suoraa puhelinyhteyttä Ruotsin meriesikuntaan. Asian korjaamiseksi Valve esitti yleisesikunnalle mainitun puhelinyhteyden pikaista rakentamista, jonka jälkeen tulisi viestimahdollisuuksia täydentää lennätinyhteydellä.³⁰⁷

Sulkusuunnitelmat vastasivat molempien maiden tavoitteita

Viron ja Suomen sotilasjohtojen sulkusuunnitelmat perustuivat vain ja ainoastaan kummankin omiin sotilaallisiin intresseihin, jotka kuitenkin olivat molemmille valtioille pitkälti yhteisiä. Neuvostoliiton laivastovoimien esteettömän murtautumisen pois Suomenlahdesta nähtiin merkitsevän meriyhteyksien vakavaa vaarantumista. Suomen kannalta kysymys liittyi pohjimmiltaan Ahvenanmaan puolustukseen neuvostomiehitykseltä. Operatiivisen osaston päällikön ja puolustusneuvoston sihteerin Airon maaliskuun alussa 1934 laatima muistio saariryhmän sotilaallisesta merkityksestä kuvanee hyvin sotilasjohdon arvioita ja uhkakuvia Ahvenanmaan menettämisen vakavista seurauksista. Airon mukaan Ahvenanmaan ja Turun saariston menetys ja Neuvostoliiton meri- ja ilmatukikohtien perustaminen alueelle olisivat Suomen puolustukselle kohtalokkaita. Neuvostoliitolla arvioitiin olevan aineellisia resursseja Ahvenanmaan valtaamiseksi, eikä Suomen armeija pystyisi sitä estämään niin kauan kuin sopimus saariryhmän linnoittamattomuudesta olisi sellaisenaan voimassa. Tukikohtiensa avulla Neuvostoliiton nähtiin voivan katkaista lähes täydellisesti Suomen ja Baltian maiden meriyhteydet ja lisäksi saattaa koko Länsi-Suomi mairinnousu-uhan alaiseksi. Siten sen olisi mahdollista sitoa Suomen joukkoja itärajalla ja tehdä pommituslentoja Länsi-Suomen tärkeisiin teollisuus- ja asutuskohteisiin. Erityisen kohtalokkaaksi Airo arvioi sen, että Ahvenanmaalta käsin Neuvostoliitto voisi estää Ruotsin mahdollisen osallistumisen sotaan Suomen rinnalla. Ahvenanmaalta käsin voitaisiin laivasto- ja ilmavoimien avulla valvoa Ruotsin rannikkoa ja jos ei estää niin ainakin vaikeuttaa Ruotsin avustustoimia Suomeen.³⁰⁸

307 Valveen aloite 1.11.1939 yleisesikunnalle Suomen ja Ruotsin merivoimien esikuntien välisestä lennätinyhteydestä. Merivoimien esikunta, viestiosasto, T 13718/743, SA.

308 Airon muistio 1.3.1934. Yleisesikunnan päällikön arkisto, SARk 1400/14, SA.

Suomen ja Viron merivoimien pitkälle menevät yhteistyösuunnitelmat jatkoivat siis Venäjän aikaista merilinnoitusjärjestelmän sulkupuolustuksen ajatusta, joskin pienemmillä resursseilla. Erona tsaarinaikaiseen meripuolustusajatukseseen oli vain rintaman kääntäminen kohti itää. Tykistön yhteistoiminnan käytännön muotojen kehittäjän, eversti Rikaman laatimista muistioista käy selvästi ilmi yhteistoiminnan tavoite. Rikaman mukaan järeiden tykkien sijoittaminen Mäkiluotoon ja myös Helsingin edustalle Kuivasaareen sekä pidettyneet kantomatkat yhdistettynä tarkkaan tulenkäyttöön merkitsisivät parhaimmassa tapauksessa Suomenlahden muuttumista sisäjärveksi Neuvostoliiton laivastolle.³⁰⁹ Myös Rikaman esimiehet, merivoimien komentaja Valve ja merivoimien esikuntapäällikkö Eero Rahola laskivat yhteistoiminnan tuovan huomattavia sotilaallisia etuja molemmille maille. Valveen ja Raholan huhtikuussa 1935 laatimassa ja yleisesikunnan päällikölle Oeschille osoitetussa muistiossa Suomenlahden sulkutoiminnan merkityksestä ilmenee selvästi maantieteellisen aseman hyödyntämisen edellytykset ja edut. Valveella, Raholalla ja Rikamalla sekä myös muistion vastaanottajalla Oeschillä oli jo oma-kohtaista kokemusta sulun järjestämisestä virolaisten kanssa, sillä vain reilua vuotta aikaisemmin marras-joulukuussa 1933 olivat he osallistuneet henkilökohtaisesti Tallinnassa pidettyyn suomalais-virolaiseen sotapeliin. Tässä yhteydessä siteeraankin Valvea ja Raholaa:

Suomenlahti kapenee Porkkalan kohdalla niin, että 30 kilometrin matkalla on vain 25 kilometrin levyinen aukko. Aukon lähin raja on Mäkiluodosta 8–15 kilometrin ja Viron Aegnasta 15 kilometrin päässä. Ampumamatkat aukon vastaisille rajoille ovat 30 kilometriä ja 38 kilometriä. Aukon osittainkin sulkeminen vapaalta sota-alusten kululta voi eräissä tapauksissa omata suuren sotilaspoliittisen ja strategisen merkityksen ja joka tapauksessa rajoittaa se aukon läpi suoritettavia vihollisen sotatoimia.

Paikallista toimintaa varten on Viron puolella Aegnan (Wulfin) saarella 4 x 305/52 tykkeitä kaksoistorneissa ja kevyttä tykistöä Aegnassa ja Naissaarella. Mäkiluodossa on 2 x 305/52 tykkeitä tornissa ja 1 x 203/45 koeamuntoja varten varustetussa avoimessa asemassa ja Porkkalan Rönnskärissä 1 x 152/45 Canet (= tykkimallin nimi; tark. J.L.) samoin koeamuntoja varten rakennetussa avoimessa asemassa. Ottaen huomioon lisäksi Suomenlinnan kauaskantavan tykistön, edulliset tiedustelu- ja valvontamahdollisuudet, etäisyydet venäläisiltä lentoasemilta ja vihollisen rajoitetun liikkumistilan näyttää Porkkalan – Helsingin kapeikko suovan puolustajan laivasto- ja ilmavoimille poikkeuksellisen edullisen sotatoimialueen hyökkääjää vastaan.³¹⁰ (allev. lähteessä)

309 Rikaman laatima päiväämätön muistio Suomen rannikkotykistöstä. Muistion laatimisaika on kuitenkin ajoitettavissa 1930-luvun ensimmäiselle puoliskolle, koska sisällöstä käy ilmi tehty päätös Mäkiluodon linnakkeen rakentamiseksi ja se, että itse linna ei ollut vielä valmis. Eversti Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha Rikaman ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

310 Merkinnöistä todettakoon, että esimerkiksi numerosarja 4 x 305/52 tarkoittaa neljää kappaletta 305 mm:n (tai 12 tuuman) järeää tykkiä, joiden pituuskaliperi on 52. Tykin putken pituus saadaan kertomalla mallimerkinnän luvut keskenään. 305/52 -tykin putken pituus on 15860 mm. Valveen ja Raholan muistio 9.4.1935 yleisesikunnalle Porkkalan linnakkeen operatiivisesta merkityksestä. Yleisesikunta, merivoimatoimisto, T 2867/1, SA.

Valve ja Rahola arvioivat siis, että Suomenlahden tykistölliseen sulkutoimintaan voisi tietyssä määrin osallistua myös Suomenlinnan lähellä olevalle Kuvasaarelle sijoitettu järeä rannikkotykistö, jonka tulialue ulottui myös yli neljänkymmenen kilometrin päähän. Vain kahta vuotta aikaisemmin Valve oli myös arvioinut, että molempien maiden laivastovoimat tulisivat täydentämään kapeikon sulkua.³¹¹ Hieman muistion laatimisen jälkeen Mäkiluotoon tuotiin sulun vahvistamiseksi toinen 203 mm:n järeä tykki. Viittauksella kevyeen tykistöön Aegnan saarella ja Naissaarella Valve ja Rahola tarkoittivat näille saarille sijoitettuja 152 mm:n tykkeitä, joita oli yhteensä 11 kappaletta. Kuten jo esitin edellä, myös Viron merivoimien johto piti tärkeänä, että nämäkin 152 mm:n tykit tulisivat 20 kilometrin ampumaetäisyyden omaavina osallistumaan suomalais-virolaiseen sulkutoimintaan.³¹²

Valveen vuonna 1935 korostama tykistön yhteistoiminnan merkitys johtui Viron laivaston heikkoudesta tai paremminkin sen olemattomuudesta. Viron myytyä hävittäjänsä vuonna 1933 maan meripuolustus oli käytännössä vain Tallinnan edustalle sijoitetun, joskin suhteellisen voimakkaan tykistön varassa ja tilattujen sukellusveneiden oli määrä valmistua vasta vuonna 1937. Neuvostoliiton laivaston epäedullinen asema Suomenlahden perukassa ja sen tie Itämerelle ahtaan kapeikon läpi oli kuitenkin tekijä, joka antoi niin suomalaisille kuin virolaisillekin mahdollisuuden puolustautua vähäisinkin resurssein. Tärkeintä oli, että sodassa ylivoimainen Neuvostoliiton laivasto ja erityisesti sen voimakkaimmat sota-alukset eivät pystyisi ratkaisevasti estämään maiden meriyhteyksiä ulkomaille – ne kun olivat täysin välttämättömiä ulkomaisen avun saamiseksi. Vallitsevasta meristrategisesta tilanteesta Valve kirjoittikin, että *tämä olotila on niin ainutlaatuisen edullinen, että se riittää tasoittamaan muuten auttamattomasti suuren voimasuhteiden epätasaisuuden puolustajan hyväksi. Mikään laivasto ei ole koskaan suorittanut menestyksellistä kauppa-liikenteen hävitystä niin epäedullisessa sotilasmaantieteellisessä olosuhteessa.*³¹³ Poikkeuksellisen edullinen sotilasmaantieteellinen asemamme tarjoaa siis meille edellytykset ainutlaatuisella tavalla tasoittaa muuten toivoton epä-suhde.³¹⁴ Valve arvioikin, että rannikkotykistöllä, miinoilla ja sukellusveneillä pystyttäisiin kapeikossa – sitä näin vieläkin kaventamalla – verraten tehokkaasti estämään tai ainakin vähintään merkittävästi hidastamaan kulkua ja kulluttamaan punalaivaston voimia.³¹⁵

311 Em. Ruotsin laivastoasiamiehen Bagerin raportti 27.7.1932 puolustusministerille. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland, volym 2, KKA.

312 Em. Grenzin ja Freimannin muistio 16.4.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1550, s. 164, ERA.

313 Valveen päiväämätön ja ilman otsikkoa oleva muistio Suomen laivaston vahvistamiseksi. Muistiossa kuitenkin viitataan juuri alkaneisiin sotatoimiin Abessiniassa ja Espanjassa, joten muistio on laadittu vuosien 1936–1939 välisenä aikana. Todennäköisemmin muistio liittyy merivoimien esikunnan vuonna 1938 laatimaan suunnitelmaan hävittäjien, sukellusveneiden ja moottoritorpedoveneiden hankkimiseksi laivastolle. Kenraali Väinö Valveen paperit (Valveen tyttären Mirja Valveen hallussa, Helsinki).

314 Merivoimien esikunnan 15.1.1938 yleisesikunnan päällikölle laatima *Mietintö laivastovoimien täydentämisestä*. Yleisesikunta, merivoimatoimisto, T 2867/2, SA.

315 Em. Valveen päiväämätön muistio Suomen laivaston vahvistamiseksi. Kenraali Valveen pa-

Tykistön sulkua pidettiin tärkeänä myös sotamarsalkka Mannerheimin johdossa puolustusneuvostossa. Mannerheimin ja puolustusneuvoston apulaissihteerin kapteeni Sven Björkmanin allekirjoittamassa ja ulkoministeri Antti Hackzellille osoittamassa kirjeessä elokuulta 1935 tulee myös selvästi esille suunnitellun tykistön yhteistoiminnan korostus. Kirjeen laatimisen ponttimena olivat puolustusneuvoston kokouksessa käsitellyt neutraliteettimääräykset ja niiden voimaantumisen ajoitus. Mannerheimin arvion mukaan neutraliteettisääntöjä laadittaessa olisi kiinnitettävä erityistä huomiota sääntöjen voimaansaatamisen ajoitukseen, jotta neutraliteetin aseellinen puolustaminen ehdittäisiin organisoida ajoissa. Erityisesti Mannerheim kiinnitti huomiota merisotilaallisiin operaatioihin Itämerellä. Hänen mukaansa Itämerellä sotaa käyvä valtio voi sotilaallisia etuja halutessaan tietoisesti rikkoa Suomen neutraliteettia. Erityisen todennäköistä Mannerheimin mielestä kyseinen toiminta olisi välittömästi sodan alussa, jolloin neutraliteettiaan puolustavan valtion sotavoimat olisivat helpoimmin yllätettävissä sen vasta organisoidessa omia joukkojansa.³¹⁶ Vaikka kirjeessä ei suoraan mainita mahdollista neutraliteetin loukkaajaa nimeltä, niin viittausta ennen kaikkea Neuvostoliittoon sekä mahdollisesti myös Saksaan ja niiden merivoimiin voidaan kuitenkin pitää todennäköisimpänä vaihtoehtona. Kuten myöhemmin tulen tarkemmin käsittelemään, niin molempien maiden merivoimissa kiinnitettiin suurta huomiota Suomenlahden sulkemiseen. Erityisesti kirjeessä myös painotettiin sitä, että neutraliteetin rikkoja tulisi todennäköisesti toimimaan ilman virallista sodanjulistusta. Tämän pohjalta Mannerheim arvioi, että

meidän alueellamme saattaa tarjoutua lukuisia sellaisia etuja, että sootaakäyvä suurvalta ne saavuttaakseen ottaa kantaakseen vastuun neutraliteetin loukkauksesta, jos se voidaan tehdä edes kohtuullisilla uhrauksilla. Mainittakoon tästä yhtenä esimerkkinä, että valta, joka onnistuisi saamaan haltuunsa Suomen ja Viron karkeat rannikkotykköpatterit suunnilleen Porkkalan linjalla pääsisi tämän kautta sulkemaan koko Suomenlahden.³¹⁷

Mannerheim puhui tuonaikaiseen tyyliin "karkeista" rannikkotykkipattereista tarkoittaen järeitä tykkejä, jotka oli juuri asennettu viimeistelyä vaille olevaan Mäkiluodon linnakkeeseen.

Alkanut merisotilaallinen yhteistyö oli keskeisessä osassa myös virolaisissa meripuolustus suunnitelmissa. Merivoimien komentaja Grenzin ja rannikkotykköpatterin päällikön Janitzin allekirjoittamassa seikkaperäisessä muistiossa ran-

perit (Valveen tyttären Mirja Valveen hallussa, Helsinki); em. Ruotsin laivastoasiamiehen Bagerin raportti 27.7.1932 puolustusministerille. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland, volym 2, KKA.

316 Mannerheimin ja puolustusneuvoston apulaissihteerin kapteeni Sven Björkmanin allekirjoittama kirje 23.8.1935 ulkoministerille. Kontra-amiraali Sundmanin kokoelma, Pk. 1173/2, kirjekuoreessa "Puolustusneuvoston kirjelmät nro 17 ja 18/35 pohjoismaiden puolueettomuussäännöksiä uudistamisesta sekä niihin liittyviä asiakirjoja 1912–1935", SA.

317 Ibid.

nikkoktykistön tehtävistä Tallinnan puolustamiseksi vuodelta 1935 arvioitiin, että Neuvostoliiton laivasto pyrki saamaan sulkuvyöhykkeen sekä Suomenlahden että Riianlahden suuhun ja näin sulkemaan Viron meriyhteydet ulkomaille. Samoin arvioitiin, että punalaivasto tulisi todennäköisesti pommittamaan Tallinnaa jo sodan ensimmäisinä päivinä tai jopa ennen kaikkia muita sotatoimia. Tähän liittyen maihinnousuoperaatiot maan pääkaupunkiin tai sen välittömään läheisyyteen katsottiin vakavaksi uhaksi. Uhkien torjunnassa suomalais-virolaisen merivoimien sulun rajatulla alueella Porkkalan ja Naissaaren välisessä kapeikossa arvioitiin merkitsevän punalaivaston suorittaman saarron huomattavaa heikentämistä. Erityisen haitalliseksi punalaivastolle ajateltiin sitä, että yhteistoiminnan avulla Neuvostoliiton laivaston yhteydenpito Suomenlahden itäosassa olevien tukikohtien ja saartovyöhykkeen välillä tulisi olemaan hyvin vaikeaa: Suomen ja Viron merivoimien muodostaman sulun läpäiseminen menen tullen tulisi tuottamaan sille huomattavia tappioita.³¹⁸ Muistiossa otettiin myös lukuun se, että sulkutoimintaan tulisivat rannikkoktykistön ja miinoitustoiminnan ohella osallistumaan myös valmisteilla olevat Viron tilaamat sukellusveneet.³¹⁹

Muistion laatimisen aikaan Virolla ei ollut sanottavia laivastovoimia, joten maan meripuolustussuunnitelmat pohjautuivat pitkälti rannikkoktykistön vaaraan. Edellä mainitun muistion pohjalta maan merivoimat laativat seikkapepäisiä suunnitelmia tykistön sulkutoiminnan vahvistamiseksi. Jo seuraavana vuonna eli huhtikuussa 1936 Grenz ja rannikkoktykistön päällikön tehtäviä hoitanut everstiluutnantti Freimann esittelivät yleisesikunnan päällikölle laajan suunnitelman maan rannikkoktykistön kehittämiseksi. Keskeisimmällä sijalla suunnitelmassa oli niin ikään maiden rannikkoktykistöjen yhteistoiminta Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi. Tämän vuoksi kirjoittajat pitivät välttämättömänä, että virolaiset ottaisivat käyttöön laajassa mitassa suomalaisten kehitystyön tuloksia rannikkoktykistön alalla. Yhteistyön laskettiin ratkaisevasti vaikeuttavan Neuvostoliiton laivaston operaatiovapautta purjehtia Suomenlahdelta Itämerelle, ja siten Neuvostoliiton mahdolliset aiheet nousta maihin Viron länsirannikolle muuttuisivat hyvin epätodennäköisiksi. Suomalais-virolaisen yhteistoiminnan arvioitiin vaikuttavan myös suoraan Tallinnan puolustamiseen punalaivaston pommituksilta, koska Neuvostoliiton laivaston toimiessa Tallinnan pohjoispuolella Suomen Mäkiluodon järeä rannikkoktykistö voisi tukea virolaisia toimimalla punalaivaston selän takana. Yhteistoiminnan merkitystä Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi muistion laatijat perustelivat sillä, että *meidän intressimme ovat sillä alalla täysin yhteiset*.³²⁰

On mielenkiintoista huomata, että näissä virolaisten vuosina 1935 ja 1936 tekemissä suunnitelmissa otetaan tarkalleen huomioon kaikki ne Valveen vaa-

318 Grenzin ja Janitzin muistio vuodelta 1935 rannikkoktykistön tehtävistä, sijoituksista ja johtamisen organisaatiosta Tallinnan puolustamiseksi mereltä. 642 - 1 - 381, s. 13–16, ERA.

319 Ibid.

320 Em. Grenzin ja Freimannin suunnitelma 16.4.1936 rannikkoktykistön kehittämisestä ja tarpeista yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1550, s. 159–166, ERA.

timat toimet, jotka oli esitetty Viron rannikkotykistön komentajan eversti Janitzin vuoden 1934 alussa laatimassa muistiossa ja joiden tarkoituksena oli kehittää Viron rannikkotykistöä ja voimistaa maiden sulkua ja tehdä näin Virosta arvokkaampi liittolainen Suomelle. Konkreettisina toimina yhteistyön vahvistamiseksi näissä muistioissa ja suunnitelmissa korostettiin juuri ammusten varustamista ballistisilla kärjillä, yhteisen mittausverkoston ja viestijärjestelmän luomisen tärkeyttä sekä Naissaarelle rakennettavan järeän linnakkeen merkitystä.³²¹

Kaikki oli valmista syksyllä 1939. Viron operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Alfred Luts tuo muistelmissaan avoimesti esille, että Suomen ja Viron järeät tykit saattoivat ampua 42 kilometrin päähän ja sulkea näin tarvittaessa Suomenlahden. Luts korostaa, että mitään velvoittavaa sopimusta yhteistyöstä ei ollut, mutta yhteistä vihollista vastaan rakennettu sulkua olisi voitu panna käytäntöön hyvinkin nopeasti. Luts myös viittaa rakennetun yhteisen tulenjohtojärjestelmän välttämättömyyteen, sillä järeiden ammusten pitkän kantomatkan vuoksi tulenjohtoa tarvittiin molemmilta rannoilta käsin.³²²

Viron Itämeren saarten strateginen asema

Maakohtaisten sotilaallisten intressien lisäksi Suomen ja Viron suunnitellulla yhteistoiminnalla arvioitiin olevan suuri merkitys sellaisten alueiden puolustamisessa, joiden laskettiin olevan tärkeitä molemmille valtioille. Kyseessä oli Saarenmaan, Hiidenmaan, Muhun ja Vormsin saarten muodostama alue, jonka sotilaalliseen merkitykseen Suomelle ja Virolle ei ole aikaisemmin kiinnitetty juuri lainkaan huomiota. Sota-arkistossa säilytettävässä sotakorkeakoulun diplomitöiden arkistossa on kaksi erittäin kiinnostavaa virolaisten sukellusveneupseerien diplomityötä, kapteeniluutnantti Johannes Sandbankin *Viron Itämeren saariston merisotilaallinen merkitys*³²³ helmikuulta 1937 ja kapteeniluutnantti Bruno Linnebergin *Viron riippuvuus meriyhteyksistään sodan aikana*³²⁴ maaliskuulta 1937. Sangen omituista on, että kukaan sotahistorian tutkija ei ole kiinnittänyt diplomitöihin minkäänlaista huomiota, vaikka niissä selvästi tuodaan esille suunniteltu Suomen ja Viron merivoimien pitkälle menevä sotilaallinen yhteistyö. Otsikoiden mukaisen sisällön ohella molemmissa tulee korostuneen selkeästi esille suomalais-virolaisen merisotilaallisen yhteistoiminnan merkitys Suomenlahden kapeikossa. Molemmat työt tarkasti meri-

321 Ibid. Ks. myös edellä mainitun muistion laatimiseen liittyvät seuraavat asiakirjat: Grenzin ja Freimannin muistiot 17.1.1936, 8.2.1936 ja 9.3.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1598, s. 131–143, ERA.

322 Luts, s. 65.

323 Kapteeniluutnantti Johannes Sandbank, Viron Itämeren saariston merisotilaallinen merkitys. Suomen sotakorkeakoulun (SKK) diplomityö 12.2.1937, nro 280, SA.

324 Kapteeniluutnantti Bruno Linneberg, Viron riippuvuus meriyhteyksistään sodan aikana. SKK:n diplomityö 18.3.1937, nro 281, SA.

voimien esikuntapäällikkö komentaja Sundman antaen tutkielmista korkeimman mahdollisen loppuarvosanan, eikä hän myöskään kieltänyt arvostelussaan diplomitoissa esitettyä suomalais-virolaista tiivistä merisotilaallista yhteistyötä.³²⁵

Virolaisten työt luettiin tarkasti myös merivoimien johdon piirissä, ja ne herättivät mielenkiintoisia sekä yllättäviäkin ajatuksia, joita tulen myöhemmin käsittelemään. Sandbank ja Linneberg tunnettiin Suomen merivoimien esikunnassa erittäin hyvin heidän opiskellessaan sotakorkeakoulussa vuosina 1935 - 1937. Molemmat myös kohosivat huomattavaan asemaan Viron merivoimissa vuosikymmenen lopulla. Syyskuun puolivälissä 1939 puolalaisen sukellusveneen *Orzelin* paon seurauksena silloinen merivoimien komentaja Valev Mere ja merivoimien esikuntapäällikkö Rudolf Linnuste erotettiin välittömästi tehtävistään ja tilalle nimitettiin komentajaksi Sandbank sekä esikuntapäälliköksi Linneberg.³²⁶ Molemmat toimivat tehtävissään aina kesäkuussa 1940 tapahtuneeseen Viron miehitykseen asti. Virolaisista merivoimien asiakirjoista ilmenee myös, että Sandbank toimi sotakorkeakoulussa opiskelun ohella maiden merivoimien yhteistyösunnitelmien välittäjänä. Asiakirjoista käy esille, että Sandbank välitti ja toimitti Viron merivoimille suomalaisten arvioita ja tietoja rannikkotyökistön sulkutoiminnan vahvistamiseksi.³²⁷

Sandbankin työn tarkastanut Sundman yhtyi siis diplomityön päätelmiin ja loppuarvioinnissa pitkälti Sandbankin näkemyksiin Viron Itämeren saarten sotilaallisesta merkityksestä Itämeren alueen valtioille. Erityisesti Sundman arvioi tekijän onnistuneen selvittämään vakuuttavasti ja peittelemättä tämän saariryhmän vaikutuksen Viron kokonaispuolustukseen.³²⁸

Sandbank arvioi Viron Itämeren saarien merisotilaallisen aseman olevan Virolle ja myös muille Itämeren alueen valtioille erittäin tärkeä. Jo Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmässä saaristolle oli varattu merkittävä rooli Suomenlahden sulkustrategiassa, ja ensimmäisen maailmansodan tapahtumat olivat todistaneet saariston sotilaallisesta painoarvosta. Maantieteellisesti saaristo muodostaa luonnollisen jatkon Suomenlahden etelärannikolle. Siten kaikki meriliikenne Suomenlahdelta Itämerelle ja päinvastoin kulkee saariston ja Suomen rannikon välisen kapeikon kautta. Saarten maantieteellinen asema itään ja länteen suuntautuvan meriliikenteen solmukohtana merkitsi siten saarten hallussapitäjälle huomattavia sotilaallisia mahdollisuuksia erityisesti Itämeren pohjoisosassa, mutta myös sen eteläosiin nähden.³²⁹

Virolle saariston sotilaallisesta arvosta oli Sandbankin arvion mukaan sekä

325 Sundmanin lausunto molemmista diplomitoista. Sandbankin ja Linnebergin diplomityöt nro:t 280 ja 281, SA.

326 Mart Sarapuu, Poola allveelaev "Orzel" ja Eesti Vabariigi neutraliteedipoliitika 1939 a. (1988, Eesti Akadeemiline Sõjaajaloo Selts tai Eesti Riigiarhiiv), s. 39-40.

327 Em. Grenzin ja Freimannin muistiot 17.1.1936, 8.2.1936 ja 9.3.1936 yleisesikunnan päälliköille. 527 - I - 1598, s. 131, 133 ja 141, ERA.

328 Sundmanin 15.8.1937 antama lausunto Sandbankin diplomityöstä. Em. Sandbankin diplomityö nro 280, SA.

329 Sandbank, s. 16 ja 20; everstiluutnantti Aleksei Kulgverin muistio 16.9.1938 Itämeren saarten sotilaallisesta merkityksestä. 677 - I - 445, s. 1-2, ERA; Kulgverin muistio 4.8.1939 Hiidenmaan sotilaallisesta merkityksestä. 677 - I - 502, s. 1, ERA.

etua että haittaa. Myönteisenä tekijänä arvioitiin saariston mahdollistavan meriyhteydet länteen Neuvostoliiton hyökätessä. Maan puolustuskyvyn arvioitiinkin riippuvan kokonaan meriyhteyksien toimivuudesta, sillä rauhan oloissa maan ulkomaankaupasta noin 98 prosenttia käytiin meritse. Meriyhteyksien merkityksen arvioitiin pysyvän muuttumattomana myös sodan aikana, koska tavaratoimitusten laskettiin erityisesti sotatarvikkeiden osalta olevan rautatiekuljetuksina Keski-Euroopasta hyvin sattumanvaraisia. Viron rautatieverkoston solmukohtien sijainti itärajan läheisyydessä ja niiden alttius joutua hyökkäyksen kohteeksi heti sodan ensimmäisinä päivinä laskivat huomattavasti rautatiekuljetusten arvoa yhteydenpidonkanavana mahdollisiin tukijoihin. Saarten laskettiin muodostavan luonnollisen esteen Neuvostoliiton laivaston yrityksille saartaa Viron eteläisiä satamia, koska saartoa yrittävä punalaivasto olisi ollut ratkaisevasti liian etäällä Suomenlahden perukassa sijaitsevista tukikohdistansa. Pelkkänä luonnollisena esteenä saaristo ei kuitenkaan voinut toimia tehokkaasti Neuvostoliiton laivastoa vastaan. Jotta Viron laivasto voisi toimia saariston antaman suojan varassa, sinne olisi myös pitänyt sijoittaa kiinteitä linnoituslaitteita mahdollisen maihinnousun varalta.³³⁰

Ajatus pysyvämpien puolustusjärjestelmien rakentamisesta johti kysymykseen saarten kielteisestä merkityksestä. Kansallissosialistien valtaantulon ja Saksan nousun myötä Viron sotilasjohdon piirissä nousi entistäkin selvemmin esille saarien meristrateginen merkitys suurvalloille. Itämerellä vallitsevan *status quo* arvioitiin rikkoutuvan hyvinkin helposti, jos Neuvostoliitto vahvistuessaan sotilaallisesti ryhtyisi palauttamaan väkivalloin merirajaansa Suomenlahden pussista Itämerelle tai jos Saksan ja Neuvostoliiton välille syttyisi sota taikka Saksa alkaisi toteuttaa kuuluisaa *Drang nach den Osten* -periaatetta.³³¹

Neuvostoliiton halu palauttaa keisarivallan aikainen yhteys Suomenlahden perukasta suoraan Itämerelle edellytti ainakin Suomenlahden etelärannan saamista omiin käsiin. Sekä Sandbank että Linneberg arvioivat tähän tavoitteen saamisen alkavan odottamattomalla maavoimien hyökkäyksellä, johon kuuluisi ajan voittamiseksi myös Viron meriyhteyksien katkaiseminen ulkomaisen avun estämiseksi. Toiminta meriyhteyksiä vastaan edellytti kuitenkin maihinnousua ja meri- ja ilmatukikohtien perustamista Itämeren saarille, koska menestyksellinen toiminta meriyhteyksiä vastaan olisi mahdotonta Suomenlahden perukasta käsin. Jos Neuvostoliitto onnistuisi perustamaan tukikohtia Itämeren saarille, sen katsottiin voivan täydellisesti lopettaa Baltian maiden ulkomaankauppa.³³²

Jos Saksa ja Neuvostoliitto olisivat keskenään sodassa, Viron puolueettomuuden säilyttämisen mahdollisuudet saariston osalta arvioitiin hyvin heikoiksi ellei peräti olemattomiksi. Neuvostoliiton arvioitiin oman sotilaallisen asemansa parantamiseksi pyrkivän valloittamaan Viron ja mahdollisesti myös

330 Sandbank, s. 46–49.

331 Sandbank, s. 48 ja Linneberg, s. 40.

332 Sandbank, s. 34 ja Linneberg, s. 40.

Latvian. Vähintäänkin puna-armeijan täytyisi nousta maihin saarille ja perustaa tukikohtia Suomenlahden suun puolustamiseksi Saksan laivastolta. Tukikohtia Neuvostoliiton katsottiin tarvitsevan myös Itämeren merikauppansa turvaamiseksi siinä tapauksessa, että Suomi ja Viro olisivat puolueettomia. Pitkät välimatkat Suomenlahden perukasta eivät mahdollistaisi tehokasta kauppalusten suojelua sieltä käsin. Tukikohdat Suomenlahden suulla olisivat Neuvostoliitolle vieläkin tärkeämmät, mikäli punalaivasto valmistautuisi toimimaan vahvoilla laivastovoimilla pidempiaikaisesti Itämerellä ja erityisesti sen eteläosassa Saksan kauppayhteyksiä vastaan.³³³

Saksan varusteluteollisuudelle puolestaan kauppayhteydet Itämerellä ja erityisesti malminhakumatkat Ruotsista olivat hyvin tärkeitä 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Itämeren merkityksestä sodan aikaisena yhteydenpidonkanavana ulkomaihin oli saatu varsin konkreettinen esimerkki ensimmäisen maailmansodan aikana. Tuolloin Saksan varsinaisesti ainoana aukkona ulkomaihin toimivat juuri Itämeren kauppayhteydet. Näiden kauppareittien turvaamiseksi myös tulevaisuudessa Saksan arvioitiin tarvittaessa ryhtyvän samantyyppiseen operaatioon kuin ensimmäisen maailmansodan aikana: suorittaa maihinnousu Viron Itämeren saaristoon ja pyrkiä estämään Neuvostoliiton laivaston pääsy Itämerelle. Sulkemalla punalaivaston Suomenlahdelle Saksa voisi lisäksi vapauttaa voimia turvaamaan intressejään muilla merialueilla. Itämeren saarilla arvioitiin olevan sotilaallista merkitystä paitsi laivaston tukiasemana myös ilmavoimien tukikohtana. Saarilta käsin voitaisiin valvoa ja toimia aktiivisesti vastustajan kauppa-alueita ja sotalaivastoja vastaan koko Itämeren alueella.³³⁴

Kaiken kaikkiaan Viron näkökulmasta saariston meristrategisen aseman Saksan ja Neuvostoliiton konfliktin puhjetessa arvioitiin olevan hyvin tulenarka. Edellä esitetyn mukaan virolaiset arvioivat tapahtumien johtavan siihen, että Saksa ja Neuvostoliitto tulisivat jo sodan alkuvaiheessa strategisen asemansa parantamiseksi yrittämään saarien miehitystä. Saarten haltuunotosta tul-taisiin todennäköisesti jopa kilpailemaan ja estämään vastustajan yritykset strategisen asemansa parantamiseksi.³³⁵

Saksan kansallissosialistien nousu vuoden 1933 alkupuolella ja maan uudelleenvarustautumisen aloittaminen arheuttivat myös uudenlaisia uhkakuvia Viron sotilasjohdolle. Yleisesikunnan päällikkö Törvand arvioi, että perinteisen itäisen vihollisen rinnalle oli nousemassa uusi uhka. Saksasta tuleva vaara kosketti erityisesti maan merivoimia, koska kansallissosialistien julistama *Drang nach den Osten* tulisi koskemaan myös Baltian maita.³³⁶ Saksan laajentumispyrkimyksien sotilaallisten teiden arvioitiin kulkevan pitkin Itämeren rannikkoa. Siten merivoimilla olisi varsin huomattava rooli. Laivaston mer-

333 Sandbank, s. 35 ja Linneberg, s. 40–41.

334 Sandbank, s. 20 ja 37–39.

335 Linneberg, s. 41.

336 Törvandin yksityisarkistossa oleva asiakirjakokoelma hävittäjistä jätetyistä ostotarjouksista ja niiden käsittelystä. 1131 - 1 - 20, s. 7 ja 17, ERA.

kitys ainakin sodan alkuvaiheessa tulisi edelleen korostumaan jo senkin takia, että Saksalla ja Neuvostoliitolla ei ollut yhteistä maarajaa. Saksan sotilaallisen laajentumisen pitkin Itämeren rannikkoa arvioitiin kohtaavan punalaivaston vastustusta heti sotatoimien alkuvaiheessa. Virolaiset arvioivat, että Saksa tulisi nousemaan maihin Viron Itämeren saarille yllätyshyökkäyksenä heti sodan alussa ehtiäkseen saada saariston hallintaansa ennen Neuvostoliiton vastaavaa pyrkimystä.³³⁷

Virolaisten arviot Itämeren saariensa strategisesta merkityksestä Saksalle eivät olleet vailla pohjaa. Erityisesti Saksan merivoimien johto tunsu suurta huolta yhteyksien turvaamisesta Ruotsiin. Itämeren-yhteyksien turvaamiseksi aloitettiin suunnitelmien laatiminen vuosina 1935–1936. Hyvänä esimerkkinä saksalaisten suunnitelmista on huhtikuussa 1938 Saksan merivoimien pääesikunnassa pidetty sotapeli. Siinä Itämeren merivoimien komentaja amiraali Conrad Albrecht laati yksityiskohtaisen suunnitelman saarten valtaamiseksi laivaston tukiasemiksi. Suunnitelman mukaan Viron Itämeren saarten ja myös Ahvenanmaan valtaaminen toisi mukanaan varman meriherruuden saavuttamisen Itämerellä. Valtaussuunnitelman kuitenkin laskettiin edellyttävän myös Baltian valtioiden miehittämistä.³³⁸

Kun tuntee tuon Saksan merivoimissa pidetyn sotapelin, on mielenkiintoista katsoa Viron merivoimien esikunnan arkistosta löydettävää laivaston syysharjoituksen toteutussuunnitelmaa syyskuulta 1938. Tässä laivaston manööverissä oli tavoitteena tutkia mahdollisuuksia estää vastustajan maihinnousuyrityksiä Itämeren saarille. Harjoituksen fiktiivisenä lähtökohtana oli tilanne, jossa Saksa ja Neuvostoliitto olivat sodassa keskenänsä ja muut Itämeren maat olivat julistautuneet puolueettomiksi. Neuvostoliiton laivasto ja erityisesti sen sukellusveneet olivat tehokkaasti pystyneet tyrehtyttämään Saksan merikaupan Itämerellä. Tämän seurauksena Saksan laivasto pyrki sulkemaan Suomenlahden suun estääkseen punalaivastoa purjehtimasta Suomenlahden perukassa olevista tukikohdistansa. Operaatio edellytti kuitenkin tukikohtien saamista Viron rannikolta, koska liian etäällä Saksassa olevista tukikohdista käsin punalaivaston sulkeminen Suomenlahteen olisi vaatinut liikaa resursseja. Tämän seurauksena Saksa oli jättänyt puolueettomaksi julistautuneelle Virolle uhkavaatimuksen satamien käyttämiseksi laivastollensa. Viro kieltäytyi satamien luovuttamisesta, ja tämän seurauksena Saksan laivasto aloitti sotatoimet virolaisia vastaan.³³⁹

Kaiken kaikkiaan Itämeren saariston tärkeästä strategisesta merkityksestä arvioitiin aiheutuvan Virolle varsin paljon kielteisiä seurauksia. Viron kuva omista mahdollisuuksistaan puolustaa saaria oli varsin pessimistinen. Pessimismia olivat omiaan lisäämään myös useiden virolaisten tutkimusten ja takistien sotapelien tulokset siitä, että saarilta puuttuivat lähes täysin menestyk-

337 Sandbank, s. 37–38 ja Linneberg s. 42.

338 Carl-Axel Gemzell, Reader, Hitler und Skandinavien. Der Kampf für einen maritimen Operationsplan (Lund 1965), s. 64–69.

339 Viron laivaston 10. - 14.9.1938 pidetyn syysharjoituksen asiakirjat. 527 - 1 - 1616, s. 15–21, ERA.

sellisen puolustuksen vaatimat luonnonesteet. Samoin saarten puolustamiseen tarvittavien joukkojen ja varusteiden kuljetuksen mantereelta yllätyshyökkäyksen tapahtuessa arvioitiin voivan olla hyvinkin vaikeaa ellei peräti mahdotonta.³⁴⁰ Saarten puolustamisen ongelmallisuus tulee hyvin esille myös pelatuissa sotapeleissä. Muutamissa sotapeleissä lähtökohtana oli jo tilanne, jossa saaret olivat joutuneet vastustajan haltuun ja saarilta käsin sotatoimia laajennettiin myös Viron länsirannikolle.³⁴¹

Kiistaa Itämeren saarien merkityksestä

Viron sotilasjohdon piirissä arviot Itämeren saarten puolustamisen mahdollisuuksista eivät kuitenkaan olleet täysin yhdenmukaisia. Kysymys saarten suojelemisesta noudatti lähes samanlaisia linjoja kuin edellä mainitut mielipideerot 1930-luvun alussa yleisesikunnan ja joukko-osastojen komentajien välillä yleisestä puolustussuunnitelmasta ja pitkälle viedystä perääntymisestä. Varsin tärkeää on tässäkin kohdin havaita, että Laidonerin ja Reekin vuoden 1937 puolustusvoimien hankintasuunnitelmassa ei esitetty kruunuakaan suoraan saariston linnoittamiseen eikä varusteiden hankkimiseen saaria puolustaville joukoille. Saariston vaaranalainen asema tosin tuotiin esille muiden alueiden rinnalla, mutta itärajan linnoitustöitä pidettiin valtakunnan turvallisuudelle huomattavasti merkittävämpinä. Hankintaohjelmassa arvioitiin, että vihollisen toiminta saaristoa vastaan ei vaikuttaisi puolustukseen samalla tavalla vahingollisesti ja turvallisuutta vaarantavasti kuin vihollisen hyökkäys idästä maa-
rajan kautta.³⁴²

Täysin päinvastaisen arvon esitti Itämeren saariston puolustamisesta vastaavan sotilaspiirin esikuntapäällikkö everstiluutnantti Aleksei Kulgver – niin kuin luonnollista onkin. Hänen laatimansa saarten sotilaallista merkitystä käsittelevä muistio päinvastoin juuri korosti saarten merkitystä valtakunnan kokonaisturvallisuuden kannalta. Kulgver painotti erityisesti sitä, että Neuvostoliiton hyökätessä saaristo muodostaisi suuren ja avoimen selustan. Saarilta käsin puna-armeija voisi häiritä tuntuvasti liikekannallepanoa ja ennen kaikkea yrittää maihinnousua itse mantereelle pakottaen siten Viron keskittämään länsirannikolle suuria voimia. Nämä joukot olisivat poissa itärajalta heikentäen sotatoimia sillä suunnalla. Kulgver myös korosti, että saariston puolustamiseksi olisi valmisteltava jo rauhan ajalla tarvittavat puolustusasemat.³⁴³

340 Kolmannen divisioonan esikunnassa vuonna 1933 laadittu muistio Viron Itämeren saarista ja länsirannikosta. 521 - 1 - 361, s. 10 ja 15, ERA; kolmannen divisioonan komentajan arvioita pidetystä sotapeleistä 15. 6 1937 ja 23. 3 1939. 521 - 1 - 398, s. 322–323, ERA ja 521 - 1 - 398, s. 296–297, ERA.

341 Haapsalun varuskunnassa 1.4.1937 pidetty taktinen harjoitus. 677 - 1 - 499, ERA ja 22.–24.1.1937 pidetyn sotapelin asiakirjat. 521 - 1 - 389, s. 263, ERA.

342 Em. Laidonerin ja Reekin 14.12.1937 allekirjoittama aseistuksen hankintaohjelma. 495 - 12 - 85, s. 35–36, ERA.

343 Em. Kulgverin muistio 16.9.1938 Itämeren saarten sotilaallisesta merkityksestä. 677 - 1 - 445, s. 5–10, ERA ja em. Kulgverin muistio 4.8.1939 Hiidenmaan sotilaallisesta merkityksestä. 677 - 1 - 502, s. 13–14, ERA.

Myös merivoimissa saaria pidettiin huomattavasti tärkeämpinä kuin yleisesikunnassa. Sandbank arvioi tutkimuksessaan vuoden 1937 alkupuolella saarten olevan erään valtakunnan tärkeimmistä puolustettavista alueista. Sandbank arvioi, että saarten sotilaallinen hyväksikäyttö onnistuisi vain, mikäli myös saarten vastapäinen rannikko olisi saarten miehittäjän hallussa. Siten saariin kohdistuva maihinnousu-uhka koskisi samalla Viron länsirannikkoa. Näin muodostuisi vääjäämättömästi toinen rintama, johon jouduttaisiin siirtämään joukkoja itärintaman kustannuksella. Sandbank kirjoittikin, että Viron saariston puolustaminen *vaatii tietysti maalta suuria uhrauksia, mutta muistaen että saariston kohtaloon on sidottu myös koko maan kohtalo ei saariston hyväksi tehtyjä uhrauksia voine katsoa raskaiksi.*³⁴⁴

Samanlaisia mielipiteitä esitti myös Linneberg vuoden 1937 alkupuolella. Hänen mukaansa Viron maanpuolustuksen tärkeimpiä tehtäviä olisi turvata silloinen meristrateginen asema, mikä vaatisi toimenpiteitä estämään maihinnousun Itämeren saaristoon. Linneberg arvioi, että turvaamalla saariston koskemattomuus turvattaisiin myös Viron sodan ajan meriyhteydet ulkomaihin.³⁴⁵

Näin tulee esille, että suhtautumisessa saarten puolustuksen vahvistamiseen vallitsi selvä näkemysero ja jopa kiista Viron johtavassa upseeristossa. Siinä missä Laidoner ja Reek maaliskuussa 1939 Pätsille laatimassaan muistiossa mielellään muistelivat Viron yleisesikunnan ja kentällä toimivien joukko-osaston komentajien vakavia erimielisyyksiä maan puolustusmahdollisuuksien suhteen, he eivät muistiossa sanallakaan viitanneet vallitseviin erimielisyyksiin Saarenmaan ja Hiidenmaan sotilaallisen vahvistamisen välttämättömyydestä.

Viron Itämeren saarten merkitys Suomelle

Eräänä Sandbankin keskeisimmistä arvioista oli Itämeren saarten suuri merkitys Suomen puolustautumiselle. Hänen mukaansa Itämeren saariston sotilaallinen merkitys Suomelle oli ennen kaikkea sidoksissa Ahvenanmaan ja Turun saariston puolustusjärjestelyihin. Sandbank arvioi, että Neuvostoliiton yritys valloittaa Ahvenanmaa ja Turun saaristo tulisi olemaan hyvin vaikea, koska se edellyttäisi suuria laivastovoimia. Yrityksen vaikeutta myös lisäisi se, että laivastovoimat tulisivat sidotuiksi pitkäksi aikaa alueelle sekä joukkoja olisi huollettava pitkän ja vaarallisen alueen halki Suomenlahden perukasta käsin. Mikäli Viro olisi Suomen rinnalla sodassa Neuvostoliittoa vastaan, Suomenlahden kapeikossa suomalais-virolainen yhteistoiminta rannikkokotikistön ja laivaston välillä tulisi aiheuttamaan punalaivastolle hyvinkin suuria tappioita. Sotakorkeakoulussa hieman aikaisemmin pidetyn sotapelin mukaisesti Sandbank kirjoittikin, että

344 Sandbank, s. 49.

345 Linneberg, s. 56–57.

nykyisillä tykkien kantomatoilla voidaan Suomen ja Viron rannikoilta pitää Suomenlahti koko leveydeltään tulen alaisena, johon lisäksi tulee vielä laivasto- ja ilmavoimien aiheuttava vaara [...]

Laivaston (Neuvostoliiton; tark. J. L.) päävoimien operatiivisen päämäärän ulottuessa Suomenlahden ulkopuolelle voi matkalla olevien esteiden voittaminen pakostakin helposti muodostua itse tarkoitukseksi ja operatiivisen päämäärän toteuttaminen jäädä toiselle sijalle. Sitä paitsi on vetäytyminen tukialueelle, jos se tapahtuu vastustajan laivaston painostuksesta, aivan liian vaarallista. Suomen ja Viron raskaat rannikkopatterit, miina-aseet, sukellusveneet, kevyet torpedovoimat, ilmavoimat ja Suomen panssarilaivat voivat kohdistaa jatkuvia iskuja paluumatkalla olevaan laivastoon, sen osia tai yksityisiä aluksia vastaan, tuottaen mahdollisesti suuriakin vaurioita.³⁴⁶

Sandbankin diplomaattien tarkastaneella Sundmanilla ei hänen tekemiensä reu-
namerkintöjen mukaan ollut huomauttamista tekijän laskelmiin suomalais-virolaisesta yhteistyöstä. Sundman merkitsi työn marginaaliin tässä kohdin vain, että maiden tykistöllinen yhteistoiminta onnistuisi parhaiten hyvän näkyvyyden vallitessa.³⁴⁷

Sandbank kuitenkin arvioi, että jos Neuvostoliitolla ei olisi Itämerellä vastassa jonkin suurvallan laivastovoimia, sulkupuolustuksen läpäiseminen ei olisi kuitenkaan täysin mahdotonta huolimatta suurista tappioista. Neuvostoliitto tulisi todennäköisesti kaikesta huolimatta tavoittelemaan tukikohtaa Suomenlahden suulta, koska muuten kaikki pidempiaikaiset operaatiot Itämerellä olisivat lähes mahdottomia vaarallisten huoltoyhteyksien takia. Tukikohdiksi soveliaimpia alueita olisivat Ahvenanmaa ja Viron Itämeren saaristo. Jälkimmäisen todennäköisyyttä joutua ensimmäiseksi valtausyrityksen kohteeksi vahvistivat alueen sotilaallisesti helpompi valtaus ja vähäisemmät poliittiset seuraamukset. Ahvenanmaahan kohdistunut sotilaallinen toiminta tulisi Sandbankin mukaan aiheuttamaan ainakin merkittävää diplomaattista vastustusta erityisesti Ruotsin taholta. Samoin diplomaattisia ongelmia syntyisi Neuvostoliitolle niiden suurvaltojen taholta, jotka olivat mukana Ahvenanmaan neutraliteetin takaajina. Näiden tekijöiden pohjalta Sandbank arvioi, että Neuvostoliitto tulisi kohdistamaan sotilaalliset toimensa ensimmäisessä vaiheessa ainoastaan Viron Itämeren saaria vastaan.³⁴⁸

Itämeren saarien joutumisesta Neuvostoliiton haltuun olisi vakavat seuraukset Ahvenanmaan puolustamiselle. Perustamastaan meritukikohdasta käsin Neuvostoliitto voisi suhteellisen helposti ulottaa maihinnousuoperaatiot Ahvenanmaalle, eikä joukkoja tarvitsisi huoltaa suorittaa kovinkaan kaukaa eikä ennen kaikkea vaarallista reittiä pitkin Suomenlahden läpi. Ahvenanmaan menetykset merkitsisi samalla Suomen sodan aikaisten meriyhteyksien täydellistä katkeamista Pohjanlahdella puhumattakaan muista sotilaallisista uhkista maan

346 Sandbank, s. 32–33 ja 41–42.

347 Ibid., s. 32.

348 Sandbank, s. 34–36.

lounaisosassa. Meriyhteyksien menetykset ja toisen rintaman muodostuminen Lounais-Suomeen aiheuttaisivat Sandbankin mukaan Suomen nopean tappion sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Sandbank myös arvioi, että Itämeren saarista käsin toimimalla Neuvostoliiton ylivoimainen laivasto pystyisi katkaisemaan Hankoniemen tasalta Suomen laivaston etenemistien Suomenlahdelle tai sieltä takaisin. Tämä merkitsisi, että Suomen laivastolle jäisi käytännössä hyvin rajoitettu toiminta-alue Hankoniemen länsipuolelle ja Suomenlahdella kaikki sotilaalliset operaatiot muodostuisivat mahdottomiksi.³⁴⁹

Näiden uhkakuvien torjumiseksi Sandbank esitti päätelmänä, että sijoittamalla Suomen laivastoa Ahvenanmaan ja Turun saariston lisäksi myös Viron Itämeren saarten alueelle Suomen merivoimille tarjoutuisi edullisia mahdollisuuksia toimia Suomenlahden suun alueella Neuvostoliiton laivastoa vastaan. Siten punalaivasto joutuisi hajoittamaan voimansa kahteen suuntaan ja toimimaan huomattavasti varovaisemmin. Viron saaret antaisivat myös tehokasta suojaa suomalaisille aluksille, koska mataluuden vuoksi Neuvostoliiton suurimmat alukset eivät voisi tunkeutua alueelle.³⁵⁰

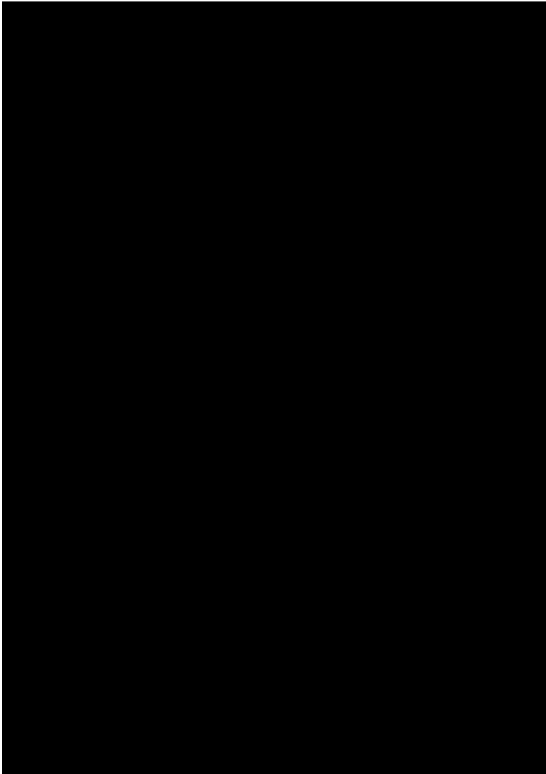
Sandbankin esittämät arviot Viron Itämeren saarten sotilaallisesta merkityksestä Suomen puolustusmahdollisuuksille olivat pitkälti yhdensuuntaiset Suomen sotilasjohtajien näkemysten kanssa. Esimerkiksi tammikuun alussa 1934 sotaväen päällikkö Hugo Österman ja yleisesikunnan päällikkö Oesch olivat korostaneet laatimassaan muistiossa puolustusministeri Arvi Oksalalle, että jos Neuvostoliiton onnistuisi miehittää Viro tai edes saada sen rannikolta tukikohtia laivastollensa, niin ratkaisevasti lyhentyneen etäisyyden vuoksi maihinnousu-uhka Ahvenanmaalle tulisi voimistumaan dramaattisesti. Österman ja Oesch pitivät tämän toteutuessa jopa mahdollisena, että Virosta käsin Neuvostoliiton laivasto pystyisi purjehtimaan Pohjanlahdelle ohi Ahvenanmaan, toisin sanoen ilman että puna-armeijan tarvitsisi edes vallata Ahvenanmaata. Tämä tietäisi Suomen sodan ajan merenkulun varmaa loppua.³⁵¹

Sandbank oli myös henkilökohtaisesti tutustunut suomalaisten merisotilailisiin laskelmiin, sillä olihan hän osallistunut vuoden 1936 alkupuolella komentaja Sundmanin johtamaan suomalais-virolaiseen merisotapeliin. Kuten aikaisemmin jo mainitsin, Sundman korosti pelin loppuarviossa Viron Itämeren saarien strategista merkitystä molemmille maille. Myös Sundman piti todennäköisempänä sitä, että Neuvostoliitto tulisi ensimmäisessä vaiheessa suuntaamaan valloitusoperaatiot Viron Itämeren saaristoa vastaan eikä Ahvenanmaalle: sieltä käsin Viron meriyhteydet voitaisiin katkaista ja myös Suomen meriyhteydet Pohjanlahdella joutuisivat suureen vaaraan. Sundman piti Itämeren saaria jopa niin merkittävänä, että asetti niiden puolustamisen tärkeysjärjestyksessä korkeammalle sijalle kuin Hangon tai Turun saariston puolustustoimet. Tämän vuoksi Sundman laskeskeli, että Suomen merivoimien

349 Sandbank, s. 40–42.

350 Ibid., s. 42 ja 43.

351 Östermanin ja Oeschin kirje 10.1.1934 puolustusministerille. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/9, SA.

Rannikkolaivaston päällikkö komentaja Eero Rahola piti Sundmanin tapaan Hiidenmaan ja Saarenmaan säilymistä virolaisten käsissä hyvin tärkeänä. Saarten joutuminen Neuvostoliiton haltuun vaikuttaisi hyvin vahingollisesti Suomen meristrategiseen asemaan. Rahola oli ollut mukana jo alusta lähtien toteuttamassa Suomen ja Viron merivoimien yhteistyötä, sillä hän oli osallistunut helmikuussa 1930 Viron yleisestikunnassa pidettyyn ensimmäiseen yhteistyöneuvotteluun sulun muodostamiseksi Suomenlahden kaapeimmalle kohdalle.

raskaimpien alusten eli panssarilaivojen tulisi osallistua Suomenlahden kaapeikossa Itämeren saarille suuntautuvien maihinnousuyritysten torjumiseen.³⁵²

Kaikesta päätellen Sandbankin diplomityötä luettiin hyvin kiinnostuneesti myös Suomen merivoimien johdossa. Sundmanin elokuun puolivälissä 1937 antaman kiittävän arvion jälkeen rannikkolaivaston päällikkö komentaja Eero Rahola puolestaan arvioi Sandbankin näkemyksiä. Rahola yhtyi täysin Sandbankin arvioon, että Neuvostoliiton laivastolla olisi kaksi päätavoitetta: Ahvenanmaan ja Viron Itämeren saarten valtaaminen. Myös Rahola arvioi, että Viron Itämeren saaret joutuisivat todennäköisesti ensimmäiseksi Neuvostoliiton laivaston valtausyrityksen kohteeksi ennen Ahvenanmaata vastaan suunnattuja operaatioita. Samoin Rahola laskelmoi, että Viron Itämeren saarien onnistuneen valtauksen jälkeen Neuvostoliitto olisi parantanut merkittävästi strategista asemaansa Itämerellä ja ennen kaikkea onnistunut saamaan saaret ennen Saksaa. Viron Itämeren saarille perustamiensa tukikohtien avulla Neuvostoliitto saisi erinomaisen tukialueen Saksan laivastovoimia vastaan. Muita suurvaltoja – Englantia ja Ranskaa – Neuvostoliiton ei tarvinnut Raholan mielestä ottaa huomioon, sillä Englanti ja Ranska olivat selvästi osoittaneet, että niillä ei ollut merisotilaallisia intressejä valvottavana Itämerellä. Seurauksena Neuvostoliiton meristrategisen aseman hyvin merkittävästä parantumisesta

352 Em strategisen merisotapeliin 1/1936 Sundmanin laatima loppuarvio. Kontra-amiraali Sundmanin kokoelma, Pk. 1173/2 kirjekuoressa "Sotapelit ja kertausharjoitukset", SA.

Rahola katsoi Sandbankin mukaisesti, että sotilaalliset toimet Turun saaristoa ja Ahvenanmaata vastaan tulisivat kaikessa laajuudessaan ajankohtaisiksi minä hetkenä tahansa, koska joukkoja ei tarvitsisi enää kuljettaa ja huoltaa Suomenlahden perukasta, vaan hyvinkin lyhyen ja ennen kaikkea huomattavasti turvallisemman matkan päästä. Sandbankin arvion mukaisesti Rahola yhteenvetona tiivisti, että *Ahvenanmaan menetyksistä muodostuisi suoranaiseksi iskuksi armeijamme selkään ja ratkaisisi sodan varsin nopeasti.*³⁵³ Edelleen Rahola arvioi, että ilman Ahvenanmaan valtaustakin Neuvostoliitto pystyisi vakavasti uhkaamaan Pohjanlahden meriliikennettä Itämeren saarille perustamistaan laivaston ja ilmavoimien tukikohdista käsin.³⁵⁴

Sen sijaan Sandbankin näkemykseen Suomen laivaston tai ainakin sen iskukykyisimmän osan, kahden panssarilaivan sijoittamisesta Itämeren saarten alueelle Rahola suhtautui ehdottoman kielteisesti. Perusteluna tälle Rahola esitti muun muassa, että tällöin panssarilaivat olisivat poissa Suomen oman rannikon puolustuksesta. Viron Itämeren saaristoon sijoitettuna ne olisivat pelkästään uivia pattereita ilman välttämätöntä liikkumisvapautta. Vastaehdotuksena Rahola esitti kuitenkin Sundmanin tapaan Suomenlahden sulkupuolustuksen käyttämistä Itämeren saarten puolustamiseksi; siihen osallistuisivat myös Suomen laivaston raskaimmat alukset ja sukellusveneet. Rahola esitti, että

Paitsi sukellusveneistämme, olisi virolaisille panssarilaivoistamme suuri apu venäläisten operation ensimmäisessä vaiheessa, jos panssarilaivamme olisivat sijoitetut Porkkalan tienoille. Ne tukisivat Porkkalan linnaketta sen toimiessa venäläisten yhteyslinjojen häiritsemiseksi ja Tallinnan valtaamisen vaikeuttamiseksi. Porkkalasta käsin voisivat panssarilaivat sopivan tilaisuuden sattuessa tehdä nopeita syöksyjä merelle.³⁵⁵

Sundmanin ja Raholan näkemykset Suomen merivoimien osallistumisesta Itämeren saarten puolustamiseen esiintyivät näkyvästi vielä merivoimien esikunnassa 1930-luvun lopulla laadituissa muistioissa. Vuoden 1939 alussa valmistui promemoria *Laivastovoimien tehtävät ja näkökohtia niiden suorituksesta*, jossa korostettiin Neuvostoliiton laivaston ulosmurtautumisen estämistä sulkuperiaatteen avulla Suomenlahden kapeikossa, toisin sanoen laivaston ja järeän tykistön avulla. Muistiosta ilmenee selvästi myös Itämeren saarien strateginen tärkeys maan puolustustoimille ja suomalaisten mahdollisuus osallistua niiden puolustamiseen. Muistion mukaan Neuvostoliitto tulisi todennäköisesti epäedullisen asemansa parantamiseksi yrittämään ennen Ahvenanmaahan kohdistuvia maihinnousutoimia Itämeren saarten valtausta meri- ja ilmatukikohtien perustamiseksi. Jos tämä onnistuisi, Suomen meri- ja ilmastrategisen

353 Raholan 22.9.1937 korkeimmalle sotilasjohdolle pitämä esitelmä *Suomenlahden läntisen puoliskon, Turun- Ahvenanmaan saariston ja Viron Itämeren saariston merkitys sotänäyttämönä Venäjän laivastolle*. Yleisesikunta, merivoimatoimisto, T 2867/1, SA.

354 Ibid.

355 Ibid.

aseman arvioitiin ratkaisevasti heikkenevän. Sandbankin diplomityön mukaisesti myös muistiossa myönnettiin, että tällöin Suomen laivaston toiminta-alue tulisi Suomenlahdella huomattavasti pienemään. Niin ikään muistiossa todettiin Raholan tapaan, että suomalaisilla olisi kyllä mahdollisuuksia osallistua näiden saarien välilliseen puolustamiseen keveillä sota-aluksilla, joita taemmaksi sijoitetut rannikkolaivaston päävoimat eli panssarilaivat voisivat tukea.³⁵⁶

Suomen sotilasjohdon huolestuneisuus ei rajoittunut pelkästään muistioiden laatimiseen, vaan Viron Itämeren saarten Suomelle tärkeään sotilaallisen asemaan puututtiin kainostelematta myös Viron sotilasjohdon kanssa käydyissä neuvotteluissa. Kun Suomen Tallinnan sotilasiamies majuri Ragnar Ingelius vieraili Viron yleisesikunnassa syys – lokakuun vaihteessa 1938 neuvottelussa esimiehensä yleisesikunnan päällikön lokakuun lopun Viron-vierailusta ja sen aikana esille otettavista kysymyksistä, hän muun muassa halusi tietää Saarenmaan ja Hiidenmaan puolustusjärjestelyistä: oliko Viron sotilasjohto ryhtynyt mihinkään toimenpiteisiin saarten linnoittamiseksi? Ingeliuksen keskustelukumppani eversti Maasing joutui vastaamaan kielteisesti ja vetosi siihen, ettei Virolla ollut taloudellisia edellytyksiä linnoittaa saaria, vaikka hän myönsikin linnoittamisen tarpeellisuuden.³⁵⁷

Suomalaiset myös tutustuivat paikan päällä Viron Itämeren saarten puolustusjärjestelyihin. Kesäkuun puolessavälin 1939 järjestettiin Valveen, merivoimien esikuntapäällikön komentaja Ragnar Hakolan ja rannikkolaivaston päällikön kommodori Raholan johdolla suomalaisille nk. A-ryhmän meriupseereille käytännön harjoitus, johon sisältyi tutustuminen Saarenmaahan. Osallistujaluettelon mukaan A-ryhmän upseeristoon kuului laivaston ja rannikkotykistön joukko-osastojen, merisotakoulun, merivartiolaitoksen, meri-ilmavoimien ja merivoimien esikunnan korkeinta päällystöä. Panssarilaiva *Ilmarisella* suoritetun matkan aikana perehdyttiin Saarenmaan maastoon. Harjoitusohjelmaan myös kuului, että matkan aikana tutkittiin ja keskusteltiin siitä, millaisia puolustus- ja organisaatiokysymyksiä olisi otettava huomioon Suomen ja Viron merivoimien sodan aikaisessa sotilaallisessa yhteistoiminnassa.³⁵⁸

356 Promemoriasta ei ilmene tekijää eikä laatimisajankohtaa, mutta merkinnän mukaan muistio on liittynyt yleisesikunnan merivoimatoimiston laatimaan kirjeeseen *Meripuolustuksen operatiiviset tehtävät*. Muistio on leimattu saapuneeksi yleisesikunnan operatiiviselle osastolle 1.2.1939. Muistio *Laivastovoimien tehtävät ja näkökohtia niiden suorituksesta*. Yleisesikunta, merivoimatoimisto, T 2867/3, SA.

357 Em. Ingeliuksen raportti 5.10.1938 virkamatkasta Viroon 30.9. - 1.10.1938. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SArk 1403/16, SA.

358 Merivoimien esikunnan kirje 19.5.1939 harjoitukseen osallistujille ja Valveen kirje 2.5.1939 sotaväen päällikölle. Merivoimien esikunta, järjestelytoimisto, T 13717/727, SA; merivoimien esikunnan 18.2.1939 laatima luettelo harjoituksen aikana pidettävistä alustusesitelmistä ja merivoimien esikunnan kirje 13.2.1939 toisen erillisen rannikkotykistöpatteriston komentajalle. Rannikkolaivaston esikunta, T 17537/9, SA.

Erimielisyyttä Viron sodan ajan meriyhteyksistä

Viron yhteydet ulkomaihin niin rauhan kuin erityisesti sodankin aikana olivat lähes täysin riippuvaisia meriyhteyksien toimivuudesta. Edellä esitetyissä ensimmäisissä yhteistoimintaneuvotteluissa vuonna 1930 käsiteltiin myös Viron sodan aikaisten meriyhteyksien järjestelyjä. Näistä virolaisella osapuolella oli osin ristiriitaisia näkemyksiä. Operatiivisen osaston päällikön eversti Tombergin mielestä sodan aikainen meriliikenne ulkomaille olisi järjestettävä Viron etelärannikolla olevasta Pärnusta käsin. Kontra-amiraali Salzan arvio oli kuitenkin täysin päinvastainen. Salzan mukaan Pärnu ei olisi lainkaan sopiva ulkomaihin suuntautuvan liikenteen satamana pienuutensa takia. Sataman sopimattomuutta lisäsivät Salzan mielestä edelleen puutteelliset maayhteydet, sillä Pärnuun johti ainoastaan kapearaiteinen rautatie. Hänen mukaansa meriyhteydet olisi sitä vastoin järjestettävä pääasiassa Tallinnasta ja Paldiskista. Salzalla oli myös arvio laivareittien suuntaamisesta. Hänen mukaansa päämeritie tulisi kulkemaan edellä mainituista satamista Viron Itämeren saarten länsipuolelta ja edelleen pitkin Kuurinmaan rannikkoa. Sopivassa kohdassa laivat ylittäisivät Itämeren suuntautuen kohti Ruotsin rannikkoa. Mielenkiintoista on huomata tässä yhteydessä, että Salzan mukaan ei ollut ajateltavissakaan, että Viron sodan ajan meriyhteydet voitaisiin suunnata Tallinnasta ja Paldiskista Suomenlahden yli Turun saaristoon ja sieltä edelleen Ruotsin aluevesille. Salzan mukaan kaikki reitit Suomenlahdella olisivat liian helposti punalaivaston katkaistavissa. Tämän vuoksi virolaiset meriyhteydet tulisivat kulkemaan edellä mainituista satamista etelään, mahdollisimman kauas punalaivaston Kronsadtin päätukikohdasta.³⁵⁹

Viron operatiivisen osaston ja merivoimien johdon väliset ristiriitaiset näkemykset sodan aikaisen kauppamerenkulun järjestelyistä antoivat Suomen yleisesikunnalle aiheen todeta, että *yleensä tuntui siltä kuin ei tähän kysymykseen Virossa olisi kiinnitetty tarpeeksi huomiota*.³⁶⁰ Huomautus osuikin varsin oikeaan. Virolaisissa meripuolustus suunnitelmissa pitkälti 1930-luvun ensimmäiselle puoliskolle asti kiinnitettiin yllättävän vähän huomiota sodan aikaisten meriyhteyksien suuntaamiseen ja järjestelyihin. Ainakaan asiasta ei ole juurikaan löydettävissä dokumentteja. Viron sotilasjohdon vähäinen kiinnostus sodan aikaisen kauppamerenkulun käytännön järjestelyyn ja yksityiskohtaiseen suunnitteluun ei kuitenkaan johtunut asiaa kohtaan tunnetusta välinpitämättömyydestä vaan perustui laajempaan puolustusajatteluun. Tämä ajattelutapa pohjautui merivoimien osalta siihen tosiasiaan, että Viron merivoimilla ei ollut resursseja suojata sodan aikaista meriliikennettä länteen.

Laajemmasta puolustusajattelusta hyvänä esimerkkinä on yleisesikunnan päällikön Törvandin vuonna 1929 laatima muistio Viron puolustuskysymyksestä. Tässä muistiossa Törvand kiteyttää Viron puolustusajattelun tavoitteen,

359 Em. muistio *Viron meripuolustuksesta* vuodelta 1930. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, Sark 1403/16, SA.

360 Ibid.

jonka mukaan Viron puolustusvoimien tehtävänä itsenäistymisestä lähtien on ollut puolustaa maata ainakin yhden kuukauden ajan itäistä hyökkääjää vastaan. Törvand arvioi, että vasta kyseisen ajan jälkeen olisi mahdollista saada tuntuvaa materiaalista apua ystävällismielisiltä valtioilta.³⁶¹ Muistiossa esitettiin myös merellinen uhkakuva ja merivoimille asetetut tehtävät, joihin ei kuulunut sodan aikaisen meriliikenteen suojelua. Törvandin arvion mukaan läntisen suurvallan laivaston ilmaantuminen Itämerelle estäisi Neuvostoliiton laivaston operoimisen alueella ja turvaisi siten Viron meriyhteydet ulkomaihin. Suurvallan merivoimien puuttuminen aiheuttaisi puolestansa punalaivaston esteettömän pääsyn Kronstadtista hallitsemaan täydellisesti Itämeren. Tässä tilanteessa Viron merivoimien toimintamahdollisuudet olisivat hyvin vähäiset. Muistion mukaan merivoimien toiminta edullisissa olosuhteissa rajoittuisi lähinnä miinoitusten laskemiseen punalaivaston reitille ja Tallinnan ympäristöön sijoitettujen rannikkopattereiden ampuma-alueelle. Tämä toiminta edellyttäisi ajoissa saatuja tietoja punalaivaston aikeista, mutta siltikin se olisi teholtansa varsin lyhytaikaista. Punalaivaston reitille lasketut miinoitukset olisi raivattu viikon sisällä. Viron laivaston mahdollisuudet vähentyisivät edelleenkin, mikäli punalaivasto toimisi täysin odottamatta ja ilman muodollista sodanjulistusta. Tämän vaihtoehdon oli todennäköisin. Muistiossa arvioitiin myös varsin pessimistisesti, että edes Baltian maiden merivoimat yhdistettyinä eivät pystyisi vastustamaan Neuvostoliiton ylivaltaa merellä. Tilanne tulisi väijäämättä johtamaan Viron rannikon saartamiseen ja Viron ulkomaan meriyhteyksien katkeamiseen. Ainoana mahdollisuutena meriyhteyksien ylläpidolle olisi siten suurvallan laivaston saapuminen Itämerelle.³⁶²

Törvandin arviot esiintyvät myös merivoimien komentajan Salzan vuonna 1929 laatimassa muistiossa merivoimien tehtävistä. Todennäköisesti Salzan laatima muistio on liittynyt edellä mainittuun Törvandin laatimaan arvioon puolustuskysymyksestä. Salzan muistiossa tulee esille kuitenkin huomattavasti yksityiskohtaisempia arvioita Viron sodan aikaisen kauppamerenkulun mahdollisuuksista. Salza nimittäin laskee meriyhteyksien suojelemisen kuuluvan Viron merivoimien tehtäviin. Kysymystä käsitellessään Salza arvioi ensimmäiseksi, että *tehtävä voidaan suorittaa ainoastaan silloin, kun joku meidän ystävistämme hallitsee merta.*³⁶³ Salza arvioi siis, että Viron merivoimat kykenisivät saattamaan ja suojaamaan kauppa-aluksia ainoastaan silloin, kun Itämerelle saapunut suurvallan laivasto ottaisi itselleen meren herruuden punalaivastolta. Samoin Viron merivoimien muut tehtävät eli Tallinnan ja rannikon suojelu olivat Salzan mukaan viime kädessä täytettävissä apuun tulevan suurvallan laivaston tuella.³⁶⁴

Viron puolustusneuvoston kokouksissa vuosina 1933 ja 1934 esiintyi sa-

361 Em. Törvandin muistio 4.10.1929 Viron puolustuskysymyksestä. 495 - 12 - 328, s. 6, ERA.

362 Ibid. s. 13 - 14.

363 Em. Salzan vuonna 1929 laatima (tarkemmin päiväämätön) muistio merivoimien tehtävistä. 527 - 1 - 1501, s. 75, ERA.

364 Ibid.

manlaisia näkemyksiä kuin edellä mainituissa muistioissa neljä vuotta aikaisemmin. Tõrvand arvioi, että apuun tulevien länsivaltojen laivasto ehtisi parhaassa tapauksessa vajaan viikossa Tallinnaan. Ilmavoimien tuki saapuisi nopeamminkin. Samaan hengenvetoon hän kuitenkin totesi, että apu voisi olla hyvinkin epävarmaa. Siihen olisi kuitenkin oleellisesti vaikuttamassa Viron omien puolustusponnistelujen tehokkuus. Toisin sanoen Viron pitäisi pystyä puolustautumaan menestyksellisesti ja voittaa aikaa vähintäänkin kuukausi pidättelemällä neuvostojoukkoja. Läntisten valtioiden mahdollinen apu riippuisi siten ratkaisevasti Viron omasta tahdosta puolustautua. Mahdollinen ulkopuolinen apu ei olisi ollenkaan automaattista heti sodan alussa.³⁶⁵

Kysymys apuun tulevasta suurvallasta pohjautui oleellisesti harjoitettuun ulkopolitiikkaan. Merivoimien esikunnassa vuonna 1926 laaditussa muistiossa sukellusveneiden hankinnasta arvioitiin poliittisessa tilanneanalyysissä kolmen ulkovaltion roolia Viron sotilaallisena tukijana.³⁶⁶ Yhdysvaltojen osalta muistiossa arvioitiin, että siellä ei tulisi olemaan suurtakaan kiinnostusta Viron kohtalosta Neuvostoliiton hyökätessä. Suurimpana syynä tähän suhtautumiseen arvioitiin olevan amerikkalaisten varsin pessimistinen asenne Viron tulevaisuuteen itäisen naapurinsa rinnalla. Sitä vastoin Ranskan ja Englannin arvioitiin olevan potentiaalisia avunantajavaltioita. Erityistä huomiota kiinnitettiin Englannin mahdolliseen väliintuloon Itämerellä. Englannin halun tulla tukemaan Viron sotatoimia lähettämällä merivoimia Itämerelle arvioitiin olevan kuitenkin sangen epävarmaa. Vaikka Englannin todettiin olevan halukas puolustamaan merellistä ylivaltaansa myös kaukana Itämerellä, se voisi tapahtua ainoastaan tilanteessa, jossa Englannin laivasto pystyisi suhteellisen helposti saamaan meren herruuden. Viro puolestaan ei pystyisi tarjoamaan kovinkaan paljoa motiiveja Englannin auttamishalun kasvattamiseksi. Ainoana tekijänä mainittiin Viron palavan kiven luonnonvarat ja erityisesti siitä valmistettu öljy, jotka saattaisivat kiinnostaa Englantia. Tämän luonnonvaran ja öljyn tuotannon vähäisyydestä johtuen arvioitiin kuitenkin, että näiden takia Englanti tuskin sitoutuisi Viron liittolaiseksi.³⁶⁷

Muistiossa todettiin varsin realistisesti, että avunannosta kiinnostuneiden suurvaltojen politiikka saattaisi muuttua hyvinkin nopeasti. Ratkaisevassa asemassa suhtautumisen muuttumisessa nähtiin olevan Neuvostoliiton tulevan sotilaallisen ja poliittisen kehityksen. Muistion laatimisen ajankohtana poliittisen tilanteen koettiin olevan varsin myönteinen Virolle, koska Neuvostoliitto oli vielä vallankumouksen heikentämä. Tilanteen edullisuutta laskettiin vahvistavan edelleen sen asiantilan, että Neuvostoliitto oli Englannille kaksinkertainen potentiaalinen vihollinen: suurvaltana ja kommunistisena valtiona. Kommunismin mahdollinen tilapäisyys eli sen katoaminen aiheuttaisi huonoimmassa

365 Em. puolustusneuvoston ptk. 12.6.1933. 988 - 1 - 2, s. 4 ja puolustusneuvoston ptk. 16.4.1934. 988 - 1 - 2, s. 50 ja 52, ERA.

366 Em. Viron merivoimien esikunnan muistio vuodelta 1926 sukellusveneiden hankinnasta ja rahoituksesta. 527 - 1 - 1557, s. 14, ERA.

367 Ibid.

tapauksessa näiden kahden suurvallan poliittisen lähentymisen. Neuvostoliiton sotilaallinen vahvistuminen aiheuttaisi todennäköisesti suoran sotilaallisen uhan lisäksi myös Ranskan ja Englannin sympatioiden vähenemisen ellei peräti niiden katoamista, koska punalaivaston vahvistumisen myötä meriherruuden saavuttaminen Itämerellä tulisi todennäköisesti vaatimaan jo suuria uhrauksia. Varottavaan sävyyn muistiossa todettiin, että historiallisten kokemusten ja opetusten valossa piti aina ottaa huomioon, että suurvaltojen politiikka pieniin valtioihin nähden on hyvin altis muutoksille: nykyiset viholliset voivat huomenna olla liittolaisia.³⁶⁸

Viron sotilaallisen johdon silmissä Englannin rooli väliin tulevana voimana oli kuitenkin olemassa olevista vaihtoehdoista mahdollisin; Viro olisi myös valmis tarvittaessa vetoamaan Englantiin apua pyytäen. Puolustusneuvoston marraskuussa 1933 pitämässä kokouksessa Laidoner muistutti Englantiin olevien läheisten ulko- ja sotilassuhteiden merkityksestä Viron turvallisuudelle. Laidoner palautti samalla mieliin sen, kuinka Viro oli pyytänyt joulukuussa 1924 kommunistien kaappausyrityksen vuoksi Englantia lähettämään merivoimia Itämerelle ja saanutkin pyynnölle vastakaikua Englannin hallituksessa. Virolaisten pyyntö oli perustunut saatuihin tiedustelutietoihin Neuvostoliiton mahdollisista sotilaallisista toimista Viroa vastaan. Tilanteen kuitenkin lauetua laivaston lähettämiseen ei ollut tarvetta.³⁶⁹ Esimerkillänsä Laidoner halusi osoittaa, että lähes kymmenen vuoden takainen sotilasavun pyyntö olisi edelleenkin toteutuskelpoinen mahdollisuus.

Virolaisista lähteistä on löydettävissä mielenkiintoinen muistio maan kaupameriliikenteen järjestelyistä sodan ajalla. Tammikuussa 1939 Viron ulkoministeriössä laaditussa muistiossa päähuomio on kiinnitetty maan meriliikenteen suuntautumismahdollisuuksiin siinä tapauksessa, että Viro pysyttelisi puolueettomana Saksan ja Puolan välisessä sodassa.³⁷⁰ Muistion kirjoittamisen aikoihinhan Saksan ja Puolan välit olivat hyvin kireät Hitlerin esitettyä Puolalle aluevaatimuksia. Muistio osoittaa, että Virossa oli kiinnitetty 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla aikaisempaa huomattavasti enemmän huomiota sodan aikaisiin meriyhteyksiin. Vaikka tarkastelun lähtökohtana oli Viron pysyttäytyminen puolueettomana sodassa, muistiossa tehdyt linjaukset olisivat hyvin käyttökelpoisia myös, jos Viroon hyökättäisiin.

Muistiossa pidettiin lähtökohtana sitä, että puolueettomien valtioiden välinen merenkulku Itämerellä olisi vapaata. Saksan ja Puolan välisen sodan takia kuitenkin oletettiin, että Puolan merivoimat tulisivat saartamaan Saksan aluevedet noin kuukauden ajan. Saarto tulisi kestävämmän huomattavasti kauemmin, mikäli myös Englannin laivastovoimat ottaisivat siihen osaa joko omansa tai Puolan lipun alla.³⁷¹ Saksan aluevesien saarron takia muistiossa esitettiin, että

368 Ibid.

369 Em. puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 46, ERA.

370 Viron ulkoministeriön 18.1.1939 laatima muistio Viron puolueettomuuden ja taloudellisen valmiuden varmistamisesta sodan aikana. 1091 - 1 - 1582, s. 14–16, ERA ja 1091 - 1 - 1585, s. 61–63, ERA.

371 Em Viron ulkoministeriön 18.1.1939 laatima muistio Viron puolueettomuuden ja taloudellisen valmiuden varmistamisesta sodan aikana. 1091 - 1 - 1582, s. 15, ERA.

meriliikenne olisi suunnattava etupäässä Skandinavian satamiin. Varsin huomattava on myös seikka, että muistiossa laskettiin meriliikenteen Murmanskiin olevan mahdollista Neuvostoliiton suostumuksella. Ruotsin kaikista satamista ja Norjan Narvikin, Trondheimin ja Bergenin satamista arvioitiin olevan mahdollista käydä ulkomaankauppaa transitoliikenteenä. Murmanskin asemaa oli heikentämässä sotilassaattueiden mahdollisuuden puute, kun sitä vastoin Norjan rannikolta laskettiin virolaisten alusten saavan saattotukea Englantiin ja sen liittolaismaihin.³⁷²

Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavin muistiossa esitetty näkemys koskee meriliikenteen saattotoiminnan järjestämistä Itämerellä. Muistiossa nimittäin todetaan, että Viron merivoimien vähäisten resurssien vuoksi kauppalaivojen saattaminen tulisi suorittaa Tallinnan satamasta Helsingin, Porkkalan tai Hangon satamien läheisyyteen. Näiltä alueilta kauppalaivat pitäisi antaa Suomen tai Ruotsin merivoimien eteenpäin saatettaviksi. Muistiossa esitettiin, että tämän vuoksi olisi ryhdyttävä neuvotteluihin Ruotsin ja Suomen merivoimien kanssa.³⁷³

Viron meriyhteydet sulun suojassa

Vuoden 1930 suomalais-virolaisten yhteistoimintaneuvottelujen tuloksena myös Viron merivoimien suunnitelmat sodan ajan ulkomaan meriyhteyksistä muuttuivat täysin. Virolaisten muuttuneisiin käsityksiin ja suunnitelmiin vaikutti luonnollisesti maiden sotilasjohtojen ja hieman myöhemmin valtioiden päämiesten suullinen sopimus punalaivaston operaatiovapauden merkittävästä rajoittamisesta yhteistoimin sodan aikana Suomenlahden kapeikossa. Näin samalla lisättäisiin omia toimintavapauksia Suomenlahden länsiosassa. Salzan mahdollomana pitämä vaihtoehto meriyhteyksien suuntaamisesta Suomenlahden yli ja sitten Suomen saariston suojassa Ruotsin rannikolle tai Porkkala - Tallinna -linjan länsipuolella oleviin Suomen satamiin alkoi hahmottua merkittäväksi vaihtoehdoksi vuoden 1930 yhteistoimintaneuvottelujen jälkeen. 1930-luvun toisella puoliskolla tämä vaihtoehto oli Viron sotilaallisen ja poliittisen johdon arvioissa ainoa todellinen mahdollisuus.

Sodan ajan meriyhteyksien suuntaaminen Suomenlahden yli Suomen satamiin tulee esille jo Viron puolustusministerin, yleisesikunnan päällikön ja merivoimien komentajan allekirjoittamassa muistiossa hallitukselle lokakuussa 1933. Muistiossa käsiteltiin Viron laivaston täydentämistä sille asetettujen tehtävien pohjalta. Suunniteltujen moottoritorpedoveneiden tehtävistä mainittiin ensimmäiseksi, että kyseisten alusten tehtäviin kuuluisi saattaa kauppalaivoja Suomeen ja sieltä takaisin.³⁷⁴

372 Ibid. s. 15–16.

373 Ibid. s. 16.

374 Puolustusministeri Keremin, yleisesikunnan päällikön Törvandin ja merivoimien komentaja Grenzin 11.10.1933 allekirjoittama muistio laivaston hankintaohjelmasta hallitukselle. 31 - 3 - 3812, s. 2, ERA.

Hieman yli kuukautta myöhemmin puolustusneuvoston kokouksessa myös Laidoner käsitteli maan sodan ajan meriyhteyksiä. Hänen arviostaan tulevat hyvin esille sotilasjohdon muuttuneet käsitykset merireittien suuntautumisesta. Laidoner totesi, että yleisesti on arvioitu punalaivaston kykenevän katkaisemaan heti sodan alussa maan kauppayhteydet. Hänen mukaansa Neuvostoliiton laivasto ei kuitenkaan pystyisi etenemään vastustuksetta Tallinnan edustalla sijaitsevasta Naissaaresta länteen. Erityisen vaikeaa punalaivaston pyrkimys Suomenlahden länsiosaan tulisi olemaan, jos Virolla olisi kaavailut sukellusveneet ja moottoritorpedoveneet käytössensä. Laidonerin mielestä punalaivasto ei ollut tarpeeksi voimakas toimiakseen menestyksellisesti Suomenlahden länsiosassa, mutta kylläkin sen itäosan ja Tallinnan välisellä merialueella. Hänen mukaansa myös punalaivaston päätukikohdan sijainti Suomenlahden perukassa oli edullinen Viron merikuljetuksille, sillä meri pysyi siellä jäässä huomattavasti kauemmin kuin Suomenlahden länsiosassa.³⁷⁵ Samassa kokouksessa myös merivoimien komentaja Grenz totesi, että Suomen sotilasjohdon kanssa oli yhdessä neuvoteltu Viron laivaston tulevista hankinnoista silmällä pitäen molempien maiden sukellusveneiden aseistuksen yhteensopiavuutta ja yhteistoimintaa Suomenlahdella. Grenzin mielestä suunnitellut moottoritorpedoveneet kykenisivät tehokkaasti taistelemaan punalaivaston sukellusveneitä vastaan. Siten Neuvostoliitto ei pystyisi kokonaan saartamaan Viroa ja katkaisemaan sen meriyhteyksiä ulkomaihin.³⁷⁶

Sotilaspoliittisen tilanteen radikaali muutos Itämerellä vuoden 1935 Saksan ja Englannin laivastosopimuksen vuoksi pakotti myös Viron arvioimaan entistä yksityiskohtaisemmin sodan ajan meriliikenteen järjestelyjen muotoja ja yksityiskohtia. Ensimmäinen alaan kuuluva seikkaperäinen tutkimus laadittiin vuosien 1936–1937 vaihteessa. Tutkimuksen teki jo mainitsemani Suomen sotakorkeakoulussa palvellut virolainen kapteeniluutnantti Bruno Linneberg.³⁷⁷ Linnebergin työ osoittaa, että Viron sotilasjohdossa maan meriyhteyksien järjestely oli saanut aiempaa suurempaa huomiota osaksensa. Vuonna 1930 suomalais-virolaisissa neuvotteluissa esiintynyt kiistakysymys Viron merivoimien komentajan ja operatiivisen osaston päällikön välillä Tallinnan ja Pärnun asemasta sodan ajan meriliikenteen pääsatamana oli saanut ratkaisunsa. Linneberg esitti, että molemmat satamat tulisivat palvelemaan meriyhteyksien ylläpidossa. Näiden satamien käyttöön vaikuttaisi ennen kaikkea se, mistä ja mitä reittejä pitkin Viro pystyisi järjestämään meriyhteytensä.

Tallinnasta oli lyhyempi reitti kuin Pärnusta Suomen aluevesille ja Turun saaristoon sekä sieltä edelleen Ahvenanmeren kautta Ruotsin rannikolle. Samoin Tallinnasta oli lyhyempi matka muualle Suomeen, lähinnä Helsinkiin, Porkkalaan ja Hankoon.³⁷⁸ Reittien suoraan Tallinnasta Ruotsiin arvioitiin olevan vaarallisia liian pitkän avomerisuuden vuoksi. Pärnusta taas reittien

375 Em. puolustusneuvoston ptk. 16.11.1933. 988 - 1 - 2, s. 45, ERA.

376 Ibid. s. 46.

377 Em. Linnebergin diplomityö nro 281, SA.

378 Linneberg, s. 45–48.

suuntaaminen olisi mahdollista vain Riianlahden kautta Gotlantiin ja edelleen Öölantiin, josta reitti kulkisi Manner-Ruotsin rannikolle. Merkityksellisiä olisivat edellä mainittujen reittien pituudet. Lyhimmillään Tallinnasta Suomeen eli Porkkalaan oli vain 31 meripeninkulmaa, joka merkitsisi kauppalaivalle noin kolmen tunnin purjehdusta. Sitä vastoin Pärnustä Gotlantiin avoimen Itämeren kautta olisi noin 90 meripeninkulmaa. Tallinnan satamalla oli myös muita etuja Pärnuun verrattuna: Tallinnan sataman suurempi koko, tiheämmät liikenneyhteydet ja tehokkaampi ilmatorjunta olivat tekijöitä, jotka puolustivat sen asemaa sodan ajan meriyhteyksien pääsatamana. Linneberg toteaa, että edellä mainituista perusteluista johtuen Tallinnan satamalla tulisi olemaan merkittävin asema ylläpidettäessä Viron sodan ajan meriyhteyksiä ulkomaihin. Hänen mukaansa Tallinnan tärkein etu oli lyhyt matka Suomeen, jonka satamien ja aluevesien kautta Viron meriyhteydet pääsisivät haarautumaan turvallisemmin kuin Pärnusta.³⁷⁹

Tutkimuksessa käsiteltiin myös Viron mahdollisuuksia ylläpitää meriyhteyksiä Itämereltä muille valtamerille. Saksan mahdollisuus katkaista kaikkinaisen liikenne Itämereltä ulos arvioitiin johtavan siihen, että suoran yhteyden sijaan tavaran vaihto tultaisiin suorittamaan transitoliikenteenä Suomen ja Ruotsin kautta. Kaiken kaikkiaan Viron meriyhteyksimahdollisuuksista todettiin, että Viron *on päästävä Suomeen ja Ruotsiin ja hankittava näistä kahdesta maasta tai niiden kautta tarvittavia sotavarusteita, raaka-aineita ja tavaroita.*³⁸⁰

Meriliikenteen suuntautumiseen ja turvallisuuteen vaikutti luonnollisesti sotilaallinen tilanne. Oleellista oli se, minkä valtion taholta uhka tulisi, ketkä olisivat liittolaisia ja ketkä puolestaan pysyttelisivät puolueettomina vallitsevassa tilanteessa. Jos Neuvostoliitto olisi jo hyökännyt, arvioitiin Tallinnan ohella myös Pärnun kautta kulkevien yhteyksien vaativan saattueiden turvaamista. Pärnun kautta yhteyksien arvioitiin kuitenkin olevan hyvin turvattomia, koska matka Ruotsin rannikolle oli pitkä ja reitti kulkisi täysin avoimen Itämeren poikki. Ratkaiseva kysymys oli kuitenkin liittolaismaan Latvian merisotilaalliset toimet. Linneberg arvioi, että latvialaiset todennäköisesti pyrkisivät sulkemaan pääsyn Riianlahteen turvataksensa pääkaupunkinsa Riian mereltä tulevalta uhalta.³⁸¹

Linneberg kirjoitti edelleen, että jos uhka tulisi Saksasta, yhteydet Pärnun kautta todennäköisesti katkeaisivat ja jäljelle jäisi vain Tallinnan reitti. Tallinnan ja Suomen välisen merireitin merkitystä korostaisi myös tilanne, jossa Suomi ja Ruotsi olisivat puolueettomia. Tällöin meriliikenne joutuisi purjehdittamaan vain hyvin lyhyen matkan vaarallisessa avovedessä kohti Suomen aluevesiä. Jos myös Suomi olisi samanaikaisesti sodassa, tämän reitin turvallisuus kohoaisi huomattavasti, koska silloin alkaisi Suomen ja Viron laivaston ja rannikkotyökistön yhteistoiminta Suomenlahden kapeikon linnoitetulla linjalta.³⁸² Tutkimuksensa loppupäätelmänä Linneberg esittikin, että

379 Ibid.

380 Linneberg, s. 43 ja 50.

381 Ibid., s. 50 ja 52.

382 Ibid., s. 50–51.

Naissaaren – Porkkalan linja tulee joka tapauksessa olemaan meille tärkein. Tilanne tulee olemaan samanlainen tulkoon vaara sitten idästä tai lännestä käsin – tämä tie on joka tapauksessa lyhyin [...]

Päämääränä tulee tällöin olemaan osittaisenkin meriherruuden saavuttaminen Naissaaren – Porkkalan linjalla tai ainakin vihollisen meriherruuden kyseelliseksi tekeminen väliaikaisesti samalla linjalla omien meriyhteyksiemme hyödyksi; [...] ³⁸³ (allev. lähteessä).

Seuraavaksi tärkein merireitti Virolle olisi Tallinna – Hanko -välinen yhteys, joka kuitenkin olisi edellä mainittua reittiä pitempi. Tutkimuksessaan Linneberg totesi, että molemmissa vaihtoehdoissa olisi aina varauduttava murtaamaan punalaivaston saarrostopuutukset, koska Suomen ja Viron voimat yhdistettyinä eivät voisi saavuttaa punalaivastolta täydellistä meriherruutta Suomenlahden länsiosassa. Molempien maiden yhteistyö Suomenlahden kapeikon linnoitetulla linjalla tulisi kuitenkin merkittävästi vaikeuttamaan punalaivaston yrityksiä katkaista meriliikenne Suomenlahden poikki. Maiden välinen yhteistoiminta sitoisi huomattavassa määrin vastustajan voimia pelkäämään kapeikon murtamispyrkimykseen. Erityisesti yön aikaan meriliikenteellä arvioitiin olevan hyvät mahdollisuudet suoriutua lyhyestä matkasta erityisesti Tallinnan ja Porkkalan välillä. ³⁸⁴

Ohessa olevasta Linnebergin laatimasta kartasta ilmeneekin konkreettisesti kapeikon sulkupuolustuksen merkitys Viron sodan ajan meriliikenteelle. Mustat viivat Tallinnasta, Paldiskista ja Pärnusta kuvaavat Viron kauppaa-alusten reittejä Suomeen ja Ruotsiin. Kartassa esiintyvät leveät nuolet Suomenlahden itäosasta kuvaavat Neuvostoliiton laivastovoimien etenemissuuntaa sekä Porkkalan ja Naissaaren välille piirretty poikkiviiva sulkupuolustusta, jonka länsipuolella olisivat Viron meriyhteydet suuntautuneet Suomeen ja Ruotsiin. Sulku olisi ollut suojana myös Saksan uhkaa vastaan, jota kartassa kuvataan Itämeren eteläosasta tulevalla leveällä katkoviivalla. Tällöin meriyhteydet olisivat kulkeneet sulkulinjan itäpuolelta Suomen rannikolle. ³⁸⁵

Tässä yhteydessä on mielenkiintoista huomata, että tutkimuksessa esitettiin Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän sulkustrategiaa voitavan hyödyntää myös Saksan taholta tulevaa uhkaa vastaan. Siten suomalais-virolaisen yhteistoiminnan alkuperäinen ajatus 1930-luvun alussa kääntää merilinnoitusjärjestelmä kohti itää oli laajentunut myös kattamaan alkuperäisen tsaarinajan näkemyksen lännestä tulevasta uhkakuvausta.

Linnebergin tutkimustulokset heijastelivat myös Viron korkeimman sotilasjohtajan näkemyksiä. Kuten jo edellä esitin, Viron operatiivisen osaston päällikkö Soodla oli vajaata kahta vuotta aikaisemmin arvioinut, että Naissaaren – Porkkalan linjalla suomalais-virolainen yhteistoiminta tulisi merkittävästi estämään vihollisen läpimurtoyrityksiä niin länteen kuin itäänkin. Samassa Soodlan toukokuussa 1935 laatimassa muistiossa suunnitellusta yhteistoimin-

383 Ibid., s. 51 ja 54.

384 Ibid., s. 51–52 ja 54.

385 Kartta on kopio Linnebergin diplomityöstä.

nasta esitettiin vieläkin pidemmälle menevää yhteistoimintaa kuin Linnebergin tutkimuksessa. Soodla nimittäin katsoi, että sotilaallinen yhteistoiminta Suomenlahden kapeikossa tulisi jossain määrin toteutumaan myös siinä tapauksessa, että Suomi ei ottaisi osaa sodankäyntiin.³⁸⁶

Viron laivaston salaiset tiedustelumatkat Suomen aluevesillä

Virolaisten uudet arviot meriyhteyksien suojelemisesta ja suuntautumisesta eivät jääneet pelkiksi kassakaappisuunnitelmiksi, vaan saivat myös aivan uudella tavalla käytännön muotoja. Viron merivoimien arkistosta onkin löydetävissä mielenkiintoisia asiakirjoja käytännön toimista varmistaa meriyhteydet Suomen rannikolle. Lähteiden mukaan Viron laivasto aloitti jo vuonna 1933 jokavuotiset purjehdusmatkat Suomen saaristoon. Viimeinen suoritettiin niinkin myöhään kuin syyskuussa 1939. Mielenkiintoista on myös havaita, että ensimmäinen matka tehtiin kahdella virolaisella sota-aluksella, mutta vuodesta 1934 lähtien purjehdittiin siviilialuksella, purjelaiva *Ehalla*.³⁸⁷ Samalla myös kaikki maininnat näistä Suomeen suuntautuneista matkoista poistuvat merivoimien vuosittaisista toimintakertomuksista, joihin pääsi tutustumaan myös alempaa virkakuntaa. Osasyynä tähän oli siirtyminen siviililipun alla toimineeseen alukseen, mutta suurimpana syynä oli ilmeisesti matkojen varsin salainen luonne. Muutenkaan merivoimien toimintakertomuksissa ei tuotu enää esille suhteita ulkovaltioiden merivoimiin. Ulkomaisia yhteyksiä käsittelevät asiakirjat myös varustettiin korkeimmalla salassa pitämisen merkinnällä (*täiest salajane*), joka oikeutti vain asiakirjaan merkityn vastaanottajan tutustumaan sen sisältöön. Edellä mainitut toimintakertomukset eivät olleet niin salaisia, joten sotilaalliset yhteydet ulkomaihin eivät niissä esiintyneet. Mielenkiintoista on kuitenkin huomata, että vuoden 1933 toimintakertomus oli poikkeuksellisesti varustettu korkeimmalla salassa pidon merkillä ja siinä tuleekin esille ensimmäinen tiedusteluretki Suomen saaristoon.³⁸⁸ Seuraavien vuosien kertomuksista puuttuvatkin kaikki maininnat ulkomaisista yhteyksistä, ja salassa pitämisen tärkeyden astetta myös alennettiin.

Siirtyminen sotalaivoista purjealusluokkaan oli varsin perusteltua, koska matkat

386 Em. Soodlan muistio 3.5.1935 Rohuneeme - Mäkiluoto - Porkkala -välisestä merikaapelista. 495 -12 - 861, s. 256-257, ERA.

387 Jokavuotiset navigointimatkat Suomen saaristoon tehtiin vuosien 1934-1939 aikana purjealus *Ehalla* ja ainoastaan marraskuussa 1933 tehty matka suoritettiin kahdella sota-aluksella: miinalaiva *Suuropilla* ja *Ristalla*. Laivaston esikunnan määräykset matkoista vuosilta 1933-1939 ovat seuraavissa asiakirjoissa: 527 - 1 - 1582, s. 162 ja 527 - 1 - 1586, s. 55 ja 59, ERA (vuodelta 1933); 642 - 1 - 285, s. 5, ERA (vuodelta 1934); 642 - 1 - 282, s. 3 ja 10, ERA (vuodelta 1935); 638 - 1 - 153, s. 95, ERA (vuodelta 1936); 638 - 1 - 157, s. 3, ERA (vuodelta 1937); 642 - 1 - 294, s. 248 ja 249, ERA (vuodelta 1938) ja 638 -1-176, s. 3-4, ERA (vuodelta 1939).

388 Merivoimien komentajan Grenzin ja merivoimien esikuntapäällikön Martsonin (myöh. Vale) allekirjoittama merivoimien toimintakertomus 1.4.1933-31.3.1934 väliseltä ajalta. 527 - 1 - 1586, s. 4, ERA; ks. myös laivaston toimintakertomus samalta ajalta. 527 - 1 - 1586, s. 55-56, ERA.

Suomen saaristoväylille olivat ennen kaikkea tiedusteluonteisia. Viron merivoimien esikunnan antamista tehtävämäärityksistä ilmenee, että matkojen ainoana tarkoituksena oli oppia navigoimaan niin päivällä kuin yöllä Suomen saariston sisään- ja ulostuloväylillä, rannikolla, satamissa ja suojaisimmissa saaristoväylissä sodan ajan olosuhteissa, kun merimerkit on poistettu tai asennettu harhauttavasti ja majakoiden merkkivalot on sammutettu. Näiltä matkoilta oli myös laadittava yksityiskohtainen raportti, jotta luotsimies pystyisi sodan aikana löytämään oikean väylän Suomen hyvin vaikeakulkuisessa saaristossa ja rannikolla.³⁸⁹ Edellä mainitussa Linnebergin tutkimuksessa olikin korostettu Suomen saariston ja siellä olevien väyliä turvallisuuksi; olihan Linneberg sitä paitsi itsekin ollut mukana *Ehan* purjehduksella vuonna 1935.³⁹⁰

Virolaisten meriupseerien vuosittaiset tiedustelumatkat ulottuivat koko Suomen etelärannikon alueelle, ja yhdellä purjehduskaudella saatettiin tehdä useitakin matkoja Suomen saaristoon. Esimerkiksi vuonna 1935 purjealus *Ehalle* määrättiin suoritettavaksi kolme erillistä matkaa toukokuun ja syyskuun välisenä aikana.³⁹¹ Tiedustelumatkojen reittien valinnasta näkyvät myös yleispoliittiset muutokset Itämeren alueella. Kansallissosialistien valtaantumisen jälkeen matkojen suuntaamisessa on nähtävissä selvästi myös varautumista Saksan taholta tulevan uhkaan. Siten merireittien tutkimisessa alettiin painottaa myös Tallinnan ja Porkkalan välisen yhteistoimintalinjan itäistä puolta. Viron laivaston esikunnassa lokakuussa 1933 laaditussa muistiossa esitetäänkin, että virolaisten meriupseerien aikaisempia matkoja Helsingistä länteen sijaitseville saaristoreiteille olisi täydennettävä myös Helsingistä itään oleville saaristoväylille. Sotilaallisesti tärkeänä mainittiin Porvoon, Loviisan, Kotkan ja Haminan satamiin johtavien väyliä tunteminen. Marraskuussa 1933 suorittamalla tutkimusmatkalla virolaiset meriupseerit perehtyivät Porkkalan ja Kotkan välillä oleviin rannikko- ja saaristoväyliin.³⁹²

Virolaisten tiedusteluretket Suomen saaristoväyliä tutkimiseksi tapahtuivat luonnollisesti Suomen ja Viron yleisesikuntien välisen sopimuksen pohjalta. Suomen merivoimista lähetettiin virolaiseen alukseen myös luotsiupseeri.³⁹³ Suomen ja Viron välille oli myös vuonna 1930 solmittu sopimus laivastovierailujen yksinkertaistamisesta, jonka mukaan laivasto saattoi saapua toisen

389 Laivaston komentajan käsky 9.6.1936 purjelaiva *Ehan* matkasta Suomen saaristoon. 638 - 1 - 153, s. 95, ERA; merivoimien esikuntapäällikön käsky 9.6.1937 purjelaiva *Ehan* matkasta Suomen saaristoon. 638 - 1 - 157, s. 3, ERA; merivoimien komentajan 20.4.1939 hyväksymä purjelaiva *Ehan* toimintasuunnitelma vuodelle 1939. 638 - 1 - 176, s. 3-4, ERA.

390 Linneberg, s. 47 ja 49; Linnebergin palveluluettelo. 527 - 1 - 611, ERA.

391 Merivoimien esikuntapäällikön Rudolf Linnusten laatima ja Grenzin 21.5.1935 hyväksymä esitys purjelaiva *Ehan* matkareiteistä vuodelle 1935. 642 - 1 - 282, s. 3 ja 10, ERA.

392 Laivaston esikunnan 11.10.1933 laatima muistio Suomen rannikolle ja saaristoon suuntautuvista matkoista. 638 - 1 - 143, s. 95, ERA ja 527 - 1 - 1582, s. 162, ERA; ulkomaatoimiston päällikön majuri Bertel Rosenbröijerin kirje 28.10.1933 yleisesikunnan osasto 4:lle. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1403/6, SA.

393 Ks. esimerkiksi Suomen yleisesikunnan 30.10.1933 Viron yleisesikunnalle myöntämä lupa Suomen saaristoon suuntautuvan matkan toteuttamiseksi. 527 - 1 - 1582, s. 162, ERA; em. ulkomaatoimiston päällikön Rosenbröijerin kirje 28.10.1933 yleisesikunnan osasto 4:lle. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1403/6, SA.

osapuolen aluevesille ilman virallisia seremonioita ja erillisiä lupia. Vastaavia sopimuksia Virolla oli Puolan ja liittolaisensa Latvian kanssa. Tämän järjestelyn pohjalta esimerkiksi Puolan sukellusveneet harjoittelivat vuosittain Saarremaan ja Hiidenmaan alueella ilman erillistä lupaa.³⁹⁴

On mielenkiintoista kysyä, kuinka paljon Viron poliittinen johto tiesi maan laivaston Suomen saaristoon suuntautuvista tiedustelumatkoista. Edellä esitetyssä puolustusministeriön hallitukselle osoittamassa muistiossa vuodelta 1933 laivaston täydentämisestä todettiin, että sodan ajan meriyhteydet tulisivat suuntautumaan Suomeen. Siten hallitusta informoitiin Suomen merkityksestä meriliikenteen järjestelyissä. Samoin valtakunnan päämies oli tietoinen Suomen roolista: olivathan Suomen ja Viron päämiehet sopineet suullisesti yhteistyön vahvistamisesta Suomenlahden meripuolustuksessa. Sitä vastoin maan hallitukselle ei kerrottu koko totuutta merivoimien vuosittaisista matkoista Suomen saaristoon. Tämä tulee esille vuosina 1935–1937 yleisesikunnan ja puolustusministeriön laatimista esityksistä lisäkorvausten maksamisesta merivoimien upseereille. Lisäkorvausesitysten pohjana olivat tuon ajan säädökset siitä, että vain sotalaivojen miehistöllä oli oikeus saada päivärahopohjaisia korvauksia ulkovaltioiden vesille suuntautuneista matkoista. Koska Suomen saaristoon suuntautuneet tiedustelumatkat tehtiin siviililipun alla purjehtivalla aluksella, matkoihin osallistuvat upseerit eivät olleet oikeutettuja saamaan kyseisiä korvauksia. Tämän takia yleisesikunta ja puolustusministeriö esittivät, että myös matkoille osallistuneille upseereille maksettaisiin lisäkorvauksia samaan tapaan kuin sotalaivaston lipun alla ulkovaltioiden vesillä liikkuu miehistö.³⁹⁵ Kiinnostavinta on kuitenkin tutkia esitysten tekijöiden hallitukselle antamia perusteluja ja kuvauksia matkojen luonteesta. Esimerkiksi marraskuussa 1935 laaditussa esityksessä hallitukselle puolustusministeriö perusteli lisäkorvausten maksua sillä, että matkojen pitkän keston vuoksi miehistön oli poikettava ulkomaiden satamissa täydentämässä muona- ja vesivarastoja ja tästä aiheutui miehistön jäsenille ylimääräisiä kustannuksia. Esityksessä mainittiin vain pelkistetysti, että vuoden 1935 purjehduskaudella merivoimien upseerit olivat viiptyneet omien aluevesien lisäksi myös Suomen, Latvian ja Ruotsin vesialueilla.³⁹⁶ Näin esityksessä annettiin ymmärtää, että kyseiset matkat ulkovaltioiden vesille ja satamiin tehtiin vain elintarvikevarastojen täydentämiseksi. Hallitukselle annettu tieto matkoista oli hyvin pinnapuolista ja matkojen sotilaallisia motiiveja ei liiemmästi esitelty.

394 Suomen lähetystön verbaalinootti laivastovierailusta 15.5.1939 Viron ulkoministeriölle. 495 - 12 - 205, s. 14, ERA; merivoimien viestipäällikön kiertokirje nr. 16 21.6.1938. 495 - 12 - 205, s. 42, ERA ja Törvandin kirje 5.12.1932 puolustusministerille. 495 - 12 - 18, s. 102–103, ERA.

395 Puolustusministeriön esitys hallitukselle marraskuussa 1935 lisäkorvausten maksamisesta. 507 - 1 - 100, s. 489, ERA; yleisesikunnan arvio hallitukselle 30.11.1936 lisäkorvausten maksamisesta purjelaiva *Ehan* miehistöille. 495 - 12 - 82, s. 140–142, ERA ja puolustusministerin selvityskirje 5.8.1937 hallitukselle lisäkorvausten maksamisesta. *Ehan* miehistöille 31 - 3 - 12391, s. 2–3, ERA.

396 Em. puolustusministeriön esitys hallitukselle marraskuussa 1935 lisäkorvausten maksamisesta. 507 - 1 - 100, s. 489, ERA.

Verrattaessa äskeistä merivoimien komentajan määräykseen vuonna 1935 tehtävistä matkoista saadaan huomattavasti tarkempi ja oikeampi kuva. Hallitukselle annettu informaatio Suomeen, Ruotsiin ja Latviaan suuntautuneista matkoista oli paikkansa pitävä, mutta matkojen tavoitteista ja määristä merivoimien omat asiakirjat antavat oikeamman kuvan. Nimittäin kyseisenä vuonna 1935 merivoimien komentaja Grenz määräsi tehtäväksi yhteensä neljä matkaa, joista peräti kolme Suomen saaristoon. Neljäs matka puolestansa sisälsi vain purjehduksen Latvian aluevesien läpi Itämeren eteläosaan; matkan aikana vierailtiin Gotlannissa. Tähdellistä on myös huomioida merivoimien omista asiakirjoista esille tulevat määritelmät matkojen tavoitteista. Suomeen suuntautuneiden purjehdusten motiivina oli juuri Suomen saaristoväylien tunteminen silmällä pitäen niillä purjehtimista sodan ajan olosuhteissa. Jälkimmäisen, Latvian ja Ruotsin aluevesillä tehtävän matkan tavoitteet olivat huomattavasti arkisemmat. Sen perusteena oli vain antaa käytännön kokemusta purjehtimisesta niille upseereille, jotka eivät olleet pitkään aikaan purjehtineet merellä.³⁹⁷ Näitä kuivan maan upseereita kyllä olikin Viron merivoimissa, sillä ennen hävittäjien *Lennukin* ja *Vambolan* myyntiä Viron laivastossa oli palvelut aluksilla yhteensä 36 upseeria, mutta myymisen jälkeisessä typistyneessä laivaston kokoonpanossa ainoastaan 22 upseeria oli sijoitettu virkoihin jäljelle jääneille aluksille.³⁹⁸

Purjelaiva *Ehan* säännölliset tiedustelumatkat Suomen vesille päättyivät Viron solmittua Neuvostoliiton kanssa tukikohta- ja avunantosopimuksen syyskuussa 1939. Kun aikaisempien vuosien purjehdusohjelmissa oli reitin tarkkuudella määritelty Suomen saaristossa ja rannikolla tehtävät matkat, niin vuoden 1940 purjehduskaudelle suunnitellusta esityksestä puuttuivat kaikki merkinnät niin Suomeen kuin muidenkin ulkovaltioiden vesille suuntautuvista matkoista. Laivaston vuoden 1940 harjoitussuunnitelmassa purjelaiva *Ehalle* oli vain määrätty purjehtimista omilla vesialueilla kesä – heinäkuun aikana.³⁹⁹ Todennäköisesti suunnitelma ei ehtinyt koskaan toteutua, sillä Viron aluevedet muuttuivat nopeasti Neuvostoliiton aluevesiksi.

397 Em. merivoimien esikuntapäällikön Linnusten laatima ja Grenzin 21.5.1935 hyväksymä esitys purjelaiva *Ehan* matkareiteistä vuodelle 1935. 642 - 1 - 282, s. 3 ja 10, ERA.

398 Viron laivaston toimintakertomus vuosilta 1918 - 1934. 527 - 1 - 1586, s. 66, ERA.

399 Merivoimien komentajan Sandbankin 28.6.1940 vahvistama ohjelma laivaston harjoituksista vuodelle 1940. 638 - 1 - 165, s. 30, ERA.

■ VIII Yhteistyön poliittiset edellytykset

Yhteiset ystävät Englanti ja Puola

Suomen ja Viron sotilaalliselle yhteistyölle Neuvostoliiton laivaston sulkemiseksi Suomenlahdelle oli ulkopoliittisiakin edellytyksiä. Ennen kaikkea odotukset sotilaallisen avun saamisesta suurvalloilta ja erityisesti Englannilta olivat yhteisiä molempien maiden sotilasjohdoille. Tarkasti ottaen niiden toiveena oli, että Englanti merten suurvaltana lähettäisi laivastovoimiansa Itämerelle Neuvostoliiton hyökättyä tai puna-armeijan hyökkäyksen uhan tultua ilmeiseksi. Suomessa asiaan suhtauduttiin niin ulkopoliittisessa kuin sotilaallisessakin johdossa hyvin vakavasti. Tästä yksittäisenä esimerkkinä voin tuoda esille yleisesikunnan päällikön eversti Walleniuksen ja Suomen Lontoon lähettilään Armas Herman Saastamoisen mielipiteenvaihdon loppukesältä 1929. Keväällä 1928 nämä olivat tapaamisessaan miettineet, pitäisikö suomalaisia meriupseereita lähettää oppiin yhteen tai useampaan maahan. Tällöin laivanrakennusohjelmaan kuuluvia panssarilaivoja ja sukellusveneitä parhaillaan rakennettiin. Vielä keväällä 1928 Saastamoinen oli pitänyt oikeana sitä, että suomalaisia meriupseereita lähetettäisiin ulkopoliittisten ja sotilaallisten syiden vuoksi useampaan valtioon, ennen kaikkea Englantiin ja Saksaan. Reilun vuoden mietittyään Saastamoinen oli kuitenkin joutunut tarkistamaan mielipidettensä, ja elokuun puolivälissä 1929 Walleniukselle kirjoittamassaan kirjeessä hän ilmoitti tullessa siihen johtopäätöksen, että meriupseereita tulisi lähettää ainoastaan Englantiin. Perusteluissaan Saastamoinen piti Saksaa niin sotilaallisesti kuin poliittisesti liian heikkona. Hän myös korosti, että hänen virkansa Lontoon lähettiläänä ei vaikuttanut päätökseen, vaan perusteena oli puhtaasti Suomen turvallisuusetu. Lähettilään mukaan Saksalla ei ollut Versaillesin rauhansopimuksen vuoksi sellaista sotalaivastoa, joka pystyisi antamaan Suomelle merisotilaallista apua, vaikka Saksa haluaisikin auttaa Suomea Neuvostoliiton hyökkäyksen pysäyttämiseksi. Saastamoisen mielestä Saksan laivasto ei ollut teknisesti eikä taktisestikaan Englannin laivaston veroinen. Myös poliittisesti Saksa oli liian heikko kumppaniksi. Jos meriupseereita kaikesta huolimatta lähetettäisiin sekä Saksaan että Englantiin, merkitsisi tämä Saastamoisen mukaan kaksinkertaista vahinkoa Suomelle. Englanti tulisi todennäköisesti suhtautumaan epäluuloisesti Suomeen, jos edes osa upseereista lähetettäisiin Saksaan. Näin Suomi ei saisi englantilaisten silmissä täyttä luotamusta osakseen eikä toisaalta Saksa pystyisi heikkoudentilassaan tekemään poliittisesti mitään Suomen hyväksi vaikka tahtoisikin. Lopuksi lähettiläs ve-

tosikin yleisesikunnan päällikköön, että

merisotilaallisissa asioissa olisi meidän kannaltamme katsoen viisasta koettaa työskennellä suurimmassa yhteisymmärryksessä Lontoon kanssa ja koetettava voittaa puolellemme sekä Englannin meripoliittisen että ulkopoliittisen johdon luottamus ja mielenkiinto. Näin ollen pyytämällä pyytäisin, että luovutettiin ajatuksesta kouluttaa meriupseereitamme osittain Saksassa ja Englannissa, vaan että lähettäisimme kaikki miehemme Englantiin.¹

Saastamoisen mielenmuutokseen olivat varmasti vaikuttaneet hänen käymänsä keskustelut ulkoministeri Hjalmar Procopén kanssa. Procopé oli nimittäin muutamaa kuukautta aikaisemmin maaliskuun alussa 1929 ottanut asian esille luottamuksellisessa neuvottelussa Englannin ulkoministeriön kanssa. Procopén oli annettu suoraan ymmärtää, että Englanti ja sen amiraliteetti eivät tulisi katsomaan hyvällä silmällä sitä, että Suomi lähettäisi meriupseereitansa oppiin myös Saksaan. Suomen ulkoministerille oli myös korostettu, että ylipäättänsä Englannilla ei ollut tapana ottaa ulkomaalaisia upseereita palvelukseen, mutta Suomen kohdalla amiraliteetti voisi varmasti tehdä poikkeuksen.²

Muutamaa päivää myöhemmin Saastamoinen sai kirjeseensä yleisesikunnan päälliköltä vastauksen. Wallenius ilmoitti yhtyvän Saastamoisen näkemyksiin mitä tuli asian poliittiseen merkitykseen. Hän oli kuitenkin täysin eri mieltä Saastamoisen muutamien muiden perustelujen suhteen. Wallenius katsoi, että Saksan puolesta puhui sen laivaston huomattavasti suurempi kokemus Itämeren purjehdusolosuhteista ja Neuvostoliiton laivaston syvällisempi tuntemus. Asiaa myös mutkisti se, että Saksan laivastoviranomaisilla oli erittäin suuri merkitys suomalaisten sota-alusten suunnittelussa ja rakentamisessa. Wallenius arvioikin, että jos Saksan suunnittelemiin sota-aluksiin tulisi Englannissa koulutettu miehistö, saksalaiset eivät voi pitää tätä muuna kuin röyhkeän epäystävällisenä tekona. Walleniuksen mukaan tästä oli jo saatu epämiellyttävällä tavalla konkreettista kokemusta. Muutamaa kuukautta aikaisemmin Suomi oli kutsunut maahan englantilaisen meriupseerin Suomen laivaston koulutus-, operaatio- ja organisaatiokysymysten asiantuntijaksi. Saksalaiset olivat reagoineet tähän heti ja pitäneet meriupseerin tuloa pelkästään puhtaana englantilaisten urkintatoimena saksalaisten viimeisimpien laivanrakennuskeskintöjen selvittämiseksi. Siksi Wallenius laski, että vielä koulutuksen saaminen Englannista merkitsisi öljyn lisäämistä tuleen. Wallenius myös huomautti, että vaikka hän ei ollutkaan Saksan puolestapuhuja, Suomi oli hänen mielestään maailmansodan loppumisesta lähtien hoitanut poliittisia suhteitaan Saksaan hyvin välinpitämättömästi. Siksi Saksaa ei tulisi aiheettomasti ärsyttää, koska

1 Suomen Lontoon lähettilään Armas Herman Saastamoisen kirje 16.8.1929 Walleniukselle. Kurt Martti Walleniuksen yksityisarkisto, kirjeenvaihto A. Saastamoisen kanssa, kansio 8, KA.

2 Ministeri Procopén muistiinpanoja 7.3.1929 keskustelusta Chamberlainin kanssa suomalaisten meriupseerien komentamisesta ulkomaille. Meripuolustus 17, mappi 20/17 V, kansiossa "Suomalaisten meriupseerien komennus ulkomaille", UM.

se tulisi tulevaisuudessa – ennemmin tai myöhemmin – olemaan joka tapauksessa Manner-Euroopan johtava valtio.³

Kaiken kaikkiaan kysymys suomalaisten meriupseerien koulutuksesta oli Walleniuksen mukaan kaikkea muuta kuin helppo. Asiaa ei ollenkaan helpottanut se, että myös Ruotsi olisi varteenotettava koulutusmaa, vaikka ruotsalaisilta puuttuikin tuiki tärkeä sotakokemus. Samoin purjehduskauden lyhyys heikensi Ruotsin sopivuutta. Loppupäätelmänä Wallenius tuli siihen tulokseen, että yksinomaan poliittisten syiden vuoksi hän olisi taipuvainen kallistumaan Englannin kannalle suomalaisten meriupseerien koulutusmaana. Tämä kuitenkin ehdottomasti tulisi edellyttämään, että Saksaa tulitaisiin lepyttämään jollain muulla tavoin. Wallenius myös esitti omana arvionaan, että ulkoministeri Procopé, puolustusministeri Juho Niukkanen ja sotaväen päällikkö Sihvo tulisivat myös yhtymään siihen käsitykseen, että meriupseereita lähetettäisiin ainoastaan Englantiin.⁴

Suhteita Englantiin oli siis vaalittava, ja tähän liittyen myös kauppa- ja ulkopoliitiikka kietoutuivat läheisesti toisiinsa niin Suomessa kuin Virossakin. Suomen yleisesikunnan ulkomaatoimiston arkistossa on mielenkiintoinen hahmottelu 21. päivänä 1933 päivätty Mannerheimin johtamalle puolustusneuvostolle osoitettu – todennäköisesti yleisesikunnan tilastollisessa ja ulkomaosastossa laadittu – *Promemoria puolustusneuvostolle hankintojemme suuntaamista* [po. suuntaamisesta, korj. J.L.] *entistä enemmän Englantiin*. Muistiossa lähdettiin siitä, että kauppapoliitiikka oli muodostunut yhä tärkeämmäksi tekijäksi valtioiden välisissä ulkopoliittisissa suhteissa. Suomen viennistä suuntautui 1930-luvun alussa lähes 50 prosenttia Englantiin ja toisella sijalla oli Yhdysvallat vain vajaalla 10 prosentin osuudella. Tämän vuoksi painotettiin sitä, että Englantia suurimpana vientimaana arvostettaisiin myös tuontimaana, koska tällöin taloudelliset tekijät tulisivat vaikuttamaan myös Suomen poliittiseen asemaan.⁵

Englannin roolia Suomen turvallisuuden vahvistajana oli omiaan kohottamaan muiden vaihtoehtojen heikkous. Muistiossa arvioitiin suoraan, että Kansainliiton varaan ei tulisi laskea suuriakaan toiveita avun saamiseksi. Ruotsin asema auttajana ei myöskään ollut ongelmaton. Toisaalta myönnettiin, että Ruotsi olisi naapurimaista ainoa, jolta mahdollisesti voitaisiin saada apua. Ruotsin pitkälle kehittyneen teollisuuden laskettiin voivan tuottaa Suomen puolustuslaitokselle tuiki tarpeellisia hyödykkeitä. Sen sijaan Ruotsissa vallassa olevan vasemmistolaisuuden tunnustettiin olevan huomattava epävarmuustekijä Suomen sotilaallisessa avustamisessa. Ruotsalaisten kielteisestä suhtautumisesta haettiin esimerkkiä myös lähihistoriasta, ja muistiossa esitettiinkin todisteena Ruotsin avunannosta tai paremminkin sen puuttumisesta, että *vapaussodan aikuiset tapahtumat ovat meillä siinä suhteessa varoittavina*

3 Kyseinen englantilainen meriupseeri oli komentaja M.C. Despard. Walleniuksen kirje 22.8.1929 Saastamoiselle. Walleniuksen yksityisarkisto, kirjeenvaihto A. Saastamoisen kanssa / kansio 8, KA.

4 Ibid.

5 Allekirjoittamaton ja 21.4.1933 laadittu *P.M. puolustusneuvostolle hankintojemme suuntaamista entistä enemmän Englantiin*. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SArk 1403/29, SA.

esimerkkeinä. Yksittäisistä nimeltä mainituista valtioista kolmannen eli Saksan puolestaan arvioitiin Saastamoisen ja Walleniuksen tapaan olevan poliittisesti ja sotilaallisesti niin heikko, että sieltä tuskin olisi odotettavissa minkäänlaista apua. Saksan laivasto ei pystyisi turvaamaan Suomen meriyhteyksiä sodan aikana siinäkään tapauksessa, että Saksa antaisi Suomelle kaiken sen avun, mitä se suinkin voisi. Jäljelle jäi vain Englanti. Yhteenvetona Suomen sotilaspoliittisesta asemasta ja todennäköisimmästä avunantajasta todettiin, että

Sotilaspoliittisesti on asemamme SNTL:n naapurina sellainen, että meidän täytyy saada apua muualta tavalla tai toisella [...] Tältä näkökannalta katsoen ovat Englanti ja sen laivasto meille ensitärkeitä, joten etujemme mukaista olisi saada Englannin intressit suunnatuksi Suomeen mahdollisimman paljon. Itämeren pitäminen avoimena merenä kuuluu Englannin tärkeimpiin etuihin etenkin jos siihen saadaan lisävaikuttimeksi kauppapoliittiset intressit maassamme. Jos haluamme Englannin väliintuloa kriisin tapahtuessa on meille siis eduksi saada laajennetuksi jo olemassa olevat englantilaiset kauppapoliittiset intressit, ja tämä käy parhaiten päinsä suurentamalla Englannin osuuden tuonnistamme. Omalta osaltaan voisi puolustuslaitos tässä suhteessa myötävaikuttaa sijoittamalla Englantiin ne hankinnat, jotka voidaan sinne siirtää.⁶ (allev. lähteessä)

Englannin roolin korostaminen ei ollut jäänyt pelkästään muistioon kirjatuksi, vaan muutamaa kuukautta aikaisemmin loppuvuodesta 1932 ulkoministeriö oli lähettänyt muille ministeriöille ohjeen, jossa painotettiin hankintojen tekemistä nimenomaan Englannista. Myös saarivaltakunnassa oltiin kiinnostuneita kasvattamaan vientiä Suomeen ja tämän edestä harjoitettiin voimakasta painostusta. Kuten Selén toteaa, Englannin ulkoministeriön pohjoismaisen osaston päällikkö Lawrence Collier lausui, että *tietysti olemme kiinnostuneita kaikesta, mikä saattaa lisätä vientiämme Suomeen ja erityisesti sotamateriaalin myymisestä hallitukselle, koska [...] asetilaukset, jos ne ovat vähänkin suurempia, poikkeuksetta kietoutuvat poliittisiin seikkoihin.*⁷

Myös ulkopuoliset tarkkailijat panivat merkille Suomen ulkopoliittisen ja sotilaallisen johdon luottamuksen englantilaisten apuun. Suomen ja Ruotsin yleisesikuntien salaisen yhteistyön vahvistamiseksi Ruotsin yleisesikunnan päällikkö Bo Boustedt kutsui Ruotsin Helsingin sotilasasiamiehen everstilutnantti Nyqvistin takaisin kotimaahansa; tilalle komennettiin vuoden 1933 alussa majuri Carlos Adlercreutz, jolla oli läheiset suhteet Suomen yleisesikuntaan. Adlercreutzista tulikin nopeasti suhteiden luottamusmies, jolle Suomen yleisesikunta luovutti runsain määrin maata koskevaa luottamuksellista sotilaallista informaatiota.⁸ Jo hyvin nopeasti uudessa toimessaan Adlercreutz huomasi Englannin merkityksen Suomen ulkopoliittisen ja sotilaallisen johdon ajattelussa. Joulukuun alussa 1933 laatimassaan raportissa hän arvioi, että Suo-

6 Ibid.

7 Selén (1980), s. 213.

8 Turtola (1984), s. 163.

nessa vallitsi aivan liian suuri luottamus Englannin haluun ja kykyyn tulla Suomen avuksi hädän hetkellä.⁹

Englannin laivaston mahdollinen väliintulo Itämerellä oli myös Viron poliittisen ja sotilaallisen johdon mielessä. Sattumalta samoihin aikoihin kuin Wallenius ja Saastamoinen vaihtoivat mielipiteitä meriupseerien kouluttamisesta, Suomen Tallinnan lähettiläs Aarne Wuorimaa mainitsi raportissaan, että Viro pyrki keskittämään kaikki asetilaukset poliittisista syistä Englantiin, jotta mielenkiinto Viroa kohtaan säilyisi ja hädän tullen Englannin amiraliteetti lähettäisi laivastoapua.¹⁰ Kuten jo aikaisemmin kerroin, Viron puolustusneuvostossa heinäkuun alussa 1933 pidetyssä kokouksessa sukellusveneiden rakentaminen päätettiin antaa englantilaisille. Päätöksen tärkeimpänä perusteluna oli juuri hyvien suhteiden ylläpitäminen Englannin amiraliteettiin mahdollisen laivastoavun toivossa, vaikka välittömän sotilaallisen yhteistyön perusteella hankinnat olisi ollut järkevämpää antaa suomalaiselle telakalle.¹¹

Toinen valtio, joka molempien maiden turvallisuusajattelussa sai merkittävän huomion, oli Puola. Viron ja Puolan läheiset suhteet maailmansotien välisenä aikana ovat jo tiedossa oleva tosiasia, mutta sen sijaan Puolan merkitystä Suomen yleisesikunnan ja ulkopoliittisen johdon ajattelussa ei ole juurikaan käsitelty. Suomen ja Viron kannalta Puolalla oli kaksi merkittävää ominaisuutta Neuvostoliiton rajanaapurina: reunavaltioista voimakkaimmaksi arvioitu armeija ja sotilaallinen liittosopimus eurooppalaisen suurvallan Ranskan kanssa. Kuten jo edellä esitin, Suomen, Viron, Latvian ja Puolan kesken harastettiin jo 1920-luvulta lähtien hyvin tiivistä yhteistyötä Neuvostoliittoon kohdistuvan tiedustelun alalla, ja seuraavan vuosikymmenen alussa näiden reunavaltioiden yleisesikunnat suorittivat perusteellisia valmisteluja aseidenriisuntakonferenssia silmällä pitäen.

Tämän pragmaattisen yhteistyön ohella yleisesikuntien päälliköiden keskinäisissä neuvotteluissa käsiteltiin myös valtioiden puolustus suunnitelmien muotoja. Suomen ja Puolan yleisesikuntien tiiviin yhteistoiminnan panivat myös merkille ulkopuoliset tarkkailijat. Keväällä 1930 Ruotsin Helsingin sotilasiamiehen majuri Nyqvistin ja ulkoministeri Procopén välillä asiasta käytiin keskustelu. Nyqvistin tekemän raportin mukaan Procopé myönsi, että Suomessa ei ollut ollenkaan kuollut ajatus puolustusliitosta Puolan kanssa ja että hänen mielestään Suomen tuli Neuvostoliiton naapurina tarkastella kaikkia vaihtoehtoja turvallisuutensa vahvistamiseksi. Procopé ei kieltänyt sitä, että ajatus Suomen ja Puolan liitosta olisi harkinnan arvoinen, mutta hänen mielestään lähentymisellä Puolaan ei tulisi olemaan loppujen lopuksi Suomelle merkittäviä sotilaallisia etuja. Puolan ja Saksan kylmät elleivät peräti vihamieliset suhteet toisivat Suomelle huomattavia poliittisia vaikeuksia. Niiden

9 Adlercreutzin raportti 1.12.1933 vuoden 1930 puolustuskomissiossa toimineelle everstiluutnantti Helge Jungille. Generalstabens utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 27, KKA.

10 Wuorimaan raportti 25.11.1929 ulkoasiainministeriölle. Walleniuksen yksityisarkisto, kirjeenvaihto A. Wuorimaan kanssa, kansio 8, KA.

11 Viron puolustusneuvoston ptk. 5.7.1933. 988 - 1 - 2, s. 10-15, ERA.

lisäksi Puolan Saksan vastainen politiikka voisi jopa vaikuttaa – Suomen kannalta täysin vahingollisella tavalla – siihen, että Puola sotilaallisesti ryhtyisi panostamaan enemmän Saksaa kuin Neuvostoliittoa vastaan. Niin ikään Puola ei pystyisi antamaan Suomelle suoraa sotilaallista apua niin kauan kuin siltä puuttuivat voimakas laivasto ja tukikohdat. Toisaalta ulkoministeri laski, että liittoutumisen suurimpana etuna olisi, että Puola pystyisi merkittäväällä tavalla helpottamaan Suomen asemaa sitomalla hyvin suuria neuvostoliittolaisia joukkoja pois Suomen rintamalta. Samaan hengenvetoon Procopé kuitenkin arvioi, että ilman liittoakin Puola Neuvostoliittoon vihamielisesti suhtautuvana valtiona jo pelkällä olemassaolollansa tulisi joka tapauksessa sitomaan lähes yhtä suuria puna-armeijan joukkoja. Näin Suomen kannalta liittoutumisesta tulisi mahdollisesti olemaan enemmän haittoja kuin todellista turvallisuuden vahvistumista.¹²

Procopé myös esitti sen varauman, että maan sisäpoliittinen epävakaus – Puolassa oli useita suuria kansallisia vähemmistöjä – ei ollut ollenkaan rohkaiseva tekijä liittoutumista ajatellen. Kaiken kaikkiaan ulkoministeri esitti mielipiteenään, että olisi hyvinkin vaikea arvioida, kuinka Puola tulisi menettelemään konfliktitilanteessa ja missä määrin Puolan toimet vastaisivat Suomen sotilaallisia tarpeita. Siksi lähenemisessä Puolaan tuli Suomen olla hyvin varovainen ja harkitseva. Omana johtopäätöksensä Nyqvist arvioi raportissaan, että Procopén esittämien arvioiden ja Nyqvistin muiden tietojen pohjalta oli todennäköistä, että Suomella ja Puolalla ei ollut mitään salaista puolustusliittosopimusta, mutta maiden suhteet olivat kuitenkin huomattavasti tiiviimpiä kuin ne antoivat julkisesti ymmärtää. Tämän vuoksi Nyqvist katsoi aiheelliseksi korostaa, että Procopén vakuutteluista huolimatta *jotakin on tekeillä* Suomen ja Puolan välillä. Nyqvistin korvaan myös särähti sana *puolustusliitto*, jota Procopé oli jatkuvasti toistanut puhuessaan Suomen ja Puolan suhteista.¹³

Puolan kyky sitoa suuria neuvostojoukkoja ja näin helpottaa painetta Suomen ja myös Viron sekä Latvian rintamilla olivat Suomen sotilasjohdon mielestä hyvin tärkeä tekijä. Jo edellä esittämäni mukaisesti Mannerheim kiinnitti asiaan vakavaa huomiota vuotta myöhemmin valmistauduttaessa aseidenriisuntakonferenssiin. Ajatus yhteistyöstä Puolan kanssa eli vahvana 1930-luvun ensimmäisinä vuosina myös Suomen yleisesikunnassa. Tämä tulee hyvin esille yleisesikunnan vuonna 1932 ulkoministeriölle laatimasta selvityksestä, jossa kuvailtiin yleisesikunnan läheistä suhdetta Puolaan. Siinä kirjoitettiin, että

Puolan ja Suomen yleisesikuntien välinen yhteistyö on ollut hyvän-suopaa. Huomattava joukko suomalaisia upseereja on opiskellut Puolassa (puolalaisissa joukko-osastoissa) pitkähköjäkin aikoja sekä ollut vieraina läsnä manövereillä j.n.e. Yhteistä informatiotyötä Venäjään

12 Nyqvistin raportti 4.4.1930 ulkomaosaston päällikölle. Generalstabens utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 23, KKA.

13 Ibid.

nähdessä on tehty. [...] Yleisesikunta on sotilaspoliittiseen suhteeseen Puolaan nähden sitä mieltä, että hedelmällistä yhteistyötä Puolan yleisesikunnan kanssa on pidettävä varsin suotavana, jo siitäkin syystä, että Puola voi esiintyä samanaikaisena vihollisena Venäjää vastaan. Yhteistyö tulisi etupäässä kohdistumaan yhteiseen informatio- ja vastavakolautyöhön Venäjään nähden, tutustumiseen Puolan puolustuslaitokseen sekä tarpeen mukaan yhteistoimintaa varten sodassa suoritettaviin valmisteluihin. Yleisesikunta ei sitävastoin toistaiseksi pidä puolustus- tai hyökkäysliiton luontoisia sopimuksia tarkoituksenmukaisina ja tulee kokemukseen perustuen suhtautumaan Puolan yleisesikuntaan tarpeellisella varovaisuudella.¹⁴

Yleisesikunnassa ei pidetty mahdollisena sitäkään tilannetta, että Suomi voisi vastavuoeroisesti tukea Puolaa Neuvostoliiton hyökkäyksen tapahtuessa. Maaliskuussa 1933 Martolan johtama yleisesikunnan tilastollinen ja ulkomaosasto kiinnitti asiaan huomiota Oeschille lähettämässään muistiossa. Muistiossa asiaa pohdittiin seuraavasti:

Ottakaamme esimerkki. Neuvosto-Venäjä hyökkää Puolaan. Puola vaatii väliintuloamme esittäen, että se on ainoa pelastuksemme, koska Neuvosto-Venäjä aikoo erikseen vuorotellen kukistaa reunavaltioita. Puola voi siinä olla oikeassa, voi myös olla väärässä. Miten meidän tulee menetellä? [...] Jos muut (lähinnä Saksa) eivät käytä Puolan tukalaa asemaa hyväkseen ja Puolan sotilaallinen voima tosiaankin täyttää mitat ja Puolan Neuvosto-Venäjän väittämät aikeet ovat tosiaankin sellaisia kuin Puola väittää niiden olevan, silloin tosiaan voi väliintulomme olla ainoa pelastuksemme. Jos taas Puola niin ulkonaisten kuin sisäisten vihollisten vaikutuksesta ei kykene sitomaan riittävästi voimia, silloin saattaa mahdollinen väliintulomme maailman silmissä esiintyä häikäilemättömänä seikkailupolitiikkana ja asemamme muodostua moninkertaisesti tukalammaksi kuin jos kysymyksessä olisi suoranainen Neuvosto-Venäjän hyökkäys maahamme.¹⁵

Edellä siteerattu mahdollinen sodan kehitys osoittaa, että offensiivinen toiminta-ajatus eli vielä vahvana yleisesikunnassa 1930-luvun ensimmäisinä vuosina. Muistio liittyi tilastollisen ja ulkomaosaston huoleen sotilasasiamiesvirkojen mahdollisesta supistamisesta; osastossa pyrittiin vakuuttamaan yleisesikunnan päällikölle, että rauhanaikaiset sotilasasiamiehet – jotka tarvittaessa muuttuivat yhdysupseereiksi liittolaismaissa – olivat ensiarvoisen tärkeitä. Oeschin kirjoittaman reunamerkinän mukaan hänellä ei ollut huomauttamista oletettuun tilanteen kehitykseen.¹⁶

Ajatus Suomen antamasta sotilaallisesta avusta ei ollut uusi, sillä jo muutamaa vuotta aikaisemmin vuoden 1929 alussa Puolan suurvaltaliittolainen

14 Allekirjoittamaton ja tarkemmin päiväämätön yleisesikunnan selvitys ulkoministeriölle vuodelta 1932 Puolan yleisesikunnan kanssa harjoitettavasta yhteistoiminnasta. Maanpuolustus 16, mappi 16 D. Suomi 1930–56, vuoden 1932 kansio, UM.

15 Yleisesikunnan tilastollisen ja ulkomaosaston muistio 16.3.1933 yleisesikunnan päällikölle. Yleisesikunta, ulkomaotomisto, SArk 1403/6, SA.

16 Ibid.

Ranska oli painostanut Suomen yleisesikuntaa – kuten myös Baltian maiden yleisesikuntia – avustamaan epäsuorasti Puolaa, jos Neuvostoliitto hyökkäisi sinne. Asiasta Ruotsin Riian sotilasasiamiehelle Juhlin-Dannfeltille kertoneen Suomen Riian lähetystösihteerin Viljo Ahokkaan mukaan Ranskan yleisesikunta ei ollut kuitenkaan vaatinut, että Neuvostoliiton ja Puolan välisen sodan syttyessä Suomi sanoutuisi irti puolueettomuudestaan ja hyökkäisi rajansa yli puna-armeijan kimppuun. Sen sijaan ranskalaiset olivat halunneet Suomen ja Ranskan yleisesikuntien sopivan, että puolalais-neuvostoliittolaisen sodan syttyä Suomen armeija hämäystarkoituksessa vain keskittäisi suuria joukkoja itärajalle: näin puna-armeija joutuisi vastaavasti siirtämään joukkojansa pois Puolan rintamalta suomalaisten varalta. Tällä tavalla Suomi helpottaisi puolalaisten puolustusponnisteluja sitomalla mahdollisimman paljon neuvostojoukkoja. Ahokkaan tietojen mukaan minkäänlaista lupausta asiasta ei ollut annettu Ranskalle, mutta hänen mukaansa Suomen yleisesikunta ei ollut torjunutkaan ehdotusta. Kuten jo edellä mainitsin, samassa yhteydessä Ahokas kertoi avoimesti Juhlin-Dannfeltille, että Suomen ulkopoliittinen johto suhtautui hyvin suurin varauksin yleisesikunnan uuteen johtoon eli jääkäriupseereihin ja sen Neuvostoliittoa vastaan laatimiin aktiivisuutta korostaviin puolustus suunnitelmiin. Tämän vuoksi Suomen yleisesikunnalla ja ulkoministeriöllä oli erimielisyyksiä Ranskan ehdotuksesta.¹⁷

Edellä mainitussa yleisesikunnan muistiossa maaliskuulta 1933 on toisena äärimmäisen mielenkiintoisena seikkana se, että siinä puhutaan suoraan Suomen liittolaisista, jotka mitä ilmeisemmin löytyivät reunavaltioiden piiristä. Vaikka ainoastaan Puola mainitaan nimeltä, muistiossa viitataan myös muihin maihin, jotka mahdollisesti olisivat sodassa Neuvostoliittoa vastaan.¹⁸ Luonnollisesti yleisesikunnat kaikissa maissa kaikkina aikoina laativat suunnitelmia eri sotatapausten varalta. Vaikka muistiossa ei puhuta mitään Puolan tai muun reunavaltion kanssa sovitusta edes suullisesta puolustusliitosta, siinä pidettiin kuitenkin lähtökohtana, että viimeistään sodan syttyessä tulisi todennäköisesti esille sotilasliittojen muodostaminen Neuvostoliittoa vastaan. Siten voi olettaa, että reunavaltioiden yleisesikuntien päällystöjen välillä asiasta oli ainakin jossain määrin neuvoteltu ja sodan aikaista yhteistoimintaa silmällä pitäen tiettyjä valmisteluja oli jo tehty. Viitattiinhan jo edellä siteeraamassani yleisesikunnan vuonna 1932 ulkoministeriölle lähettämässä selvityksessä sodan aikaisen yhteistoiminnan etukäteisvalmistelujen tarpeellisuuteen. Oeschille osoitettu maaliskuussa 1933 laadittu muistio puolestaan jatkuukin seuraavasti:

17 Juhlin-Dannfeltin raportti 28.1.1929 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littauen, volym 4, KKA; ks. myös Nyqvistin käsikirje nro 2 helmikuulta 1929 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 22, KKA ja Ruotsin Riian laivastoasiamiehen apulaisen luutnantti Uno Larssonin raportti 26.1.1929 meriesikunnan ulkomaosaston päällikölle. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, militärrattachérapporter, Finland 1928–1930, volym 1, KKA.

18 Em. yleisesikunnan tilastollisen ja ulkomaosaston muistio 16.3.1933 yleisesikunnan päällikölle. Yleisesikunta, ulkomaatoimisto, SARk 1403/6, SA.

Edelleen on huomattava, että jos joudumme sotaan muodostuu siitä kuitenkin liittolaissota. Onhan meille silloin ensiluokkaisen tärkeätä tietää, mihin liittolaisemme (vastustajastamme puhumattakaan) kykenevät ja paljonko ne kestävätkin. Meidän tulee kyetä oikein arvioimaan sotatapahtumat liittolaisten rintamilla, ymmärtää milloin kysymyksessä on osattai kokotappio samoin kuin tapahtumien vuorovaikutus omien ja liittolaisten rintaman osilla. Niin ikään tulee meidän, pitäen kokotilannetta silmällä, kyetä arvioimaan milloin on ensiluokkaisen tärkeätä, että liittolaisten pyynnöstä hyökkäämme, samoin on tärkeätä, että tunnemme siinä määrin liittolaisemme strategiset käsityskannat, että tiedämme, miten perustella vaatimuksemme jotta, meille tukalana hetkenä, saisimme muut sotaikäyvät hyökkäämään ja niin helpottamaan painostusta omaa rintamaamme vastaan.¹⁹

Yleisesikunta ei siis odottanut, että Puola voisi antaa suoraa sotilaallista apua lähettämällä joukkoja ja aseita. Esimerkiksi vuoden 1936 alussa Suomen korkeimmalle sotilasjohtajalle pitämässään esitelmässä Oesch arvioi, että vaikka Puola oli pitkälle omavarainen sotateollisuuden tuottamien tarvikkeiden ja niiden raaka-aineiden osalta, niiden kuljetus sodan aikana Suomenlahden pohjoispuolelle tulisi todennäköisesti kohtaamaan lähes ylitsempääsemättömiä vaikeuksia. Aseiden ja muun tarvittavan materiaalin saaminen ei Oeschin mukaan olisi ylipäätänsä ehkä mahdollistakaan, koska Puola tarvitsisi niitä samanaikaisesti Neuvostoliittoa vastaan. Tämä ei toisaalta olisi Suomelle täysin vahingollista, sillä Oeschin sanoin puolalaisten aseita ja muuta materiaalia *ei siis liikenisi vietäväksi pois omilta joukoilta ja siten käytettynä ne varmaan saisivatkin tuntuvaan helpotuksen joukkojamme vastaan suuntautuvassa painostuksessa*.²⁰ Sen sijaan Puolan lähettämällä sotilaallisella avulla oli jo huomattavasti paremmat mahdollisuudet saapua perille Suomenlahden eteläpuolelle.²¹ Viron yleisesikunta arvioikin, että Puolasta olisi mahdollista saada suuressa määrin sotamateriaalia ja erityisesti ampumatarvikkeita.²²

Suhteet Puolaan tulivat myös Suomen ja Viron ulkopoliittisten vaikuttajien neuvottelujen aiheeksi. Esimerkiksi helmikuun alussa 1930 *riigivanem* Otto Strandman ennen Varsovan -matkaansa kertoi Suomen Tallinnan lähettiläälle Wuorimaalle täysin avoimesti, että vierailun päätarkoituksena tulisi olemaan Viron ja Puolan sotilassuhteiden vahvistaminen. Strandman katsoi, että läntisiin suurvaltoihin ei ollut täysin luottamista, koska ne tulisivat antamaan apua vain siinä tapauksessa, että niiden omat edut sitä vaatisivat. Sen sijaan Puolalle – erityisesti sen omien sodan aikaisten meriyhteyksien turvaamiseksi – olisi ensiarvoisen tärkeätä, että Neuvostoliiton hyökätessä Viro ja Latvia pysyisivät itsenäisinä.²³ Maiden suhteita Puolaan käsiteltiin myös ulkoministereiden ta-

19 Ibid.

20 Oeschin helmikuussa 1936 korkeimmalle sotilas- ja suojeluskuntapäällikölle pitämä luento. Yleisesikunnan päällikön arkisto, SARk 1400/14, SA.

21 Ibid.

22 Ruotsin Tallinnan sotilasasiainmiehen majuri Nils Brunssonin raportti 18.9.1935 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littaun, volym 10, KKA.

23 Wuorimaan 5.2.1930 laatima raportti 61/1930 ulkoministeri Procopälle. Ministeri Aarne

paamisissa. Hackzell vahvisti kollegalleen Piipille Tallinnassa kesäkuussa 1933, että Suomen tiivis ulkopoliittinen yhteistyö Puolan kanssa oli kannatettavaa niin kauan kuin se koski suhtautumista molempien maiden potentiaaliin viholliseen Neuvostoliittoon. Puolan muista ulkopoliittisista pyrkimyksistä Suomi halusi pysyä kaukana.²⁴

Englanti luopuu Itämerestä ja Puolan asema heikkenee

Suurvaltopoliittinen tilanne muuttui kuitenkin Saksan nousun myötä nopeasti. Vuosi 1935 oli merkittävä vedenjakaja niin Suomen ja Viron ulkopoliittisessa suuntautumisessa kuin sotilaallisen tilanteen muutoksessa Itämerellä. Heinäkuussa solmitun merisopimuksen mukaisesti Englanti antoi Saksalle mahdollisuuden kasvattaa laivastoaan 35 prosenttiin Englannin laivastosta. Sopimus muutti kerralla Itämeren voimatasapainon, ja Saksalla olisi lähitulevaisuudessa mahdollisuus valvoa meriliikennettä Itämerelle sulkemalla Tanskan salmet. Sotilaallisen tilanteen jyrkkää muutosta ennakoi Viron Berliinin lähettiläs Friedrich Akel, joka katsoi Saksan ja Englannin neuvotteluista tihkuneiden tietojen perusteella, että sopimus tulisi vaikuttamaan käännteentekevästi suurvaltopoliittiseen tilanteeseen Itämerellä – Saksan hyväksi. Akel pani erityisesti merkille, että Englanti oli valmis antamaan Saksalle luvan rakentaa suuria taistelulaivoja, mikä oli siltä aikaisemmin kielletty. Samoin saksalaiset olivat ryhtyneet rakentamaan linnakkeita Kielin kanavalle ja sen pohjoispuolelle. Kaikesta tästä seuraisi, että Itämeri muuttuisi Saksan sisäjärveksi, koska saksalaiset pystyisivät verraten helposti estämään Tanskan salmien sulkemisella ylivoimaisenkin vihollislaivaston pääsyn Itämerelle. Raporttinsa lopuksi lähettiläs arvioi, että nyt oli viimeistään alkanut Saksan irrottautuminen Versaillein rauhansopimuksen määräyksistä: Saksa tulisi viiden vuoden aikana mitätöimään kaikki rauhansopimuksen velvoitteet.²⁵

Tanskan salmien sulkeminen tuli perusteeksi, jonka maan sotilasjohto ja erityisesti Laidoner ottivat esille muokatessaan mielipiteitä Saksan hyväksi. Mielipiteenmuokkausta tarvittiinkin, sillä historiallisten syiden vuoksi kansan keskuudessa tunnettiin saksalaisia vastaan varsin syvää epäluuloa ja suoranaisista vihaakin. Viron parlamentissa eli *riigikogussa* lokakuun puolessavälin 1938 ulkopoliittisesta tilanteesta pitämässään esitelmässä Laidoner pyrki korostamaan, että antipatiat Saksaa kohtaan tuli unohtaa, sillä Saksan häviö ja siitä seuraava Neuvostoliiton vahvistuminen merkitsisivät aivan varmasti myös Vi-

Wuorimaan paperit (Wuorimaan tyttären Marja Estlanderin hallussa, Riihimäki); ks. myös Viron Kansainliiton edustuston raportti 2.6.1933 ulkoministerille ja yleisesikunnan päällikölle. 495 - 12 - 142, s. 139–140, ERA.

24 Muistiinpanot Suomen ja Viron ulkoministereiden neuvotteluista Tallinnassa 1.6.1933. 957 - 13 - 643, s. 35, ERA.

25 Viron Berliinin lähettilään Friedrich Akelin raportti 4.4.1935 ulkoministeriön poliittisen osaston päällikölle ja yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle. 957 - 14 - 10, s. 27–28, ERA.

ron katoamista kartalta. Laidoner muistutti kuulijoilleen vallalla olevasta Stalinin likvidointipolitiikasta ja katsoi suoraan, että Neuvostoliitto oli täydellinen siirtomaiden anastaja ja muiden kansojen brutaali alistaja.²⁶ Samoihin aikoihin pidetyissä *riigikogun* ulko- ja puolustusvaliokuntien yhteisissä kokouksissa Laidoner ei unohtanut korostaa, että mahdollisen Saksan ja Englannin konfliktin varmana seurauksena olisi Itämeren muuttuminen suljetuksi mereksi.²⁷

Merisopimuksen sotilaspoliittisista seurauksista Viron ulkopoliitiikassa ovat esimerkiksi Osmo Hyytiä ja virolainen Magnus Ilmjärv julkaisseet jo tämän vuosikymmenen alkupuolella tutkimukset, joista selvästi ilmenevät ennen kaikkea Viron sotilasjohdon läheiset suhteet saksalaisiin kollegoihin.²⁸ Myös omaa tutkimustani tehdessäni havaitsin, että Viron ja Saksan sotilasjohtojen välillä vallitsi 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla erittäin tiivis yhteistyö, jossa ennen kaikkea Saksa oli suunnantajana ja kannustajana. Kysymys ei ollut pelkästään maiden tiedusteluelinten pragmaattisesta yhteistyöstä Neuvostoliittoa vastaan. Epäilemättä mielenkiintoisin löytämistäni seikoista on Ruotsin Tallinnan sotilasasiamiehen majuri Karl Lindqvistin raportti Viron yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikön everstiluutnantti Maasingin kanssa käydystä keskustelusta tammikuun lopussa 1938. Tällöin Maasing oli Lindqvistille paljastanut, että Saksan sotilasjohto oli kysynyt edellisenä vuonna Viron yleisesikunnan päälliköltä Reekiltä, olisiko Viro valmis solmimaan sotilasliiton Saksan kanssa. Reek oli vastannut kieltävästi ehdotukseen. Maasingin kertoman mukaan saksalaiset olivat vielä uudelleen uudistaneet ehdotuksen risteilijä *Leipzigin* Tallinnan-vierailun yhteydessä marraskuun lopussa 1937, mutta tälläkin kertaa Viron sotilasjohto oli torjunut ajatuksen suoralta kädeltä. Lindqvist oli luonnollisesti halukas kuulemaan lisää Saksan sotilasjohdon tarjouksesta. Maalis- ja kesäkuun välillä 1938 hän otti asian esille useissa Viron Riian ja Kaunasin sotilasasiamiehen eversti Villem Saarsenin kanssa käydyissä luottamuksellisissa neuvotteluissa. Lindqvistin laatimien raporttien mukaan Saarsen oli useaan otteeseen painottanut Viron sotilasjohdon luottavan siihen, että Saksa tulisi antamaan sotilaallista apua, mikäli Neuvostoliitto päättäisi hyökätä Viroon. Neuvotteluista Saarsenin kanssa Lindqvist oli saanut käsityksen, että vaikka Viro oli joutunut kieltäytymään saksalaisten tarjouksesta sotilasliiton solmimiseksi varjellakseen suhteitaan Neuvostoliittoon, virolaiset olivat kuitenkin saaneet suullisen lupauksen Saksan sotilaallisesta avusta hädän tullen. Neuvottelujen aikana Saarsen oli korostanut ruotsalaiselle kollegalleen, että Viron sotilaspoliittinen asema oli huomattavasti parempi kuin Latvian ja Liettuan tilanne. Samalla Saarsen oli katsonut, että kolmen Baltian maan sotilaallisen yhteistyön kehittämisen vaikeudet johtuivat

26 Laidonerin 14.10.1938 pitämä esitelmä ulkopoliittisesta tilanteesta parlamentin yleiskomisiossa. 2553 - 1 - 60, s. 126–133, ERA; ks. myös Laidonerin 6.10.1938 pitämä esitelmä virolaisille päätoimittajille. 2553 - 1 - 60, s. 100, ERA.

27 Riigikogun ulko- ja puolustusvaliokuntien ptk.:t 14. ja 20.10.1938. Riiginõukogu ja Riigivolikogu välis- ja riigikaitsekomisjonide ühine koosolek. Protokollid 1938, Baltiska Arkivet (BA).

28 Hyytiä, s. 50 lähtien ja Ilmjärv, s. 28 lähtien.

suurelta osin siitä, että Latvia ja Liettua suhtautuivat Saksaan vihamielisesti. Vielä Saarsenin kanssa käymiensä neuvottelujen lisäksi Lindqvist keskusteli asiasta uudelleen Maasingin kanssa Tallinnassa kesäkuun lopussa 1938; tällöinkin Maasing vahvisti, että Virolla ei ollut suunnitelmia solmia sotilasliittoa Saksan kanssa.²⁹

Maasingin paljastukset eivät tulleet ruotsalaisille täytenä yllätyksenä. Ruotsin Tallinnan sotilasasiamiesten raporteista käy selvästi ilmi, että jo vuodesta 1935 lähtien he olivat panneet merkille Saksan ja Viron sotilasjohtojen hyvin läheisiksi käyneet suhteet. Erityisesti raporteissa korostettiin sitä, että yhteistyössä aloitteentekijänä oli Saksan sotilasjohto ja että virolaiset pyrkivät vaivojaan säästämättä peittelemään alkanutta yhteistyötä vetoamalla omaksumaansa puolueettomuuspolitiikkaan. Vuoden 1936 raporteissaan ruotsalaiset kiinnittivät säännönmukaisesti huomiota yhä vahvistuviin suhteisiin Viron ja Saksan sotilasjohtojen välillä ja jo seuraavana vuonna arvioitiin ilman varauksia Viron saksalaissuuntauksen olevan täyttä todellisuutta.³⁰

Saksan kiinnostus perustui suurelta osin Viron tärkeään meristrategiseen asemaan silmällä pitäen Neuvostoliiton laivaston pyrkimystä edetä Suomenlahden perukasta Itämerelle. Tästä hyvänä esimerkkinä on Ruotsin Berliinin laivastoasiamiehen Henning Muhlin arvio tämän lokakuussa 1937 laatimassa raportissa: Saksan sotilasjohtoon kiinnostus Viroa kohtaan oli ennen kaikkea merisotilaallista. Saksan laivasto ei pystyisi kerralla tuhoamaan Suomenlahden pohjukassa olevaa massiivista punalaivastoa, joka olisi vakava uhka Saksan meriyhteyksille erityisesti mitä tuli ruotsalaisen malmin kuljetukseen Saksaan. Kiinnostus liittyi Saksan merivoimien suunnitelmiin sulkea jo heti sodan alussa Neuvostoliiton laivasto Suomenlahdelle sen suulle muodostettavalla sululla. Näin hyökkäystoimintaan suunniteltu massiivinen punalaivasto ei pystyisi toimimaan niin tehokkaasti kuin sen koko ja laatu muuten sallisivat. Suomenlahden suun menestyksellinen sulkeminen vaati kuitenkin tukikohtia Saksan laivastolle läheltä sulkulinjaa. Parhaiten kysymykseen tulisivat Ahvenanmaa ja Viron suuret Itämeren saaret. Tämän tavoitteen johdosta Saksa pyrki läheisiin poliittisiin suhteisiin myös Suomen, mutta ennen kaikkea Viron kanssa. Saksa myös pyrki aktiivisesti vaikuttamaan siihen, että Suomi ja Viro lähenyisivät toisiaan ulkopoliittisesti. Muhl panikin merkille, että jo kesästä 1935 lähtien Saksan sotilasjohto oli osoittanut vahvistuvaa kiinnostusta Viroa koh-

29 Lindqvistin raportti 1/1938 nro 60 (tarkemmin päiväämätön) 1938 tiedusteluosaston päällikölle. Försvarsstabens, underrättelseavdelningens, serie E 1:2, militärattachérapporter, inkomna skrivelser 1938, volym 2, KKA; Lindqvistin raportit 26.4.1938, 18.6.1938 ja 30.6.1938 tiedusteluosaston päällikölle. Försvarsstabens, underrättelseavdelningens, serie E 1:2, militärattachérapporter 1937–1938, volym 1, KKA.

30 Ruotsin sotilasasiamiesten arvioita vuosilta 1935 - 1937 Saksan ja Viron sotilaallisten suhteiden kehityksestä on löydettävissä mm. seuraavista raporteista ja niiden liitteistä: Brunsonin raportit 6.7.1935 ja 18.9.1935 ulkomaaosaston päällikölle. Generalstabens, utrikesavdelningens, serie E I a, inkomna skrivelser Estland, Lettland och Littaunen, volym 10, KKA; raportin nro 5/1936 liite nro 2, raportin nro 8/1936 liite nro 2, raportin nro 12/1936 liite nro 2. Generalstabens, utrikesavdelningens, serie E I a, inkomna skrivelser Estland, Lettland och Littaunen, volym 11, KKA; raportti 5.1.1937. Försvarsstabens, militärattachén i Riga, Tallinn och Kaunas, serie B 1, utgående skrivelser, volym 2, KKA.

Saksan ja Englannin solmittua merisopimuksen vuonna 1935 Viron sotilasjohto teki valintansa ja ryhtyi etsimään turvallisuutta Saksasta. Saksa vastasi yhteistyökutsuun, sillä Viron meri- ja ilmastrateginen asema oli hyvin tärkeä Saksan merivoimien suunnitelmille sulkea punalaivasto Suomenlahdelle. Virallisesti Viro kuitenkin korosti puolueettomuutta ulkopoliittisena linjana. Kehitys oli johtanut siihen, että käytännössä maan ulkopoliittinen määräysvalta oli maan sotilasjohtolla. Ulkopoliittisen vallan siirtymisen sotilaiden käsiin tapahtui Pätisin julistettua poikkeustilan maaliskuussa 1934, jonka seurauksena Laidonerista tuli sotaväen ylipäällikkö ja Reekistä yleisesikunnan päällikkö. Kuvassa Reek onnittelemassa Hitleriä Berliinissä 20.4.1939 valtakunnankanslerin 50-vuotissyntymäpäivän johdosta. (Kuva Sotamuseo)

taan; useita saksalaisia upseerivaltuuskuuntia vieraili Virossa ylipäällikkö Laidonerin suostumuksella hankkiakseen tietoja maan puolustuskyvystä ja Saksan meri- ja ilmavoimien sekä jopa maavoimien tukikohdiksi sopivista paikoista.³¹

Myöhemmin tehdyn tutkimuksen valossa Ruotsin sotilasasiamiehen havainnot osoittautuivat hyvinkin oikeiksi. Saksan merivoimien operatiiviset suunnitelmat ja sotapelit olivat jo vuosia keskittyneet yksityiskohtaisesti Suomenlahden kapeikon sulkemiseen.³² Myös Viron sotilasjohto ymmärsi täysin Saksan merisotilaalliset intressit. Heinäkuun alussa 1938 laatimassaan raportissa Saksan Tallinnan lähettiläs Hans Frohwein kirjoitti, että hänellä ja Viron yleisesikunnan päälliköllä Reekillä oli ollut luottamuksellinen keskustelu maiden sotilassuhteista. Reek korosti, että Viro tulisi vastustamaan Kansainliiton sanktiomääräysten varjolla tapahtuvaa Neuvostoliiton yritystä marssittaa joukkojansa Viron läpi. Reek oli varma, että puna-armeijan sijoittuminen Viron maaperälle tulisi käytännössä merkitsemään maan itsenäisyyden menetystä, koska kerran sinne päästyään neuvostojoukot eivät varmasti tulisi vapaaehtoisesti vetäytymään takaisin itärajan taakse. Reekin arvion mukaan virolaiset pystyisivät menestyksellisesti pitämään puoliaan jonkin aikaa, mutta vastarinnan jatkuvuuden kannalta Reek toivoi saavansa sotilaallista apua Saksalta. Frohweinin kysymykseen mahdollisen avun luonteesta Reek vastasi toivovansa ensisijassa materiaalista apua, sillä Viro ei tarvinnut niinkään sotilaita vaan sotakalustoa.³³

31 Ruotsin Berliin laivastoasiamiehen Henning Muhlin raportti 25.10.1937 puolustusministerille. Marinstaben, operationsavdelningen, underrättelsedetaljen, serie E I b, inkomna skrivelser Op A, volym 1, KKA.

32 Gemzell, s. 64–69.

33 Saksan Tallinnan lähettilään Hans Frohwein raportti neuvottelusta Reekin kanssa 5.7.1938. Documents on German Foreign Policy 1918–1945. Series D (1937 – 1945). Volume V. Poland; the Balkans; Latin America; the Smaller Powers. June 1937 – March 1939 (Washington 1953), s. 460–462.

Neuvotteluissa käsiteltiin myös Saksan ja Neuvostoliiton mahdollisen sodan seurauksena syntyvää tilannetta. Molemmat olivat yhtä mieltä siitä, että ainakin Puola tulisi täysin varmasti temmatuksi mukaan, mutta oli epävarmaa, kummalle puolelle se asettuisi. Puolan valinnasta tulisi kuitenkin pitkälti riippumaan sodan kehitys. Reek ja Frohwein myös pitivät täysin todennäköisenä sitä, että Liettua saattaisi joutua taistelutantereeksi. Saksan ja Viron sotilas-suhteille suurvaltojen sota tulisi merkitsemään sitä, että Saksan apu Virolle mahdollisen Neuvostoliiton hyökkäyksen varalta pystyttäisiin saamaan perille ainoastaan merikuljetuksin. Tämä vaatisi yhteyksien turvaamista punalaivaston vastatoimilta. Frohwein arvioikin, että Saksan laivaston turvatut yhteydet merellä olisivat mitä suurimmassa määrin myös Viron etu. Reek yhtyi tähän täysin ja korosti Frohweinille, että Saksan meriherruus Itämerellä vastaisi täydellisesti Viron intressejä. Reek painotti myös, että omalta osaltansa virolaiset pystyisivät Saksan ja Neuvostoliiton välisessä sodassa vaikuttamaan punalaivaston sulkemiseen Suomenlahdelle. Viron merivoimat pystyisi laskemaan miinoja verraten helposti ja täysin huomiota herättämättä. Reekin mukaan Virolla olisi muitakin keinoja auttaa Saksan laivaston yhteyksien turvaamisessa. Lopuksi Reek vielä totesi, että Viron yleisesikunta oli hyvin kiinnostunut vahvistamaan sotilaallista asemaansa rannikolla ja siksi Viro tarvitsisi punalaivaston toiminnan varalta lisää raskasta rannikkotykiä.³⁴

Reekin esittämät laskelmat yllättivät avoimuudellaan ilmeisesti täysin Saksan lähettilään, koska Frohwein kirjoitti raportissaan, että hänen aloitteestaan keskustelu nopeasti siirrettiin syvällisten sotilaallisten yksityiskohtien tarkastelusta poliittisiin kysymyksiin. Frohwein kirjoitti tästä Berliiniin, että sotilaallisten yksityiskohtien tarkastelu ei ollut hänen kannaltansa mielekästä, koska hän ei tuntenut Saksan sotilasjohdon mielipidettä Reekin avoimesti esittämiin laskelmiin Viron salaisesta sotilaallisesta avusta.³⁵ Frohweinin perustelusta käy näin ilmi, että Viron korkein sotilasjohto oli jo mitä todennäköisimmin neuvotellut Saksan sotilasjohdon kanssa kyseisestä Suomenlahden kapeikon miinoittamisesta ja mitä ilmeisemmin Reek virheellisesti oletti, että myös Frohwein oli näistä asioista perillä. Tuskin Reek olisi ensimmäisenä esittänyt arvioitansa Saksan lähettiläälle, vaan näistä oli todennäköisesti keskusteltu jo aikaisemmin Saksan yleisesikunnan alaisen sotilasasiamiehen ja Reekin sekä Maasingin Berliinin-vierailujen yhteydessä.

Mielenkiintoista on myös miettiä, mitä Reek tarkasti ottaen tarkoitti puhuessaan Viron laivaston salaisesta avunannosta ja punalaivaston kulkureittien miinoittamisesta. Hyvin todennäköisesti Reek viittasi salaisella toiminnalla Viron uusien, vasta edellisen vuoden keväällä valmistuneiden sukellusveneidensä hyviin mahdollisuuksiin miinoittaa Suomenlahden kapeikkoa tulematta ilmi. Vaikka virolaiset sukellusveneet *Kalev* ja *Lembit* pystyivät kerralla kuljettamaan mukansa yhteensä vain 40 miinaa, niin Mäkiluodon ja Naissaaren

34 Ibid.

35 Ibid.

välisessä merikapeikossa oli vain noin 20 kilometrin levyinen aukko kansainvälistä vesialuetta, jonka huomaamaton miinoittaminen virolaisilla sukellusveneillä vaikkapa vain muutamaan otteeseen suoritettuna olisi varmasti aiheuttanut vakavan miinavaaran Itämerelle pyrkivälle punalaivastolle. Virolaiset sukellusveneet olisivat myös pystyneet käyttämään saksalaisia miinoja, koska aikaisemmin esittämäni mukaisesti sukellusveneiden miinakuilut oli rakennettu suomalaisen mallin mukaan: suomalaiset sukellusveneet oli puolestaan tehty saksalaisten piirustusten pohjalta. Reekin laskelmointi osoittaa, että Viron yleisesikunta ei pitänyt ollenkaan mahdollisena, että Neuvostoliiton ja Saksan välisessä sodassa virallisesti puolueeton Viro tulisi antamaan jälkimmäiselle huomaamatonta suoraa sotilaallista tukea, vaikka Neuvostoliitto ei olisi-kaan – ainakaan sodan alkuvaiheessa – hyökännyt maahan.

Reekin laskelmat osoittavat myös selvästi, missä maan ulkopoliitikkaa todellisuudessa hahmoteltiin. Viron ulkoministerillä ja hänen alaisellaan ministeriöllä ei ollut käytännössä kovinkaan merkittävää roolia maan ulkopoliitiikan suunnittelussa. Perustellusti voidaankin todeta, että Viron ulkopoliitikkaa johdettiin ennen kaikkea maan yleisesikunnasta ja puolustusministeriöstä. Avainasemassa olivat yleisesikunnan päällikkö Reek ja yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikkö, vuoden 1939 alusta Reekin henkilökohtainen avustaja Maasing. Viime kädessä vaikutusvaltaisain päättäjät sotilaspuolella oli sotaväen ylipäällikkö Laidoner. Ulkopoliittisissa kysymyksissä Laidonerin ja Reekin lähimpänä neuvonantajana oli "yleisesikunnan ulkoministeriksi" kutsuttu Maasing. Syystäkin maan ulkopoliitikasta puhuttiin Pagarinkadun – jonka varrella yleisesikunta ja sotaministeriö sijaitsivat – politiikkana.³⁶

Reekin laskelmat salassa suoritetusta miinoittamisesta eivät olleet täysin tuulesta temmatut. On hyvä muistaa, että sukellusveneillä tosiaankin pystyttiin hyvin tuloksin miinoittamaan huomaamattomasti Neuvostoliiton laivaston kulureittejä vajaata kolmea vuotta myöhemmin. Kesäkuussa 1941 Suomen merivoimien johto nimittäin antoi saksalaisten kanssa aikaisemmin käymiensä neuvottelujen pohjalta ja Mannerheimin ja presidentti Risto Rytin hyväksynnällä sukellusveneillensä käskyn miinoittaa Neuvostoliiton aluevesillä olevia laivareittejä; mahdollisen ilmitulon varalta miinat olivat saksalaista alkuperää. Tämä tapahtui jo ennen kuin Saksa oli aloittanut operaatio Barbarossan eikä Suomikaan ollut liittynyt sotaan. Viron rannikon välittömässä läheisyydessä oleville reiteille miinat laskettiin yöllä täysin salassa sukelluksista. Näihin miinoituksiin päättyi usean punalaivaston aluksen matka.³⁷

Reekin mainitsemista muista mahdollisuuksista avustaa Saksaa ei ollut pu-
laa. Ainakin Saksan laivastolle olisi ollut sodassa Neuvostoliittoa vastaan suurta hyötyä Viron ja Suomen merivoimien 1930-luvun alussa rakentamasta meritiedusteluverkostosta, jonka tarkoituksena oli seurata punalaivaston liikkeitä Suomenlahden perukasta Itämerelle.

36 Myllyniemi, s. 32; Ilmjärv, s. 30.

37 Ks. esim. Kijanen, s. 87–97, Ekman, s. 272–283 ja Mauno Jokipii, Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41 (Keuruu 1987), s. 571–581.

Luonnollisesti ruotsalaiset eivät olleet ainoita, jotka olivat täysin vakuutuneita Saksan ja Viron sotilasjohtojen pitkälle menevästä epävirallisesta kanssakäymisestä. Tästä ovat hyvänä esimerkkinä Ranskan Baltian sotilasasiamiehen everstiluutnantti M. J. Hoppenot'n sekä Viron Riian ja Kaunasin sotilasasiamiehen everstiluutnantti Kurt Mollinin keskustelut maaliskuun lopussa 1939. Hoppenot ei tyytynyt pelkästään tiedustelemaan Viron ja Saksan tiiviin sotilaallisen yhteistyön olemassaoloa vaan hän myös kysyi suoraan Mollinilta, oliko Saksan sotilasjohto – kuten Riian diplomaattipiireissä puhuttiin – todella tiedustellut Virolta, saisiko Saksan laivasto perustaa tukikohdan sota-alueelle Tallinnan sataman alueelle, ja millaisia neuvotteluja maiden sotilasjohtot olivat asiasta mahdollisesti jo käyneet. Hoppenot korosti, että hän ei ollut saanut kyseistä tietoa ainoastaan yhdestä lähteestä, vaan useilta eri tahoilta. Hoppenot'n mukaan erityisesti Englannin Riian lähetystössä oltiin melko vakuuttuneita siitä, että asiassa oli vinha perä. Kaiken varalta Hoppenot myös painotti, että Latvian yleisesikunnalla ei ollut mitään tekemistä kyseisen tiedon levityksen kanssa. Mollin totesi yleisesikunnan ja sen tiedusteluosaston päälliköille osoitetussa raportissaan, että hän kategorisesti torjui kaikki epäilykset saksalaissuuntauksesta maan todellisena ulkopoliittisena linjana ja huhut Saksan laivaston tukikohdan perustamisesta Tallinnaan.³⁸

Mollinin kirjaamat tiedot aiheuttivat todennäköisesti harmaita hiuksia Viron sotilasjohdossa. Riian sotilasasiamiehen raporttiin tutustui myös Laidoner. Viimeistään Hoppenot'n kyselyt osoittivat nyt, että diplomaattipiireissä puhuttiin täysin avoimesti Viron ja Saksan sotilassuhteista, vaikka virolaiset olivat epätoivoisesti pyrkineet koko ajan kieltämään läheiset suhteensa Saksaan. Hoppenot'n arvioista tuli myös esille, että Englanti – ja varmasti myös Ranska – pitivät ainakin epävirallisesti Viron ulkopoliittikkaa täysin saksalaissuuntauksen kyllästäjänä. Ärtyneenä Reek kirjoittikin raporttiin reunahuomautuksen: *mistä ovat nämä everstiluutnantti Hoppenot'n tiedot peräisin?* Reek myös vaati, että jos samanlaisia kyselyjä tulisi jatkossakin, sotilasasiamiesten tulisi ehdottomasti heti tehdä vastakysymys siitä, mistä lähteestä kysymyksen esittäjä oli tiedot saanut.³⁹

Ranskan, Englannin ja Neuvostoliiton välisten neuvottelujen aikana kesällä 1939 Saksa pyrki osoittamaan Suomea ja Baltiaa kohtaan tuntemaansa sotilaallista mielenkiintoa. Kesäkuun alussa 1939 Saksan Helsingin ja Tallinnan sotilasasiamies eversti Horst Rössing kysyi Viron yleisesikunnalta, saisiko Saksan yleisesikunnan päällikkö tykistökenraali Franz Halder käydä jo aikaisemmin sovitulla vierailullaan Virossa jo 26. kesäkuuta. Halderin kolmipäiväistä vierailua seurasi heinäkuun puolessavälin saksalaisen panssarilaiva *Admiral Hipperin* laivastovierailu Tallinnaan. Molempien vierailujen aikana käsiteltiin niin poliittisia kuin sotilaallisiakin kysymyksiä.⁴⁰ Halderin vierailua

38 Viron Riian ja Kaunasin sotilasasiamiehen everstiluutnantti Kurt Mollinin raportti 31.3.1939 yleisesikunnan ja tiedusteluosaston päälliköille. 495 - 11 - 42, s. 121, ERA.

39 Ibid.

40 Hyttiä, s. 104.

valmisteltaessa Rössing oli ilmoittanut toivomuksenaan, että vierailun aikana Halder voisi tutustua johonkin joukko-osastoon, Viron ja Neuvostoliiton rajaan sekä Tallinnan rannikkotykistöön. En tässä yhteydessä käsittele kahta ensin mainittua vierailukohdetta. Halderille kuten myös *Admiral Hipperin* johdolle upseereille esiteltiin Aegnan saaren rannikkolinnoituksia rannikkotykistön komentajan eversti Freimannin johdolla.⁴¹ Vaikka en olekaan löytänyt asiakirjoja, joista tulisi esille keskusteluja Aegnan saarella, täysin varmana voidaan pitää, että Suomenlahden sulusta kiinnostuneelle vieraalle selvitettiin Aegnan järeiden tykkien strategista merkitystä. Tässä sinänsä ei olisi mitään uutta, sillä kuten jo aikaisemmin mainitsin, Mäkiluodon ja Tallinnan rannikkotykistöjen yhteistyön mahdollisuus ja sen merkitys sulun muodostamiseksi olivat eri maiden sotilasasiamiesten hyvässä tiedossa. Jäljelle jääneistä asiakirjoista ei ole saatavissa vastausta siihen, kuinka paljon Halderille kerrottiin suomalais-virolaisen tykistöllisen yhteistyön tiiviistä teknisistä kehittelystä, kuten esimerkiksi pitkälle viedystä tulenjohdon yhteistoiminnan valmistamisesta ja yhteisestä viesti- ja tiedusteluverkosta, tai sukellusveneiden kaavailusta yhteistyöstä sulun vahvistamiseksi. Sen sijaan Halder vierailunsa aikana korosti Viron Itämeren saarten suurta strategista merkitystä: Saksalle oli hyvin tärkeää, että Viron puolueettomuutta ei tultaisi rikkomaan. Vierailun aikana virolaiset eivät saaneet mitään sitovaa lupausta Saksan sotilaallisesta avusta. Samaan aikaan Viron varaulkoministeri Oskar Öpik tiedusteli Maasingilta, miten Saksan sotilasjohto suhtautui vallitsevan olotilan turvaamiseen niin Baltiassa kuin Suomessakin. Maasing oli vastannut kysymykseen, että *niin pian kuin Neuvostoliitto ryhtyy johonkin meitä vastaan, ilmestyy Saksan laivasto Tallinnan meridiaanille*. Nämä lupaukset eivät olleet uusia, sillä jo vuosien ajan Saksan ulkoministeriöstä oli annettu vastaavanlaisia lupauksia, mutta ilman minkäänlaista sitoumusta.⁴²

Viron viimeinen Helsingin lähettiläs Aleksander Warma arvioi yksityisessä kirjeenvaihdossaan muutamaa vuotta myöhemmin eli vuosina 1943–1944 Viron 1930-luvun jälkimmäisen puolen ulkopoliitiikkaa varsin happamesti. Warma muisteli, että niin Halderin kuin *Admiral Hipperin* vierailun aikana saksalaiset jatkoivat rohkaisevia *olalle taputtamisiaan*.⁴³ Kaiken kaikkiaan Warma kritisoi voimakkaasti sitä, että Virossa ulkopoliitiikan hoidosta oli vastannut käytännössä vain maan sotilasjohto, joka oli todellisuudessa täysin sitoutunut Saksaan.⁴⁴ Tästä hänellä oli myös omakohtaisia kokemuksia. Warma

41 Halderin vierailuohjelma. 2553 - 1 - 70, s. 213, ERA; Eesti riik ja rahvas teises maailmasõjas XII (Tallinn 1966), s. 31 ja 37–38; Ilmjärv, s. 59.

42 Hyytiä, s. 104–105 ja Myllyniemi, s. 50–51.

43 Warma on sekoittanut vierailevien saksalaisten sota-alusten nimet mainitsemalla, että vuonna 1939 olisi risteilijä *Leipzig* vierailut Tallinnassa. Aleksander Warman kirje 1.7.1943 Johannes Kleesmentille. Aleksander Warman yksityisarkisto. Kartong 1, BA.

44 Viron sotilasjohdon roolista maan ulkopoliitikassa on löydettävissä arvioita seuraavista Aleksander Warman yksityisarkiston asiakirjoista: Warman kirjeenvaihto tammikuussa 1943 E. Laidin kanssa, kartong 1, BA; Warman 19.1.1970 päiväämä kirjoitus Viron ulkopoliitikasta, kartong 26, BA; em. Warman kirje 1.7.1943 Johannes Kleesmentille, kartong 1, BA; Warman päiväämätön kirjoitus vuosien 1939–1940 poliittisista tapahtumista, kartong 26, BA;

kirjoittaa muistelmissaan, kuinka hänen ja kahden korkean virolaisen sotilashenkilön välillä syyskuun puolivälissä 1939 – siis Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimuksen solmimisen ja Neuvostoliiton Virolle esittämien tukikohtavaatimusten välillä – käydyssä ajatustenvaihdossa kyseiset sotilashenkilöt olivat olleet hyvin optimistisia Viron tulevaisuudennäkymien suhteen. Toinen sotilashenkilöistä oli itsevarmasti todennut Warmalle, että *sota päättyy marraskuun loppuun mennessä Saksan täydelliseen voittoon, ja idästä ei siihen mennessä tule hiirtäkään Viron rajan yli*. Hämmästynyt Warma ei kuitenkaan vakuuttunut näistä laskelmista, vaan meni samalta istumalta esimiehensä ulkoministeriön poliittisen osaston päällikön Nikolai Kaasikin puheille ja kertoi tapaamiensa sotilashenkilöiden esittämiä arvioita. Hämmästynyt Warma tuli Kaasikin työhuoneesta vieläkin hämmästyneempänä. Warma oli huomauttanut Kaasikille muistelmiensa mukaan, että *ulkoministeriössä ei toki oltane samaa mieltä. Lyhyen vaitiolon jälkeen osastopäällikkö Kaasik sanoi: "Kyllä se on minunkin mielipiteeni."*⁴⁵

Muistelmissaan Warma ei mainitse, ketkä olivat kyseiset korkeat sotilashenkilöt. Warman yksityisarkistoon on kuitenkin jäänyt hänen heinäkuun alussa 1943 kirjoittamansa kirje, jossa kyseinen keskustelu on esitetty huomattavasti tarkemmin. Mainitut upseerit olivat yleisesikunnan entinen tiedusteluosaston päällikkö ja vuoden 1939 alusta yleisesikunnan päällikön henkilökohtainen avustaja Maasing sekä yleisesikunnan tiedusteluosaston uusi päällikkö eversti Saarsen. Mainitun kirjeen mukaan juuri Maasing oli esittänyt arvioita sodan kehityksestä ja Saksan voitosta. Warman esittäessä epäilyksensä tästä optimistisesta kehityskulusta Maasing oli todennut, että mikäli Warma tietäisi yhtä paljon kuin hän, lähettiläs olisi yhtä mieltä.⁴⁶ Kaasikin ja Maasingin välillä oli tiivis yhteistyö ulkopoliittisissa kysymyksissä⁴⁷ ja tämä selittää sen, miksi Kaasik oli yhtynyt Maasingin näkemykseen Viron optimistisista tulevaisuudennäkyistä.

Warma ei ollut ainoa, joka avoimesti kritisoi yleisesikunnan määräävää roolia ulkopoliittikan hoidossa. Tukikohta- ja avunantosopimuksen jälkeen 12. lokakuuta 1939 nimitetyn professori Jüri Uluotsin hallituksen ulkoministeri Ants

Warman kirje 23.7.1944 Johannes Kleesmentille, kartong 3, BA.

Viiimeksi mainittu kirje on lähes kokonaan siteerattu Warman muistelmissa sivuilla 232–237, mutta sivulla 236 siteerauksesta on poistettu Warman kirjeessä kirjoittama toteamus Viron sotilasjohdon läheisistä suhteista Saksaan 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Muistelmassa pois jätetty kohta (**lihavoitu lause**) kuuluu seuraavasti: *Etujensa niin vaatiessa Saksa käyttäisi Viroa kauppatavarana aivan yhtä kynnisesti kuin v. 1939. Muistamme erittäin hyvin, että kumarruksemme Berliiniin ja yleisesikuntamme uskollisen atamaisen asenne eivät vaikuttaneet karvankaan verran Berliinin suunnitelmiin likvidoida meidät. Näin sanoessani en halua väittää, että jokin muu valtio toimisi vähemmän egoistisesti, olisipa se vaikka heimolainen.* Aleksander Warma, Lähettiläänä Suomessa 1939–1944. Muistiinpanoja ja dokumentteja diplomaatin taipaleelta. Vironkielisestä alkuteoksesta Diplomaadi kroonika, Ülestähendus ja dokumente aastatest 1938–44 suomentanut Martti Rauhalu (Keuruu 1973).

45 Warma, s. 17 - 18.

46 Em. Warman kirje 1.7.1943 Johannes Kleesmentille. Aleksander Warman yksityisarkisto, kartong 1, BA.

47 Heinrich Laretei, Saatuse mängukanniks. Mällu jäänud märkmeid (Lund 1970), s. 182.

Piip ehdotti Warmalle marraskuun lopussa, että he kävisivät kahdestaan katsomassa Haapsalussa puna-armeijan sijoittautumista tukikohtaansa. Paluumatkalla Tallinnaan Piip oli todennut avoimen katkerasti, että uutena ulkoministerinä hän oli joutunut toteamaan Virossa ulkopoliittikan olleen ja myös parhaillaan olevan ainoastaan sotilaiden käsissä eikä ulkoministeriöllä tai ulkoministerillä ollut siihen paljoakaan sanomista.⁴⁸

Vuosi 1935 oli ratkaiseva myös Suomen ulkopoliittikan suuntautumisessa. Joulukuussa Kivimäen hallitus antoi jo vuosien valmistelujen jälkeen yksipuolisen ns. pohjoismaisen suuntauksen julistuksen. Näin Suomen ulkopoliittikan ilmoitettiin virallisestikin suuntautuvan kohti pohjoismaisia valtioita – ja ennen kaikkea kohti Ruotsia. Kun Viro oli suuntautunut sotilaallisen avun toivossa Saksaan, Suomessa huomio kiinnitettiin avunsaantiin Pohjanlahden yli Ruotsista. Yhteistä oli kuitenkin se, että englantilais-saksalaisen merisopimuksen seurauksena molemmissa maissa tunnustettiin se, että Englannilla ja sen amiraliteetilla ei ollut enää sotilaallista mielenkiintoa Itämeren alueella. Englannin puolustusministeri Leslie Hore-Belishan sanoi syksyllä 1938 Mannerheimille suoraan, että Englannin mielenkiinto suuntautui täysin muualle kuin Itämerelle.⁴⁹

Kesällä 1939 Saksa kävi näyttävää propagandasotaa Itämeren pohjoisosassa. Tällöin Englanti, Ranska ja Neuvostoliitto neuvottelivat parhaillaan Moskovassa yhteistyöstä Saksaa vastaan. Näyttääkseen sotilaallista läsnäoloaan Saksan yleisesikunnan päällikkö kenraali Franz Halder vieraili kesäkuussa Virossa ja Suomessa. Kuvassa vasemmalta Halder Malmin lentokentällä lähdössä paluumatkalle. Oikealla Saksan Helsingin lähettiläs Wipert von Blücher ja takana oikealla Suomen sotaväen päällikkö Hugo Österman. (Kuva Sotamuseo)

48 Em. Warman päiväämätön kirjoitus vuosien 1939–1940 poliittisista tapahtumista. Aleksander Warman yksityisarkisto, kartong 26, BA.

49 Englannin mielenkiinnosta Itämerellä 1930-luvun puolivälin jälkeen: ks. esim. em. Suomen

Samoin usko Puolan mahdollisuuksiin rapistui. Puola oli jäämässä 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kahden toisilleen vihamielisen suurvallan väliin. Niin ikään Puolan suurvallan tukeen perustuvat turvallisuusjärjestelyt olivat menettäneet merkityksensä. Vuoden 1937 alussa Suomen yleisesikunnassa laaditussa sotilaspoliittisessa katsauksessa arvioitiin, että *Puolan asema on tukala. Sen naapureina idässä ja lännessä on kaksi suurvaltaa, jotka kaikin voimin aseistautuvat [...] Pohjoisessa on Liettua, jonka kanssa välit ovat poikki [...] Lounaassa on Venäjän "lentokone-emälaiva" Tšhekkoslovakia, jonka kanssa suhteet muutenkin aina ovat olleet huonot. Etelässä on liittolainen, Rumania, mutta tämä liitto on kuivunut merkityksettömäksi paperiksi [...] Puolan vanha jälleenvakuutus, liitto Ranskan kanssa on ohentunut pelkäksi varjoksi.*⁵⁰

Suomenlahden etelärannalla päädyttiin vähitellen samaan tulokseen. Vahvistuva yhteistyö Saksan kanssa sekä Saksan ja Puolan suhteiden kiristyminen johtivat vääjäämättömästi Viron valintaan Berliinin hyväksi. Puolan yleisesikunta sai kokea tämän suunnanmuutoksen konkreettisesti suhteiden nopeana kylmenemisenä Viron yleisesikunnan taholta.⁵¹

Sotilaallinen yhteistyö vahvistuu ilman poliittisia edellytyksiä

Suomen valitsemaan ulkopoliittiseen linjaan kuului, että Suomen ja Ruotsin väliseen turvallisuuspoliittiseen yhteistyöhön ei päästettäisi mukaan enää kolmatta osapuolta. Tällä tarkoitettiin pääasiassa Baltian maita, joista Viron uskottiin tuntevan suurinta mielenkiintoa päästä mukaan Suomen valitsemaan yhteistyöryhmään. Hyvänä esimerkkinä tästä on Oeschin laatima muistio niistä syistä, joiden takia Baltian maiden liittäminen pohjoismaiden puolueettomuusryhmään ei olisi Suomelle edullista. Oesch korosti muistiossaan, että Skandinavia oli Suomelle tuki idästä tulevaa sodanuhkaa vastaan ja ensi sijassa vain sieltä olisi odotettavissa sotilaallista apua hädän tullen. Oesch halusi myös painottaa, että Suomi ei ollut vain ottajan roolissa. Suomi pystyisi tarjoamaan erityisesti Ruotsille kilven uhkaa vastaan. Tyytyväisenä yleisesikunnan päällikkö arvioikin, että tämä käsitys Suomen asemasta eli Ruotsin puolustuksen siirtäminen Tornionjoelta Rajajoelle oli saanut yhä vahvempaa jalansijaa Pohjanlahden länsipuolella. Samoin Oesch laski, että Skandinavian ja Suomen yhteiset resurssit suojata puolueettomuuttaan eivät olleet vailla merkitystä. Varusteluohjelmien tultua loppuun suoritetuiksi näillä mailla olisi jopa hyviä edellytyksiä puolustaa aseellisesti neutraliteettiaan. Tämä edullinen

rannikolaivaston päällikön Eero Raholan 22.9.1937 korkeimmalle sotilasjohdolle pitämä esitelmä *Suomenlahden läntisen puoliskon, Turun - Ahvenanmaan saariston ja Viron Itämeren saariston merkitys sotänäyttämönä Venäjän laivastolle*. Yleisesikunta, merivoimatoimisto, T 2867/1, SA; Kallenautio, s. 172; Hyytiä, s. 50–56.

50 Katsaus sotilaspoliittisen aseman kehittymiseen vuoden 1936 aikana. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/17, SA.

51 Lindqvistin raportti 20.7.1939 tiedusteluosaston päällikölle. Försvarsstaben, underrättelseavdelningen, serie E I:2, militärattachérapporter, inkomna skrivelser, volym 3, KKA.

kehitys voisi kuitenkin pysähtyä ellei peräti romuttua, mikäli Baltian maat otettaisiin yhteistyöhön mukaan. Suomen ja Skandinavian maiden yhtenäisyyttä korostavien historiallisten, maantieteellisten ja sotilaallisten tekijöiden ohella Oesch painotti, että sotilaallisesti heikoiksi ja poliittisesti hyvin eripuraisiksi tunnustettujen Baltian maiden yhtyminen orastavaan yhteistoimintaan toisi mukanaan merkittäviä hajoittavia tekijöitä, jotka tulisivat mahdollisesti murentamaan koko Suomen ja skandinavisen ryhmän heti alkuunsa – ennen kuin se olisi edes ehtinyt saada kiinteämpiä muotoja. Suomen kannalta kaikista vaarallisinta olisi kuitenkin, että Ruotsi tulisi hyvin todennäköisesti jopa ensimmäisenä vetäytymään yhteistoiminnasta, mikäli Baltian maita kaikesta huolimatta edes ehdotettaisiin liitettäväksi Skandinavian puolueettomuusryhmään. Siksi Oeschin mukaan Suomen kannalta Baltian maiden mukaantulo tulisi olemaan kaikkea muuta kuin toivottavaa ja Baltian maiden turvallisuuspoliittisiin lähentymispyrkimyksiin olisi suhtauduttava jyrkän kielteisesti.⁵²

Suomen yleisesikunnassa seurattiin tarkasti Saksan vaikutusvallan kasvua Suomenlahden eteläpuolella. Yleisesikunnan laatimassa sotilaspoliittisessa katsauksessa vuodelta 1936 pantiin merkille, että Saksan ja Viron sotilasjohdosten välillä oli tapahtunut merkittävää lähentymistä. Niinpä katsottiin aiheelliseksi tuoda esille, että *Viro pitää Sovjetia ainoana mahdollisena vihollisena ja se pyrkii tätä vaaraa vastaan hankkimaan ainakin jonkinlaisen vaikkapa epämääräisenkin jälleenvakuutuksen Saksan taholta.*⁵³ Maaliskuun puolivälissä 1938 yleisesikunnassa laaditussa muistiossa arvioitiin varauksetta, että Viron ja Latvian sotilasmaantieteellinen asema oli niin ongelmallinen, että niillä ei olisi juurikaan mahdollisuuksia pysyä puolueettomina, mikäli suurvaltojen välille syntyisi aseellinen konflikti. Kysymys ei ollut ainoastaan epäedullisesta maantieteellisestä asemasta, vaan myös harjoitetun politiikan mahdollisista seurauksista. Yleisesikunnassa laskettiin, että Viro ja Latvia *ovatkin jo rauhan aikana suuressa määrin sekaantuneet suurpolitiikkaan, joten ne suursodan sytyessä epäilemättä heti tulevat temmatuiksi mukaan.*⁵⁴ Vaikka suurvaltojen nimiä ei muistiossa suoraan mainitakaan, täysin selvää on, että sekaantumisella suurpolitiikkaan tarkoitettiin juuri näiden maiden ja Saksan tiiviitä sotilaallisia suhteita.

52 Oeschin laatima päiväämätön muistio syistä, miksi Baltian maiden liittäminen Skandinavian maiden puolueettomuusryhmään ei olisi Suomen kannalta toivottavaa. Yleisesikunnan päällikön arkisto, SArk 1400/14, SA.

53 Em. katsaus sotilaspoliittisen aseman kehittymiseen vuoden 1936 aikana. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2860/17, SA.

Kuten Juhani Suomi on selvittänyt, yleisesikunnan sotilaspoliittiset katsaukset laadittiin sotilasasiamiesten raporttien ja tiedustelutoiminnasta saadun aineiston pohjalta. Yleisesikunnan päällikön, puolustusneuvoston puheenjohtajan, sotaväen päällikön ja puolustusministerin välisissä neuvotteluissa laadittiin lopullisesti katsauksen sisältö, joka monistettiin ja jaettiin henkilökohtaisena asiakirjana tasavallan presidentille, ulkoministerille, puolustusministerille, puolustusneuvoston puheenjohtajalle, puolustusvoimien korkeimmalle johdolle ja sotilasasiamiehille. Juhani Suomen mukaisesti on katsottava, että laatimistapansa vuoksi sotilaspoliittiset katsaukset edustivat ylimmän sotilasjohdon näkemystä. Juhani Suomi, *Talvisodan tausta. Neuvostoliitto Suomen ulkopoliitikassa 1937 - 1939*. I (2. painos, Keuruu 1989), s. 388.

54 Yleisesikunnassa 17.3.1938 laadittu muistio sotilaallisen avun saamisesta. Yleisesikunnan päällikön arkisto, SArk 1400/14, SA.

Oeschin kirjaamat huolet Baltian maiden kiinnostuksesta pohjoismaiden yhteistyötä kohtaan eivät olleet perusteettomia. Viron ulkoministeri Friedrich Akel keskusteli pitkään ruotsalaisen virkaveljensä Richard Sandlerin kanssa lokakuussa 1936 Genevessä Kansainliiton täyskokouksen yhteydessä. Akel tiedusteli Sandlerilta suoraan, mitä mieltä tämä olisi pohjoismaiden ja Baltian maiden ulkopoliittisen yhteistyön tiivistämisestä. Akel myös kysyi Sandlerin mielipidettä pohjoismaiden ja Baltian maiden läheisemmästä yhteistyöstä Kansainliiton työskentelyssä. Akel vielä tarkensi, että Kansainliiton piirissä tapahtuvan yhteistyön tiivistäminen ei edellyttäisi mitään muodollista sopimusta, vaan se voisi tapahtua puhtaasti pragmaattiselta pohjalta. Esille tulevia asioita voitaisiin yhdessä valmistella ja tietyssä määrin tehdä yhteistyötä myös poliittisissa kysymyksissä. Akel halusi myös painottaa, että joka tapauksessa Viro olisi vaikka yksinäänkin halukas kehittämään poliittista yhteistyötä pohjoismaiden kanssa. Akel ei jäänyt vastausta vaille. Hän kirjoitti maansa lähettiläille laatimassaan raportissa, että vaikka hänen ja Sandlerin keskustelu oli venynyt pitkäksi, niin Ruotsin ulkoministerin mielipide tuli selväksi hyvinkin nopeasti. Sandler torjui suoralta kädeltä ehdotukset yhteistyöstä. Akel katsoikin, että Sandlerin kielteisen asenteen perustelu oli selvä: Skandinavian maat eivät halunneet olla läheisemmässä tekemisessä sellaisten maiden kanssa, joiden poliittinen järjestelmä oli enemmän tai vähemmän autoritaarinen. Siksi Akel raportissaan lopuksi myönsikin, että valitettavasti ei ollut vielä tullut se aika, jolloin yhteistyöstä voitaisiin vakavasti keskustella edes alustavasti. Tämän vähemmän mieluisan johtopäätöksen ohella Akel kuitenkin raporttinsa lopuksi totesi tyytyväisenä, että Kansainliiton Geneven istunnoissa ainakin kolmen Baltian maan ja Suomen ulkoministereiden sekä valtuuskuntien välillä oli jatkunut tiivis yhteistyö.⁵⁵

Sandlerin viesti ei jättänyt tulkinnan varaa, ja niinpä ennen Ruotsin ulkoministerin Tallinnan-vierailua seuraavan vuoden kesäkuun alussa Viron apulaisulkoministeri August Rei totesi antamassaan haastattelussa, että Virolla ei ollut tarvetta suuntautua ulkopoliittisesti minnekään. Saksan ja Viron nopeasti lähentyneet suhteet eivät enää antaneetkaan aihetta vilkuilla pohjoismaiseen puolueettomuusryhmään. Tähän ei ollut enää edellytyksiäkään, sillä Suomen ulkoministeri Rudolf Holstin vieraillessa Berliinissä elokuun alussa 1937 isännät ilmoittivat hänelle selväsanaisesti, että Saksa ja Neuvostoliitto olivat hyvin kiinnostuneita Baltian maista ja siksi Suomen olisi parempi pidättäytyä läheisemmästä ulkopoliittisesta yhteistyöstä Suomenlahden eteläpuolen valtioiden kanssa.⁵⁶

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että ulkopoliittiset edellytykset Suomen ja Viron sotilaalliselle yhteistyölle vähenivät mitä lähemmäksi 1930-luvun loppua tultiin. Näin oli viralliselta kannalta katsottuna. Esimerkiksi korkeimman sotilasjohdon näkemyksiä edustavissa yleisesikunnan laatimissa sotilas-

55 Ulkoministeri Akelin lokakuussa 1936 laatima raportti Viron lähettiläille keskusteluista Sandlerin kanssa Genevessä. 957 - 13 - 644, s. 8-10, ERA.

56 Hyttiä, s. 66.

poliittisissa katsauksissa vuosilta 1937–1939 korostettiin pohjoismaisen orientaation ensisijaisuutta ja yhteistyölle Baltian maiden kanssa uhrattiin hyvin vähän huomiota.⁵⁷ Viron ja Suomen salassa pidetty sotilaallinen yhteistyö rajoittui vain yhden päämäärän toteuttamiseen, Suomenlahden kapeikon sulkeamiseen punalaivastolta; tavoitteen edes osittainkin saavuttaminen – oli siihen poliittisia edellytyksiä tai ei – vastasi täydellisesti molempien maiden sotilaallisia intressejä. Heti alusta alkaen suomalainen osapuoli oli tehnyt selväksi, että sotilaallinen yhteistyö ei tulisi johtamaan varsinaisiin sitoviin sopimuksiin laajemmasta yhteistyöstä, mutta kehitettävän merisotilaallisen yhteistoiminnan oli toivottu ellei peräti sodan aikaiseen liittosuhteeseen vedoten vaadittu muodostuvan sitäkin tiiviimmäksi. Kuten aikaisemmin totesin, presidentti Svinhufvud oli korostanut Viron poliittiselle johdolle ainoastaan merisotilaallisen yhteistoiminnan kehittämisen tärkeyttä. Poliittisten edellytysten puuttuminen ei näin ollut estänyt tiivistämisestä maiden sotilaallista yhteistyötä. Tästä hyvänä esimerkkinä on Suomen Tallinnan sotilasasiamiehen eversti Karl Helsingiuksen vuoden 1930 alun – siis juuri samoihin aikoihin kuin Suomen ja Viron sotilasjohtojen välillä pidettiin ensimmäinen menestyksellinen neuvottelutilaisuus merellisestä yhteistoiminnasta – toteamus ruotsalaiselle kollegalleen, että Suomen ja Viron silloiset ulkopoliittiset erimielisyydet eivät millään muotoa vaikuttaneet maiden sotilasjohtojen läheisiin suhteisiin.⁵⁸

Ruotsin sotilasasiamiehet saattoivat todeta myös itse, että Suomen ulkoministeriön johtavien virkamiesten mielenkiinto kanssakäymiseen virolaisten kanssa ei ollut ollenkaan niin läheistä kuin Suomen yleisesikunnan upseerien virolaisten kollegojensa kanssa. Kun Suomen ja Viron ulkoministeriöillä oli vuonna 1930 vakavia erimielisyyksiä maiden välisestä ulkomaankaupasta ja kauppaa koskevista sopimusjärjestelyistä, niin samaan aikaan molempien maiden yleisesikuntien suhteet sen kuin tiivistyivät.⁵⁹ Sotilaiden välisissä yhteistoimintaneuvotteluissa ei puututtu päivänpoliittisiin ongelmiin, joita Suomen ja Viron välillä esimerkiksi vuonna 1930 oli riittämiin. Suomen Tallinnan lähettiläs Aarne Wuorimaa myönsikin avoimesti tuon vuoden raportoinneissaan, että Suomen ulkopoliittikka ei nauttinut kovinkaan suurta luottamusta virolaisten silmissä. Esimerkiksi Viron ulkoministeri Jaan Lattik oli marraskuussa 1930 kysynyt suoraan Wuorimalta, *onko Suomi ulkopoliitikassaan lopullisesti suuntautunut puhtaasti skandinavialaiseen orienteraukseen jättäen huomioonottamatta eteläiset naapurinsa*. Wuorimaan kieltelyistä huolimatta Lattik korosti, että Viron poliittisissa piireissä vallitsi syvä epäluottamus Suomen ulkopoliittikan hoitoa kohtaan. Lattik jätti hienovaraisesti kertomatta, oliko vallitseva epäluottamus Suomen ulkopoliittikkaa kohtaan myös Viron hallituksen kanta. Kysymys tuli kuitenkin ikävänä yllätyksenä ja Wuorimaa kat-

57 Turtola (1987), s. 106.

58 Juhlin-Dannfeltin raportti 17.3.1930 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Estland, Lettland och Littaun, volym 5, KKA.

59 Nyqvistin raportit 20.1.1930 ja 20.3.1930 ulkomaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 23, KKA.

soi parhaaksi kirjoittaa ulkoministeri Procopélle, että *ministeri Lattik oli hyvin katkera ja koko keskustelu jätti erinomaisen ikävän vaikutuksen*.⁶⁰ Samoihin aikoihin myös Viron lehdistössä suhtauduttiin Suomeen varsin pidättyvästi ellei peräti kielteisesti lukkiutuneiden kauppaneuvottelujen vuoksi. Esimerkiksi Suomen itsenäisyyspäivän jälkeisen Päivälehdhen (*Päevaleht*) numeron liitteenä olleessa pilalehdessä julkaistiin ohessa oleva sarjakuva otsikolla *Suomen ja Viron ystävyys*: Suomi, Saksa ja Venäjä hyökkäävät lopulta yhdessä Viron kimppuun (kuvien tekstien käännökset ovat lähettiläs Wuorimaan käsialaa).⁶¹

Suomen joulukuussa 1935 tekemä julistus pohjoismaisesta suuntauksesta ei myöskään vaikuttanut merisotilaallisen yhteistyön vahvistumiseen, sillä kuten jo edellä esitin, 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla yhteistoimintahan Suomenlahden sulkemiseksi siirtyi suunnitelmista käytännön menetelmien harjoit-

60 Wuorimaan 21.11.1930 laatima raportti 75/1930 ulkoministeri Procopélle. Ministeri Aarne Wuorimaan paperit (Wuorimaan tyttären Marja Estlanderin hallussa, Riihimäki).

61 Wuorimaan 10.12.1930 laatima raportti 76/1930 Procopélle. Ministeri Aarne Wuorimaan paperit (Wuorimaan tyttären Marja Estlanderin hallussa, Riihimäki).

Viron lehdistössä olevista Suomen vastaisista kirjoituksista ja virolaisten poliittisten piirien tyytymättömyydestä Suomen ulkopoliittikkaa kohtaan vuonna 1930 on löydettävissä tietoja seuraavista Wuorimaan raporteista: raportti 58/1930 (20.1.1930), 59/1930 (24.1.1930), 60/1930 (3.1.1930), 71/1930 (25.7.1930), 73/1930 (20.10.1930), 75/1930 (21.11.1930) ja 76/1930 (10.12.1930). Ministeri Aarne Wuorimaan paperit (Wuorimaan tyttären Marja Estlanderin hallussa, Riihimäki).

telemiseen niin rannikkotykistöllä kuin sukellusveneillä. Virolaisille tehtiin kuitenkin näkyvällä tavalla selväksi, että vahvistuvasta merisotilaallisesta yhteistoiminnasta ei ollut johdettavissa pidemmälle meneviä päätelmiä. Sotaväen päällikkö Hugo Österman torjui kesällä 1939 ajanpuutteeseen ja vaimonsa huonoon terveydentilaan vedoten Laidonerin pyynnön vierailta Suomessa. Viron sotaväen ylipäällikköä tai hänen edustajaansa ei myöskään kutsuttu elokuussa 1939 Karjalan kannaksella järjestettyihin suuriin sotaharjoituksiin, joita muuten oli seuraamassa edustava ulkomainen kutsuvierasjoukko.⁶²

Pohjoismaisen suuntauksen näkyvä korostaminen ei kuitenkaan ollut esteenä Suomen korkeimman sotilasjohdon neuvotteluille virolaisten kollegojensa kanssa maiden merisotilaallisesta yhteistyöstä ja sen vahvistamisesta. Kuten jo edellä esitin, ulkopoliittisten edellytysten puuttuminen ei estänyt Oeschiä ottamasta esille Viron yleisesikunnan kanssa suunnitellun sodanaikaisen merisotilaallisen yhteistyön yksityiskohtia ennen hänen Viron-matkaansa loka-kuussa 1938. Virallinen ulkopoliittinen suuntaus ei myöskään millään muotoa estänyt Östermania tutustumasta heinäkuussa 1938 paikan päällä Viron taloudellisiin resursseihin mahdollisena liittolaisena ja antamasta kesällä 1939 merivoimien johdolle lupaa - samalla kun hän eväsi luvan Laidonerin vierailulta - toteuttaa jo vuosia aikaisemmin sovitut Suomen ja Viron sukellusveneiden salaiset yhteisharjoitukset Suomenlahden sulun vahvistamiseksi. Suomen sotilasjohto halusi siis näyttää julkisesti ulospäin, että maa pyrki pitämään selvää etäisyyttä Suomenlahden etelärantaan, mutta sotilaalliselle yhteistyölle ei pantu esteitä kunhan se vain tapahtui äärimmäisen salassa. Niinpä esimerkiksi Östermanin torjuvaan suhtautumiseen Laidonerin vierailua kohtaan kesällä 1939 ei todellisuudessa sisältynyt suurtakaan draamaa, sillä molemmat upseerit olivat neuvotelleet asiasta keskenään - todennäköisesti hyvässä yhteisymmärryksessä.⁶³ Niin ikään voin tuoda esille, että vaikka Viron korkeinta sotilasjohtoa ei kutsuttukaan elokuussa 1939 järjestettäviin suuriin sotaharjoituksiin, niin korkean tason tapaamisille ei pantu esteitä kunhan ne vain tapahtuisivat suurempaa huomiota herättämättä. Oesch kutsuikin henkilökohtaisesti Viron tykistön tarkastajan kenraalimajuri Hugo Kaulerin kulkua ennen sotaharjoituksia heinäkuussa 1939 seuraamaan Suomen kenttätykistön suuria harjoituksia Perkjärven ampumaleirille,⁶⁴ ja kuten jo edellä kerroin, saman vuoden kesäkuussa Suomen merivoimien esikunnan ja joukko-osastojen korkein johto teki panssarilaiva *Ilmarisella* epävirallisen vierailun Viroon. Tämän matkan ajanahan käsiteltiin Suomen ja Viron merivoimien suunniteltua sulkutoimintaa.

Yhteisen vihollisen Neuvostoliiton ja erityisesti sen laivaston varalta kaikessa hiljaisuudessa valmisteltua yhteistyötä pidettiin täysin luonnollisena toi-

62 Hyytiä, s. 105; ks. myös Viron Helsingin lähettilään Rudolf Möllersonin kirje 26.6.1939 Laidonerille. 2553 - 1 - 70, s. 220, ERA.

63 Em. Möllersonin kirje 26.6.1939 Laidonerille ja Laidonerin 11.7.1939 kirjoittama reunamerkintä puhelinkeskustelusta Östermanin kanssa. 2553 - 1 - 70, s. 220, ERA.

64 Oeschin kutsu 28.6.1939 kenraalimajuri Hugo Kaulerille saapua seuraamaan tykistön harjoituksia Perkjärven ampumaleirille 10.7-17.7.1939. Maanpuolustus 16, Viro, UM.

mintana. Siitä ei siis vain saanut pitää suurtakaan ääntä rauhan aikana. Kuvaavaa on, että Viron ulkoministeri Karl Selter laskeskelel syksyllä 1938, että rauhan aikana Virolla oli 100-prosenttisesti yhtenäiset intressit kahden eteläisen Baltian maan kanssa. Sodan syyttyä asetelma muuttuisi täysin, ja Selterin mukaan Viron Liettuan kanssa yhteiset intressit tulisivat putoamaan nolnaan ja Latvian kanssa korkeintaan 50:een tai mahdollisesti 25:een prosenttiin. Sen sijaan Viron päähuomio tulisi suuntautumaan Suomeen, koska maiden välillä oleva Suomenlahti muuttuisi Neuvostoliiton ja Saksan välisen konfliktin aikana näyttämöksi, jonka strateginen merkitys olisi mitä huomattavin.⁶⁵

Selterin laskelmien ohella ehkä kuvaavimman luonnehdinnan suomalais-virolaisista sotilassuhteista antoivat reilua kymmentä vuotta aikaisemmin Viron kaksi merkittävää vaikuttajaa, Laidoner ja tuonaikainen sotaministeri Reek. Vuoden 1928 alussa Suomen Tallinnan lähettiläs Wuorimaa ja mainitut kenraalit olivat vaihtaneet ajatuksia reunavaltioiden liittopolitiikan tarpeellisuudesta Neuvostoliiton taholta koetun uhan vastapainona. Wuorimaan laatiman raportin mukaan Laidoner ja Reek

lausuivat mielipiteinään, ettei mikään paperille tehty sopimus ole tarpeellinen, yhteiset edut ja tarpeet vievät kyllä kansat yhteen ja hiljaisuudessa tehty luottamuksellinen yhteistoiminta tuottaa parempia tai ainakin yhtä hyviä tuloksia kuin kirjallinen sopimus, jota mahdollisesti ratkaisevalla hetkellä ei noudatettaisikaan.⁶⁶

Wuorimaa yhtyi täysin ulkoministeri Hjalmar Procopélle osoittamassaan raportissa Laidonerin ja Reekin näkemyksiin korostaen vielä kertaalleen, että eri alueilla – eikä vähiten sotilaallisella alalla –

tuottaisi hiljaisuudessa ja ilman melua suoritettu hedelmällinen yhteistyö ja sen kautta saavutettu yhteisymmärrys tuloksia, jotka tarvittavalla hetkellä olisivat kallisarvoisemmat kuin kirjoitettu sopimus. Poliittisella, sotilaallisella, taloudellisella y.m. aloilla tapahtuva läheinen ja luottamuksellinen tiedotustoiminta, runsas henkilökohtainen kanssakäynti noita aloja edustavien huomattavien johtajien välillä ovat tekijöitä, joiden merkitystä ei voi tarpeeksi suuriksi arvioida. Sotalaitostemme samoin kuin poliittis[t]en poliisilaitostemme suhteen onkin jo yhteistoiminta ja -tiedotus hyvällä alulla.⁶⁷

Wuorimaa korosti vielä raportissaan, että kaikessa hiljaisuudessa kehitettävä yhteistyö olisi ainakin Suomelle ainoa mahdollinen tapa harjoittaa yhteistoimintaa, koska minkäänlainen julkinen blokkipolitiikka reunavaltioiden kanssa ei tulisi kysymykseenkään. Hiljaisuudessa tehtävällä yhteistyöllä ei ärsytettäisi

65 Lindqvistin raportti 25.11.1938 tiedusteluosaston päällikölle. Försvarsstabens, underrättelseavdelningen, serie E 1:2, militärattachérapporter, inkomna skrivelser 1938, volym 2, KKA.

66 Wuorimaan 16.2.1928 laatima raportti 2/1928 ulkoministeri Procopélle. Ministeri Aarne Wuorimaan paperit (Wuorimaan tyttären Marja Estlanderin hallussa, Riihimäki).

67 Ibid.

turhaan Neuvostoliittoa, eikä sille näin annettaisi syytä julkisesti puuttua reu-
navaltioiden lähentyvään yhteistyöhön. Julkinen yhteistyön korostaminen olisi
siten ulkopoliittisesti epäviisasta, koska Neuvostoliiton saadessa täysin aiheel-
lisesti tilaisuuden syyttää maansa länsirajan valtioita vehkeilystä sitä itseään
vastaan koko yhteistyö joutuisi heti alkuunsa suuriin vaikeuksiin.⁶⁸

Wuorimaan, Laidonerin ja Reekin näkemykset tulivatkin pitämään hyvin
paikkansa seuraavan vuosikymmenen aikana, kuten olemmekin jo nähneet.
Vaikka Suomen ja Viron välillä ei ollut maailmansotien välisenä aikana kir-
jallista sotilaallista yhteistyösopimusta, asioista oli suullisesti sovittu maiden
yleisesikuntien ja päämiesten välillä. Se, mitä Reek, Laidoner ja Wuorimaa
luonnehtivat kaikessa hiljaisuudessa harjoitettavaksi luottamukselliseksi yhteis-
toiminnaksi ei sitonut kumpaakaan puolta, mutta tällä tavalla toimien pystyttiin
kaikessa rauhassa harjoittamaan tärkeäksi koettua sotilaallista yhteistyötä.

Suomen ja Viron salainen yhteistoiminta ei koskenut pelkästensä maiden
sotilasjohtoja, vaan 1930-luvun alussa yhteistyö tiivistyi huomattavasti myös
ulkopoliitikassa Reekin, Laidonerin ja Wuorimaan hengessä. Paitsi presidentti
Svinhufvud niin myös erityisesti ulkoministeri Hackzell olivat kiinnostuneita
luottamuksellisen yhteistyön tuntuvasta vahvistamisesta. *Riigikogun* ulkopo-
liittisessa valiokunnassa pitämässään tilannekatsauksessa ulkoministeri August
Rei antoikin vilpittöntä tunnustusta Hackzelliin osoittamasta mielenkiinnosta
eteläistä naapurivaltiota kohtaan nimittämällä Hackzelliä Viron ystäväksi.⁶⁹
Hackzelliin vieraillessa Tallinnassa Rein seuraajan ulkoministeri Piipin luona
kesäkuussa 1933 molemmat olivat yhtä mieltä siitä, ettei ollut tarvetta solmia
minkäänlaista sopimusta poliittisesta yhteistyöstä, vaan tärkeintä oli maiden
välinen luottamuksellinen suhde. Vielä saman vuoden syyskuussa Piip teki
vastavierailun, jonka aikana hän ja Hackzell sopivat siitä, että maiden ulko-
ministereiden tulisi tavata toisensa puolivuositain. Samassa yhteydessä ulko-
ministerit myös sopivat, että maiden välillä tultaisiin säännömukaisesti vaiht-
tamaan vieläpä laaja-alaisesti luottamuksellisia poliittisia tietoja.⁷⁰ Hackzelliin
jättäessä ulkoministerin tehtävät lokakuussa 1936 hieman vajaan neljän vuo-
den toimensa jälkeen Viron Helsingin lähettiläs Hans Rebane ei säästellyt
esimiehilleen osoittamassaan raportissa kiitosta Hackzelliin toimista. Rebanen
mukaan Hackzell – vaikkakin hänen aikanaan Suomi virallisesti suuntautui
pohjoismaihin – oli pitkiin aikoihin ensimmäinen ulkoministeri, joka suuntasi
tarkemman huomionsa Suomenlahden eteläpuolelle ja yhteistyöhön Viron lä-
hettilään kanssa. Erikseen Rebane vielä kirjoitti, että ennen lähtöään virastaan
Hackzell oli – Rebanen mukaan täysin liioittelematta – lausunut yrittäneensä
tehdä kaiken sen, mitä Viron hallitus oli Suomen ulkoministeriltä toivonut.⁷¹

68 Ibid.

69 Riigikogun ulkopoliittisen valiokunnan ptk. 22.3.1933. Riigikogu väliskomisjoni. Protokollid 1933, BA.

70 Em. muistiinpanot Suomen ja Viron ulkoministereiden neuvotteluista Tallinnassa 1.6.1933 ja raportti Piipin vierailusta Suomessa 14.9.1933. 957 - 13 - 643, s. 35, 150–151, ERA.

71 Viron Helsingin lähettilään Rebanen raportti 20.10.1936 ulkoministeriön poliittiselle osas-
tolle. 957 - 14 - 322, s. 185, ERA.

■ IX Ruotsi kiinnostuu sulusta

Ruotsin sotilasjohto yhteistyön kättilönä

Tutkimustyöni aikana selvisi, että Suomen ja Ruotsin yleisesikunnat sopivat yhdessä Suomen Virolle esittämästä yhteistyötarjouksesta. Vieraillessaan Tukholmassa tammikuussa 1929 neuvottelemassa Ruotsin merivoimien esikunnan kanssa Suomen yleisesikunnan päällikkö Wallenius otti puheeksi Ruotsin laivaston osallistumisen sanktioihin Neuvostoliiton hyökkäyksen varalta. Vielä saman vuoden lokakuussa Suomen yleisesikunnan operatiivisen toimiston päällikkö everstiluutnantti Karikoski vieraili Ruotsin merivoimien esikunnassa. Tällöin hän sai neuvottelukumppanikseen Ruotsin meriesikunnan eli *marinstabenin* operatiivisen osaston päällikön komentajakapteeni Gösta Ehrensvärdin. Neuvotteluissa todennäköisesti sovittiin, että Karikoski ja Ehrensvärd aloittaisivat yksityisen kirjeenvaihdon kysymyksistä, jotka liittyisivät Ruotsin Suomelle antamaan sanktioapuun. Samassa yhteydessä Ehrensvärd oli valmis luovuttamaan Suomen yleisesikunnalle meriesikunnan operatiivisessa osastossa laaditut arviot Neuvostoliiton laivaston mahdollisista tavoitteista ja mahdollisuuksista sodassa Suomea vastaan.¹ Todennäköisesti juuri Karikosken lokakuun vierailun aikana myös päätettiin, että suomalaiset tulisivat esittämään lyhyen ajan sisällä Viron yleisesikunnalle ja merivoimille Suomen ja Viron merivoimien välistä yhteistoimintaa Porkkala – Tallinna -välisessä merikaupissa. Tämän lisäksi Suomen yleisesikunta oli neuvotellut asiasta myös Ruotsin Helsingin ja Baltian laivastoasiamiehen komentajakapteeni Nils Arnbergerin kanssa. Tämä tulee esille Ehrensvärdin laatimasta raportista, joka käsittelee hänen elokuussa 1930 tekemäänsä yksityistä matkaa ja sen aikana käytyjä neuvotteluja Suomen yleisesikunnan ja merivoimien johdon kanssa.² Matkan aikana suomalaiset kertoivat avoimesti Viron sotilasjohdon kanssa käydyistä yhteistyöneuvotteluista, joista tarkemmin jäljempänä.

Ennen kuin suomalaiset esittäisivät yhteistyötä Virolle, kysymyksestä laadittaisiin huolellinen selvitys. Laadinnassa ei liiemmin hukattukaan aikaa. Tehtävä annettiin asiaan vihkiytyneelle Arnbergerille, joka marraskuun viimeisenä päivänä 1929 sai valmiiksi Suomenlahden meristrategista tilannetta käsittelevän muistionsa. Muistion keskeisenä sisältönä oli tarkastella ennen

1 Turtola (1984), s. 109.

2 Em. Ehrensvärdin matkaraportti 29.8.1930 meriesikunnan päällikölle Suomessa suoritetusta vierailusta 17.–24.8.1930, s. 6. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattaché-rapporter, Finland 1928–1930, volym 1, KKA.

kaikkea Neuvostoliiton aloittaman hyökkäyksen menestymisen mahdollisuuksia ja todennäköisiä seurauksia merisotatoimien kannalta.³ Arnbergerin arvioista tulee selvästi esille, että Pietari Suuren sulkupuolustukseen nojaavaa ajattelutapaa eivät olleet ruotsalaisetkaan unohtaneet. Muistion aluksi Arnberger käsittelee seikkaperäisesti Suomenlahden ilmastollisia ja maantieteellisiä olosuhteita, joiden arvioitiin ratkaisevasti vaikuttavan Neuvostoliiton merivoimien operaatiomahdollisuuksiin. Heti aluksi Arnberger toteaa, että pohjoisen ilmasto-olosuhteet antoivat Suomelle ja pienille Baltian maille huomattavan edun, koska Suomenlahden perukkaan suljettu punalaivasto oli jääolosuhteiden vuoksi pakotettu pysymään paikallaan erittäin pitkän ajan, aina joulukuun puolivälistä huhtikuulle asti. Käytännössä tämä merkitsi, että kaikkia Neuvostoliiton laivaston avulla suoritettavia suurempia maihinnousuyrityksiä oli tuona aikana lähes mahdotonta suorittaa menestyksellisesti, mikäli Neuvostoliitolla ei olisi lännempänä aikaisemmin hankittua tukialuetta. Avoveden aikana tilanne tulisi kuitenkin merkittävästi muuttumaan. Ensimmäisenä esteenä punalaivasto tulisi kohtaamaan Suomelle kuuluvat itäisen Suomenlahden ulkosaaret ja niiden vaikeakulkuiset vesiväylät. Puolustajan asemaa heikensivät ratkaisevalla tavalla kuitenkin Tarton rauhansopimuksen määräykset, joiden mukaan saaria ei saisi linnoittaa rauhan aikana. Tämän johdosta Arnberger arvioi, että Suomella ei olisi suuriakaan mahdollisuuksia puolustaa menestyksellisesti näitä saaria Neuvostoliiton tehdessä yllätyshyökkäyksen. Näin tämä ensimmäinen strategisesti tärkeä puolustusasema ei tarjoaisi suomalaisille mahdollisuuksia estää punalaivaston etenemistä länteen. Arnberger piti enemmän kuin todennäköisenä, että Neuvostoliitto tulisi välittömästi ensimmäisenä sotatoimena miehittämään saaret varmistaakseen operaatiovapauden etenemiselle.⁴ Kuten myöhemmin tulen esittämään Neuvostoliiton Itämeren laivaston asiakirjoihin perustuen, Arnberger osui arviossaan täysin oikeaan.

Arnbergerin arvion mukaan tästä eteenpäin alkaisivat kuitenkin punalaivaston vaikeudet. Pietari Suuren sulkupuolustusajattelun tapaan, kääntämällä vain rintama päinvastaiseen suuntaan kohti itää suomalaisilla ja virolaisilla olisi hallussaan avaimet punalaivaston Itämerelle etenemisen pysäyttämiseksi. Suomen sokkeloinen saaristo ja Tallinna merivoimien tukialueena tarjosivat mitä parhaimmat mahdollisuudet menestyksellisille sivustahyökkäyksille Neuvostoliiton laivastovoimia vastaan. Arnberger kirjoittikin Suomen ja Viron merivoimien yhteistyön menestymisen mahdollisuuksista varsin optimistisesti. Hänen mukaansa

mitä vahvempia nämä voimat ovat, sitä vaikeammaksi muodostuu tie ulos. Jokaista juuri luodun Suomen tai Viron laivaston vahventamista tulee tästä syystä kaikkien niiden valtioiden tervehtiä, joiden suoranai-

3 Ruotsin Helsingin laivastoasiamiehen komentajakapteeni Nils Arnbergerin muistio 30.11.1929 meristrategisesta tilanteesta Suomenlahdella ja sen ympärillä olevilla vesialueilla. Marinstabens utrikesavdelningen, serie E III c, militärattachérapporter, Finland, volym 1, KKA.

4 Ibid., s. 2–4.

sena tai välillisenä intressinä on se, että Venäjän laivasto ei lähtisi luonnollisesta Suomenlahden sisäosien puolustusasemastaan [...] Sekä virolaisilla että suomalaisilla on tarpeellinen määrä miinoja miinasulun muodostamiseksi poikittain Suomenlahden yli. Meristrategiselta kannalta katsottuna voitaneen Helsinki – Tallinna -asemaa pitää tästä syystä erityisen vahvana, vahvimpana näillä vesialueilla.⁵

Arnberger arvioi puhtaasti meristrategisesta näkökulmasta, että Suomen ja Viiron laivastojen yhteistyöllä erityisesti Suomenlahden kapeikossa olisi mitä parhaat edellytykset saavuttaa merkittäviä sotilaallisia etuja, jotka vastaisivat mitä suurimmassa määrin paitsi molempien valtioiden myös ennen kaikkea Ruotsin sotilaallisia intressejä. Kirjoittaja arvosti myös Tallinnan edustalle ryhmitettyä voimakasta rannikkotykistöä, joka laivaston lisäksi pystyisi merkittävällä tavalla osallistumaan sulkun.⁶

Tässä yhteydessä Arnberger ei kuitenkaan keksinyt tuoda esille mahdollisuutta, että tykistöllisen sulkutoiminnan vahvistamiseksi ja molempien maiden laivastojen laskeman miinasulun vartioimiseksi Suomi rakentaisi kapeikon pohjoispuolelle tarpeeksi vahvan rannikkotykistön, joka pystyisi toimimaan yhteistyössä etelärannalla olevan vastaavan virolaisen aseistuksen kanssa. Näinhän kontra-amiraali Salza hivenen myöhemmin vuoden 1930 alussa suomalaisille ehdotti, ja suomalaiset suostuivat ehdotukseen. Tästä huolimatta kirjoittaja katsoi tarpeelliseksi mainita useasti venäläisten sotilaalliset toimet tsaarinaikana Suomenlahden puolustusjärjestelyissä.⁷ Näin esikuvana olivat juuri Pietari Suuren linnoitusajattelun ratkaisut, joita alueen uudet omistajat voisivat tarvittaessa hyödyntää sovelletusti uhkaksi koettua itäistä naapuria vastaan. Siten Arnberger arvioi, että Helsinki – Tallinna -välisen sulkuaseman lisäksi lännempänä olevat Hanko, Lappohja ja Paldiski satamineen olisivat mitä parhaita aputukikohtia maiden laivastovoimille. Näin maat voisivat hyödyntää tsaarinaikaisten suunnitelmien mukaisesti kyseisiä satamia torjuttaessa punalaivaston etenemistä Itämerelle. Yhteenvedonomaaisesti Arnberger halusi vielä korostaa, että suomalais-virolaisten merivoimien yhteistyö ennen kaikkea miinasulun muodostamiseksi olisi vartenotettava tekijä punalaivaston etenemisen esteenä. Muistion laatijan mukaan ainoana haittaavana tekijänä oli se, että niin Suomelta kuin Viroltakin puuttuivat riittävän suuret miinanlaskun kelpoiset alukset. Arnberger kuitenkin arvioi optimistisesti, että tämän puutteen poistamiseen oli hyvät mahdollisuudet jopa aivan lähitulevaisuudessa.⁸

Nämä arviot koskivat maiden välisen yhteistyön avulla saatavia tuloksia vain siinä tapauksessa, että molemmat maat olisivat samanaikaisesti sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Arnberger laski, että ainoastaan molemmilta rannoilta tapahtuvan yhteistoiminnan avulla pystyttäisiin luomaan merkittävä sulkupuolustus. Mikäli hyökkäys kohdistuisi ainoastaan Viroon ja Suomi olisi puo-

5 Ibid., s. 4–5.

6 Ibid., s. 5.

7 Ibid., s. 6.

8 Ibid.

lueeton Viron ja Neuvostoliiton välisessä sodassa, Viron asema huononisi ratkaisevalla tavalla. Viro yksinään ei pystyisi muodostamaan ja ylläpitämään merellistä sulkua, korkeintaan hidastamaan punalaivaston etenemistä. Käytännössä Neuvostoliiton laivastolla olisi tällöin loppujen lopuksi täysi operatiivapaus edetä Suomenlahdelta Itämerelle.⁹

"Venäjän heikkous on Ruotsin vahvuus"

Suomalais-virolaisen sulkupuolustuksen järjestäminen oli suureksi hyödyksi paitsi kyseisille maille myös Ruotsille. Neuvostoliitto tunnustettiin ennen Hitlerin valtaannousua ja Saksan jälleenvarustautumista ainoaksi potentiaalisesti viholliseksi myös Ruotsissa. Arnberger arvioi, että Neuvostoliiton onnistuessa murtautumaan Itämerelle ja miehittämään Suomenlahden eteläpuolisen osan lisäksi myös pohjoisosan, maihinnousun uhka Ruotsia vastaan tulisi välittömästi akuutiksi. Tähän uhkaan liittyivät oleellisesti Ahvenanmaan puolustamahdollisuudet Neuvostoliiton miehitysyriksiä vastaan. Ahvenanmaan merkitys Ruotsin sotilaallisissa puolustussuunnitelmissa oli mitä keskeisin niin meri- kuin ilmastrategiselta kannalta. Neuvostoliiton onnistuessa miehittämään Ahvenanmaan sille avautuisivat esteettömät reitit ja väylät lyhyen matkan päässä oleville Ruotsin rannikkovesille ja erinomaiset mahdollisuudet katkaista Pohjanlahdella kulkeva meriliikenne Suomen ja Ruotsin välillä. Arnberger ei uskonut, että Neuvostoliitto tulisi suoraan yrittämään saarten valtausta, koska sen onnistuminen tulisi olemaan liian vaikeata Suomenlahden perukasta. Neuvostoliiton halua ryhtyä operaatioon ainakin ensi vaiheessa tulisi rajoittamaan myös tietoisuus siitä, että selkkaukset yhden tai useamman Ahvenanmaan linnoittamattomuuden ja sotilaspoliittisesti puolueettoman aseman takaavan sopimuksen allekirjoittajavaltion kanssa olisivat varsin todennäköisiä. Sen sijaan jos Neuvostoliiton onnistuisi miehittää Suomenlahden kaapeikon eteläranta, maihinnousu-uhka saarelle nousisi huomattavasti lyhentyneen etäisyyden vuoksi.¹⁰ Kolmas ja kaikista epäedullisin tilannekehitys, Neuvostoliiton menestyksellinen sotilaallinen operaatio myös Suomenlahden kaapeikon pohjoispuolella tulisi merkitsemään Arnbergerin mukaan sitä, että – mikäli saarella ei olisi vielä tässä vaiheessa jonkun kolmannen osapuolen joukkoja – *Ahvenanmaa kuin kypsä hedelmä putoaisi venäläisten käsiin.*¹¹

Merkittävänä seikkana kaikissa vaihtoehtoisissa malleissa oli vielä se, että Saksan ja Neuvostoliiton erittäin läheisiksi tunnustetut sotilaalliset suhteet voisivat konfliktitilanteessa tuoda arvaamattomia vaikeuksia Ahvenanmaan puolustamiselle. Kyse olisi Saksan mahdollisista toimista Neuvostoliiton hyväksi: se voisi sulkea Tanskan salmet ja näin estää tai ainakin merkittävästi hidastaa Suomen ja Baltian maiden avuksi lähetettyjen länsivaltojen laivastovoimien

9 Ibid., s. 7.

10 Ibid., s. 8–10.

11 Ibid., s. 10.

pääsyä Itämerelle. Näiden maiden liian läheisiksi koettuja suhteita kuvaa hyvin kirjoittajan arvio, jonka mukaan Neuvostoliiton ja Saksan sotilaallinen liitto ei olisi ollenkaan pois suljettu mahdollisuus.¹²

Arnbergerin laatimassa muistiossa viestinä oli siis se, että Ruotsin omissa puolustusmahdollisuuksissa keskeisessä asemassa olivat Suomenlahden molempia rantoja suurimmaksi osaksi hallitsevat Suomi ja Viro sekä niiden laivastovoimien mahdollinen ja jopa toivottava yhteistoiminta. Muistionsa lopuksi Arnberger totesi, että *mitä tulee Suomenlahden ja ympärillä olevien vesialueiden meristrategiseen tilanteeseen, näyttää siltä, että Venäjän heikkous merkitsee samaa kuin Ruotsin vahvuus. Niin kauan kuin venäläinen merivoima on tunnettu Suomenlahden perukalle, meidän asemamme on edullinen. Tämän olotilan muutos Venäjän eduksi huonontaisi asemaamme vastaavassa määrin.*¹³

Status quon säilyminen Suomenlahden alueella vastasi täydellisesti Ruotsin sotilaallisia intressejä. Ruotsille oli oman edun mukaista, että sen ja Neuvostoliiton välillä olevat puskurivaltiot pystyisivät torjumaan puna-armeijan ja punalaivaston hyökkäykset tai ainakin mahdollisimman kauan hidastamaan neuvostojoukkojen etenemistä. Niin Ruotsin omille sotilaallisille valmisteluille jäisi riittävästi aikaa Neuvostoliiton mahdollisia aggressiivisia jatkotoimia silmälläpitäen. Tärkeintä tämän toteuttamisessa oli, että Suomi ja Viro puskurivaltioina toimisivat saumattomassa yhteistyössä maiden välillä olevalla merialueella ja erityisesti meristrategisesti tärkeässä Porkkalan ja Tallinnan välisessä kapeikossa, koska ainoastaan molemmilta Suomenlahden rannoilta tapahtuvan yhteistoiminnan avulla olisi parhaimmat onnistumisen mahdollisuudet punalaivaston etenemisen vastustamiseksi.¹⁴ Tämän vuoksi Arnberger korosti, että Suomen ja Viron sotilaallinen vahvistuminen olisi mitä suotavinna, jotta

nämä mahdollisimman pitkään pystyisivät vastustamaan venäläisten hyökkäystä [...] Suomi ja Viro yhdessä voivat tuntuvasti hidastaa Venäjän laivaston eteenpäin tunkeutumista, Viro yksin sitä vastoin ei tähän kykene. Tästä näkökannasta käsin voidaan kysyä, eikö meille olisi edullista, että Suomi tukisi Viroa sodassa Neuvostoliittoa vastaan.¹⁵

Arnberger arvioi näin ollen suomalais-virolaisen merisotilaallisen yhteistyön sulun muodostamiseksi niin tärkeäksi, että tämän vuoksi jopa Suomen tulisi tukea huomattavasti heikompa Viroa puna-armeijan maa- ja ilmavoimien hyökkäyksen vastustamiseksi. Arnbergerin arvio liittyy todennäköisesti Ruotsin suunnitelmiin lähettää sanktioapua Suomelle Neuvostoliiton hyökkäyksen toteutuessa. Kuten Turtola toteaa, vieraillessaan Ruotsin yleisesikunnassa vuonna 1927 yleisesikunnan päällikkö Wallenius pystyi tyytyväisenä to-

12 Ibid., s. 11.

13 Ibid., s. 11–12.

14 Ibid., s. 12.

15 Ibid.

teamaan, että Ruotsin yleisesikunnassa oli jo ehditty laatia suunnitelmia ruotsalaisten sanktiojoukkojen lähettämiseksi Suomeen. Sanktiojoukkojen lähettämiseen liittyviä käytännön suunnitelmia käsiteltiin todennäköisesti jo Walleniuksen vierailun aikana. Tämän tutkimuksen kannalta merkille pantavaa on huomata, että Walleniuksen vierailun aikana käsiteltiin myös sotilaallisen yhteistoiminnan mahdollisuuksia Baltian maiden kanssa. Ruotsin yleisesikunnassa ilmenikin halukkuutta laajentaa yhteistyötä myös Suomenlahden eteläpuolelle.¹⁶ Viimeksi siteeratusta Arnbergerin arviosta kuitenkin ilmenee, että jo muistion laatimisen aikana Ruotsin sotilasjohto oli pudottanut Baltian maat suoran sotilaallisen yhteistoiminnan ulkopuolelle. Arnberger halusi kuitenkin vielä painottaa, että Viro voisi omalta osaltansa antaa huomattavaa potentiaalista sotilaallista tukea myös Ruotsille. Toisin sanoen mitä kauemmin Viro pystyisi osallistumaan merelliseen sulkupuolustukseen – joka olisi kyllin tehokas vain Suomenlahden molemmilta rannoilta toteutettuna –, sitä edullisempaa se olisi Suomelle ja Ruotsille.

Arnbergerin arvio ei ollut tarkoitettu pelkäksi toteamukseksi, vaan Viron aseman korostamisella pyrittiin todennäköisesti vaikuttamaan laajemminkin. Ruotsin yleisesikunnan asiakirjoista käy ilmi, että suhtautuminen Viron kanssa harjoitettavaan sotilaalliseen yhteistyöhön oli muuttunut kielteiseksi. Yleisesikunnan ulkomaaosaston päällikkö everstiluutnantti Björnstjerna arvioi epäilyksettä, että pienellä Virolla ei ollut suuriakaan toiveita säilyä itsenäisenä valtiona suurvallan naapurina. Tämän vuoksi ei tulisi antaa toivettakaan siitä, että Ruotsi tulisi antamaan aktiivista sotilaallista tukea Virolle: jos tukea annettaisiin, tulisi se kohdentumaan ainoastaan Suomenlahden pohjoispuolelle.¹⁷ Toisaalta Björnstjerna ei kieltänyt sitä mahdollisuutta, että jos Ruotsi antaisi sotilaallista apua Suomelle, Suomi voisi vastaavasti tukea tietyssä määrin Viron puolustusponnistelija.

Ruotsalaisten taholta oli nyt valmistunut selvitys, jossa tunnustettiin suomalais-virolaisen sulkutoiminnan suuret mahdollisuudet vaikeuttaa merkittäväällä tavalla Neuvostoliiton laivastovoimien ulosmurtautumista Itämerelle. Näin Ahvenanmaahan ja viime kädessä Ruotsiin kohdistunutta maihinnousuuhkaa pystyttäisiin torjumaan tai ainakin ratkaisevasti vaikeuttamaan jo Suomenlahden kapeimmalla kohdalla. Karikoski vieraili uudelleen Ruotsin meriesikunnassa maaliskuussa 1930 ja tälläkin kertaa esillä olivat meristrategiset kysymykset.¹⁸

Mitä nämä meristrategiset kysymykset sitten olivat tällä kertaa? Todennäköisesti Karikoski tuoreeltaan informoi ruotsalaisia edellisen kuun aikana käydyistä yhteistyöneuvotteluista Viron yleisesikunnan kanssa. Tämä tulee ilmi Ruotsin Helsingin sotilasasiamiehen Gustaf Nyqvistin maaliskuun puolivälissä Björnstjernalle lähettämästä kirjeestä, jossa käsiteltiin Karikosken tulevaa mat-

16 Turtola (1984), s. 87–88.

17 Em. Björnstjernan kirje 7.5.1931 Juhlin-Dannfeltille. Militärattachén i Riga hemliga arkiv, serie E I b, inkomna handlingar, volym 1, KKA.

18 Turtola (1984), s. 110.

kaa. Nyqvist vetosi vain kolme ja puoli kuukautta aikaisemmin valmistuneeseen Arnbergerin muistioon Suomenlahden meristrategisesta tilanteesta ja piti muistion johtopäätöksiä niin merkittävänä, että siteerasi suoraan muun muassa Arnbergerin arvioita Helsingin ja Tallinnan välisen merikapeikon sotilaallisesta merkityksestä ja siitä, että kapeikkoa tulisi tarkastella ennen muuta Suomenlahden ja sen ympärillä olevien vesistöjen alueen vahvimpana puolustuslinjana. Nyqvist valikoi myös siteerattavaksi Arnbergerin arvion siitä, kuinka Ruotsin mitä suurimpana sotilaallisena intressinä olisi, että sodan puhjetessa punalaivasto voitaisiin pitää suljettuna Suomenlahdelle. Näin Ruotsin asema myös säilyisi edullisena, mutta jos Neuvostoliiton laivaston onnistuisi päästä Suomenlahdesta Itämerelle, Ruotsin sotilaallinen asema tulisi merkittävästi heikentymään.¹⁹ Kaikesta päätellen myös Nyqvist asettui tukemaan Arnbergerin näkemyksiä Viron tärkeästä asemasta Ruotsin puolustusmahdollisuuksille.

Suomen sotilasjohto pitää ruotsalaisia kollegoja ajan tasalla

Ruotsalaiset olivat kiinnostuneita kuulemaan hyvinkin nopeasti, millaisia tuloksia suomalaiset olivat saaneet yhteistyöneuvotteluissa Viron yleisesikunnan ja merivoimien johdon kanssa. Neuvottelujen aloittamisestahan oli sovittu suomalais-ruotsalaisissa keskusteluissa hieman aikaisemmin. Asia otettiinkin käsiteltäväksi Ruotsin meriesikunnan operatiivisen osaston päällikön Ehrensvärdin 17.–24. elokuuta 1930 suorittaman yksityisvierailun yhteydessä.²⁰ Ehrensvärdin matkan tavoitteena oli hankkia ensikäden tietoa Suomen laivaston ja rannikkopuolustuksen senhetkisestä tilanteesta silmällä pitäen suunnitelmia Ruotsin merivoimien sanktioavusta Suomelle. Erityisesti laivaston suhteen oli tapahtumassa suuria muutoksia, sillä hankintaohjelmaan kuuluneista kahdesta panssarilaivasta, neljästä sukellusveneestä ja moottoritorpedoveneistä olivat juuri valmistuneet mainitut torpedoveneet ja kolme sukellusvenettä. Molemmat panssarilaivatkin tulisivat lasketuiksi vesille parin kolmen vuoden sisällä. Suomen laivaston vahvistumisen myötä tilanne Suomenlahdella tulisi Ruotsin kannalta muuttumaan parempaan suuntaan. Laivaston vahvistuminen vaikutti merkittäväällä tavalla myös suunniteltujen ruotsalaisten sanktiojoukkojen merikuljetusten turvaamiseen. Kuten jo aikaisemmin mainitsin, niin matkan aikana Ehrensvärd neuvotteli muun muassa yleisesikunnan päällikön Walleniuksen, apulaispuolustusministerin Östermanin, meripuolustuksen päällikön Valveen, operatiivisen osaston päällikön Karikosken ja samaisella osastolla palvelevan komentajakapteeni Johannes Rosenbergin kanssa. Erityisesti

19 Nyqvistin käsikirje 15.3.1930 ulkomaosaston päällikölle. Generalstabens, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 23, KKA.

20 Em. Ehrensvärdin matkaraportti 29.8.1930 meriesikunnan päällikölle Suomessa suoritetusta vierailusta 17.–24.8.1930. Marinstabens, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1928–1930, volym 1, KKA.

Ehrensvärd halusi laatimassaan raportissaan korostaa, että Valveen kanssa syntyi syvällisiä luottamuksellisia keskusteluja. Niin ikään Ehrensvärd ilmaisi raportissaan suuren tyytyväisyytensä siihen, että matkan aikana suomalaiset olivat täysin avoimesti antaneet tietoja sotilaallisista kysymyksistä, joihin Ehrensvärd oli kiinnostunut saamaan yksityiskohtaisia vastauksia.²¹ Tässä suhteessa Ehrensvärd osui enemmän kuin oikeaan, sillä raportissa esitetyt seikkaperäiset tiedot Suomen laivastosta ja rannikkopuolustuksesta osoittavat, että neuvotteluissa mukana olleet suomalaiset eivät edes pyrkineetkään panttaamaan tietoja tulevista suunnitelmista ja jo toteutetuista käytännön järjestelyistä.

Suomalaisten ja virolaisten käymistä yhteistyöneuvotteluista suomalaiset kertoivat avoimesti, että Viron merivoimien johdon kanssa – aikaisempien Ruotsin Helsingin laivastoasiamiehen Arnbergerin kanssa käytyjen ja Tukholmassa syksyllä 1929 pidettyjen neuvottelujen ja päätösten mukaisesti – oli suomalaisten aloitteesta ryhdytty neuvottelemaan sulkupuolustuksen järjestämisestä Suomenlahden kapeikkoon. Suomalaiset myös totesivat Viron merivoimien komentajan Salzan ehdottaneen, että sulkutoiminnan vahvistamiseksi olisi tarpeen sijoittaa myös Suomenlahden kapeikon pohjoisrannalle järeätä rannikkotykistöä. Salzan ehdotuksesta oli myös otettu vaarin, ja Ehrensvärdille kerrottiin, että tykistöllisen sulun vahvistamiseksi aikomuksena olisi rakentaa kahdella järeällä putkella varustettu tykistöasema Helsingin ulkopuolella sijaitsevalle saarelle. Se pystyisi toimimaan yhdessä Tallinnan edustalla olevan virolaistykistön kanssa Suomenlahden sulkemiseksi.²²

Ehrensvärd pystyi siis tyytyväisenä toteamaan, että ensimmäiset suomalaisvirolaiset neuvottelut sulkutoiminnan organisoimiseksi olivat johtaneet toivotuun tulokseen. Samalla ilmeni, että suomalaisten ja virolaisten yhteistyöneuvottelut olivat hyvin nopeassa tahdissa siirtyneet periaatteellisista keskusteluista neuvotteluihin yhteistoiminnan käytännön muodoista. Valveen kanssa käydyissä neuvotteluissa oli nimittäin käynyt ilmi, että yhteistoiminnan rakentamiseksi maiden merivoimien johdot olivat sopineet jo saman syksyn aikana käytävistä jatkoneuvotteluista, joiden tavoitteena oli sopia molempien laivastojen yhteisestä viestijärjestelmästä. Valve oli myös hyvin kiinnostunut viestijärjestelmän yhdenmukaistamisesta Ruotsin laivaston kanssa. Tämän vuoksi Valve oli tutkinut seikkaperäisesti ruotsalaisten viestijärjestelmää ja tullut siihen tulokseen, että tiettyjen viestitysmuotojen yhdenmukaistamisessa ei tulisi olemaan ylitsepääsemättömiä ongelmia. Valve kuitenkin korosti tässä yhteydessä, että mikäli Suomen laivasto tulisi ottamaan käyttöön ruotsalaisia menetelmiä, edellytyksenä olisi, että myös Viron laivasto tekisi samoin. Tästä tultaisiin vielä keskustelemaan lähestyvissä neuvotteluissa virolaisten kanssa.²³

Ruotsin sotilasjohto pidettiin näin heti alusta ajan tasalla siitä, miten yhteistyöneuvottelut Viron kanssa edistyivät ja mitä merivoimien välinen suunniteltu yhteistoiminta tulisi käytännössä sisältämään. Suomen yleisesikunnan

21 Ibid., s. 1–7.

22 Ibid., s. 6–7 ja 12.

23 Ibid. s. 9.

ja meripuolustuksen johdon tietovirta jatkui vuolaana myös tästä eteenpäin. Jo muutaman kuukauden kuluttua, seuraavan vuoden maaliskuun lopussa Ehrensvärd totesi Suomen etelärannikon rannikkotykkistön sijoittelua ja tulevia toimia käsittelevässä muistiossaan – Suomen yleisesikunnalta saatujen tietojen perusteella –, että Suomessa oli päätetty rakentaa virolaisten toiveiden mukaisesti järeä rannikkotykkipatteri Mäkiluodolle. Yhteistoiminnassa vastapäätä Suomenlahden etelärannalla olevan vastaavan aseistuksen kanssa se muodostaisi tykistöllisen sulkutulen punalaivaston operaatiivapauden rajoittamiseksi Suomenlahdelta Itämerelle. Suomalaisten antama luottamuksellinen informaatio ei rajoittunut koskemaan pelkästään suomalais-virolaisia yhteistyösuunnitelmia. Ehrensvärdin laatima muistio sisälsi tietoja jopa yksittäisten tykkien suunnitelluista sijoituksista.²⁴ Suomalaisten antamat tiedot vastasivat täysin aikaisemmin mainitsemaani Suomen yleisesikunnan tammikuun lopussa 1931 meripuolustuksen esikunnalle antamaa vastausta järeiden tykkien sijoittamisesta. Kuten jo aikaisemmin totesinkin, Suomen yleisesikunta oli vain vajaata kahta kuukautta aikaisemmin tammikuun lopussa hyväksynyt meripuolustuksen esikunnan suunnitelman, jossa esitettiin Mäkiluodon linnakkeen rakentamista silmällä pitäen yhteistoimintaa sulun muodostamiseksi Viron rannikkotykkistön kanssa.

Ruotsin sotilasasiamiehet seurasivat hyvin kiinnostuneina Suomen ja Viron nopeasti tiivistyneitä suhteita erityisesti meripuolustuksen alalla. Heidän raporteistaan käy myös ilmi, että kynttilää ei pidetty vakan alla Suomen ja Viron yhteistoiminnan saadessa yhä tiiviimpiä muotoja. Raportoidessaan Pätsin vierailusta Svinhufvudin luo heinäkuussa 1931 Ruotsin Helsingin laivastoasiamies kapteeni Helge Bager päätteli Valveen kuukautta aikaisemman Viron-vierailun osoittavan, että maiden merivoimien lähentymispyrkimykset olivat selvästi käynnissä. Erityisesti raportissa pantiin merkille, että Viron merivoimien komentaja Salza oli ainoa sotilashenkilö, joka otti osaa Pätsin delegaatioon. Laivastoasiamies kirjoittikin Tukholmaan, että

Paperilla näkymätöntä, mutta kuitenkin olemassaolevaa kosketusta Suomen ja Viron välillä lienee tähän asti pidetty yllä enemmänkin armeijapiirissä, siis yleisesikunnissa. Viimeisimmillä kyseisiin maihin suuntautuneilla tervehdyskäynneillä voitiin havaita, että olisi suotavaa, että myös merivoimien edustajat tapaisivat ja "vaihtaisivat mielipiteitä" [...] Aiemmin ei Virossa ole oltu kovinkaan kiinnostuneita suomalaisesta laivastosta. Kun Suomi on nyt kuitenkin luonut itselleen laivaston, joka jopa virolaisten näkökulmasta katsottuna lienee huomioonotettava tekijä, on pidetty suotavana, että sekä Viron laivaston päällikkö että myös muutamat muut meriupseerit ottavat suomalaisen laivaston uudet alukset lähemmän tarkastelun kohteeksi.²⁵

24 Ehrensvärdin muistio 23.3.1931 rannikkotykkistöstä Suomen etelärannikolla. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1931–1932, volym 2, KKA.

25 Bagerin raportti 24.7.1931 puolustusministerille. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland, volym 2, KKA.

Raportin lopuksi vielä todettiin, että Salzan ja Suomen merivoimien johdon neuvottelut sisälsivät todennäköisesti puhtaasti teknisten kysymysten lisäksi myös periaatteellisia asioita.²⁶

Laivaston ohella ruotsalaiset olivat kiinnostuneita sulkutoiminnan tykistöllisestä yhteistyöstä. Vielä kesäkuussa 1932 Ruotsin Tallinnan laivastoasiamiehen apulainen luutnantti Uno Larsson kirjoitti meriesikunnan päällikölle raporttinsa lopuksi seuraavasti:

Lopuksi pitää kiinnittää huomiota siihen, että virolaisissa armeijapiireissä – kuten tietyissä suomalaisissa piireissä – on sellainen käsitys, että virolaiset 30,5 cm:n (12 tuuman; tark. J. L.) patterit Aegnan saarella yhdessä saman kaliiperin suomalaisen patterin kanssa riittävät Suomenlahden sulkemiseen --- mikä on todistettava!²⁷

Asian todistamisessa ei liiemmin aikaa hukattu. Jo kuukautta myöhemmin heinäkuussa 1932 Ruotsin Helsingin laivastoasiamies kapteeni Helge Bager lähetti suoraan maansa puolustusministerille osoitetun raportin, joka sisälsi Suomen meripuolustuksen päällikön Valveen laivastoasiamiehelle avoimesti antamat tiedot suomalais-virolaisesta yhteistoiminnasta ja sen tavoitteista. Raportista käy ilmi, että asiasta oli tehty myös kyselyjä Viron sotilasjohdolta, mutta ilman suurempaa menestystä. Raportoinnin aluksi Bager totesikin, varsin suorasukaisesti, että *olen meripuolustuksen komentajalta saanut tietää seuraavia asioita Suomen ja Viron yhteisistä puolustussuunnitelmista ja epävirallisista sopimuksista, joista ei mielellään erityisesti Viron puolella keskustella.*²⁸ Valveen mukaan maiden yhteistoiminta käsitti puhtaasti sotilasteknisten tietojen vaihtamista ja itse sulkutoiminnan järjestämistä Suomenlahden ahtaimmassa kapeikossa. Edellinen käsitti tietojen vaihdon rannikopuolustuksen aseistuksen, ennen kaikkea tykistön ja sen tulenjohdon modernisoimisesta ja teknisistä muutoksista. Tämä tietojen vaihto liittyi kiinteästi jälkimmäiseen yhteistoiminnan muotoon. Raportin mukaan Valve piti erittäin merkittävänä Suomen ja Viron Suomenlahden sulkemiseksi tekemää suunnitelmaa, joka järeän tykistön lisäksi sisälsi myös kapeikon poikittaisen miinoituksen ja sukellusveneiden toiminnan. Valve tosin myös toi esille, että sulkutoiminta ei pystyisi täydellisesti estämään täysimääräistä Neuvostoliiton laivarynnäköä länteen, mutta vahingoittamaan kylläkin ulos murtautuvaa punalaivastoa huomattavasti myös sen pyrkiessä palaamaan takaisin Suomenlahden perukassa oleviin tukikohtiinsa. Laivastoasiamies oli huomauttanut tähän, että molemmilla mailla tuskin olisi tarpeeksi miinoja Suomenlahden kapeikon riittävän tehokkaaseen miinoittamiseen. Tähän huomautukseen Valve vastasi raportin mukaan *optimistisella lausunnolla, jonka mukaan miinat ovat*

26 Ibid.

27 Larssonin raportti 30.6.1932 meriesikunnan päällikölle. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland, volym 2, KKA.

28 Bagerin raportti 27.7.1932 puolustusministerille. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland, volym 2, KKA.

*nykyisin kauppatavaraa, jota nopeasti pystyttäisiin saamaan riittävä määrä.*²⁹ Samassa yhteydessä Valve myös kertoi Suomen puoleisen sulkutykistön muodostavan Mäkiluodon linnakkeen rakennusvaiheesta ja virolaisten meriupseerien vierailuista perehtymään Suomen uusiin sukellusveneisiin ja panssarilaiva Väinämöiseen.³⁰

Suomalais-virolaista sulkupuolustusta "täytyy kaikin tavoin rohkaista"

Ruotsissa perustettiin lokakuun loppupuolella 1930 års försvarskommission eli vuoden 1930 puolustuskomissio, johon nimettiin jäseniksi niin poliittisten puolueiden edustajia kuin sotilasasiantuntijoita. Komission ensimmäiseksi tehtäväksi pääministeri Carl Ekmanin hallitus antoi tutkia mahdollisuuksia supistaa puolustusmenojen kasvua vuonna 1925 tehdyn puolustus päätöksen mukaiseksi. Tämän ohella komission olisi laadittava seikkaperäinen tutkimus Ruotsin puolustuskysymyksestä. Kolmantena tehtävänä tulisi selvittää Ruotsin mahdollisuuksia vähentää omalta osaltansa aseistustaan joko mahdollisesti syntyvän kansainvälisen sopimuksen puitteissa tai toteuttamalla erillinen kansalliselta pohjalta lähtevä aseidenriisunta. Kysymys liittyi tulevaan Kansainliiton puitteissa järjestettävään aseidenriisuntakonferenssiin, johon parasta aikaa valmistauduttiin. Viimeisenä tehtävänä määrättiin selvittämään Kansainliiton jäsenyydestä aiheutuvia mahdollisia sanktiovelvoitteita, joita tutkimaan asetettiin erillinen sotilaallinen alakomissio.³¹ En tule tarkemmin käsittelemään komission perustamista ja sen sotilasasiantuntijoiden laatimia mielenkiintoisia suunnitelmia, joissa erityisesti ajettiin Suomen auttamista Kansainliiton sanktiovelvoitteiden pohjalta. Komission perustamisesta kertoo Arvid Cronenbergin seikkaperäinen tutkimus, ja suunnitelmat Suomen auttamiseksi ovat löydettävissä Turtolan väitöskirjasta.³²

Sen sijaan aikaisemmassa tutkimuksessa ei ole ilmennyt, että komissio ja erityisesti sen sotilasasiantuntijat panivat suurta painoa suomalais-virolaiselle merivoimien yhteistoiminnalle, jonka tarkoituksena olisi sulkea Neuvostoliiton laivastovoimat Suomenlahdelle. Tästä hyvänä esimerkkinä on sotilaallisessa alakomissiossa laadittu muistio vuodelta 1932, jossa tarkastellaan Ruotsin merivoimien toimia Selkämerellä ja eteläisellä Perämerellä ruotsalaisten sanktiojoukkojen ylimenon turvaamiseksi. Lähtökohtana pidettiin tilannetta, jossa Neuvostoliitto olisi suunnannut aluksi päähyökkäyksen Suomea, Viroa ja Latviaa vastaan, mutta ei vielä Ruotsia kohden. Oletettuun tilanteeseen kuului myös se, että Saksa pysyisi osapuoliin nähden puolueettomana ja Neu-

29 Ibid.

30 Ibid.

31 Turtola (1984), s. 122–123.

32 Arvid Cronenberg, Militär intressegrupp-politik. Kretsen kring Ny Militär Tidskrift och dess väg till inflytande i 1930-års försvarskommission (Kristianstad 1977), s. 75 lähtien; Turtola (1984), s. 123–135 ja 148–152.

vostoliiton ei olisi ainakaan ensimmäisessä vaiheessa onnistunut valloittaa Vi-
roa. Siten punalaivasto joutuisi toimimaan Suomenlahden perukassa olevista
tukikohdista käsin.³³ Luonnollisesti muistion laatimisaikana oltiin tietoisia jo
– Suomen sotilasjohdon avoimesti antaman informaation perusteella – alka-
neesta suomalais-virolaisesta merivoimien yhteistoiminnasta. Kaikista vaaral-
lisimpana pidettiin Neuvostoliiton sukellusveneiden pääsyä Suomenlahdelta
Pohjanlahdelle sanktiojoukkoja Suomeen kuljettavien alusten kimppuun. Su-
kellusveneet pystyisivät todennäköisesti siirtymään – toisin kuin punalaivaston
pinta-alukset – Suomenlahdelta ilman että Suomen ja Viron ilma- ja merivoi-
mat niitä ajoissa huomaisivat. Vastatoimien mahdollisuuksista kuitenkin arvi-
oitiin, että Neuvostoliiton sukellusveneitä vastaan voitaisiin toimia siten, että
Suomen ja Viron laivastot laskisivat miinavyöhykkeen Suomenlahden poikki.
Jo tietoisuus miinojen olemassaolosta Suomenlahden kapeikossa olisi erittäin
merkittävä tekijä, joka punalaivaston johdon tulisi laskelmissaan vakavasti
ottaa huomioon. Joka tapauksessa miinat tulisivat vähintäänkin vaikeuttamaan
ja hidastamaan sukellusveneiden kulkua länteen eivätkä myöskään merkittävät
tappiot jo tällä tasalla olisi ollenkaan poissuljettu vaihtoehto.³⁴ Muistiossa ko-
rostettiin, että *suomalaisten ja virolaisten operaatioita venäläisiä sukellusve-
neitä vastaan Suomenlahdella tulee kaikin tavoin rohkaista, ja jos mahdollista,
tukea.*³⁵

Näiden arvioiden jälkeen ryhdyttiin tarkastelemaan Ahvenanmaan ja Turun
saariston väylien miinoitusmahdollisuuksia neuvostosukellusveneiden Pohjan-
lahdelle pääsyn estämiseksi.³⁶ Näin Suomenlahden kapeikkoa ja siihen järjes-
tettävää suomalais-virolaista sulkupuolustusta pidettiin ensimmäisenä esteenä,
jossa punalaivastolle pystyttäisiin tuottamaan tappioita ja ainakin hidastamaan
sen yrityksiä murtautua ulos Suomenlahdelta. Ennen kaikkea Ruotsin yleis-
esikunnassa siis laskettiin, että virolaisten avulla järjestetty sulkupuolustus
hyödyttäisi Suomeen lähetettävien sanktiojoukkojen merikuljetusten turvalli-
suutta Selkämerellä ja eteläisellä Pohjanlahdella. Virolaiset antaisivat näin
merkittävän panoksensa Suomen puolustamiselle saamatta kuitenkaan itse
apujoukkoja, ainakaan Ruotsista.

Sotilaallisen alakomission arviot myös osoittavat, että ruotsalaisilla olivat
hyvässä muistissa tsaarinaikaiset toimet sulkuvyöhykkeen luomiseksi Suo-
menlahdelle. Samoihin aikoihin valmistuneessa toisessa muistiossa tuotiin
jopa esille Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän sulkupuolustussuunnitel-
mat sekä sen toteutuneet muodot ja verrattiin niitä suoraan suomalaisten ja
virolaisten suunnitelmiin sekä käytännön pyrkimyksiin toteuttaa uudelleen ky-

33 Sotilaallisessa alakomissiossa laadittu tarkemmin päiväämätön muistio nro 7, *De svenska marinstridskrafternas allmänna uppträdande och gruppering vid tryggandet av överskeppning av sanktionsstridskrafter över Bottenhavet och södra Bottenviken till Finland vid krigsfall A (och B)*, s. 1. Generalstaben, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommission. B. Marinen. B II. Övriga utredningar, KKA.

34 *Ibid.*, s. 1 ja 3.

35 *Ibid.*, s. 3.

36 *Ibid.*, s. 3–5.

seisen linnoitussuunnitelman pääpuolustuslinja Tallinnan ja Porkkalan välillä. Vakavana puutteena edellä esitetyn Arnbergerin laatiman muiston mukaisesti pidettiin vain sitä, että molempien maiden merivoimilta puuttuivat sellaiset alukset, jotka nopeasti pystyisivät laskemaan tarpeeksi voimakkaan miinavyöhykkeen punalaivaston ulosmurtautumisen todelliseksi esteeksi.³⁷ Joka tapauksessa Suomenlahden ahtain kapeikko oli strategisesti paras mahdollinen paikka toimia vähäisinkin resurssein punalaivastoa vastaan. Tämän vuoksi sotilaallisessa alakomissiossa katsottiin, että Suomen ja Viron merivoimien tulisi tehdä kaikkensa kapeikon miinoittamiseksi.³⁸

Toisena varianttina sotilaallisessa alakomissiossa tarkasteltiin tilannetta, jossa punalaivaston olisi onnistunut perustaa tukikohtia Tallinnaan ja mahdollisesti myös ainakin tilapäisesti tukeutua Virolle kuuluviin Itämeren suuriin saariin. Mikäli Neuvostoliiton miehitysyrietykset tulisivat onnistumaan, tämä merkitsisi Suomen ja Viron sotilaallisen tilanteen merkittävää ja jopa ratkaisevaa huononemista. Päästyään ulos Suomenlahdelta Itämerelle Neuvostoliiton laivastolla olisi lähes vapaat operaatiomahdollisuudet. Suomalaisilla ja virolaisilla ei olisi enää suuriakaan mahdollisuuksia taistella menestyksellisesti hyökkääjää vastaan Suomenlahdella, ja mikä tärkeintä, Neuvostoliiton laivastovoi-
mien toimiessa ratkaisevasti lyhentyneiden etäisyyksien päästä Ruotsin oma meristrateginen asema tulisi vääjäämättömästi huononemaan mitä suurimmas-
sa määrin. Neuvostoliitolla olisi näin lännempänä hankitun jalansijan avulla erinomaiset mahdollisuudet kohdentaa täysimittaisia sotatoimia niin merellä kuin ilmassa Ruotsin rannikkoa ja jopa kotirintamaa vastaan.³⁹ Näin edellä mainitun Arnbergerin arvion mukaisesti myös sotilaallisessa alakomissiossa laskettiin, että Neuvostoliiton merisotilaallisen aseman vahvistumista seuraisi Ruotsin oman sotilaallisen aseman vastaava heikkeneminen.

Kaiken kaikkiaan sotilaallisessa alakomissiossa laadituista muistioista tulee esille yhteisenä piirteenä, että ruotsalaiset pitivät tärkeänä alkanutta suomalais-virolaista merellistä yhteistoimintaa. Myös näiden muistioiden kanssa samoihin aikoihin valmistuneessa sanktio-operaatioiden meristrategisia edellytyksiä tarkastelevassa arvioissa esitettiin, että suomalaisten ja virolaisten yhteisiä toimia erityisesti punalaivaston sukellusveneitä vastaan tulisi kaikin tavoin rohkaista ja mahdollisesti tukeakin. Samoin suomalais-virolaisella yhteistoiminnalla meri- ja ilmatiedustelun alalla arvioitiin olevan hyvät mahdollisuudet seurata

37 Sotilaallisessa alakomissiossa laadittu tarkemmin päiväämätön muistio nro 9, *Krigsfall A ur sjömilitär synpunkt*, H:C nr 20d, s. 10. Generalstabens, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommision, volym HC: 20, 22–25, KKA.

38 Em. muistio nro 7, *De svenska marinstridskrafternas allmänna uppträdande och gruppering vid trygghandling av överskeppning av sanktionsstridskrafter över Bottenhavet och södra Bottniken till Finland vid krigsfall A (och B)*, s. 3. Generalstabens, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommision. B. Marinen. B II. Övriga utredningar, KKA.

39 *Ibid.*, s. 14–15 ja sotilaallisessa alakomissiossa laadittu päiväämätön muistio *Sanktionsföretag*, H:C nr 11, s. 43–44. Generalstabens, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommision, volym HC: 8 - 12, KKA.

ainakin tietyssä määrin punalaivaston liikkeitä Suomenlahdella jo hyvinkin aikaisessa vaiheessa.⁴⁰ Suomen ja Viron merivoimathan saivat – suomalaisten aloitteesta – syksyyn 1931 mennessä rakennettua yhteisen viestijärjestelmän Neuvostoliiton laivaston liikkeiden seuraamiseksi ja tietojen välittämiseksi. Täysin varmana voidaan myös pitää sitä, että suomalaiset olivat informoineet Ruotsin yleisesikuntaa tästäkin yhteistoiminnasta jo varhaisessa vaiheessa.

Näissä arvioissa oli kuitenkin joitakin eroavaisuuksia verrattuna edellä esitettyyn Arnbergerin laatimaan muistioon: erot koskivat ennen kaikkea punalaivaston sukellusveneiden mahdollisuutta läpäistä sulkuvyöhykettä. Viimeksi mainitussa sotilaallisessa alakomissiossa sanktio-operaatioiden meristrategisia edellytyksiä käsittelevässä muistiossa tosin korostettiin yhä, että Suomen ja Viron merivoimien yhteistyö ja maiden suunnitelmat muodostaa rannikkotykistön sekä miinoituksen avulla sulku erityisesti Tallinnan ja Porkkalan väliin merikapeikkoon tulisivat merkittäväällä tavalla vaikeuttamaan punalaivaston tunkeutumisyrityksiä Suomenlahdelta Itämerelle. Samaan hengenvetoon kuitenkin arvioitiin, että suomalais-virolaista yhteistoimintaa ei voisi pitää merkitykseltään niin ratkaisevana, että se jopa täysin voisi estää Neuvostoliiton laivaston ulospääsyn Suomenlahdelta. Aivan tehotonta sulkutoimintaa ei kuitenkaan olisi siinäkään tapauksessa, että sukellusveneiden onnistuisi huomaamatta läpäistä sulku, sillä aikaisempien sotilaallisessa alakomissiossa laadittujen tutkimusten mukaisesti esitettiin, että suomalais-virolainen miinoitus-toiminta tulisi suuresti vaikeuttamaan Neuvostoliiton sukellusveneiden liikkumista ja kohottamaan tappioiden mahdollisuutta niiden matkatessa ulos Suomenlahden kapeikosta.⁴¹

Meristrateginen asema arvioitiin sanktiojoukkojen kuljetuksen näkökulmasta kuitenkin verrattain edulliseksi, koska Neuvostoliiton Itämeren laivaston suurimmat ja voimakkaimmat pinta-alukset eivät kykenisi toimimaan kovinkaan kauan Itämerellä, mikäli niillä ei olisi käytettävissä muuta tukikohtaa kuin Suomenlahden perukalla oleva alue.⁴²

Yhä voimakkaammaksi kasvanut huoli Neuvostoliiton sukellusveneistä oli täysin perusteltua, sillä juuri vuoden 1930 puolustuskomission viisivuotisen työn aikana Neuvostoliitto painotti hyvin voimakkaasti laivastonsa rakentamisen viisivuotissuunnitelmissa vain keveiden alustyyppien ja sukellusveneiden valmistamista. Merisotahistoriaan perehtyneen Per-Olof Ekmanin mukaan sukellusveneiden rakentamisen osalta toteutetut kaksi viisivuotissuunnitelmaa vuosina 1927–1932 ja 1933–1938 tuottivat yhteensä jopa 137 sukellusvenettä. Luonnollisesti näitä kaikkia ei sijoitettu Itämeren laivastoon, vaan sukellus-

40 Em. sotilaallisessa alakomissiossa laadittu muistio *Sanktionsföretag*, H:C nr 11, s. 32–33. Generalstabens, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommission, volym HC: 8 - 12, KKA.

41 Ibid., s. 33 ja sotilaallisessa alakomissiossa laadittu päiväämätön muistio sanktioavusta ja meristrategisesta tilanteesta Itämerellä, H:C nr 20a, s. 12. Generalstabens, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommission, volym HC: 20, 22–25, KKA.

42 Turtola (1984), s. 126.

veneitä sijoitettiin myös Jäämerellä operoivaan Pohjoiseen laivastoon sekä Mustallemerelle ja Tyynelle valtamerelle. Itämeren laivasto oli kuitenkin tunnettu niin tärkeäksi, että syksyllä 1939 sillä oli yhteensä 52 sukellusvenettä.⁴³ Vuonna 1933 avattu Vienanmeren kanava tarjosi mahdollisuuden huomaamattomasti siirtää sukellusveneitä Suomenlahdelta Jäämerelle ja päinvastoin. Neuvostoliiton sukellusveneeseen voimakas kehittyminen erityisesti 1930-luvun ensimmäisellä puoliskolla aiheutti ymmärrettävistä syistä harmaita hiuksia myös Ruotsin puolustuskomissiossa, jossa suhtauduttiin vakavasti punalaivaston sukellusveneiden muodostamaan uhkaan häiritä sanktiojoukkojen kuljetusyhteyksiä Ruotsista Suomeen.

Reunavaltioiden merisotilaallinen yhteistyö mukana laskelmissa

Koska vuoden 1930 puolustuskomission ja käytännössä sen sotilaallisen alakomission tehtävänä oli perusteellisesti tutkia sanktotoiminnan eri toteutusmahdollisuuksia, sen muistioissa käsiteltiin eri ajateltavissa olevia sodan kehityskulkuja. Eräänä vaihtoehtoisena tapahtumakulkuna esitettiin, että Neuvostoliiton kohdistaessa hyökkäyksen Suomea, Viroa, Latviaa ja Puolaa vastaan olisi olemassa mahdollisuus, että näiden maiden laivastovoimat toimisivat kiinteässä yhteistyössä hyökkääjää vastaan. Siten punalaivaston johdon olisi otettava huomioon, että Suomi, Viro, Latvia ja Puola pystyisivät muodostamaan laivaston, joka käsittäisi yhteensä kahdeksan sukellusvenettä, Suomen koko laivaston pinta-alukset – etunenässä sen kaksi panssarilaivaa ja moottoritorpedoveneet –, kaksi virolaista miinaristeilijää, puolalaisia hävittäjiä ja kaikkien maiden merilentueyksiköitä.⁴⁴ Nämä yhdistetyt voimat voisivat tukeutua Suomen ja Viron alueilla jo olemassa oleviin merivoimien tukikohtiin. Erikseen vielä arvioitiin, että sekä suomalaisilla että virolaisilla olisi varsin suuret miinavarastot, joita Neuvostoliiton merivoimien tulisi pitää vakavana uhkana. Tässäkin muistiossa siis korostettiin, että Suomen ja Viron merivoimat – sotilaallisen alakomission tiedossa olevien yhteistyösuunnitelmien mukaisesti – tulisivat Porkkalan ja Tallinnan välisessä kapeikossa suorittamaan yhteistyönä miinoituksia, jotka yhdessä molemmille rannoille sijoitetun järeän tykistön kanssa ainakin vakavasti rajoittaisivat punalaivaston suurempien sotaluusten operaatiovapautta.⁴⁵ Mainittujen reunavaltioiden merivoimien yhteis-

43 Ekman, s. 210–218.

44 Sotilaallisessa alakomissiossa laadittu muistio nro 3, *Synpunkter på operationerna i Finska Viken och Östersjön jämte Bottenviken under krigsfall A, före ett ingripande från någon västmakt*, H:C nr 20c, s. 1–2. Generalstabens, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommission, volym HC: 20, 22–25, KKA.

Viro myi kaksi miinaristeilijäänsä loppukesällä 1933. Maan merivoimat oli siten käytännössä vailla merkittävää laivastoa aina kesään 1937 saakka, jolloin kaksi Englannissa valmistettua sukellusvenettä otettiin käyttöön. Muistiossa esitetystä sukellusveneiden määrästä voidaan laskea, että Puolan merivoimilla oli muistion laatimisen aikana kolme sukellusvenettä, Latvialla kaksi ja Suomella neljä sukellusvenettä. Ekman, s. 204–208.

45 Em. muistio nro 3, *Synpunkter på operationerna i Finska Viken och Östersjön jämte Bottenviken under krigsfall A, före ett ingripande från någon västmakt*, H:C nr 20c, s. 2.

toiminnan arvioitiin muodostavan vakavan uhan Neuvostoliiton hyökkäykselle tärkeänä pidetylle Ahvenanmaalle jopa siinäkin tapauksessa, että Neuvostoliiton olisi kaikesta huolimatta onnistunut perustaa tukikohtia saarelle. Tällöin valtaajan olisi otettava huomioon, että reunavaltioiden pinta-alukset ja sukellusveneet voisivat tehokkaasti haitata tukikohtiin suuntautuvia välttämättömiä huoltoyhteyksiä.⁴⁶

Sanktiojoukkojen kuljetus Viroon ja Latviaan

Ruotsin vuoden 1930 puolustuskomissiossa laadittiin suunnitelmia sanktiojoukkojen lähettämiseksi Suomeen, Tanskaan ja Viroon sekä Latviaan. Tässä yhteydessä en tarkastele lähemmin suunnitelmia Suomeen lähetettävistä sanktiojoukoista, koska aiheesta on jo seikkaperäistä tutkimusta.⁴⁷ Sen sijaan on mielenkiintoista tarkastella puolustuskomission sotilasjäsenen ja meriesikunnan operatiivisen osaston päällikön Ehrensvärdin toukokuun lopulla 1932 laatimaa muistiota, jossa hän arvioi Viron ja Latvian puolustusten tukemiseksi lähetettävien avustusjoukkojen kuljetusmahdollisuuksia Itämeren yli. Ehrensvärd laski, että jos Saksan pysyttäytyessä puolueettomana Neuvostoliitto hyökkäisi Viroon ja Latviaan joulukuun lopun ja toukokuun alun välisenä aikana, vallitsevien jääolosuhteiden vuoksi sanktiojoukkojen kuljetukset latvialaisiin Liepajan ja Ventspilsin satamiin ja vaikeina jäävuosina jäämurtajien avustamina myös pohjoisemmassa oleviin Riianlahden ja jopa Tallinnan satamiin olisi täysin mahdollista. Kyseisenä aikana merikuljetukset olisivat myös meristrategiselta kannalta turvallisempia, koska tällöin Neuvostoliiton Itämeren laivasto olisi jäätilanteen vuoksi pakotettu pysymään tukikohdissaan Suomenlahden perukassa.⁴⁸

Merikuljetusten turvallisuus tulisi siis muuttumaan täysin toukokuun alusta lähtien, jolloin punalaivastolle palautuisi jäiden lähdettyä täysi mahdollisuus toimia sanktiokuljetuksia vastaan. Tällöin Ehrensvärdin mukaan olisi kuljetukset suoritettava sellaisella vesialueella, jonne punalaivaston reitti tukikohdistaan olisi mahdollisimman pitkä. Käytännössä tämä merkitsisi, että joukkoja ei voisi millään muotoa kuljettaa enää Tallinnan itäpuolelle, mielellään ei kuitenkaan enää Tallinnaankaan. Viron alueella sopivimpina joukkojen purkauspaikkoina olisivat etelämpänä sijaitsevat Haapsalun ja Pärnun kaupunkien

Generalstaben, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommission, volym HC: 20, 22 - 25, KKA ja samassa kansiossa oleva sotilaallisessa alakomissiossa laadittu muistio H:C nr 20a, s. 12.

46 Sotilaallisessa alakomissiossa laadittu muistio H:C nr 25, s. 6 ja 11 - 12. Generalstaben, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommission, volym HC: 20, 22 - 25, KKA.

47 Turtola (1984), s. 123-135.

48 Ehrensvärdin muistio nro 6 23.5.1932, *Sjöstrategiska förutsättningar m.m. för ett sanktionsgripande i Estland - Lettland*, H:C 20f, s. 1. Generalstaben, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommission, volym HC: 20, 22 - 25, KKA.

satamat. Latviaan siirrettävien joukkojen maihinlaskupaikkoina olisivat edelleen Riika, Ventspils ja Liepaja. Jotta kuljetukset näihin satamiin tapahtuisivat mahdollisimman kaukana Neuvostoliiton laivaston tukikohdista, sanktiojoukot tulisi lähettää Gotlannin eteläpuolelta. Tähän tarkoitukseen sopivimpia ruotsalaisia lähtösatamia olisivat Karlshamn, Karlskrona, Kalmar, Oskarshamn ja Västervik. Itämeren ulkopuolelta tulevat sanktiojoukot pystyisivät nopeimmin saapumaan erityisesti Kielin kanavan, mutta myös Ison-Beltin kautta.⁴⁹

Kuljetusten turvallisuuden vuoksi sanktiojoukkojen ylimeno tulisi siis toteuttaa mahdollisimman kaukana Suomenlahden perukassa sijaitsevista punalaivaston tukikohdista. Turvallisuuden hyväksi pystyttiin toimimaan myös pohjoisempana. Tässä yhteydessä Ehrensvärd toi esille suomalais-virolaisen merivoimien yhteistyön Suomenlahden kapeikossa edellyttäen luonnollisesti, että Suomi olisi mukana sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Ehrensvärd arvioi – Suomen yleisesikunnalta ja meripuolustuksen esikunnalta muutamaa kuukautta aikaisemmin saamiensa tietojen perusteella –, että suomalaiset ja virolaiset tulisivat laivastojen välisellä yhteistyöllä, miinoitustoimien ja rannikko-tykistön avulla suuresti vaikeuttamaan Neuvostoliiton laivaston ulosmurtautumista Suomenlahdelta erityisesti Porkkalan ja Tallinnan välisessä merikaapeikossa. Muistiassa katsottiin kuitenkin sotilaallisessa alakomissiossa laadittujen aikaisempien arvioiden mukaisesti, että vaikka mainittu merivoimien yhteistoiminta tulisi aiheuttamaan vakavia vaikeuksia punalaivastolle, sulkutoimintaa ei voisi pitää täysin ratkaisevana ja ylitsepääsemättömänä esteenä Neuvostoliiton laivaston pyrkimyksille.⁵⁰ Suomalaisten ja virolaisten valitsema sulkutoiminnan alue oli kuitenkin strategisesti mitä parhain. Vaikka sulkutoiminta ei purisikaan tehokkaasti sukellusveneitä vastaan, niin eteläisellä Itämerellä tapahtuvien sanktiojoukkojen kuljetusten turvallisuudelle olisi suureksi eduksi, että ainakin Neuvostoliiton taistelulaivojen ja muiden suurien sotalausten ulospääsyä Itämerelle pystyttäisiin merkittäväällä tavalla hidastamaan ja tuottamaan niille tappioita kaukana Suomenlahdella.

Ehrensvärd arvioi operaation yleisistä onnistumisen edellytyksistä, että sanktiojoukkoihin kuuluvien laivasto-osastojen tulisi ensimmäiseksi ottaa itselleen selvä meriherruus joko Itämerellä tai jopa Suomenlahdella. Tämän onnistuminen riippuisi lopulta siitä, kuinka vahvoja merivoimia sanktitoimintaan osallistuvat muut maat antaisivat. Tämä puolestaan olisi paljolti riippuvainen siitä, kuinka suuriksi kussakin apua lähettävässä valtiossa mahdollisten tappioiden katsottiin nousevan. Meriherruuden yrittäminen Suomenlahdella, lähellä punalaivaston tukikohtia tulisi mitä todennäköisimmin vaatimaan suurempia menetyksiä kuin vastaavan varmistaminen Itämerellä. Yhtä kaikki Ehrensvärd katsoi, että sanktitoimintaan lähetettävien ja ennen kaikkea tarpeeksi voimakkaiden laivasto-osastojen tulisi pyrkiä laskemaan miinakenttä meristrategisesti tärkeään Suomenlahden suuhun punalaivaston pääsyn estä-

49 Ibid., s. 1–2.

50 Ibid., s. 2.

*Ruotsin meriesikunnan eli
marinstabenin operatiivisen
osaston päällikkö
komentajakapteeni Gösta
Ehrensvärd sai
luottamuksellisia tietoja
suoraan Suomen
meripuolustuksen ja
yleisesikunnan johdolta
Suomen ja Viron merivoimien
yhteisistä sulkusuunnitelmista.
Punalaivaston etenemisen
pysäyttämisen tai
vähintäänkin hidastaminen
Suomenlahdelta Itämerelle
vastasi myös Ruotsin
sotilaallisia tavoitteita, koska
1930-luvun alussa
Neuvostoliittoa pidettiin
Ruotsissa todennäköisimpänä
vihollisena.*

miseksi Itämerelle. Tärkeintä olisi siten heti alkuvaiheessa, että Neuvostoliiton laivasto saataisiin pakotettua pysymään Suomenlahdella. Tämän miinakentän ja ylipäänsä Kansainliiton sanktitoimien tulisi toteutua mahdollisimman nopeasti sodan puhkeamisen jälkeen. Ratkaisevaa nimittäin olisi, että sanktiovoimien tullessa Itämerelle Neuvostoliitolla ei olisi muuta tukialuetta kuin kaukana Suomenlahden perukassa olevat tukikohdat: näin se ei olisi ehtinyt vielä Suomenlahden suulta tai vieläkin lännempää hankkia laivastolleen tukialuetta etäisyyksien lyhentämiseksi. Tässäkin yhteydessä Ehrensvärd laski, että suomalaisten ja virolaisten merivoimien yhteistyö molemmilta rannoilta tulisi osaltansa vaikeuttamaan Neuvostoliiton laivaston operaationopeutta länteen päin. Ratkaisevaa kuitenkin tulisi olemaan se, osallistuisiko myös Suomi sotatoimiin Neuvostoliittoa vastaan. Ehrensvärd katsoi, että ennen kaikkea Suomella ja sen juuri luodulla laivastolla olisi suuri merkitys punalaivaston liikkumisen merkittävässä rajoittamisessa jo Suomenlahden alueella. Mikäli Neuvostoliiton olisi kaikesta huolimatta onnistunut siirtää tukialue esimerkiksi Tallinnaan, koko sanktio-operaatio Viron ja Latvian tukemiseksi ja siihen kuuluvien joukkojen kuljetus etelämpänä oleviin satamiin tulisi jopa muodostumaan mahdottomaksi, koska merikuljetuksia ei enää pystyttäisi riittävän hyvin turvaamaan.⁵¹

51 Ibid., s. 3-6 1/2 ja 10.

Ehrensvärdin laskelmat perustuivat siis siihen oletettuun tilanteeseen, että Saksa pysyttelisi puolueettomana. Näin Tanskan salmien ja Kielin kanavan kautta pystyttäisiin verraten nopeasti siirtämään sanktiot toimiin osallistuvien valtioiden laivastovoimia esteettä Itämeren alueelle ja ennen kaikkea Suomenlahden suulle turvaamaan eteläisellä Itämerellä tapahtuvaa joukkojen kuljetusta Viroon ja Latviaan. Sanktiot toimien toteuttaminen muuttuisi selvästi hankalammaksi ellei peräti mahdottomaksi, jos Saksa siirtyisi Neuvostoliiton puolelle ja ryhtyisi sulkemaan Tanskan salmia. Tällöin menetettäisiin ratkaiseva aikavoitto ja Neuvostoliitto saisi tavoittelemansa lisäajan miehittää tukialueita lännempänä ilman, että sanktiot toimiin osallistuvat merivoimat pystyisivät saamaan aikaan heti sodan alkuvaiheessa pitävää sulkua Suomenlahden suulle.⁵²

Valinta joko Suomen tai sekä Viron että Latvian auttamiseksi

Vuoden 1933 aikana puolustuskomission sotilasjäsenet pitivät niin kutsutun Borgholmin esitelmän, jossa puolustuskomission muille jäsenille esitettiin arvioita Ruotsin osallistumisesta sanktiot toimiin siinä tapauksessa, että Neuvostoliitto olisi hyökännyt Suomeen, Viroon ja Latviaan.⁵³ Viroon ja Latviaan suoritettavan sanktioavun kuljetusmahdollisuuksista esitettiin samanlaisia arvioita kuin Ehrensvärd oli jo pannut paperille edellisen vuoden toukokuussa. Sanktioapuun osallistuvien joukkojen määrästä arvioitiin, että Viroon olisi mahdollista siirtää kahden viikon kuluttua Ruotsin suorittamasta liikekannal-lepanosta jo yksi jalkaväkidivisioona ja muutamaa päivää myöhemmin vielä toinen divisioona. Kaiken kaikkiaan Viroon voitaisiin toimittaa kesäaikana kuukauden kuluessa mobilisaation alkamisesta neljästä viiteen valiojalkaväki-divisioonaa ja yksi ratsuväkiprikaati. Talvella avustamisen arvioitiin vaativan yhden jalkaväkidivisioonan enemmän joukkoja. Latvian suhteen avustusjoukkojen määrät olivat suuruudeltaan lähes samanlaisia. Sanktiojoukkojen lähettämisen Viroon arvioitiin olevan mahdollista vielä niin kauan kuin virolaiset pystyisivät pitämään puolustuksensa linjalla Pärnu – Türi – Tapa, toisin sanoen vielä siinä tilanteessa, kun puna-armeija olisi onnistunut saamaan haltuunsa reilusti yli puolet Viron mannerosan pinta-alasta. Ratkaisevaa olisi, että sanktiojoukot lähetettäisiin jo ensimmäisten viikkojen aikana, sillä Viron mahdollisuuksiin puolustautua menestyksellisesti kovinkaan pitkään ei uskotu. Kuukautta myöhemmin sotatoimien alkamisesta sanktioapua ei enää katsottu tarpeelliseksi lähettää, koska tällöin puna-armeija olisi todennäköisesti edennyt jo maan länsirannikolle asti.⁵⁴

52 Ibid., s. 2–10.

53 Turtola (1984), s. 124.

54 1930 års försvarskommission. A Lantstridskrafterna. IV övriga utredningar. Föredrag för FK i Borgholm ang. förutsättningarna för ett militärt sanktionsingripande gentemot en rysk ockupation av Finland, Estland, Lettland, alaluku F, *De kommunikationstekniska förutsättningarna för överförande av sanktionsstridskrafter från Sverige till Estland*, s. 92–93. Generalstabens, centralavdelningen, hemliga handlingar, serie F c IV, A IV:14 - 64, volym 52, KKA.

Puolustuskomission jäsenille pidetyssä esitelmässä verrattiin lopulta toisaalta Suomen ja toisaalta Viron sekä Latvian avustamisen keskinäistä tärkeyttä ja edellytyksiä. Yhteisenä piirteenä korostettiin heti aluksi, että huolimatta kyseisten valtioiden vakavasta pyrkimyksestä kohottaa omaa puolustusvalmiuttansa – siinä Suomen, Viron ja Latvian tunnustettiin myös saavuttaneen hyviä tuloksia – näiden valtioiden omat voimavarat eivät kuitenkaan tulisi riittämään vastustamaan Neuvostoliiton hyökkäystä, mikäli puolustukseen ei osallistuisi riittävässä määrin ulkopuolisia joukkoja. Puna-armeijan maajoukkojen arvioitiin pystyvän vahvojen ilmavoimien tukemana hyvinkin nopeasti tunkeutumaan näiden valtioiden keski- ja lopulta länsiosiin. Ainoana poikkeuksena tulisi todennäköisesti olemaan läntisen Suomen alue, mutta tämäkin tultaisiin miehittämään noin kuukauden kuluessa muilla alueilla päätyneiden valloitusoperaatioiden jälkeen. Ei myöskään unohdettu korostaa sitä, että sanktiojoukkojen kuljetukset Suomeen olisivat ilma- ja meristrategiselta kannalta arvioituna huomattavasti turvallisempia kuin Viroon ja Latviaan.⁵⁵

Maiden vertailussa Suomen, Viron ja Latvian omien puolustus suunnitelmien lähtökohtien tunnustettiin muistuttavan suuresti toisiansa. Molemmiin puolin Suomenlahtea maiden sotilasdoktriinin katsottiin perustuvan siihen, että puna-armeijan suorittamalle yllätyshyökkäykselle tultaisiin järjestämään vastarintaa suojojoukkojen avulla hyödyntäen rajaseudun puolustajalle edullista maastoa, kunnes päävoimat olisi järjestetty puolustusrintamaan. Varsin skeptisesti kuitenkin arvioitiin, että päävoimat eivät kykenisi kovinkaan kauan pidättelemään ylivoimaisen puna-armeijan rynnistystä. Tässä yhteydessä kuitenkin vahvojen sanktiojoukkojen mukaantulolla voitaisiin saavuttaa merkittäviä tuloksia ennen kaikkea Suomessa, jossa vallitsevat luonnonolot olivat huomattavasti edullisemmat puolustajalle kuin Virossa ja Latviassa. Tämä tekijä erotti Suomen ja toisaalta Viron ja Latvian toisistansa edellisen suureksi eduksi. Varsin vähän toivoa arvioitiin Viron ja Latvian puolustustoimilla olevan enää siinä vaiheessa, kun neuvostojoukot olisivat onnistuneet murtautumaan läpi maiden rajasauman puolustuksen. Tällöin pitkälle moottoroidulle puna-armeijalle avautuisivat suotuisat edellytykset edetä aina molempien maiden pääkaupunkeihin asti.⁵⁶

Sen sijaan Suomen huomattavasti vaikeakulkuisempi maasto, pirstonainen rannikko ja laajat sisävesistöt tarjosivat enemmän luonnonesteitä moottoroidujen joukkojen nopealle etenemiselle. Näin arvioitiinkin, että oikealla hetkellä kuljetetut sanktiovoimat pystyisivät ratkaisevasti paremmin edellytyksin toteuttamaan tehtäväänsä Suomessa kuin Virossa sekä Latviassa. Mahdollisuus sanktiojoukkojen kuljetusten turvaamiseen nousi toiseksi ratkaisevaksi tekijäksi Suomen hyväksi. Sotilaallisen alakomission arvioissa katsottiin nyt suo-

55 Ibid., ja alaluku V, *Jämförelse mellan förutsättningar för ett sanktionsingripande å ena sidan i Finland och å andra sidan å den baltiska krigsskådeplatsen*, s. 94. Generalstabens, centralavdelningen, hemliga handlingar, serie F c IV, A IV:14 - 64, volym 52, KKA.

56 Em. alaluku V, *Jämförelse mellan förutsättningar för ett sanktionsingripande å ena sidan i Finland och å andra sidan å den baltiska krigsskådeplatsen*, s. 94-95. Generalstabens, centralavdelningen, hemliga handlingar, serie F c IV, A IV:14 - 64, volym 52, KKA.

raan, että ruotsalaisten joukkojen kuljetus yli Itämeren Viroon ja Latviaan ei tulisi kysymykseenkään, jos länsivaltojen sota-alueksia ei olisi tarpeellisessa määrin turvaamassa ylimenokuljetuksia. Sen sijaan, paitsi että Suomeen suuntautuvat merikuljetukset pystyttäisiin suorittamaan huomattavasti nopeammin, niin ne myös pystyttäisiin turvaamaan merkittävästi vähäisemmin resurssein, koska joukkojen siirrot toteutettaisiin pääasiassa Pohjanlahdella.⁵⁷ Vastustajan pääsy Pohjanlahdelle arvioitiin pystyttävän estämään tai ainakin merkittävästi vaikeuttamaan sitä sulkemalla ainoa todellinen aukko Ahvenanmeri miinoituksilla; tämän toteuttamiseen riittäisivät pelkästään Ruotsin ja Suomen merivoimien laskemat miinoitukset. Mikäli Ahvenanmaa pystyttäisiin pitämään omissa käsissä, olisi varma, että Neuvostoliiton sukellusveneet eivät pystyisi kulkemaan Ahvenanmaan ja Turun saaristossa kulkevien väylien kautta. Lisäksi Suomen etuna oli, että kuljetuksia pystyttäisiin tiettyssä määrin suorittamaan rautateiden avulla Tornion kautta Suomen itäosiin. Näin Suomen vastaansanomattomana etuna Viroon ja Latviaan verrattuna oli se, että Suomeen pystyttäisiin tarvittaessa siirtämään huomattavasti nopeammin ja turvallisemmin joukkoja, jotka kykenisivät pienemmillä resursseilla saavuttamaan hyökkääjälle epäedullisessa maastossa parempia tuloksia kuin Virossa ja Latvias-⁵⁸sa.

Sotilaallinen alakomissio ottikin selvän kannan Suomen ja toisaalta Viron ja Latvian auttamiseen. Sen arvioissa todettiin suoraan, että *siinä tapauksessa, että venäläisten hyökkäys suuntautuu Suomeen tai niin kauan kuin on olemassa edes hyökkäyksen vaara Suomea kohtaan, on itsestään selvää, että ruotsalaisten puolelta sanktitoimenpiteet Virossa ja Latviassa eivät tule kysymykseen.*⁵⁹

Vuoden 1930 puolustuskomissio sai mietintönsä lopullisesti valmiiksi viiden vuoden työskentelyn jälkeen, ja se julkaistiin heinäkuun lopulla 1935. Kuten Turtola toteaa, siihen kuuluvat sanktitoimintaa käsittelevät muistiot noudattelivat pääasiassa sotilaallisessa alakomissiossa jo aiempina vuosina laadittuja tutkimuksia. Komission työskentelyn aikana kansainvälisessä tilanteessa oli tapahtunut merkittäviä muutoksia ennen kaikkea huonompaan suuntaan. Komission työskentelyn aikana toiveita herättänyt aseidenriisuntakonferenssi oli juhlallisesti avattu, mutta suurvaltojen erimielisyydet sekä Japanin ja Saksan lähtö omille teille olivat romuttaneet lopullisesti toiveet mahdollisista tuloksista. Kansainvälinen kehitys tuli näkemään myös valmistuneis-

57 Ibid., s. 95–97 ja 108.

58 Ibid. ja em. muistio nro 7, *De svenska marinstridskrafternas allmänna uppträdande och gruppering vid tryggheten av överskeppning av sanktionsstridskrafter över Bottenhavet och södra Bottenviken till Finland vid krigsfall A (och B)*, s. 3–4. Generalstaben, centralavdelningen, serie F. Hemliga handlingar ordnade efter ämne. Första avdelningen, 1930 års försvarskommission. B. Marinen. B II. Övriga utredningar, KKA; Turtola (1984), s. 127–128 ja 134.

59 Em. alaluku V, *Jämförelse mellan förutsättningar för ett sanktionsingripande å ena sidan i Finland och å andra sidan å den baltiska krigsskådeplatsen*, s. 108. Generalstaben, centralavdelningen, hemliga handlingar, serie F c IV, A IV:14 - 64, volym 52, KKA; ks. myös Turtola (1984), s. 134.

sa kannanotoissa. Lopullisessa mietinnössään komissio otti periaatteellisesti positiivisen kannan Ruotsin osallistumiseen sanktio toimiin, jotka kohdentuivat Ruotsin lähialueille Suomeen, Viroon sekä Latviaan ja Tanskan Sjöllantiin. Suomi ja Tanskan Sjöllanti sijoitettiin tärkeysjärjestyksessä ehdottomasti ennen Viroa ja Latviaa. Tässä suhteessa komission kanta pysyi samana kuin mitä sotilaallinen alakomissio oli aikaisemmin tutkimuksissaan päättänyt esittämään: Viron ja Latvian puolustusten tukemiseen sanktiovoimin ei voitaisi osallistua niin kauan, kuin Neuvostoliiton suora hyökkäys Suomeen tai edes sen uhka olisi olemassa. Tämä arvio tuli käytännössä merkitsemään, että Ruotsi ei tulisi osallistumaan sanktio toimiin Viron ja Latvian sotilaalliseksi avustamiseksi.⁶⁰

Itämeren piirissä oli myös juuri muutamia päiviä ennen puolustuskomission lopullisen mietinnön julkistamista tapahtunut erittäin merkittävä muutos, joka tulisi vaikuttamaan erityisesti alueen meristrategiseen tilanteeseen ratkaisevalla tavalla. Tämä oli Saksan ja Englannin 18. heinäkuuta solmima merisopimus. Voidaankin oikeutetusti todeta, että vuosina 1932–33 edellä esitetyt sotilaallisen alakomission laatimat meristrategiset muistiot ja niiden pohjalta laaditut arviot heinäkuun 30. päivänä 1935 julkistetussa puolustuskomission lopullisessa mietinnössä olivat muuttuneet osin vanhoiksi vain muutamaa päivää aikaisemmin solmitun merisopimuksen vuoksi. Saksalle oli Englannin suostumuksella annettu nyt mahdollisuus nousta Itämeren merkittävimmäksi merimahdiksi. Sanktiojoukkojen kuljetus Ruotsista Viroon ja Latviaan tulisi nyt viimeistään olemaan mitä ongelmallisinta, koska ylimenokuljetusten turvaamiseksi edellytetty länsivaltojen voimakkaiden laivasto-osastojen saapuminen Itämerelle oli tullut entistä epätodennäköisemmäksi. Kuten jo aiemmin totesinkin, merisopimus merkitsi Viron poliittisen ja sotilaallisen johdon arvioissa käänteentekevää muutosta maan turvallisuuspoliittisissa valinnoissa. Meristrategiset arviot sanktiojoukkojen kuljetusmahdollisuuksista Suomeen olivat myös muuttuneet merisopimuksen seurauksena, mutta eivät läheskään niin paljon kuin Viron ja Latvian suhteen. Luonnollisesti Saksan laivaston kasvu aiheutti painetta Pohjanlahden lukkoon Ahvenanmaahan, sillä Saksalla oli myös meristrategisia intressejä Itämeren pohjoisosassa ennen kaikkea Ruotsista toimitettavien malmikuljetusten turvaamiseksi. Ahvenanmaa voisi hyvinkin muodostua Neuvostoliiton ja nyt myös Saksan merivoimien kilpajuoksun kohteeksi kriisin puhjetessa.

Suomen sotilasjohtoa pidettiin jatkuvasti ajan tasalla vuoden 1930 puolustuskomission ja sen sotilaallisen alakomission työstä. Toisaalta seikkaperäiset suunnitelmat ruotsalaisten sanktiojoukkojen lähettämisestä tukemaan Suomen puolustusta eivät olisi olleet mahdollisia ilman, että Suomen yleisesikunta olisi luovuttanut ruotsalaisille heidän haluamiaan salaisia tietoja Suomen puolustuksen resursseista, operaatiosuunnitelmista ja liikennejärjestelyistä.⁶¹ Suomen

60 Turtola (1984), s. 148–150.

61 Ibid., s. 151.

yleisesikunnan luovuttamaan mittavaan tietomäärään sisältyi myös avoin informaatio suomalais-virolaisista meripuolustussuunnitelmista. Niin kuin jo edellä esitettiin, sotilaallisen alakomission meristrategista tilannetta käsittelevissä muistioissa huomioitiin erityisesti tiedossa oleva Suomen ja Viron merivoimien juuri alkanut yhteistyö, jonka tähtäimessä oli Neuvostoliiton laivaston etenemisen pysäyttäminen tai ainakin sen merkittävä vaikeuttaminen Suomenlahden ahtaimmassa merikapeikossa Porkkalan ja Tallinnan välillä. Ruotsin meriesikunnan operatiivisen toimiston päällikkö Ehrensvärd sai yhteistoiminnan edistymisestä haluamansa tiedot jo heti tuoreeltaan vieraillessaan Suomessa elokuussa 1930; myös jatkossakin Ehrensvärd sai ajan tasalla olevat tiedot joko suoraan tai Ruotsin laivastoasiamiesten välityksellä Suomen yleisesikunnalta. Tämä näkyi myös niin hänen muistioissaan kuin muissa sotilaallisissa alakomissiossa laadituissa meristrategisissa muistioissa.

Suomalaisten yhteydenotto Viroon heti sen jälkeen, kun asiasta oli sovittu suomalais-ruotsalaisissa neuvotteluissa, liittyi todennäköisesti elimellisesti Ruotsissa perustetun vuoden 1930 puolustuskomission alkaneeseen työskentelyyn. Kuten Turtola toteaa, paitsi että Suomen yleisesikunta luovutti mittavan tietomäärän perustetun puolustuskomission ja sanktioapua tutkivan sotilaallisen alakomission käyttöön, niin Suomen sotilasjohto ja jopa hallitus joutuivat ottamaan kantaa Suomelle suunnatun sanktioavun muotoon ja laatuun. Suomen sotilasjohdon tiivistä osallistumista Ruotsissa tapahtuvaan sanktioapusuunnitteluun kuvaa hyvin se, että yleisesikunnan piti jopa määritellä kantansa ruotsalaisten sanktiojoukkojen kokoonpanoon, niiden keskitysaikatauluihin ja -alueisiin. Taloudellisessa puolustusneuvostossa puolestansa tutkittiin Suomen ja Ruotsin rautatie- ja meriyhteyksiä.⁶²

Suomen sotilasjohdon piti kuitenkin myös osaltaan tehdä voitavansa, jotta ruotsalaisten joukkojen maahan lähettäminen voisi tapahtua mahdollisimman joustavasti. Tähän liittyivät oleellisesti Pohjanlahdella kulkevien merikuljetusreittien turvaamistoimet. Tämän edellytyksenä oli pitää Ahvenanmaa kaikin keinoin vapaana Neuvostoliiton miehitysjoukoista. Tässä yhteydessä Viron merivoimien kanssa suunnitellut ja nopeasti edenneet konkreettiset toimet sulku puolustuksen järjestämiseksi strategisesti edulliseen Suomenlahden kapeikkoon hyödyttivät mitä suurimmassa määrin Ahvenanmaan puolustamista ja sitä kautta sanktiojoukkojen ylimenon turvallisuutta Pohjanlahdella. Täysin todennäköisenä voidaan pitää, että suomalaisten aloitteesta pidetty ensimmäinen neuvottelu yhteistoiminnasta virolaisten kanssa oli päätetty järjestää aikana, jolloin Ruotsissa oltiin perustamassa Carl Ekmanin hallituksen toimesta vuoden 1930 puolustuskomissiota.

62 Ibid.

Virolaiset vaitonaisia yhteistyöstä

On aiheellista tuoda esille, että virolaisille ei kerrottu, että suunnitelmista sulkupuolustuksen järjestämisestä Suomenlahden kapeikkoon oli alun pitäen sovittu suomalais-ruotsalaisissa neuvotteluissa jo vuonna 1929. Viron sotilasjohto ei itse halunnut pitemmäkään päälle paljastaa ruotsalaisille Suomen merivoimien kanssa harjoitettua yhteistoimintaa ja sen eri muotoja. Tämä tulee selvästi esille ruotsalaisista sotilaspuolen asiakirjoista. Hyvänä esimerkkinä ovat Ruotsin Tallinnan sotilasasiamiehen Juhlin-Dannfeltin ja hänen apulaisensa luutnantti Uno Larssonin yritykset vuoden 1930 loppupuolella saada selville Viron sotilasjohdon näkemyksiä suomalaisten hieman aikaisemmin samana vuonna esittämästä ehdotuksesta merisotilaallisesta yhteistyöstä. Upseereille oli annettu tehtäväksi kerätä tietoja sekä Viron että Latvian puolustus suunnitelmista ja arvioida näiden maiden puolustusmahdollisuuksista eri sotatapauksissa Neuvostoliiton hyökätessä. Tietoja hankittiin suoraan asemamaan yleisesikunnista; Virossa neuvottelukumppanina toimi yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikön apulainen Maasing.⁶³ Tietojen kerääminen liittyi mitä todennäköisimmin juuri toimintansa aloittaneen vuoden 1930 puolustuskomission ja sen sotilaallisen alakomission työskentelyyn. Kuten jo mainitsin, alakomissio sai seuraavan vuoden helmikuun puolivälissä virallisesti tehtäväksi laatia selvityksen Ruotsin mahdollisesta sanktitoiminnasta lähialueilla. Selvityksen laatimiseksi tarvittiin jo hyvissä ajoin ajan tasalla olevia tietoja Viron ja Latvian puolustusmahdollisuuksista Neuvostoliiton hyökkäyksen varalta.

Maasingin kanssa käymisissä neuvotteluissa ruotsalaiset ottivat oma-aloitteisesti keskustelunaiheeksi Neuvostoliiton laivaston ulosmurtautumisen estämisen. Maasingilta kysyttiin suoraan, olivatko Viro ja Suomi neuvotelleet yhteisistä merisotilaallisista toimista Suomenlahden suun sulkemiseksi punalaivastolta. Neuvotteluraportin mukaan Maasing ei halunnut vastata kysymyksen suoraan puhumattakaan siitä, että olisi antanut yksityiskohtaisia tietoja yhteisten suunnitelmien laadinnasta. Maasing kyllä myönsi, että keskusteluja oli toki luonnollisesti käyty tästäkin aihepiiristä. Samalla hän halusi tähdentää, että maiden yleisesikunnilla ja merivoimien johdolla oli osin eriäviä mielipiteitä sulkupuolustuksen käytännön muodoista ja merkityksestä. Maasing myönsi edelleen, että maiden merivoimien yhteistyö Suomenlahden kapeikossa tulisi vaikeuttamaan punalaivaston operaatiovapautta, mutta molempien maiden merivoimat eivät tulisi saavuttamaan sellaista todella pitävää sulkupuolustusta, mitä Pietari Suuren linnoitusjärjestelmän pääpuolustusasemalta Venäjän vallan aikana odotettiin. Kaikesta päätellen Maasing ei ollut kovinkaan puheliaalla päällä, kun keskustelu siirtyi Suomen kanssa alkaneen merellisen yhteistoiminnan suunnitteluun, vaan halusi päinvastoin korostaa, että pienillä valtioilla kuten Suomella ja Virolla ei ollut suuriakaan edellytyksiä

63 Larssonin muistio 2.12.1930 meriesikunnan ulkomaosaston päällikölle. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III g, marinattachérapporter, Lettland och Estland 1928 - 1929, 1931, volym 1, KKA.

järjestää massiivista sulkupuolustusta.⁶⁴

On myös syytä huomata, että Viron yleisesikunnan ja merivoimien omista asiakirjoista Maasingin vähätteleviä arvioita suomalais-virolaisesta yhteistyöstä ei hakemallakaan ole löydettävissä, vaan suomalaisten esitykseen yhteistoiminnasta oli tartuttu hyvin innokkaasti. Viron merivoimien komentaja Salza arvioi jopa lokakuussa 1931, että Viron laivaston selkärangan muodostanutta kahta hävittäjää ei tulisi aikaisemmista suunnitelmista huolimatta myydä, koska Suomen merivoimien aloitteesta olivat juuri alkaneet – Salzan sanoin – *kauan odotetut konkreettiset neuvottelut yhteistoiminnasta merellä*.⁶⁵ Salzalla oli nyt huoli siitä, että yhteistoimintasuunnitelmat Suomen kanssa tulisivat valumaan hukkaan, jos Virolla ei olisi aluksia käytettävissään yhteistyön rakentamiseksi omalta osaltaan. Salzan mukaan ehdotetun yhteistoiminnan motiivina oli juuri Suomen merivoimien kiinnostus Viron molempia miinaristeilijöitä kohtaan, jotta nämä alukset saataisiin mukaan osana laivastojen välistä yhteistoimintaa.⁶⁶

Maasingin peittely ei kuitenkaan onnistunut, sillä todennäköisesti Ruotsin sotilasasiamiehiä oli esimiestensä taholta jo informoitu suomalais-virolaisista yhteistyösuunnitelmista. Jo ennen neuvottelua Maasingin kanssa ruotsalaiset sotilasasiamiehet Tallinnassa olivat panneet merkille raporteissaan, että Suomen ja Viron sotilassuhteissa oli tapahtunut huomattavaa lähentymistä ennen kaikkea meripuolustuksen alalla.⁶⁷ Niin kuin jo edellä totesin, meriesikunnan operatiivisen osaston päällikkö Ehrensvärd sai jo muutamaa kuukautta aikaisemmin vuoden 1930 elokuussa suoraan Valveelta tarkkoja tietoja Suomen ja Viron merivoimien yhteistoiminnan edistymisestä ja tulevista neuvotteluista yhteistyön vahvistamiseksi.

Virolaisten vaitonaisuus Suomen kanssa alkaneesta merisotilaallisesta yhteistoiminnasta kuitenkin jatkui, ja Ruotsin sotilasasiamiehille ei suostuttu paljastamaan mitään asiasta. Ruotsalaiset pyrkivät jatkuvasti suorittamaan tiedusteluja myös Virossa saadakseen ensi käden tietoa siitä, miten Virossa suhtaututtiin suomalaisten ehdottamaan ja jo harjoitettuun merisotilaalliseen yhteistyöhön. Viron yleisesikunta piti kuitenkin parhaimpana vaieta Suomen kanssa alkaneesta kahdenvälisestä yhteistoiminnasta tietämättä, että kyseisen sotilaallisen yhteistoiminnan ajatus oli itse asiassa syntynyt Suomen ja Ruotsin yleisesikuntien neuvotteluissa. Niin ikään hyvänä osoituksena tästä on edellä mainitsemani Ruotsin Helsingin laivastoasiamiehen kapteeni Bagerin raportti heinäkuulta 1932. Siinä esitetään Valveen avoimesti antamat tiedot Suomen ja Viron yhteisistä meripuolustussuunnitelmista ja epävirallisista sopimuksista sulkupuolustuksen järjestämiseksi. Samassa yhteydessä Bager katsoi aiheelli-

64 Ibid.

65 Em. Salzan muistio 20.10.1931 yleisesikunnan päällikölle ja puolustusministerille. 527 - 1 - 1557, s. 83, ERA.

66 Ibid.

67 Larssonin raportti 29.10.1930 meriesikunnan ulkomaaosaston päällikölle. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III g, marinattachérapporter, Lettland och Estland 1928-1929, 1931, volym 1, KKA.

seksi korostaa, että virolaiset vastaavasti eivät olleet halukkaita antamaan ruotsalaisille minkäänlaisia tietoja koko asiasta.⁶⁸

Ensimmäinen asiakirja, jossa virolaiset vähän avoimemmin kertovat suunnitellun sulkupuolustuksen käytännön muodoista, on löydettävissä Ruotsin Tallinnan laivastoasiamiehen komentajakapteeni Sven Nordgrenin raportista, joka on päivätty syyskuun puoliväliin 1936. Tällöin virolaiset olivat kutsuneet Nordgrenin tutustumaan Aegnan saaren rannikkotykistöön ja erityisesti sen järeisiin tykkipattereihin. Puolustusministerille osoitetussa raportissaan Nordgren kirjoittikin, että *järeiden pattereiden maksimikantomatkaa voidaan käyttää yhdessä suomalaisten pattereiden kanssa omalla puolellaan sulkemaan Suomenlahden kapeikko, kuten virolaiset itse totesivat.*⁶⁹

Tässäkin tapauksessa poikkeus vahvisti säännön. Nordgren oli nimittäin hyvin kiinnostunut tietämään seikkaperäisemmin tykistöllisen sulun käytännön toteuttamisesta. Erityisesti häntä ammattisotilaana kiinnostivat yhteistoiminnalle välttämättömien tulenjohtoyhteyksien järjestelyt, sillä kuten Nordgren aivan oikein päätteli, kauaskantoisen tykistön yhteiskäyttö Suomenlahden kapeikon kummaltakin rannalta ei olisi menestyksellistä ilman molemminpuolista tulenjohtoa palvelevia viestiyhteyksiä. Ottaessaan puheeksi tulenjohtoyhteyksien käytännön järjestelyt virolaiset muuttuivat Nordgrenin mukaan hyvin vaitonaisiksi ja antoivat ainoastaan erittäin vältteleviä ja epämääräisiä vastauksia.⁷⁰ Kuten jo aikaisemmin todettiin, juuri Nordgrenin vierailun aikoihin syyskuussa 1936 suoritettiin Mäkiluodon järeillä tykeillä ensimmäiset harjoitusammunnat yhteistyössä Viron rannikkotykistön tulenjohtojärjestelmän kanssa. Virolaisten suhtautumista yhteistyöhön kuvaavat hyvin maan merivoimien komentajan Grenzin saman vuoden kesäkuussa antamat määräykset suomalaisten hieman aikaisemmin esittämästä ehdotuksesta harjoitusammuntojen järjestämisestä. Grenz erityisesti korosti, että yhteisharjoituksen valmistelut ja neuvottelut Suomen rannikkotykistön johdon kanssa tulisi pitää salaisina. Tämän vuoksi kaikki Viron ja Suomen välisiin valmisteluihin liittyvät tulenjohtolliset kysymykset tuli hoitaa vain ja ainoastaan suullisesti, ei kirjallisesti.⁷¹

Kaiken kaikkiaan Nordgrenin raportista ilmenee, että virolaiset eivät paljastaneet Ruotsin laivastoasiamiehelle muitakaan suomalaisten kanssa suunniteltuja ja toteutettuja yhteistyön muotoja, jotka liittyivät maiden rannikkotykistöjen väliseen yhteistoimintaan. Niinpä hänen raportistaan ei ole löydettävissä merkkiäkään siitä, että virolaiset olisivat kertoneet, että syksyyn 1936 mennessä Suomen ja Viron merivoimien välillä oli jo toteutettu mittavassa määrin sulkuun tähtäviä yhteisiä toimia: edellä kertomani mukaan näitä olivat muun muassa yhteiset sotapelit, yhteisen meritiedustelu- ja valvontajärjestel-

68 Em. Bagerin raportti 27.7.1932 puolustusministerille. Marinstaben, utrikesavdelningen, serie E III c, marinattachérapporter, Finland 1931–1932, volym 2, KKA.

69 Turtola (1987), s. 102.

70 Ruotsin Tallinnan laivastoasiamiehen komentajakapteeni Sven Nordgrenin raportti 16.9.1936 puolustusministerille, s. 3. Försvarsstaben, underrättelseavdelningen, serie B I, marinattaché i Riga, Tallinn och Kaunas, utgående skrivelser 1928–1938, volym 1, KKA.

71 Em. Grenzin kirje 19.6.1936 yleisesikunnan päällikölle. 527 - 1 - 1550, s. 189, ERA.

män rakentaminen Suomenlahdelle ja ammusten sekä ylipäänsä tulen käytön laajamittainen kehitystyö, josta merkittävimpanä oli parhaillaan suoritettava molempien maiden rannikkotykkistöjen mittausverkoston yhdistäminen. Samoin Nordgrenille ei millään muotoa haluttu paljastaa, että mittausverkoston yhdistäminen sekä siihen liittyvät suorat, kolmannelta osapuolelta suojatut viestiyhteydet mahdollistivat yhteisen tulenjohdon vieläpä siinä tapauksessa, että vain toinen osapuolista olisi sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Nordgrenin suhteen virolaiset ilmeisesti katsoivat, että yhteistoiminnan yksityiskohtaisia hienouksia ei ollut aihetta ulkopuolisille kertoa, koska paljastuksen jälkeen seuraisi yhä uteliaampia lisäkysymyksiä.

Virolaisten haluttomuus paljastaa yhteistyön kuvioita koski myös sulkupuolustuksen toista aluetta, suomalais-virolaista laivastovoimien yhteistoimintaa. Kuriositeettina tästäkin voidaan tuoda esille Ruotsin Tallinnan sotilasasiamiehen majuri Karl Lindqvistin tekemät havainnot. Kesäkuun 8. päivänä 1939 laatimassaan raportissa Lindqvist esitti, että hänen apulaisensa oli samana päivänä ilmoittanut saaneensa täysin epävirallisista, mutta luotettavista lähteistä tietoonsa, että molemmat virolaiset sukellusveneet olivat parhaillaan yhteistoimintaharjoituksissa suomalaisten sukellusveneiden kanssa. Lindqvist katsoi parhaaksi myös korostaa, että Viron sotilasjohto pyrki pitämään asian täysin salassa.⁷² Kuten edellä esitetyn perusteella voidaan katsoa, Lindqvistin apulaisen saama informaatio piti täysin paikkaansa, mutta tieto oli jo auttamattomasti osin vanhentunutta. Virolaiset ja suomalaiset sukellusveneet olivat tällöin jo reilun viikon ajan harjoitelleet Lappohjan vesillä suunniteltua sodan ajan yhteistyötä, jossa keskityttiin torjumaan yhteistoimin idästä tulevaa punalaivastoa.⁷³

Myös suurvaltojen sotilasedustajat olivat kiinnostuneita yhteistyöstä

Ruotsalaiset sotilasasiamiehet eivät olleet ainoita, jotka kiinnostuneina seurasivat suomalais-virolaista merellistä yhteistyötä. Kesäkuun alussa 1932 Ruotsin Helsingin sotilasasiamies Adlercreutz tapasi kollegansa, Ranskan Helsingin ja Baltian maiden sotilasasiamiehen eversti Charles Archenin, joka oli virkamatkalla Suomessa asemapaikastaan Riiasta. Adlercreutz piti raportissaan suuressa arvossa Archenin laajaa Venäjän tuntemusta; tätä hän halusi vielä erikseen korostaa esimiehelleen ulkomaaosaston päällikölle Björnstjernalle, jolle raportti oli osoitettu.⁷⁴

72 Ruotsin Tallinnan sotilasasiamiehen majuri Karl Lindqvistin raportti 8.6.1939 puolustusministerille. Försvarsstaben, underrättelseavdelningen, serie E I:2, militärattachérapporter, inkomna skrivelser, volym 3, KKA.

73 Em. sukellusvenelaivueen päällikön kapteeniluutnantti Kivikurun selostus suoritetusta yhteisharjoituksesta virolaisten sukellusveneiden kanssa 29.5.–9.6.1939 välisenä aikana. Merivoimien esikunta, sotilasosasto – sota-asiajn osasto, T 13717/724, SA; Viron laivaston toimintakertomus 1.4.1939–1.4.1940. 527 - 1 - 1642, s. 253, ERA.

74 Adlercreutzin raportti 8.6.1932 ulkomaaosaston päällikölle. Generalstaben, utrikesavdelningen, serie E I a, inkomna skrivelser, Finland, volym 25, KKA.

Archen oli hankkinut Venäjän tuntemuksensa jo ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheessa, jolloin hän oli palvellut Ranskan sotilaskomissiossa Venäjällä, sittemmin vuonna 1917 venäläisessä esikunnassa rintamalla sekä maansa sotilasasiamiehenä Pietarissa ennen bolshevikkien valtaannousua. Ensimmäisen maailmansodan päättymisestä lähtien Archen oli ollut maansa sotilasasiamiehenä Baltiassa, joten hänelle oli Adlercreutzin arvion mukaan kertynyt vankka tietous itäisestä suurvallasta ja sen entisistä maakunnista. Sotilasasiamiesten välisessä mielipiteenvaihdossa nousi keskeisenä asiana esille – todennäköisesti Adlercreutzin aloitteesta – Suomen ja Viron merivoimien yhteistyön mahdollisuudet rajoittaa Neuvostoliiton laivastovoimien operaatiovaaputta. Archen piti itsestään selvänä, että Suomen ja Viron merivoimat yhteistoimin pystyisivät pidättämään parhaassa tapauksessa useita kuukausia lukumääräisesti ylivoimaista punalaivastoa Suomenlahdella, jos maiden laivastovoimat laskisivat vahvan miinoituksen Tallinnan ja Helsingin linjan itäpuolelle sekä sulkutoimintaan osallistuisivat lisäksi vielä rannikkotykistö ja laivaston torpedoalukset. Archen oli jo aikaisemmin keskustellut asiasta Ranskan laivastoasiamieskollegansa kanssa, joka oli saanut tietoonsa, että kyseistä sulkupuolustusta jopa parhaillaan oltiin suunnittelemassa Suomen ja Viron merivoimien välillä.⁷⁵ Adlercreutz pystyi näin välittämään myös ranskalaisten arvioita suomalais-virolaisen sotilaallisen yhteistyön mahdollisuuksista. Ne olivat varmasti tervetulleita erityisesti tuona aikana toimivalle vuoden 1930 puolustuskomission sotilaalliselle alakomissiolle, joka kesällä 1932 parhaillaan laati sanktiojoukkojen kuljettamisen meristrategisia edellytyksiä käsitteleviä tutkimuksia.

Ranskalaisten ohella myös muiden suurvaltojen sotilasasiamiehet seurasivat hyvin kiinnostuneina Suomen ja Viron yhteistyön kehittymistä ja sen mahdollisuuksia, koska sulun vaikutukset liittyivät oleellisesti myös muiden Itämeren alueella olevien valtioiden merisotilaallisiin intresseihin. Yhdysvaltojen sotilasasiamies majuri George Huthsteiner kirjoitti elokuussa 1939 laatimassaan raportissa, että *toisaalta rannikkotykistö Porkkalassa Suomen puolella ja rannikkotykistö Tallinnan edustan saarilla Viron puolella muodostavat vakavan uhan neuvostolaivaston aluksille [...] voimakas rannikkotykistö ja vahvat ilmavoimat Virossa ja Suomessa voivat käytännössä estää kaikki operaatiot.*⁷⁶

Huthsteinerin kollega, Englannin Helsingin ja Baltian maiden sotilasasiamies everstiluutnantti C. Sillary Vale kiinnitti myös vakavaa huomiota Suomen ja Viron yhteistyön strategiseen merkitykseen. Vale laati 23. syyskuuta 1939 muistion, jossa hän tarkasteli kysymystä, toimiko Neuvostoliitto täysin oma-aloitteisesti miehitettyään Puolan itäosat Saksan hyökkäyksen jälkeen vai täydessä yhteisymmärryksessä Saksan kanssa.⁷⁷ Ajallisesti muistio

75 Ibid.

76 Turtola (1987), s. 103.

77 Lindqvistin raportti 27.9.1939 yleisesikunnan tiedusteluosaston päällikölle ja raportin liitteenä oleva Englannin sotilasasiamiehen everstiluutnantti C. Sillary Valen muistio 23.9.1939 *Are Germany and Soviet Russia working together, or is Soviet Russia exploiting present events to her own advantage.* Förvarsstaben, underrättelseavdelningen, serie E I:2, militärattachérapporter, inkomna skrivelser, volym 4, KKA.

siis laadittiin päivää aikaisemmin kuin Neuvostoliiton ulkoasiain kansankomissaari Vjatsheslav Mihailovitsh Molotov esitti Moskovaan saapuneelle Viron ulkoministeri Karl Selterille Neuvostoliiton vaatimukset saada tukikohtia Viron maaperältä, joten Neuvostoliiton seuraava askel Baltian maiden suuntaan ei ollut vielä tiedossa.

Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on havaita, että Valen arvioissa erityisesti Itämeren pohjoisosan meristrateginen tilanne näytteli keskeistä osaa pohdittaessa, olivatko Neuvostoliitto ja Saksa sopineet tietyistä etupiirijaosta Baltian maiden suhteen. Muistiossa pidettiin täysin selvänä tosiasiana, että Saksa oli aina pyrkinyt meriherruuteen Itämerellä. Sen voisivat saattaa kyseenalaiseksi ainoastaan Venäjän ja sittemmin Neuvostoliiton laivastovoimat sekä sellaiset tukikohdat, jotka jäättöminä mahdollistaisivat laivaston toiminnan ympäri vuoden. Saksan merisotilaallisena intressinä olisi turvata meriyhteydet Ruotsiin ja näin varmistaa Ruotsista toimitetun rautamalmin merikuljetusyhteydet. Meristrategisesti rautamalmikuljetusten turvaaminen Neuvostoliiton laivastovoimilta voisi tapahtua edullisimmin Suomenlahden kapeikossa; pyrkimyksenä olisi tällöin sulkea punalaivasto Suomenlahdelle. Valen mukaan Saksa oli tämän vuoksi viimeiset kaksikymmentä vuotta pyrkinyt johdonmukaisesti kasvattamaan vaikutusvaltaansa Suomeen ja Viroon, jotta näiden maiden hallussa olevaa Suomenlahden kapeikkoa pystyttäisiin käyttämään sulkuna Neuvostoliiton laivaston ulospääsyn estämiseksi Itämerelle. Tämän tavoitteen toteuttamiseksi Vale ei pitänyt todennäköisenä – ainakaan sotilaalliselta kannalta tarkasteltuna –, että Saksa olisi yhtäkkiä tehnyt täyskäännon ja vapaaehtoisesti antanut Neuvostoliitolle mahdollisuuden vaatia tukikohtia lännempää sillä seurauksella, että Neuvostoliitto pystyisi ratkaisevasti paremmin ehdoin kilpailemaan Saksan kanssa Itämeren herruudesta. Saksan kannalta tilanne Itämerellä oli mitä suotuisin, koska Neuvostoliiton Itämeren laivasto oli täysin toimintakyvytön talvisin Suomenlahden perukassa olevissa tukikohdissa. Näin Neuvostoliiton vaivalla rakentama massiivinen laivasto oli Valen mukaan lähes täysin hyödytön, koska Suomenlahden jäätyminen pakotti punalaivaston täydelliseen toimintakyvyttömyyteen usean kuukauden ajaksi. Neuvostoliiton laivasto pääsisi vahvuutensa mukaiseen asemaan vasta, kun sille tarjoutuisi mahdollisuus käyttää jäätöntä satamaa. Valen mukaan Neuvostoliiton meristrateginen asema oli muutenkin kaikkea muuta kuin edullinen, koska myöskään avoveden aikana sotilasmaantieteelliset olosuhteet eivät olleet suotuisat Itämerelle pyrkivälle neuvostolaivastolle.⁷⁸ Tästä osoituksena Vale arvioi, että *kesällä Ahvenanmaalle tai Viron Itämeren saarille tukeutuva vihollisen laivasto tai jopa voimakas rannikkotykistö sekä vahvat ilmavoimat Virossa ja Suomessa voivat käytännössä estää kaikki operaatiot.*⁷⁹

Valen näkemys muistutti jopa sanamuodoltansa suuresti hänen yhdysvaltalaisen kollegansa Huthsteinerin hieman aikaisemmin laatimaa arviota. Onkin

78 Ibid., s. 2.

79 Ibid.

todennäköistä, että molempien maiden sotilasasiamiehet harjoittivat varsin tiivistä ajatustenvaihtoa ja luovuttivat toinen toisilleen jopa kirjallisia arvioita asemamaidensa tilanteesta. Tämä toiminta ei rajoittunut pelkästään kyseisten sotilasasiamiesten välille, vaan myös ainakin Ruotsin sotilasasiamiehelle luovutettiin avoimesti hankittuja tietoja. Tästä on osoituksena, että Vale antoi edellä esitetyn muistonsa ruotsalaiselle kollegallensa Lindqvistille, joka liitti sen omaan raporttiinsa alkuperäisenä versiona. Yhtä kaikki Vale päätyi muistonsa lopuksi sille kannalle, että Puolan tapahtumat loppujen lopuksi antoivat aihetta uskoa, että huolimatta sotilaallista realiteeteista Saksa oli mitä todennäköisimmin antanut Neuvostoliitolle vapaat kädet Baltian maiden suhteen ja näin tunnustanut sen kuuluvan Neuvostoliiton etupiiriin, tai – Valen sanoin – Baltia oli tunnustettu osaksi Neuvostoliiton elintilaa, *Lebensraumia*.⁸⁰

Englannin sotilasasiamiehen arviot Suomen ja Viron merivoimien yhteistyöstä eivät olleet uusia: Englannin ulkoministeriön asiakirjoista ilmenee, että maan hallitukselle kerrottiin jo 1930-luvun alussa syntyneestä yhteistoiminnasta. Olihan Englanti juuri se maa, jonka toivottiin lähettävän laivastoapua hädän hetkellä. Englannin Helsingin lähettiläs Rowland Sperling kirjoitti maansa ulkoministerille Arthur Hendersonille kesäkuussa 1931 saaneensa tietoonsa, että Suomenlahden kapeimmalle kohdalle suunniteltiin uusia puolustusjärjestelyjä:

Suomen hallitus on järjestämässä uudelleen rannikkokykistöään niin, että koko Suomenlahden purjehdusväylä voidaan sulkea vihollisen laivoilta yhteistyössä Tallinnan edustalla olevien Viron pattereiden kanssa [...] Tämä näyttää vahvistavan vallinneen käsityksen, että Viron ja Suomen sotilasviranomaiset toimivat yhteisymmärryksessä, vaikka mailla ei olekaan virallista sotilasliittoa. On tarpeetonta sanoakin, että Neuvosto-Venäjä⁸¹ on heidän näkemyksenä mukaan ainoa mahdollinen vihollinen [...]

Sperlingin raportista käy myös selvästi esille, että hän piti alkanutta yhteistoiminnan muotoa hyvinkin yllättävänä – ja ennen kaikkea sotilaallisesti erittäin merkittävänä. Lähettiläs kirjoittaakin, että *ensi silmäyksellä näyttäisi täysin järjettömältä, että kaksi näin pientä maata uskaltautuu vihamielisyyksiin paljon suurempaa naapuriaan kohtaan*.⁸² Sperling totesi kuitenkin raporttinsa lopuksi, että huolimatta näin merkittävän Neuvostoliittoa vastaan kohdistetun toiminnan aloittamisesta Suomen hallituksen ulkopolitiikassa ei ollut nähtävissä mitään muutosta aggressiivisempaan suuntaan, vaan aikaisempi rauhaa korostava suuntaus tulisi jatkumaan tästä eteenpäinkin.⁸³

Sperling ei myöskään jättänyt ottamatta huomioon sitä, että Suomen yleisesikunta pyrki Walleniuksen johdolla vahvistamaan suhteitaan muiden reuna-

80 Ibid., s. 1 ja 4.

81 Englannin Helsingin lähettilään Rowland Sperlingin raportti 29.6.1931 ulkoministeri Arthur Hendersonille. Foreign Office (FO) 371/15565 (N4513/4513/56), Public Record Office (PRO), Lontoo.

82 Ibid.

83 Ibid.

valtioiden yleisesikuntiin; reunavaltioiden yleisesikunnilla olikin erittäin tiivistä ajatustenvaihtoa. Hendersonille osoittamassaan raportissaan hän kirjoitti myös, että ulkoministeri Procopén hänelle antaman tiedon mukaan erityisesti Puola oli ehdottanut useaan otteeseen sotilasliiton muodostamista. Omien sanojensa mukaan Procopé oli torjunut kaikki tällaiset ehdotukset ja katsonut, että mikäli liittoutuminen tulisi edes harkittavaksi, niin liitossa pitäisi olla mukana myös jokin suurvalta, ja suurvalloista ainoastaan Englanti kelpasi Procopélle. Suomen ulkoministeri oli kuitenkin kieltänyt jyrkästi arvelut, että Wallenius olisi sopinut Puolan kanssa asioista, joihin hänen valtuutensa eivät olisi yltäneet.⁸⁴ Suomen yleisesikunnan ulkomaansuhteet olivatkin jatkuvan kiinnostuksen kohteena. Lähes kaikissa 1930-luvun alussa laatimissaan vuosikertomuksissa Sperling arvioi, että reunavaltioista Viron kanssa Suomen yleisesikunnalla oli kaikista läheisimmät suhteet.⁸⁵ Esimerkiksi käsitellessään vuoden 1933 Suomen ulkopoliittisia tapahtumia Sperling korosti, että Suomen ulkopoliittisessa suuntautumisessa Viroon oli selvä ja harkittu kaksijakoisuus: Suomen ja Viron yleisesikuntien suhteet sen kuin tiivistyivät, mutta samalla ainakin Suomen hallitus tietoisesti pysytteli sivussa tästä kehityksestä.⁸⁶

Tuoretta tietoa alkaneesta yhteistoiminnasta sai myös Sperlingin kollega Englannin Tallinnan lähettiläs Hughe Knatchbull-Hugessen, joka raportissaan kirjoitti, että Viron merivoimien komentaja Grenz kertoi suoraan kesäkuussa 1932 Englannin laivastoasiamiehelle Suomen ja Viron merivoimien alkaneesta yhteistoiminnasta. Grenzin antaman tiedon mukaan maiden merivoimat suunnittelivat järjestävänsä jopa yhteiset sotaharjoitukset. Raportissa sanottiinkin, että virolaiset pitivät suomalaisten kanssa harjoitettavaa merellistä yhteistyötä paljon tärkeämpänä kuin toimintaa liittolaisensa Latvian kanssa.⁸⁷

Myös Sperlingin seuraaja, Englannin Helsingin lähettilääksi kesäkuussa 1935 nimetty Herbert A. Grant Watson kiinnitti huomionsa yleisesikuntien suhteiden läheisyyteen. Kuten edeltäjänsä Grant Watsonkin arvioi, että Suomen yleisesikunnalla ja ulkoministeriöllä oli hyvin erilainen suhtautuminen yhteistyöhön virolaisten kanssa. Grant Watson piti Suomen yleisesikunnan asennetta luonnollisena, koska molemmat maat tunsivat asemansa uhatuksi Neuvostoliiton naapureina. Hän arvioikin, että Suomen yleisesikunnalla oli huomattavasti realistisempi suhtautuminen Neuvostoliiton taholta tulevaan uhaan kuin ulkoministeriön virkamiehillä. Siksi yhteistyö Viron yleisesikunnan kanssa oli ennen kaikkea luonteeltansa käytännöllistä eikä sitonut Suomea poliittisesti millään lailla.⁸⁸

84 Sperlingin vuosikertomus Suomen ulkopoliitikasta vuodelta 1930 ulkoministeri Hendersonille. FO 371/15564 (N1265/1265/56), PRO.

85 Ibid. ja Sperlingin vuosikertomukset Suomen ulkopoliitikasta vuosilta 1931 ja 1932 ulkoministeri John Simonille. FO 371/16289 (N1139/1139/56) ja 371/17204 (805/66/56), PRO.

86 Sperlingin vuosikertomus Suomen ulkopoliitikasta vuodelta 1933 ulkoministeri Simonille. FO 371/18277 (N1104/1104/56), PRO.

87 Englannin Tallinnan lähettilään Hughe Knatchbull-Hugessenin vuosikertomus Viron ulkopoliitikasta vuodelta 1932 ulkoministeri Simonille. FO 371/17181 (N658/527/59), PRO.

88 Englannin Helsingin lähettilään H. A. Grant Watsonin vuosikertomus Suomen ulkopoliitikasta vuodelta 1935 ulkoministeri Anthony Edenille. FO 371/20330 (N404/404/56), PRO.

Grant Watson kiinnitti yhteistyön laatuun huomionsa myös, kun Laidoner vieraili Suomessa lokakuussa 1935. Lähettiläs kirjoitti ulkoministeri Samuel Hoarelle laatimassaan raportissaan, että vaikka Suomella ja Virolla ei ollut minkäänlaista poliittista sopimusta yhteistyöstä, maiden yleisesikuntien välillä oli jo niin tiivis yhteistoiminta, että sitä pystyi käytännössä täydellä syyllä nimittämään liitoksi. Niinpä hän katsoikin, että Viro muodosti poikkeuksen Suomen harjoittamassa ulkopolitiikassa, jonka yhtenä keskeisenä piirteenä oli välttää sitoumuksia. Tämän väitteen perusteluksi Grant Watson nosti esille Suomen ja Viron yleisesikuntien yhteisymmärryksen Mäkiluodon ja Tallinnan edustan linnakkeiden yhteistoiminnasta Suomenlahden sulkemiseksi punalaivastolta. Lähettiläs myös lisäsi, että hänelle annetun tiedon mukaan koko kapeikon kattavan tykistösulun lisäksi maiden yleisesikunnat olivat sopineet kapeikkoon laskettavasta yhteisestä miinakentästä. Hän halusi korostaa, että yhteistyöstä huolimatta Suomi ei ollut halukas solmimaan mitään pitkälle menevää ja virallista sotilasliittoa Viron kanssa, vaan Suomen puolelta yhteistoiminta tulisi rajoittumaan Suomenlahden kapeikon sulkemiseen.⁸⁹

Muutamaa kuukautta myöhemmin Englannin Tallinnan lähetystön laatimassa raportissa tuotiin esille, että Viron yleisesikunnan päällikkö Reek oli todennut Englannin lähettiläälle, että hänen ja Suomen yleisesikunnan päällikön Oeschin välillä kaikista asioista keskusteltiin täysin avoimesti *eikä mitään peitelty* – kuten Reek asian ilmaisi – ja tapaamisten yhteydessä neuvoteltiin muun muassa maiden puolustus suunnitelmista ja niiden keskinäisestä koordinoimisesta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalta.⁹⁰

Suomen ja Viron sotilassuhteita seurattiin jatkossakin kiinnostuneesti. Hieinan myöhemmin tammikuussa 1936 Englannin Riian lähetystöstä raportoitiin, että heidän sotilasasiamiehensä piti saamiensa todisteiden perusteella täysin varmana sitä, että Suomen ja Viron yleisesikunnat olivat sopineet yhteisistä sotatoimista Neuvostoliiton hyökkäyksen varalta.⁹¹ Asia tuli puheeksi myös Englannin Tallinnan lähettilään Wilfred Hansford Galliennen ja Viron ulkoministeriön poliittisen osaston päällikön Nikolai Kaasikin välillä joulukuussa 1938. Kaasik oli yksiselitteisesti todennut, että vaikka Suomen ja Viron välillä ei ollutkaan virallista liittosuhdetta, niin hädän hetkellä molemmat maat tulisivat antamaan apua niin paljon kuin voimavarat suinkin sallisivat.⁹² Kaasik ei yksilöinyt avun lajia, mutta täysin selvää on, että ainakin Suomenlahden sulkeminen olisi ollut yksi yhteistyön muoto.

89 Grant Watsonin raportti 31.10.1935 ulkoministeri Samuel Hoarelle. FO 371/19402 (5855/4166/59), PRO.

90 Englannin Tallinnan asiainhoitajan Cyril Torrinn vuosikertomus Viron ulkopolitiikasta vuodelta 1935. FO 371/20311 (N977/977/59), PRO.

91 Englannin Riian lähetystön raportti Suomen ja Viron yleisesikuntien läheisistä suhteista 23.1.1936 ulkoministeriön pohjoismaiselle osastolle. FO 371/20310 (534/534/59), PRO; Suomen ja Viron yleisesikuntien läheisestä yhteistyöstä kertoo myös Englannin amiraliteetin tiedusteluosaston raportti tammikuulta 1937. Tiedusteluraportti Baltian maista, alaluku Viro: FO 371/23609 (N4268/4268/59), PRO.

92 Englannin Tallinnan lähettilään Wilfred Hansford Galliennen raportti 30.12.1938 ulkoministeri lordi Edward Halifaxille. FO 371/23603 (N201/201/59), PRO.

Edellä esitetyt ranskalaiset, amerikkalaiset ja englantilaiset arviot kuitenkin osoittavat, että Suomi ja Viro olivat ryhtyneet hyödyntämään edullista merisotilaallista asemaansa tavalla, joka ei jättänyt kylmäksi ulkopuolisia tarkkailijoitakaan. Mutta mitä ajateltiin itse yhteistoiminnan kohteessa, Neuvostoliiton Itämeren laivaston tukikohdassa Suomenlahden äärimmäisessä perukassa?

■ X Suomenlahden sulku ja Neuvostoliitto

Punalaivasto ahtaalla Suomenlahden perukassa

Pietarin perustamisesta lähtien Venäjän sotilaalliset intressit Itämeren pohjoisosassa olivat pohjautuneet suuressa määrin kaupungin turvallisuuden varmistamiselle. Tarton rauhanneuvotteluissa Neuvosto-Venäjän valtuuskunta oli epäonnistunut yrityksissään varmistaa kaupungin laajemmat puolustusmahdollisuudet. Ainoana ja samalla täysin riittämättömänä myönnytyksenä oli sovittu Suomelle jääneiden Suomenlahden itäosien saarien linnoittamattomuudesta. Oireellisesti Neuvosto-Venäjän valtuuskunnan jäsen Platon Mihailevitsh Kershentsev katsoikin parhaaksi muistuttaa,

ettei ainoakaan Venäjän valtakunnan hallitus millään ehdolla voi suostua siihen, ettei Venäjällä ole vapaata ulospääsyä Leningradista, yhtä vähän kuin siihenkään, että Leningrad asetetaan sellaisiin olosuhteisiin, joissa sen itsepuolustus käy täydellisesti mahdottomaksi.¹

Merivoimien toiminnan kannalta ainoa tukikohta Suomenlahden perukassa oli mitä epäedullisin. Laivaston päätukikohta Kronstadtin lahdella oli hyvin matala ja ahdas eivätkä kaksi muutakaan käytettävissä olevaa Koporian ja Laukaan lahtea tarjonneet juuri parempia olosuhteita. Suomenlahden pohjukan asemaa teki entistä huonommaksi erityisesti sen jäätyminen vähintään neljän kuukauden ajaksi. Kaiken merkittävän laivastotoiminnan pysäyttävät jääesteet muodostuivat normaalisti jo joulukuun aikana, ja vasta toukokuun alussa jäiden lähtö salli laivaston liikkua. Laivaston aluskannan vahvistamiseksi aloitetun ensimmäisen viisivuotissuunnitelman toteuttaminen vuodesta 1927 alkaen oli omiaan nostamaan esille äärimmäisen epäedullisen aseman Suomenlahden kaukaisimmassa perukassa. Neuvostolaivasto tarvitsi vahvistumisensa myötä ennen kaikkea jäättömän sataman lännempää. Jäiden puristuksessa maakaava laivasto oli kuin tarjottimella vihollisen mahdollisille yrityksille tuhota alukset yhdessä ryppäässä. Kuten jo aikaisemmin toin esille, Suomen yleisesikunnan hyökkäystä korostavissa laskelmissa 1930-luvun alussa otettiin keskeisinä huomioon hyvät mahdollisuudet hyökätä menestyksellisesti Kronstadtissa jäiden puristuksessa olevaa punalaivastoa vastaan. Suunnitelmissa arvioitiin myös, että Neuvostoliitto ensimmäisen mahdollisuuden tullessa tulisi

¹ Suomi, s. 371.

siirtämään laivastonsa tukikohtaa Tallinnaan tai vieläkin lännemmäksi Itämeren itärannikolla. Jos suomalaiset joukot suorittaisivat talvella ja tarpeen vaatiessa myös kesällä hyökkäyksen Neuvostoliiton Kronstadtin laivastotukikoh-
taa vastaan, niin Suomen oman sotilaallisen aseman parantamisen ohella myös Viron puolustusponnisteluja onnistuttaisiin auttamaan merkittävästi.²

Viime vuosien poliittisten muutosten myötä entisen Neuvostoliiton merivoimien ja ennen kaikkea sen Itämeren laivaston arkistot maailmansotien väliseltä ajalta ovat avautuneet vapaalle historiantutkimukselle. Avautuneet asiakirjat valottavat hyvin mielenkiintoisella tavalla entisen Neuvostoliiton sotilaallisen johdon ja erityisesti sen merivoimien johdon arvioita omasta meri-strategisesta tilanteestaan. Asiakirjoista käy selvästi ilmi, että kysymys jäätömän tukialueen tai sataman saamisesta lännempää kasvavalle laivastolle nousi esille yhä voimakkaammin 1920-luvun lopulla. Hyvänä yksittäisenä esimerkkinä tästä on helmikuussa 1929 toteutettu merivoimien ylimmälle johdolle järjestetty sotapeli, jossa hyvin yksityiskohtaisesti laadittiin suunnitelmat uuden laivastotukikohdan perustamisesta Tallinnaan sen jälkeen, kun sotatou-
mien edistymisen seurauksena virolaiset olisivat pakotettuja jättämään pää-
kaupunkinsa. Sotapeliin liittyvät selvitykset tukikohdan siirtämiseksi Kron-
stadtista Tallinnaan eivät olleet pelkkiä alustavia hahmotelmia, vaan asiakir-
joissa selvitettiin seikkaperäisesti jopa yksittäisten satamassa olevien laitteiden ja muun satamavarustuksen soveltumista sinne siirrettävän laivaston päävoi-
mien tarpeisiin. Vaikka suunnitelmista ilmenee, että tiedot Tallinnan sataman kapasiteetista oli saatu muutamaa vuotta aikaisemmin päivätyistä tsaarinajan asiakirjoista, niin tuoreita tietoja satamassa suoritetuista muutos- ja rakenta-
mistoimista oli hankittu myös paikan päällä. Niin ikään suunnitelmissa suo-
ritettiin yksityiskohtaisia laskelmia tarvittavan työvoiman määrästä, saatavuus-
desta, huoltomahdollisuuksista paikan päällä ja jälleenrakennustoimien laajuus-
desta, mikäli virolaisilla perääntyessään olisi jäänyt aikaa sataman hävittämi-
selle. Venäläiseen tapaan varmistettiin myös, että Tallinnassa oli tarpeeksi leipomoita puna-armeijan ruokkimiseksi.³

Suunnitelman yksityiskohtaisuudesta voidaan päätellä, että jos poliittinen kehitys olisi kärjistynyt niin pitkälle, että tukikohdan siirrolle Tallinnaan olisi muodostunut sotilaalliset edellytykset, niin suunnitelma kassakaapista esille otettuna olisi antanut perusteellisia käytännön ohjeita hyvinkin nopeille toi-
menpiteille. Tässä yhteydessä on kuitenkin hyvä korostaa, että suunnitelmaa ei pidä pitää pelkästään kassakaapissa säilytettävänä tutkimuksena. Yksityis-
kohtaisen tutkimuksen laatiminen Tallinnan sataman muuttamisesta puna-
laivaston uudeksi sotasatamaksi osoittaa selvästi, että vuoteen 1929 mennessä Neuvostoliiton sotilasjohto tunsii asemansa käyvän todella liian ahtaaksi Suo-

2 Em. muistio keskityssuunnitelman "V.K. 27" edelleen kehittämistä ja täydentämisestä 12.9.1930. Yleisesikunta, operatiivinen toimisto, T 2861/34, SA.

3 Neuvostoliiton laivaston Kronstadtin pääsotasataman komentajan 26.2.1929 laatima merivoimien sotapeliin liittyvä suunnitelma merivoimien tukikohdan siirtämiseksi Tallinnaan. 92 - 2 - 142, s. 30-38, Tsentralnyj Gosudarstvennyj Arhiv Voennno-Morskogo Flota (TsGAVMF, Venäjän sotalaivaston keskusarkisto, Pietari).

menlahden perukassa. Tuskin on myöskään liioiteltua todeta, että saman tunteen jakoi maan valtiollinen johto. Sotilasjohdon uhkakuvat ja tavoitteet tunnustetaan paikkansa pitäviksi usein myös valtiojohdossa. Merkitystä on myös sillä, että vastaavanlaista suunnitelmaa ei aikaisemmin ollut laadittu. Näin tämän uuden suunnitelman laatiminen kassakaappiin, jossa vastaavanlaista ei ollut aikaisemmin säilytetty, kuvaa hyvin senhetkistä tilannetta ja ennen kaikkea tilanteen muutosta suhteessa aikaisempaan.

Uhkakuvat ennen Hitlerin valtaannousua

Vastaavia yksityiskohtaisia laskelmia esimerkiksi Helsingin ja sen sataman osalta ei ole löydetävissä Itämeren laivaston arkistosta. Etenemisen Suomen alueella arvioitiin vievän huomattavasti enemmän aikaa kuin Virossa, kuten vuotta myöhemmin maaliskuussa 1930 Leningradin sotilaspiirin ja merivoimien päällystölle järjestetyssä sotapelissä ilmenee. Sotapelin poliittista tilannetta kuvaava analyysi antaa hyvän kuvan siitä, miten Neuvostoliiton sotilasjohto arvioi tilanteen kehittyvän ja millaisia uhkakuvia pidettiin todennäköisimpinä. Sotapelin alkuasetelmana pidettiin tilannetta, jossa Puola liittolaisensa Ranskan painostuksesta olisi julistanut sodan Neuvostoliitolle. Nopeassa tahdissa Puolan tueksi tulisivat myös Suomi, Viro, Latvia ja Romania, mutta Liettua ja Saksa pysyisivät sotiviin osapuoliin nähden puolueettomina. Poissuljettuna ei myöskään pidetty sitä mahdollisuutta, että Englanti lähettäisi laivastovoimia Suomenlahdelle vastustajien tueksi. Liettuan käyttäytymisen syytä arvioitiin olevan aluekiistojen Puolan kanssa, minkä vuoksi Liettua pelkäsi Puolan miehitystoimia alueellaan. Tilannearviossa kuitenkin uskottiin, että Saksan puolueettomuus ei olisi täydellistä, koska se tulisi mitä todennäköisimmin sallimaan joukkojen ja aseiden kuljetukset maansa läpi länneestä Puolaan. Neuvostoliiton eduksi kuitenkin laskettiin, että vihollisvaltioissa toimivat kommunististen puolueiden aktiivijäsenet pystyisivät tarvittaessa hidastamaan hyökkääjien sotaponnisteluja järjestämällä lakkoja erityisesti aseteollisuudessa ja harjoittamalla agitaatiota joukkojen keskuudessa. Samalla myönnettiin, että mitä todennäköisimmin näitä yrityksiä tultaisiin erityisesti Baltian maissa, Suomi mukaan lukien, tukahduttamaan varsin ankarin menetelmin.⁴

Tilanneanalyysissä pidettiin näin ollen itsestään selvänä, että Neuvostoliiton länsirajan reunavaltiot tulisivat sopivalla hetkellä yhdistämään voimansa Neuvostoliittoa vastaan. Vielä tässä vaiheessa Saksan suhteen ei tunnettu suurempaa huolta. Päinvastoin Rapallon sopimuksen hyvässä hengessä ja tiiviin sotilaallisen yhteistyön pohjalta jopa uskallettiin arvioida, että Saksa tulisi ainakin pysyttämään puolueettomana, vaikkakin se länsivaltojen painostuksen vuoksi todennäköisesti joutuisi sallimaan alueensa läpi kulkevat sotilas-kuljetukset Puolaan.

4 Leningradin sotilaspiirin ja Itämeren laivaston päällystölle maaliskuussa 1930 järjestetyn sotapelin asiakirjat. 92 - 2 - 142, s. 61-62, 64 ja 78, TsGAVMF.

Edellä mainitun kaltainen uhkakuva pysyi päällimmäisenä esillä neuvostojohdon silmissä aina kansallissosialistien valtaantuloon saakka ja hieman sen jälkeenkin. Epäluulo läntisiä suurvaltoja Englantia ja Ranskaa kohtaa jopa vahvistui 1930-luvun alussa. Neuvostoliiton korkein sotilaallinen johto antoi vuoden 1932 alussa direktiivin, jonka mukaan Itämeren laivaston tuli valmistella tulevalle purjehduskaudelle operaatiosuunnitelmat, jotka perustuisivat kahden todennäköisimmän uhkakuvan pohjalle. Yleisesikunnan päällikkö Aleksander Iljits Jegorov (yleisesikunnan päällikkö vuosina 1931–1937; teiloitettiin helmikuussa 1939) välitti annetun määräyksen edelleen Leningradin sotilaspiirin päällikölle ja sille alistetun Itämeren laivaston komentajalle tarkentaen samalla kyseisiä uhkakuvia. Jegorovin mukaan operaatiosuunnitelmiensa ensimmäinen variantti tulisi perustumaan tilanteeseen, jossa Neuvostoliiton vastustajina olisivat Puola ja Romania. Näiden maiden tueksi Englanti ja Ranska tulisivat todennäköisesti lähettämään laivastovoimiaan Itämerelle. Toisen operaatiosuunnitelman tuli perustua tilanteeseen, jossa edellä mainittuiden vastustajien ryhmään tulisivat kuulumaan myös Suomi, Viro ja Latvia. Romanian merivoimien ei kuitenkaan laskettu toimivan Itämeren laivastoa vastaan. Molempien sotatapausten varalta Itämeren laivastolle annettiin tehtäväksi muun muassa Suomelle kuuluvien Suomenlahden itäosan saarten nopea valtaus. Sinne muodostettaisiin vahva sulkuvyöhyke Leningradin puolustamiseksi mereltä. Suunnitelmiin tuli sisällyttää myös toiminta vastustajien, ennen kaikkea Puolan, meriyhteyksiä vastaan.⁵

Seuraavan vuoden 1933 tammikuun lopulla Itämeren laivaston komentajalle ja Leningradin sotilaspiirin päällikölle lähettämässään direktiivissä Jegorov piti voimassa vuotta aikaisemmin antamansa määräyksen. Näin suunnitelmat vuodelle 1933 säilytettiin muuttumattomina. Jegorov painotti nyt kuitenkin, että laajempaa uhkakuva, toisin sanoen Puolan, Romanian, Suomen, Viron ja Latvian käsittävää vihollisryhmittymää sekä Englannin ja Ranskan antamaa laivastoapua, tulisi pitää ehdottomasti todennäköisempänä vaihtoehtona. Entiseen tapaan suunnitelmissa korostettiin Suomelle kuuluvien Suomenlahden itäosan saarten miehityksen tärkeyttä Leningradin puolustamiseksi mereltä.⁶ Niin ikään Jegorov antoi myös 2. huhtikuuta 1934 päivätyyn määräyksen pitää operaatiosuunnitelmat ennallaan kuluvalle vuodelle viitaten jo käsiteltyihin helmikuun alussa 1932 ja tammikuun lopussa 1933 annettuihin määräyksiin. Neuvostoliiton ilmavoimien vahvistumisen myötä Jegorov täydensi aikaisempia suunnitelmia määräämällä laadittavaksi lisäksi suunnitelmia, joissa huomioitaisiin Englannin ja Ranskan laivastojen sekä näiden joukkoja ja sotatarvikkeita kuljettavien alusten ilmapommitukset Gdynian, Gdanskin, Libaun ja Riian satamissa.⁷

5 Yleisesikunnan päällikön Jegorovin direktiivi 7.2.1932 Leningradin sotilaspiirin päällikölle ja Itämeren laivaston komentajalle ja operaatiosuunnitelmien valmistamiseen vuodelle 1932 liittyvät asiakirjat. 92 - 2 - 181, s. 1–4 ja 9, TsGAVMF.

6 Jegorovin direktiivi 21.1.1933 Leningradin sotilaspiirin päällikölle ja Itämeren laivaston komentajalle ja operaatiosuunnitelmien valmistamiseen vuodelle 1933 liittyvät asiakirjat. 92 - 2 - 181, s. 10–11 ja 14–17, TsGAVMF.

7 Jegorovin direktiivi 2.4.1934 Leningradin sotilaspiirin päällikölle ja Itämeren laivaston komentajalle. 92 - 2 - 181, s. 20–21, TsGAVMF.

Saksan uhka nousee

Edellä mainitun määräyksen jälkeen tilanne ilmeisesti sai huolestuttavampia piirteitä Neuvostoliiton sotilasjohdon silmissä. Vielä saman vuoden 1934 huhtikuun lopussa Leningradin sotilaspiirin esikunnan operatiivinen osasto antoi Itämeren laivaston komentajalle määräyksen, jonka mukaan Jegorovin aikaisempaan saman kuun alussa antamaan määräykseen oli tehtävä muutamia oleellisia lisäyksiä. Täydentävässä määräyksessä veloitettiin nyt, että operaatiosuunnitelmissa täytyi huomioida myös Liettuan ja Saksan liittyminen Englannin, Ranskan, Suomen, Viron, Latvian ja Romanian vihollisryhmittymään.⁸

Liettua luettiin nyt ensimmäisen kerran potentiaalisiin viholliskandidaateihin. Syynä tähän arvion muutokseen olivat mitä todennäköisimmin Viron ja Latvian pyrkimykset saada Liettua mukaan 17. helmikuuta 1934 Viron ja Latvian välille solmittuun yhteistyösopimukseen, joka sisälsi erityisesti ulkopoliittikan yhtenäistämistä. Liettua suhtautui heti alusta alkaen ehdotukseen hyvin kiinnostuneesti, ja huhtikuun 25. päivänä Liettuan Tallinnan sekä Riian lähettiläät luovuttivat asemamaidensa ulkoministeriöille Liettuan hallituksen laatiman muistion niistä periaatteista, joiden hyväksymistä Liettuan hallitus piti edellytyksenä kolmen Baltian maan yhteistyölle.⁹ Huhtikuussa myönteisesti alkaneet neuvottelut kolmen Baltian maan välillä – lopullinen Viron, Latvian ja Liettuan yksimielisyys- ja yhteistyösopimus allekirjoitettiin 12. syyskuuta 1934 eikä siihen kuulunut mitään mainintoja sotilaallisesta yhteistyöstä¹⁰ – aiheuttivat mitä ilmeisemmin suurta epäluuloa, ja tämän vuoksi myös Liettua sijoitettiin nyt vihollisleiriin. Toisaalta on myös todettava, että huhtikuun lopussa ei Neuvostoliitossa eikä muuallakaan ollut lopullisesti tiedossa, tulisivatko Liettuan kanssa käytäviin yhteistyöneuvotteluihin kuulumaan myös neuvottelut Liettuan liittymisestä Viron ja Latvian puolustusliittoon.

Toinen ja vielä suurempi muutos koski nyt siis Saksan mahdollista laskeamista ensimmäisen kerran vihollisryhmään. Tämän vuoksi määrättiin, että laivaston sodan ajan suunnitelmissa tuli huomioida aktiivinen toiminta myös Saksan ja Itä-Preussin meriyhteyksiä vastaan.¹¹ Tärkeätä on tässä yhteydessä huomata, että Saksa ilmestyi vihollislaskelmiin Jegorovin 2. huhtikuuta ja Leningradin sotilaspiirin operatiivisen osaston 29. huhtikuuta 1934 antamien määräysten välisenä aikana. Mitä sellaista siis tällä välillä tapahtui, että Moskovasta annettiin määräys Saksan sisällyttämisestä konkreettisesti Neuvostoliiton vihollislistalle? Neuvostoliitossa oli jo 1930-luvun alussa siirretty näkyvään, hyvin aktiiviseen ulkopoliittiseen toimintaan kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän luomiseksi Itä-Eurooppaan. Esimerkiksi Puolan kanssa käytiin vuodenvaihteessa 1933–1934 intensiivisiä neuvotteluja Suomen ja kolmen

8 Leningradin sotilaspiirin esikunnan operatiivisen osaston täydentävä direktiivi 29.4.1934 Itämeren laivaston komentajalle. 92 - 2 - 181, s. 26–28, TsGAVMF.

9 Hyttiä, s. 39–40.

10 Hyttiä, s. 42.

11 Em. Leningradin sotilaspiirin operatiivisen osaston täydentävä direktiivi 29.4.1934 Itämeren laivaston komentajalle. 92 - 2 - 181, s. 26–28, TsGAVMF.

Neuvostoliiton yleisesikunnan päällikkö marsalkka Aleksander Iljits Jegorov oli entinen tsaarinupseeri ja hän oli ottanut osaa ensimmäiseen maailmansotaan sekä Venäjän sisällissotaan. Jegorov oli yksi niistä viidestä sotilaasta, jotka ylennettiin ensimmäisen kerran Neuvostoliiton marsalkan arvoon marraskuussa 1935. Hän ja kaksi muuta marsalkkaa joutuivat kuitenkin pian armeijan piirissä aloitetun puhdistuksen uhreiksi. (Kuva Sotamuseo)

muun Baltian maan turvallisuuden takaamiseksi. Nämä Neuvostoliiton aloitteesta pidetyt neuvottelut johtivat nopeasti aloitteen esittäjän täydelliseen tappioon, sillä sen yksi tavoite, Puolan ja Saksan alkaneen lähentymisen jarrutus, epäonnistui täysin, kun Puola solmi jo 26. tammikuuta 1934 Saksan kanssa kymmenvuotisen hyökkäämättömyyssopimuksen. Puola oli käynyt Saksan ja Neuvostoliiton kanssa yhtä aikaa neuvotteluja ja valinnut lopulta Saksan ehdotuksen. Moskovassa sopimuksen syntyminen otettiin vastaan hyvin epäluuloisesti, ja sen poliittinen vaikutus neuvostojohtoon laajemminkin oli käännteentekevä. Kansallissosialistien valtaanpääsystä oli kulunut hyvin lyhyt aika, ja Saksa oli saavuttanut erittäin aktiivisella ulkopoliittikallaan lyhyessä ajassa merkittäviä tuloksia ennen kaikkea Neuvostoliiton suoranaisella kustannuksella tekemällä Puolan kanssa hyökkäämättömyyssopimuksen. Saksa oli ollut Neuvostoliiton perinteinen yhteistyökumppani, ja vastaavasti Ranska oli ollut Puolan sotilaallinen aisapari. Nyt vallitseva turvallisuusjärjestelmä oli muuttunut ja Puolan tehtyä hyökkäämättömyyssopimuksen Saksan kanssa Ranskalla ei ollut enää automaattista tukea saatavilla Puolasta. Neuvostoliiton seuraava siirto ajoittuu edellä mainittujen huhtikuun 2. ja 29. päivän välille, jolloin Saksa yllättäen nousi esille Neuvostoliiton laskelmissa tulevista vihollisista. Maaliskuun 28. päivänä Neuvostoliiton ulkoasiain kansankomissaari Maxim Litvinov esitti lähes samansisältöisen ehdotuksen Saksalle, joka kah-

den viikon kuluttua huhtikuun 14. päivänä vastasi ehdotukseen täysin kielteisesti.¹²

Neuvostoliiton ulkopoliitiikka oli lyhyen ajan sisällä joutunut kohtaamaan kaksi merkittävää tappiota, joissa molemmissa Saksan rooli oli näkyvä. Tilanne oli muuttunut epäedullisempaan suuntaan, koska yhtenä tavoitteena ollut Saksan ja Puolan lähentymistä ei ollut kyetty estämään. Näiden maiden lähentyminen olisi voitu ainakin hetkellisesti estää, mikäli Puola olisi suostunut Neuvostoliiton ehdottamaan yhteistakuun julistukseen Baltian maille, mutta Saksan tulo kilpailemaan Puolan mielenkiinnosta ratkaisi pelin Neuvostoliiton tappioksi. Näin myös Neuvostoliitto menetti mahdollisuutensa päästä harjoittamaan kontrollia mainituissa takuun piiriin kuuluneissa reunavaltioissa. Neuvostoliiton Saksalle nopeasti esittämä lähes samansisältöinen ehdotus ja tappio suoralta kädeltä tässäkin asiassa merkitsi, että Neuvostoliitto ei onnistunut saamaan Saksaa mukaan oman länsirajansa turvaamisjärjestelyihin.¹³ Saksan johdonmukainen torjuva suhtautuminen Neuvostoliiton esityksiin kollektiivisesta turvallisuusjärjestelyistä Itä-Euroopassa johti ilmeisesti huhtikuun aikana siihen tulokseen, että Neuvostoliitossa katsottiin nyt parhaaksi kirjata Saksa potentiaaliseksi viholliseksi, jonka varalta tulisi myös laatia konkreettiset sotasuunnitelmat.

Poliittisen tilanteen kiristyminen näkyi muutenkin laivastolle määrättyssä operaatiosuunnitelmien laadinnassa. Leningradin sotilaspiirin esikunnan operatiivisen osaston antamassa direktiivissä määrättiin myös ottamaan huomioon, että punalaivasto joutuisi toimimaan vihollisten meriyhteyksiä vastaan myös Barentsin merellä, mutta myös jopa Englannin rannikon läheisyydessä.¹⁴ Tähän toimintaan oli avautunut nyt hyvät käytännön edellytykset, sillä muutamaa kuukautta aikaisemmin, pääasiassa vankityövoimalla rakennettu yli 200 kilometrin pituinen kanavajärjestelmä Suomenlahdesta Jäämerelle oli valmistunut. Se mahdollisti pienten sota-alusten ja erityisesti sukellusveneiden huomaamattomat siirrot Kronstadtista vasta perustettuun pohjoiseen laivastoon Muurmanskiin. Neuvostoliiton laivastolla oli näin mahdollisuus toimia myös Atlantilla.¹⁵

Huhtikuun lopussa 1934 annetussa direktiivissä esitetyt arviot uhkakuvan muutoksesta tulivat jäämään vain esisoiaksi sille mitä tuleman piti. Tilanteen kiristyminen jo tällöin johti paitsi sotasuunnitelmien uudelleen arviointiin myös konkreettisiin toimiin. Vuoden 1934 aikana puna-armeijan vahvuutta nostettiin 600 000:sta 940 000:een sekä divisioonien miesluku nostettiin tasalle, joka vastasi lähes sodan ajan vahvuutta.¹⁶ Leningradin sotilaspiirin di-

12 Arvioita Neuvostoliiton ulkopoliittisista tavoitteista ja tuloksista kyseiseltä ajalta on löydetty muun muassa seuraavista tutkimuksista: Keijo Korhonen, Turvallisuuden pettäessä. Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan II. 1933–1939 (Helsinki 1971), s. 30–42 ja 64; Selén (1974), s. 96–102 ja Hyytiä, s. 25–30.

13 Korhonen (1971), s. 64–65.

14 Em. Leningradin sotilaspiirin operatiivisen osaston täydentävä direktiivi 29.4.1934 Itämeren laivaston komentajalle. 92 - 2 - 181, s. 26–28, TsGAVMF.

15 Markku Salomaa, Punaupseerit (Juva 1992), s. 209 ja Ekman, s. 211.

16 Korhonen (1971), s. 119.

rektiivistä ei ehtinyt kulua vuottakaan, kun Saksa omaehtoisella toiminnallaan osoitti, että enää ei ollut kyse pelkästä ulkopoliittisesta propagandasta, vaan sanoista oli siirrytty tekoihin. Maaliskuun puolivälissä 1935 Saksa irtautui yksipuolisella ilmoituksella Versaillesin rauhansopimuksen määräyksistä ja palautti yleisen asevelvollisuuden. Samalla rauhansopimuksessa kielletyt raskas aseistus ja ilmavoimat otettiin täysin avoimesti käyttöön. Neuvostoliitossa puolestaan sotilasmenoja kasvatettiin vauhdilla, sillä kun sotilasbudjetti sisälsi vuodelle 1935 kahdeksan miljardia ruplaa, niin seuraavalle vuodelle määrä nostettiin 14,8 miljardiin ruplaan.¹⁷

Merisopimuksen seuraukset

Nopeasti maaliskuussa tapahtuneen Versaillesin rauhansopimusten velvoitteiden yksipuolisen mitätöinnin jälkeen Saksa saavutti kesäkuussa 1935 voiton, joka merkitsi sen varustautumiselle myös täyttä ulkopoliittista tunnustusta. Englanti solmi Saksan kanssa merisopimuksen – edes liittolaistansa Ranskaa informoimatta. Neuvostoliitossa tieto aiheutti järkytystä, ja tämän sai tuntea myös Suomen poliittinen johto. Suomen tuonaikaisen pääministerin Toivo M. Kivimäen muistelmien mukaan Neuvostoliiton Helsingin lähettiläs Eric Assmus kävi laivastosopimuksen allekirjoittamisen jälkeen hänen puheillaan ja ilmoitti virallisesti, että jos Saksan ja Neuvostoliiton välille syttyisi sota, puna-armeija tulisi miehittämään Suomen kuudessa päivässä.¹⁸ Toisaalta ulkoministeriön arkistossa on erittäin salaiseksi luokiteltu muistio, joka Juhani Suomen mukaan on ulkoministeriön poliittisen osaston päällikön Aaro Pakaslahden vuonna 1942 laatima ja joka vastaa todennäköisesti Assmuksen antaman ilmoituksen sisältöä.¹⁹ Muistiossa esitetään, että *saadun tiedon mukaan on Neuvostoliiton lähettiläs kesällä 1935 tehnyt pääministeri Kivimäelle ilmoituksen, että aseellisen konfliktin syttyessä Keski-Euroopassa Neuvostoliitto ehkä on pakotettu, oman turvallisuutensa takia, miehittämään eräitä osia Suomesta.*²⁰

Erittäin todennäköistä on, että tämä ulkoministeriön arkistossa oleva muistio vastaa totuutta, sillä Neuvostoliiton sotilasjohto tuskin vakavissaan laski, että koko Suomen valtaus onnistuisi kuudessa päivässä. Tutkimukseni entisen Neuvostoliiton sotilaspuolen asiakirjojen parissa osoitti, että ainakaan missään esille tulleessa operaatiosuunnitelmassa tai sotapelissä tällaista tapahtumakehitystä ei esiinny. Sen sijaan kysymyksessä varmasti oli ainakin Suomelle kuuluvien Suomenlahden itäisten saarten valtaus. Venäjän sotalaivaston keskusarkistossa säilytettävät asiakirjathan selvästi osoittavat, että näiden saarten miehitys oli sisällytetty Itämeren laivaston heti sodan syttyessä toteutettavaksi

17 Ibid.

18 Kivimäki, s. 93.

19 Suomi, s. 22 ja 380.

20 Korhonen (1971), s. 124.

määrättyihin operaatiosuunnitelmiin jo useiden vuosien ajan ennen Assmuksen esittämää ilmoitustakin. Keijo Korhonen toteaa, että Assmus kävi Kivimäen luona esittämässä ilmoituksensa 15. kesäkuuta ja merisopimus allekirjoitettiin saman kuun 18. päivänä.²¹ Näin Kivimäki muistelmissaan hivenen erehtyy myös Assmuksen vierailun ajankohdasta kirjoittamalla, että Neuvostoliiton lähettiläs kävi vasta heti merisopimuksen solmimisen jälkeen. Niin ikään edellä mainitun muistion antamaa kuvaa vahvistaa presidentti Svinhufvudin helmikuun lopussa 1937 Saksan Helsingin lähettiläälle Wipert von Blücherille antama tieto, että kyseinen Assmuksen kesäkuussa 1935 antama vakava ilmoitus koski ainoastaan joidenkin Suomen alueiden miehittämistä eikä sisältänyt koko valtakuntaa koskevaa uhkaa. Svinhufvud esitti tällöin omana arvionaan, että kysymykseen tulisivat ensi sijassa Suursaaren ja Koiviston miehitysaikeet.²²

Neuvostoliiton reagoiminen vain muutamia päiviä ennen merisopimuksen allekirjoittamista selittyy sillä, että Neuvostoliitossa oltiin tietoisia Saksan ulkoministerin Joachim von Ribbentropin jo kaksi viikkoa kestäneistä neuvotteluista Lontoossa. Moskovassa oli myös kuultu tulevan sopimuksen sisällöstä huhuja, jotka olivat kaikkea muuta kuin edullisia Neuvostoliiton näkökulmasta, mutta mitä sopimus lopulta Saksalle merkitsisi, ei ilmeisesti vielä ollut tarkemmin tiedossa. Epätietoisuus sopimuksen tarkemmasta sisällöstä sai kuitenkin Neuvostoliiton reagoimaan niin jyrkässä muodossa, että Assmuksen varoituksen luonne haluttiin ymmärrettävän ilman tulkinnan mahdollisuutta.²³ Viesti haluttiin ilmeisesti välittää myös suoraan Suomen sotilasjohdolle, ja tämän vuoksi Neuvostoliiton sotilasasiamies Pierre Ivanov tiettävästi samalla äänenpainolla varoitti ainakin eversti Leonard Grandellia, joka tuolloin palveli yleisesikunnassa liikekannallepano- ja järjestelytehtävissä.²⁴

Merisopimuksen sisällön tultua virallisestikin julki Assmus halusi vielä uudelleen varmistaa sanomansa perillemenon. Tällöin Assmus antoi ymmärtää, että jos Neuvostoliiton tuntemaan Suomen vihamieliseen käyttäytymiseen ei tulisi muutosta, Neuvostoliiton olisi luokiteltava Suomi vihollisluettelonsa kärkipäähän.²⁵ Kuten jo aikaisemmin totesin, Assmuksen ilmoitus sisälsi osaksi diplomaattista sanankäyttöä, sillä ainakin Neuvostoliiton sotilaspuolen sota-peleissä ja konkreettisissa sotasuunnitelmissa Suomi oli säilyttänyt jo vuosikausia asemansa ensisijaisena vihollisena Puolan, Viron, Latvian, Englannin ja Ranskan ohella. Niin ikään avautuneet entisen Neuvostoliiton sotilaspuolen asiakirjat osoittavat täysin virheellisiksi esimerkiksi Jorma Kallenaution päätelyn, että 1930-luvun alkuvuosina Neuvostoliiton strategisissa puolustus suunnitelmissa ei edes enää otettu huomioon Englannin laivaston mahdollista tuloa Itämerelle ja siksi Suomenlahden merkitys hyökkäystienä olisi pienentynyt.

21 Ibid.

22 Suomi, s. 380.

23 Korhonen (1971), s. 124.

24 Suomi, s. 23.

25 Korhonen (1971), s. 126 ja Suomi, s. 23.

Kallenautio luonnehtii sen sijaan aivan oikein Suomea jatkuvasti varmaksi viholliseksi neuvostojohdon silmissä, mutta hänen edellisestä erheellisestä päättelystään johtamansa toinen johtopäätös siitä, että Englannin uhan pienemisen johdosta Suomi muuttui sotilaallisesti perifeerisemmäksi on niin ikään edellisen tapaan erheellinen.²⁶ Leningradin turvallisuuden kannalta ja erityisesti merisotilaallisesti Suomenlahti ja sen pohjoinen sekä eteläinen rannikko olivat mitä suurimman mielenkiinnon kohteina Neuvostoliiton sotilasjohdon arvioissa ennen ja jälkeen kansallissosialistien valtaanpääsyn.

Korhonen toteaa aivan oikein, että Englanti halusi välttää hyvässä muistissa olleen vaarallisen kilpailutilanteen Saksan kanssa luopumalla laivastokilpailusta, joka oli ollut vuosisadan alussa viemässä kohti maailmansotaa Euroopassa. Sen sijaan Neuvostoliitto teki sopimuksen seurauksista oikean johtopäätöksen. Englanti oli luopunut sotilaallisista intresseistä ja meristrategisen tasapainon säilyttämisestä Itämerellä Saksan hyväksi. Sopimuksen Saksalle suomat merisotilaalliset mahdollisuudet ajankohtaistivat kaikki ne uhkakuvat, jotka olivat olleet meristrategiaa harjoittavien teorioissa.²⁷ Avautuneet Neuvostoliiton sotilaspuolen asiakirjat todistavat, että merisopimuksen jälkeen nämä teoreettiset laskelmat muodostuivat totiseksi todeksi ja merisopimuksen solmiminen merkitsi Neuvostoliitossa vihollisluettelon uusimista suurvaltojen osalta.

Suomenlahden sulkua ja Saksa

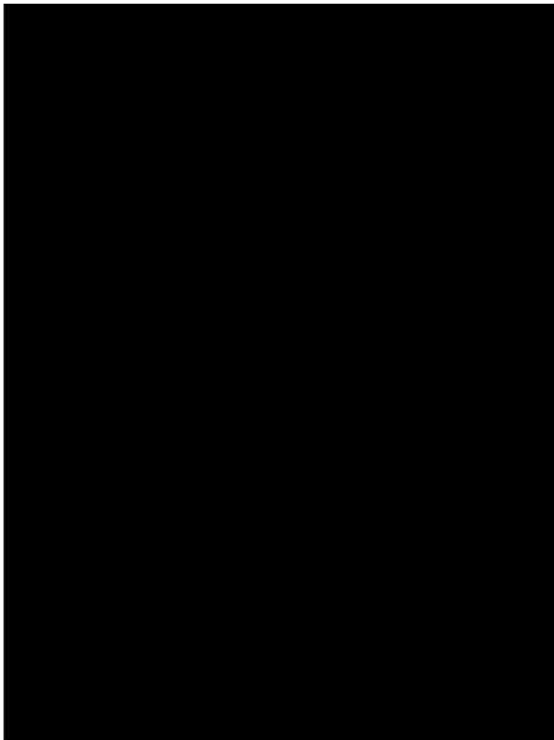
Merisopimuksen seurauksena Englannin laivasto tipahti kerralla kokonaan pois Neuvostoliiton Itämeren laivaston vihollisluettelosta. Paitsi että Englanti oli vapaaehtoisesti luopunut sotilaallisista intresseistä Itämerellä, niin Saksalla olisi nyt tulevaisuudessa erinomaiset mahdollisuudet vaikuttaa esimerkiksi Tanskan salmien sulkemisella siihen, olisiko ulkopuolisilla mahdollisuuksia tulla Itämerelle kriisin aikana. Vihollislaskelmille vuosi 1935 oli myös merkittävä toisen suurvallan Ranskan laivastovoimien osalta. Toukokuun toisena päivänä Ranska ja Neuvostoliitto nimittäin allekirjoittivat puolustusliiton, ja näin Ranskaa ei enää otettu lukuun sodan ajan operatiivisissa suunnitelmissa. Näiden suurvaltojen tilalle oli itsestään selvänä vihollisena noussut Saksa ja sen laivastovoimat. Muuttuneita näkemyksiä kuvaa hyvin ennen vuoden 1936 purjehduskauden alkua maaliskuun puolivälissä 1936 Itämeren laivastossa toimeenpantu sotapeli, jossa päävihollisina laskettiin nyt olevan Saksa, Puola, Suomi, Viro ja Latvia sekä näiden maiden merivoimat.²⁸

Saksan laivasto ei kuitenkaan käytännössä päässyt – huolimatta Englannin suomista suurista mahdollisuuksista – kovinkaan nopeasti mahtavaan asemaan Itämerellä, koska voimakkaan laivaston rakentaminen vei useita vuosia. Maa-,

26 Kallenautio, s. 122.

27 Korhonen (1971), s. 121.

28 Itämeren laivastossa 15. - 20.3.1936 pidetty sotapeli ja siihen liittyvät asiakirjat. 92 - 2 - 322, s. 1-32, TsGAVMF; samoin vuonna 1936 Itämeren laivastossa pidetty sotapeli. 92 - 5 - 70, s. 21-29 ja 103-113, TsGAVMF.

Monien muiden kokoneiden Neuvostoliiton sotilasjohtajien tavoin Semen Uritskii oli entinen tsaarinupseeri, joka oli hankkinut sotakokemusta ensimmäisessä maailmansodassa ja Venäjän sisällissodassa. Vaikka hän ehti olla sotilastiedustelun päällikkönä vain vajaat kolme vuotta, hän ehti nostaa suuresti puna-armeijan tiedustelupalvelun tehokkuutta tasolle, joka sai tunnustusta jopa hänen ulkomaisilta kollegoiltaan. Aivan viimeisenä tehtävänä ennen teloittamistaan kansanvihollisena Uritskii osallistui maansa hallituksen määräyksestä aktiivisesti tasavaltalaisten sotilaalliseen avustamiseen Espanjan sisällissodassa. Samoin viimeisenä virkavuotenaan laatimassaan muistiossa Itämeren sotilaallisesta tilanteesta Uritskii suhtautui vakavasti Suomen ja Viron suunnitelmiin sulkea Suomenlahden kapeikko punalaivastolta.

meri- ja ilmavoimien välisessä kilpailussa laivasto jäi myös selväksi peränpitäjäksi taistelussa varustautumiseen myönnettävistä resursseista.²⁹

Tilanne oli kuitenkin muuttunut niin paljon ja niin nopeassa tahdissa, että puna-armeijassa arvioitiin parhaimmaksi laatia huolellinen tilanneanalyysi sotilaallisen tilanteen muutoksesta ja sen vaikutuksista tulevaisuutta silmällä pitäen. Saksan sotilaallinen nousu ja myös sen laivaston vahvistuminen tulisi olemaan vain ajan kysymys. Toukokuun viimeisenä päivänä 1937 valmistuneessa ja puna-armeijan eli RKKK:n (Raboche-Krest'janskaja Krasnaja Armija) sotilastiedustelupalvelun RU:n (Razvedivatelnaja Upravlenije) päällikön komissaari Semen Petrovitsh Uritskiin (RKKK:n sotilastiedustelun päällikkö vuosina 1935–1937; pidätettiin marraskuussa 1937, jonka jälkeen pian teloitettiin) allekirjoittamassa laajassa muistiossa *Mahdollisten vihollisten merivoimien kokoonpanoista, määrästä, mobilisaatiosta ja toiminta-alueista Baltian alueella* perusteellisesti selvitettiin Itämeren alueella tapahtuneita sotilaallisia muutoksia ja niiden synnyttämiä uhkakuvia. Keskeisimpänä muutoksena

29 Saksan laivaston kehittämisestä 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla on kertonut esimerkiksi Ekman, s. 68.

alueen sotilaallisessa asemassa korostettiin Saksan ja Englannin heinäkuussa 1935 allekirjoittamaa merisopimusta. Muistiossa jouduttiin epämieluisana tosiasiassa toteamaan, että Saksan laivaston rakentamisessa ei ollut liiemmin aikaa tuhlatu, vaan muistion laatimishetkellä Saksalla oli valmiina tai rakenteilla Itämeren merisotilaallista tilannetta muuttava laivasto, joka koostui aina suurista taistelulaivoista pieniin sota-aluksiin saakka. Merisopimus oli näin aikaan saamassa erittäin huolestuttavaa kehitystä Itämeren alueella, ja arvioissa tulee selvästi esille Neuvostoliitossa koettu syvä järkytys ennen kaikkea Englannin toimia kohtaan. Muistiossa katsottiin, että Englanti oli ryhtynyt ensimmäisenä suurvaltana johdonmukaisesti rikkomaan rauhansopimuksen Saksalle asettamia määräyksiä. Puna-armeijan tiedustelussa arvioitiin siksi suoraan, että Englannin intressiksi oli tullut ohjata Saksan aggressiota itään Neuvostoliittoa kohtaan. Siksi Englannin oli tarpeellista antaa Saksalle täydellinen toimintavapaus taistelussa Itämeren herruudesta, ja niinpä Englanti oli täysin vapaaehtoisesti luopunut omasta sotilaallisesta mielenkiinnostaan Itämerellä. Tästä Neuvostoliitto oli myös saanut konkreettista näyttöä: merisopimuksen jälkeen Englannin laivasto välittömästi lopetti jokavuotiset vierailukäynnit Itämeren alueella ja ennen kaikkea Baltian maissa Suomi mukaan lukien. Mahdollisena pidettiin nyt jopa sitä, että paitsi että Englanti oli vapaaehtoisesti luopunut sotilaallisista tavoitteistaan Itämerellä, niin se voisi myös ryhtyä tukemaan Saksaa tämän hyökätessä Neuvostoliittoon. Täysin poissuljettuna ei myöskään pidetty sitä, että Englanti jossakin sodan vaiheessa jopa suoraan osallistuisi Saksan rinnalla merisotatoimiin Neuvostoliittoa vastaan. Englannin muuttuneesta poliittisesta suhtautumisesta Saksalle myötämielisempään suuntaan katsottiin todistavan myös Englannin osoittama passiivisuus Saksan ottaessa osaa ilmavoimillaan sotatoimiin Espanjan sisällissodassa.³⁰

Poliittinen ja sotilaallinen tilanne oli siis erityisesti Englannin ja Saksan merisopimuksen seurauksena kehittynyt neuvostojohdon silmissä ratkaisevasti huonompaan suuntaan. Tilanteen epäedullisuutta voimistivat entisestään Kolmannen valtakunnan menestykselliset ulkopoliittiset operaatiot, jotka puolestansa merkitsivät Neuvostoliiton länsieurooppalaisen liittolaisen Ranskan vaikutusvallan ratkaisevaa vähenemistä. Tammikuussa 1934 Saksan ja Puolan solmima hyökkäämättömyyssopimus mitätöi käytännössä Ranskan ja Puolan solmiman liittosopimuksen vuodelta 1921; näin ei ollut enää itsestään selvää, että Puola olisi käytettävissä Ranskan tukena. Ranskan aktiivisen Itä-Euroopan politiikan ja suurelta osin sen vetäjän ulkoministeri Louis Barthoun ansiosta Ranska ja Neuvostoliitto solmivat hyökkäämättömyyssopimuksen vuonna 1932. Ulkoministeri ryhtyi ajamaan myös maiden välisen puolustusliiton muodostamista. Barthou joutui salamurhan uhriksi lokakuussa 1934, mutta hänen seuraajansa Pierre Laval jatkoi edeltäjänsä viitoittamaa tietä, ja Ranskan ja Neuvostoliiton välinen puolustusliitto solmittiin jo seuraavan vuoden touko-

30 Puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun päällikön komissaari Uritskiin 31.5.1937 allekirjoittama *Muistio mahdollisten vihollisten merivoimien kokoonpanosta, määrästä, mobilisaatioista ja toiminta-alueesta Baltian alueella*. 92 - 2 - 352, s. 4-7, TsGAVMF.

kuun alussa. Kahta viikkoa myöhemmin sopimusta täydennettiin vielä Neuvostoliiton ja Tshekkoslovakian liittosopimuksella.³¹ Neuvostoliitto oli näin yhdessä Ranskan kanssa saavuttanut huomattavia ulkopoliittisia voittoja, jotka kuitenkin sekä Englannin että Saksan erillisten ja yhteisten ulkopoliittisten ja sotilaallisten toimien vuoksi olivat vaarassa vesittyä heti alkuunsa. Ranskan ulkopoliittisten saavutusten hupeneminen tulee esille varsin hyvin muistioon kirjatusta arviosta, jonka mukaan tilanteen epäedullista kehitystä Neuvostoliiton kannalta edistivät paitsi Englannin ja Ranskan ulkopoliittisesti heikentyneet suhteet myös *Ranskan sotilaallisen liittoutuman hajoaminen kappaleiksi ja Puolan lähentyminen Saksaan*.³² Toukokuussa 1937 valmistuneessa puna-armeijan sotilastiedustelun muistiossa kirjattiin vielä arvio, jonka mukaan Versaillesin ja Locarnon sopimukset olivat muuttuneet pelkäksi paperiksi.³³

Sopimusten muuttumisesta merkityksettömiksi oli saatu kouriintuntuva esi-merkki vain reilun vuoden takaisessa Saksan toimeenpanemassa Reininmaan miehityksessä, johon Neuvostoliiton liittolainen Ranska oli pystynyt esittämään vain pelkän protestin. Tilanne oli näin antanut aihetta tehdä sen johtopäätöksen, että Länsi-Euroopan suurvaltojen ja erityisesti Ranskan tukeen ei voinut enää luottaa mahdollisessa sodassa Saksan kanssa – toinen suurvalloista eli Englanti oli jopa avoimesti ryhtynyt edesauttamaan Saksan aggression suuntaamista Neuvostoliittoa vastaan. Neuvostoliiton epäluulot länsivaltoja kohtaan sen kuin lisääntyivät Reininmaan miehityksen jälkeen, ja Kremlissä katsottiin aiheelliseksi epäillä, että lännessä johtavat valtiot olivat selkeästi suuntaamassa Hitleriä Neuvostoliittoa vastaan. Epäilyksiä vain lisäsi Hitlerin heti Reininmaan miehityksen jälkeen Englannille ja Ranskalle tarjoama 25 vuoden hyökkäämättömyyssopimus.³⁴

Poliittisen ja sotilaallisen tilannearvion pohjalta edellä käsitellyssä puna-armeijan sotilastiedustelun laatimassa muistiossa esitettiin suoraan, että Neuvostoliiton välittömimmät viholliset olivat Saksa, Puola ja Suomi, mutta myös Viro ja Latvia sisällytettiin todennäköisten vastustajien joukkoon. Viron ja Latvian liittymisen Neuvostoliiton vastustajien ryhmittymään arvioitiin tapahtuvan viimeistään silloin, kun Saksa tai sen johtama ryhmittymä olisi saavuttanut menestystä sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Viron ja Latvian sotilaallismaantieteellinen asema laskettiin niin tärkeäksi, että ei pidetty ollenkaan mahdollisena kehityskulkuna sitä, että Saksa ottaisi nämä maat väkivallalla hyökkäysalueeksi Neuvostoliiton suuntaan. Sen sijaan Liettua ei enää kuulunut Neuvostoliiton potentiaalisten vihollismaiden joukkoon. Saksa, Suomi ja Puola tunnistettiin kuitenkin neuvostovastaisen ryhmän johtovaltioiksi, jotka pyrkivät ekspansiivisesti vahvistamaan vaikutusvaltaansa Virossa ja Latviassa. Esimerkkinä tästä pyrkimyksestä tuotiin esille Neuvostoliiton kesäkuussa 1934

31 Hovi (1993), s. 55.

32 Em. puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun toukokuussa 1937 laatima *Muistio mahdollisten vihollisten merivoimien kokoonpanosta, määrästä, mobilisaatiosta ja toiminta-alueesta Baltian alueella*. 92 - 2 - 352, s. 4, TsGAVMF.

33 Ibid.

34 Suomi, s. 28.

esille tuoma ehdotus niin kutsutun itäpaktin sopimusjärjestelystä, jolla olisi turvattu Itä-Euroopan rajat. Ehdotuksen mukaisesti sopimukseen olisivat osallistuneet Neuvostoliiton lisäksi Saksa, Puola, Suomi, Viro, Latvia, Liettua ja Tšekkoslovakia. Ehdotuksen sisältönä oli, että sopimusvaltiot olisivat keskinäisesti taanneet rajojensa loukkaamattomuuden, mutta myös sitoutuneet antamaan välitöntä sotilaallista apua hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle allekirjoittajavaltiolle. Muistiossa laskettiin ilman suurempia epäilyksiä, että juuri Saksan, Puolan ja Suomen yhteisen painostuksen avulla Viro ja Latvia oli saatu menestyksellä sopimusta vastustavalle kannalle. Samalla myös arvioitiin, että nämä kolme neuvostovastaisen ryhmän johtavaa valtiota mitä suurimmassa yhteisymmärryksessä pyrkivät vesittämään muitakin Neuvostoliiton esittämiä aloitteita, joilla turvallisuutta olisi vahvistettu Itä-Euroopassa.³⁵ Muistion laatijoilla oli hyvässä muistissa myös Neuvostoliiton aikaisemmin tekemien turvallisuusesitysten kohtalo. Neuvostoliitto ehdotti vuosien 1933–1934 vaihteessa Puolalle, että nämä kaksi maata yhdessä takaisivat Baltian maiden ja Suomen turvallisuuden. Ehdotus sai aluksi varovaisen myötämiehistä suhtautumista osakseen Baltian maissa, mutta Suomi torjui jyrkästi ehdotuksen sillä seurauksella, että myös Baltian maat alkoivat muuttaa mielipiteitään ehdotuksen vastaisiksi. Neuvostoliiton esitys sai varsin nolon lopun, kun Puola lopulta kääntyi Saksan puoleen ja solmi tämän kanssa hyökkäämättömyyssopimuksen tammikuussa 1934. Kuten edellä totesin, Litvinov uudisti kuitenkin ehdotuksensa Viron, Latvian, Liettuan ja mahdollisesti myös Suomen turvallisuuden takaamiseksi ja tällä kertaa Saksalle, joka suoralta kädeltä torjui tämän Baltian pöytäkirjan nimellä tunnetun esityksen.³⁶

Muistiossa esitetty näkemys siitä, että Saksa, Puola ja Suomi olisivat yhteisesti sopineet pyrkivänsä torjumaan Neuvostoliiton taholta tehtäviä esityksiä sekä vaikuttamaan Viron ja Latvian kannanottoihin, ei jäänyt pelkäksi arvioksi paperille. Se tuotiin esille myös ulkoasiain kansankomissaari Litvinovin suulla. Jo tammikuussa 1934 Litvinov ilmaisi käsityksensä, että Saksan, Puolan ja Suomen välillä oli selvä salaliitto Neuvostoliittoa vastaan.³⁷ Vielä seuraavankaan vuoden syyskuussa Litvinov ei kaihtanut esittämästä uudelleen käsitystään, että Suomi Puolan ohella oli ainoa maa, joka kannatti Saksan imperialismia.³⁸ Arvioissa tulee näin ollen selvästi esille, että Suomen joulukuussa 1935 pääministeri Kivimäen kautta esittämä yksipuolinen julistus niin kutsutusta pohjoismaisesta suuntauksesta Suomen ulkopolitiikan linjana ei siis ollut vaikuttanut mitenkään edellä mainitun muistion arvioihin Suomen roolista. Sen sijaan suhtautuminen Skandinavian valtioihin ja erityisesti Ruotsiin oli muuttunut melkoisesti. Esimerkiksi vuonna 1930 pidettiin vielä merkittävänä sitä mahdollisuutta, että Ruotsin laivastovoimat tulisivat Viron avuk-

35 Em. puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun toukokuussa 1937 laatima *Muistio mahdollisten vihollisten merivoimien kokoonpanosta, määrästä, mobilisaatiosta ja toiminta-alueesta Baltian alueella*. 92 - 2 - 352, s. 5, TsGAVMF.

36 Hyytiä, s. 25–31 ja Kallenautio, s. 145.

37 Kallenautio, s. 145.

38 Suomi, s. 29.

si meririntamalla.³⁹ Ruotsin harjoittama puolueettomuuspolitiikka tunnustettiin ilmeisesti niin vakuuttavaksi, että vuoden 1935 lopulla Ruotsin mukaantulon mahdollisuutta pidettiin varsin epävarmana ja tämän jälkeen aina syksyyn 1939 saakka Ruotsi puuttui kokonaan varsinaisista vihollislaskelmista.⁴⁰

Edellä esitetyn uhkakuva-analyysin jälkeen puna-armeijan sotilastiedustelun toukokuussa 1937 valmistamassa muistiossa ryhdyttiin yksityiskohtaisesti tarkastelemaan Saksan, Puolan ja Suomen yhteenlaskettuja sotilaallisia resursseja erityisesti merisotilaalliselta kannalta. Entiseen tapaan pidettiin hyvin todennäköisenä, että myös Viro ja Latvia tulisivat yhtymään mainitun kolmen valtion voimaryhmittymään ja siksi myös Viron ja Latvian sotilaalliset resurssit liitettiin suoraan vastustajien lukuihin. Laaditut laskelmat olivat hyvin yksityiskohtaisia sisältäen näiden viiden maan resurssit laivaston, rannikkotyökistön ja ilmavoimien osalta. Vastustajan operaatioiden todennäköisestä kehityskulusta Itämeren pohjoisosassa arvioitiin, että Saksa tulisi siirtämään Viron ja Latvian rintamille mahdollisesti vähintään kuusi ja Suomen kautta tapahtuvaan hyökkäykseen kaksi divisioonaa joukkoja. Divisioonien kuljetuksen Suomeen arvioitiin tapahtuvan Ruotsin aluevesien kautta ja joukkojen maihinlaskun laskettiin parhaiten toteutuvan Rauman ja Turun satamissa. Viroon ja Latviaan siirrettävät joukot tultaisiin kuljettamaan pitkin Itämeren itäistä rannikkoa Riian, Ventspilsin ja Liepajan satamiin. Tämän näkemyksen vuoksi muistiossa selvitettiin seikkaperäisesti näiden satamien olosuhteita, kapasiteettia vastaanottaa saksalaisia joukkoja ja Saksan kauppalaivaston resursseja kuljettaa mainittuja divisiooneja. Päätelmänä arvioitiin, että saksalaisten joukkojen siirto voisi olla loppuun saatettu jo kymmenessä päivässä.⁴¹

Itsestään selvyynä sotilastiedustelun vuoden 1937 muistiossa myös laskettiin, että Saksa tekisi Neuvostoliittoon yllätyshyökkäyksen. Tämän vuoksi Saksa tulisi sijoittamaan täydessä aselastissa olevia kauppalaivojansa Suomen ja Baltian satamiin, jotta hyökkäykseen tarvittavaa materiaalia olisi lähellä sotatoimialuetta jo hyvissä ajoin ennen liikekannallepanoa. Samoin Saksan sotalaivasto tulisi ennen hyökkäystä sijoittumaan Suomen ja Baltian maiden satamiin. Sotatoimet Itämeren pohjoisosassa tulisivat liian raskaiksi, jos Saksan laivastolla ei olisi siellä mahdollisuutta välttämättömään huoltoon, koska matka Itämeren etelärannalla oleviin Saksan omiin meritukikohtiin oli aivan liian pitkä. Muistion mukaan sopivimpia huoltosatamia Suomenlahden suun lähistöllä Saksan suurimmillekin sota-aluksille olisivat Ahvenanmaan, Turun, Hangon, Helsingin, Tallinnan ja Viron Itämeren saarten satamat. Saksalaiset kevyemmät sota-alukset voisivat saada huoltoa kaikissa muissakin pienem-

39 Itämeren laivastossa kesäkuussa 1930 pidetyn sotapelin asiakirjat. 92 - 2 - 123, s. 19 ja 31, TsGAVMF.

40 Ohto Manninen, Neuvostoliiton operatiiviset suunnitelmat 1939 - 1941 Suomen suunnalla. Kirjassa Sotahistoriallinen aikakauskirja 11/1992. Sotahistoriallisen seuran ja Sotatieteen laitoksen julkaisuja (Jyväskylä 1993), s. 78.

41 Em. puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun toukokuussa 1937 laatima *Muistio mahdollisten vihollisten merivoimien kokoonpanosta, määrästä, mobilisaatiosta ja toiminta-alueesta Baltian alueella*. 92 - 2 - 352, s. 8-25, TsGAVMF.

missä Suomen ja Viron satamissa. Muistiossa korostettiin, että kaikki tämä puolestansa edellytti luonnollisesti Saksalta salaista etukäteissopimusta Suomen ja Viron kanssa. Saksalaisten divisioonien merikuljetuksen turvaamista pidettiin Saksan ja sen liittolaismaiden merivoimien tärkeimpänä tehtävänä heti sodan alussa. Tämän turvaamisen keskeisimpänä käytännön muotona ja pyrkimyksenä tulisi olemaan neuvostolaivaston sulkeminen Suomenlahdelle. Tämän vastustajat tulisivat toteuttamaan meristrategisesti tärkeässä Mäki-luodon ja Naissaaren välisessä merikapeikossa.⁴²

Näkemys Saksan meriyhteyksien turvaamisesta sulkemalla punalaivasto Suomenlahdelle ei ollutkaan vailla perustaa. Kuten jo edellä esitin, Viron yleisesikunnan päällikön Reekin ja Saksan Tallinnan lähettiään Frohweinin neuvotteluissa reilua vuotta myöhemmin eli heinäkuussa 1938 käsiteltiin punalaivaston Suomenlahdelle sulkemisen tärkeyttä sodan ajan meriyhteyksien turvaamiseksi. En malta olla myöskään toteamatta, että neljä vuotta myöhemmin puna-armeijan tiedustelun arviot ja uhkakuvat tulivat toteutumaan Suomen kohdalta lähes kirjaimellisesti. Kesäkuun puolivälistä 1941 lähtien – salaisen sopimuksen mukaisesti – Suomi piilotteli aluevesillään yli 40:ä täydessä aselastissa olevaa erityyppistä saksalaisalusta. Suurin osa näistä aluksista piilotteli naamioituneena ankkurissa saaristossa, mutta osa oli muodollisesti laivastovierailulla Helsingissä juuri ennen operaatio Barbarossan alkamista.⁴³

Suomi ja Viro *Luftwaffen* ponnahtauslautoina neuvostojohdon silmissä

Neuvostojohdo piti siis todennäköisenä, että Suomi ja Viro valmistautuivat jo ennakoita ottamaan osaa Saksan hyökkäykseen Neuvostoliittoon. Johdonmukaisesti ja jatkuvasti erityisesti 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla Neuvostoliiton sotilasjohto epäili ja piti jopa täysin todistettuna sitä, että Suomi ja Viro rakensivat innokkaasti lentokenttiä, joiden lukumäärä oli moninkertaisesti ylimitoitettu olemassa olevien ja jopa suunniteltujen lentokoneiden määrään nähden. Tästä eräänä esimerkkinä on Itämeren laivastoon kuuluville ilmavoimille laadittu operaatiosuunnitelma, jonka Itämeren laivaston komentaja 1. luokan lippumies (amiraali) Aleksandr Kuzmitsh Sivkov (Itämeren laivaston komentaja tammikuun ja heinäkuun 1937 välisellä ajalla; teloitettiin helmikuussa 1938) vahvisti toukokuun puolessavälissä 1937, toisin sanoen aikana, jolloin edellä mainittua muistiota vielä oltiin laatimassa puna-armeijan sotilastiedustelussa. Suunnitelmassa oli oleellista se, että Suomen ja Viron alueilta tulisivat toimimaan heti sodan alusta alkaen myös Saksan ilmavoimat, jotka tukeutuisivat näiden maiden varta vasten Saksaa varten rakennettuihin lentokenttiin. Suunnitelmassa arvioitiinkin, että *viime vuosina on Suomessa ja*

42 Ibid.

43 Jokipii, s. 459.

*Virossa ryhdytty laaja-alaisiin rakennustöihin lento- ja laskukenttien rakentamiseksi – sellaista määrää tämänhetkinen lentokonemäärä ei selvästikään tarvitse.*⁴⁴ Suomen osalta arvioitiin erikseen, että

suuri määrä operatiivisia lentokenttiä ja laskukenttiä ja vilkas uusien lentokenttien rakentaminen laivaston Kronstadtin päätukikohdan välittömään läheisyyteen, Itämeren laivaston ilmavoimien lentokenttien ja tärkeiden kohteiden lähelle, antavat viholliselle mahdollisuuden laajalti ja yllättäen käyttää omia lentokoneitaan näitä kohteita vastaan, ja näin mitä todennäköisimmin Suomen ilmavoimat tulevat menettelemään sodan ensimmäisinä päivinä, vielä ennen kuin Suomen lentokentille saapuvat sen liittolaisten huomattavasti suuremmat ilmavoimat.⁴⁵

Viron osalta arviot eivät olleet suurempaa luottamusta herättäviä ja näin katsottiinkin, että *viimeisen kahden - kolmen vuoden aikana lentokenttäverkosto Virossa, huolimatta suurista taloudellisista vaikeuksista, kasvoi myös merkittäväällä tavalla [...] voimakas lentokenttäverkoston kasvu ei luonnollisesti vastaa ilmavoimien hävittäjien ja pienen siviili-ilmailun todellisia tarpeita.*⁴⁶ Vironkin tapauksessa ilman spekulatioita pidettiin selvänä, että selvästi yli oman tarpeen rakennetun lentokenttäverkoston todellinen tehtävä oli toimia liittolaisten ja ennen muuta Saksan ilmavoimien tukialueena operaatioiden toteuttamiseksi Neuvostoliitossa. Esimerkiksi Itämeren laivaston tiedusteluosaston raportissa huhtikuussa 1936 esitettiin ilman epäilyjä, että Viron *lentokenttäverkoston laajan kehittämisen syynä ei ole Viron ilmavoimien lentokoneiden nykyinen lukumäärä. Sen sijaan lentokenttien rakentamisen syy on se, että kentät olisivat ponnahduslautoina liittolaisten ilmavoimille, jotta ne pystyisivät toimimaan Neuvostoliittoa vastaan Virosta käsin jo sodan alusta lähtien.*⁴⁷ Sivkovin hyväksymässä suunnitelmassa ilmavoimien määrättiin tehdä pommituksia jo sodan ensimmäisenä päivänä Suur-Merijoella sijaitsevia lentokenttiä vastaan, asettaa miinoja laivaväylille Koiviston ja Loviisan välillä ja etsiä sekä löydettyä tuhota panssarilaivat *Ilmarinen* ja *Väänämöinen*. Vastaavasti suunnitelmassa edellytettiin iskuja Viron ja Latvian lentokentille niillä olevien lentokoneiden tuhoamiseksi. Lentotiedustelun määrättiin suorittaa lentoja aina Itämeren keskiosaan saakka saksalaisten joukkojenkuljetusalusten löytämiseksi, jotta ilmavoimat ja sukellusveneet pystyisivät aloittamaan upotustoiminnan kuljetuksia vastaan.⁴⁸

Täysin samanlaiset epäilyt lentokenttien rakentamiselle esitettiin myös edellä mainitussa puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun päällikön komissaari Uritskiin allekirjoittamassa muistiossa toukokuulta 1937. Tämän katsottiin

44 Itämeren laivaston komentajan Sivkovin 15.5.1937 vahvistama operaatiosuunnitelma Itämeren laivaston ilmavoimien toiminnasta sodan aikana. 92 - 2 - 353, s. 11, TsGAVMF.

45 Ibid., s. 12.

46 Ibid., s. 9–10.

47 Itämeren laivaston tiedusteluosaston raportti 1.4.1936 Suomesta ja Virosta. 1883 - 1c - 27, s. 23, TsGAVMF.

48 Em. Sivkovin 15.5.1937 vahvistama operaatiosuunnitelma Itämeren laivaston ilmavoimien toiminnasta sodan aikana. 92 - 2 - 353, s. 1–12, TsGAVMF.

merisotilaalliselta kannalta katsottuna vahvistavan vastustajan ja erityisesti Saksan toimintaa Suomenlahden kapeikon sulkemiseksi, koska sen ja ylipääntänsä muunkin Suomenlahden kapeuden vuoksi Saksan ilmavoimat voisivat hyvinkin tehokkaasti osallistua Suomenlahden suun sulkemiseen ja näin täydentää suunniteltua sulkutoimintaa punalaivastoa vastaan. Saksalaisten lentokoneiden määrästä muistiossa arvioitiin, että Saksan ilmavoimat pystyisivät siirtämään Suomeen muutaman tunnin ja viimeistään yhden vuorokauden aikana mahdollisesti noin kolmesataa ja Viroon ja Latviaan vastaavasti hieman yli kaksisataa erityyppistä lentokonetta.⁴⁹ Niin ikään järjestetyissä sotapeleissä johdonmukaisesti lähdettiin siitä, että Saksan ilmavoimat tulisivat tukeutumaan Suomen ja Viron lentokenttiin heti sodan alusta lähtien.⁵⁰

Asia ei jäänyt pelkäksi arvioksi suunnitelmiin, vaan epäilykset lentokenttien ylimitoitetusta rakentamisesta otettiin käsittelyyn myös julkisella areenalla. Puolustusasiain sijaiskomissaari eli varapuolustusministeri marsalkka Mihail Nikolajevitsh Tuhatshevski (puolustusasiain sijaiskomissaari vuosina 1934–1937; teloitettiin kesäkuussa 1937) puhui esitellessään vuoden 1936 puolustusbudjettia myös eräiden Neuvostoliiton ja Saksan välille jäävien maiden erityissuhteista. Tuhatshevski arvioi näiden maiden muodostuneen Saksan hyökkäyksen ponnahduslaudoiksi Neuvostoliittoon. Osoituksena tästä Tuhatshevski nosti esille erityisesti Suomen laajamittaiset lentokenttien rakennustoimet.⁵¹

Samoin Leningradin sotilaspiirin päällikkö, armeijakunnan komentaja Boris Mihailovitsh Shaposhnikov (Leningradin sotilaspiirin päällikkö vuosina 1925–1927 ja 1935–1937) piti kahdeksannessa neuvostokongressissa marraskuun lopussa 1936 puheen – samassa kongressissa, missä Leningradin piirijärjestön sihteeri ja politbyroon jäsen Andrei Zhdanov vertasi kuuluisaksi tulleessa puheessaan kotikaupunkiaan Leningradia Eurooppaan avautuvaan ikkunaan, jonka kautta Neuvostoliitto kuuli hyökkäyshaluisten fasistien hampaiden kiristelyä. Tässä puheessa Shaposhnikov sivusi Suomeen ulkomaisten sotilaskoneiden tarpeisiin rakennettavia lentokenttiä. Vastaavanlaisia väitteitä myös levitettiin aktiivisesti Neuvostoliiton lehdistössä ja Moskovan diplomaattipiireissä. Esimerkiksi kesällä 1935 lähes heti Saksan ja Englannin merisopimuksen solmimisen jälkeen Neuvostoliiton lehdistössä kirjoitettiin Saksan meri- ja ilmavoimien lisääntyneestä sotilaallisesta kiinnostuksesta Suomenlahden alueeseen, jossa aikaisemmin tuskin oli nähty saksalaisia. Saksan uusien pienikokoisten sukellusveneiden katsottiin soveltuvan erinomaisesti toimimaan Leningradin ahtailla laivaväylillä. Suomen saariston arvioitiin tarjoavan erittäin

49 Em. puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun toukokuussa 1937 laatima *Muistio mahdollisten vihollisten merivoimien kokoonpanosta, määrästä, mobilisaatiosta ja toiminta-alueesta Baltian alueella*. 92 - 2 - 352, s. 19 ja 25, TsGAVMF.

50 Itämeren laivastossa 5.3.1937 pidetty operatiivinen sotapeli ja sen asiakirjat. 92 - 2 - 399, s. 180–208, TsGAVMF; Itämeren laivastossa 14. - 15.4.1938 pidetty operatiivinen lentosotapeli ja sen asiakirjat. 92 - 2 - 433, s. 70–82, TsGAVMF; Itämeren laivastossa 26.–28.3.1939 pidetty operatiivinen sotapeli ja sen asiakirjat. 1877 - 1 - 98, s. 77–92, 118–136 ja 152–153, TsGAVMF.

51 Korhonen (1971), s. 132.

edullisen Neuvostoliiton vastaisten operaatioiden tukialueen Saksan laivastolle ja lentokoneille. Todisteena näistä epäilyksistä esitettiin tässäkin yhteydessä, että Suomessa rakennettiin niin paljon lentokenttiä, että niiden määrä ei vassannut enää yksin Suomen ilmavoimien tarpeita. Epäilylle katsottiin löytyvän vankkoja todisteita myös yksittäisistä suunnitelmista. Tästä esimerkkinä ovat Pravdan heinä – elokuussa 1936 julkaisemat kirjoitukset, joissa katsottiin jo olemassa olevan siviililentoyhteyden Berliini – Malmö – Tukholma – Maarianhamina – Hanko – Helsinki suunnitteilla olevan jatkolinjan Kotkan ja Viipurin kautta aina Rajajoelle asti merkitsevän todellisuudessa vain Saksan hyökkäysreittien valmistamista.⁵²

Asiaa ei kaihdettu ottaa käsiteltäväksi korkeimmalla ulkopoliittisella tasolakaan. Suomen ulkoministerin Rudolf Holstin vieraillessa Moskovassa helmikuussa 1937 ja neuvotellessa Litvinovin kanssa viimeksi mainittu ilmoitti suoraan tietävänsä, että Saksa oli rakentanut lentokenttiä Suomeen. Samaa väittivät Holstille myös puolustusasiain kansankomissaari marsalkka Kliment Jefremovitsh Voroshilov (puolustusasiain kansankomissaari vuosina 1934–1940) ja yleisesikunnan päällikkö marsalkka Jegorov, jotka jopa olivat tietävinään, että Suomi oli salaisissa neuvotteluissa luvannut Saksalle tukikohtia.⁵³

Suomalais-virolaiseen sulkutoimintaan suhtauduttiin vakavasti

Neuvostojohdo oli täysin tietoinen Suomen ja Viron vuosikymmenen alussa syntyneestä yhteistoiminnasta Suomenlahden kapeikossa ja sen merkittävistä mahdollisuuksista punalaivaston operaatiovapauden rajoittamiseksi. Neuvostoliiton sotilaspuolen asiakirjoista ilmenee, että maan tiedusteluelimet mitä suurimmalla mielenkiinnolla seurasivat alkanutta sotilaallista yhteistyötä ja saivat siitä ainakin yksittäisiä mutta yllättävänkin tarkkoja sekä tuoreita tietoja. Tästä ovat hyvänä esimerkkinä Neuvostoliiton sotilastiedustelun raportit kesäkuun lopulta 1930, joissa pystyttiin suoraan esittämään hankittujen tietojen perusteella, että Suomen ja Viron sotilasradioasemien ja puhelinyhteyksien välillä suoritettiin parhailaan kokeiluja maiden viestijärjestelmien yhdistämiseksi.⁵⁴ Kuten jo aikaisemmin totesin, juuri raportoituna aikana Suomen ja Viron yleisesikunnat todella tekivät käytännön kokeiluja maiden puolustuslaitosten viestiyhteyksien yhdistämiseksi. Kokeilujen tuloksena yleisesikuntien välille saatiin suora puhelin- ja radioyhteys, ja hieman myöhemmin maiden merivoimien viestiasemat yhdistettiin samaksi verkoksi.

Neuvostoliiton kiinnostus maiden yhteistyön seurantaan sai nopeasti yhä enemmän pontta. Mäkiluodon linnakkeen rakentamisen edistymisestä raportoitiin jo vuoden 1931 loppupuolella eikä jätetty mainitsematta sitä huomiota,

52 Korhonen (1971), s. 125–126, 132, 136 ja 152 ja Suomi, s. 29 ja 383.

53 Korhonen (1971), s. 152.

54 Itämeren laivaston esikunnassa 27.6.1930 laadittu yhteenveto tiedustelutuloksista. 92 - 2 - 123, s. 12, TsGAVMF.

että Suomen ja Viron sotilasjohtojen välillä vallitsi tiivis kanssakäyminen neuvotteluineen sotilaallisesta yhteistoiminnasta.⁵⁵ Niin ikään vajaata kahta vuotta myöhemmin nähtiin – aivan oikein – käytännön yhteistyön yksittäisenä esimerkkinä, että Viron merivoimat suorittivat salaisia matkoja Suomen saaristossa. Vuoden 1933 jälkimmäisen puolen raportoinnissa katsottiin aiheelliseksi myös arvioida, että sotilaallisten suhteiden lisäksi Suomen ja Viron välille oli kehittymässä myös merkittävää poliittista lähentymistä. Sotilaallisen yhteistoiminnan kasvu ja siitä seuranneet maiden sotilasjohtojen yhä tiheimmät vierailut antoivat kuitenkin jopa aihetta arvella, että maiden välinen sotilasliitto ei olisi lainkaan poissuljettu mahdollisuus. Täysin varmana kuitenkin pidettiin, että suhteiden lähentyminen käsitti ainakin sotilaallisten yhteistoimintasuunnitelmien laadintaa Neuvostoliittoa vastaan.⁵⁶

Mitä nämä suunnitelmat yksityiskohtaisesti olivat, ei sen sijaan pystytty tarkemmin määrittelemään. Muutenkaan Neuvostoliiton sotilaspuolen asiakirjoissa, pois lukien edellä mainitut yksittäiset esimerkit, ei seikkaperäisesti käsitellä sitä mittasuhteiltaan huomattavaa yhteistoimintaa Suomen ja Viron välillä, joka alkoi 1930-luvun alussa ennen kaikkea sulkupuolustuksen tykistöllisen osan kehittämiseksi ja jossa erityisesti suomalaisella puolella oli antajan rooli, puhumattakaan siitä, että kyseistä tykistöllistä sulkutoimintaa ja tarkemmin sen tulenjohtoa suunniteltiin käytettäväksi myös silloin, kun vain toinen osapuolista olisi sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Myöskään esimerkiksi sellaisia tietoja, joita Valve antoi ruotsalaisille Suomen ja Viron yhteisistä puolustussuunnitelmista ja salaisista sopimuksista, ei esiinny neuvostoliittolaisissa lähteissä. Tämä yhteistoiminta pyrittiin hoitamaan niin salassa ja vain molempien maiden yleisesikuntien ja merivoimien johtojen välillä, että tietoja tästä ei vuotanut edes tehokkaalle Neuvostoliiton sotilastiedustelulle.

Osasyynä tähän asiointilaan voi olla niin kutsuttu *tapaus Pentikäinen*. Neuvostoliiton sotilastiedustelu oli saanut värvättyä jo vuonna 1928 Suomen armeijassa palvelleen luutnantti Vilho Pentikäisen. Yllättävää kyllä Pentikäinen oli saanut käydä Reserviupseerikoulun, vaikka hän oli ollut punakaartin riveissä vapaussodassa ja vielä sen jälkeenkin mukana kommunistisessa nuorisotoiminnassa. Pentikäinen sai pian myös varsin luottamusta edellyttäviä toimia päästen valokuvaajaksi yleisesikuntaan. Hän myös toimi vuorollansa yleisesikunnan yöpäivystäjänä – virassa, johon ei kelpuutettu ketä tahansa luutnanttia. Yöpäivystäjänä ollessaan Pentikäisellä oli mahdollisuus tutustua kaikessa rauhassa yleisesikunnan kassakaappiin, jossa säilytettiin salaiseksi luokiteltua materiaalia – ilmeisesti myös suomalais-virolaisesta sulkupuolustuksesta kertovia asiakirjoja. Pentikäinen valokuvasi materiaalia – liikekannallepanosuunnitelmia, sotapeleistä ja sotaharjoituksista kertovia asiakirjoja,

55 Itämeren laivaston tiedusteluosaston raportti nro 4, 1.10.1931 ja raportti nro 6, 3.12.1931. 92 - 12 - 6, s. 34–35 ja 40, TsGAVMF.

56 Itämeren laivaston tiedusteluosaston raportti nro 6, 13.5.1933. 92 - 12 - 10, s. 1, TsGAVMF; raportti nro 10, 9.7.1933. 92 - 12 - 9, s. 10, TsGAVMF ja raportti nro 34, 30.11.1933. 92 - 12 - 8, s. 41–42, TsGAVMF.

ohjesääntöjä, käskyjä, ilmavalokuvia, väyläkarttoja yms. – ja luovutti filmit suomalaisille sotilaslinjan kommunisteille, jotka antoivat ne edelleen Neuvostoliiton Helsingin sotilasasiamiehelle. Yleisesikunnan valokuvaajana Pentikäinen pääsi tutustumaan paikan päällä esimerkiksi rannikon linnoituksiin ja muihin puolustuslaitteisiin. Hän jäi kiinni rysän päältä yleisesikunnan holvissa vasta lokakuun alussa 1933, mutta pääsi täpärästi karkuun ja rajan yli Neuvostoliittoon.⁵⁷

Näin ollen on hyvin todennäköistä, että Pentikäisen onnistui saada haltuunsa asiakirjamateriaalia, joka sisälsi tietoa Suomen ja Viron merisotilaallisesta yhteistyöstä syksyyn 1933 saakka. Pentikäisen kiinni jääminen merkitsi Neuvostoliiton tiedustelulle varmasti yhden tärkeimmän tietolähteen tyrehtymistä. Kuten jo aikaisemmin kerroin, Suomen ja Viron yhteistyön kannalta varmasti yksi tärkeimmistä tapahtumista oli marras-joulukuussa 1933 järjestetty yhteinen sulkua tutkiva sotapeli Tallinnassa. Näihin asiakirjoihin Pentikäinen ei siis päässyt käsiksi tultuaan ilmi vain kaksi kuukautta aikaisemmin. Pentikäisellä oli kuitenkin mahdollisuus tutustua tämän sotapelin valmisteluista kertoviin asiakirjoihin. Neuvostoliiton tiedustelullahan olikin yllättävän yksityiskohtaisia tietoja esimerkiksi Suomen ja Viron yleisesikuntien suorista viestiyhteyksistä sekä niiden kokeiluista ja yhteisestä puolustus suunnittelusta. Nämä tiedot olivat ajalta ennen syksyä 1933 ja perustuivat siis todennäköisesti osaksi tai jopa kokonaan Pentikäisen valokuvaamaan aineistoon. Sulkupuolustusta ryhdyttiin kuitenkin toden teolla rakentamaan vasta marras-joulukuussa 1933 Tallinnassa pidetyn sotapelin tulosten jälkeen. Tällöinhän Suomen merivoimien komentaja Valve esitti virolaisille hyvinkin seikkaperäisiä toiveita niistä toimenpiteistä, jotka vahvistaisivat yhteistyötä Suomenlahden kapeimmalla kohdalla. Neuvostoliitolla ei täten – ainakaan säilyneiden asiakirjojen mukaan – ollut kaikista yksityiskohtaisimpia tietoja sulusta, koska suomalaisten ja virolaisten onneksi Pentikäinen oli jäänyt kiinni ennen konkreettisen yhteistyön syvintä vaihetta.

Suomen ja Viron sotilaallisesta yhteistoiminnasta oli kuitenkin saatu Neuvostoliitossa painavaa näyttöä, ja sen sotilasjohto ymmärsi täysin tämän strategisen merkityksen. Käsitys oli vahvistunut jopa siinä määrin, että suomalais-virolaisen yhteistoiminnan merkitys oli hyvin tärkeä kohta edellä mainitussa toukokuun 1937 lopussa puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun valmiiksi saamassa ja sen päällikön Uritskiin allekirjoittamassa muistiossa. Sen liitteenä oli jopa karttoja – joista yksi ohessa –, joihin oli merkitty Mäkiluodon ja Tallinnan edustalla olevien järeiden rannikkotykkösten leikkaavat ampumasektorit sekä samaan kapeikkoon laskettava todennäköinen miinavyöhyke. Tästä suomalais-virolaisesta merellisestä puolustusasemasta käytettiin Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän mukaista nimitystä *vastustajan päämiina- ja tykkiasema* ja sen tarkasteluun uhrattiin muistiossa oma erillinen alaluku. Siinä laskettiin, että sulkuaseman muodostavan, jo olemassa olevan koko me-

57 Salomaa (1992), s. 250–251.

rikapeikon kattavan suomalaisen ja virolaisen tykistön ohella kapeikkoon pystyttäisiin ennen kaikkea saksalaisten resurssien avulla laskemaan ensi vaiheessa ja jopa yhden päivän aikana 3000 miinaa käsittävä sulkuvyöhyke. Ongelmaksi tunnustettiin, että neuvostoliittolaisilla ei ollut ollenkaan tarkkoja tietoja siitä, kuinka paljon tähän tarkoitukseen oli jo varattu miinoja esimerkiksi Suomen tukikohdissa. Sulun suojassa pystyttäisiin Saksan satamista kuljettamaan Tallinnaan sotamateriaalia aikaisemmin lähetettyjen joukkojen tarpeisiin. Todennäköisenä pidettiin, että kuljetusreitti tulisi turvallisuussyistä kulkemaan Ruotsin aluevesien kautta Ahvenanmaan ja Turun saaristoon, josta edelleen kuljetukset suuntautuisivat Suomen rannikkoa pitkin aina Mäkiluotoon asti. Täältä Suomenlahden kapeimmalta kohdalta edellä mainitun suomalais-virolais-saksalaisen sulkuaseman suojassa reitti suuntautuisi Tallinnaan ja muihin etelämpänä oleviin Baltian maiden satamiin. Kaiken kaikkiaan muistiossa laskettiin, että yhtenä Suomen, Viron ja Saksan merivoimien tärkeimmistä tehtävistä heti sodan alussa tulisi olemaan Neuvostoliiton laivaston sulkeminen Suomenlahteen sen kapeimmalle kohdalle muodostettavan sulun avulla.⁵⁸

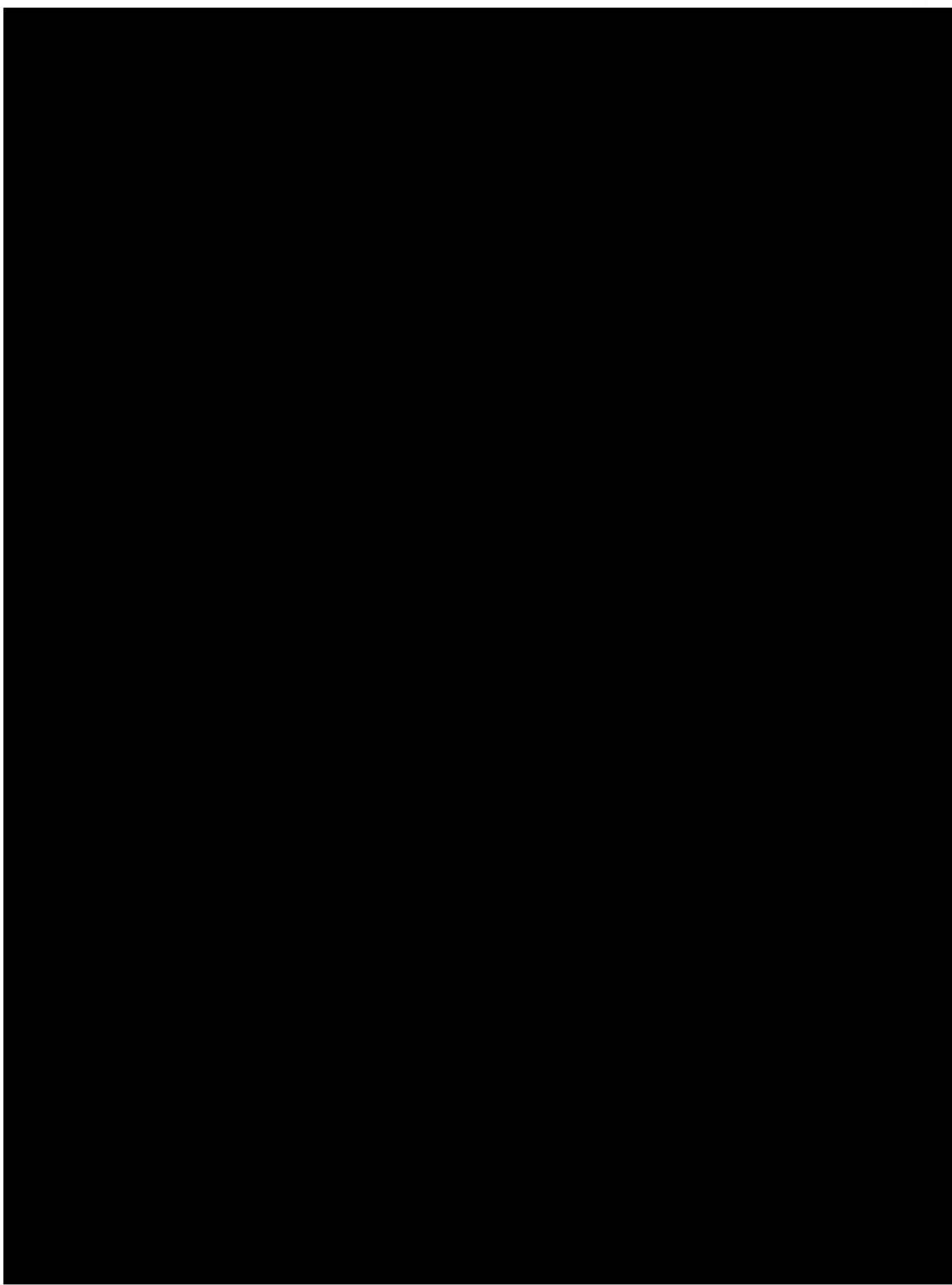
Ohessa on mainitsemani puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun toukokuussa 1937 valmistuneessa muistiossa olevan kartan kopio. Kartan oikeassa ylä- ja alakulmassa olevien merkintöjen mukaan kartassa havainnollistetaan Mäkiluodon ja Aegnan järeiden tykkien ampumasektoreita kapeikon sulkemisessa. Kartassa on myös kaksi katkoviivoitettua ampumasektoria. Niistä toinen kuvaa merkinnän mukaan Naissaarelle suunnitellun järeän tykistön eli kahden 12 tuuman tykin ampuma-alaa ja toinen Mäkiluodolle suunnitellun neljän 8 tuuman tykin ampumasektoria.⁵⁹

Kartassa olevat tiedot viittaavat siihen, että Neuvostoliitossa oltiin vuonna 1937 täysin tietoisia virolaisten suunnitelmista rakentaa uudelleen Naissaarelle tsaarinaikainen järeä patteri sulun vahvistamiseksi. Muistion laatimisen aikana Mäkiluodossa oli jo kaksi 8 tuuman tykkiä (sijoitettu saarelle jo 1930-luvun puolivälissä) sulun vahvistamiseksi.

Kuten ohessa olevasta muistioon liitetystä toisesta kartasta ilmenee, Neuvostoliitto arvioi, että vastustaja rakentaisi toisen sulkuvyöhykkeen Ahvenanmaan ja Turun saaristoon punalaivaston pääsyn estämiseksi Pohjanlahdelle, jossa tultaisiin hoitamaan Suomen sodan aikainen meriliikenne länteen. Tämän sulun suojassa tultaisiin toteuttamaan myös Saksan joukkojenkuljetukset Suomeen. Saksalaisista satamista lähtevät merikuljetukset arvioitiin suuntautuvan Ruotsin aluevesien kautta Ahvenanmaan ja Turun saaristoon, jossa muodostetun sulun suojassa kuljetukset suuntautuisivat Pohjanlahden suomalaisiin satamiin. Sulku tulisi muodostumaan pääasiassa tykistöstä ja miinoituksista.

58 Em. puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun toukokuussa 1937 laatima *Muistio mahdollisten vihollisten merivoimien kokoonpanosta, määrästä, mobilisaatiosta ja toiminta-alueesta Baltian alueella*. 92 - 2 - 352, s. 18–24, TsGAVMF.

59 *Ibid.*, s. 48. Koska muistiossa oleva kartta on osin huonokuntoinen, oheinen täsmälleen sama kartta on peräisin maaliskuussa 1939 punalaivaston (RKKF, Raboche-Krestjanskij Krasnyj Flot) tiedusteluosaston laatimasta *Muistio mahdollisten vihollisten merivoimien kokoonpanosta, määrästä ja sijainnista Baltian alueella*. 92 - 2 - 450, s. 80, TsGAVMF.

Neuvostoliiton sotilastiedustelupalvelu sai valmiiksi toukokuussa 1937 muistion, jonka kartta Suomenlahden kapeimman kohdan tykistösulusta oli kuin lähes suoraan Suomen ja Viron merivoimien yhteistyösuunnitelmista. Neuvostoliiton sotilasjohdolle ei ollut jäänyt alusta pitäen ollenkaan epäselväksi, mikä merkitys Mäkiluodon järeällä tykistöllä olisi sodan aikana punalaivastolle. Erityisesti 1930-luvun puolivälistä lähtien – jolloin Mäkiluodon linnake valmistui lopullisesti taistelukuntoon – Neuvostoliiton Itämeren laivaston sotapelit ja sotasuunnitelmat ottivat jatkuvasti huomioon Suomen ja Viron merivoimien varmana pidetyn yhteistyön, jonka tavoitteena oli sulkea Suomenlahti neuvostolaivastolta toimien niin pinnan alla kuin päälläkin.

Ahvenanmaan ja Turun saariston merkitys Pohjanlahden lukkona oli siis hyvin tiedossa, mutta muistiossa ei kuitenkaan millään muotoa kosketeltu Neuvostoliiton mahdollisuuksia esimerkiksi Ahvenanmaan miehittämiseksi. Ahvenanmaan merisotilaallisen merkityksen kyllä arvioitiin olevan Suomen ohella myös Saksalle hyvin suuri, ja tämän vuoksi pidettiin todennäköisenä, että Saksa tulisi perustamaan saarelle tukikohtia erityisesti laivastonsa kevyille pintaaluksille ja sukellusveneille. Samoin saarelle tultaisiin perustamaan tukikohtia ilmavoimille. Muistiossa pidettiin myös itsestään selvänä, että Ahvenanmaalle perustettavien saksalaisten tukikohtien välttämättömänä edellytyksenä oli, että saarta ryhdyttäisiin linnoittamaan välittömästi sodan alussa. Epäilyksettä mutta kuitenkin ilman konkreettisia todisteita tässä yhteydessä myös kirjattiin, että Saksa ja Suomi olisivat parhaillaan laatimassa yhdessä suunnitelmia ja käytännön valmisteluja Ahvenanmaan linnoittamiseksi. Ahvenanmaan ohella Saksan laivaston arvioitiin tukeutuvan – vieläpä ennakkosopimuksen mukaisesti – Suomessa Turun, Hangon ja Helsingin satamiin sekä Virossa Tallinnan satamaan ja Virolle kuuluviin Itämeren suuriin saariin. Erityisesti Saksan laivaston suurimmille aluksille Hangon, Helsingin ja Tallinnan laskettiin tarjoavan parhaimmat edellytykset.⁶⁰

Ohessa seuraavalla aukeamalla olevassa puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun toukokuussa 1937 laatimaan muistioon kuuluvassa kartassa (kopio alkuperäisestä kartasta) on merkitty todennäköisimpinä pidettyjen vihollisten Saksan, Puolan, Suomen, Viron ja Latvian meri- ja ilmavoimien koostumus (neliöiden sisällä) sekä saksalais-puolalaisten joukkojen kuljetusreitit (nuolet rannikkojen suuntaisesti) Latviaan, Viroon ja Suomeen. Karttaan on myös merkitty vihollisten sulkuasemat (vinoviivoitetut palkit) Porkkalan ja Tallinnan sekä Hangon – Ahvenanmaan – Ruotsin rannikon välillä.⁶¹

Neuvostojohdon viholliskuva kansallissosialistien valtaannousun jälkeen ja erityisesti 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla aina vuoteen 1939 saakka pysyi lähes muuttumattomana. Esimerkiksi joulukuun lopussa 1936 yleisesikunnan päällikkö marsalkka Jegorov antoi Leningradin sotilaspiirin päällikölle Shaposhnikoville ja Itämeren laivaston komentajalle 2. luokan lippumies (amiiraali) Lev Mihailovitsh Gallerille (Itämeren laivaston komentaja 1932–1936) määräyksen, jonka mukaan tulevalle vuodelle laadittavassa sotasuunnitelmassa tulisi lähtökohtana pitää, että todennäköisimpinä vihollisina olisivat Saksa, Puola, Suomi, Viro ja Latvia. Jegorovin määräyksessä pidettiin mahdollisena, että sodan alussa Viro ja Latvia tulisivat olemaan puolueettomia, mutta todennäköisesti sodan myöhemmässä vaiheessa liittyisivät Saksan, Puolan ja Suomen blokkiin. Viron ja Latvian vilpittömään puolueettomuuteen ei siten uskottu, sillä todennäköisenä pidettiin, että Saksa tulisi käyttämään näiden maiden aluetta ponnahduslautana jo sodan alusta lähtien.⁶² Neuvostoliiton so-

60 Em. puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun toukokuussa 1937 laatima *Muistio mahdollisten vihollisten merivoimien kokoonpanosta, määrästä, mobilisaatiosta ja toiminta-alueesta Baltian alueella*. 92 - 2 - 352, s. 18–24, TsGAVMF.

61 Ibid., s. 44.

62 Jegorovin määräys 30.12.1936 Leningradin sotilaspiirin päällikölle Shaposhnikoville ja Itä-

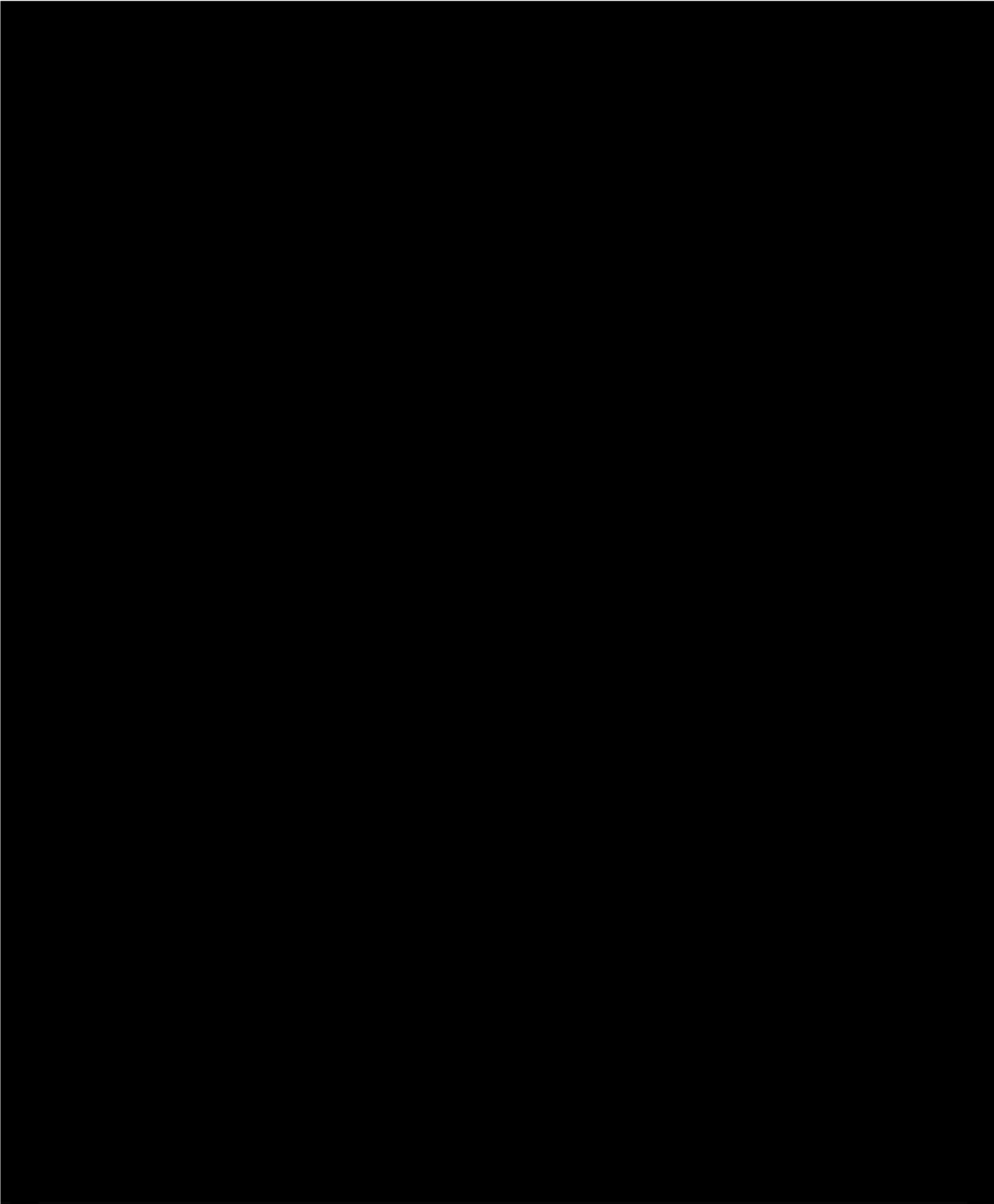
tilasjohdolla oli luultavasti mielessä samanlainen kehityskulku, joka toteutui muutamaa vuotta myöhemmin ennen jatkosodan alkamista, jolloin Suomen julistaessa puolueettomuuttaan saksalaiset joukot käyttivät Suomen ilma- ja merialuetta ja ryhmittivät hyökkäykseen Lapissa.

Ranskan ja Englannin laivastoja ei enää pidetty potentiaalisina vihollisina Englannin tehtyä merisopimuksen Saksan kanssa kesäkuussa 1935 ja Neuvostoliiton solmittua Ranskan kanssa puolustusliiton kuukautta aikaisemmin. Jegorovin joulukuun 1936 lopussa antaman määräyksen mukaan Itämeren laivaston tulisi olla valmis tuhoamaan ensimmäisessä vaiheessa Suomen, Viron ja Latvian laivastot sekä miehittämään Suomenlahden itäosassa Suomelle kuuluvat Suursaaren, Suur-Tytärsaaren, Lavansaaren ja Seiskarin. Itämeren laivaston tulisi olla myös valmiina torjumaan Saksan ja Puolan joukkojen sekä varusteiden kuljetukset Suomen, Viron ja Latvian satamiin sekä estämään Saksan laivaston – joka todennäköisesti tulisi toimimaan Suomenlahdella jo sodan ensimmäisinä päivinä – tukeutumista näiden maiden satamiin. Leningradin sotilaspiirin päällikkö Shaposhnikov puolestansa antoi Jegorovin määräyksen jälkeen Itämeren laivaston johdolle direktiivin, jossa käskettiin laatia seikkaperäisiä suunnitelmia edellä mainitun uhkakuvan pohjalta. Suunnitelmissa tuli muun muassa ottaa huomioon Suomenlahden itäosien saarten miehityksen ohella ilmapommitukset Helsinkiin, Tampereelle, Turkuun, Imatralle ja Viipuriin, joihin oli sijoitettu tärkeitä teollisuuslaitoksia ja esikuntia. Vastaavasti Viron merkittävä johtokeskus oli Tallinna, jota niin ikään määrättiin pommitettavaksi ilmasta, jos Viro liittyisi sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Lisäksi Itämeren laivaston tuli varautua nousemaan maihin jalkaväkidivisioonan voimin Viipuriin, Haminaan, Kotkaan ja Loviisaan sekä antamaan mereltä tykistötukea puna-armeijan vasemmalla siivellä hyökkäävälle 7. Armeijalle, jonka tavoitteena oli vallata Viipurin kaupunki. Itämeren laivaston ilmavoimille annettiin lisäksi tehtäväksi miinoittaa suomalaisia satamia idästä päin aina Hankoon asti. Puna-armeijan etenemisvauhdin arvioitiin muodostuvan hyvinkin suureksi, sillä jo sotatoimien 7.–8. päivinä arvioitiin Koiviston saarten valtauksen tulevan mahdolliseksi, ja Haminaan, Kotkaan ja Loviisaan arvioitiin nousevan maihin viimeistään 16–20 päivän kuluessa sotatoimien aloittamisesta.⁶³

Annettujen määräysten pohjalta kevättalven aikana saatiin laadittua sotasuunnitelma Itämeren laivastolle. Tässä Itämeren laivaston uuden komentajan Sivkovin ja esikuntapäällikön 1. luokan kapteeni (kommodori) Ivan Stepanovitsh Isakovin toukokuun 17. päivänä 1937 allekirjoittamassa sekä Jegorovin hyväksymässä sotasuunnitelmassa edellä mainittujen uhkakuvien ja

meren laivaston komentajalle Gallerille Itämeren laivaston sotasuunnitelmien laatimiseksi vuodelle 1937. 92 - 2 - 297, s. 1–3, TsGAVMF.

63 Em. Jegorovin määräys 30.12.1936 Shaposhnikoville ja Gallerille Itämeren laivaston sotasuunnitelmien laatimiseksi vuodelle 1937 ja Shaposhnikovin määräykset samasta asiasta 13.1.1937 ja 23.3.1937 Itämeren laivaston ylimmälle johdolle. 92 - 2 - 297, s. 1–7 ja 17–21, TsGAVMF.

toimenpiteiden ohella nousi hyvin tärkeänä esille suomalais-virolaisen merisotilaallisen yhteistoiminnan huomioon ottaminen Suomenlahden kapeimmalla kohdalla. Suunnitelmassa tosin arvioitiin, että Suomen, Viron ja Latvian laivastot eivät yksin pystyisi vaikuttamaan punalaivaston ulosmurtautumiseen Suomenlahden kapeikosta. Sen sijaan Suomen ja Viron merivoimien yhteistoiminnan rannikkotyökistön ja miinoittamisen puolesta tunnustettiin merkittävän uhkaa, joka tulisi mahdollisesti merkitsemään Itämeren laivastolle merkittävää operaatiovapauden rajoittumista.⁶⁴ Suomalaisen ja virolaisten mahdollisuuksista laskettiin, että

vihollisen vahva rannikkopuolustus Tallinnan ja Helsingin alueella antaa vastustajalle mahdollisuuden aikaansaada kestävä miinatyökistöllinen asema ja laivoille este tällä alueella. Aktiivisten tehtävien suorittamiseksi Itämerellä meidän sukellusveneemme on velvoitettu ylittämään tämä este, mihin kuitenkin tulee liittymään paljon vastoinkäymisiä. Tämä vaatii laaja-alaista turvaamista kaikkien Itämeren laivaston voimien avulla.⁶⁵

Laivaston Itämerelle etenemisen turvaamista arvioitiin vaikeuttavan vielä erityisesti Suomenlahden pohjoisrannikon runsas saaristo, jonka arveltiin Suomen vahvan rannikkopuolustuksen vuoksi olevan vaikea valloittaa. Sen sijaan Viron rannikon arvioitiin tarjoavan jo huomattavasti paremmat edellytykset maihinnousulle. Saksan ja Puolan joukkojenkuljetuksia vastaan Suomeen, Viroon ja Latviaan määrättiin lähetettäväksi Itämeren eteläosaan viisi sukellusvenettä. Samaa tarkoitusta varten sijoitettaisiin yhdeksän sukellusvenettä Itämeren keski- ja pohjoisosaan, erityisesti Riianlahdelle ja Suomenlahden suulle. Pohjanlahdelle käskettiin kaksi sukellusvenettä hyökkäämään kuljetus- ja sota-alusten kimppuun. Mikäli Viro ja Latvia pysyisivät puolueettomina ainakin sodan alkuvaiheessa, niin Riianlahdelle sijoitettavaksi määrätty yksiköt tultaisiin lähettämään Pohjanlahdelle. Lopuksi yhteensä seitsemän sukellusvenettä asetettaisiin Suomenlahdelle torpedoimaan niin sota- kuin kuljetusaluksiakin saaristossa ja vihollisen tukikohtien sisääntuloväylillä sekä miinoittamaan niitä. Näiden lisäksi sotasuunnitelman aikana aivan viimeistelyasteella olevasta kolmesta sukellusveneestä asetettaisiin yksi Itämeren eteläosaan, yksi pohjoisosaan ja viimeinen Pohjanlahdelle, mikäli nämä veneet olisivat valmiina sodan syttyessä. Eri alueille lähetettävien veneiden vahvistukseksi määrättiin yhteensä 23 sukellusveneen jättämistä Itämeren laivaston komentajan reserviin. Näin koko Itämerelle oli tarkoitus sodan syttyessä sijoittaa yhteensä 49 sukellusvenettä, joista keväällä 1937 kolme venettä oli siis telakalla lähes valmiina.⁶⁶

Jegorovin hyväksymässä sotasuunnitelmassa varauduttiin käymään myös

64 Sivkovin ja Isakovin 17.5.1937 allekirjoittama sekä Jegorovin hyväksymä sotasuunnitelma Itämeren laivaston sodan ajan toiminnasta vuodelle 1937. 92 - 2 - 351, s. 1-5, TsGAVMF.

65 Ibid., s. 4.

66 Ibid., s. 4-9.

massiivista miinasotaa Itämeren pohjoisosassa. Suunnitelman mukaan Itämeren laivaston miinoitusalue jakaantui kolmeen vyöhykkeeseen: itäisen Suomenlahden alue 27 meridiaanin eli Suursaaren tasalta itään, Suomenlahden vesialue samalta meridiaanilta länteen ja kolmantena muu Itämeri. Suursaaresta itään määrättiin asetettavaksi yhteensä 5340 erimallista miinaa ja 2000 raivausestettä. Tällä määrällä haluttiin etupäässä estää Saksan raskaimpien sota-alusten tunkeutuminen Suomenlahden itäosaan. Suursaaresta länteen olevalla Suomenlahden alueella miinoitus käsittäisi 6680 miinan ja 2000 raivausesteen asettamisen saaristoon ja tukikohtien sisääntuloväylille. Lentokoneet, sukellusveneet ja laivaston kevyet voimat huolehtisivat tämän miinoituksen toteuttamisesta. Jos Itämeren laivasto pääsisi murtautumaan ulos Suomenlahdelta ja saisi tukikohtia Suomenlahden suusta, niin Itämeren miinoitettiin yhteensä 7980 miinalla ja 2500 raivausesteellä; jos taas neuvostolaivasto ei olisi saanut jalansijaa Suomenlahden ulkopuolelta, Itämeren aluetta tulitaisiin myös miinoittamaan, mutta ainoastaan sukellusveneiden avulla. Miinasotaa varten Itämeren laivastolle määrättiin siis yhteensä 20 000 miinaa ja 6500 raivausestettä.⁶⁷

Koska suunnitelmissa pidettiin merkittävänä vastustajien todennäköistä pyrkimystä sulkea Itämeren laivastolta ulospääsy Itämerelle juuri Suomenlahden kapeimmassa kohdassa, vastaavissa tutkimuksissa ja harjoituksissa keskityttiin myös arvioimaan punalaivaston mahdollisuuksia tämän sulun läpäisemiseksi. Tässä yhteydessä on syytä tuoda esille, että Itämeren laivastossa toimeenpannussa teoreettisissa harjoituksissa mitä suurimmassa määrin huomioitiin Suomen ja Viron mahdollisuudet rakentaa tarvittaessa hyvinkin pitävä puolustus punalaivastoa vastaan. Edellä mainittujen puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun muistion ja sotasuunnitelmien laatimisen aikoina järjestettiin Itämeren laivaston esikunnassa sotapeli juuri yleisesikunnan ohjeiden mukaisesti. Tässä maaliskuun alussa 1937 toimeenpannussa sotapelissä lähtökohta oli sama kuin edellä esitetyissä muistiossa ja operaatiosuunnitelmissa. Toisin sanoen Neuvostoliiton vastustajina oli Saksan, Puolan, Suomen, Viron ja Latvian muodostama ryhmä. Saksa olisi kuljettanut Ruotsin aluevesien kautta joukkoja ja ilmavoimia Suomeen, Viroon ja Latviaan. Neuvostoliiton merisotilaalliselta kannalta harjoituksessa nousi erittäin keskeiseen rooliin vihollisten organisoima sulkupuolustus Porkkalan ja Tallinnan välisessä kapeikossa, jonka miinoituksesta ja järeän tykistön sulkutoiminnasta vastasivat ennen kaikkea suomalaiset ja virolaiset saumattomassa yhteistoiminnassa. Saksan ilma- ja laivastovoimien oletettiin antavan myös oman tärkeän panoksensa tämän puolustuksen vahvistamiseksi. Kapeikon strategista merkitystä kuvaa hyvin se, että siinä Neuvostoliiton vastustajien toteuttamaa sulkua ja punalaivaston ulosmurtautumista Itämerelle käsiteltiin lähes jokaisella sotapeliin liittyvällä asiakirjan sivulla. Pelissä tultiin siihen johtopäätökseen, että Neuvostoliiton viholliset tulisivat käyttämään kapeikon sulkemiseen ylipäättänsä kaikkia mahdollisia

67 Ibid., s. 13–16.

aseita niin pinnan alla kuin päälläkin, toisin sanoen miinoja, tykistöä, sukellusveneitä, erityyppisiä pinta-aluksia, sukellusveneverkkoja ja ilmavoimia. Tämän vuoksi harjoituksessa tunnustettiin, että Neuvostoliiton laivaston ensimmäisenä ja todellisia uhrauksia vaativana tehtävänä olisi tämän vastustajille meristrategisesti erittäin edullisen puolustuslinjan murtaminen, jotta vihollisen meriyhteyksiä vastaan päästäisiin todella toimimaan. Vakavasta suhtautumisesta kertoo myös se, että sotapelissä jopa laadittiin seikkaperäisiä laskelmia Suomen ja Viron laivastojen mahdollisuuksista miinoittaa kyseistä merikauppea ja siitä, missä ajassa ja kuinka tiheäksi miinoitus pystyttäisiin saattamaan olemassa olevalla aluskannalla.⁶⁸

Oheissa on sivuilla 408–409 maaliskuussa 1937 pidetyn sotapelin asiakirjoihin kuuluvan kartan kopio, jonka yläosaan on otsikoksi kirjoitettu *Kaavio Helsinki - Tallinna -välisen miina-tykistöllisen aseman laitteistosta 2. ja 3.9.1937*.⁶⁹ Kartassa Helsingin ja Tallinnan välille merkitty alue (raidoitettu suorakaide) kuvaa Neuvostoliiton vastustajien laskemaa miinavyöhykettä neuvostolaivaston ulosmurtautumisen estämiseksi. Kartassa oleva päivämäärä johtuu siitä, että tämä maaliskuussa 1937 toteutetun sotapelin fiktiiviset tapahtumat oli ajoitettu tapahtuviksi elo- ja syyskuun ajalle.

Edellä mainitut sulkupuolustuslaskelmat olivat myös keskeisesti esillä juuri ennen purjehduskauden alkamista maaliskuussa 1938 ja 1939 toteutetuissa sotaopeleissa. Määräykset näiden harjoitusten sisällöstä ja muodoista oli antanut maan korkein merisotilaallinen johto: sotalaivaston yleisesikunta ja vuoden 1938 alussa muodostettu sotalaivaston kansankomissariaatin pääsotaneuvosto.⁷⁰ Sotapelissä huomioon otettu tapahtumien kulku ja vastustajien toimet edustivat myös Neuvostoliiton korkeimman sotilaallisen ja myös poliittisen johdon näkemyksiä, koska NKP:n keskuskomitea ja sen politbyroo osallistui tärkeisiin linjanvedollisiin kannanmäärittelyihin. Järjestelmään myös kuului, että yleisesikunnan antamasta esityksestä maan hallitus eli kansankomissaarien neuvosto hyväksyi laaditut sotasuunnitelmat.⁷¹

Nämäkin sotapelit lähtivät siitä ajatuksesta, että Suomi, Viro, Latvia, Puola ja Saksa olivat liittoutuneet Neuvostoliittoa vastaan. Oireellisesti tilantekehityksestä arvioitiin, että ennen sodan syttymistä Suomen ja Neuvostoliiton rajalla ja tarkemmin Maimilan kylän alueella Karjalan kannaksella oli tapahtunut useita aseellisia rajavälikohtauksia, jotka johtivat nopeasti avoimeen so-

68 Itämeren laivaston esikunnan päällikön Isakovin selostus 20.3.1937 Itämeren laivastossa 5.3.1937 pidetystä operatiivisesta sotapelistä ja siihen liittyvät asiakirjat. 92 - 2 - 399, s. 54–55, 105, 116 ja 180–208, TsGAVMF; samanlaiset vihollislaskelmat esiintyvät myös Itämeren laivaston I sukellusveneprikaatin esikunnan tammikuussa 1937 pitämässä sotapelissä. Sotapelin asiakirja-aineisto on mapissa: 107 - 3 - 44, TsGAVMF.

69 Ibid., s. 129.

70 Sotalaivaston kansankomissariaatin direktiivin mukaisesti 25.–27.3.1938 järjestetyn Itämeren laivaston sotapelin asiakirjat. 92 - 2 - 432, s. 184, 212–216, 276–296, TsGAVMF ja sotalaivaston yleisesikunnan päällikön Gallerin vahvistamat ohjeet 26.–28.3.1939 pidetyille sotaopeleille ja siihen kuuluvat asiakirjat. 1877 - 1 - 98, s. 77–92, 118–136 ja 152–153, TsGAVMF.

71 Neuvostoliiton sotasuunnitelmista annettavien ohjeiden valmistamisesta on kertonut esimerkiksi Ohto Manninen, s. 77–78.

tatoimintaan. Yhtä kaikki kyseisissä sotapeleissä pidettiin aikaisemman mukaisesti itsestään selvänä sitä, että heti sodan alussa Suomen ja Viron merivoimat tulisivat kiinteässä yhteistoiminnassa organisoimaan Tallinnan ja Porkkalan välille vahvan miinatykistöllisen sulkupuolustuksen, jonka vaikutus tunnustettiin merkittäväksi punalaivaston etenemiselle Itämerelle. Samoin arvioitiin, että sulun vahvistamiseksi yhteistyöhön osallistuisivat myöhemmin myös ennen kaikkea Saksan laivastovoimat. Punalaivaston ja erityisesti sen sukellusveneidä tärkeimmäksi tehtäväksi arvioitiin muodostuvan toiminta saksalaisia divisioonia ja sotavarusteita kuljettavia aluksia vastaan. Vaikka Porkkalan ja Tallinnan välisen merikapeikon laskettiin muodostavan vakavan uhan jopa sukellusveneidä kululle, kapeikon läpäisyyn arvioitiin olevan mahdollisuus erityisesti huonon näkyvyyden turvin.⁷²

Oheissa on sivulla 410 maaliskuussa 1938 pidetyn sotapelin asiakirjoihin kuuluvan kartan kopio.⁷³ Kartassa Porkkalan ja Naissaaren välille merkityt kaksi aluetta (vinoviivoitettu ja pitkänomainen ruudutettu suorakaide) kuvaavat Neuvostoliiton vastustajien laskemia miinavyöhykkeitä neuvostolaivaston ulosmurtautumisen estämiseksi.

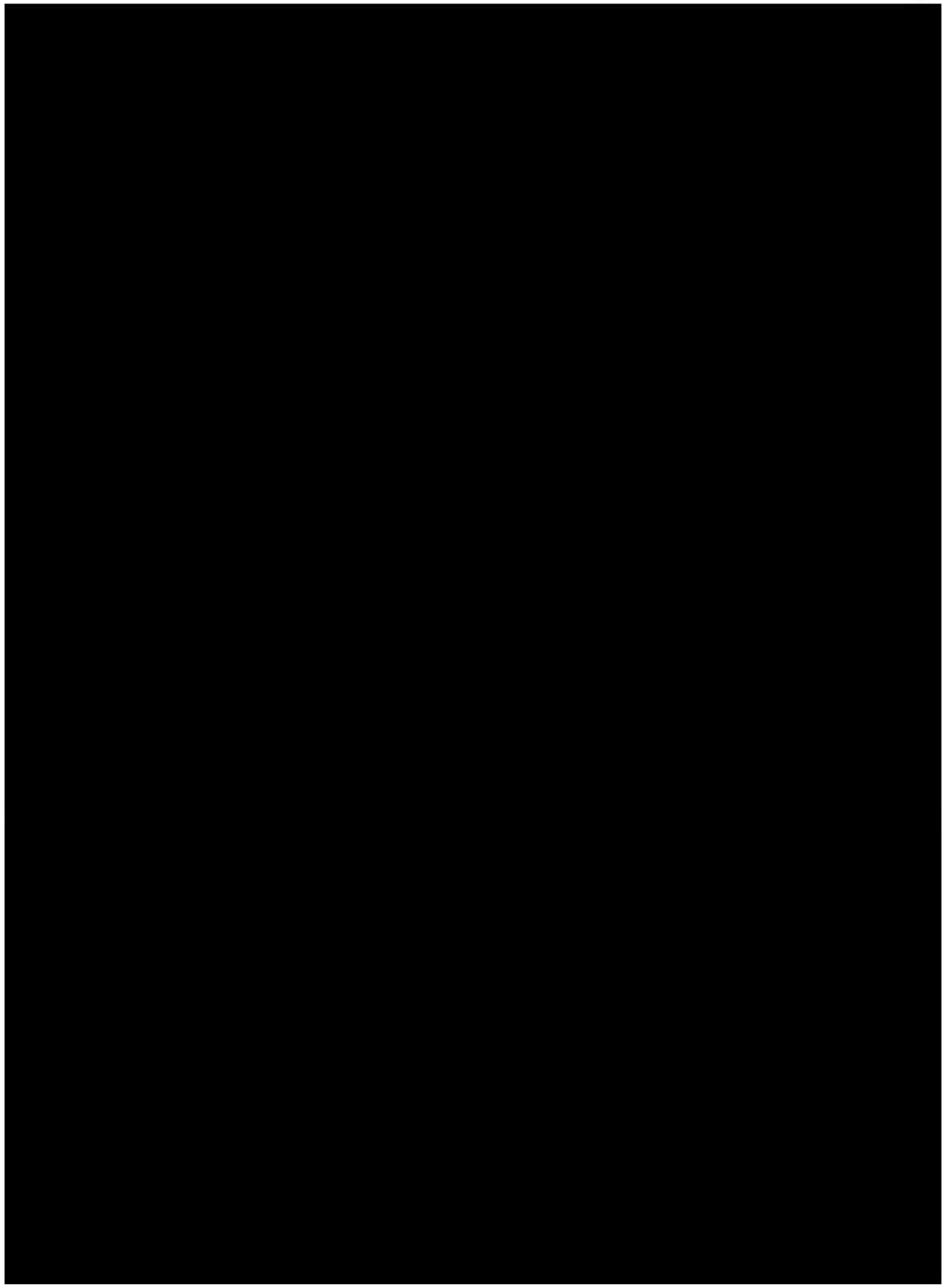
Poliittisen tilanteen kiristymisen heijastuminen sotasuunnitelmiin

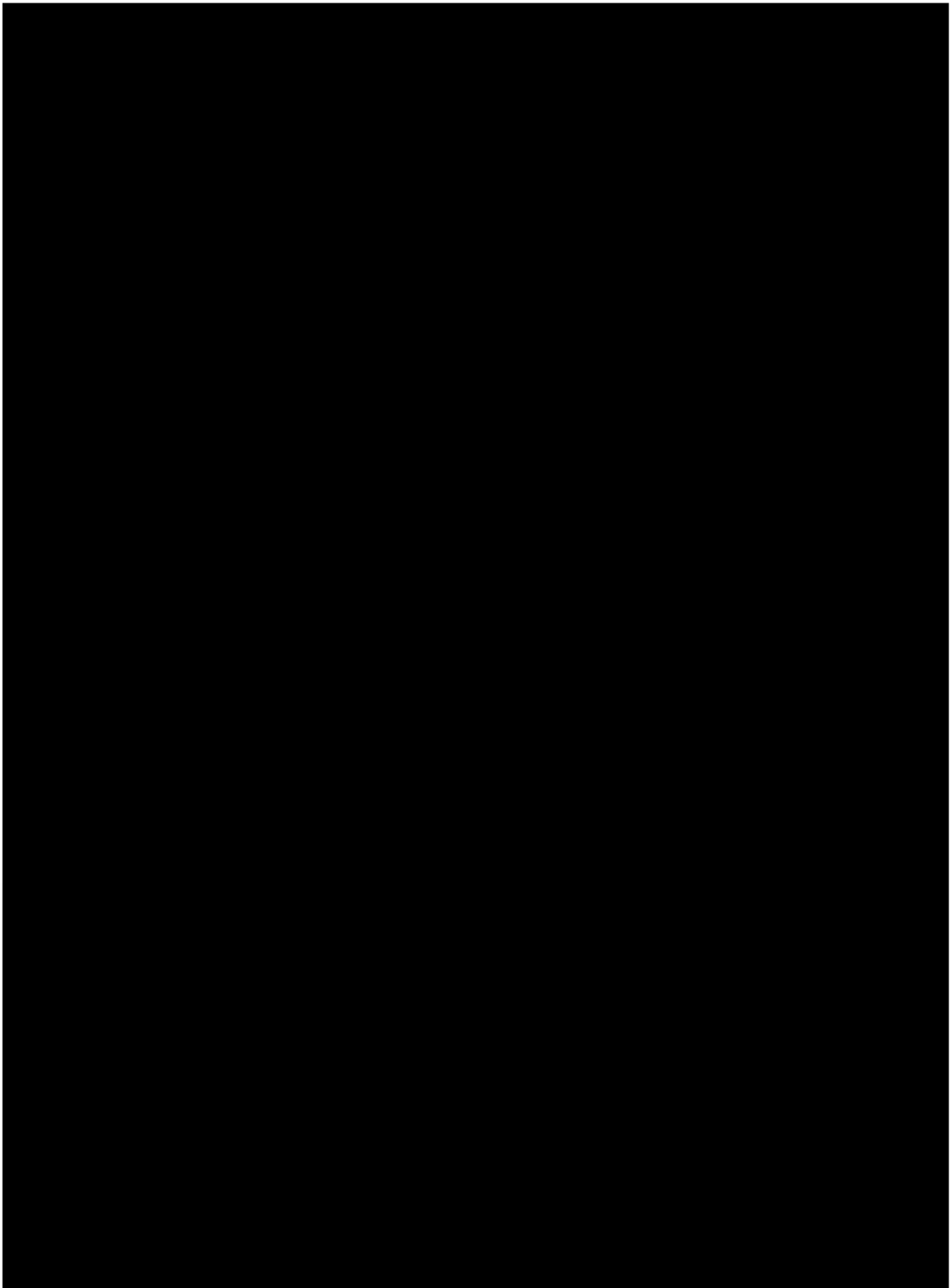
Vuoden 1939 alkupuolella Neuvostoliiton laivaston tiedusteluosasto sai valmiiksi muistion, jossa edellä mainitun kahta vuotta aikaisemmin valmistuneen puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun laatiman selvityksen mukaisesti tarkasteltiin potentiaalisten vastustajien merivoimien vahvuuksia Baltian alueella. Ennen sotilaallista analyysia muistiossa luotiin ensimmäiseksi katsaus yleispoliittiseen kehitykseen. Kun vajaata kahta vuotta aikaisemmin laaditussa tarkastelussa Saksan ja Englannin solmima merisopimus ja sen seuraukset olivat saaneet päähuomion, nyt laaditussa laivaston tiedusteluosaston muistiossa huomion keskipisteenä oli syyskuun lopussa 1938 Englannin, Ranskan, Italian ja Saksan solmima Münchenin sopimus.⁷⁴ Tällä sopimuksellahan sen solmijat oman käden oikeudella paloittelivat Tshekkoslovakian, jonka perustamisessa erityisesti Englanti ja Ranska olivat näytelleet vuonna 1918 merkittävää roolia. Münchenin sopimuksella Saksa sai Tshekkoslovakian suudetalueet liitettäväksi valtakuntaansa, ja syystä voidaan tunnustaa, että sopimus

72 Em. sotalaivaston kansankomissariaatin direktiivin mukaisesti 25. - 27.3.1938 järjestetyn Itämeren laivaston sotapelin asiakirjat. 92 - 2 - 432, s. 184, 212–216, 276–296, TsGAVMF ja sotalaivaston yleisesikunnan päällikön Gallerin vahvistamat ohjeet 26.–28.3.1939 pidetylle sotapelille ja siihen kuuluvat asiakirjat. 1877 - 1 - 98, s. 77–92, 118–136 ja 152–153, TsGAVMF.

73 Em. sotalaivaston kansankomissariaatin direktiivin mukaisesti 25.–27.3.1938 järjestetyn Itämeren laivaston sotapelin asiakirjat. 92 - 2 - 432, s. 190, TsGAVMF.

74 Punalaivaston eli RKKF:n (Raboche-Krestjanskij Krasnyj Flot) tiedusteluosaston vuoden 1939 alussa laatima *Muistio mahdollisten vihollisten kokoonpanosta, määrästä ja sijoittautumisesta Baltian alueella*. 92 - 2 - 450, s. 1–11, TsGAVMF.

oli Hitlerille paitsi sotilaallisesti myös ulkopoliittisesti erittäin merkityksellinen voitto.

Neuvostoliitto oli pidetty tietoisesti poissa neuvotteluista eikä neuvostojohdtoa edes virallisesti informoitu näiden neljän valtion neuvotteluista Tshekkoslovakian selän takana. Niin kuin jo aikaisemmin totesin, toukokuussa 1937 valmistuneessa puna-armeijan sotilastiedustelupalvelun muistiossa Englannin laskettiin pyrkivän merisopimuksen kautta suuntaamaan Saksan aggressiota kohti itää; nyt vuoden 1939 laivaston tiedusteluosaston muistiossa arvioitiin, että Münchenin sopimuksella Englannin lisäksi myös muut Kansainliiton läntiset johtovaltiot Ranska ja Italia olivat kaikki yhdessä suuntaamassa Saksan hyökkäyshalua Neuvostoliittoa vastaan. Muistiossa luonnehdittiin sopimusta suoraan ja voimakkain sanamuodoin petokseksi. Muistion laatijat olivat erityisen pettyneitä Ranskan toimiin.⁷⁵

Münchenin sopimus oli muuttanut Neuvostoliiton ja Ranskan vuonna 1935 solmiman puolustusliiton ja siihen liittyvän Neuvostoliiton ja Tshekkoslovakian liittosopimuksen käytännössä pelkiksi arvottomiksi paperinpalasiksi. Toisaalta on kyllä mielenkiintoista havaita, että laivaston tiedusteluosaston muistiossa ei millään muotoa käsitelty sitä, miksi Neuvostoliitto ei ollut tarjonnut puna-armeijan apua Tshekkoslovakialle, jonka kanssa sillä oli voimassa oleva liittosopimus. Neuvostoliittohan painotti myöhemmin julkisesti, että Tshekkoslovakialla olisi ollut käytettävissään puna-armeijan sotilaallinen apu maiden liittosopimuksen mukaisesti. Yhtä kaikki muistiossa katsottiin nyt suoraan, että Ranska omilla toimillansa oli hävittämässä luomaansa turvallisuusjärjestelmää, jonka hyväksi Ranskan ulkopoliittinen johto oli toiminut Versaillesn rauhansopimuksen jälkeen aina Münchenin sopimukseen asti. Tässäkin muistiossa pystyttiin jatkamaan Saksan ulkopoliittisten voittojen luettelointia, joista merkittävin ennen Münchenin sopimusta oli vain muutamaa kuukautta aikaisemmin maaliskuussa 1938 tapahtunut Saksan miehitysjoukkojen tulo Itävaltaan ja onnistunut *Anschluss* eli Itävallan liittäminen Saksaan. Tämäkin episodi kasvatti epäilyksiä länsivaltojen neuvostovastaisista tavoitteista, koska saksalaisten miehitysjoukkojen tulo Itävaltaan ei ollut aiheuttanut minkäänlaisia vastatoimenpiteitä länsivaltojen taholta.⁷⁶

Muistiossa Saksan mielenkiinnon arvioitiin seuraavaksi suuntautuvan kohti eteläistä Eurooppaa ja suoraan itään lähemmäs Neuvostoliiton länsirajaa – selkeästi läntisten suurvaltojen siunauksella. Näin seuraavina Hitlerin mielenkiinnon kohteina ennustettiin olevan Unkari, Romania ja Jugoslavia. Erityisesti Romanian öljyn ja Jugoslavian metallivarantojen arvioitiin kiinnostavan Saksan varusteluteollisuutta sen valmistautuessa lopulliseen päämääräänsä, hyökkäykseen Neuvostoliittoon. Todisteena siitä, että Saksa valmisteli hyökkäysuria kohti Neuvostoliittoa, pidettiin myös Saksan talousministerin Walther Funkin menestyksellistä toimintaa juuri Münchenin kriisin aikana, jolloin

75 Ibid.

76 Ibid.

Funk vieraillessaan Bulgariassa, Jugoslaviassa ja Turkissa solmi näiden maiden kanssa useita Saksalle tärkeitä kauppaa- ja luottosopimuksia. Muistiossa katsottiin myös parhaimmaksi mainita *Kominternin* pääsihteerin Georgi Dimitrovin edellisen vuoden keväällä *Bolshevik*-lehdessä laatima Hitlerin valloitus suunnitelmien aikataulu. Dimitrov laski, että Hitler tulisi keväällä 1938 sinetöimään Itävallan kohtalon, syksyllä 1939 tehtäisiin hyökkäys Tšhekkoslovakiaan, keväällä 1939 vuoroon tulisi isku Unkariin ja syksyllä olisi Puolan vuoro kohdata Saksan aggressio, kevät 1940 taas toisi tullessaan hyökkäyksen Jugoslaviaan ja saman vuoden syksy etenemisen Romaniaan ja Bulgariaan. Näiden jälkeen keväällä 1941 olisivat vuorossa hyökkäys Ranskaan, Belgiaan, Hollantiin, Tanskaan ja Sveitsiin sekä lopulta saman vuoden syksyllä toteutettaisiin kauan puhuttu invaasio Neuvostoliittoon. Valloitusten jälkeen seuraisi Saksan tarjoama saaliinjako, johon erityisesti Italia pääsisi osallistumaan.⁷⁷ Tässä yhteydessä on aiheellista panna merkille, että jo muistion laatimisen aikana Dimitrovin ennustus oli toteutunut Itävallan ja osin Tšhekkoslovakian osalta, mutta kuten myöhemmin saatiin huomata, tämä aikataulu jos ei aivan kirjaimellisesti, niin vähintäänkin periaatteelliselta kannalta osoitti laatijan erinomaista perehtyneisyyttä ja ymmärrystä toisen diktatuurimaan johtajaa kohtaan. Mutta olihan Dimitrov sellaisen järjestön pääsihteerin, jolle oman opin levittäminen tarvittaessa voimatoimin ei ollut vierasta.

Keski- ja Kaakkois-Euroopassa tapahtuneiden poliittisten muutosten tarkastelun jälkeen puheena olevassa vuoden 1939 laivaston muistiossa siirryttiin tarkastelemaan tilanteen mahdollisia kehityssuuntia Puolassa ja Baltian alueella. Vaarallisena piirteenä pidettiin Suomessa ja Baltian maissa vasta perustettuja puolueita ja muita ryhmittymiä, jotka tunsivat avointa sympatiaa kansallissosialistisia oppeja kohtaan. Erityisesti Baltian maiden saksalaisvähemmistön arvioitiin tarjoavan hedelmällisen kasvualustan kansallissosialistien vallankaappausyrityksille niin lukumääränsä kuin korkean yhteiskunnallisen asemansa vuoksi. Muistion laatimisen aikana oli kuitenkin ilmaantunut kehitystä, jolla Neuvostoliiton taholta arvioitiin olevan edes jonkinasteista positiivista merkitystä pitkässä epäedullisessa kehityksessä. Merkille pantiin, että Saksan ja Puolan läheisissä suhteissa oli tapahtunut varsin näkyvää muutosta huonompaan suuntaan. Konkreettisesti tämä tuli esille heti sudeettialueiden liittäminen yhteydessä lokakuussa 1938, jolloin Hitler käänsi katseensa kohti Puolaa vaatien Danzigin kuulumista Saksaan eksterritoriaalisin oikeuksin sekä Itä-Preussin ja Berliinin välisten yhteyksien järjestämistä. Muistiossa arvioitiin nyt, että maiden pitkään kestäneestä läheisestä suhteesta huolimatta Hitler ei ollut unohtanut, että Saksa oli pakotettu luovuttamaan Versaillesin rauhansopimuksessa alueita, jotka olivat kuuluneet aikaisemmin valtakuntaan. Hyvin todennäköisenä pidettiin, että Saksa tulisi ennemmin tai myöhemmin saamaan nämä alueet takaisin. Todisteena tästä nostettiin esille ennen Saksan ja Puolan solmimaa hyökkäämättömyyssopimusta kansallissosialismin teoreetikon

77 Ibid.

Alfred Rosenbergin ja propagandaministeri Joseph Goebbelsin puheet ja kirjoitukset, joissa avoimesti vaadittiin Puolalle kuuluvien entisten saksalaisalueiden palauttamista ja jopa koko Puolan valloittamista. Muistiossa arvioitiin vielä, että huolimatta Saksan vaatimuksista Puolan ulkopolitiikka ja ennen kaikkea ulkoministeri eversti Jósef Beck tulisivat tekemään kaikkensa saksalais-puolalaisten hyvien suhteiden jatkumiseksi jopa parantamalla suhteita Neuvostoliiton kanssa painostaakseen Saksaa palaamaan hyvien suhteiden aikaan.⁷⁸

Tässä suhteessa muistion laatijat kuitenkin erehtyivät ennustuksissaan, sillä nopeasti muistion valmistumisen jälkeen 21. maaliskuuta Ribbentrop antoi Puolan hallitukselle aluevaatimuksista virallisen ultimatumin, joka johti heti Puolan ulkopolitiikan täyskäännökseen. Ulkoministeri Beck matkusti lähes välittömästi Lontooseen, ja vielä maaliskuun aikana Englanti antoi takuut Puolan alueen koskemattomuudesta. Saksan ja Puolan suhteiden kärjistymisestä laskelmat puolestansa pitivät paikkansa, sillä jo huhtikuun lopussa Hitler mitätöi Saksan ja Puolan vuonna 1934 solmiman hyökkäämättömyyssopimuksen. Muistiossa ei kuitenkaan uskottu, että viilenneet saksalais-puolalaiset suhteet tulisivat muuttamaan perusteellisesti tärkeintä uhkakuva eli Puolan ja Saksan sotilaallista yhteistoimintaa Neuvostoliittoa vastaan. Sotilaspoliittisen tilanneanalyysin lopuksi korostettiin, että Saksan laajenemissuunnitelmissa itään Neuvostoliiton länsirajan reunavaltioilla, ennen kaikkea sekä Suomella että Puolalla, olisi merkittävä rooli.⁷⁹

Sotilaallisten tekijöiden tarkastelussa päähuomion kyseisessä muistiossa veivät Suomen ja Ruotsin yhteistyösuunnitelmat Ahvenanmaan linnoittamiseksi. Varsin yksioikoisesti todettiin, että hankkeen tavoite tulisi palvelemaan ennen kaikkea Saksan sotilaallisia intressejä. Epäilyksettä myös arvioitiin, että sodan syttyessä Suomi tulisi antamaan Saksalle luvan perustaa saarille tukikohtia ja näin Saksa saisi erinomaisen tukialueen varmistessaan Ruotsista Saksaan matkaavia malmikuljetuksia ja toimiessaan Suomenlahdella punalaivastoa vastaan. Suomen ja Saksan epäiltyjen yhteistyöaikoiden laskettiin menneen jopa niin pitkälle, että Suomi tulisi tämän lisäksi antamaan Saksan laivastolle käyttöoikeuden Hangon satamaan, mikäli Saksa hyökkäisi Neuvostoliittoon. Tästä väitettiin käydyn myös neuvotteluja Suomen sotaväen päällikön Hugo Östermanin Saksan vierailun aikana pian Itävallan liittämisen jälkeen.⁸⁰

Arviot osoittavat, että Suomen ja Ruotsin yhteistyökaavailuissa erityisesti Suomen rooli tunnustettiin epäilyttäväksi. Jatkuva epäluulo Suomea kohtaan ei ollut uutta, sillä tästähän olivat osoituksena myös jo edellä esittämäni puolustussuunnitelmat, joissa Suomi oli jatkuvasti todennäköisten vihollisluetteloiden kärkipäässä, kun taas 1930-luvun puolivälin jälkeen Ruotsin puolueettomuuden arvioitiin pysyvän myös sodan aikana Neuvostoliiton taistellessa

78 Ibid.

79 Ibid.

80 Ibid.

Saksan, Puolan, Suomen ja Viron sekä Latvian muodostamaa vihollisryhmää vastaan.

Tässä yhteydessä en tule käsittelemään tarkemmin Suomen ja Ruotsin sotilaallisia yhteistyösuunnitelmia Ahvenanmaan linnoittamiseksi sekä niihin liittyneitä poliittisia ja sotilaallisia neuvotteluja, koska asiaa on jo tutkittu.⁸¹ Ei vain Neuvostoliiton sotilasjohto tuntenut muistiossa esitettyä voimakasta epäluuloa Suomen tavoitteita kohtaan, vaan myös maan ulkopoliittinen johto näki Suomessa varauksettoman Saksan tukijan, mikäli tilanne kärjistyisi sodaksi saakka. Tästä esimerkkinä on Litvinovin lokakuussa 1938 Stalinille ja maan korkeimmalle poliittiselle sekä sotilaalliselle johdolle osoittama kirje, joka koski Suomen ja Ruotsin yhteistyökaavailuja Ahvenanmaan puolustamiseksi. Litvinov oli neuvotellut asiasta Suomen ja Ruotsin ulkoministereiden Holstin ja Richard Sandlerin kanssa Genevessä syyskuussa pidetyn Kansainliiton yleiskokouksen yhteydessä. Kirjeessä Litvinov esitti, että suomalaisten ja ruotsalaisten taholta pyrittiin painottamaan, että linnoitussuunnitelmat tähtäsivät ennen kaikkea Saksan mahdollisia miehitysaikaita vastaan. Tässä yhteydessä Litvinov arvioi omana käsityksenään, että mitä Ruotsiin tulee, niin tämä perustelu saattaisi olla hyvinkin vilpiton.⁸² Sen sijaan tämä arvio ei koskenut Suomea.

Vuoden 1939 suunnitelmat ennen talvisotaa

Edellä kerrotussa vuoden 1939 alussa valmistuneessa muistiossa pantiin siis merkille, että Saksan ja Puolan suhteissa oli tapahtunut merkittävää viilenemistä, mutta sen ei kuitenkaan uskottu tuovan muutoksia Neuvostoliiton uhkakuviin ja sotilaallisiin suunnitelmiin. Tämä arvioi piti myös paikkansa, sillä helmikuun lopussa 1939 puolustusasiain kansankomissaari marsalkka Voroshilov antoi direktiivin, jonka mukaan Itämeren laivaston tuli laatia vuoden 1939 purjehduskaudelle operatiivinen suunnitelma, joka perustuisi toimintaan Saksan ja Puolan yhdistettyjä laivastovoimia vastaan. Kuitenkin direktiivissä määrättiin, että suunnitelmissa tulisi ottaa huomioon, että Suomi, Viro ja Latvia saattaisivat olla liittymättä Saksan ja Puolan rinnalle. Sen, kuinka täydellisenä ja kuinka pitkään Suomen, Viron ja Latvian neutraliteetti pysyisi, arvioitiin täysin riippuvan siitä, miten menestyksellisesti puna-armeija pystyisi toimimaan vihollisia vastaan sodan ensimmäisissä operaatioissa. Mikäli Suomi tulisi liittymään sotaan, Itämeren laivaston tulisi tuhota Suomen laivaston tukikohdat ja erityisesti estää miinoittamalla saksalais-puolalaisten joukkojen ja varusteiden kuljetus Suomen satamiin, ennen kaikkea Hankoon ja Helsinkiin. Intensiivisellä miinoituksella ja sukellusveneiden toiminnalla tulisi myös vaikeuttaa Saksan ja Puolan laivastovoimien pääsemistä Turun ja Ahvenanmaan

81 Ks. esimerkiksi Suomi, s. 213 lähtien.

82 Litvinovin tarkemmin päiväämätön kirje lokakuussa 1938 Stalinille. 1678 - 1 - 27, s. 26–28, TsGAVMF.

saaristoon. Näiden lisäksi Itämeren laivaston tulisi heti sodan sytyttyä miehittää ja linnoittaa Suursaari, molemmat Tytärsaaret, Lavansaari ja Seiskari.⁸³

Siinä tapauksessa, että Viro ja Latvia liittyisivät vastustajien joukkoon, Itämeren laivastolle määrättiin näiden maiden laivastojen tuhoaminen sekä sakalais-puolalaisten joukkojen ja sotavarustuksen toimittamisen virolaisiin ja latvialaisiin satamiin estäminen erityisesti sukellusveneiden avulla. Vahvoja miinoituksia tuli myös asettaa Tallinnan sekä Hiiden- ja Saarenmaan ympäristöihin.⁸⁴

Saksan ja Neuvostoliiton elokuun 23. päivänä solmima hyökkäämättömyyssopimus ja siinä sovittu etupiirijako muuttivat kerralla – ainakin hetkellisesti – Neuvostoliiton välittömiä uhkakuvia. Puolan häviämisen myötä aikaisempi hallitseva näkemys Saksan sekä Puolan laivastovoimien yhteistyöstä katosi ja tilalle tulivat nopeasti etupiirijaon edellyttämät suunnitelmat. Merivoimien suunnitelmissa keskityttiin nyt nopealla tempolla suuntaamaan toimia Suomen, Viron ja Latvian laivastoja vastaan. Virolaiset allekirjoittivat tukikohtaja avunantosopimuksen Kremlissä syyskuun 28. päivänä vähän ennen puoltayötä; muutamaa tuntia aikaisemmin samana päivänä Leningradin sotilaspiiri oli määrännyt, että Itämeren laivaston tuli olla täydessä taisteluvalmiudessa jo seuraavan päivän aamulla. Neuvostojohdo varautui mahdollisiin vastoinkäymisiin, joita saattaisi tulla esille aivan viime hetkillä. Itämeren laivastolle annetut tehtävät sisälsivät toimia, joilla aiottiin estää Suomen ja Latvian laivastovoimia kaappaamasta lähinnä kahta virolaista sukellusvenettä tai sitten estää niiden pakeneminen Suomen ja Ruotsin vesille. Annettu käsky sisälsi myös voimakkaan iskun suorittamisen Viron laivaston tukikohtiin siltä varalta, etteivät virolaiset suostuisi neuvostojohdon vaatimuksiin. Näiden lisäksi määrättiin, että mikäli Latvia puolustusliiton velvoitteiden mukaisesti ryhtyisi tukemaan Viroa, niin myös Latvian laivastoa – lähinnä sen kahta sukellusvenettä – olisi estettävä pääsemästä puolueettomien valtioiden vesille. Mikäli neuvostojoukot hyökkäisivät Viroon, Itämeren laivaston tulisi heti iskeä Viron sotaluoksia vastaan ja tuhota ne. Viron saartamiseksi neuvostosukellusveneet määrättiin asemapaikoilleen 29. lokakuuta kello 3.20 mennessä. Itämeren laivastolle annettiin lisäksi tehtäväksi tukea puna-armeijan etenemistä Viron pohjoisrannikolla, jossa armeijakunnan voimin suoritettava hyökkäys etenisi Narvasta Rakveren kautta Tallinnaan. Vastaavasti Pihkovanjärven eteläpuolella 8. armeija hyökkäisi kohti Tarttoa ja tämän vallattuaan jatkaisi etenemistä Tallinnan ja Pärnun väliselle alueelle. Hyökkäyssuunnitelmat oli myös tarkoitettu toteutettavaksi ilman suurempia viivytelyjä, sillä Pihkovanjärven eteläpuolelle sijoitetut joukko-osastot olivat saaneet 28. syyskuuta käskyn siirtyä Viron rajalle ja alustavan tiedon rajan ylittämistä syyskuun viimeisenä päivänä.⁸⁵

83 Puolustusasiain kansankomissaari marsalkka Voroshilovin 27.2.1939 antaman direktiivin pohjalta sotalaivaston kansankomissaarin sijaisen Petr A. Smirnovin ja sotalaivaston yleisesikunnan päällikön Gallerin määräys 22.3.1939 Itämeren laivaston sotaneuvostolle operaatiosuunnitelmien laatimiseksi vuoden 1939 purjehduskaudelle. 1877 - 1 - 80, s. 1–3, TsGAVMF.

84 Ibid.

85 Manninen, s. 89–91.

Kysymys Suomenlahden itäosan saarista

Kuten jo aikaisemmin olen kertonut, kaikissa Itämeren laivaston sodan ajan suunnitelmissa ja sotapeleissä 1930-luvun alusta alkaen pidettiin tärkeänä Suomelle kuuluvien Suomenlahden itäosien saarten miehitystä ja linnoittamista heti sotilaallisten toimien ensi vaiheessa Leningradin puolustamiseksi mereltä. Saksan ja erityisesti sen laivaston vahvistuminen 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla nosti näiden saarten merkitystä entisestään ja kysymys saarten hallinnasta nousi entistä ajankohtaisemmaksi huoleksi. Neuvostoliiton sotilaspuolen asiakirjoista on havaittavissa ennen toisen maailmansodan syttymistä kaksi selvää ajanjaksoa, joissa saarten merkitys nousi tavallista suuremmaksi. Ensimmäinen näistä ajoittuu vuoden 1937 tammikuun puoliväliin, jolloin Leningradin sotilaspiirin päällikkö Shaposhnikov antoi Itämeren laivaston operatiiviselle osastolle määräyksen laatia Suomelle kuuluvien Suomenlahden itäosan saarten miehitys- ja linnoitussuunnitelmat.⁸⁶ Todennäköisesti määräyksen syntyyn olivat vaikuttaneet ainakin osaltansa Saksan neuvostovastaisen ulkopolitiikan viimeisimmät voitot, joista näkyvimpänä oli edellisen vuoden elokuussa Saksan ja Japanin välillä solmittu niin kutsuttu *Anti-Komintern*-sopimus, joka oli tähdätty nimensä mukaisesti avoimesti bolshevismia vastaan. Tämän lisäksi tuoreimpana Saksan voittona oli virallisestikin Mussolinin suulla marskuussa 1936 julkistettu ilmoitus Rooman ja Berliinin akselin olemassaolosta.

Leningradin sotilaspiirin päällikön antaman määräyksen mukaisesti operatiivinen osasto sai valmiiksi saman vuoden toukokuun alussa mittavan joukon yksityiskohtaisia suunnitelmia kunkin saaren osalta. Suunnitelmissa, jotka myös muutaman päivän kuluttua vahvistettiin, kirjattiin yksityiskohtaisesti kunkin saaren osalta – siis Suursaaren, Suur- ja Pien-Tytärsaarien, Lavansaaren, Seiskarin, Peninsaaren, Somerin ja Narvin, mutta myös mantereen lähellä olevien Koiviston saarien osalta –, miten miehitys tulisi käytännössä toteuttaa, kuinka paljon operaatioon tultaisiin varaamaan joukkoja ja varusteita sekä millaisia varustuksia – tykkien kaliiperin tarkkuudella – vallatuille saarille tultaisiin rakentamaan.⁸⁷

Nämä uudelleen päivitettyt suunnitelmat olivat selvästi luonteeltaan sellaisia, että ne oli myös tarkoitettu toteutettaviksi, mikäli tilanteen kehitys olisi siihen antanut aihetta. Edellä mainitut toukokuun alkupuolella valmistuneet saarikohtaiset miehitys- ja linnoitussuunnitelmat – pois lukien Koiviston saaria koskevat – koottiin yhdeksi yksityiskohtaiseksi suunnitelmaksi, joka sai nimekseen *Operaatiosuunnitelma numero 11*. Tämän Itämeren laivaston esikuntapäällikön Isakovin ja operatiivisen osaston päällikön 3. luokan kapteeni (komentajakapteeni) Ivan Fedorovitsh Golubev-Monatkinin allekirjoittaman sekä

86 Leningradin sotilaspiirin päällikön direktiivi 13.1.1937 Suomenlahden itäosien saarten miehityssuunnitelmien laatimiseksi. 92 - 2 - 360, s. 1, TsGAVMF.

87 Toukokuun 10.–15.5.1937 välisellä ajalla valmistuneet seikkaperäiset saarikohtaiset miehitys- ja linnoitussuunnitelmat ovat löydettävissä seuraavista Itämeren laivaston operatiivisen osaston mapeista: 92 - 2 - 355 - 360, TsGAVMF.

Itämeren laivaston komentajan Sivkovin hyväksymän suunnitelman onnistumisen edellytyksistä arvioitiin, että sotatilanteessa Suomen ja Viron meri- ja ilmavoimat eivät pystyisi kovinkaan menestyksellisesti estämään saarten miehitystä. Hieman huomiota saivat osakseen ainoastaan Suomen laivaston raskaimmat alukset panssarilaivat *Väänämöinen* ja *Ilmarinen*, jotka määrättiin tuhottavaksi välittömästi, jos ne ilmestyisivät Helsingin alueelle. Tilanteen laskeettiin kuitenkin dramaattisesti muuttuvan, jos Saksan laivasto- ja ilmavoimat olisivat onnistuneet pääsemään kyllin aikaisessa vaiheessa Suomenlahden itäosaan. Tällöin Itämeren laivaston miehitystoimet tulisivat kohtaamaan merkittäviä vaikeuksia eikä pidetty poissuljettuna sitä, että koko miehityshanke voisi tällöin olla ylivoimainen tehtävä odotettavissa olevien suurten tappioiden vuoksi. Jos Saksan laivaston raskaimmat alukset eli risteilijät ja taistelulaivat olisivat ehtineet saapua alueelle, ainakin Suursaaren ja Suur-Tytärsaaren miehityssuunnitelmista katsottiin parhaimmaksi luopua liian suurten todennäköisten tappioiden vuoksi. Tässä tapauksessa näitä saaria määrättiin pommitettavaksi niin ilmasta kuin sota-aluksiltakin, jotta vihollinenkaan ei pystyisi tukeutumaan niihin. Saksan laivaston vuoksi pidettiin erittäin tärkeänä, että saaret miehittäisiin heti sodan ensimmäisinä päivinä, jolloin merkittävää vastustusta ei olisi.⁸⁸

Ylipäätänsä mainittujen Suomelle kuuluvien saarten miehityksellä arvioitiin saatavan muodostetuksi puolustusasema, joka takaisi punalaivastolle suuremman operaatiovapauden Suomenlahden itäosassa, mahdollistaisi edullisemman tukialueen laivaston pyrkiessä Suomenlahdelta Itämerelle ja kohottaisi laivaston mahdollisuuksia tukea puna-armeijan sivustaa Suomenlahden pohjoisrannikolla. Näistä saarista Suursaari, molemmat Tytärsaaret, Lavansaari ja Seiskari arvioitiin kaikista tärkeimmiksi suunnitellussa sulkupuolustuksessa, joka rakentuisi saarten välille laskettavaan tiheään miinoitukseen ja saarilta ampuvaan tykistön ristituleen. Nämä seikkaperäiset suunnitelmat sisällytettiin myös Itämeren laivaston vuoden 1937 sodan ajan tehtäviin, jotka Itämeren laivaston komentaja Sivkov ja hänen esikuntapäällikkönsä Isakov esittivät vielä toukokuun aikana yleisesikunnan päällikölle Jegoroville tämän aikaisemmin antaman määräyksen mukaisesti. Tähän Jegorovin hyväksymään suunnitelmaan oli myös kirjattu erillisenä operaationa maihinnousu Koiviston saarille. Tässä operaatiosuunnitelmassa ei myöskään jätetty painottamatta saarten miehittämisen ja linnoittamisen tärkeyttä heti sotatoimien ensimmäisinä hetkinä, jotta Itämeren laivaston tukialuetta saataisiin laajennettua mahdollisimman pienin tappioiden.⁸⁹ Samaan aikaan toukokuun puolivälissä 1937 Sivkov vahvisti Itä-

88 Itämeren laivaston komentajan Sivkovin 15.5.1937 vahvistama *Operaatiosuunnitelma nro 11* Suomenlahden itäosan saarten miehittämiseksi ja linnoittamiseksi. 92 - 2 - 354, s. 1-6, TsGAVMF; ks. myös em. Sivkovin ja Isakovin 17.5.1937 allekirjoittama sekä marsalkka Jegorovin hyväksymä suunnitelma Itämeren laivaston sodan ajan toiminnaksi vuodelle 1937. 92 - 2 - 351, s. 1-22, TsGAVMF.

89 Em. Sivkovin ja Isakovin 17.5.1937 allekirjoittama sekä marsalkka Jegorovin hyväksymä suunnitelma Itämeren laivaston sodan ajan toiminnaksi vuodelle 1937. 92 - 2 - 351, s. 1-22, TsGAVMF.

meren laivastoon kuuluvien ilmavoimien operaatiosuunnitelman, jossa keskeiseen asemaan nousi toiminta Suomenlahden itäosan saaria vastaan maihin-nousuoperaatioiden tukemiseksi.⁹⁰

Suomenlahden itäosan saarten miehitys oli jatkuvasti myös tutkimuksen kohteena. Esimerkiksi maaliskuun lopussa 1939 Itämeren laivastossa toimeen-pannun sotapelin johtopäätöksissä todettiin tyytyväisyydellä, että toteutettu harjoitus antoi ensiarvoisia havaintoja saarten valtaamisen käytännön toimista ja edellytyksistä jo sodan ensimmäisinä päivinä. Päätelmänä myös esitettiin, että voimien keskittämiseksi miehitysoperaatiot tulisi ehdottomasti aloittaa Suursaaresta ja Suur-Tytärsaaresta, minkä jälkeen välittömästi seuraavana val-tauskohteena olevat pinta-alaltaan pienemmät Pien-Tytärsaari, Lavansaari ja Seiskari arvioitiin saatettavan neuvostojoukkojen haltuun varsin pienin tappi-oin. Johtopäätöksissä alleviivattiin ennen muuta saarten valtaamisen tärkeyttä heti sodan alussa, jotta suomalaiset ja myöhemmin saksalaiset eivät ennättäisi järjestää saarille merkittävää puolustusta. Tämän johdosta vaadittiin, että Itä-meren laivaston tulisi perustaa erillinen laajoin valtuuksin toimiva toimikunta, jonka ainoana tehtävänä olisi valmistella perusteellisesti saarten miehityssuun-nitelmia jo rauhan aikana. Tärkeänä pidettiin, että toimikunta huolehtisi mie-hitykseen tarvittavien varusteiden jatkuvasta saatavuudesta ja koordinoisi mie-hitystoimiin osallistuvien joukko-osastojen sekä aselajien operatiivisia suun-nitelmia ja käytännön yhteistoimintaa. Toimikunnan perustamisella arvioitiin saavutettavan tehtävän vaatimaa pysyvyyttä, sillä siihen kuuluvat jäsenet olisi pysyvästi sidottu miehitystoimien valmisteluihin ja näin suunnittelu ei jäisi yksittäisten, erillään toimivien ja jatkuvasti vaihtuvien upseerien vastuulle.⁹¹

Tässä yhteydessä en voi olla myös muistuttamatta, että kaikki nämä Suo-melle kuuluvat saaret sisältyivät Neuvostoliiton aluevaatimuksiin syksyllä 1939. Tällöin Suomen valtuuskunnan ensimmäisen neuvottelumatkan aikana valtuuskunnan sotilasasiantuntijajäsenen eversti Aladár Paasosen ehdotuksesta ainoastaan saarista pienimmät, Narvin ja Somerin, Stalin poisti vaatimuslis-talta.⁹²

Neuvostoliiton mielenkiintoa näitä saaria kohtaan oli myös saatu tuta jo huhtikuusta 1938 lähtien, kun Neuvostoliiton Helsingin lähetystön toinen sihteeri Boris Jartsev aloitti salaiset neuvottelut Suomen poliittisen johdon kans-sa. Koska näistä niin kutsutuista Jartsev-neuvotteluista ja maaliskuussa 1939 niitä jatkaneen Neuvostoliiton entisen Suomen lähettilään Boris Steinin ehdo-tuksista on jo olemassa perinpohjaista tutkimusta,⁹³ voidaan hyvällä syyllä jättää tämä osaongelma tarkastelun ulkopuolelle. Kuten Max Jakobson tulkit-

90 Em. Sivkovin 15.5.1937 vahvistama operaatiosuunnitelma Itämeren laivaston ilmavoimien sodan ajan toiminnasta. 92 - 2 - 353, s. 1-12, TsGAVMF.

91 Itämeren laivaston komentajan 2. luokan lippumiehen (amiraali) Vladimir Tributsin hyväk-symä selostus Itämeren laivastossa 26. - 28.3.1939 pidetystä sotapelistä. 1877 - 1 - 98, s. 118-119, TsGAVMF.

92 Johan Nykopp, Paasikiven mukana Moskovassa (4. painos, Jyväskylä 1990), s. 56.

93 Ks. esim. Suomi, s. 186 alkaen; Max Jakobson, Diplomaattien talvisota (6. painos, Juva 1989), s. 6 lähtien ja Korhonen (1971), s. 165 lähtien.

see, Jartsevin esitysten sotilaallisten kohtien laatijoina Moskovassa olivat toimineet todennäköisemmin amiraalit kuin kenraalit. Näin meristrategiset tekijät saivat näkyvän painoarvon, sillä ehdotetun Suomen ja Neuvostoliiton välisen sotilaallisen yhteistyön Saksaa vastaan arvioitiin toimivan ainakin ensi vaiheessa ennen kaikkea vain Suomenlahdella ja sen saarilla. Suomenlahden itäosan saarten osalta Jartsev esitti, että Neuvostoliiton suostuessa Ahvenanmaan linnoittamiseen Suomen tuli antaa vastapalveluksena Neuvostoliitolle oikeus linnoittaa Suursaari – joka Tarton rauhansopimuksella oli määrätty jäämään aseettomaksi – ilma- ja meripuolustustukikohdaksi. Myöhemmin Jartsev tosin vielä lievensi ehdotettua järjestelyä ja esitti, että Suursaaren linnoittamisen voisivat myös suomalaiset suorittaa, kunhan vain Neuvostoliitto voisi osallistua linnoittamisen suunnitteluun ja tarpeen vaatiessa ottaa saaren puolustuksen vastuulle, mikäli Suomi yksin ei siihen kykenisi. Maaliskuussa 1939 Neuvostoliiton lista saarista oli jo laajempi käsittäen juuri ne saaret, jotka meristrategit olivat määritelleet kaikista tärkeimmiksi suunnitellun sulkupuolustuksen rungoksi. Tällöin esittivät ensin Litvinov Suomen Moskovan lähettiläälle Yrjö-Koskiselle ja sitten Stein ulkoministeri Erkolle, että Suomi vuokraisi Neuvostoliiton käyttöön Suursaaren, molemmat Tytärsaaret, Lavansaaren ja Seiskarin.⁹⁴ Tunnettua on, että yksikään näistä ehdotuksista ei johtanut minkäänlaiseen tulokseen, mutta antoi Suomen poliittiselle ja sotilaalliselle johdolle vahvan viestin Neuvostoliiton meristrategisista intresseistä. Juuri Litvinovin ja Steinin maaliskuussa esittämien ehdotustenhan aikana Itämeren laivastossa vaadittiin erillisen toimikunnan perustamista Suomenlahden itäosien saarten miehittämisen valmistelemiseksi: toimikunta laatisi jo rauhan aikana perusteelliset suunnitelmat operaatioiden toteuttamiseksi heti sodan ensimmäisinä päivinä. Kaiken kaikkiaan voidaan yhtyä esimerkiksi Jakobsonin ja Tomas Riesin johtopäätöksiin, että tsaarinaikainen Suomenlahden sulkupuolustusajattelu ei ollut menettänyt yhtään kiinnostusta neuvostojohdossa 1930-luvulla ja erityisesti sen jälkimmäisellä puoliskolla.⁹⁵

Suomenlahden saarten miehittäminen puolueettomuutta rikkomallakin

Mainittujen saarten osalta toinen selvä vaihe ajoittuu elokuun 1939 alkuun, jolloin sotalaivaston kansankomissaari Nikolai Gerasimovitsh Kuznetsov (sotalaivaston kansankomissaari vuosina 1939–1946) antoi Itämeren laivastolle täydentävän määräyksen suunnitelmien laatimiseksi. Elokuun 2. päivänä an-

94 Jakobson, s. 29 ja 119–121.

95 Jakobson, s. 231 ja Tomas Ries, Luja tahto. Suomen puolustaminen (Helsinki 1989), s. 52–54. Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän puolustuslinjoja selvitellessään Ries erheellisesti kirjoittaa, että pääpuolustuslinja olisi ollut Suursaaren tasalla. Kuten jo edellä kerroin, niin todellisuudessa koko linnoitusjärjestelmän pääpuolustuslinja sijaitsi Porkkalan ja Naisaaren välillä.

tamassaan direktiivissä Kuznetsov viittasi puolustusasiain kansankomissaarin Voroshilovin saman vuoden 27. helmikuuta antamaan määräykseen operatiivisten suunnitelmien laatimiseksi vuodelle 1939; tähän tuli nyt sisällyttää uusia suunnitelmia. Keskeisimpänä tekijänä oli operaatiosuunnitelmissa huomioitava, että mikäli Viro ja Latvia, mutta ennen kaikkea Suomi jäisivät puolueettomiksi Saksan ja Neuvostoliiton välisessä sodassa, niin Itämeren laivaston tulisi valmistautua maan johdon määräämiin operaatioihin, jotka tulisivat loukkaamaan puolueettomien valtioiden aluetta. Tarkemmin määriteltynä tämä tarkoitti Suursaaren, Tytärsaarien, Lavansaaren ja Seiskarin samanaikaista miehittämistä ja linnoittamista. Määräyksen mukaan Itämeren laivaston tuli olla valmis näiden saarien miehittämiseen, jos Suomi puolueettomaksi julistamisen jälkeen loukkaisi neutraliteettiansa. Miehitykseen tuli myös ryhtyä siinä tapauksessa, että Neuvostoliiton hallitus päättäisi olla välittämättä Suomen puolueettomuudesta.⁹⁶

Suomenlahden itäosan saaret olivat nyt tulleet neuvostojohdon silmissä niin merkittäviksi, että niiden haltuunotto määrättiin toteutettavaksi sodan ensimmäisillä hetkillä joka tapauksessa riippumatta siitä, oliko Suomi vastustaja vai sivustakatsoja. Asian tärkeyttä kuvanee myös Kuznetsovin antama lyhyt valmistelu-aika, sillä direktiivin mukaan suunnitelman tuli olla valmis viimeistään reilun kahden viikon kuluttua elokuun 20. päivänä.⁹⁷

Tässä yhteydessä on syytä tuoda esille, että Itämeren laivastossa sodan varalta laaditut suunnitelmat otettiin normaalisti työn alle vuosittain aina vuoden ensimmäisten kuukausien aikana, jolloin alukset odottelivat jäiden lähtöä. Nyt suunnitelmia tarkistettiin kuumeisesti kesken purjehduskauden, ja tähän oli syykin: Neuvostoliitto kävi parhaillaan neuvotteluja Ranskan ja Englannin kanssa yhteistyöstä Saksaa vastaan. Näissä neuvotteluissahan Neuvostoliitto esitti meritukikohtien saamista Suomen alueelta. Neuvottelujen aikaan Saksa puolestansa esitteli näyttävästi sotilaallista mielenkiintoaan Itämeren pohjoisosaa kohtaan. Saksan laivastovierailu Tallinnaan ja yleisesikunnan päällikön Halderin viralliset matkat Virossa ja Suomessa eivät jääneet noteeramatta Moskovassa. Tilanteen jännittyneisyyttä ei varmasti laskenut se, että Saksa ryhtyi antamaan Neuvostoliitolle viitteitä halustaan päästä sopimukseen. Kuten tunnettua, elokuun 23. päivänä Saksan tarjoukset vetivät pidemmän korren, ja Neuvostoliitto solmi Saksan kanssa sopimuksen etupiiriasta.

Lisämääräykset eivät jääneet vielä tähän, vaan Suomen varalta toimeenpantavien pidemmälle menevien operaatioiden valmistelut jatkuivat. Syys - lokakuun vaihteessa syntyneet tukikohta- ja avunantosopimukset Viron ja Latvian kanssa pudottivat välittömästi nämä kaksi valtiota Neuvostoliiton vihollislaskelelmista. Itämeren pohjoisosaan jäi enää vain Suomi, jonka varalta määrättiin laadittavaksi entistä offensiivisempia suunnitelmia. Lokakuun 5. päivänä – samana päivänä kun Molotov kutsui suomalaisia saapumaan "neuvottelemaan

96 Sotalaivaston kansankomissaarin Nikolai Kuznetsovin 2.8.1939 Itämeren laivastolle antama direktiivi operaatiosuunnitelmien täydentämiseksi. 1877 - 1 - 80, s. 8-10, TsGAVMF.

97 Ibid.

konkreettisista poliittisista kysymyksistä" – Kuznetsov antoi uuden direktiivin, jonka mukaan aikaisempien hänen ja marsalkka Voroshilovin antamien määräysten lisäksi Itämeren laivaston tuli laatia sotasuunnitelma Koiviston saarten valtaamiseksi. Tämä tulisi nyt miehittämään samanaikaisesti edellä mainittujen saarten miehitysten yhteydessä.⁹⁸ Tässä yhteydessä on syytä huomata, että vielä maaliskuussa 1939 Steinin ehdotukset eivät sisältäneet vaatimuksia Koiviston saarista. Koiviston liittäminen miehityssuunnitelmiin lokakuun alussa oli toisaalta johdonmukaista, koska nämä kuuluivat Neuvostoliiton aluevaatimuksiin, joista tulisi keskustelemaan suomalaisten kanssa muutaman päivän sisällä. Lisäksi Kuznetsov määräsi, että aikaisempi direktiivi Suomen laivaston tukikohtien hävittämisestä muutettaisiin käsittämään myös koko Suomen laivaston tuhoaminen. Kolmantena tehtävänä Kuznetsov käski huomioida punalaivaston turvallisuuden sen oleskellessa Viron aluevesillä. Näiden suunnitelmien laatiminen tuli aloittaa välittömästi ja niiden valmistumisesta tuli heti tiedottaa suoraan lennättimellä ajan voittamiseksi.⁹⁹

Näin Itämeren laivastossa valmistauduttiin suunnitelmien laadinnassa kuumesti sotaan Suomea vastaan ennen kaikkea hyödyntäen Viron aluevesiä – näin rikkoen tietoisesti Viron ja Neuvostoliiton tukikohta- ja avunantosopimuksen määräyksiä –, mikäli edessä olevat Suomen ja Neuvostoliiton neuvottelut eivät johtaisi toivottuun tulokseen.

Ahvenanmaan miehityssuunnitelmat ja Pohjanlahden sukellusveneet

Edellä jo hieman sivusin sitä, että Neuvostoliitossa hyvin ymmärrettiin Ahvenanmaan strateginen merkitys Pohjanlahden lukkona, jossa varmana pidetyn vastustajan Suomen sodan ajan ulkomaayhteydet pystyttäisiin järjestämään ilman, että Neuvostoliiton laivastovoimat kykenisivät merkittävällä tavalla vaikuttamaan meriliikenteeseen. Ahvenanmaan etäisyys Itämeren laivaston päätukikohdasta Kronstadtista ja reitti Suomenlahdelta Itämerelle, ennen kaikkea Suomenlahden kapeikon läpi, ei mahdollistanut suurten maihinnousuosastojen kuljetusta huomaamatta. Edellä esitetyt arviot myös osoittivat, että mainitussa Tallinnan ja Porkkalan välisessä kapeikossa todennäköisenä pidetyn sulkutoiminnan laskettiin muodostavan jopa niin merkittävän esteen, että neuvostosukellusveneilläkin tulisi olemaan suuria vaikeuksia läpäistä se puhumattaakaan hitaiden joukkojenkuljetusalusten mahdollisuuksista edetä kohti Ahvenanmaata. Itämeren laivaston sodan varalta laatimissa suunnitelmissa ja sotapeleissä aina syksyyn 1940 asti ei tulekaan esille, että Ahvenanmaan miehitystä olisi toden teolla suunniteltu.

Sen sijaan punalaivaston sukellusvenetoimintaa Pohjanlahdella Suomen me-

98 Kuznetsovin 5.10.1939 Itämeren laivastolle antama täydentävä määräys liittyen 2.8.1939 annettuun direktiiviin. 1877 - 1 - 80, s. 11, TsGAVMF.

99 Ibid.

riyhteyksiä vastaan kyllä suunniteltiin jatkuvasti sotapeleissä, ja se kuului käytännön operatiivisiin sotasuunnitelmiin.¹⁰⁰ Pohjanlahdella toimivien neuvostosukellusveneiden merkitys arvioitiin jopa sen verran suureksi, että sotasuunnitelmissa määrättiin sukellusveneitä sijoitettavaksi Pohjanlahdelle jo silloin, kun olisi olemassa uhka sodan syttymiseksi. Tästä esimerkkinä on Itämeren laivaston komentajan Sivkovin toukokuun puolivälissä 1937 vahvistama määräys laivaston toiminnasta sodan uhan aikana. Siinä tapauksessa, että tilanteen kiristymisen seurauksena sodan uhka olisi tullut esille, mutta suoranaisilta aseellisilta konflikteilta olisi vielä välttytty, Itämeren laivastolle annettaisiin tehtäväksi suorittaa tehostettua tiedustelua koko Itämeren ja siihen kuuluvien suurimpien lahtien osalta. Pohjanlahden osalta määräys edellytti, että Itämeren laivasto lähettäisi alueelle huomaamattomasti sukellusveneosaston, joka tarvittaessa voisi ryhtyä avoimeen taistelutoimintaan alueella kulkevaa laivaliikennettä vastaan. Oheisen määräykseen kuuluvan kartan mukaisesti osasto muodostuisi ensi sijassa kahdesta sukellusveneestä, joista toinen valvoisi ja tarvittaessa aloittaisi upotustoiminnan Selkämerellä tarkkaillen Turun, Uudenkaupungin ja Rauman satamiin suuntautuvaa meriliikennettä. Toinen sukellusveneistä määrättiin samanlaisin tehtävämäärityksin Perämerelle ja täällä mielenkiinnon kohteeksi kirjattiin Luulajan sataman toiminta. Määräyksessä korostettiin erikseen, että sodan uhan aikana alueelle siirrettyjen sukellusveneiden tulisi noudattaa tarkasti kansainvälisen oikeuden määräyksiä ja varsinaisen taistelutoiminta aloitettaisiin ainoastaan Itämeren laivaston komentajan nimenomaisella käskyllä.¹⁰¹

Oheissa kopio alkuperäisestä Sivkovin toukokuun puolivälissä 1937 antamaan määräykseen liittyvästä kartasta.¹⁰² Karttaan piirretty -kuvio esittää mainittuja sukellusveneitä.

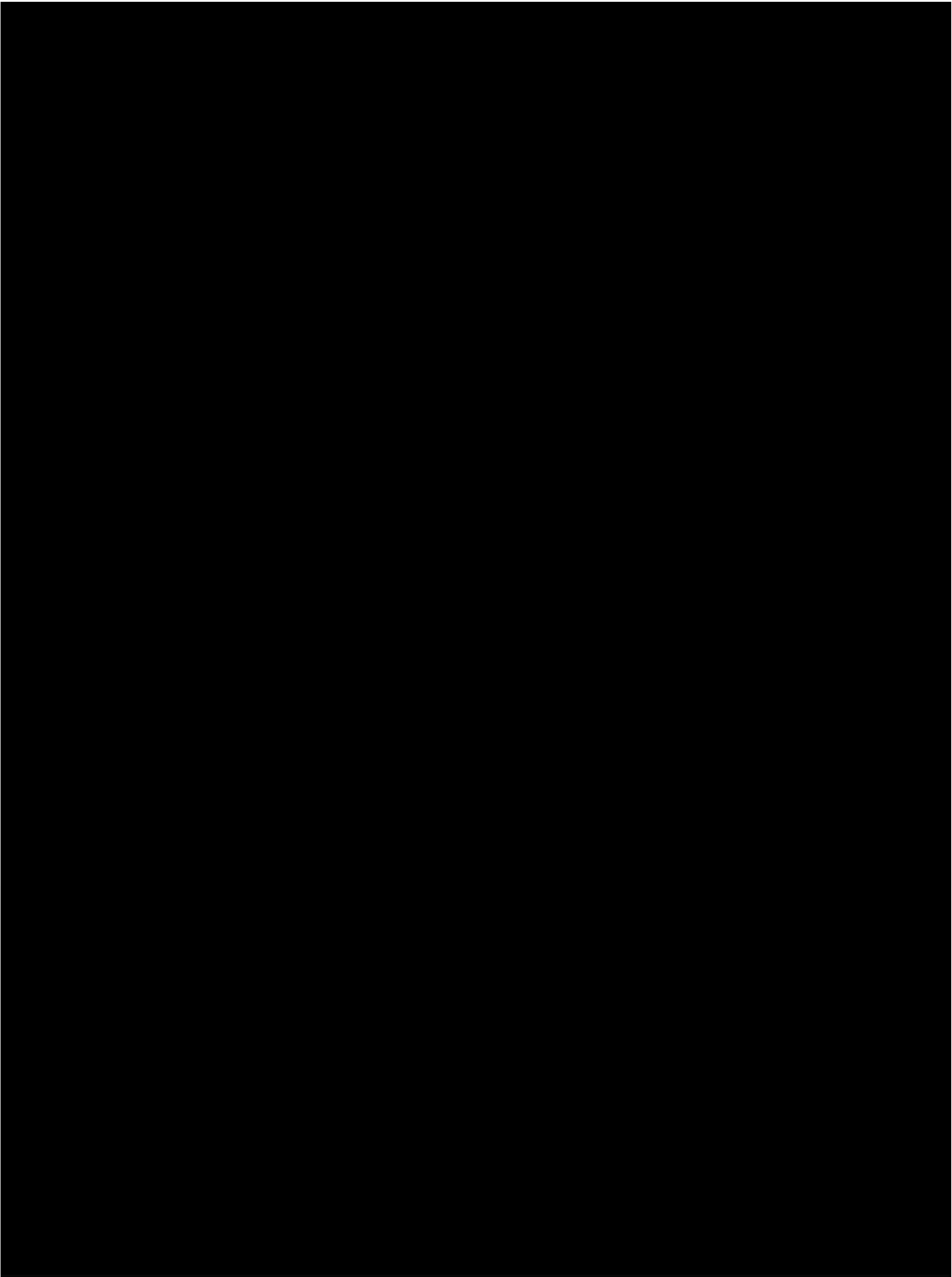
Luonnollisesti Sivkovin sodan uhan toimintaa koskeva määräys edellytti harjoittelemista ja Pohjanlahden merialueen tuntemista jo rauhan aikana. Tämän vuoksi neuvostosukellusveneet tutustuivat Ahvenanmeren kulkuväyliin ja Pohjanlahden merimaastoon. Tämä ei jäänyt huomaamatta suomalaisiltaan, ja esimerkiksi jo seuraavan vuoden 1938 syyskuussa tehtiin havainto Neuvostoliiton sukellusveneestä Perämerellä Hailuodon edustalla.¹⁰³ Ei liene sattumaa, että juuri tällöin elettiin Tšhekkoslovakian kriisin kuumimpia aikoja ja sodan syttymisen vaara oli Euroopassa mitä ilmeisin. Tapaus osoitti, että

100 Em. Itämeren laivaston esikuntapäällikön Isakovin selostus 20.3.1937 Itämeren laivastossa 5.3.1937 pidetystä operatiivisesta sotapelistä ja siihen liittyvät asiakirjat. 92 - 2 - 399, s. 180–208, TsGAVMF; em. Sivkovin ja Isakovin 17.5.1937 allekirjoittama sekä marsalkka Jegorovin hyväksymä suunnitelma Itämeren laivaston sodan ajan toiminnasta vuonna 1937. 92 - 2 - 351, s. 1–22, TsGAVMF ja Itämeren laivastossa 25.–27.3.1938 pidetty sotapeli ja sen asiakirjat. 92 - 2 - 432, s. 281–283, TsGAVMF.

101 Itämeren laivaston komentajan Sivkovin 15.5.1937 vahvistama määräys Itämeren laivaston toiminnasta sodan uhan aikana. 92 - 2 - 350, s. 2–8, TsGAVMF.

102 Ibid., s. 11.

103 Suomen yleisesikunnan ulkomaosaston tilastotoimiston yhteenveto 14.12.1938 Neuvostoliiton Itämeren laivaston toiminnasta syyskuun 1938 aikana. Yleisesikunta, merivoimatointo, T 2867/3, SA.

Itämeren laivaston komentajan edellisvuotena antama määräys oli pantu myös täytäntöön.

Määräyksessä mainittu määrä, vain kaksi sukellusvenettä suhteellisen laajalle alucelle, johtui todennäköisesti tuonaikaisesta Neuvostoliitolle epäedullisesta asemasta, sillä sukellusveneiden reitti Kronstsditista Pohjanlahdelle oli hyvin pitkä ja vaarallinen. Tässä yhteydessä on hyvä mainita kommodori Kallervo Kijasen mukaisesti, että neuvostosukellusveneiden toiminta Pohjanlahdella talvisodassa oli kaikkea muuta kuin ongelmatonta. Kyse ei ollut niinkään suomalaisten vastatoimenpiteistä vaan kaukana tukikohdista toimimisesta ilman välttämätöntä huoltoa. Neuvostoliiton sukellusveneet olivat talvisodan syttyessä merkittävästi paremmassa lähtöasemassa kuin aikaisemmin. Tukikohtina pystyttiin käyttämään Tallinnan, Paldiskin ja Liepajan satamia, mutta jo sodan varhaisessa vaiheessa sukellusveneiden tehokasta toimintaa haittasi säännöllisen huollon puute, koska Neuvostoliiton pinta-aluksilla ei ollut menemistä Pohjanlahdelle. Tämän johdosta Neuvostoliitto otti yhteyttä Saksan merisodanjohtoon jo muutaman päivän kuluttua hyökkäyksen alkamisesta, joulukuun 9. päivänä, pyytäen, että Pohjanlahdella liikennöivät saksalaiset alukset suorittaisivat salaisesti neuvostosukellusveneiden huoltoa ja antaisivat ase- ja polttoainetäydennystä merellä. Hitler antoi tähän heti suostumuksensa asiaa esitelleelle merivoimien komentajalle suuramiraali Erich Raederille ja asian käytännön valmistelut aloitettiin viipymättä. Useita saksalaisia rahtialuksia varustettiin tarvittavalla huoltomateriaalilla ja alusten mukana suunniteltiin matkustavan myös Neuvostoliiton meriupseereita, jotka saisivat tilaisuuden tutustua saksalaisilta aluksilta Ahvenanmeren väylille laskettuihin miinoituksiin. Merialueen nopean jäätyamisen vuoksi yhteistoimintaa ei ehditty kokeilla käytännössä. Ainoastaan yksi malminkuljetusalukseksi naamioitunut rahtilaiva ehti Ahvenanmerelle ajaen siellä kuitenkin karille joulukuun puolivälissä.¹⁰⁴ Saksan ja erityisesti Raederin avustamista kohtaan tuntema suopeus ja jopa innokkuus johtuivat siitä, että näin Saksan merivoimat saisi mahdollisuuden esittää tulevaisuudessa vastapalveluksia punalaivastolle. Neuvostoliiton perueissa avunpyynnön Raeder tunsu vilpittöntä pettymystä, koska enää ei ollut perusteita välittömästi esittää Neuvostoliitolle vastapyyntöä.¹⁰⁵

Neuvostoliitto pyrki kuitenkin saamaan Ahvenanmaan haltuunsa poliittisin keinoin. Neuvostoliiton, Ranskan ja Englannin sotilaallisissa yhteistyöneuvotteluissa kesällä 1939 Neuvostoliitto suunnitteli tukialueiden saamista Suomesta ja Baltiasta. Puolustusasiain kansankomissaari Voroshilov ehdotti tällöin, että Englanti ja Ranska hankkisivat Suomen ja Baltian mailta suostumuksen, että englantilais-ranskalainen laivasto saisi väliaikaisesti miehittää tukikohdikkseen Hiidenmaan, Saarenmaan, Pärnun, Ainazin, Hangon ja itse Ahvenanmaan. Suunnitelmaan kuului myös, että miehitysten jälkeen Neuvostoliiton Itämeren laivasto siirtyisi näihin tukikohtiin. Käytännössä suunnitelma tarkoitti, että liittoutuneiden lipun alla tukikohtien todelliseksi hallitsijaksi tulisi lo-

104 Kijanen, s. 76–78 ja Ekman, s. 257–258.

105 Risto O. Peltovuori, Saksa ja Suomen talvisota (Keuruu 1975), s. 121–122.

pulta Neuvostoliiton omat laivastovoimat.¹⁰⁶ Neuvottelut eivät kuitenkaan johdaneet tulokseen. Yhteisymmärrys syntyi sitten Saksan kanssa. Baltian maiden kanssa solmittujen tukikohta- ja avunantosopimusten avulla Neuvostoliiton meristrateginen asema parani merkittävästi, mutta hyökkäys Suomeen viivästytti tarkempien suunnitelmien laadintaa.

Ensimmäinen todellinen, asiaan kuuluvalla tarkkuudella laadittu Ahvenanmaata koskeva miehityssuunnitelma valmistui syyskuun alkupuolella 1940,¹⁰⁷ jolloin siis Baltian maiden miehitys oli saatu menestyksellisesti päätökseen. Meristrategiselta kannalta katsottuna Neuvostoliiton asema oli muuttunut jyrkästi edullisemmaksi; sen meriraja Itämerellä oli pidentynyt aikaisemmasta noin 200 kilometristä noin 1740 kilometriin. Tämä suunnitelma vastasi seikkaperäisyydeltään edellä mainittuja toukokuun alussa 1937 valmistuneita Suomenlahden itäosan saarten miehityssuunnitelmia. Näin ollen johtopäätöksenä voidaan esittää, että sitä ei ollut tarkoitettu pelkästään säilytettäväksi Itämeren laivaston arkistossa, vaan se oli laadittu todennäköisen tilanteen varalle. Seuraavana johtopäätöksenä voidaan myös esittää, että Neuvostoliitossa katsottiin tämän suunnitelman valossa, että Moskovan rauhansopimus ei ollut ratkaissut suhteita Suomeen lopullisesti eikä rauhansopimuksen ehtoja aiottu pitää lopullisina, vaan Neuvostoliitto kaavaili pidemmälle meneviä hyökkäyksiä Suomeen todennäköisesti hyvinkin lyhyen ajan sisällä.

Suunnitelman laatimisen aikana sotilaallinen tilanne muuttui myös miehitystä silmällä pitäen hyvin edulliseksi. Neuvostoliiton laivastolla oli nyt tukialue Suomenlahden suussa, josta lyhyen etäisyyden vuoksi oli hyvät mahdollisuudet suorittaa voimakas yllätyshyökkäys, joka katsottiin onnistumisen ehdottomaksi edellytykseksi. Samoihin aikoihin sotilaallisesti hävityn talvisodan jälkeen suomalaiset joutuivat Neuvostoliiton vaatimuksesta purkamaan Ahvenanmaalle talvisodan aikana rakennettuja linnoituslaitteita. Ennen miehitystä välttämätön, riittävän tarkka sotilaallinen tiedustelu tuli myös mahdolliseksi, koska niin ikään samoihin aikoihin Neuvostoliitto perusti Maarianhaminaan konsulaatin, jonka henkilöstö jo alusta lähtien käsitti useita kymmeniä ihmisiä. Tiedustelu kantoi myös hedelmää. Siitä on osoituksena esimerkiksi Moskovassa sijaitseva Venäjän ulkoministeriön arkisto, jonka kokoelmista on löydettävissä mapeittain konsulaatin henkilökuntaan kuuluneiden tiedustelijoiden ottamia valokuvia Ahvenanmaan sotilaallisista kohteista.¹⁰⁸

Suunnitelmassa esiintyvien aikataulujen ja siihen osallistuvien joukkojen vahvuudet osoittavat, että miehityksen pääelementteinä olivat nopeus ja voima. Aamuyöksi suunniteltu miehitysoperaatio olisi tehty kahtena perättäisenä maihinnousuaaltona, jotka olisivat lähteneet Tallinnasta ja Paldiskista. Molempien maihinnousuryhmien kuljetukseen olisi varattu pitkälle kolmattakym-

106 Jakobson, s. 186–187.

107 Itämeren laivaston operatiivisessa osastossa 10.9.1940 valmistunut suunnitelma Ahvenanmaan miehittämiseksi. 92 - 2 - 669, s. 1–28, TsGAVMF; ks. myös Manninen, s. 120–121.

108 Helsingin Sanomat 20.2.1992. Toimittaja Pekka Vuoriston kirjoittama ja apulaisprofessori Ohto Mannisen haastatteluun perustuva artikkeli *Neuvostoarmeija valmisteli Ahvenanmaan valtausta 1940. Suomalaistutkija löysi Moskovan rauhan aikaisen hyökkäyssuunnitelman. Puna-laivaston papereissa hahmoteltiin sotatoimia myös Ruotsia vastaan.*

mentä erityyppistä alusta, joita olisi suojannut saman verran sota-aluksia, näiden joukossa molemmat ja samalla ainoat suuret taistelulaivat sekä muitakin suurempia aluksia.¹⁰⁹ Määrät osoittavat, että operaatioon olisi sidottu lähes kaikki Itämeren laivaston sota-alukset. Samoin ilmavoimien määrä suunniteltiin melko massiiviseksi käsittäen yhteensä toistasataa lentokonetta, erityisesti pommi- ja kuljetuskoneita, jotka olisivat myös toimineet Viron lentokentiltä. Yhteensä miehitysjoukkojen vahvuus nousi noin 15 000 mieheen. Ensimmäinen kuljetuserä oli tarkoitus viedä Eckerön länsipuolelle ja Maarianhaminaan. Tämän jälkeen seurasivat Lemlandin maakunta ja muut saaret. Eckerön välitseminen ensimmäiseksi kohteeksi johtui puhtaasti siitä, että näin haluttiin varmistaa omien joukkojen jalansija saarilla ennen Ruotsin mahdollista väliintuloa.¹¹⁰ Saarten miehityksellä Neuvostoliitto olisi varmistanut lopullisesti pohjoisen Itämeren herruuden ja saavuttanut vertaansa vailla olevan tukialueen Ruotsia vastaan suunnatuille sotilaallisille toimenpiteille. Laadittu miehitysuunnitelma ei kuitenkaan koskaan joutunut koeteltavaksi käytännössä. Kuten Ohto Manninen toteaa, myös Suomessa laadittiin omia suunnitelmia, joiden mukaisesti alettiin siirtää joukkoja Ahvenanmaalle Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon ja näin suomalaiset vetivät pidemmän korren kilpapurjehduksessa.¹¹¹

Suomalais-ruotsalaiseen sotilaalliseen yhteistyöhön varaudutaan

Edellä kerrotun mukaisesti Itämeren laivaston arvioissa 1930-luvun alusta aina syksyyn 1939 saakka pidettiin todennäköisenä, että Suomen ja Viron merivoimat tulisivat toimimaan yhdessä etenkin sulkupuolustuksen järjestämiseksi Suomenlahden kapeikkoon. Tämä mahdollisuus poistui syksyllä 1939, kun Viro solmi Neuvostoliiton kanssa tukikohta- ja avunantosopimuksen. Neuvostoliiton suunnitelmissa tuli hyvin nopeasti esille uusi uhkakuva, Suomen ja Ruotsin laivastovoimien mahdollinen yhteistoiminta punalaivastoa vastaan.

Lokakuun lopussa 1939 Itämeren laivaston komentaja 2. luokan lippumies (amiraali) Vladimir Filippovitsh Tributs (Itämeren laivaston komentaja vuosina 1939–1946) laati operaatioiden suunnittelua koskevan uuden määräyksen, joka pohjautui muuttuneeseen sotilaspoliittiseen tilanteeseen.¹¹² Laatimisen aikaan Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytiin Moskovassa neuvotteluja viimeksi mainitun aluevaatimuksista. Tämän määräyksen laatiminen osoittaa selvästi, että sotilaat valmistautuivat ratkaisemaan tilanteen omalla tavallansa. Vieras tämä ratkaisumalli ei ollut Neuvostoliiton ulkopoliittiselle johdollekaan, sillä samoihin aikoihin lokakuun loppupuolella ainakin Molotov näyt-

109 Em. Itämeren laivaston operatiivisessa osastossa 10.9.1940 valmistunut suunnitelma Ahvenanmaan miehittämiseksi. 92 - 2 - 669, s. 1–28, TsGAVMF; ks. myös Manninen, s. 120–121.

110 Ibid.

111 Manninen, s. 121.

112 Itämeren laivaston komentajan Tributsin direktiivi 25.10.1939 Itämeren laivaston toiminnasta Suomea ja Ruotsia vastaan. 1877 - 1 - 80, s. 12–19, TsGAVMF.

täisi pitäneen hyökkäystä Suomeen merkittävänä ja jopa todennäköisimpänä ratkaisumallina.¹¹³

Tributsin laatimassa uudessa direktiivissä pidettiin nyt huomattavana sitä mahdollisuutta, että Neuvostoliiton ja Suomen välisessä sodassa Ruotsi saattaisi liittyä jälkimmäisen rinnalle. Lähtökohtana pidettiin nyt sitä, että jos Saksan sota Englannin ja Ranskan kanssa jatkuisi pidempään, niin Itämerellä Neuvostoliiton vastustajaksi jäisi ainoastaan Suomi, joka saisi mahdollisesti Ruotsista liittolaisen. Tämän vuoksi direktiivissä esitettiin tarkkoja laskelmia, kuinka paljon Suomen ja Ruotsin laivastot pystyisivät asettamaan sota-aluksia Itämeren laivastoa vastaan. Mahdottomana ei pidetty, että Englanti ryhtyisi avustamaan Suomea lähettämällä Skandinavian kautta sotamateriaalia. Suomen ja Ruotsin vanhentuneista ja hitaina pidetyistä laivastoista ei arvioitu olevan vakavaa vastustusta avomerellä määrällisesti ja laadullisesti ylivoimaiselle Neuvostoliiton Itämeren laivastolle, mutta niiden menestyksellisen toiminnan Ahvenanmaan väylien sulkemiseksi ja yllätysiskujen Itämeren laivaston Baltian maiden rannikolla oleviin tukikohtiin laskettiin olevan täysin mahdollisia ja jopa todennäköisiä. Erityisesti Ruotsin laivaston ja ilmavoimien yllätysiskuille Neuvostoliiton Baltian maiden rannikon meritukikohtiin katsottiin olevan hyvät edellytykset, koska Ruotsin omat laivastotukikohdat sijaitsivat lyhyen, vain muutaman tunnin purjehdusetaisyyden päässä ja juuri saatujen tukikohtien puolustusjärjestelyt mereltä tulevaa uhkaa vastaan olivat vasta alkutekijöissään. Samoin ruotsalaiset ja suomalaiset sukellusveneet pystyisivät verraten helposti tehokkaasti miinoittamaan punalaivaston tukikohtiin vieviä väyliä. Tributs myönsikin, että Suomen ja Ruotsin meri- ja ilmavoimat pystyisivät tarvittaessa häiritsemään hyvinkin tehokkaasti neuvostolaivaston toimintaa Itämeren keski- ja pohjoisosassa. Poissuljettuna mahdollisuutena ei myöskään pidetty sitä, että poliittinen tilanne saattaisi kehittyä Neuvostoliiton ja Suomen – ja mahdollisesti Ruotsin – välisen sodan aikana sellaiseksi, että voimakkaan suurvallan, lähinnä Englannin, laivastovoimat saapuisivat jälkimmäisten tueksi Itämerelle.¹¹⁴

Näiden laskelmien pohjalta Tributs esitti johtopäätöksenä, että Ruotsin mahdollisen mukaantulon vuoksi Itämeren laivaston sukellusveneitä tuli sijoittaa Ruotsin laivaston tukikohdan Karlskronan, Gotlannin vesille Fårösundin ja sen pohjoispuolella olevan Landsortin edustalle. Lisäksi Suomen meriyhteyksiä vastaan tuli sijoittaa kaksi sukellusvenettä Pohjanlahdelle, kolme Turun ja Ahvenanmaan saaristoon, kaksi Porkkalan ja Naissaaren merikapeikkoon ja kolme tämän kapeikon itäpuolelle. Näiden lisäksi määräyksessä annettiin tehtäväksi totuttuun tapaan Neuvostoliiton ja Suomen sotatoimien syytyttyä miehittää ja linnoittaa Suomenlahden itäosan saaret, iskeä Suomen laivaston tukialueisiin Helsingissä, Kotkassa ja Viipurissa, valmistella miinoi-

113 Tuomo Polvinen, J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 3. 1939–1944 (Juva 1995), s. 50–51.

114 Em. Tributsin direktiivi 25.10.1939 Itämeren laivaston toiminnasta Suomea ja Ruotsia vastaan. 1877 - 1 - 80. s. 12–19, TsGAVMF.

tusten asettamista Suomenlahden suulle ja Hangon satamaan johtaville reiteille ja estää Suomen laivastoa pakenemasta Ruotsin laivastotukikohtiin. Mikäli Ruotsi liittyisi suomalaisten tueksi, tehtävänä olisi Ruotsin laivaston hajottaminen pienemmiksi osastoiksi ja sen Suomenlahdelle pääsyn estäminen. Kaikkien lueteltujen tehtävien vuoksi Suomenlahden suun välittömässä läheisyydessä sijaitseva Tallinnan alue nousi hyvin keskeiseen asemaan Itämeren laivaston tukialueena. Tähän myös suunniteltiin sijoitettaviksi merkittäviä laivastovoimia aina suurista taistelulaivoista alkaen.¹¹⁵

Ruotsin liittyminen Suomen avuksi esiintyi vielä marraskuun alussa todellisenä vaihtoehtona. Marraskuun toisena päivänä Molotov kieltäytyi ottamasta vastaan Ruotsin – yhdessä ulkoministeri Erkon kanssa – laatimaa Suomea tukevaa noottia. Ruotsin Moskovan lähettilästä Wilhelm Wintheriä Molotov ripitti – tietämättä nootin syntytavasta – Ruotsin sekaantumisesta Suomen ja Neuvostoliiton välisiin neuvotteluihin varoittaen samalla, että Ruotsin ei tulisi pyrkiä luomaan Neuvostoliiton vastaista ryhmää ja houkutella Suomea väärille poluille.¹¹⁶ Sotilaat valmistautuivat kuitenkin sotaan. Seuraavana päivänä – todennäköisesti kuitenkin täysin riippumatta Ruotsin nootista – sotalaivaston kansankomissaari Kuznetsov laati Stalinille ja Molotoville osoitetun kirjeen, jossa hän pyysi saada esittää ohjeet Suomen ympärille muodostettavasta saartovyöhykkeestä, jonka sisällä kaikki liikkuvat alukset upotettaisiin. Tällä pyrittäisiin estämään erityisesti Ruotsista lähetettävien joukkojen ja sotatarvikukuljetusten perilletulo Suomeen. Kuznetsovin mukaan saartovyöhyke ulottuisi mantereelta 30 meripeninkulman päähän ja vyöhykkeestä olisi yksipuolisesti ja julkisesti tiedotettava ulkovaltioille heti sodan alussa.¹¹⁷ Vielä niin myöhään kuin 21. marraskuuta Leningradin sotilaspiiri antoi Itämeren laivastolle tehtäväksi estää ulkovaltojen laivastovoimien tulo Ahvenanmaalle. Aivan sodan kynnyksellä marraskuun 29. päivänä Itämeren laivastolle annettiin uudet määräykset, joissa nyt käskettiin kunnioittamaan Ruotsin aluevesiä. Kuten Manninen toteaa, ilmeisesti Neuvostoliitolle selvisi juuri ennen tekemäänsä hyökäystä, että Ruotsi ei tulisi liittymään sotaan Suomen rinnalle.¹¹⁸

Paasikivi ja Paasonen tarjoavat suomalais-virolaista sulkua

Syksyn 1939 neuvotteluissa Moskovassa sekä virolaiset että suomalaiset saivat omilla neuvottelukierroksillansa kuulla luennon Neuvostoliiton meristrategisista intresseistä. Vaikka ne on aikaisemmissa tutkimuksissa ja muistelmissa esitetty useaan kertaan, niin niiden esille tuominen vielä kertaalleen tässä yhteydessä on aiheellista. Ennen kaikkea Stalinin ja Molotovin arvioista tulee ilmi peittelemättä, että vuosisadan alun tsaarinaikaiset suunnitelmat Suomenlahden sulkemiseksi oli otettu nyt toden teolla toteutettaviksi. Kun Suomi ja

115 Ibid.

116 Polvinen, s. 50–51.

117 Kuznetsovin kirje 3.11.1939 Stalinille ja Molotoville. 1877 - 1 - 80, s. 21, TsGAVMF.

118 Manninen, s. 95.

Viro olivat koko 1930-luvun suunnitelleet, rakentaneet ja harjoitelleet sulkujärjestelmän pääpuolustuslinjan, Porkkalan ja Tallinnan välisen osuuden, yhteiskäyttöä – täysin Neuvostoliiton tietien – rintama kohti itää, niin Neuvostoliitto pyrki nyt palauttamaan sulkujärjestelmän alkuperäisen tarkoituksen: puolustuksen kohti länttä. Molotov valisti Viron ulkoministeriä Selteriä Neuvostoliiton merisotilaallisista tarpeista jo ensimmäisen neuvottelun aikana 25. syyskuuta:

Suomenlahden suu on muiden valtioiden käsissä ja Neuvostoliitto joutuu tyytymään siihen, mitä muut valtiot tämän lahdensuun suhteen tekevät. Näin ei voi jatkua. Neuvostoliiton täytyy ehdottomasti saada tehokkaat takeet turvallisuutensa varmistamiseksi [...] Nykyinen tilanne on luonnon. Neuvostoliiton pitäisi tyytyä Suomenlahden sopukkaan. Kaksikymmentä vuotta sitten te panitte meidät istumaan tähän Suomen lätkäköön. Ette kai te kuvittele, että tämä tilanne voisi jäädä pysyväksi? [...] Sanon teille: Neuvostoliiton täytyy laajentaa turvallisuusjärjestelmäänsä ja sitä varten se tarvitsee pääsyä Itämerelle. Jos ette halua solmia kanssamme keskinäistä avunantosopimusta, meidän täytyy turvallisuutemme varmistamiseksi käyttää muita teitä, ehkä suorempia, ehkä mutkikkaampia. Pyydän¹¹⁹ teitä, älkää pakottako meitä käyttämään voimaa Viroa kohtaan.

Solmitulla tukikohtasopimuksella Neuvostoliitto sai tavoittelemastaan sulkupuolustuksesta sen eteläisen puolen. Avunantosopimuksella Neuvostoliitto sai myös Viron merivoimien, käytännössä sen sukellusveneiden ja vahvan rannikkotykistön tuen siinä tapauksessa, että jokin kolmas osapuoli olisi hyökännyt Neuvostoliiton kimppuun ja avunantoa olisi Neuvostoliiton taholta virallisesti pyydetty.

Muiden Baltian maiden jälkeen vuoroon tuli Suomi, jolle esitetyt vaatimukset perustuivat pääosin meristrategiaan. Tällä kertaa Stalin oli sanamuodoissaan Pietari Suuren sulkupuolustusajatuksen kintereillä, ja hän osoitti jo suomalaisen ensimmäisellä neuvottelumatkalla perehtyneensä yksityiskohtaisesti tsaarinajan meripuolustusajatteluun:

Meidän täytyy voida sulkea pääsy Suomenlahdelle. Ellei Leningradiin johtava väylä kulkisi myös teidän rannikkoanne pitkin, ei meidän olisi lainkaan syytä ottaa esille koko kysymystä [...] Tsaarin aikaisella Venäjällä oli Porkkalan ja Naissaaren linnoitukset 16 tuuman tykkeineen käytettävissä ja sitäpaitsi laivastotukikohta Tallinnassa. Silloin vihollisen oli mahdotonta päästä tämän sulun läpi. Me emme pyydä Porkkalaa emmekä myöskään Naissaarta, koska ne sijaitsevat liian lähellä Suomen ja Viron pääkaupunkeja. Hangon ja Paldiskin välille voidaan sitä vastoin luoda tehokas sulku. Meripuolustuksella on sellainen laki, että pääsy lahdelle suljetaan jo lahdensuulla, molemmilla rannikoilla olevien rannikkopattereiden ristitulella.¹²⁰

119 Selterin laatima pöytäkirja hänen ja Molotovin välisestä neuvottelusta Moskovassa 25.9.1939. Aleksander Warman yksityisarkisto, mappi nro 31, BA; ks. myös Hyytiä, s. 129–131.

120 Polvinen, s. 28–29.

Stalinin esitelmästä käy hyvin esille, että hän oli kiinnostuneena perehtynyt tsaarinaikaisiin suunnitelmiin. Suomen valtuuskunnan sihteerinä toimineen Johan Nykoppin mukaan Stalin esitti mielellään Hankoon perustettavan tukikohdan roolia Neuvostoliiton Gibraltarina. Tukikohtaan sijoitetun Stalinin lempiaseen, järeän tykistön avulla voitaisiin Suomenlahden suu sulkea vihamielisiltä laivastoilta.¹²¹

Stalin ei kuitenkaan muistanut tai ei ollut perehtynyt tarkemmin todelliseen tilanteeseen, sillä Porkkalassa ja tarkemmin Mäkiluodossa ei koskaan tsaarinaikana ehtinyt valmistua mainittua järeätä rannikkopatteria eikä sulkutykistön kaliiperi ollut aivan 16 tuumaa. Näihin yksityiskohtiin sen enempää puuttumatta voin todeta, että neuvotteluissa suomalaiset pyrkivät kaikin keinoin todistamaan Stalinille ja Molotoville, että Neuvostoliitto turvallisuutensa vuoksi ei välttämättä tarvitsisi Hankoa tukikohdaksi. Tähän liittyen edellä siteeratun Stalinin esityksen jälkeen suomalainen delegaatio esitti ehdotuksen, johon aikaisemmassa tutkimuksessa ei ole kiinnitetty lainkaan huomiota. Suomalaiset nimittäin mitä ilmeisimmin tarjosivat Neuvostoliitolle sopimusta suomalaisvirolaista yhteistoiminnasta Porkkalan ja Naissaaren merikapeikon sulkemiseksi. J. K. Paasikivi kuvaa omista muistelmissaan ehdotusta seuraavasti: *Eversti Paasosen huomautukseen, että teknillisesti olisi kyllä mahdollista yhteisvoimin sulkea Suomenlahti ilman että Neuvostoliitolla olisi tukikohta Suomenlahden pohjoispuolella, Stalin vastasi: Meillä ei ole täyttä luottamusta teihin. Sotatoimia ei siinä tapauksessa voisi alistaa saman komennon alaiseksi.*¹²² Paasikivi tarkentaa muistelmissaan, että hänen omien muistiinpanojensa lisäksi keskustelujen kuvaus perustui oleellisesti suomalaisen valtuuskunnan sihteerin Nykoppin muistiinpanoihin.¹²³ Nykopp kuvaa omista muistelmissaan asiaa seuraavasti: *Kaikki yritykset saada Stalin vakuuttuneeksi siitä, että Neuvostoliitto voisi selviytyä ilman Suomenlahden pohjoispuolella olevaa tukikohtaa, kaikuivat kuuroille korville. Kun Paasikivi ja Paasonen korostivat, että Suomen rannikkopatterit avaisivat tulen jokaista hyökkääjää vastaan, joka loukkaisi Suomen puolueettomuutta ja että Suomenlahti olisi suljettu neuvostopatterien ampuessa samanaikaisesti etelärannalta, Stalin sanoi vain: Suoraan sanoen meidän kesken vallitsee melkoinen epähuottamus. Tulenjohton täytyy sen johdosta olla keskittynyt yksiin käsiin.*¹²⁴

Tarkasteltaessa tarkemmin molempia siteerauksia voidaan todeta tässä tutkimuksessa aikaisemmin esitetyn mukaisesti, että Suomen ainoa rannikkolinnake, joka kykeni sulkemaan Suomenlahden sen etelärannalla olevan rannikokotykistön kanssa oli juuri Mäkiluodon linnake järeine tykkeineen. Eversti Aladár Paasosen viittauksen teknisistä edellytyksistä on täytynyt tarkoittaa

121 Nykopp, s. 53 ja 58.

122 J.K. Paasikivi, Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939 - 41. I Talvisota (4. painos, Juva 1986), s. 45-46.

123 Ibid., s. 40.

124 Nykopp, s. 56; Nykopp muistelmiansa alkuperäisessä käsikirjoituksessa kirjoittaa, että vain Paasikivi esitti rannikokotykistön yhteistyötä sulun muodostamiseksi Suomenlahden sulkemiseksi. Nykoppin muistelmiansa käsikirjoitus, jonka kansilehdellä on merkintä "Johan Nykopp Moskva anteckningar". Vuorineuvos Johan Nykoppin paperit (Nykoppin pojan Torsten Nykoppin hallussa, Helsinki).

Mäkiluodon ja Naissaaren järeiden pattereiden välistä radio- ja merikaapelilyhteyttä, joka mahdollisti näiden pattereiden yhteisen tulenjohton. Kuten jo aikaisemmin esitin, tämän viestiyhteyden luominen aloitettiin Mäkiluodon linnan rakentamisen käynnistyttyä 1930-luvun alussa. Tulenjohtoyhteyden toimivuutta myös kokeiltiin menestyksellisesti käytännön sulkutoimintaharjoituksissa virolaisten kanssa vuodesta 1936 lähtien, jolloin Mäkiluodon linna valmistui ampumakuntoon. Samoin Viron ja ennen kaikkea Suomen merivoimissa uhrattiin paljon aikaa erilaisten teknisten välineiden kehittämiseksi, jotka sitten mahdollistivat yhteisen tulenjohton juuri Suomenlahden kapeimmalla kohdalla. Suomella ja Virollahan oli näin 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla teknisesti täysin yhteensovitettu järjestelmä suunnitellulle yhteiselle sulkutoiminnalle. Tätä nyt siis tarjottiin Neuvostoliitolle.

Paasikivellä ja Paasosella oli myös tiedossa, että muutamia päiviä aikaisemmin solmitulla avunantosopimuksella virolaiset olivat velvollisia sotilaallisesti tukemaan Neuvostoliiton ponnistelua, jos joku kolmas osapuoli olisi hyökännyt sitä vastaan. Näin virolaiset tulisivat tarvittaessa joka tapauksessa käyttämään Aegnan saarella sijaitsevia järeitä rannikotykkejä Suomenlahden sulkemiseksi, mikäli Neuvostoliitto näin pyytäisi sotatoimien alkaessa. Paasonen esille nostama tekninen puoli ja mitä sillä tarkoitettiin tulee esille – Paasikiven muistelmia tarkemmassa Nykoppin versiossa – Stalinin kielteisestä vastauksesta, jossa tämä vetosi juuri tulenjohton järjestelyihin, joiden tuli olla ainoastaan neuvostoliittolaisten hallinnassa. Stalin ei siis tahtonut, että tulenjohto olisi niin suomalaisten kuin virolaistenkaan käsissä. Siitä, millaista sopimusta Paasikivi ja Paasonen yksityiskohtaisemmin olivat valmiita tarjoamaan Suomenlahden sulkemiseksi yhteisvoimin, ei ole saatavissa tarkempaa tietoa, ja koska Stalin torjui ehdotuksen heti suoralta kädeltä, asiaan ei myöskään palattu enää myöhemmin. Luonnollisesti voidaan kuitenkin pitää todennäköisenä, että yhteistoimintaehdotukselle oli Suomen hallituksen siunaus, mutta asiasta ei ole kuitenkaan löytynyt kirjallisia dokumentteja. Stalinin torjuva asenne ja se, että hän ei ollut halukas kuulemaan suomalaisten ehdotusta pidempään, voidaan tulkita myös siten, että hän oli täysin tietoinen ehdotuksen sisällöstä. Kuten jo aiemmin esitin, Neuvostoliiton Itämeren laivasto oli seurannut tarkasti alkanutta yhteistoimintaa niin Mäkiluodon rakentamisen kuin viestiyhteyksien osalta ja piti täysin itsestään selvänä, että suomalaiset ja virolaiset tulisivat yhteistoimin toteuttamaan sulkuajatusta niin meren päällä kuin pinnan alla.

Vaikka Neuvostoliitto oli luopunut Moskovassa syksyllä 1939 käytyjen neuvottelujen alkuvaiheessa tavoittelemastaan sotilaallisesta avunantosopimuksesta, niin ajatus eli vahvana neuvostojohdon mielessä. Helmikuun loppupuolella 1940 Molotov ilmoitti Suomen hallitukselle Ruotsin Moskovan lähettilään Vilhelm Assarssonin välityksellä Neuvostoliiton minimiehdot, joiden joukossa oli vaatimus Suomen, Viron ja Neuvostoliiton välisestä sotilaallisesta avunantosopimuksesta Suomenlahden puolustamiseksi.¹²⁵ Kysymykses-

125 Suomen Tukholman va. asiainhoitajan Eljas Erkon kirje 24.2.1940 ulkoministeri Väinö Tannerille. Ministeri Aarne Wuorimaan paperit (Wuorimaan tyttären Marja Estlanderin hallussa,

sä oli siis ennen kaikkea vaatimus merisotilaallisesta sopimuksesta Suomenlahden sulkemiseksi. Neuvostoliitto kuitenkin luopui sittemmin yllättäen oma-aloitteisesti tästä vaatimuksesta, eikä avunantosopimusta edes esitetty suomalaiselle valtuuskunnalle 8. maaliskuuta Moskovassa käydyissä rauhanneuvotteluissa. Luultavaa on, että neuvostojohto halusi päästä mahdollisimman nopeasti rauhaan ja välttää pitkäaikaisemmat neuvottelut sopimuksen sisällöstä. Niin ikään voidaan olettaa, että Neuvostoliitto ei ollut kertonut Virolle sopimuksesta, johon sen olisi tullut yhtyä. Toisaalta Viron yleisesikunta oli saanut valmiiksi jo vuodenvaihteessa 1939–1940 oma-aloitteisesti laatimansa suunnitelman sotilaallisesta yhteistyöstä Neuvostoliiton kanssa. Siihen sisältyi muun muassa suunnitelma Tallinnan järeän rannikkotykistön ja Neuvostoliiton laivaston yhteistyöstä Suomenlahden sulkemiseksi. Laidoner hyväksyi suunnitelman vuoden 1940 alussa otettavaksi puna-armeijan johdon kanssa suunniteltujen neuvottelujen pohjaksi. Neuvostoliitto ei kuitenkaan ollut kiinnostunut asiasta.¹²⁶

Ajatus sulusta säilyy elinvoimaisena

Vaikka tämän tutkimuksen ajallinen loppurajaus ei velvoittaisi käsittelemään Suomenlahden sulkemisen problematiikkaa ja Neuvostoliiton merisotilaallisia intressejä talvisodan jälkeen, on lyhyt esittely paikallaan, koska ajatus Suomenlahden sulkemisesta eli vielä vahvana jatkossakin niin suomalaisissa kuin neuvostoliittolaisissakin suunnitelmissa ja käytännön toimitissa. Talvisodan rauhansopimuksen perusteella Neuvostoliitto sai edellisen vuoden syksyllä vaatimansa Hangon merisotilaalliseksi tukikohdakseen. Lyhyesti voidaan todeta, että Hangon tukikohdan strateginen asema ja sen käytännön järjestelyt perustuivat lähes identtisesti Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän uloimman etuaseman tehtävämäärittelyihin. Tukikohdan linnoittamissuunnitelmissa ja tehtävämäärittelyissä korostettuun asemaan nousi Hangon ja Osmussaaren välisen puolustusaseman muodostaminen. Käytännössä Suomenlahden suu arviointiin suljettavan molemmilta rannoilta ampuvasta järeästä tykistöstä ja vahvoista miinoituksista.¹²⁷ Niin ikään tukikohdan pysyvät merivoimat koostuivat pelkästään kevyistä laivastoyksiköistä juuri samaan tapaan kuin tsaari-Venäjän yleisesikunnassa oli alueelle suunniteltu. Edelleen suunnitelmissa oli rakentaa Hankoniemelle ja Hiidenmaalle 305 mm:n järeitä pattereita.¹²⁸

Riihimäki); Polvinen, s. 114.

126 Luts, s. 131–132.

127 Sotalaivaston kansankomissaarin sijaisen Isakovin tarkemmin päiväämätön kirje toukokuussa 1940 Kuznetsoville. 1678 - 1 - 114, s. 58–61, TsGAVMF; merivoimien tykistöosaston päällikön kirje 23.5.1940 Kuznetsoville. 1678 - 1 - 200, s. 60–61, TsGAVMF ja Kuznetsovin kirje 2.6.1940 Itämeren laivaston sotaneuvostolle. 1877 - 1 - 80, s. 22–24, TsGAVMF.

128 Pekka Silvast, Hankoniemi 22.3.1940 - 2.12.1941 - Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta (Tammisaari 1985), s. 24–28.

Suomalaiset valtuutetut lähdössä Helsingin rautatieasemalta neuvottelemaan Neuvostoliiton aluevaatimuksista 9. lokakuuta 1939. Suomen ja Viron erilainen suhtautuminen Moskovan kutsuun tuli hyvin esille alusta lähtien alkaen aina matkustustavasta: Suomi lähetti valtuutettunsa lähes kaksi vuorokautta kestäväälle junamatkalle, kun taas virolaiset välttääkseen ajanhukkaa ja näin ollakseen ärsyttämättä neuvostojohtoa matkustivat lentokoneella muutamassa tunnissa Moskovaan. Vasemmalta J. K. Paasikivi, Johan Nykopp ja Aladár Paasonen. Sotilasiantuntija Paasosella oli salkunsa tai mielessään ehdotus suomalais-neuvostoliittolaisesta merivoimien yhteistyöstä Suomenlahden kapeimman kohdan sulkemiseksi.

Näin Suomenlahden suun sulkemiseksi tarkoitettu tykistöaseistus olisi muodostunut rakenteeltaan lähes samanlaiseksi kuin suomalais-virolainen aseistus Mäkiluodossa ja Aegnassa. Suunnitelmat jäivät kuitenkin toteutumatta Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon. Tässä yhteydessä ei voida jättää ottamatta huomioon, että viimeisimmän tutkimuksen mukaan Hangon tukikohdan tehtäviin tuli juuri sellaisia määrityksiä, joita suomalaiset olivat pelänneet syksyllä 1939. Kesäkuussa 1940 Itämeren laivastossa laaditussa suunnitelmassa Hangon tukikohdan tehtävänä katsottiin olevan myös luoda puna-armeijalle lähialue Manner-Suomeen. Tukikohdan oman sotilasjohdon mukaan Suomenlahden sulkemisen ohella tukikohdan muina tehtävinä oli toimia ensimmäisenä ponnahduslautana Helsinkiin ja Turkuun tehtäville strategisille mairhinnouksille.¹²⁹

Seuraavan kerran sulkutoiminnan ajatus toteutettiin – ja nyt konkreettisesti – Barbarossa-yönä 21.–22.6.1941, jolloin Suomen myötävaikutuksella Saksan merivoimat laskivat Suomenlahden suuhun ja kapeikkoon lähes tuhat miinaa ja puolitoistatuhatta raivausestettä.¹³⁰ Kilpajuoksuun liittyi myös Neuvostoliiton Itämeren laivasto, joka vuorokautta myöhemmin laski vuorostaan Hanko

129 Manninen, s. 119–120.

130 Jokipii, s. 564–566.

– Osmussaari -linjalle yli 3000 miinaa ja vajaat 500 raivausestettä. Kuten Per-Olof Ekman toteaa, Neuvostoliiton sotalaivaston yleisesikunnassa nopeasti laaditun toimenpiteen perusteet olivat löydettävissä ensimmäisen maailmansodan ajoilta, jolloin massiivisin toimenpitein tsaarin merivoimat pyrkivät sulkemaan Suomenlahden suun.¹³¹ Saksalaisten miinoitus ennen sotatoimien alkua osoittautui odotukset täyttäväksi, ja mahtavasta voimastaan huolimatta neuvostolaivasto menetti strategisen merkityksensä ja se pakotettiin purjehtimaan Baltian ahtaille rantaväylille.¹³²

Virolaisten kanssa 1930-luvulla suunniteltua ja harjoiteltua tykistösulku Mäkiluodon ja Tallinnan välillä haluttiin myös jatkosodassa pitää yllä. Tosin nyt Suomenlahden etelärannan uusina isäntinä olivat saksalaiset, ja virolaisten rannikkotykistö oli tuhottu puna-armeijan vetäytyessä Leningradiin. Suunniteltu tykistösulku tuli olemaan ainoastaan Mäkiluodon linnakkeen raskaiden ja järeiden patterien varassa, joiden kantama riitti Suomenlahden etelärannalle asti. Pitkästä kantamasta ei ollut kuitenkaan käytännön hyötyä sulun aikaansaamiseksi, mikäli tulta ei pystyttäisi johtamaan myös etelärannalta. Tämän vuoksi Suomen merivoimat perustivat Naissaarelle suomalaisilla rannikkotykiupseereilla miehitetyn tulenjohto- ja mittausaseman, jonka henkilöstö poistui Virosta vasta syksyllä 1944 Suomen ja Neuvostoliiton aselevon jälkeen.¹³³ Kuten jo aiemmin totesin, suomalaisilla oli tämäntapaisesta järjestelystä jo kokemusta vuoden 1939 loppukesältä, jolloin suomalaisia upseereita sijoitettiin Naissaareen Mäkiluodon ammutaharjoitusten johtamiseksi. Asemasodan aikana vuonna 1942 aloitettiin myös Mäkiluodossa rakennustyöt uuden järeän 12 tuuman tykkiaseman rakentamiseksi. Tässäkin tapauksessa rakentaminen perustui tsaarinaikaisen sulkustrategian oppeihin, jotka myös tuotiin esille esityksen sanamuodoissa. Esitys Mäkiluodon vahvistamiseksi kahdella järeällä tykillä oli tehty jo syksyllä 1939, mutta talvisota ja jatkosodan alkaminen olivat myöhästyttäneet hyväksytyjen rakennussuunnitelmien toteuttamista. Muuttuneesta tilanteesta huolimatta Mäkiluodon vahvistamisen perustelut olivat säilyttäneet asemansa. Merivoimien komentajan Valveen yleisesikunnalle tekemä esitys, joka Mannerheimin hyväksymisen jälkeen esitettiin puolustusministerille, sisälsi seuraavan näkemyksen:

Mäkiluodon tehtävä on sulkea Porkkalan kapeikko. Viron puolella on kapeikossa 6–8 kappaletta 305 mm tykkejä. Suomen puoleinen vahvistaminen on tarpeen varsinkin sellaista tilannetta silmällä pitäen, että joudumme yksin rajoittamaan läpikulkua Porkkalan kapeikossa. Alkuperäisen rakennussuunnitelman mukaan oli venäläisten tarkoituksena sijoittaa Mäkiluotoon kolme 356 mm kaksoistykkiä.¹³⁴

131 Ekman, s. 276.

132 Jokipii, s. 569.

133 Enqvist, s. 22 ja Ekman, s. 378.

134 Em. Valveen esitys 26.8.1939 yleisesikunnalle. Merivoimien esikunta, sotatoimisto, T 14823/811, SA.

Saksalais miehityksen aikana Suomen merivoimat oli perustanut myös oman radioaseman Suomenlahden etelärannalle. Se toimi Tallinnassa olevan Saksan merivoimien radiokeskuksen yhteydessä. Niin ikään radioaseman henkilöstö palasi Suomeen vasta aseleposopimuksen jälkeen.¹³⁵ Tässäkin suhteessa toiminta perustui aikaisempaan kokemukseen ja puhtaasti sotilaallisiin etuihin, joita saatiin valvomalla punalaivastoa ja sen liikkeitä molemmin puolin Suomenlahtea. Kuten jo esitin, Suomen ja Viron merivoimilla oli oma yhteinen radiotiedusteluverkko Neuvostoliiton laivaston radioliikenteen seuraamiseksi jo 1930-luvun alusta lähtien.

Maininnan arvoinen toimenpide on myös Suomen ja Saksan merivoimien vuosina 1943–1944 laskema pohjasta pintaan ulottuva kaksinkertainen sukellusveneverkko Porkkalan ja Naissaaren kapeikossa. Tämän operaation toteuttamisessa käytettiin osaksi venäläisiltä ensimmäisen maailmansodan aikana Suomeen jäänyttä sukellusveneverkkoa, joka oli tarkoitettukin laskettavaksi kapeikkoon.¹³⁶ Näin Pietari Suuren sulkustrategian pääpuolustusaseman rakentamiseen aiottua alkuperäistä välineistöä käytettiin menestyksellisesti lähes kolmekymmentä vuotta myöhemmin. Laskettu verkko täytti kaikki sille asetetut odotukset, sillä yhdenkään punalaivaston sukellusveneen ei tiedetä päässeen tämän esteen läpi Itämerelle.¹³⁷ Liiottelematta voikin todeta, että kapeikkoon lasketun verkon ansiosta kauppalaiivat – Suomen sodan ajan huollon tärkein lenkki – pystyivät turvallisesti hoitamaan tehtävänsä Itämerellä.

Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän sulkupuolustusajatus nousi konkreettisesti esille vielä jatkosodan jälkeen. Syksyllä 1939 Stalin ei ollut vaatinut Suomelta Porkkalamaa, koska alue sijaitsi liian lähellä maan pääkaupunkia. Viisi vuotta myöhemmin kyse ei enää ollut hienotunteisuudesta, ja syyskuun 19. päivänä 1944 solmitun välirauhansopimuksen mukaisesti Porkkala vuokrattiin Neuvostoliitolle 50 vuodeksi. Näin Neuvostoliitto oli lopulta saanut haltuunsa Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän pääpuolustusaseman. Tsaarinaikaisen Venäjän yleisesikunnassa syntynyttä Suomenlahden sulkustrategiaa kohtaan tunnettiin ilmeisesti Neuvostoliiton sotilasjohdossa vielä suurta arvontoa, vaikka Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon kesällä 1941 oli osoittanut Pietari Suuren meristrategian vanhanaikaisuuden Leningradin puolustamiseksi. Aivan samoin kuin saksalaiset joukot kiersivät Ranskan Maginot-linjan, niin Saksan hyökkäyskiilat etenivät Suomenlahden merisulun eteläpuolitse halki Baltian Leningradin porteille. Porkkalan meristrategista tehtävää kuvaa hyvin se seikka, että Neuvostoliitto ei tehnyt Mäkiluodolla suuria linnoitustöitä, vaan saarelle täysin toimintakuntoon jäänyt 12 tuuman kaksoistykkitorni muodosti alueen pääaseen Suomenlahden sulkemiseksi,¹³⁸ aivan samoin tehtävin kuin 1930-luvun alusta lähtien suomalais-virolaisissa yhteistoimintakaavailuissa.

135 Ekman, s. 378.

136 Visa Auvinen, *Sotatoimet merellä ja rannikolla (laivasto)*. Kirjassa *Jatkosodan historia 6, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6* (Porvoo 1994), s. 43.

137 Ibid.

138 Silvast (1991), s. 29.

Hieman kärjistetyksi voidaan sanoa, että Porkkalan tukikohdassa huipentui sulkutoimintaa korostava meristrateginen ajattelu, joka jo Pietari Suuresta lähtien oli elänyt venäläisten strategisessa laskelmissa. Tässä yhteydessä on hyvä huomata, että Porkkala ei suinkaan ollut menettänyt strategista merkitystä Neuvostoliiton sotilasjohdon silmissä, kuten usein kuulee väitettävän. Kuten Yrjö Pohjanvirta toteaa, vielä 1950-luvun lopussa suomalaiset ammatillisotilaat arvioivat, että 12 tuuman tykkien kantama, tarkkuus, tulinopeus ja ammuksen teho maalissa olivat täysin vertailukelpoisia tuon ajan meritorjuntajoukkojen kanssa.¹³⁹ Avautuneet arkistot Venäjällä antavat myös uutta tietoa siitä, että Neuvostoliiton korkeimmassa sotilasjohdossa pitäydettiin vielä 1950-luvun puolivälissä Pietari Suuren meristrategian opinkappaleihin. Molotovin kysyessä Neuvostoliiton puolustusministeriltä Georgi Konstantinovitsh Zukovilta (puolustusministeri vuosina 1955–1957) mielipidettä mahdollisesta Porkkalan palauttamisesta Suomelle, hänelle annettiin seuraava vastaus:

Puolustusministeri, toveri G.K. Zukovin kanssa käymissäni keskusteluissa on käynyt selväksi, että puolustusministeriö vastustaa sotastrategisista syistä Porkkalan tukikohdan palauttamista Suomelle koskevan kysymyksen esille ottamista, pitää tällaista toimenpidettä vaarallisena maamme puolustuksellisten etujen kannalta ja katsoo, että se saattaa tehdä revanssistisille voimille helpommaksi suunnata sotilaallisia toimia Neuvostoliittoa vastaan.¹⁴⁰

Tässä tapauksessa poliittisen johdon pyrkimys saavuttaa etuisuuksia niin Suomen suunnalla kuin kansainvälisellä areenalla veti kuitenkin pidemmän korren. Vetäytyessään 1956 neuvostoliittolaiset räjäyttivät 12 tuuman tykkiasemat ja tulenjohtotornin. Ajatus Suomenlahden sulkemisesta Pietari Suuren merilinnoitusjärjestelmän pääpuolustusaseman avulla oli tullut tiensä päähän, ainakin tältä erää.

139 Pohjanvirta, s. 185.

140 Valerian Zorinin allekirjoittama kirje 8.8.1955 Molotoville. NKP ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955–1968. Toimittaneet V.N. Tsernous ja Hannu Rautkallio (Vaasa 1992), s. 22.

Historia toistui Mäkiluodon järeän patterin osalta vuodenvaihteessa 1955–1956. Luovuttaessaan Porkkalan suomalaisille neuvostojoukot järäytivät maan tasalle 12 tuuman tykkitornin ja ennen sotia rakennetun tulenjohdotornin. Räjähdyks oli ollut voimakas, sillä putkenosia ja suuria betonin-kappaleita oli lentänyt useiden satojen metrin päähän ja koko alue oli tasaisen betoni- ja metallipölyn peitossa. Tämän jälkeen strategisesti mitä tärkeimmällä paikalla olevaan Mäkiluotoon ei ole rakennettu – tai ei ole uskallettu rakentaa – järeätä tykistöä enää kolmatta kertaa. Sen sijaan kuten kuvasta raunioiden keskeltä näkyy, Mäkiluodon asemaa on hyödynnetty merivartioasemana, josta edelleenkin hyvän sään vallitessa voi nähdä erittäin tarkasti kaiken laivaliikenteen Suomenlahdelta Itämerelle ja päinvastoin. (Kuva SA-kuva)

■ XI Lopuksi

Vaiettu Suomen silta

Mis sest tammest tehtanekse?
Tüvest tehti tugev silda
kahel haarul üle mere.
Üks viis saarelt Viru randa,
teine haaru Soome randa,
seep see kuulus Soome silda.

Näin kirjailija Friedrich Reinhold Kreutzwaldin 1850–1860 -lukujen vaihteessa ilmestyneen *Kalevipoegin* runoelman VI laulussa virolaisten jättiläinen ja sankari *Kalevipoeg* eli Kalevanpoika kaatoi suuren tammen ja rakensi sen laudoista Suomen sillan Suomen ja Viron välille. Myös 1850-luvun lopulla alkaneen Viron kansallisen heräämisen tärkein lyyrikko Lydia Janssen, kirjailijanimeltään Lydia Koidula, otti tehtäväkseen korostaa suomalaisten ja virolaisten yhteenkuuluvuutta, ja hänen lyriikassaan nousikin esille syvä toive Suomen sillan luomisesta. Vuonna 1881 kirjoittamassaan runosikermän päätösrunossa *Soome sild* Koidula kuvailee Suomen ja Viron yhteyttä: "*Üks meie sõna, üks meil meel, / üksainus meie mõte! / [...] õnn sulle, Soome Silda!*" (sanamme yksi, mieleemme yksi, / ajatuksemme yksi ainoa! / [...] Onnea sinulle, Suomen Silta!).¹

Koidulan käyttämä ilmaus "Suomen silta" oli myöhemmin ahkerassa käytössä erityisesti heimoaatetta korostavissa piireissä, mutta hänen luonnehdintansa Suomen ja Viron yhteydestä päti myös maiden yleisesikuntien yhteistyösuunnitelmiin, joissa heimotunteella ei ollut minkäänlaista sijaa. Suomen ja Viron yleisesikuntien sekä merivoimien yhteistoiminta perustui ainoastaan oman maan turvallisuuden kohottamiselle. Maita erottava Suomenlahti muodostui enemmän yhdistäväksi kuin erottavaksi tekijäksi. Voikin todeta Koidulaa mukaillen, että Neuvostoliiton laivastoa vastaan Suomenlahden kapeimmalla kohdalla kehitetty yhteistoiminta perustui molempien yleisesikuntien yhteen mieleen ja ajatukseen. Mitään kirjallista sopimusta yhteistyöstä ei tehty, eikä siihen ollut tarvettakaan. Maiden yleisesikuntien ja merivoimien upseereiden läheiset suhteet ja keskinäinen tuntemus merkitsivät, että asioista pystyttiin sopimaan suusanallisesti epävirallisissa tapaamisissa. Näin Koidulan

1 Kai Laitinen, Aino Kallaksen maailmaa. Kuusi tutkielmaa Aino Kallaksen vaiheilta (Keuruu 1978), s. 10–14; ks. myös Kai Laitinen, Kirjallisuus vuoteen 1940. Kirjassa Viro. Historia, kansa, kulttuuri. Toimittanut Seppo Zetterberg (Jyväskylä 1995), s. 232–235.

"sanamme yksi" Suomen sillan rakentamisessa päti myös sotilaiden kanssakäymiseen.

Vuonna 1930 alkaneiden suomalais-virolaisten neuvottelujen tuloksena saatiin siis aikaan syksyyn 1939 mennessä Suomenlahden kapeimmalle kohdalle sulkujärjestelmä, joka käsitti rannikkotykistön ja laivaston yhteistoiminnan Neuvostoliiton hyökkäyksen varalta. Sulun aikaansaaminen edellytti vuosia kestänyttä määrätietoista toimintaa molemmin puolin Suomenlahtea. Yhteistoiminnalle oli myös antanut maiden ylin poliittinen johto, eli Suomen presidentti ja Viron *riigivanem*, tukensa sotilaiden välisten neuvottelujen jälkeen heti 1930-luvun alussa. Samoihin aikoihin oli myös rakennettu suora viestiyhteys yleisesikuntien ja merivoimien välillä. Sulkuun kuuluvat viestiyhteydet mahdollistivat pitkälle kehitetyn yhteisen meritiedustelu- ja tulenjohtojärjestelmän. Yhteistoimintaa myös harjoiteltiin niin sotapeleissä kuin käytännön harjoituksissakin useaan otteeseen. Syksyyn 1939 mennessä yhteisiä sukellusveneharjoituksia oli pidetty jo kaksi kertaa. Yhteisten päätösten pohjalta Viron sukellusveneiden asejärjestelmät oli valmistettu tavalla, joka mahdollisti niiden toimimisen tarvittaessa suomalaisista tukikohdista käsin. Samoin Suomenlahden kapeikon molemmille rannoille ryhmitetyn rannikkotykistön aseistuksessa ja tulenjohtossa oli saavutettu pitkälle menevä yhtenäisyys. Suunnitelun ja käytännössä harjoittelun sulun kaavailtiin jopa tietyssä määrin toteutuvan myös siinä tapauksessa, että vain toinen osapuoli olisi sodassa Neuvostoliittoa vastaan.

1930-luvun ensimmäiset vuodet olivat merkittäviä myös muun yhteistyön suhteen. Tällöin aseidenriisuntakonferenssiin valmistauduttaessa Suomen yleisesikunnan suunnitelmissa otettiin lukuun yhteistoiminta Viron kanssa. Vaikka Virosta ei silloin odotettukaan sotilaallista apua, niin sen potentiaaliin tukeen katsottiin voitavan luottaa: mitä kauemmin virolaiset pystyisivät pidättelemään rynnistävää puna-armeijaa, sen parempi se olisi Suomen puolustusponnisteluille. Viron sotilasmaantieteellinen asema arvioitiin jopa niin tärkeäksi Suomelle, että suomalaiset tai Kansainliiton sanktiojoukot Suomen kautta saattaisivat antaa Virolle epäsuoraa apua hyökkäämällä kohti Leningradia. Näin voitaisiin mahdollisesti pienentää painetta Suomenlahden etelärannalla sitomalla puna-armeijan joukkoja Suomen suunnalle. Näitä ajatuksia esitti muiden muassa puolustusneuvoston puheenjohtaja Mannerheim laatimissaan ranskankielisissä muistioissa ja niiden liitteissä, joissa hän esitti laskelmia virolaisten puolustusmahdollisuuksista ja apuun tulevista sanktiojoukoista.

Vaikka Suomen yleisesikunnan vuonna 1934 valmistamiin uusiin puolustus suunnitelmiin ei kuulunut – niin kuin ei myöhempiinkään puolustus suunnitelmiin – Viron sotilaallista avustamista, niin mielenkiinto Viroa kohtaan kuitenkin jatkui koko vuosikymmenen. Korkeita suomalaisia upseereita aina ylimpään sotilasjohtoon asti vieraili paikan päällä hankkimassa tietoja siitä, kuinka pitkään virolaiset pystyisivät pidättelemään puna-armeijan hyökkäystä. Yhteisen vihollisen varalta käytännön tiivistä yhteistyötä harjoitettiin muun muassa itärajojen linnoittamisen merkeissä.

Vuosi 1934 oli ratkaiseva myös Viron puolustus suunnitelmien kannalta.

Laidonerin ja Reekin tulo korkeimpaan sotilasjohtoon muutti radikaalisti aikaisempia perääntymistä korostavia puolustus suunnitelmia. Viron puolustusdoktriini muuttui peräänantamatonta vastarintaa korostavaksi, eikä pidetty ollekaan mahdottomana sitä, että virolaiset veisivät sotatoimet maansa rajojen ulkopuolelle. Uskoa omiin kykyihin vastustaa monin verroin ylivoimaista puna-armeijaa vahvistettiin upseeriston keskuudessa. Vuoden 1939 alussa Laidoner sekä Reek pystyivät tyytyväisinä toteamaan, että vuosia kestänyt uskonvahvistus oli tuottanut tulosta. Muutamaa kuukautta myöhemmin, syyskuussa 1939 Laidonerilta ja Reekiltä puuttui kuitenkin – toisin kuin monilta muilta yleisesikunnassa tai kentällä palvelevilta upseereita – uskallus käyttää sotilaallista voimaa Neuvostoliittoa vastaan.

Vuosi 1930 oli tärkeä paitsi suomalais-virolaisten yhteistyöneuvottelujan alkamisen takia myös sotilaiden käytännön yhteistyön kannalta. Tällöin Suomen ja Viron yleisesikuntien välille luotiin suorat viestiyhteydet, joiden avulla esimerkiksi yleisesikuntien tiedustelusta vastaavat upseerit pystyivät vaihtamaan luottamuksellista tietoa. Selvää on, että molempien maiden sotilastiedustelun pääkohde oli Neuvostoliitto – ainoa todennäköinen vastustaja. Tiedustelun alalla suomalais-virolainen yhteistoiminta olikin hyvin tiivistä. Sekä Viron että Suomen yleisesikunnat harjoittivat tämän lisäksi hyvin läheistä tiedusteluyhteistyötä Puolan sekä Latvian kanssa ja viimeistään 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kuvaan tuli mukaan yhteistyö Saksan tiedustelun kanssa. Tiedustelumiesten läheinen kanssakäyminen helpotti myös yhteistyötä jo mainittuun aseidenriisuntakonferenssiin valmistauduttaessa. Vaikka valmistautumisessa Suomi ja Puola olivat keskeisessä asemassa, niin Suomen ja Viron yleisesikuntien välille kehittyi tässäkin asiassa hyvin läheinen yhteydenpito. Kuten tiedustelussa myös aseidenriisunnan kysymyksissä tavoitteet pohjautuivat huoleen omasta turvallisuudesta Neuvostoliiton naapurina.

Suomen ja Viron ulkopoliittista johtoa, eli Suomen presidenttiä Svinhufvudia ja Viron alati vaihtuvia *riigivanemeja*, pidettiin siis jo alusta lähtien ajan tasalla vuonna 1930 alkaneesta merisotilaallisesta yhteistyöstä – ainakin sen päälinjoista. Kysyä voi kuitenkin, kuinka paljon esimerkiksi hallitukset tiesivät yhteistyöstä. Ilmeisesti sotilaat eivät halunneet paljastaa kaikkia suunnitelmia ja käytännön yksityiskohtia; Suomenlahden sulkuun tähtäävä yhteistyö oli erittäin salaista, sillä puolustusvoimissakin vain hyvin pieni joukko tiesi siitä. Ainakaan Viron hallitukselle ei kerrottu totuutta maan merivoimien vuosittaisista tiedustelumatkoista Suomen aluevesille sodan aikaisten purjehdusväylien tutkimiseksi. Viron kohdalla ratkaisevaa oli, oliko hallituksen jäsen vuoden 1933 alussa perustetussa puolustusneuvostossa. Sen yhdestätoista jäsenestä peräti kuusi edusti sotilasjohtoa. Poliittisesta johdosta mukaan kelpuutettiin *riigivanemin* lisäksi ulko-, puolustus-, talous-, sekä oikeus- ja sisäministeri, joka oli tuolloin yksi henkilö. Tällä kokoonpanolla käsiteltiin heinäkuussa ja marraskuussa 1933 hyvinkin avoimesti Suomen ja Viron merivoimien suunniteltua yhteistyötä.

Suomen kohdalla tilanne oli hieman toinen. 1930-luvun ministereiden ja heidän ministeriöidensä asiakirjoista saa turhaan etsiä yhteistoiminnasta ker-

tovaa materiaalia. Varmasti voidaan osoittaa, että ainakin puolustusministeriä informoitiin tietyssä määrin yhteistyöstä ja etenkin sen merellisestä muodosta. Antoihan puolustusministeri Niukkanen keväällä 1939 suostumuksensa sukellusveneiden yhteisharjoitusten pitämiseksi. Samoin voidaan pitää todennäköisenä, että Suomen ulkoministeri oli tietoinen maiden päämiesten yhteisymmärryksestä merellisen sulun tarpeellisuudesta. Kuten jo kerroin, Mannerheim viittasi vuonna 1935 ulkoministeri Hackzellille – joka oli hyvin kiinnostunut Virossa ja sen sotilaallisesta merkityksestä Suomelle – lähettämässään kirjeessä järeiden rannikkotykkien suureen merkitykseen Suomenlahden kapeikon sulkijoina. Tämä osoittaa, että myös puolustusneuvoston puheenjohtaja tiesi yhteistoiminnan suunnittelusta. Kyseessä ei siis ollut Suomen ja Viron yleisesikuntien harjoittama oma ulkopolitiikka, vaikka yhteistyölle ei virallisen ulkopolitiikan mukaan olisikaan ollut edellytyksiä. Toisaalta Virossa ulkopolitiikan suunnan määrittely Pätsin 12. maaliskuuta 1934 julistaman poikkeustilan jälkeen tuli todellisuudessa keskittymään maan sotaväen johdolle. Yksittäisistä sotilaista ylipäällikkö Laidoner, hänen avustajansa Maasing ja yleisesikunnan päällikkö Reek olivat tässä Pagarinkadun politiikassa keskeisessä asemassa.

Suomen ja Viron merivoimien yhteistyötä sulun rakentamiseksi seurattiin kiinnostuneina erityisesti Ruotsissa ja luonnollisesti myös Neuvostoliitossa. Ruotsin yleisesikunnan laskelmissa ennen kansallissosialistien valtaannousua Neuvostoliitto oli todennäköisin vastustaja, joten suomalais-virolaista yhteistyötä seurattiin tarkkaan. Olivathan Ruotsin ja Suomen yleisesikunnat keskenään sopineet, että Suomi ehdottaisi Virolle yhteistyötä tässä asiassa. Suomalaisen tapaan myös ruotsalaiset laskivat, että Suomenlahden sulkupuolustuksella olisi merkityksensä Ahvenanmaan puolustamisessa ja sitä kautta Pohjanlahdella liikennöivien Suomen avuksi lähetettävien sanktiojoukkojen kuljetusten turvaamisessa. Linnoittamattoman Ahvenanmaan merkitys Ruotsin omalle puolustautumiselle oli hyvin suuri: sinne asettunut vieras miehittäjä oli kuin Tukholmaa kohti suunnattu pistoolin piippu.

Neuvostoliitossa oltiin puolestaan täysin tietoisia länsirajan kahden pohjoisimman valtion aikeista punalaivastoa vastaan. Suomi ja Viro laskettiin sotasuunnitelmissa ja pidetyissä sotapeleissä varmoiksi vihollisiksi, jos Neuvostoliitto joutuisi sotaan toista suurvaltaa vastaan. Kokoonsa ja voimaansa nähden Neuvostoliiton Itämeren laivastolla oli perin huono strateginen asema Suomenlahdella, koska sen suun ainakin osittainen sulkeminen tulisi onnistumaan pieniltä naapurivaltioilta. Hitlerin valtaannousun myötä pidettiin lähes varmana, että Viro ja Suomi tulisivat auttamaan Saksan laivastoa Suomenlahden sulkemisessa. Neuvostoliiton Itämeren laivasto laati jatkuvasti seikka-peräisiä laskelmia siitä, kuinka nopeasti ja kuinka vahvan sulun Suomen, Viron ja Saksan merivoimat pystyisivät rakentamaan Suomenlahden kapeimmalle kohdalle. Epäedullinen asema heijastui myös sotilaiden suunnitelmiin. Vaikka punalaivaston sotasuunnitelmat johdonmukaisesti sisälsivät Suomelle kuuluvien Suomenlahden itäisten saarten miehityksen, niin ensimmäinen Ahvenanmaan miehitystä koskeva suunnitelma on löydettävissä vasta vuodelta

1940. Tällöin Neuvostoliiton meristrateginen asema oli aivan toinen, koska punalaivastolla oli tukikohtia myös Suomenlahden suulla.

Suomen ja Viron merisotilaallista yhteistyötä ei voi pitää pelkästään yleis-esikuntien suunnitelmalla, joka pistettiin kassakaappiin odottamaan mahdollista sotatapausta. Oleellista on, että yhteistyötä merellä harjoiteltiin säännöllisesti myös käytännössä 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, vaikka ulkopoliittiset edellytykset tällaiselle toiminnalle vähenivät mitä pidemmälle 1930-luvulle tultiin. Sulkupuolustuksen kehittäminen siis jopa vahvistui entisestään, vaikka viralliset ulkopoliittiset edellytykset yhteistoimintaan vähenivät jatkuvasti. Ruotsi lupasi Suomelle sotilaallista apua ja onnistui pitämään Suomen erillään Saksasta. Suomi julistautui virallisestikin pohjoismaisen suuntauksen kannattajaksi, mutta Suomenlahden eteläpuolella asiat kehittyivät toiseen suuntaan. Viro vastasi Saksan yhteistyötarjoukseen ja sai siltä lupauksia sotilaallisesta avusta. Saksalaiset tarjosivat jopa sotilaallista liittoakin. Yhteistä Suomelle ja Virolle oli kuitenkin se, että merten suurvalta Englanti luopui kesällä 1935 intresseistään Itämerellä Saksan hyväksi. Saksalla oli nyt mahdollisuus päättää, ketkä pääsisivät Itämerelle ja pois siltä. Aikaisempi toive vanhan ystävän Englannin laivastoavusta saatiin nyt unohtaa.

Merisotilaallisen yhteistyön kehittämisessä ennen kaikkea Suomen sotilasjohto oli oma-aloitteinen ja aktiivinen - kuten myös 1990-luvun aktiivisuudessaan Viron puolustusvoimien uudelleen organisoimisessa ja aseistamisessa. Paitsi että Suomen merivoimien johto suorastaan vaati virolaisia ottamaan oppia Suomen merivoimien kehitystyön tuloksista, niin Viron sotilasjohdolle jopa suoraan kerrottiin, että Suomenlahden sulkupuolustuksen vahvistaminen voimistaisi Suomen silmissä Viron liittokelpoisuutta mahdollisessa sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Aktiivinen oli myös presidentti Svinhufvud, joka virolaisen kollegansa ihmetykseksi ryhtyi jopa ponnekkaasti tukemaan maiden sotilasjohtojen yhteistyösuunnitelmia. Viron korkeimmalle ulkopoliittiselle johdolle tämä oli tietysti miellyttävä yllätys, sillä kuten Päts itse totesi, virolaisilla oli edelliseltä vuosikymmeneltä kokemusta ainoastaan Suomen kielteisestä suhtautumisesta sotilaalliseen yhteistyöhön. Nyt tuulen suunta oli muuttunut: Suomen sotilas- ja ulkopoliittinen johto kaikin tavoin rohkaisivat virolaisia merelliseen yhteistyöhön.

Aikaisemmassa tutkimuksessa esitetty kuva Suomen ulkopoliittikan passiivisuudesta on siis harhaanjohtava – Suomen menettelytavat olivat huomattavasti aktiivisempia kuin on yleensä luultu. Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto etsivät jatkuvasti uusia keinoja parantaa valtakunnan turvallisuutta: meripuolustuksen vahvistamiseksi Suomen sotilasjohto ehdotti Latvialle yhteistyötä sulun muodostamiseksi, mutta latvialaisten kieltäytyttyä katse siirrettiin Viroon. Tässä pyrkimyksessä Suomen isoveliasenne tuli vääjäämättä esille. Kun Suomen sotilasjohto ei voinut komennella ruotsalaisia kollegojaan, niin sama ei pätenytäkään enää virolaisiin. Merivoimien komentajan Valveen muistutukset virolaisten liittokelpoisuuden vahvistumisesta ovat hyvä esimerkki tästä mentaliteetista, ja pienemmän valtion edustajina virolaisten tuli tähän tyytyä.

Solmiessaan avunantosopimuksen Neuvostoliiton kanssa ja luovuttaessaan puna-armeijalle ja sen laivastolle tukikohtia Viro siirtyi osaksi Neuvostoliiton turvallisuusjärjestelmää. Samalla Neuvostoliitto sai Suomen ja Viron erotetuksi toisistaan. Tämä oli neuvostojohdolle erittäin tärkeätä sen vuoksi, että näin se pystyi murentamaan vuosikausia sitä huolestuttaneet sulkusuunnitelmat. Viron sotilaallisen ja poliittisen johdon päätös ei merkinnyt Suomen pettämistä, koska maiden välillä harjoitettu yhteistyö ei sitonut *de jure* kumpakaan osapuolta. Käytännössä Viron ratkaisu merkitsi kuitenkin sitä, että vajaan vuosikymmenen ajan tuloksellisesti rakennettu yhteinen sulkupuolustus menetti merkityksensä. Yhteistä maille oli, että ne muutoin joutuivat kumpikin syksyllä 1939 inhimillisesti katsoen petetyiksi: Suomi sai taistella ilman Ruotsin virallista tukea, ja Saksa käsitteli aikaisemmin kosimaansa Viroa kauppatavarana etupiirijaossaan Neuvostoliiton kanssa. Ratkaisevaksi erottavaksi tekijäksi muodostui uskallus vastustaa Neuvostoliittoa sotilaallisesti. Viron sotilasjohto valitsi syksyn 1939 paineessa myöntäväisyyden tien, minkä seurauksena maa on vasta nyt aloittamassa toipumista puolivuosisataisesta miehityksestä. *Kalevipoegin* runon ennustus Kalevipoeg-jättiläisen paluusta hädän hetkellä auttamaan kansaansa jäi toteutumatta.

Julkaisemattomat lähteet

BALTISKA ARKIVET (BA), Tukholma

Aleksander Warman yksityisarkisto

Riigikogu väliskomisjoni protokollid 1933

Riiginõukogu ja Riigivolikogu välis- ja riigikaitsekomisjonide ühine koosolek. Protokollid 1938

EESTI RIIGIARHIIV (ERA), Tallinna

Viron valtionarkisto

Virolaisessa arkistonjärjestelyssä "fond" tarkoittaa arkistonmuodostajaa, joka voi olla esimerkiksi valtion organisaatio, järjestö tai yksityinen henkilö. "Nimistu" (luettelo) on fondin osa ja esimerkiksi valtioneulinten kohdalla sen jako mukailee yleensä kyseisen valtioneulimen organisaatiojakoa tai aineiston salaisuusastetta. Nimistu eli luettelo jakaantuu vielä mappeihin (säilik). Sekä luetteloiden että mappien numerot mainitsen vain lähdeviiteissä.

Virolaiset asiakirjat on järjestetty toisen maailmansodan jälkeen silloisen Neuvostoliiton arkistoissa vallitsevan tavan mukaan. Tässä tutkimuksessa olen yhdistänyt venäläisen ja länsimaissa vallitsevan käytännön. Siten länsimaisen tavan mukaan ilmoitan aluksi lyhyesti, mistä asiakirjasta on kysymys: esimerkiksi ylipäällikkö Johan Laidonerin ja yleisesikunnan päällikön Nikolai Reekin 9.3.1939 al-lekirjoittama muistio *Selonteko maanpuolustustoiminnasta 1934–1939* presidentti Konstantin Pätsille. Tämän jälkeen ilmoitan venäläiseen tapaan: 2553 - 1 - 12, joka tarkoittaa, että viitattu asiakirja sijaitsee Johan Laidonerin yksityisarkistossa (fond 2553), sen ensimmäisessä luettelossa (nimistu 1) ja mapissa numero 12 (säilik 12).

Venäläiseen tapaan asiakirjojen oikeaan yläkulmaan on tehty sivunumero joko leimasimella tai lyijykynällä. Koska mapit ovat useasti hyvin paksuja ja osin järjestelemättömiä, tulevien tutkijoiden avuksi olen ilmoittanut tämän sivunumeron lähdeviitteen lopuksi. Sivunumerot siis tarkoittavat arkiston järjestäjän joko leimasimella tai lyijykynällä tekemää numerointia, eivät asiakirjan alkuperäistä sivunumerointia.

Fond:

31	Riigikantselei
495	Sõjavägede Staap
498	Varustusvalitsus
507	Sõjaväenõukogu (Sõjanõukogu, Kaitseministeeriumi Nõukogu, Sõjaministeeriumi Nõukogu)
511	Suurtükiväe Inspektor
512	Inseneriväe Inspektor
515	1. Diviisi Staap
518	2. Diviisi Staap
521	3. Diviisi Staap
527	Merejõudude Staap
635	Sidepataljon
638	Merelaevastiku Divisjoni Staap (Läänemere Laevastiku Divisjoni Staap)
642	Merekindluste Staap
643	Naissaare Komandantuur
644	Aegna Komandantuur
677	Lääne Saare Sõjaväeringkonna Staap
801	Allveelaevastiku sihtkapital
957	Välisministeerium
988	Riigikaitseõukogu
1091	Teedeministeeriumi, Veeteede talitus
1131	Juhan Tõrvand isiklik fond
1354	Teedeministeerium
1664	Miiristiteja "Lennuk"
2315	Sõjaministeeriumi kantselei
2322	1. Diviisi kindlustustööde Juhataja
2553	Johan Laidoner isiklik fond

KANSALLISARKISTO (KA), Helsinki

Gustaf Mannerheimin yksityisarkisto
Kurt Martti Walleniuksen yksityisarkisto

KUNGLIGA KRIGSARKIVET (KKA), Tukholma

Försvarsstabens arkiv	Militärattachén i Riga, Tallinn och Kaunas Underrättelseavdelningen
Generalstabens arkiv	Centralavdelningen Utrikesavdelningen
Marinstabens arkiv	Operationsavdelningen Utrikesavdelningen

Militärattachéens i Riga hemliga arkiv

Yksityiset arkistot

Carlos Adlercreutz

PUBLIC RECORD OFFICE (PRO), Lontoo

Foreign Office

General Correspondence

FO 371 Foreign Office Political

Englannin lähettilään raportit Helsingistä ja Tallinnasta 1930–1938

SOTA-ARKISTO (SA), Helsinki

Kannaksen Lohkon arkisto

Kannaksen Lohkon esikunnan asiakirjoja

Meripuolustuksen esikunnan (MPE) ja Merivoimien esikunnan (MeVe) arkistot

Aseosaston asiakirjoja

Järjestelytoimiston asiakirjoja

Operatiivisen toimiston asiakirjoja

Sotatoimiston asiakirjoja

Sotilasosaston - Sota-asiainosaston asiakirjoja

Viestiosaston asiakirjoja

Mäkiluodon linnakkeen arkisto

Mäkiluodon linnakkeen salaiset kirjelmät 1935–1939

Pikkukokoelmat (Pk.)

Kenraali Reino Arimon kokoelma

Kommodori Kalervo Kijasen kokoelma

Jalkaväenkenraali Armas Eino Martolan kokoelma

Kontra-amiraali Svante Sundmanin kokoelma

Puolustusrevisionin arkisto

Rannikkolaivaston esikunnan arkisto

Rannikkotyöstörykmentti I:n (RTR 1) arkisto

Rannikkotyöstörykmentti II:n (RTR 11) arkisto

RTR II:n sekalaiset salaiset kirjelmät 1938–1942

Suojeluskuntain Yliesikunnan arkisto

Järjestelyosaston asiakirjoja

Yleisesikunnan arkisto

Järjestelytoimiston asiakirjoja

Koulutustoimiston asiakirjoja

Merivoimatoimiston asiakirjoja

Operatiivisen toimiston asiakirjoja

Ulkomaatoimiston asiakirjoja

Yleisesikunnan päällikön arkisto

SUOMEN POSTI- JA TELELAITOKSEN KESKUSARKISTO, Helsinki

Posti- ja lennätinhallituksen arkisto

Ulkomaantoimiston asiakirjoja

TSENTRALNYJ GOSUDARSTVENNYJ ARHIV VOENNO-MORSKOGO FLOTA (TsGAVMF), Pietari

Venäjän sotalaivaston keskusarkisto

Edellä tekemäni tarkennukset virolaisesta arkistokäytännöstä pätevät myös tässä tapauksessa. Ainoastaan terminologiassa on vaihtelua: arkistonmuodostajana "fond" on sama, mutta fondin osa on "opis" (luettelo) ja se jakaantuu mappeihin ("delo"). Samoin viittauskäytäntöni pätevät täysin edellä tekemäni tarkennukset.

Fond:

92 Stab Krasnoznamjennogo Baltijskogo Flota. Operativnyj otdel (Punalipun Itämeren laivaston esikunnan operatiivinen osasto)

Stab Krasnoznamjennogo Baltijskogo Flota. Otdel boevoj podgotovki (Punalipun Itämeren laivaston esikunnan taistelukoulutusosasto)

Stab Krasnoznamjennogo Baltijskogo Flota. Razvedyvatel'nyj otdel (Punalipun Itämeren laivaston esikunnan tiedusteluosasto)

107 I Brigada podvodnyh lodok KBF (Punalipun Itämeren laivaston I sukellusveneprikaati)

1678 Narkomat Voennno-Morskogo Flota (Sotalaivaston kansankomissariaatti)

1883 Stab Krasnoznamjennogo Baltijskogo Flota. Razvedyvatel'nyj otdel (Punalipun Itämeren laivaston esikunnan tiedusteluosasto)

1877 Glavnyj morskoi stab (Sotalaivaston pääesikunta)

ULKOASIAINMINISTERIÖN ARKISTO (UM), Helsinki

Maanpuolustus 16

Meripuolustus 17

Ministeriön tiedoituksia 5 C 1

Valtioneuvoston salaiset pöytäkirjat ulkoministerin esittelyssä

Eversti Väinö Adolf Mathias Karikosken paperit (Karikosken tyttären Kaisa Karikosken hallussa, Helsinki).

Jalkaväenkenraali Armas Eino Martolan paperit (Martolan tyttären Hellevi Koistisen ja Inkeri Toikan hallussa, Kauniainen ja Helsinki).

Vuorineuvos Johan Nykoppin paperit (Nykoppin pojan Torsten Nykoppin hallussa, Helsinki).

Eversti Jussi Lambert Rikaman paperit (Rikaman lapsien Juha Rikaman ja Eeva Rikaman hallussa, Vantaa ja Ruovesi).

Kenraali Väinö Valveen paperit (Valveen tyttären Mirja Valveen hallussa, Helsinki).

Ministeri Aarne Wuorimaan paperit (Wuorimaan tyttären Marja Estlanderin hallussa, Riihimäki).

JARI LESKISEN HALLUSSA OLEVA AINEISTO (HELSINKI)

Komentaja evp. Arto Kivikurun haastattelut (ääninauhalla) 19.3.1995 ja 31.3.1995.

Everstiluutnantti evp. Aake Merilän haastattelu (ääninauhalla) 12.4.1995.

Eversti evp. Keijo J. Mikolan haastattelu (ääninauhalla) 5.5.1995.

Kommodori evp. Eero Pakkalan haastattelu (ääninauhalla) 17.3.1995.

Everstiluutnantti Vesa Tynkkysen 13.12.1995 Sotahistoriallisen Seuran syyskokouksessa pitämän esitelmän *Taktisen ajattelun kehittyminen Suomessa vuosina 1920–1950* paperit.

Julkaistu alkuperäisaineisto

Documents on German Foreign Policy 1918–1945. Series D (1937–1945). Volume V. Poland; the Balkans; the Smaller Powers. June 1937 – March 1939 (Washington 1953).

NKP ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955–1968. Toimittaneet V. N. Tsernous ja Hannu Rautkallio (Vaasa 1992).

Teenides isamaad. Riigikontrolör Karl Soonpää päevik 1939–1940. Kirjassa Akadeemia 8/1990. Eesti Kirjanike Liidu kuu-kiri Tartus.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Eesti Päevaleht 1964
Helsingin Sanomat 1936 ja 1992
Laivastolehti 12/1933

Julkaisemattomat opin- näytteet ja tutkielmat

ELFVENGREN, Eero: Sotilastiedustelu vuosina 1918–1939. Sotatieteen laitoksen julkaisematon tutkielma (1987, Historian laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu).

KOSKIMIES, Tapio: Puolustusvoimien ulkomaiset suhteet 1918–1939. Sotatieteen laitoksen julkaisematon tutkielma (1986, Historian laitos, Maanpuolustuskorkeakoulu).

LESKINEN, Jari: Suomen sotilaalliset suhteet Viroon 1930-luvun alusta talvisotaan: Sotilasjohtoon arviot Viirasta ja toteutettu yhteistoiminta. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma (maaliskuu 1993, Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto).

LINNEBERG, Bruno: Viron riippuvuus meriyhteyksistään sodan aikana. Suomen sotakorkeakoulun diplomityö (maaliskuu 1937, Sota-arkisto).

MATELA, V.: Tangitõrjeüksused ja nende kasutamise. Viron sotakorkeakoulun diplomityö (1938, Eesti Riigiarhiiv).

ROOTS, Harald: Mereväe tähtsus, ülesanded, organisatsioon ja komplekteerimine, eriti meie oludes. Viron sotakorkeakoulun diplomityö (1931, Eesti Riigiarhiiv).

SANDBANK, Johannes: Viron Itämeren saariston merisotilaallinen merkitys. Suomen sotakorkeakoulun diplomityö (helmikuu 1937, Sota-arkisto).

SARAPUU, Mart: Poola allveelaev "Orzel" ja Eesti Vabariigi neutraliteedipoliitika 1939.a. (1988, Eesti Akadeemiline Sõjajaloo Selts tai Eesti Riigiarhiiv).

SIIVONEN, Eino: Sukellusvenesota rannikomerillämme vv. 1939–45. Suomen sotakorkeakoulun diplomityö (1950, Sota-arkisto).

TAMMEKAND, K.: Mehhaniseeritud vägede koostöö teise väelikkidega pealetungioperatsioonies. Viron sotakorkeakoulun diplomityö (1938, Eesti Riigiarhiiv).

TUUL, Emil R.: Sõjategevus talvel. Viron sotakorkeakoulun diplomityö (1930, Eesti Riigiarhiiv, Tallinna).

VALLI, Tapani: Suomalaisen sukellusvenedoktriinin synty ja kehitys maailmansotien välisenä aikana. Suomen historian pro gradu -tutkielma (1987, Turun yliopiston kirjasto).

Kirjallisuus ja artikkelit

- ARIMO, Reino: Suomen linnoittamisen historia 1918–1944. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja 12 (Keuruu 1981).
- ARIMO, Reino: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939. III osa. Jääkärien aika 1925–1939. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXIII (Helsinki 1987).
- AUVINEN, Visa: Sotatoimet merellä ja rannikolla (laivasto). Teossarjassa Jatkosodan historia 6. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6 (Porvoo 1994).
- CRONENBERG, Arvid: Militär intressegrupp-politik. Kretsen kring Ny Militär Tidsskrift och dess väg till inflytande i 1930-års försvarskommission (Kristianstad 1977).
- EESTI RIIK JA RAHVAS TEISES MAAILMASÖJAS XII (Tallinn 1966).
- EKMÄN, Per-Olof: Sukellusvenesotaa Itämerellä. Sukellusveneidän kehitys ja käyttö maailmansodissa. Suomentanut Jorma Haapkylä (Hämeenlinna 1986).
- ENQVIST, Ove: Mäkiluoto. Mackilöt – Mac Elliot (Järvenpää 1986).
- FREIMAN, Karl: Pietari Suuren merilinnoitus, erittäinkin sen meririntama v. 1919–1913 suunnitelman mukaan. Kirjassa Rannikkotyöstön vuosikirja 1939 (Helsinki 1939).
- GEMZELL, Carl-Axel: Reader, Hitler und Skandinavien. Der Kampf für einen maritimen Operationsplan (Lund 1965).
- GUSTAVSON, Heino: Merekindlused Eestis 1913–1940 (Tallinn 1993).
- HELMÉ, Mehis: Pietari Suuren merilinnoitusten rautatiet. Eestissä olleiden merilinnoitusten rautatiet 1913–1990 (Tallinn 1992).
- HOVI, Kalervo: Ranskan liittopoliittikan kokonaiskuva 1917–1927. Kirjassa Faravid 12/1988. Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen vuosikirja XII (Jyväskylä 1989).
- HOVI, Kalervo: Suurvalta joka vetäytyi Eurooppaan. Kirjassa Kalervo Hovi, Tuula Koskenniemi, Tarmo Kunnas: Ranska – suurvallasta Euroopan rakentajaksi (Helsinki 1993).
- HYTYIÄ, Osmo: Viron kohtalontie 1933... 1939... 1940 (Jyväskylä 1992).
- ILMJÄRV, Magnus: Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel. Balti riigid ja Soome 1934–1940. Academia 3, Eesti Teaduste Akadeemia (Tallinn 1993).
- JAKOBSON, Max: Diplomaattien talvisota (6. painos, Juva 1989).
- JANE'S FIGHTING SHIPS 1949–50. Edited by The late Francis E. McMurtrie and Raymond V.B. Blackman. London, Sampson Low, Marston & Co., Ltd. Naval Publishers.
- JANE'S FIGHTING SHIPS 1955–56. Editor: Raymond V.B. Blackman. London, Sampson Low, Marston & Co., Ltd. Naval Publishers.
- JOKIPII, Mauno: Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41 (Keuruu 1987).
- KALLENAUTIO, Jorma: Suomi katsoi eteenpäin. Itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917–1955 (Helsinki 1985).
- KANGRO, P.: Eesti ohvitseride kadumine. Teossarjassa Eesti riik ja rahvas teises maailmasöjas III (Stockholm 1956).
- KARBERG, T.: Pärast Eesti sõjaväe likvideerimist. Teossarjassa Eesti riik ja rahvas teises maailmasöjas III (Stockholm 1956).
- KIJANEN, Kalervo: Sukellushälytys. Suomalaiset sukellusvenecit sodan ja rauhan toimissa (Lahti 1977).
- KIVIMÄKI, T. M.: Suomalaisen poliittikon muistemat (Porvoo 1965).
- KNUUTTILA, Jukka: Rannikkotyöstön kehitys Suomessa. Aikakauslehdessä Rannikon puolustaja 2/1976. Rannikkotyöstön upseeriyhdistyksen, Rannikon puolustajain killan ja Rannikkotyöstökoulun tiedotuslehti (Helsinki 1976).
- KORHONEN, Keijo: Naapurit vastoin tahtaan. Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan I. 1920–1932 (Lahti 1966).
- KORHONEN, Keijo: Turvallisuuden pettäessä. Suomi neuvostodiplomatiassa Tartosta talvisotaan II. 1933–1939 (Helsinki 1971).
- KRISTIAN, Aksel: Soome talvesöjas. Teossarjassa Eesti riik ja rahvas teises maailmasöjas II (Stockholm 1955).
- KRONLUND, Jarl: Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhanajan historia. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXIV. Sotahistorian toimisto (Porvoo 1988).
- LAITINEN, Kai: Aino Kallaksen maailmaa. Kuusi tutkielmaa Aino Kallaksen vaiheilta (Keuruu 1978).
- LAITINEN, Kai: Kirjallisuus vuoteen 1940. Kirjassa Viro. Historia, kansa, kulttuuri. Toimittanut Seppo Zetterberg (Jyväskylä 1995).
- LARETEI, Heinrich: Saatuse mängukanniks. Mällu jäänud märkmeid (Lund 1970).
- LEHONKOSKI, Almar: Viron rannikon linnoitukset ja Viron saarten valtaus maailmansodan aikana. Kirjassa Rannikkotyöstön vuosikirja 1938 (Helsinki 1938).
- LEHTOLA, Veli-Pekka: Wallenius. Kirjailijakenraali Kurt Martti Walleniuksen elämä ja tuotanto (Oulu 1994).
- LESKINEN, Jari: Sotilaallinen Suomen silta? Suomen ja Viron sotilasluhteet 1930-luvulla. Kirjassa Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1994. Helsingin yliopiston poliittisen historian julkaisuja. Toimittanut Mikko Majander (Helsinki 1993).
- LESKINEN, Jari: Sulkutulta ja sukellusvenehyökkäyksiä. Suomen ja Viron sotilaallinen yhteistoiminta 1930-luvulla. Sotilaisaikauslehti 4/1994. Upseeriliiton julkaisu (Mikkeli 1994).

- LESKINEN, Jari: Strateginen yhteistyö Viron kanssa esillä 1930-luvulla. Helsingin Sanomat 31.7.1993.
- LESKINEN, Jari: Suomi valmistautui puolustusyhteistyöhön Viron kanssa. Kaleva 22.8.1993.
- LIMBERG, Fred: Isamaa eest. Eesti Vabariigi sõjajoudude organisatsioon ja juhtkond (Great Britain, Bath 1980).
- LUTS, Alfred: Heitluste keerises I (Lund 1975).
- LÖNNROTH, Erik: Den svenska utrikespolitikens historia V, 1919–1939 (Stockholm 1959).
- MAASING, Richard: Eesti ja N. Liidu sõjaväeliste delegatsioonide läbirääkimisi 1939.a. oktoobris. Teossarjassa Eesti riik ja rahvas teises maailmasõjas II (Stockholm 1955).
- MAASING, Richard: Riigikaitse hävitamine. Teossarjassa Eesti riik ja rahvas teises maailmasõjas III (Stockholm 1956).
- MANNINEN, Ohto: Neuvostoliiton operatiiviset suunnitelmat 1939–1941 Suomen suunnalla. Kirjassa Sotahistoriallinen aikakauskirja 11/1992. Sotahistoriallisen seuran ja Sotatieteen laitoksen julkaisuja (Jyväskylä 1993).
- MARTOLA, A.E.: Sodassa ja rauhassa. Muistelmia (Keuruu 1973).
- MEDIJAINEN, Eero: Eesti välispolitiika Balti suund 1926–1934 (Tartu 1991).
- MYLLYNIEMI, Seppo: Baltian kriisi 1938–1941 (Keuruu 1977).
- NIINEPUU, M.: Ühe kuulsa väeosa lõpp. Teossarjassa Eesti riik ja rahvas teises maailmasõjas III (Stockholm 1956).
- NYKOPP, Johan: Paasikiven mukana Moskovassa (4. painos, Jyväskylä 1990).
- NÕMM, Toe: Eesti vabariigi kaitseväest 1939–1940. Kirjassa Akadeemia 1989/3. Eesti Kirjanike Liidu Kuukiri Tartus.
- NÕMM, Toe: Eestin pistoolit ja konepistoolit vuosina 1920–1940. Ase-lehti 3/1995 (Forssa 1995).
- PAASIKIVI, J. K.: Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939–41. I Talvisota (4. painos, Juva 1986).
- PELTOVUORI, Risto O.: Saksa ja Suomen talvisota (Keuruu 1975).
- POHJANVIRTA, Yrjö: Järeä rannikkotykistämme. Kirjassa Tiede ja ase. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu 41/1983 (Joensuu 1983).
- POLVINEN, Tuomo: J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 3. 1939–1944 (Juva 1995).
- RAUANHEIMO, Uljas: Linnat ja linnoitukset rannikoillamme itsenäisyyksikaamme saakka. Kirjassa Rannikkotykistö taistelee. Rannikkotykistön Upseeriyhdistyksen vuosijulkaisu XI/1951 (Helsinki 1951).
- RAUD, Mär: Kaks suurt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende ajastu (Tallinn 1991).
- RIES, Tomas: Luja tahto. Suomen puolustaminen (Helsinki 1989).
- RIKAMA, Jussi Lambert: Suomen rannikkotykistön kehitysvaiheita. Eripainos Rannikkotykistön vuosikirjasta X/1964 (Helsinki 1964).
- ROOTS, Harald: Kui võitlusteta murdus mөөk (Canada 1993).
- SALMON, Patrick: Great Britain, the Soviet Union and Finland at the Beginning of the Second World War. Kirjassa John Hiden ja Thomas Lane (editors), The Baltic and the Outbreak of the Second World War (Cambridge 1992).
- SALOMAA, Markku: Punaupseerit (Juva 1992).
- SALOMAA, Markku: Punaupseeri Toivo Antikaisen toiminta ammattivallankumouksellisenä vuosina 1918–1941. Kirjassa Sotahistoriallinen aikakauskirja 14/1995. Sotahistoriallisen seuran ja Sotamuseon julkaisuja (Jyväskylä 1995).
- SELÉN, Kari: C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939 (Keuruu 1980).
- SELÉN, Kari: Genevestä Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931–1936. Suomen Historiallisen seuran historiallisia tutkimuksia 94 (Forssa 1974).
- SEPPINEN, Ilkka: Etykillä oli edeltäjä suomalaisen diplomatian historiassa. Helsingin Sanomat 13.11.1982.
- SEPPÄLÄ, Helge: Itsenäisen Suomen puolustuspolitiikka ja strategia (Porvoo 1974).
- SIHVO, Aarne: Muistelmani II (Keuruu 1956).
- SILVAST, Pekka: Hankoniemi 22.3.1940–2.12.1941 – Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta (Tammisaari 1985).
- SILVAST, Pekka: Porkkala 1944–1956. Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta. Tutkimusraportti (Tammisaari 1991).
- SOIKKANEN, Timo: Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939 (Juva 1984).
- SUOMI, Juhani: Talvisodan tausta. Neuvostoliitto Suomen ulkopoliitikassa 1937–1939. I (2. painos, Keuruu 1989).
- TURTOLA, Martti: Aspects of Finnish-Estonian Military Relations in the 1920s and 1930s. Kirjassa John Hiden ja Aleksander Loit (editors), The Baltic in International Relations between the Two World Wars. Symposium organized by the Centre for Baltic Studies at the University of Stockholm, November 11–13, 1986. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia 3 (Uppsala 1988).
- TURTOLA, Martti: Eräitä näkökohtia suomalais-virolaisiin sotilassuhteisiin 1920- ja 1930-luvuilla. Kirjassa Sotahistoriallinen aikakauskirja 6/1987. Sotahistoriallisen

- seuran ja Sotatieteen laitoksen julkaisuja (Jyväskylä 1987).
- TURTOLA, Martti: Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–1940. Puolustuspoliittinen vaihtoehdot (Juva ja Porvoo 1984).
- TYNKKYNEN, Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Maanpuolustuskorkeakoulun taktiikan laitos, julkaisusarja 1, 1/1996 (Joutsa 1996).
- WANDY CZ, Piotr S.: The Twilight of French Eastern Alliances, 1926–1936. French – Czechoslovak – Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland (Princeton, New Jersey, 1988).
- WARMA, Aleksander: Lähettäläänä Suomessa 1939–1944. Muistiinpanoja ja dokumentteja diplomaatin taipaleelta. Vironkielisestä alkuteoksesta Diplomaadi kroonika, Ülestähendus ja dokumente aastatest 1938–44, suomentanut Martti Rauhala (Keuruu 1973).
- ZETTERBERG, Seppo: Historian jännevälit. Kirjassa Viro. Historia, kansa, kulttuuri. Toimittanut Seppo Zetterberg (Jyväskylä 1995).
- ÖHQUIST, Harald: Talvisota minun näkökulmastani (neljäs painos, Porvoo 1951).
- ÖSTERMAN, Hugo: Neljännesvuosisata elämästäni (Porvoo 1966).

THE SILENCED BRIDGE OF FINLAND. SECRET MILITARY COOPERATION BETWEEN FINLAND AND ESTONIA AGAINST THE SOVIET UNION, 1930–1939

Up to the present, there has been no detailed research on military cooperation between Finland and Estonia. This curious situation is due to the fact that it was top secret: only a few officers in the Finnish and Estonian General Staffs knew about it. It is also difficult to find source material in Finnish archives, because in September 1944 almost all papers which included information on the cooperation of the Finnish General Staff with foreign countries were burned or transported abroad. On the other hand, information about Finnish-Estonian military relations – material the existence of which was previously unknown – is located in the Estonian State Archives.

Military leaders in Finland and Estonia had a common view regarding their eastern neighbour; they did not believe the Soviet Union would ever really accept the loss of Finland and the Baltic states. Between them the General Staffs made practical military preparations for a common effort in the event of a war against the Red Army, seen as the only possible enemy. The turning point for military policy in Finland was in 1925, when officers who had been trained in Imperial Germany – the so-called *jaeger* officers – replaced those who had originally served in the Imperial Russian army. When the latter had dominated the General Staff, a defensive war was the basis of virtually all operational planning. The younger *jaeger* officers rejected this approach. The new operational plans prepared under the guidance of the new Chief of General Staff, Col. Kurt Martti Wallenius, placed great emphasis on attack.

The General Staff were particularly interested in military cooperation with Estonia, but Latvia was also a target. From 1930 to 1933 Finnish General Staff plans included a number of new ideas about indirect aid to Estonia. They did not expect any military assistance from Estonia, but believed that the country had a strategic importance in its own right. In other words the longer the Estonian army could resist the Red Army, the better for Finland. In the opinion of the General Staff any occupation of Estonia by the Red Army would be very harmful to Finland's own military position. The Soviet Union could then establish naval and air bases within easy striking distance of Finland's sea lanes and population and industrial centres. The Soviet fleet could also break out of the Gulf of Finland into the Baltic Sea, which would present added danger to Finland. Furthermore, it would be easy for Soviet forces to occupy the Åland Islands at any time. If they succeeded in doing this, Finland would be forced to fight the Red Army on two fronts.

Because of this threat the possibility of an offensive towards Leningrad and the Soviet naval base was taken into account in the Finnish General Staff's planning. In 1930, its plans included the following argument for such an attack:

In this event the military-political and strategic situations both demand joint action with neighbouring states. Any worsening of the situation would also worsen Finland's strategic position. [...] We must try to arrange our military operations in such a way that the position to the south of the Gulf of Finland is eased. This demands a powerful Finnish offensive towards Leningrad and the base of the Baltic Fleet. Only in this way can the desperate situation of Estonia and Latvia possibly be alleviated. In the worst scenario hardly any other action would be in time to help [...] Regarding the military-political situation Finland's task is to assist Estonia and Latvia by tying down the greatest possible number of Russian forces.

The General Staff conceded that an offensive against Leningrad was a difficult task, but not an impossible one. In wintertime conditions would be more favourable for such an attack. This is why the memorandum stressed that at that time Finnish troops must without delay

concentrate all the resources which could possibly be released at the decisive point and try to break through towards Leningrad, which could either lead to the capture of the city and the destruction of the Baltic Fleet, or, more likely, the regrouping of Russian forces, in which case the situation to the south of the Gulf of Finland would be saved, at least temporarily.

In the opinion of the Finnish General Staff they needed information about defence plans from their counterparts in Estonia. This top secret information was given to the Finnish military leadership. During official and unofficial visits the two Chiefs of General Staff also exchanged ideas on operational planning and defence policy regarding the Soviet Union, so that their staffs became familiar with each other's plans for defence against any attack from that direction.

The strategic position of Estonia also came to the fore in Finnish attempts to strengthen the sanctions obligations of the League of Nations. At the beginning of May 1931 representatives of the Finnish and Polish General Staffs held secret discussions in Warsaw, resulting in a fairly detailed agreement for concerted action in the coming international disarmament conference, to be held at the beginning of 1932. The two countries planned that Estonia, Latvia and Sweden would join them in this. Both the Finns and the Poles successfully put pressure on Estonia to this effect. Latvia also responded favourably to the invitation, but Sweden, on the other hand, refused it.

At the end of 1931 the Finnish delegation to the disarmament conference received instructions, which gave the details of Estonia's assistance in the event of a Soviet attack. For its own part Finland could give Estonia some

help in time of war, even some direct military assistance. This, however, presupposed that other states would give protection to troop convoys crossing the Gulf of Finland. In jointly preparing for the disarmament conference a close bond formed between the Finnish and Estonian General Staffs. The Finns openly stated their aims in the coming conference to the Estonians. Just before the conference began directions were drawn up for the Estonian delegation which urged them to support the Finnish objectives. Having worked together closely in the preparation period, the two countries continued to do so in the conference itself.

The ideas of the chairman of Finland's Defence Council, General C.G.E. Mannerheim, concerning the strategic importance of Estonia to Finland's military-geographical situation were similar to those held by the General Staff. In 1931 he drew up two memoranda with the above mentioned security conference in mind. In Mannerheim's opinion the combined resources of Finland, Estonia and Latvia would not alone be sufficient to maintain a struggle for very long, should the Soviet Union attack these countries simultaneously. For this reason the procurement of help from abroad through the League of Nations, above all from Sweden, would be an absolute necessity. The positions of Estonia and Latvia in particular would rapidly become impossible to maintain, so that direct or indirect military assistance would have to be given to them in sufficient time. According to Mannerheim, Finland simply did not have the resources to send troops directly to the Baltic states. On the other hand an offensive could be mounted towards Leningrad, either from Finland or from Poland's northern border. By this means the military position of Estonia and Latvia under pressure from a Soviet attack could be alleviated, and foreign assistance given time to arrive. The best outcome could be obtained if the two alternatives were fulfilled simultaneously, and attacks were launched both from Finland and Poland.

In accordance with the assessments of the General Staff Mannerheim also saw that any offensive towards Leningrad would be a very demanding operation, but one which was nevertheless feasible, especially during the winter. However, such offensives were possible only if foreign powers also participated. Mannerheim estimated that Sweden might participate in an attack on Leningrad by sending land and air forces to strengthen the Finnish army. Furthermore the Finnish and Swedish fleets, strengthened by naval forces from other western countries, could participate in preventing the Soviet fleet from breaking out from the Gulf of Finland by forcing it back to the head of the gulf. Within the sanctions provisions of the League of Nations, the addition of French naval and air power would make the final destruction of the Soviet forces a possibility.

Finnish General Staff calculations concerning assistance to Estonia and Latvia were based on the assumption that if the Soviet Union was at war with several of its border states simultaneously, the Red Army would not be able to attack Finland immediately, but would instead be forced to remain on the defensive on the Finnish border in order to protect Leningrad. This

assumption was founded on the knowledge that, for instance, the fortified belt on the Soviet Karelian Isthmus would naturally encourage a defensive posture there. The faster mobilisation of the Finns would also give Finland a decisive superiority immediately upon the outbreak of war, and would make a powerful assault on Leningrad a possibility. However, the Finnish General Staff began quite rapidly to realise that their plans were, in the final analysis, too optimistic. On the basis of new intelligence Soviet resources were found to be greater than previously assumed, and the mobilisation of the Red Army faster than was estimated earlier. In 1934 completely new defence plans came into effect, in which – like in the later ones – neither an offensive towards Leningrad nor any sort of military support for Estonia or Latvia was envisaged. However, interest in the military position of Estonia continued. Senior Finnish officers visited Estonia in the latter half of the 1930s in order to familiarise themselves with its defence arrangements. The Finns were always interested in the length of time for which Estonia might be able to put up resistance to any Red Army assault.

The nature of Estonian defence plans was decisively influenced by the change in military high command which took place in 1934. Before this they had emphasised a gradual retreat, but the arrival of General Johan Laidoner as overall commander signalled their complete overhaul. Before his promotion to the country's highest military command there were serious disagreements within the army about defence plans. The divisional commanders – who had a thorough knowledge of terrain in their own areas of responsibility – had not accepted the view of the General Staff that an immediate step-by-step retreat should begin on the outbreak of war. Laidoner set about a thorough revision of thinking on defence: he demanded that all Estonian army manoeuvres should be based on the idea of a determined stand to halt the Red Army at the border. It was not considered at all impossible that military operations could push their adversaries over the state border into the terrain areas best suited for defence. As a consequence of the new thinking fortification of the eastern border began in earnest, later also with the cooperation of the Finns.

In the new thinking proclaimed by Laidoner the Red Army's armour was also no longer to be considered an overwhelming weapon, as it had been by the previous General Staff. One of Laidoner's most important precepts was that a thorough knowledge of their own terrain would enable the Estonians to hold out effectively by making use of local obstacles to obstruct the advance of the more powerful Soviet army, and in particular its armour. In autumn 1939 there prevailed within the Estonian military command a very strong belief in their own ability to withstand a Soviet attack. Laidoner, however, as opposed to a number of other officers, lacked the resolve to call a general mobilisation in September of the same year when the Soviet Union demanded air and sea bases in Estonia.

When the *jaeger* officers had gained control of Finland's military leadership in the late 1920s, an interest in joint military action with Estonia and Latvia

had also been awakened. In 1928 Finland's highest military commander, General Aarne Sihvo, visited Latvia and presented plans for joint naval action to its high command. These proposed combined operations by Finnish and Latvian submarines in the mouth of the Gulf of Finland against any Soviet fleet approaching from the east. The Latvians turned down the invitation, and the Finnish military command turned its attention to Estonia. Cooperation might come more naturally between two maritime states separated – but also linked – by the Gulf of Finland.

At the beginning of 1930, at the instigation of the Finnish General Staff, the first negotiations were held on Finnish-Estonian combined operations. From this beginning developed a highly secret collaboration which was to last nearly a decade. At the 1930 negotiations the commander of the Estonian fleet, Rear Admiral Hermann Salza, estimated that the Soviet Union would begin any war by mining the straits between Porkkala and Tallinn, in order to strangle movement in the Gulf of Finland. To prevent this Salza proposed that the Finns should construct a heavy coastal battery at Porkkala. Together with a similar shore battery situated off Tallinn this would restrict or even prevent a Soviet fleet from advancing from the head of the gulf to the Baltic Sea. Salza further proposed that the naval forces of both states could lay a wide minefield between Tallinn and Porkkala to make the barrier presented by the coastal guns more effective.

These proposals for joint action had a powerful effect on Finnish plans for naval defence. It was noteworthy that the possibility of closing off the narrowest point of the gulf to Soviet naval forces by joint action with Estonia had not been seriously considered. After Salza's suggestions new plans were immediately drawn up, in which it was proposed that Mäkiluoto (the Isle of MacElliot), off the Porkkala peninsula, be fortified with a battery of heavy guns. The construction of the fortifications was justified entirely by the possibility of closing the Gulf of Finland in combination with the Estonian battery. Likewise the plans provided for the laying of mines at the narrowest point of the gulf. In this way the the Finns and Estonians would make use of the Imperial Russian defence system which had been constructed at the beginning of the century to protect St.Petersburg from enemy naval attack. The basis of this system had also been the closing of the gulf to traffic by action from both shores. Now the Estonian and Finnish high commands intended that this same defence system be used to prevent attack from the opposite direction, from the east.

Mäkiluoto was situated in an especially advantageous position opposite the coastal fortifications of Tallinn. At this point the gulf is slightly over 36 kilometres wide. With the renewal of the heavy shore-based guns their effective range would extend to over 40 kilometres. A simultaneous fire could thus be laid down on any part of the narrows of the gulf from Finland and Estonia, whose armament was very similar. In the beginning of the 1930s, when the fortifications of Mäkiluoto were built, cooperation with Estonia was especially tight. Estonia gave Finland plans of batteries and other necessary

requirements for the construction. Finnish and Estonian officers from the coastal defence units were instructed to get to know each other, the intention being to facilitate close and effective joint action between the batteries.

Once the fortification of Mäkiluoto had been completed in the mid-1930s the next stage was to practice closing off the gulf by joint action. Annual secret exercises were organised between the Finnish and Estonian batteries in the second half of the 1930s. The last joint exercise was arranged as late as 1939. The outcome of these exercises was to improve the artillery barrier. In 1937, for example, the combined operations exercises were being followed by the commander of the Estonian coastal defences, Col. Karl Freimann and his staff. During this exercise great attention was shown in joint fire control: accordingly from the south shore the Estonians directed the fire of the Mäkiluoto defences on the Finnish side. During the visit the Finnish and Estonian officers negotiated on use of the artillery barrier and the communications arrangements which complemented them.

Significant results were achieved in the Finnish-Estonian military communications agreements. The efficient enactment of an "artillery blockade" required common fire control and reconnaissance from both shores of the Gulf of Finland. This in turn presupposed functioning common communications systems. Already at the beginning of the 1930s a joint naval intelligence had been arranged for the purpose of tracking Soviet fleet movements in the gulf, and in the second half of the same decade a joint fire control arrangement was reached. Thus, for example, the fire of the Finnish shore batteries could be directed from the Estonian coast and vice versa. Of the common communications systems the most important was the telephone cable which linked the batteries and ran along the seabed. Since it ran deep under the sea the cable was well protected, and the messages which passed along it, unlike radio messages, could not be intercepted by outsiders. Because of this it was anticipated that combined operations could be partially carried out even if only one of the two countries was at war with the Soviet Union and the other officially neutral. In this event it was assumed that coastal defences could be given information from the opposite shore concerning the Soviet fleet: the Soviet Union would not be able to produce any evidence or accuse any state of breaking its neutrality, as the information would have been transmitted via the sea cable.

As between the two navies, direct telephone and telegraph links were also constructed between the General Staffs of the two countries at the beginning of the 1930s. These also travelled along undersea cables, so that the General Staffs were able to exchange sensitive information about the Soviet Union without any intermediary. Finnish and Estonian cooperative intelligence work was quite extensive. In addition both countries were in liaison with the intelligence services of the Polish and Latvian General Staffs, and these four countries arranged a joint meeting twice a year to exchange and compare knowledge of Soviet military movements.

Besides their artillery barrier, Finland and Estonia prepared for joint naval

action during wartime. In 1933 Estonia was compelled to sell two destroyers so that the navy could buy submarines. Immediately after the sale the Estonian naval commander travelled to Finland to obtain the opinions of Finland's military commanders about the coming hardware. The Finnish command believed that, given the developing combined operations, the weapons systems of the Estonian submarines should be designed so that they could obtain ammunition and maintenance parts from Finnish naval bases. In 1937 the Estonian fleet obtained its two submarines, which were indeed constructed according to the wishes of the Finns. Once the Estonians had learned to operate their new craft, joint manoeuvres could begin. In the summer of 1939, with the permission of the senior command of both countries, two secret offensive exercises were arranged, which concentrated on repelling a hypothetical attack from the east by the Soviet Baltic Fleet. The joint plans of the Finnish and Estonian navies even reached the stage where the Estonian submarines would, on the outbreak of war, join the Finnish navy under Finnish command. Finland had five and Estonia two submarines: if the Soviet Union should attack, all of these would be under a single commander. The decision was made to hold similar manoeuvres in the following year, but they never took place, as the Soviet Union overran Estonia in summer 1940.

Together with the practice exercises coastal batteries and combined naval operations were also practised in secret wargames by Finnish and Estonian naval officers. The first such wargame was held in Tallinn at the end of 1933. By then Estonia had sold its destroyers, and action by the coming Estonian submarines could thus be taken into account. Some of the highest military commanders from both countries took part in the simulation, in which the possibility of blocking the Gulf of Finland at its narrowest point was investigated. It was envisaged that the path of the Soviet fleet through the gulf would be halted by using the heavy shore batteries, submarines, surface vessels and air forces of both countries. In this connection it is worth remembering that the Finnish high command was the more active party in joint naval operations between the two countries. During the wargame the Finnish naval commanders even demanded directly that Estonia set about developing its shore batteries and take advice from Finland, so that the blockade could be tightened. The Finnish naval commander General Väinö Valve openly stated to the Estonian military command that if they would do as the Finns wished there would be a stronger military alliance between the two should war break out. The Estonians did as asked. Finnish and Estonian military leaderships made a secret agreement by which the countries exchanged information pertaining to the coastal defences.

Similar joint wargames were also held later on. After the joint Finnish-Estonian wargames of 1936, the Chief of Finland's Naval Staff Svante Sundman characterised the situation by saying that *the mouth of the Gulf of Finland is a gate. The fortifications form the gate posts. On the approach of a naval force the gate will shut.* All in all, the general blockade formed by the fire of the coastal guns, submarines and minefields could be considered

a powerful obstacle, which could inflict on a Soviet fleet a severe if not wholly decisive defeat.

It is well to bear in mind that official policy presupposed that military combined operations could not exist, especially not in the second half of the 1930s. The Scandinavian foreign policy line which Finland officially chose to follow after 1935 expressly ruled out too close a relationship with the Baltic States. In this way Finland wanted to demonstrate publicly that the Finns belonged to Scandinavia, not the Baltic lands. For its part Estonia trusted in the support of Germany, although the official Estonian policy line emphasised neutrality. The military commands in Germany and Estonia reached such a close understanding that in 1937 Germany proposed the forming of a military pact. Estonia's military command did not, however, dare to go so far, and declined the offer.

A common worry for Finland and Estonia was that their old friend Britain had lost interest in the Baltic region. The high commands of the two countries had considered the possibility that Britain might send a naval squadron to the Baltic in the event of a Soviet attack on the small states on its western borders. However, in summer 1935 Britain and Germany signed an agreement which meant that Britain was giving Germany a free hand to strengthen its position in the Baltic. The German navy would thus easily be able to prevent any foreign navy from entering the Baltic by blocking the Danish sounds.

Despite their different foreign policies Finnish and Estonian political leaders did not put a halt to joint operational planning by their military commanders, as long as they took place only in extreme secrecy. Already at the beginning of the 1930s the Finnish and Estonian heads of state had given their assent to joint military planning. They even encouraged the planning of combined operations which aimed at blocking the Gulf of Finland to the Soviet fleet. Finnish President P.E. Svinhufvud was especially enthusiastic in supporting these plans. The strength of Finnish interest in a successful blockade actually surprised Estonia's highest political leadership, which naturally welcomed any desire for combined operations with considerable satisfaction. Indeed Konstantin Päts, Estonia's *Riigivanem* (Prime Minister and head of state), stated in autumn 1933 that earlier in the preceding decade Finland had taken a negative attitude to Estonian proposals for combined operations. Now instead Finland was pushing for tighter cooperation in constructing a blockade in the gulf.

The proposed blockade was in the interest of both countries. Both their military leaderships considered it important that the Soviet fleet did not reach the Baltic via the Gulf of Finland. For Finland the blockade constituted the first line of defence for the Åland Islands, and beyond these islands was the Gulf of Bothnia, via which it was assumed Finland's sea traffic would maintain links with the west in wartime. For Estonia the blockade meant a similar strengthening of protection for its sea lanes in time of war. It would provide additional security for the large and totally unfortified Baltic Islands (Saaremaa, Hiiumaa, Muhu and Vormsi). The strategic significance of these

islands was also not lost on the Finnish high command. Both countries believed that the Soviet Union would try to take the islands, so that the Baltic Fleet would have an ice-free base beyond the mouth of the Gulf of Finland. In Kronstadt, at the head of the gulf, the fleet was icebound for several months, making all operations during the winter impossible. If the Soviet Union succeeded in getting one foot on the Estonian islands, its navy would have far greater opportunity to operate against the sea lanes of other nations, and in the worst scenario could completely halt Finnish and Estonian sea traffic and trade. Estonia's naval commanders also reckoned that under the protection of the blockade Estonian ships would be able to sail to Finland's coast and harbours. Under protection from the Finnish islands they could also reach the Swedish coast. For this reason, every year between 1933 and 1939, the Estonian navy made a secret reconnaissance expedition to the Finnish coast and islands. During the voyage the channels and passages of the islands and coasts were negotiated under simulated war conditions; in other words lighthouse lights and other necessary markers were removed or placed misleadingly. Naturally these reconnaissances by Estonian naval officers occurred with the permission of the Finnish General Staff.

By September 1939 the whole Gulf of Finland blockade plan had been tested in theory in wargames and in practice. Estonia having surrendered its bases to the Red Army in autumn 1939 and agreed on a mutual assistance pact, the Estonian military leadership had effectively accepted alliance with the Soviet Union. Nearly a decade of planning and practice would never be put into effect.

The blockading of the Gulf of Finland also interested the Swedish military command. In the 1920s and 1930s there were especially close links between the Swedish and Finnish General Staffs. Before Hitler's rise to power the Soviet Union was regarded by Sweden as the probable enemy, and in consequence the Swedish senior command calculated that it would be best to begin defence already at Finland's eastern border. This suited the Finns, because Sweden might send a strong force of troops to aid them. During my research I discovered that it was expressly agreed between the Swedish and Finnish high commands that Finland should propose to Estonia a combined effort to blockade the gulf. This would in turn secure the passage of Swedish troops across the Gulf of Bothnia. It would add to the security of the Åland Islands: their being in friendly hands was vital to the interests of both Finland and Sweden. If the Soviet Union succeeded in seizing them any transport of troops to Finland would become extremely hazardous. The Estonians were never told that the idea of the blockade originated in negotiations between the military commands of Finland and Sweden.

The considerable military significance of combined operations between Finland and Estonia did not escape the interest of other powers. The German naval command stated in its plans concerning the Baltic that strategically the best place to operate against the Soviet fleet was just in the mouth of the Gulf of Finland, so that it might be prevented from entering the Baltic. In

the same way the French and British military attachés took an interest in Finnish-Estonian collaboration. For example the British minister to Helsinki, Rowland Sperling, and then the British military attaché C. Sillary Vale wrote to London that:

[...] the Finnish Government are rearranging their coast defence batteries in such a manner that, with the co-operation of the Estonian batteries off Tallinn, the whole navigable channel of the Gulf of Finland can be closed to hostile shipping [...] This appears to confirm the prevalent belief that there is an understanding between the military authorities of the two countries, although there is no formal alliance. Needless to say, Soviet Russia is the only enemy contemplated, [...]

A powerful [Soviet] navy in the Baltic Sea is useless unless it can count on a harbour which is ice-free in winter, and which it is safe to deploy from. Leningrad in the winter is frozen and in the summer a hostile fleet based on the Åland Islands or the Oesel Islands, or even powerful coast defence guns and strong air forces in Estonia and Finland, can practically prevent all operations.

With regard to Finnish-Estonian cooperation the Soviet Union had a clear idea of the ways in which its small neighbours could block the path of its navy to the Baltic. Documents in the recently opened archives of the former Soviet Union show clearly that the Soviet high command took a very serious view of Finnish and Estonian blockade plans. Before Hitler's rise to power the Soviet military command calculated that its probable enemy would be an alliance between Britain, France, Poland, Finland, Estonia and Latvia. After Hitler's seizure of power these assessments changed, and in place of Britain and France appeared Germany. Finland, Estonia, Latvia and Poland were regarded throughout as states which would sooner or later participate in a war against the Soviet Union. There was great concern that the German, Finnish and Estonian navies would without difficulty be able to create a very strong blockade in the mouth of the Gulf of Finland. In this way the enemies of the Soviet Union could bottle up its Baltic Fleet in the gulf, so that it would not be able to operate against German ships in the Baltic; they could transport troops and weapons to Finland, Estonia and Latvia with impunity. Throughout this period the Soviet Baltic Fleet drew up estimates of how rapid and effective a blockade the Finnish, Estonian and German navies could establish at the narrowest point of the Gulf of Finland. The great strategic importance of the gulf was recognised in the Soviet Union because the whole idea had after all originated in the Imperial Russian General Staff. In autumn 1939, when he demanded certain areas from Finland and Estonia, Stalin did not forget the earlier imperial blockade plans, which the Soviet Union now wished to revive.

English translation: Philip Line

■ Henkilöhakemisto

Tutkijoita ei ole hakemistossa.

- Adlercreutz, Carlos 135—136, 141—142, 162, 319, 369—370
Ahokas, Viljo 42, 323
Airo, Aksel Fredrik 217—218, 282, 285—286
Akel, Friedrich 64, 71, 325, 337
Albrecht, Conrad 295
Albrecht, Gunnar Ernst Fredrik 280
Almqvist, Arno 239
Archen, Charles 369—370
Arnberger, Nils 158—159, 343—350, 355—356
Assarsson, Vilhelm 431
Assmus, Eric 383—384
Bager, Helge 269, 351—352, 367
Barthou, Louis 387
Beck, József 413
Björkman, Sven 26—36, 94, 102, 104, 289
Björnstjerna, Carl Magnus 137—141, 143, 348, 369
von Blücher, Wipert 334, 384
Borgmann, Rudolf 181
Boustedt, Bo 319
Brede, Herbert 68, 77—78, 88
Brunsson, Nils 198
Canaris, Wilhelm 169
Collier, Lawrence 319
Despard, M. C. 318
Dimitrov, Georgi 412
Dycat, Stanislas 114
Eenpalu, Kaarel (ent. Einbund, Karl) 71, 88, 182
Ehrensvärd, Gösta 41, 43, 171, 249, 343, 349—351, 358—361, 365, 367
Einbund, Karl: ks. Eenpalu, Kaarel
Ekman, Carl 353, 365
Enckell, Oskar 25, 27, 240—241
Englicht, Joseph 122, 158
Enkiö, Sulo 230
Erich, Rafael 103—106, 108—112, 125, 130, 142, 148—150
Erkko, Eljas 419, 428
Faura, M. D. 187—188
Freiberg, Herbert 49—51, 57—60, 62, 76—77, 82—84, 195, 209
Freimann, Karl 255—259, 269—270, 281, 290, 332
Frohwein, Hans 328—329, 391
Funk, Walther 411—412
Galler, Lev Mihailovitsh 400
Gallienne, Wilfred Hansford 374
Gerretz, Paul 200
Goebbels, Joseph 413
Golubev-Monatkin, Ivan Fedorovitsh 416
Graf 239
Grandell, Leonard 384
Grant Watson, Herbert A. 373—374
Grenz, Valentin 182, 186, 196—197, 199—200, 203, 216, 231—232, 249, 252, 255, 270, 289—290, 308, 315, 368, 373
Hackzell, Antti 95, 99, 157, 289, 325, 342, 441
Hakola, Ragnar 220, 227, 302
Halder, Franz 331—332, 334, 420
Hansson, Per Albin 143
Hartmanis, Martins 124
Heinrichs, Erik 241
Heiro, Niilo 263
Helsingius, Karl 163, 338
Henderson, Arthur 155—156, 372—373
Hiitonen, Ensio 125—126
von Hindenburg, Paul 153
Hitler, Adolf 153, 155, 169, 306, 328, 346, 378, 388, 411—413, 424, 441
Hoare, Samuel 374
Holsti, Rudolf 15, 103, 109—110, 129, 146, 337, 394, 414
Hoppenot, M. J. 331
Hore-Belishan, Leslie 334
Hornborg, Eirik 240
Huthsteiner, George 370, 372
Hynninen, Paavo 218
Ikonen, Kauko 182, 186—188, 190, 197
Ingelius, Ragnar 163, 224—225, 230, 302
Isakov, Ivan Stepanovitsh 401, 416—417
Ivanov, Pierre 384
Jaakson, Aleksander 65, 218
Janitz, Vladimir 210—212, 268, 270, 272, 285, 289, 291
Jankowski, Jan-Stanislaw 46
Jannsen, Lydia: ks. Koidula, Lydia
Jartsev, Boris 418—419
Jegorov, Aleksander Iljits 379—381, 394, 400—401, 404, 417
Jonson, Gustav 59, 65, 71, 209
Juhlin-Dannfelt, Curt Herman 42, 137—139, 146, 159—161, 163, 323, 366
Jürima, August 67
Jürmann, August 184
Jänhiä, Pekka 122
Kaasik, Nikolai 333, 374
Kaleys, Alexander 41, 124, 158
Kallio, Kyösti 97
Karikoski, Väinö Adolf Mathias 28—34, 36, 38, 41—42, 94, 102, 104, 112, 162—164, 170, 179—180, 246—247, 274, 343, 348—349

- Karing, Voldemar 68
 Kask, Oskar 65
 Kasprzycki, Tadeusz 113, 135, 158
 Kauler, Hugo 340
 Kerem, August 49, 191—193, 196, 207—208, 213, 252
 Kershentsev, Platon Mihailevitsh 376
 Keyserling, Arkibald 242—243
 Kirke, Walter 240—241
 Kirotar, Elmar 127, 130
 Kivekäs, Kaarlo Edvard 241
 Kivikuru, Arto 22, 226—227, 231—233
 Kivimäki, Toivo Mikael 16, 95, 334, 383—384, 389
 Knatchbull-Hugessen, Hughe 373
 Kohal, Vilhelm 137—138
 Koidula, Lydia 438
 Komarnicki, Titus 114, 122, 127
 Kopio, Väinö 182
 Kraemer, Bror 104—105, 107, 113, 121, 123—125, 133, 151, 158
 Kreutzwald, Friedrich Reinhold 438
 Kristian, Aksel 17, 68
 Kruus, Jaan 68
 Kulgver, Aleksei 296
 Kurvits, Pector 49, 191
 Kuusela, Eino 55, 96
 Kuznetsov, Nikolai Gerasimovitsh 419—421, 428
 Laidoner, Johan 20, 44—52, 57—73, 75—93, 96, 98, 130, 145—147, 152—153, 167, 169, 191, 193—195, 200—201, 205, 208—209, 227, 271—273, 282, 296—297, 306, 308, 325—326, 328, 330—331, 340—342, 374, 432, 440—441
 Larka, Andres 45
 Larsson, Uno 198, 352, 366
 Lattik, Jaan 338—339
 Laurits, Karl 124, 130, 141, 158, 187—188
 Laval, Pierre 387
 Leets, Georg 68
 Leithammel, Ernst 59, 209
 Lill, Paul 49, 59, 65, 70, 88—89, 184, 191, 193, 196, 198, 200, 209, 211, 218, 280
 Lindqvist, Karl 97—98, 169, 326—327, 369, 372
 Linneberg, Bruno 18, 220—222, 291—293, 297, 308—310, 312—313
 Linnuste, Rudolf 233, 292
 Litvinov, Maxim 381, 389, 394, 414, 419
 Loosberg, Johannes 275
 Lukas, Albert 233
 Luts, Alfred 16—17, 19, 57—59, 73, 89, 91, 259, 291
 Maasing, Richard 17, 126—129, 151, 158, 169, 224—225, 230—231, 302, 326—327, 329, 330, 332—333, 366—367, 441
 MacDonald, Ramsay 155—156
 Malmberg, Erik 122, 168
 Mannerheim, Carl Gustaf 22—23, 28, 34—40, 89, 94—95, 100, 103—105, 112, 170, 217, 289, 318, 321, 330, 334, 434, 439, 441
 Marjanen, Väinö Salomon 258—259, 277
 Martins, Johannes 68, 92
 Martola, Armas Eino 22, 103—105, 107, 109—114, 119, 121—125, 133, 135—136, 140—143, 145—146, 148, 151, 153—158, 167—168, 322
 Martson, Vassili: ks. Mere, Valev
 Melander, Lars 169
 Mere, Valev (ent. Martson, Vassili) 185—186, 259, 292
 Merilä, Aake 22, 256
 Miettinen, Martti Juho 275
 Mihailovits, Sergei 236—237
 Mikola, Keijo J. 22, 275
 Mollin, Kurt 331
 Molotov, Vjatsheslav Mihailovitsh 371, 420, 426, 428—431, 436
 Muhl, Henning 327
 Mussolini, Benito 156, 416
 Müller, Juhan 65, 200
 Mäkinen, Einar Nikolai 95
 Nael, A. 233
 von Neurath, Konstantin 154—155
 Nikolai II 236
 Nikolajevits, Nikolai 236
 Niukkanen, Juho 18, 227, 318, 441
 Nordgren, Sven 368—369
 Nygren, Gösta 138—139, 142
 Nykopp, Johan 430—431, 433
 Nyqvist, Gustaf 43, 140, 160, 319—321, 348—349
 Oesch, Karl Lennart 96, 105, 110—111, 113, 121, 177, 189—191, 197—198, 215—218, 224—225, 227, 230, 246—247, 250, 252, 268, 277, 281, 287, 299, 322—324, 335—337, 340, 374
 Oksala, Arvi 299
 Olenius, Oiva 95
 Olsson, Per Olof Gunnar 96
 Onni, Heino 68
 Orasmaa, Johannes: ks. Roska, Johannes
 Paasikivi, Juho Kusti 95, 428, 430—431, 433
 Paasonen, Aladár 418, 428, 430—431, 433
 Pakaslahti, Aaro 383
 Pakkala, Eero 22
 Pau, Friedrich 253, 263, 270
 Pentikäinen, Vilho 395—396
 Pesur, Albert 68
 Pietari Suuri 237
 Piip, Ants 49, 191—195, 325, 334, 342
 Pitka, Johan 172, 200, 205—209
 Plaks, Oskar 65, 71—72
 Poncet de Sandon, Alexandre 114, 127
 Pontak, Alfred 182, 227
 Procopé, Hjalmar 160, 317—318, 320—321, 339, 341, 373
 Pruun, Joosep 226—227
 Pung, Mihkel 88
 Päts, Konstantin 44—45, 57, 59, 61, 64, 71, 86, 88, 92, 96, 98, 184—186, 188, 199—202, 214, 271—272, 297, 328, 351, 441—442
 Raeder, Erich 424
 Rahola, Eero 170, 197, 200, 216, 218, 227, 287—288, 300—302
 Ramell, Fredrik 143
 Raninen, Akseli 182
 Rappe, Axel 141—142

- Rattiste, August 78
 Rebane, Hans 342
 Reek, Nikolai 27, 42, 44—52, 57—64, 66, 68,
 70, 72—73, 75—88, 91—92, 162, 169,
 224—225, 256, 259, 269, 271—273, 296—
 297, 326, 328—331, 341—342, 374, 391,
 440—441
 Rei, August 184, 337, 342
 Relander, Ilmari 41, 121, 242
 von Ribbentrop, Joachim 384, 413
 Rieberg, Voldemar (ent. Riiberg) 83—84,
 86—87, 90—91, 164
 Riiberg, Voldemar: ks. Rieberg, Voldemar
 Rikama, Jussi Lambert 22, 217—218, 241,
 243—246, 249, 267—268, 270—272, 287
 Rooberg, Vladimir 191, 193
 Roos, Yrjö 175
 Roots, Harald 16—17, 19, 58, 68, 70, 75, 81,
 176—177, 216, 220
 Ropponen, Matti 55
 Rosenberg, Alfred 413
 Rosenberg, Johannes 349
 Roska, Johannes (myöh. Orasmaa) 49, 71, 88,
 191, 193, 200, 209, 218
 Rotberg, Tõnis 65, 71, 88
 Rozenstein, Hugo 129, 158
 Ryti, Risto 330
 Rössing, Horst 169, 331—332
 Saarsen, Villem 17, 68, 326—327, 333
 Saastamoinen, Armas Herman 316—317,
 319—320
 Saidra, Evald 68
 Salovaara, Eero 260
 Salza, Hermann 59, 130, 170—180, 190, 200,
 209, 211—212, 218, 234, 243, 249, 303—
 304, 307, 345, 350—351, 367
 Sandbank, Johannes 18, 220—222, 226,
 291—293, 297—302
 Sandler, Richard 337, 414
 Sauselg, Artur 68
 Schmidt, August 130, 146, 152, 156
 Schmiedehelm, Ferdinand 227
 Schwanck, Einar 220—221, 223, 262
 von Seeckt, Hans 35—36
 Seljamaa, Julius 200, 202, 214
 Selter, Karl 64, 88, 200, 341, 371, 429
 Sepp, Leo 88
 Shaposhnikov, Boris Mihailovitsh 393, 400—
 401, 416
 Sihvo, Aarne 242—244, 250, 318
 Sinka, Arnold 55, 124, 185—186, 188—189
 Sivkov, Aleksandr Kuzmitsh 391—392, 417,
 422
 Snellman, Aarne 216, 218
 Solski, Eugène 114
 Soodla, Johannes 57—58, 63, 68, 71—72, 81,
 281—285, 310, 312
 Soonpää, Karl 82
 Soots, Jaan 65, 71, 88, 200—201
 Sourander, Achilles 239
 Sperling, Rowland 372—373
 Stalin, Josif V. 92, 107, 326, 414, 418, 428—
 431, 435
 Stein, Boris 418—419, 421
 Sternbeck, Otto 65, 280
 Strandman, Otto 324
 Sundman, Svante 220—221, 261, 263, 280,
 292, 298—301
 Sunila, Juho Emil 104—106, 129, 136
 Svensson, Antero 113, 122
 Svinhufvud, Pehr Evind 189, 195, 199—201,
 212, 253, 338, 342, 351, 384, 440, 442
 Talts, Nikolai 65
 Talvela, Paavo 56
 Tapola, Kustaa Anders 55
 Tardieu, André 147—148
 Tiivel, E. 78
 Tomback, Rein 57—58, 68
 Tomberg, Richard 71, 88, 130, 163—164,
 170, 173, 218, 274, 303
 Tributs, Vladimir Filippovitsh 426—427
 Triik, Paul 68, 77
 Trossi, Verner 68
 Tuhatshevski, Mihail Nikolajevitsh 393
 Turtola, Jussi 30—34, 36, 38, 94, 102, 104
 Tuul, Emil R. 55
 Tõnisson, Aleksander 43, 52, 184, 186, 188
 Tõnisson, Jaan 49, 145, 147, 152—153, 191—
 195, 199—200, 204, 206, 253
 Törvand, Juhan 20, 43, 49—52, 57, 62, 76,
 82—84, 124—126, 130, 134, 150—151,
 158, 162, 164, 174, 176—177, 180—184,
 186—189, 191, 193, 195, 199—206, 213—
 216, 218, 277, 285, 294, 303—305
 Uluots, Jüri 82, 88, 333
 Uritskii, Semen Petrovitsh 386, 392, 396
 Vale, C. Sillary 370—372
 Valtanen, Viljo 233
 Valve, Väinö 41, 174, 179, 210—212, 216,
 218, 227, 242, 245—246, 249—250, 258—
 259, 268—269, 272—273, 286—288, 290,
 302, 349—350, 352—353, 367, 396, 434,
 442
 Vanaveski, Hans 89
 Veermaa, R. 88
 Viitak, Nikolai 71, 88
 Viikuna, Kosti Reguel 263, 271
 Voroshilov, Kliment Jefremovitsh 394, 414,
 420—421, 424
 Wahlström, Göran 161
 Wallenius, Kurt Martti 25, 27, 41—42, 100,
 103, 112, 162, 316—320, 343, 347—349,
 373
 Warma, Aleksander 21, 332—334
 Winther, Wilhelm 428
 Wuorimaa, Aarne 189, 202, 320, 324, 338—
 339, 341—342
 Yrjö-Koskinen, Aarno 142—143, 419
 Zhdanov, Andrei 393
 Zukov, Georgi Konstantinovitsh 436
 Öhqvist, Harald 240
 Öpik, Oskar 332
 Österman, Hugo 41, 96, 98, 101, 227, 299,
 334, 340, 349, 413